

ІСТОРИЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК АВСТРАЛІЇ У XX СТОЛІТТІ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»

ІСТОРИЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК АВСТРАЛІЇ У XX СТОЛІТТІ

МОНОГРАФІЯ

Київ 2023

Національна академія наук України
Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»

ІСТОРИЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК АВСТРАЛІЇ У XX СТОЛІТТІ

МОНОГРАФІЯ

Київ 2023

УДК 94 :316.7 (94) «XX»

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державної установи
«Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України»
(протокол № 5 від 01.06.2023 р.)*

Рецензенти:

Майборода О.М. – член-кореспондент Національної академії наук України, доктор історичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України

Верменич Я.В. – член-кореспондент Національної академії наук України, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історичної регіоналістики Інституту історії України Національної академії наук України

Кізлова А.А. – доктор історичних наук, доцент кафедри історії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

© Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України» 2023

Історичний та соціокультурний розвиток Австралії у XX столітті: монографія / керівник авторського колективу та наук. ред.: д.політ.н., проф. Зернецька О.В., випускаючий редактор: к.політ.н. Ветринський І.М., технічний редактор: к.е.н. Бондарець М.В. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», 2023. 617 с.

ISBN 978-617-14-0106-8

Дана монографія – перше в Україні комплексне міждисциплінарне дослідження, в якому розглянуто такі важливі питання історичного розвитку Австралії в XX-му ст. як її зовнішня і внутрішня політика; еволюція соціального комплексу держави і роль у ньому профспілкового руху, концепція «суспільства добробуту»; самобутність і специфіка культурних, літературних та медійних процесів, які формували національну самоідентифікацію; розвиток вищої освіти; розбудова національної економіки країни, позначеної високою інноваційністю; трансформація стану аборигенів у суспільстві; збереження унікального природного середовища континенту; інституціональні особливості української діаспори в Австралії. Досліджено джерельну базу та історіографію. Для студентів і викладачів, науковців, органів державної влади і управління.

УДК 94 : 316.7 (94) «XX»

©Державна установа
«Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023

ISBN 978-617-14-0106-8

*Дружньому народу Австралії
з сердечною подякою
за його допомогу Україні
у боротьбі проти російської агресії
Автори*

*To the friendly people of Australia
with heartfelt gratitude
for their assistance to Ukraine
in the fight against Russian aggression
Authors*

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	14
 РОЗДІЛ I	
ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	25
 РОЗДІЛ II	
СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ АВСТРАЛІЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ	
2.1. ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ АВСТРАЛІЇ.....	66
2.2. СТАНОВЛЕННЯ БАГАТОПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ В АВСТРАЛІЇ	84
2.3. ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ АВСТРАЛІЇ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС НА ПЕРШИХ ЕТАПАХ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ.....	94
2.4. ЗАРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ПАТЕРНАЛІЗМУ ТА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В АВСТРАЛІЇ НА ПОЧАТКУ XX ст.	102
2.5. РОЛЬ КУЛЬТУРИ В ЗАРОДЖЕННІ ДЕРЖАВИ АВСТРАЛІЯ, СТАНОВЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ (XIX–перша третина XX ст.)	125
2.6. ВИЩА ОСВІТА І НАУКА ЯК СКЛАДОВІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ НА П'ЯТОМУ КОНТИНЕНТІ (1900–1930 рр.)	169
2.7. ПОЛІТИКА АВСТРАЛІЇ ЩОДО КОРИННОГО НАСЕЛЕННЯ (кінець XIX–перша половина XX ст.)	187
2.8. ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В АВСТРАЛІЇ НА ПОЧАТКУ XX ст.	198

2.9. УКРАЇНСЬКІ АНЗАКИ В КОНТЕКСТІ АВСТРАЛІЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX ст.	212
2.10. ГОЛОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА АВСТРАЛІЇ ВІД ПЕРШОГО ПОСЕЛЕННЯ ІММІГРАНТІВ ДО 1930-х рр.....	221
2.11. ІСТОРІЯ ЗАРОДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ АВСТРАЛІЙСЬКОГО КОНТИНЕНТУ ЯК ПОКАЗНИК РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	233
2.12. РОЛЬ ПРОФСПЛОК В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИНАХ В АВСТРАЛІЇ	243
 РОЗДІЛ III	
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК АВСТРАЛІЙСЬКОГО СОЮЗУ. БУДІВНИЦТВО «СУСПІЛЬСТВА ДОБРОБУТУ» (1940–1970 рр.)	
3.1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АВСТРАЛІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX ст.	258
3.2. СУСПІЛЬСТВО «ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ» Й ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВТІЛЕННЯ В АВСТРАЛІЇ (1940–1970 рр.)	274
3.3. РОЗКВІТ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ, ЗАРОДЖЕННЯ РАДІО І ТЕЛЕБАЧЕННЯ (1940–1970 рр.)	286
3.4. ТРАДИЦІЇ Й ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ АВСТРАЛІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX ст.	342
3.5. ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА АВСТРАЛІЇ У 1945–1975 рр.	360
3.6. ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРАЛІЇ У 1940–1970-х рр.....	368

3.7. РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В АВСТРАЛІЇ	384
---	-----

3.8. СТРАТЕГІЇ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ АВСТРАЛІЇ ПІД ЧАС БУДІВНИЦТВА «СУСПІЛЬСТВА ДОБРОБУТУ» (1940–1970 рр.)	395
---	-----

РОЗДІЛ IV

АВСТРАЛІЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО НА ПОЧАТКУ РОЗГОРТАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (1980–2000 рр.)

4.1. ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ АВСТРАЛІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX ст.	409
---	-----

4.2. СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АВСТРАЛІЇ (кінець XX – початок XXI ст.)	437
---	-----

4.3. СТВОРЕННЯ КОМПЕНДУМУ КНИЖОК ПРО СУЧАСНУ АВСТРАЛІЮ ДЛЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ	464
--	-----

4.4. КУЛЬТУРА І ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ «АВСТРАЛІЄЦЬ» (1980–2000 рр.)	475
---	-----

4.5. РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В АВСТРАЛІЇ В 1980– 2000 рр.: РЕФОРМИ, ТРАНСФОРМАЦІЇ, ЗМІНИ	498
--	-----

4.6. ЕВОЛЮЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ АВСТРАЛІЇ НАПРИКІНЦІ XX ст.	511
--	-----

4.7. МІЖНАРОДНА ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ АВСТРАЛІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	524
---	-----

4.8. РОЗВИТОК НОВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРАЛІЇ НАПРИКІНЦІ ХХ ст.: АМБІВАЛЕНТНІСТЬ УРЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СУСПІЛЬНИЙ ДИСКУРС	535
4.9. РОЛЬ ПРОФСПЛОК В АВСТРАЛІЇ НА ПОЧАТКУ РОЗГОРТАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (1980–2000 рр.)	555
4.10. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В АВСТРАЛІЇ: ІСТОРИКО-РЕТРОСПЕКТИВНИЙ І РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ	572
ВИСНОВКИ	596
SUMMARY.....	613
СПИСОК АВТОРСЬКОГО КОЛЕКТИВУ.....	615

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
STATE INSTITUTION «INSITUTE OF WORLD HISTORY
OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE»

**THE HISTORICAL AND SOCIO-CULTURAL
DEVELOPMENT OF AUSTRALIA
IN THE XX CENTURY**

Monograph

Kyiv 2023

UDC 94 :316.7 (94) «XX»

Recommended for publication by the Academic Council of the State Institution
«Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine»
(Protocol № 5, 01.06.2023)

Reviewers:

Mayboroda O.M. Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Historical Sciences, Professor (I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine)

Vermenych Y.V. Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Historical Sciences, Professor (Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine)

Kizlova A.A. Doctor of Historical Sciences (National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”)

© State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine», 2023

The Historical and socio-cultural development of Australia in the XX century: Monograph / Head of the Authors' Team and Scientific Editor – Doctor of Political Sciences, Professor O. Zernetska, Releasing Editor – Candidate of Political Sciences I. Vietrynskyi, Technical Editor – Candidate of Economic Sciences M. Bondarets. State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine». Kyiv, 2023. 617 p.

ISBN 978-617-14-0106-8

This monograph is a complex interdisciplinary study that examines such important issues of the historical development of Australia in the 20th century as its foreign and home policy; the evolution of the social complex of the state and the role of the trade union movement in it, the concept of a "welfare society"; originality and specificity of cultural, literary and media processes that formed national self-identification; development of higher education, development of the national economy of the country characterized by high innovation; transformation of the status of aborigines in the society; preservation of the unique natural environment; the institutional features of the Ukrainian diaspora in Australia. The source base and historiography have been researched. For students, lecturers, professors and scientists, state authorities and management.

UDC 94 : 316.7 (94) «XX»

State Institution «Institute of World
History of the National Academy
of Sciences of Ukraine», 2023

ISBN 978-617-14-0106-8

CONTENTS

PREFACE	14
 CHAPTER 1	
SOURCE BASE AND RESEARCH HISTORIOGRAPHY	25
 CHAPTER 2	
THE ESTABLISHMENT OF THE STATE OF AUSTRALIA: GAINS AND OVERCOMING PROBLEMS	
 2.1. THE HISTORICAL AND SOCIO-CULTURAL PREREQUISITES OF THE FORMATION OF AUSTRALIA.....	66
 2.2. THE FORMATION OF AUSTRALIA’S MULTI-PARTY SYSTEM.....	84
 2.3. THE STATE SYSTEM OF AUSTRALIA AND THE POLITICAL PROCESS IN THE EARLY STAGES OF THE FORMATION OF THE STATE	94
 2.4. THE EMERGENCE OF STATE PATERNALISM AND THE FORMATION OF SOCIAL STATE IN AUSTRALIA AT THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY	102
 2.5. THE ROLE OF THE CULTURE IN THE DEVELOPMENT OF THE STATE OF AUSTRALIA, IN THE FORMATION OF SELF-AWARENESS (XIX – the first third of the XXTH century)	125
 2.6. HIGHER EDUCATION AND SCIENCE IN AUSTRALIA AS COMPONENTS OF ITS SOCIO-CULTURAL POLITICS (1900 – 1930s)	169
 2.7. AUSTRALIA’S INDIGENOUS POLICY (the end of the XIXTH century – the first half of the XXTH century)	187

2.8. THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN AUSTRALIA AT THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY.....	198
2.9. UKRAINIAN ANZACS IN THE CONTEXT OF AUSTRALIAN HISTORY OF THE FIRST THIRD OF XXTH CENTURY	212
2.10. THE MAIN LINES OF THE AGRICULTURAL DEVELOPMENT OF AUSTRALIA FROM THE FIRST SETTLEMENT OF IMMIGRANTS TO 1930s	221
2.11. THE HISTORY OF THE BIRTH OF AUSTRALIAN TRANSPORT SYSTEM AS AN INDICATOR OF THE STATE’S DEVELOPMENT.....	233
2.12. THE ROLE OF TRADE UNIONS IN THE DEMOCRATIC SOCIETY AND IN THE SOCIO-POLITICAL RELATIONS IN AUSTRALIA	243
 CHAPTER 3	
THE SOCIO-POLITICAL DEVELOPMENT OF THE AUSTRALIAN UNION.	
THE CONSTRUCTION OF A WELFARE SOCIETY (1940 – 1970s)	
 3.1. THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT AND THE FOREIGN POLICY OF AUSTRALIA IN THE FIRST HALF OF THE XXTH CENTURY.....	258
 3.2. THE WELFARE SOCIETY AND FEATURES OF ITS IMPLEMENTATION IN AUSTRALIA (1940 – 1970s)	274
 3.3. THE FLOWERING OF NATIONAL CULTURE. THE BIRTH OF RADIO AND TELEVISION (1940 – 1970s).....	286
 3.4. TRENDS OF HIGHER EDUCATION IN AUSTRALIA IN THE SECOND HALF OF THE XXTH CENTURY.....	342
 3.5. THE TRANSFORMATION OF THE STRUCTURE OF AUSTRALIA’S NATIONAL ECONOMY IN 1945 – 1975.....	360

3.6. THE EVOLUTION OF THE ECOLOGICAL POLICY (1940 – 1970s)	368
3.7. THE RECREATIONAL POTENTIAL AND THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN AUSTRALIA	384
3.8. THE AUSTRALIAN TRADE UNION MOVEMENT AND THE WELFARE SOCIETY.....	395
 CHAPTER 4	
THE AUSTRALIAN SOCIETY AT THE BEGINNING OF GLOBALIZATION (1980 – 2000s)	
4.1. FEATURES OF AUSTRALIA FOREIGN POLICY STRATEGY IN THE SECOND HALF OF THE XXTH CENTURY.....	409
4.2. THE SOCIAL COMPONENT OF AUSTRALIA’S SUSTAINABLE DEVELOPMENT (the end of the XXTH – the beginning of the XXIST centuries)	437
4.3. A COMPENDIUM OF BOOKS ON CONTEMPORARY AUSTRALIA FOR PUBLIC DIPLOMACY	464
4.4. CULTURE AND FORMATION OF THE NATIONAL IDENTITY AS AN «AUSTRALIAN» (1980 – 2000s)	475
4.5. THE DEVELOPMENT OF THE AUSTRALIAN HIGHER EDUCATION SYSTEM IN 1980-2000s: REFORMS, TRANSFORMATIONS, CHANGES	498
4.6. THE EVOLUTION OF AUSTRALIA’S REGIONAL ECONOMY AT THE END OF THE XXTH CENTURY.....	511
4.7. AUSTRALIA’S INTERNATIONAL TOURISM INDUSTRY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION	524

4.8. TRENDS IN AUSTRALIAN ENVIRONMENTAL POLICY AT THE END OF THE XXTH CENTURY: THE AMBIVALENCE IN THE GOVERNMENT ACTIVITY AND PUBLIC DISCOURSE	535
4.9. THE ROLE OF TRADE UNIONS IN AUSTRALIA AT THE BEGINNING OF GLOBALIZATION (1980-2000s).....	555
4.10. INSTITUTIONAL FEATURES OF THE UKRAINIAN DIASPORA IN AUSTRALIA: HISTORICAL-RETROSPECTIVE AND REGIONAL ASPECTS.....	572
CONCLUSIONS	596
SUMMARY	613
LIST OF CONTRIBUTORS.....	615

ПЕРЕДМОВА

1 січня 1901 р. було створено державу Австралія. Лише за XX ст. вона стала однією з найпередовіших країн світу. В чому секрет такого швидкого розвитку, якщо заселяти Австралію розпочали тільки 1788 р.? Важливо, що поселенцями континенту стали каторжани, вислані з Великої Британії на термін покарання, їхні наглядчі та невелика кількість вільних мігрантів. Й цей по-своєму унікальний люд створює нову державу, яка нині за багатьма показниками займає гідне місце серед найбільш розвинених країн. Понад три десятиліття Австралія демонструє стабільні темпи зростання економіки, випереджаючи більшість країн Організації економічного співробітництва та розвитку. Протягом 2001-2010 рр. середньорічні темпи росту складали – 3,0%.; протягом 2011-2017 рр. – більше 4%. В 2022 р. за даними МВФ зростання ВВП Австралії становило 3,7%. Показник ВВП на душу населення Австралії в 2023 р. становив 64,96 тис. дол. США, що перевищує показники Великої Британії, Німеччини, Франції, Республіки Корея та Японії. В чому ж причина? Відповіді на це та інші питання намагається дати наша монографія.

Хочу назвати тільки головні тенденції, які вели цю державу-континент до успіху.

У монографії переконливо доведено, що держава, розташована далеко від культурних центрів світу, в усіх сферах розвитку не тільки не відставала, а іноді й випереджала старий світ у створенні новітніх інноваційних технологій. Яскравими прикладами є розвиток кіно, літератури, котрі взагалі відігравали велику роль в історичному та соціокультурному розвитку Австралії.

Так, брати Люм'єр у Парижі вперше запатентували кінематограф у 1895 р. Водночас у далекій від Європи Австралії у 1897 р. вже працювали етнографічні експедиції, які, досліджуючи життя аборигенів, знімали їх на кіноплівку, в результаті чого виникли, сказати б, перші сюжетні, звукові

документальні фільми про ритуали цих спільнот, їхню історичну й етнографічну цінність, які викликали інтерес далеко за межами континенту.

Завдяки інноваційній спрямованості розвиток кінозйомки досяг такого рівня, що, використовуючи багато новаторських прийомів, австралійці майстерно зафільмували тріумфальне народження самої держави Австралія.

1901 р. відбулася подія, яка називалася «Інавгурація Австралійської Співдружності» (*Inauguration of the Commonwealth of Australia*). У Сіднеї, столиці штату Новий Південний Вельс, на честь цієї події відбувся грандіозний парад, у якому брали участь англійські, індійські, шотландські, новозеландські військові контингенти імперських військ (після англо-бурської війни), а також, звісно, австралійські військові з'єднання. За ними йшли очільники церков, міністри кабінету міністрів, прем'єри штатів, мери міст, ректори університетів і колони місцевих демонстрантів. Уперше в світі все це було зафільмовано на кіноплівку декількома кінокамерами з різних точок зору. Керував процесом Джозеф Перрі. Вдале розташування п'яти камер по ходу параду на розі вулиць дало змогу закарбувати його проходження крізь спеціально побудовані вітальні тріумфальні арки. З історії людства відомо, що їх зводили на честь армій-переможців, які поверталися додому. В даному разі тріумфальні арки побудували громадяни Австралії на честь об'єднання колоній в єдину державу у межах Британської імперії. Фільм закінчується кадрами, які зображують прем'єр-міністра та новий кабінет міністрів, котрі складають присягу парламенту Австралії, а також підписання федеративних документів, що поклало край колоніальній Австралії й започаткувало нову державу – Австралійська Співдружність (*The Commonwealth of Australia*). Важливість цього фільму після підписання урядового документа для індустрії кіно набула світового значення. Ця стрічка відома як перший фільм, котрий закарбував народження нової держави-нації. Фільм вийшов 1901 р. і з успіхом демонструвався не тільки в містах п'ятого континенту, але й у Європі та Сполучених Штатах Америки.

Або ж преса та література. Об'єднанню австралійських колоній великою мірою сприяли австралійські преса й література. Перша незалежна газета на п'ятому континенті під назвою «*Australian*», яку видавав знаменитий австралійський політик, громадський діяч, мандрівник, письменник і поет Вільям Вентворт разом зі своїм другом – Робертом Варделом, закликала до свободи від Британської імперії, до рівності між поселенцями, до створення союзу незалежних австралійських штатів. Преса відіграла велику роль у самоідентифікації білих поселенців як нації австралійців.

Разом із пресою в Австралії народжується література. Її твори колоніального періоду пишуться радше не для австралійців, а для британців, розповідаючи про дивовижну флору і фауну континенту, пригоди в хащах бушу, зустрічі з «дикунами-аборигенами». Але вже наступний етап у її розвитку – народження реалістичного оповідання й самобутньої поезії, котру символізують такі постаті, як Генрі Лоусон, «Банджо» Патерсон, Стіл Радд, Джозеф Ферфі, а згодом з'являється роман із багатьма його модифікаціями. Першорядними письменниками тут є Генрі Гендель Річардсон, Майлз Франклін, Зев'є Херберт, Брайан Пентон, Катарина Сусанна Прічард, Венс Палмер, Патрік Вайт, Крістіна Стед та ін. Створюється література для австралійців. Вона переймається їхніми проблемами, негараздами та поневіряннями на новій батьківщині, розповідає про їхні мрії й почуття. Саме в національній літературі розкриваються найкращі риси піонерів-трудоарів п'ятого континенту: товарицькість, допомога одне одному в скрутні часи, егалітаризм, іронія, грубуватий приземлений гумор, презирливе ставлення до банків і поліції, колективізм проти індивідуалізму, солідарність та демократизм. У цих творах австралійці бачили й відчували себе, переймалися історіями, так схожими на їхнє життя на новій землі, куди вони з часом вросли корінням як у рідну. Вітчизняна література відіграла важливу роль у розвитку культури та національної самоідентифікації австралійців.

Подальший розвиток літератури та культури в Австралії характеризується створенням високохудожніх творів красного письменства. Тема провини перед аборигенами Австралії за їх нищення, захоплення їхніх земель, переміщення їх у резервації, взагалі порушення способу їхнього життя стає центральною у багатьох творах національної літератури та кіномистецтва. Рух «Sorry» («Вибачте») перед тубільцями триває й набирає силу у другій половині XX – на початку XXI ст.

А, скажімо, нагорода Нобелівською премією (1973 р.) Патріка Вайта – видатного австралійського романіста, поета і драматурга – «за відкриття нового літературного континенту – Австралія» стала свідченням зрілості і досконалості національної літератури. До речі, сам письменник був свідомим громадянином і брав активну участь у захисті прав аборигенів, так само, як і в антивоєнних маршах та протестах проти руйнування пам'яток австралійської природи. Якось він, уже в поважному віці та хворий, заявив: якщо будівельні корпорації не припинять тиск на довкілля Сіднея, він залишить Австралію. Його голос почули – і зелену красу було збережено.

У монографії докладно показано розвиток мистецтва кіно. Зокрема, кіноіндустрія Австралії протягом XX ст. знала піднесення (ера німого кіно, період відтворення національного кіномистецтва в 1980–1990 рр.) і спади (1930–1970 рр., коли австралійські кінотеатри заповнила продукція Голлівуду, проте цей період позначився розквітом документалістики). Водночас австралійські фільми почали завойовувати світ (як-от *«Крокодил Данді»*, *«Пікнік біля Навислої Скелі»*, *«Шалений Макс»*, *«Австралія»*), одночасно розповідаючи і про природу п'ятого континенту, і про особливості австралійського характеру. Австралійські актори (Ніколь Кідман, Кейт Бланшетт, Мел Гібсон, Гай Пірс, Пол Хоган та ін.) стали зірками першої величини в Голлівуді. На студіях «Fox Australia» і «Warner Roadshow», які діють на п'ятому континенті, знімали такі світові кінохіти, як *«Матриця»* і

«Зоряні війни» II та III, оскільки оренда, місце зйомок й знімальний процес в Австралії коштували набагато дешевше, ніж у Голлівуді.

Не відставала Австралія й у впровадженні електронних медіа (радіо і телебачення). Їхня подальша трансформація з часом привела до конвергенції з новими медіа (Інтернет, відео, соціальні мережі тощо), утворюючи нові жанри радіо і телепередач, при тому, що контент телепередач «перетікає» до Інтернету, його відеоканалів та сайтів. З одного боку, даються взнаки впливи глобалізації в комунікації на порозі XXI ст., гомогенізації культури, з іншого, – австралійці бажають бачити національні фільми, серіали та розважальні програми й у конкурентній боротьбі переважають ті канали, які задовольняють попит громадян на «австралійськість». З повним правом можна стверджувати, що тільки в Австралії існує унікальна Спеціальна телерадіомовна корпорація (SBS), яка веде радіомовлення і, відповідно, телемовлення 69 мовами народів, котрі заселяють п'ятий континент.

Усе це ґрунтовно досліджено в монографії.

Розмаїття культурного життя австралійців включає розвиток образотворчого, драматичного, оперного та балетного мистецтва, в яких усе частіше беруть участь театральні колективи і групи «Перших австралійців», як тепер з повагою називають аборигенів Австралії. Останні за допомогою уряду також створюють своє місцеве телемовлення, займаються живописом. Одним із символів Австралії є Сіднейський оперний театр, який розкрив над Сіднейською затокою свої крила-вітрила. Він занесений до переліку світових пам'яток культури ЮНЕСКО. В країні постійно проводяться фестивалі культури. Найвідоміший з них проходить в Аделаїді: поряд із виставками образотворчого мистецтва, концертами класичної і сучасної музики, презентуються нові театральні вистави, звучать пісні у виконанні національних музичних груп, співаків – відомих і початківців, тощо.

Першим у світі завдяки високоорганізованому профспілковому руху, австралійське суспільство добилося від держави прийняття законів про

восьмигодинний робочий день (вперше його запровадили в Мельбурні 1856 р. під час страйку робітників-каменярів, на честь цього відзначають свято праці. В Австралії воно має назву «Свято 8 годин»), про участь жінок у виборах задовго до того, як це зробили в Європі та США. Не дарма про Австралію стали говорити, що це – «рай для робітників». Справді, в перші десятиліття федерації сформувалася соціальна держава в Австралії, у 1940–1970-х рр. у країні будується «суспільство добробуту» австралійського типу. Взаємодія та взаємовплив економічної системи та природнього й культурного середовища Австралії визначають успішність розбудови у 1980–1990-х рр. суспільства сталого розвитку. Досконалі системи соціального захисту, медичного страхування, шкільної та вищої освіти позитивно впливають на соціокультурний розвиток країни. Як доведено в монографії, саме в цьому криється секрет успіху австралійського суспільства.

У монографії розкрито, що саме завдяки величезному внеску профспілок Австралія є однією з найбільш розвинених країн світу, посідаючи 13-те місце за розміром економіки в світі та 11-те за величиною ВВП на душу населення. За рівнем військових витрат Австралія займає 12-те місце. Високий рівень соціального захисту, обов'язкове медичне страхування, гідні пенсії, високоякісне харчування та інше – ось що приваблює людей на цей південний континент і стає тим фундаментом, на якому базується загальний високий рівень життя австралійців.

Стрімкий розвиток вищої освіти й наукової сфери Австралії, що базується на принципах системного та процесного підходів із необхідним акцентом на потреби соціально-економічного розвитку країни, дав змогу сформувати основні групи закладів вищої освіти та заснувати академії наук.

Як показано, нові виклики часу вимагали переосмислити форми і методи роботи в науці – вона стає пріоритетним напрямом розвитку країни. Високих освітніх і наукових результатів досягали в ході постійної корекції механізмів та форм організації освітнього процесу, найголовнішим трендом якого стала

масовізація вищої освіти. У другій половині XX ст. в Австралії сформувалася власна національна система вищої освіти та наукових досліджень. Наприкінці XX ст. в Австралії відбулися серйозні зрушення у системі вищої освіти, зумовлені соціально-економічними та політичними факторами. Масштабні реформи Д. Докінза наприкінці 1980-х рр. привели до реорганізації та змінили ландшафт вищої освіти в Австралії. Трансформації в розвитку вищої освіти були обумовлені усвідомленням необхідності наростити науково-освітній потенціал та залучати його до вирішення соціально-економічних проблем країни і забезпечення конкурентоспроможності австралійської економіки. В цей час університети стають головними суб'єктами науково-технічної діяльності.

В Австралії формується міжнародний ринок освітніх послуг. Вища освіта стає важливою експортно-орієнтованою галуззю економіки, а інтернаціоналізація освіти – невід'ємною частиною стратегії розвитку Австралії та одним із провідних трендів вищої освіти Австралії.

Читач дізнається, що австралійці й у транспорті не пасли задніх. Дістатися до далекого континенту спочатку можна було тільки за допомогою морського флоту, здебільшого британського. Тобто полювання на китів, перевезення вантажів уздовж берегів Австралії й цінної деревини, яка вирубувалася на прилеглих островах, а також вовни із вівець-мериносів, котру дуже цінували в метрополії, здійснювалося морським шляхом. Але треба було освоювати безкраї простори суходолу континенту, зв'язати австралійські штати між собою. Транспорт стає дуже важливою частиною інфраструктури австралійської економіки, бо країна володіє величезною територією і має низьку щільність населення. Уряд держави розвиває транспортну інфраструктуру значними фінансовими інвестиціями, запроваджує проєкти з розвитку сполучення віддалених і слабо освоєних регіонів, будує транспортні комплекси заради перспективного розвитку окремих місцевостей або пожвавлення розвитку певних галузей економіки. І тут інноваційність австралійців теж дається взнаки: будуються залізниці, розвивається

автомобільний транспорт, австралійські винахідники-авіатори створюють літаки для перших піонерських перельотів. Згодом Австралія розбудовує свій авіаційний флот, який зв'язує її з усім світом (флагманом якого є авіакомпанія «Quantas»).

Австралія виявилася континентом, багатим на цінні енергетичні й мінеральні природні копалини: від кошовних каменів (алмази, опали, сапфіри, а також хризопрази, родоніти та нефрити) й закінчуючи нафтою, газом, вугіллям, алюмінієм, рудами урану, заліза, нікелю, кольорових і благородних металів (золото, срібло, платина), ільменіт-циркон-рутилових пісків та ін. Вона експортує їх багатьом країнам як Західної, так і Східної півкулі Землі. Й у видобутку, й у переробці природних копалин превалюють інноваційні підходи, найновітніші технології та дотримування норм екологічного природокористування. Австралійське громадянське суспільство пильно за цим стежить та, в разі порушень природних умов, неодноразово виходило на марші протесту й демонстрації за збереження довкілля п'ятого континенту. В результаті в країні напрацьовано найсучасніше екологічне законодавство, якого корпорації суворо дотримуються.

Прикметною рисою є проникнення ідей збереження природи Австралії в усі щаблі суспільства: від державного законодавства і законодавства штатів і аж до спільнот окремих районів та міст країни. Так, екологічні організації проводять акції з очищення забруднених місцевостей (річок або інших водойм), запрошуючи місцевих мешканців попрацювати в суботу або неділю, надаючи їм необхідне спорядження для такої роботи, а також забезпечуючи питною водою. Австралійці охоче зголошуються на участь у таких заходах, оскільки вони сприймають континент як рідний дім і розуміють унікальність його флори і фауни. В суспільстві постійно зростає загальна екологічна культура.

У монографії наголошується, що ідеалом австралійців є суспільство справедливості. Зародився цей рух у XIX ст. під час боротьби робітників за кращі умови життя та праці. Він ґрунтується на визнанні того, що люди

здебільшого – наймані працівники, тобто економічно залежні особи. Тому метою є мінімізувати болісні наслідки економічної залежності, що неминуче загрожує людині в сучасній ринковій економіці, де пріоритетом є підвищення ефективності функціонування економічної системи, пом'якшення суперечностей між негативними соціальними наслідками розвитку ринкового середовища, заснованого на вільній конкуренції, та реальними можливостями існування й відтворення кожної особи в цій системі організації господарства. Яскравим прикладом втілення ідей справедливості в австралійському суспільстві у конкретному житті одного з його представників є історія життя 31-го прем'єр-міністра Австралії Ентоні Альбаніза. Він народився у матері-одиначки з інвалідністю й жив у будинку, який належить до «соціального житла» в цій країні, вчився в державній школі, вивчав економіку в Університеті Сіднея, долучився до Лейбористської партії і згодом зміг очолити цю країну з 23 травня 2022 р.

Монографію побудовано за хронологічним принципом. Перший розділ «Джерельна база та історіографія дослідження» дає змогу читачам зорієнтуватися в основних використаних і рекомендованих матеріалах за темою монографії. Другий розділ «Становлення держави Австралія: здобутки й подолання проблем» присвячений 1900–1930-м рр., третій – «Суспільно-політичний розвиток Австралійського Союзу. Будівництво “суспільства добробуту” (1940–1970 рр.)», четвертий – «Австралійське суспільство на початку розгортання глобалізації (1980–1990 рр.)».

Варто відзначити, що це міждисциплінарне дослідження, в якому розглянуто такі важливі питання розвитку Австралії, як її зовнішня і внутрішня політика на різних етапах історичного розвитку в ХХ ст.; еволюція соціального комплексу держави і роль у ньому профспілкового руху, який сприяв закріпленню гарантій соціальності держави на федеральному й регіональному рівнях, позиції Верховного суду Австралії щодо інтерпретації змісту призначення конституційного принципу соціальності держави; самотутність і

специфіка культурних, літературних та медійних процесів, які формували національну самоідентифікацію; становлення й трансформація вищої освіти і науки протягом століття, що вивели країну на п'яте місце в світі та подарували йому 15 нобелівських лауреатів; зростання сільського господарства та індустріального сектора країни, позначених високою інноваційністю; виникнення та розвиток екологічного руху, який прискорив прийняття на державному рівні законодавства зі збереження та захисту природних ресурсів континенту; трансформація туристичної галузі економіки, яка за сто років пройшла шлях від туристичних послуг на національному рівні до інтернаціоналізації цього бізнесу, який дає державі великі дивіденди.

Вивчення Австралії є не тільки фундаментальним академічним суто науковим завданням. Як зазначив Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба у Вітальному слові учасникам Міжнародної конференції, присвяченої Австралії XX ст. (Київ, 2022), «інтерес українських та іноземних експертів і фахівців до австралійської тематики дедалі зростає. Її вивчення в історичній ретроспективі важливе з двох причин. По-перше, воно сприяє глибшому розумінню генези політичних та соціально-економічних процесів і етнокультурних особливостей сучасної Австралії. По-друге, розуміння історичного контексту вкрай важливе для розбудови сучасних українсько-австралійських відносин.

В умовах російської агресії проти нашої держави Австралія залишається нашим надійним партнером на міжнародній арені, який послідовно підтримує суверенітет і територіальну цілісність України. Австралія робить це не лише словом, а і ділом. Йдеться про воєнну допомогу, запровадження санкцій проти РФ, підтримку важливих українських ініціатив в ООН, участь Австралії у Кримській платформі тощо. Ми високо цінуємо справжній вияв дружби та взаєморозуміння з боку Верхньої палати Федерального Парламенту Австралії, яка минулоріч ухвалила заяву щодо вшанування Голодомору в Україні 1932-33 років».

Дану монографію виконав колектив відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», вона є першим комплексним академічним дослідженням Австралії XX ст. в Україні.

З приємністю відзначимо, що дана монографія є міжнародною, позаяк у ній бере участь відома австралійська вчена – докторка історичних наук Олена Говор з Національного університету Австралії (який, до речі, входить у 100 найкращих університетів світу). Ми висловлюємо їй подяку за плідну співпрацю і за підтримку нашого проекту в часи російсько-української війни.

Сподіваємося, що книжка знайде свого читача і буде цікавою та корисною для науковців, дипломатів, викладачів, аспірантів, студентів і всіх, хто цікавиться історією й соціокультурним розвитком такої своєрідної країни і континенту, як далека, але дуже близька нам Австралія.

Ольга Зернецька
*доктор політичних наук, професор,
завідувач відділу глобальних
і цивілізаційних процесів
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»*

РОЗДІЛ І

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Джерельною базою монографії «Історико-культурний та соціальний розвиток Австралії у ХХ столітті» є документи державних установ, зокрема Уряду Австралії та його департаментів (нині їх 14), Парламенту Австралії, державних агенцій та інститутів, наприклад, Корпорації досліджень і розвитку земельних та водних ресурсів, Корпорації досліджень і розробок зерна, Корпорації досліджень та розвитку сільської промисловості, Австралійського бюро економіки сільського господарства й ресурсів, Організації наукових і промислових досліджень Співдружності, Бюро метеорології, Національного інституту економічних та промислових досліджень, Бюро досліджень туризму й багатьох інших, які розміщені на Інтернет-сайтах цих організацій або зберігаються в бібліотеках країни.

Австралійське бюро статистики періодично публікує дані, які дають змогу відстежити різні показники та їхню динаміку. Окремі дані й оцінки розвитку країни містять звіти та доповіді міжнародних організацій (ООН [1], ЮНЕСКО [2], ОЄСР [3] тощо.

Особливу цінність для вивчення зовнішньої політики Австралії у ХХ ст. мають опубліковані документи уповноважених осіб та установ. Вкажемо на такі збірки: «Документи з зовнішньої політики Австралії: Австралія і світ 1920–1930» [4], «Зовнішньополітичні виступи» під редакцією Є. Г. Вітлама [5], «Документи з зовнішньої політики Австралії, 1937–49» у 16 т. під редакцією Р. Г. Ніла [6], «Австралія і Суецька криза, 1950–1957: Документи зовнішньої політики Австралії» під редакцією Роберта Боукера [7], «Документи з оборони та зовнішньої політики Австралії, 1968–1975 рр.» під редакцією Дж. Р. Уолша й Г. Дж. Мюнстера [8] тощо. У Національному архіві Австралії зберігається багато документів в оцифрованій або паперовій формі.

До категорії документів можна віднести і опубліковані виступи різних посадових осіб – прем'єр-міністрів і міністрів [9], представників урядових органів влади [10, 11] та політичних партій [12] тощо й документи, що висвітлюють діяльність делегацій Австралії на різних міжнародних зустрічах, наприклад на Спільній сесії робочих груп I та III МГЕЗК на п'ятнадцятій сесії МГЕЗК у Сан-Хосе, Коста-Ріка, що відбулася 12–18 квітня 1999 р. [13, 14].

Не менш важливим джерелом інформації є австралійська преса, наприклад, газети. Серед них як найстаріші видання, наприклад: «Sydney Gazette» та «New South Wales Advertiser», які вперше побачили світ 1803 р., «The Sydney Morning Herald», яка з'явилася 1842 р., так і ті, що з'явилися пізніше, – «The Australian», «The Sydney Morning Herald», «The Canberra Times», «The Western Australian», «Northern Territory News», «Вільна думка» (перша газета Українців в Австралії, яка виходить з 1949 р.) тощо. В цьому контексті доречно вказати й на різні фахові журнали, які містять багато вузькоспеціалізованої інформації. Серед них: «Журнал мови, літератури та культури» (видавець – Асоціація мов та літератури Австралазійських університетів), «Новини вищої освіти» (Департамент працевлаштування, освіти й навчання, Відділ вищої освіти), «Австралійський журнал політичних наук» (Австралазійська асоціація політичних досліджень), «Папери для обговорення питань політики» (Центр міжнародних економічних досліджень), «Дослідження з питань політики» (Інститут політичних досліджень), «Австралійський журнал соціальних питань» (Комітет з аспірантури з соціальної роботи), «Цифрова економіка Австралії» (Департамент широкосмугового зв'язку, зв'язку та цифрової економіки), «Бюлетень з охорони навколишнього середовища» (Агенція з охорони навколишнього середовища) тощо.

Великий фактологічний матеріал для дослідження історії Австралії містять енциклопедичні видання. В найповнішій та найстарішій універсальній енциклопедії англійською мовою «Британіці» («Britannica») у розділі, присвяченому Австралії, дано коротку інформацію про країну в таких

категоріях: геологія, земля, люди, економіка, уряд і суспільство, культурне життя, історія [15]. В довідниках, виданих у багатьох країнах світу, включаючи Україну, існують стислі розділи, присвячені Австралії. Зазвичай вони містять факти про розвиток країни від початку освоєння континенту до сучасності. Існує також низка галузевих енциклопедій, де вміщено розділи про Австралію. Наприклад, т. 3 енциклопедичного довідника «Політичні системи сучасних держав» присвячено Америці, Австралії та Океанії [16]. 1998 р. видано лінгвокраїнознавчий словник «Австралія та Нова Зеландія» [17], 2000 р. – довідник «Австралія-2000 (альтернативна назва «Австралія. Імміграція. Туризм. Освіта. Робота»)» [18], 2004 р. путівник Національного географічного товариства «Австралія» [19]. Ще 1943 р. в Радянському Союзі вийшов довідник «Австралія і Нова Зеландія» [20].

В Україні 1999 р. був виданий довідник «Ґрунти світу (Америка, Африка, Австралія)» [21], 2002 р. – «Країни і народи: Азія. Африка. Америка. Австралія» [22], 2011 р. – «Австралія надзвичайна» [23] тощо.

Ґрунтовну та різносторонню інформацію про австралійський континент і Австралійський Союз можна знайти в енциклопедіях, виданих у самій країні. Найвідомішою з них є «Австралійська енциклопедія» («*The Australian Encyclopaedia*»), перші томи якої побачили світ у 1925–1926 рр. Протягом наступних десятиліть її перевидали кілька разів, поділяючи на від 8 до 12 томів. Останнє, шосте видання 1996 р. складалося з 8 томів. Воно містить інформацію про всі аспекти життя Австралії, включаючи географію, геологію, флору та фауну, історію континенту, а також понад 1800 біографій видатних австралійців [24]. 1994 р. з'явилась «Енциклопедія аборигенів Австралії: історія, суспільство і культура аборигенів і остров'ян Торресової протоки» («*The Encyclopaedia of Aboriginal Australia: Aboriginal and Torres Strait Islander History, Society and Culture*»), де зібрано інформацію з історії, суспільства та культури аборигенів країни й островів Торресової протоки. Книга містить близько 2000 інформативних повідомлень від понад 200 авторів з усіх частин

Австралії та близько 1000 кольорових та чорно-білих фотографій, карт і малюнків [25].

З огляду на велику кількість досліджень науковців з багатьох країн світу з різних питань розвитку Австралії в XX ст. і неможливість їх проаналізувати в короткому історіографічному описі, в цьому розділі буде представлено головні здобутки зарубіжних і вітчизняних фахівців, які демонструють загальні підходи до вивчення цього періоду в історії країни. Вони свідчать про широкий інтерес наукової спільноти різних країн до теми.

Заселення Австралії є дискусійною темою, що зумовлено бідністю археологічної культури аборигенів і поганим збереженням викопних артефактів. Згідно з оцінками деяких археологів, залюднення континенту розпочалося близько 50000 років тому з Південно-східної Азії [26]. Вайолет Мейєрхофер у монографії «Прихована історія» висунув ідею, яка суперечить загальноприйнятій думці, що корінні народи Австралії, відомі в сучасній антропології як «аборигени та мешканці островів Торресової протоки Австралії» зберегли до наших днів єдиний вид адаптації – полювання й збиральництво. На основі багатолітнього спілкування з аборигенами та вивчення їхніх традицій він стверджує, що існують докази ранньої практики сільського господарства й аквакультури корінних народів, що вказує на багатший, ніж досі вважалося, досвід господарювання, взаємодії з довкіллям і виживання [27].

Історія колонізації багатьох континентів, включаючи Австралію, сповнена трагічних сторінок винищення корінних народів, адже вона супроводжувалася расовою дискримінацією й асиміляцією. Ідею біологічного поглинання корінної австралійської раси як ключової умови її збереження представлено в книзі одного з ідеологів політики асиміляції аборигенів у європейське суспільство А. О. Невілля, який понад два десятиліття обіймав посаду головного захисника аборигенів у Західній Австралії – «Кольорові меншини Австралії: їх місце в суспільстві» [28]. Публічні дебати щодо

державної політики відносно аборигенів віддзеркалено в матеріалах Першої конференції Співдружності та установ штатів, відповідальних за її впровадження – «Спільне процвітання Австралії. Добробут аборигенів» [29], яка відбулася 1937 р. Корисним джерелом для дослідження законодавчої бази цієї політики є електронні ресурси державних бібліотек Австралії.

У цьому контексті варто згадати видатного австралійського вченого, емігранта з Росії, Володимира Рафаїловича Кабо, який є автором виданих у 1970-х – 1990-х рр. книжок про життя аборигенів країни: «Происхождение и ранняя история аборигенов в Австралии» [30], «Тасманийцы и тасманийская проблема» [31], «Дорога в Австралию» [32], «Вечное настоящее» [33].

З огляду на те, що наслідки політики «захисту» аборигенів і їхньої насильницької асиміляції в Австралії почали активно обговорювати після 1967 р., коли в країні відбувся референдум, що офіційно визнав їх громадянами країни, перші розвідки в цій царині з'явилися тільки в 1970-х рр. Австралійська історіографія з цієї проблеми розлога. Результатам взаємодії європейських колоністів з корінним населенням австралійського континенту приділили увагу Роберт Гарольд Різ [34], Розалінд Кідд [35], Джефрі Болтон [36], Чарльз Данфорд Роулі [37] тощо. Політику відділення дітей аборигенів від матерів і формування «напівкаст», до яких входили діти від змішаних шлюбів, та її наслідків глибоко проаналізували Сінді Солонець [38], Дорін Меллор [39], Хайді Зогбаум [40], Маргарет Якобс [41], Чарльз Данфорд Роулі [42] та інші науковці. Алан Чарлтон простежила формування концепції цієї політики, яка мала наслідком руйнування суспільства австралійських аборигенів [43]. Широке коло напрацювань присвячено політиці окремих штатів щодо аборигенів (Пітер Біскуп [44], Анна Гебіч [45], Майкл Френсіс Крісті [46]). Варто згадати також велику кількість наукових праць, які розкривають життя аборигенів у резерваціях. Майкл Мірі наголошує, що колонізація континенту, яка розпочалася 1788 р., призвела до маргіналізації життя аборигенів здебільшого тому, що вони не могли запропонувати європейцям, які прагнули

якнайшвидше освоїти величезні території континенту, достатню кількість робочих рук. Окрім того, вони займали землі, де колонізатори прагнули облаштувати свої поселення [47]. Багато науковців підкреслюють, що багатство та різноманітність культур аборигенів і мешканців островів Торресової протоки в Австралії є надбанням усієї австралійської нації, яким остання має пишатись [48], а болісні моменти взаємодії колонізаторів з корінним населенням слід переосмислити, що наразі й відбувається.

Багато різнопланової інформації про Австралію у XX ст. міститься в **загальних працях**. Традиційно авторами більшості видань з історії країни є австралійські вчені, наприклад Ернст Скотт [49], Клайв Тернбулл [50], Стюарт Макінтайр [51]. Історик Стюарт Макінтейр у «Короткій історії Австралії» [52], а також Марк Піл і Хрестина Твомі в «Історії Австралії» [53] розглядають ключові культурні, соціальні, політичні та економічні виміри розвитку країни в ширшому глобальному контексті. Оскільки тема залишається актуальною, з'являються нові видання, зокрема книга Дж. Уолкера «Австралія. Історія Австралії: відкрийте основні події, які сформували історію Австралії». Автор, даючи огляд історії корінного населення й історії колонізації Австралії наголошує, що «навіть цей порівняно короткий колоніальний період є достатньою історією, щоб заповнити кілька історичних томів» [54]. Серед літератури про історію Австралії є праці, що вже стали класичними для вивчення розвитку цієї країни та перевидаються. Серед них – «Історія Австралії» в шести томах і «Коротка історія Австралії» [55] Чарльза Меннінга (1962–1999 рр.) [56] та однойменні видання Марджорі Бернад (1980 р.) [57], Роберта Г'юза (1986 р.) [58], Давіда Морріссі (1988 р.) [59] тощо.

Вельми цікавим є погляд австралійських дослідників на формування самобутності австралійської нації [60]. Джеффри Блейні в книзі з досить провокаційною назвою «Тиранія відстані» дослідив вплив географічної віддаленості Австралії на формуванні історії та самобутності країни від початку колонізації до середини XX ст. Він висунув ідею про те, що велика відстань між

Австралією та її колоніальними «предками» в Європі й США зробила австралійців невпевненими в майбутньому економічному процвітанні.

З початку колонізації Австралії, книжки про її історію традиційно пишуть та видають і представники Великої Британії. Одними з перших стали «Історія Австралії 1787–1882 рр.» Аллена Джеймса [61], видана 1882 р., та «Історія Австралії» Джорджа Вільяма Расдена, що з'явилася 1884 р. [62]. Попри певні неточності та суб'єктивізм, їх можна вважати великим культурним досягненням колоніального періоду. Особливої цінності доробку В. Расдена надає віра автора в те, що історія країни почалася не з європейців, а з корінних народів, яким він співчував.

Американська школа дослідження історії Австралії представлена фундаментальними працями таких науковців, як Клайв Тернбулл (1965 р.) [63], Уорд Рассел (1977 р.) [64], Марк Піл (2011 р.) [65], Камерон Джеймісон (2014 р.) [66].

Вагомий внесок у вивчення Австралії зробили й російські науковці [67–70].

Формування **національної ідентичності** австралійців сучасні дослідники розглядають із кількох перспектив. Багато науковців знаходять в'язок з формуванням британської ідентичності в XIX–XX ст. [71]. Бенджамін Т. Джонс у статті «Валютна культура: австралійська ідентичність та націоналізм у Новому Південному Вельсі до золотої лихоманки» дослідив почуття «австралійськості» в рамках британської ідентичності, що почала формуватися на континенті в цей період. Він стверджує, що хоча «британство» було панівним культурним впливом до й після золотої лихоманки, перші покоління білошкірих європейців, народжених на континенті, часто знаходили ідентичність в опозиції до колоністів британського походження, що, на його думку, є ранніми проявами австралійського націоналізму [72].

Колективна монографія «Уявна Австралія: роздуми навколо взаємної розбудови ідентичності між Австралією та Європою» за загальною редакцією

Ренати Суммо-О'Коннелл спонукає до роздумів, початку дискусії щодо того, як сформувалося взаємне уявлення між Австралією та Європою, а також шляхи та виміри, в яких розгорталися стосунки між спільнотами, уявними чи реальними. На думку авторів, Австралія перетворилася з «нічийної землі» на країну можливостей, чому сприяла європейська мрія. Дослідниця стверджує, що протягом двох останніх століть Австралія налагоджувала та заново винаходила власні зв'язки з Європою, що, можливо, вплинуло на формування її ідентичності. У багатьох сферах, від мистецтва до соціальних наук та суспільних зв'язків між двома континентами виросла складна динаміка відносин [73].

Хелен Ірвінг стверджує, що австралійці виявили здатність узгоджувати вимоги прагматизму з духом романтизму під час формування своєї нації, наводячи як аргумент прийняття Конституції країни, яка набрала чинності 1 січня 1901 р. [74]. Джефрі Стокс, як і низка інших дослідників, зосередив увагу на внутрішніх факторах формування національної ідентичності австралійців, проаналізувавши політику мультикультуралізму, вплив фемінізму, лібералізму, расизму, демократії, гендеру, імміграції [75]. Джон Докер і Герхард Фішер у праці «Раса, колір та ідентичність в Австралії та Новій Зеландії» наголосили на тому, як культура аборигенів впливала на формування ідентичності австралійців [76]. Маємо констатувати, що цю ідею підтримує більшість фахівців, однак ступінь цього впливу, як і впливу представників інших етнічних груп, є предметом широких дебатов.

Формування **політичної системи** Австралії характеризується ґрунтовним дослідженням цієї проблеми. Колективна монографія «Австралійські політичні інституції» дає можливість ознайомитися зі структурою й організацією установ і функцій уряду в Австралії, з сучасними проблемами та дебатами, які існують в австралійському суспільстві у цій площині [77]. В книзі Стелли Тараксон «Політичні партії» проаналізовано три рівні влади Австралії: місцевий, державний і територіальний, федеральний, а також політичні партії, які

відігравали важливу роль у політичній системі Австралії [78]. Монографія «Австралійська політична партійна система» презентує погляди учасників Першого зимового форуму Вікторіанської групи Австралійського інституту політичних наук, який відбувся 1954 р. Водночас існує багато новіших видань – «Австралійська політична система» Девіда В. Ловелла [79], видана 1995 р., «Австралійська політична система в дії» Нарелле Мірагліотта, Уейна Еррінгтона, Ніколаса Баррі, опублікована 2013 р. [80] тощо. Наведемо кілька наукових публікацій, які демонструють головні тренди досліджень політичної системи Австралії: «Політичні фінанси в Австралії: спотворена та таємна система» [81], «Політичне життя аборигенів» [82], «Політична бульбашка: чому австралійці не довіряють політиці» [83], «Поза двопартійною системою: політичне представництво, економічна конкурентоспроможність та австралійська політика» [84], «Австралійська виборча система: витоки, варіації та наслідки» [85] тощо.

Грунтовно опрацьованою є історія участі Австралії **в Першій світовій війні**. Різні аспекти цієї проблеми розкрито у працях таких дослідників, як Роберт Евенгерт [86], Бомонт, Джоан [87], Чарльз Едвін Вудро Бін [88] тощо. Варто наголосити на суттєвому внеску країни в перемогу союзників, адже близько 400000 австралійців (13% усіх білих чоловіків) були покликані на військову службу, 52% з них загинули [89]. У книзі «Невидимий АНЗАК: як загадковий дослідник створив фотографії Австралії про Першу світову війну» представлена фотоісторія австралійсько-новозеландського армійського зведеного корпусу ANZAC. 1916 р. загадкового полярного дослідника Джорджа Х'юберта Вілкінса призначили фотографом на Західний фронт, хоча робити світлини під час воєнних дій тоді було заборонено. За кілька тижнів його подвиги стали легендарними. Вілкінс зробив те, на що раніше не наважувався жоден фотограф. Він брав участь в атаках і боях разом з солдатами, захоплював німецьких полонених, був неодноразово поранений і двічі нагороджений Військовим хрестом. При цьому він відмовився носити рушницю й мав лише

камеру. В книзі представлено нерозказану раніше історію війни, викладену очима цього фотографа [90].

Інший погляд на війну містить монографія Роберта Льюїса та Елізабет Мерфі «Війна Мерфі». Автори намагаються відтворити події воєнного часу через призму сприйняття звичайних людей – молодих чоловіків з сільської місцевості Австралії, які вступили до армії. Завдяки поєднанню свідчень, щоденників, листів і анекдотів, австралійський контекст Першої світової війни реконструйовано не як історію битв чи військових героїв, а як віддзеркалення поглядів тих австралійців, які пережили одну з найкривавіших і найбільш руйнівних війн в історії світу [91].

Марк Джонстон розповідає про організацію та розгортання діяльності австралійської армії під час **Другої світової війни**. Він наголошує, що австралійські дивізії зробили великий внесок у перемогу як у пустелях Близького Сходу, так і в джунглях південно-західної частини Тихого океану, вдруге здобувши визнання своєї унікальності та репутації за сміливість, витривалість і незалежність духу [92]. Здобутки австралійської армії в цій війні та внесок країни у перемогу над нацизмом продемонстровано й у інших розвідках, наприклад Пітера Вільямса [93], Роберта Томаса [94], Кіма Локвуда [95] тощо.

У книзі «Друга світова війна» Роберта Хілмана досліджено причини війни та участі в ній Австралії, місця, битви, в яких австралійці брали участь, мобілізаційні заходи на території Австралії під час війни та після її закінчення [96].

Економіка Австралії почала формуватися з перших кроків колонізації континенту. Ноель Батлін дослідив особливості цього процесу в 1810–1850 рр., до початку золотої лихоманки, яка охопила континент у середині ХХ ст. Цей аналіз він пов'язав з обговоренням британської соціальної, економічної та військової історії ХVІІІ ст. й детальною оцінкою демографічної ситуації в Австралії. Він також дослідив роль приватних інвестицій в економіці країни та

механізм заміни залежності країни від британського державного бюджету на залежність від притоку приватного капіталу метрополії. Основною темою книги є міра незалежності австралійської економіки від зовнішнього впливу, зокрема рівень синергії між Австралією та Великою Британією. Автор демонструє свої ідеї на основі ґрунтовного аналізу людського капіталу та фінансових потоків і їхнього впливу на формування австралійської економіки [97].

В монографії Яна В. Макліна «Чому Австралія процвітала: мінливі джерела економічного зростання» запропоновано погляд автора на те, як Австралія змогла досягти високого рівня життя та розвитку економіки за кілька століть з часу облаштування перших європейських поселень. Починаючи з аналізу економіки аборигенів наприкінці XVIII ст., автор стверджує, що процвітанню Австралії сприяли такі фактори: імперська політика, позитивні демографічні характеристики, потужний природно-ресурсний потенціал, інституційна адаптивність та інновації, а також політика, що стимулювала зростання. Як зазначає Я. В. Маклін, у різні історичні періоди багаті природні ресурси Австралії відігравали різну роль. Усупереч загальноприйнятому погляду економістів, він вважає, що це було радше благословенням, ніж прокляттям країни. Маклін показує, що географічне розташування Австралії не було перешкодою для її розвитку, коли міжнародну економіку було зосереджено в Північній Атлантиці, й мало позитивні наслідки після модернізації розвитку азійських країн. Участь у світовій торговельній системі в часи її процвітання принесла значні переваги, а в міжвоєнний період, коли зиск з цього був невеликий, захист внутрішнього виробництва в Австралії не гальмував суттєво зростання країни. Дослідник наголошує, що існування в Австралії поселень каторжників позитивно вплинуло на ранній рівень продуктивності праці, а британська імперська політика сприяла процвітанню економіки під час колоніальної епохи. Він розглядає процвітання Австралії, засноване на потужній ресурсній базі, в історичній перспективі та доводить безперервність цього поступу [98].

Дослідженню ролі Австралії у **світовій економіці** присвячено монографію Девіда Мередіта та Баррі Дайстера «Австралія в глобальній економіці: безперервність і зміни». В ній розглядається еволюція позиції Австралії у світовій економіці з початку XX ст. до сьогодні у контексті виділених п'яти ключових історичних періодів. Увагу авторів зосереджено на торгівлі, іноземних інвестиціях та ролі імміграції. Використовуючи історичні перспективи для пояснення сьогодення й визначення напрямків майбутнього, автори розвідки докладно висвітлили позицію Австралії в глобальній економіці [99].

Крім указаних авторів, різні аспекти економічного розвитку Австралії, включаючи зовнішньоекономічний вектор і торгівлю, розкрили в публікаціях багато інших науковців (Едвард Бем [100], Роберт Грегори та Ноел Бутлін [101], Марина Солодкіна [102], Джон Барвік [103] тощо). Наприклад, Пітер Генрі Кармель [104] та Брюс Дж. Макфарлейн [105] проаналізували розвиток країни з другої половини 1940-х до середини 1960-х рр.; Майкл Кітінг, Джефф Диксон – у 1980-х рр. [106], Дж. О. Н. Перкінс – у 1990-х рр. [107].

З огляду на важливість **сільського господарства** для економічного розвитку Австралії, напрацювання в цій царині спрямовано на вивчення еволюції методів обробітку земель та фактори, що вплинули та впливають на ефективність сільськогосподарського виробництва (Аллан Каллаган, Елвін Джон Міллінгтон [108], Джек Маббут [109] тощо), аналіз проблем, з якими стикалися фермери (Браєн Джонстон [110], Алан Дональд [111], Мішель Сочмарро [112] тощо), адже в різні історичні періоди вони мали адаптуватися не лише до природних умов, а й до урядових рішень і різних викликів. Протягом останніх десятиліть суттєво зросла кількість розвідок, що стосуються впливу зміни клімату на розвиток сільського господарства країни та діяльність фермерів (Джеф Беннет, Мартін Боб [113], Дейл [114] тощо), адже підвищення середньорічної температури на континенті та зростання екстремальних погодних явищ мають негативний вплив на врожайність багатьох культур.

Наукові розробки з **екологічної** проблематики почали з'являтися в останній третині XX ст., що співпало з розвитком відповідного напрямку внутрішньої політики Австралії. Вони охоплюють широке коло питань і присвячені як аналізу формування та еволюції відповідної урядової діяльності протягом більш ніж пів століття, так і її різним аспектам. Популярними темами є екологічне законодавство (Росс Рамзі та Джерард С. Роу [115], Джеррі Бейтс [116], Елоїза Скотфорд [117] тощо), біорізноманіття (Деніс Сондерс, Кріс Маргулес, Берк Хілл [118]), морські екосистеми (Тревор Уорд, Едвард Батлер, Берк Хілл [119]), екологічне планування, менеджмент та моніторинг (Артур Конахер, Жанетт Конахер [120]). Ян Томас у монографії «Екологічна політика: Австралійська практика в контексті теорії» демонструє практичний вимір природоохоронних дій в Австралії. Зокрема він аналізує трирівневий механізм прийняття екологічно значущих рішень, законодавство, стратегії, що приймаються на рівні федерації і штатів, участь країни у міжнародній екологічній співпраці [121]. Тімоті Дойл та Ейнслі Келлоу розглянули екологічний рух Австралії як складову соціального руху, формування й роль мереж екоактивістів у впровадженні природоохоронних заходів, а низових організацій – у мобілізації громадян, а також вплив енвайронменталізму на виборчу систему Австралії та діяльність політичних партій [122]. Останніми десятиліттями зростає кількість досліджень, оцінок і аналітичних доповідей про вплив зміни клімату на довкілля та екосистеми, в яких порушуються й проблеми підвищення рівня енергоефективності. Вони переважно прикладні та проводяться при відповідальних державних установах (Агентстві охорони навколишнього середовища, Комісії з клімату, Австралійському бюро метеорології, Національній раді сталого розвитку, Центрі ресурсних та екологічних досліджень тощо) або неурядових організаціях експертів чи дослідників (Австралійській дослідницькій раді з постачання електроенергії, Асоціації електропостачання Австралії, Австралійському фонді охорони природи тощо).

У цьому контексті вкажемо на збільшення кількості розвідок щодо наслідків зміни клімату на розвиток туризму (Сюзанна Бекен і Джон Е. Хей [123], Пітер Форсайт, Ларрі Дуайер і Рей Сперр [124] тощо). Тван Хюйберс та Джефф Беннетт розглядають цей зв'язок у контексті конкурентоздатності туризму в Австралії. Зокрема йдеться про напрями, пов'язані з відвідуванням природних об'єктів, що вважаються національною спадщиною країни [125]. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., після Конференції з навколишнього середовища і розвитку, з'явилися перші праці щодо сталого розвитку туризму в Австралії (Девід Вівер і Лора Лоутон [126], Карлос Бреббіа, Федеріко Пінеда [127] тощо).

Стосовно впровадження сталого розвитку в Австралії, звернемо увагу на низку доповідей різних установ, які висвітлюють втілення цієї концепції у різні сфери життя австралійців та в прийняття стратегічних державних рішень. Спектр досліджень демонструють такі праці, як «Парниковий ефект» [128], «Зелені робочі місця» [129], «Вибір сталого життя: звіт про стале споживання та виробництво» [130], «Переходи: шляхи до сталого розвитку міст в Австралії» [131] тощо.

Соціальну політику Австралії в 1901–1975 рр. ґрунтовно висвітлив Джилл Роу. В фокусі його уваги – засади створення соціальної держави, робітничий клас, програми з подолання безробіття, житло, система охорони здоров'я, соціальні послуги для різних категорій населення тощо [132]. Критичний підхід до розуміння соціальної політики та її вплив на природу суспільства та життя окремих австралійців представлено в монографії «Соціальна політика в Австралії. Порозуміння для дій» Елісона Макклелланда, Пола Сміта та Грега Марстона. В ній досліджено головну мету соціальної політики Австралії – досягнення соціальної справедливості, здобутки на цьому шляху в минулому та на сучасному етапі, а також проблеми, з якими, на думку авторів, країна зіштовхнеться в майбутньому. Науковці критично оцінюють ключових гравців, інститути й напрями соціальної політики, які впливають на

ухвалення рішень у цій сфері [133]. Також у багатьох розвідках проаналізовано передумови та етапи формування в Австралії держави загального добробуту (Адам Ямрозік [134], Шейла Шейвер [135] тощо), соціальний капітал (Ян Вінтер [136]), проблеми родини (Шейла Шейвер, Майкл Файн [137]), профспілковий і робітничий рух (Б. Я. Дорофеев [138], Б. М. Кітінг [139] тощо) та багато інших аспектів. Звіти Департаменту охорони здоров'я та житлово-комунальні послуг дають можливість зрозуміти головні напрями і фінансове забезпечення реформ, які здійснювались у царині охорони здоров'я. Згадаємо такі документи: матеріали симпозіуму «Охорона здоров'я в Австралії», що відбувся в Університеті Нового Південного Вельсу 18 листопада 1971 р. [140], «Оцінка охорони здоров'я в Австралії: звіт Національного семінару з оцінки охорони здоров'я, 27–28 липня 1989 р.» [141], «Охорона здоров'я в Австралії: напрямки реформування бюджету на 1991–1992 рр.» [142], «Краще медичне обслуговування: дослідження щодо успішного надання послуг первинної медичної допомоги для аборигенів і мешканців островів Торресової протоки Австралії» [143] тощо.

Особливостям формування **транспортної інфраструктури** Австралії, що обумовлені великою територією країни і низькою щільністю населення, та головним етапам її формування є предметом вивчення таких фахівців, як Мак Корвел [144], Пітер МакГреггор [145], Джой Стюарт [146] на ін. Леон Оберг розкрив вирішальну роль залізниць в історії зростання країни [147], С. А. Чейні Рігбі [148] розглянув розвиток автомобільного транспорту, а Джон Барвік – морських перевезень [149]. Джон Бах написав морську історію Австралії, зазначивши, що в країні, оточеній водним простором, яка мала тільки морський зв'язок із зовнішнім світом, надзвичайно бракує наукової традиції дослідження водного простору [150]. Між тим, море та річкові системи багато значать в історії розвитку транспортної системи Австралії.

Розвиток **системи освіти** Австралії аналізується в монографіях Галини Каневської [151], Джозефа Зайди [152] та ін. Громадська Служба уряду

Австралії публікує широку низку статистичних матеріалів, які дають змогу зрозуміти головні тенденції розвитку середньої, вищої, професійної та позашкільної освіти. Вони представляють головні напрями досліджень в цій галузі, наприклад: «Національне дослідження дошкільної освіти “Для всіх наших дітей”: звіт незалежного дослідження щодо забезпечення загального доступу до високоякісної дошкільної освіти» [153], «Програми освіти, навчання та працевлаштування, Австралія, 1970–2001: фінансування та участь» [154], «Вища освіта Австралії» [155], «Сторони угоди про реформу професійних навичок» [156] тощо. Комітет із законодавства про освіту та зайнятість публікує щорічні доповіді, роз’яснення до прийнятих законодавчих актів тощо, що можуть бути корисними для досліджень. У доповіді Міністра зайнятості, освіти й навчання Джона Докінза за 1989 р. проаналізовано внесок вищої освіти у розвиток досліджень в Австралії [157].

Щодо напрацювань у царині впливу науки і сектору R&D (дослідження й розвиток) на прогрес країни, варто вказати на існування в австралійських бібліотеках і на різних Інтернет-ресурсах інформації з різних галузей – авіації, сільського господарства, сфери високих технологій, телекомунікацій тощо. Документи уряду Австралії та державних і наукових установ дають змогу проаналізувати головні напрями розвитку науки й технологій, джерела та обсяги фінансування. Наприклад, у доповіді Уряду Співдружності від 1989 р. під назвою «Наука і техніка для Австралії» є такі розділи: «280 мільйонів доларів на охорону здоров’я та медичні дослідження: новий випуск», «Покращені заходи для первинної промисловості та енергетичних досліджень і розробок: спільна заява, 8 травня 1989 р.», «150% податкова пільга для досліджень і розробок», «Океани багатства? Звіт Комітету з огляду на морську промисловість, науку і технології: резюме» [158] тощо. Рада з науки і технологій Австралії 1989 р. опублікувала доповідь «Дослідження та технології в тропічній Австралії та їх застосування для розвитку регіону: підсумковий звіт» [159]; Корпорація з досліджень і розвитку рибальства й Австралійський

інститут морських наук 1998 р. видали звіт «Пріоритети досліджень для захисту рибних екосистем» [160]. Того самого року Австралійська рада з науки, технології та інженерії опублікувала аналітичну доповідь «Політика досліджень, розробок та конкуренції» [161]. Австралійська асоціація науково-освітніх досліджень видає щорічники «Дослідження в галузі наукової освіти» [162], в яких публікуються матеріали щорічних конференцій з цієї тематики де представлено найкращі здобутки у цій царині.

Культура Австралії, як і політика в цій царині, зокрема мультикультуралізм, який уряд почав впроваджувати з 1970-х рр., є у фокусі постійного інтересу науковців. Однією з перших спроб проаналізувати розвиток культури в Австралії, зокрема літературну традицію, є видана 1936 р. книга Рендольфа Хьюза «Культура в Австралії» [163]. У наступні десятиліття з'явилося багато досліджень як загальних, так і сфокусованих на вивченні окремих напрямів розвитку культури. Наприклад, у монографії під редакцією Грема Тернера «Нація, культура, текст: австралійські культурні та медіа-дослідження» розглядаються як культурна політика та національна культура, так і розвиток популярної культури, австралійського телебачення, ЗМІ та кінематографу. На основі багатогранного культурного аналізу автори порушують питання, зокрема, розуміння телевізійного насильства [164]. В колективній монографії «Культура в Австралії: політика, громадськість і програми» під редакцією Тоні Беннетта й Девіда Картера запропоновано глибоке дослідження факторів, які змінюють австралійські культурні пріоритети, політику та практику на межі XX й XXI ст. і охоплює такі складові, як заклади мистецтва та національної спадщини, видавничу справу, мовлення, туризм, музеї, музичну індустрію, кіно й молодіжну культуру [165].

Історію розвитку австралійського кінематографу досить часто висвітлює низка дослідників у контексті формування національної ідентичності. Так, Джефф Майєр та Кіт Бітті вважають, що кінокультури Австралії та Нової Зеландії змогли пережити економічну та культурну загрозу з Голлівуду та

справили унікальний вплив на розвиток міжнародної кіноіндустрії [166]. Змогу відтворити історію формування австралійської кінокультури дають здобутки Інни Бертран [167], Джилліан Уорд [168], Джонатана Рейтера [169] та багатьох інших науковців з різних країн світу, які містять багатий фактологічний матеріал. Розвиток національного театру простежено у розвідках Джефрі Мілна [170], Джона Веста [171], Ірвіна Еріка [172] та багатьох інших. Науковці приділяють також увагу вивченню ролі музики, а деякі з них (Мартін Стокс [173]) указують на її вплив на формування національної ідентичності.

Не менш популярним предметом дослідження є мас-медіа Австралії. Монографія Стюарта Каннінгема та Грема Тернера охоплює історію й поточний стан основних друкованих і мовних засобів масової комунікації (ЗМК) та містить розділи про популярну музику, кіно, рекламу, аналіз ЗМК та медіа-аудиторію [174]; здобутки Пітера Аллена – про медіа-моніторинг в Австралії [175], Яна Маккейна – про радіомовлення [176], Тома О'Рігана – про телебачення Австралії [177] у різні періоди ХХ ст.

Фактологічний матеріал для ознайомлення з різними аспектами діяльності різних засобів масової інформації можна знайти у документах і звітах Управління телерадіомовлення Австралії, Австралійського мовного трибуналу, Австралійської корпорації з радіомовлення та інших установ.

Однією з найпопулярніших тем серед науковців, у першу чергу, австралійських, є дослідження літератури країни. 1902 р. цій темі присвятив здобуток Томас Тукер [178], 1964 р. – Джефрі Даттон [179], 2009 р. – Томас Кенілі [180] тощо.

Не можна обійти увагою й **культуру аборигенів**, інтерес до якої протягом останніх десятиліть суттєво зріс. Звернемо увагу на дослідження «Мова і культура аборигенів Австралії» [181], «Життя з культурою аборигенів: вступ до спадщини аборигенів» [182], «Культура живопису: створення високого мистецтва аборигенів» [183] тощо. Включення культури корінних народів Австралії до національної культури й культурної спадщини країни було

зумовлене, в тому числі, й політикою **мультикультуралізму**, хоча її головне завдання полягало в інтеграції іммігрантів, представників різних народів і культур до австралійського суспільства.

В нагоді дослідникам цієї проблеми стане монографія «Витоки мультикультуралізму в австралійській політиці 1945–1975» авторства Марка Лопеса [184]. В монографії «Мультикультуралізм в Австралії» під редакцією Джастіна Хілі розглянуто еволюцію та вплив мультикультуралізму як соціальної політики в Австралії; ступінь культурного різноманіття народів Австралії; розкрито особливості дебатів щодо різних пов'язаних проблем, включаючи імміграцію, расову толерантність і національну ідентичність [185]. Велика увага приділяється впровадженню засад цієї політики в системі освіти – «Мультикультурність і шкільна програма» [186], «Імміграція, освіта дорослих і мультикультуралізм в Австралії (1985)» [187] тощо, на рівні територій і громад – «Мультикультуралізм і місцеве управління: національна перспектива» [188] тощо. Ґрунтовно досліджується законодавство Австралії на предмет включення відповідних норм у різні галузі права. Деякі з пропозицій подано в таких розвідках: «Мультикультурність і сімейне право: подання до Австралійської комісії з реформування законодавства» [189], «Мультикультурність і кримінальне право: подання до Австралійської комісії з реформування законодавства» [190] тощо. Також існують напрацювання в царині зв'язку з національною ідентичністю – «Розуміння мультикультуралізму та австралійської ідентичності» [191] тощо.

Дослідження цієї політики проводять не лише окремі науковці, а й державні установи та різні організації, діяльність яких тією чи іншою мірою пов'язана з мультикультуралізмом. Наприклад, Національна мультикультурна консультативна рада 1999 р. видала доповідь «Австралійський мультикультуралізм для нового століття: до інклюзивності», що віддзеркалює еволюцію поглядів на цю політику [192].

Щодо **зовнішньої політики** Австралії, то її багатовекторність висвітлено в численних публікаціях як австралійських, так і закордонних фахівців. Проте головну увагу приділено кільком найважливішим напрямам: відносинам із колишньою метрополією – Великою Британією, військово-політичній співпраці зі США та розширенню торговельно-економічних зв'язків з країнами АТР. Одним із перших напрацювань у цьому напрямі є брошура Сера Джеймса Баррета «Зовнішня політика Австралії та наявний механізм її проведення», видана 1919 р. на основі однойменної лекції, прочитаної того року в Мельбурні в залі «Атенум». У ній автор розкриває своє бачення зовнішньої політики країни в 1901–1922 р. [193]. Австралійський політик і дипломат Персі Спендер, який у 1940–1941 р. був призначений міністром армії, на основі досвіду участі Австралії у Другій світовій війні, зокрема катастрофічної грецької кампанії квітня 1941 р., висловив бачення зовнішньополітичного курсу країни після 1944 р. [194]. Здобуток Австралійського інституту міжнародних відносин «Австралія у світових справах 1950–2000» висвітлено за хронологічним принципом. Розділи монографії віддзеркалюють головні вектори зовнішньої політики країни у різні часові проміжки: «Незалежність та союз: Австралія у світових справах 1976–1980», «Дипломатія на ринку: Австралія у світових справах 1981–1990», «У пошуках азіатської участі: Австралія у світових справах 1991–1995», «Національні інтереси в глобальну епоху: Австралія у світових справах 1996–2000» [195]. Багато розвідок присвячено регіональному фокусу зовнішньої політики Австралії, наприклад, відносинам з Тайванем (Гарі Клінтворт [196], Джоел Аткінсон [197] тощо), Японією (Вільям Макмахон [198], Стюарт Харріс [199], М. А. Б. Сіддік [200] тощо), Індонезією (Джон Легт [201], Джон Перлман [202] тощо), країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону (Марк МакГілврей, Гері Сміт [203], Девід Л. Ловелл [204] тощо), Китаєм (Майкл Форшоу [205], Коллін Маккерас [206] тощо), США та країнами Західного альянсу (Малкольм Фрейзер [207], Олександр Доунер [208] тощо). Підкреслимо, що цей аспект надзвичайно цікавить російських науковців [Див.,

наприклад: 209–214], що можна пояснити геополітичними інтересами Росії в цьому регіоні.

Вивчаючи суспільно-політичний, економічний і культурний розвиток Австралії у XX ст. неможливо обійти увагою внесок української діаспори, емігрантів, що прибули на континент після закінчення Другої світової війни, та їхніх нащадків. Однак найбільшу цінність має внесок зарубіжного українства у збереження надбань української культури. У 1980-х рр. – 2000-х рр. українська діаспора підготувала й видала чотири енциклопедії: «Альманах українського життя в Австралії. Альманах українського часопису “Вільна думка” та фундації українознавчих студій в Австралії» [215], «Українці в Австралії. Енциклопедичний довідник» (ЕДУА) [216], 4-й том «Енциклопедії української діаспори» [217], 2-й том енциклопедії «Українці в Австралії» [218], в яких зібрано інформацію та висвітлено історію прибуття українців на континент, організаційне життя української діаспори в країні з 1950-х рр. і до кінця XX ст. і найбільш видатних її представників.

Особливістю цих видань є самопрезентація авторів, адже внаслідок обмеження матеріальних і людських ресурсів фундатори та редактори цих енциклопедичних довідників були змушені вдатися до анкетування різних організацій і окремих громадян, які й стали авторами цих матеріалів. Тому розміщена в них інформація є емоційно насиченою і відтворює почуття авторів, їхнє сприйняття проблем, труднощів та здобутків українців. Вона містить спогади й рефлексії, а також погляд авторів на розвиток української громади та української преси. Водночас, попри певну суб'єктивність, ця інформація не втратила актуальності й сьогодні та є цінним науковим джерелом для вивчення історії закордонного українства і культурних здобутків української нації.

На окрему увагу заслуговують праці багатьох українських науковців і громадсько-культурних діячів в Австралії. Український літературознавець, письменник, мемуарист, редактор, літературний дослідник, педагог, громадський діяч, що жив і працював у Австралії, Дмитро Васильович

Нитченко (псевдонім Дмитро Чуб) написав низку праць про Австралію: «Це трапилось в Австралії» [219], «З Новогвінейських вражень: слідами Миклухо-Маклая» [220] тощо. Австралійський літературознавець, українець за походженням, професор і багатолітній куратор українських студій у Школі мов, культур та лінгвістики в університеті ім. Монаша в Мельбурні Марко Павлишин був не лише головним редактором енциклопедичного видання «Українці в Австралії», яке побачило світ 1998 р., автором низки його статей, а й опублікував наукову розвідку «Українці в Австралії: стан досліджень» [221]. Проблемі українознавства й українського шкільництва в Австралії присвячено здобутки і таких науковців, як Н. Сатуляк («ФУСА: заснування, розбудова й сучасні проблеми» [222]), Тетяна Сліпець («Українське шкільництво в Австралії») [223]), Галя Кошарська («Центр українських студій, Макворі університет (Сідней)» тощо [224]).

Попри певну заідеологізованість деяких досліджень радянських науковців, їхні праці становлять певний інтерес з погляду наявності фактологічного матеріалу щодо різних аспектів розвитку Австралії у ХХ ст. В системі Академії Наук СРСР існував Інститут сходознавства, де з 1969 р. проходили щорічні конференції з вивчення Австралії та Океанії. Спектр досліджень був надзвичайно широким – від відносин з Росією та СРСР до торгової, еміграційної й соціальної політики країни [Наприклад: 225–232]. Ще 1956 р. було видано спогади етнографа, антрополога, біолога та мандрівника Миколи Миклухо-Маклая «Подорожі на берег Маклая» [233], де він розповідає про його життя серед папуасів північно-східного берега Нової Гвінеї, названого на його честь Берегом Маклая. 1987 р. у Києві вийшла книга «Дорогами Маклая» авторства Олександра Івченка [234].

В Українській історичній науці Австралія майже не досліджена. Існує низка навчальних посібників під назвою «Австралія» [235] до курсу «Країнознавство», в яких дано загальні відомості про країну.

Єдиним фахівцем, який ґрунтовно розробляє наукову проблему гуманітарної політики країни та розвиток її літератури і культури вже кілька десятиліть (з 1974 р.) є доктор політичних наук, професор Ольга Зернецька. Вона провела вагомі дослідження австралійських культури, літератури та літературознавства й літератури корінних народів континенту, написала фундаментальну статтю «Австралійська література» для «Української літературної енциклопедії», багато статей з історії та теорії австралійської літератури [235–283]. 1982 р. вийшла у світ перша в Україні літературознавча монографія Ольги Зернецької про австралійську літературу «Австралийский роман 30-х годов XX века», а слідом за нею 1984 р. – її друга монографія «Вэнс Палмер и австралийский роман», присвячена життю і творчій діяльності видатного австралійського письменника Венса Палмера та літературі Австралії 1940–1970-х рр. [255, 256] Ці монографії автор передала до Австралійської національної бібліотеки під час наукового відрядження до Австралії 1996 р.

У численних статтях розкрито діяльність таких австралійських письменників, як Дімфна К'юсак, Венс Палмер, Патрік Уайт, Катерина Сусанна Прічард, австралійського політика Вільяма Вентворта, зроблено рецензії на твори австралійської літератури, з'ясовано вплив расової проблеми на розвиток літератури країни та віддзеркалення в творах австралійських письменників соціальних проблем, становлення і розвитку самоідентифікації австралійців [240–263].

О. В. Зернецька впорядкувала книжку «Сучасна австралійська повість» [261] та написала чотири післямови до австралійських романів, перекладених українською мовою у видавництві «Дніпро» [260–263].

Велику увагу дослідниця приділяє вивченню австралійського медіа-простору на початку розгортання глобалізації, ролі друкованих і аудіовізуальних медіа у зародженні держави Австралія, державних стратегій уряду Австралії щодо розвитку кіно, телебачення, літератури [264–269]. Бере активну участь у міжнародних конференціях, виступаючи з доповідями,

присвяченими вивченню Австралії в Україні в Мельбурні (Австралія), Афінах (Греція), Бостоні (США), Мілані (Італія) та протягом трьох років проводить Міжнародні наукові конференції з дослідження Австралії ХХ ст. в ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» (Київ, Україна) й виступає на них з доповідями про розвиток австралійської літератури в ХХ ст. та австралійського медіа-ландшафту на початку глобалізації [270-276]. Також О. В. Зернецька написала новаторську статтю про роль австралійських письменниць у розбудові демократичного суспільства в Австралії [281] та у співавторстві з Оленою Мирончук – про історичну пам'ять в країні та практики монументальної комеморації Першої світової війни [283].

Протягом трьох десятиліть з часу проголошення незалежності України вивчення Австралії було вкрай обмеженим. Однією з перших тем, яка зацікавила вітчизняних науковців, є розвиток українознавчих студій та українське шкільництво. Розвідки в цій царині зробили Павло Гай-Нижник [284], Вікторія Павленко [285], Світлана Романюк [286]. Існує низка напрацювань щодо історії переселення українців в Австралію у ХІХ – першій половині ХХ ст. (Тетяна Перга [287]), інституалізації та функціонування української діаспори на континенті та розвитку україно-австралійських зв'язків (Олена Говор [288, 289], Вячеслав Ціватий [290], Світлана Бойко [291]) її ставлення до відновлення незалежності України (Юрій Недужко [292], Ірина Бойко [293]). Окремі розвідки були присвячені розвитку архівній справі в Австралії (Платон Стоян [294]), систематизації історіографії країни (Іван Чорновол [295]). Варто згадати новітні здобутки Тетяни Орлової, що проаналізувала розвиток публічної історії в Австралії [296], Олени Говор [297] та Юрія Кузнецова, який розкрив специфіку розвитку психоаналізу в Австралії [298].

Останніми роками інтерес до дослідження Австралії значно зріс. Відділ глобальних і цивілізаційних процесів ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» випустив три збірники наукових праць за загальною редакцією

доктора політичних наук, професора Ольги Зернецької: «Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем: збірник наукових праць» [273], «Будівництво “суспільства добробуту” в Австралії: шляхи і напрями розвитку (1940-1970 рр.): збірник наукових праць» [274], «Соціокультурний розвиток Австралії початку доби глобалізації (1980-2000 рр.): збірник наукових праць» [275], до яких увійшли матеріали організованих ним міжнародних конференцій.

З'явилися праці з політологічного (Ігор Ветринський [299–303], Ігор Хижняк [304], Олександр Галаджій [305]), екологічного (Тетяна Перга [306–309]) та культурного розвитку Австралії у ХХ ст. (Олег Цапко [310]) та її зовнішньої політики (Олександр Галаджій [311], Олена Кофтун [312], Сергій Толстов [313, 314], Андрій Мартинов [315, 316], Тетяна Соломенна [317], Павло Ігнат'єв [318], Ігор Ветринський [319]). Марина Бондарець вивчила етапи розвитку та особливості сільського господарства Австралії [320–324], Ірина Вітер – формування державного патерналізму та «суспільства загального» добробуту в Австралії [325–329], системи охорони здоров'я [330], Микола Кужельний – діяльність профспілок [330], Вікторія Дронів – туристичний потенціал країни [331–332] та її транспортну систему [333]. Ігор Ветринський розглянув участь Австралії у Другій світовій війні [300], а Тетяна Перга – вплив Першої і Другої світових воєн на переселення українців до Австралії [334]. Тетяна Перга також провела розвідки щодо впливу колонізації на корінне населення континенту [335], української громади в Австралії та національно-патріотичного виховання молоді в середовищі української діаспори країни [336–338]. Олена Романенко розглянула імміграцію на континент [339, 340], демографічну ситуацію в країні на початку ХХ ст. [341] та родинні цінності в сім'ях австралійців [342]. Олена Романенко й Олена Мирончук вивчили діяльність австралійських бібліотек [343, 344]. Олена Мирончук з'ясувала також роль вищої освіти в системі освіти країни [345–346], Любов Овчарова – особливості формування й розвитку науково-освітнього комплексу

в Австралії [347] та науково-освітнього потенціалу країни [348], Світлана Корешкова – тенденції реформування вищої освіти країни [349]. Тетяна Пилаєва ґрунтовно дослідила тренування управлінців в австралійських університетах [350], підготовку менеджерів у закладах вищої освіти Сіднея [351], систему підготовки педагогічних кадрів у країні [352]. Ірина Вітер з'ясувала головні напрями народної освіти в Австралії [353, 354]. Варто наголосити, що вітчизняні науковці досліджують позитивні здобутки австралійських не лише вищих, а й середніх навчальних закладів [355-357]. Спробу розглянути суспільний розвиток Австралії через призму «суспільного щастя» здійснив Олександр Кириченко [358]. Всі ці розвідки є актуальними в контексті спроб реформувати систему освіти в Україні.

Отже, джерельна та історіографічна база дають змогу ґрунтовно дослідити історичний та соціокультурний розвиток Австралії в ХХ ст.

Список використаних джерел:

1. Annual Report // United Nations Association of Australia, NSW Division. URL: <http://surl.li/egbgu>
2. Report for the Three-Year Program Period. Australian National Commission for UNESCO. Canberra, A.C.T. : Australian Government Publishing Service, 1979–1981. Vol. 2.
3. OECD Examiners' Report on Science and Technology in Australia. National Library of Australia. Canberra : National Library of Australia, 1974.
4. Documents on Australian Foreign Policy: Australia and the World 1920–1930 / Ed. by James. Sydney, NSW : NewSouth Publishing; University of New South Wales Press Ltd, 2019. 948 p.
5. Foreign Policy Speech / Ed. By E. G. Whitlam. Canberra : Australian Labor Party, Federal Secretariat, 1967.
6. Documents on Australian foreign policy, 1937–49 / Ed. By R. G. Neale; P. G. Edwards & H. Kenway. Canberra : Australian Govt. Pub. Service, 1975. Vol. 1–16.
7. Australia and the Suez Crisis, 1950–1957: Documents on Australian Foreign Policy / Ed. By Robert Bowker. Sydney, NSW : NewSouth Publishing, 2021. 858 p.
8. Walsh J. R., Munster G. J. Documents on Australian Defence and Foreign Policy 1968–1975. NSW, Australia : Katoomba, 1980. 437 p.
9. Rebuilding Regional Australia / statement by John Sharp, Minister for Transport and Regional Development.
10. Australia. Department of Transport and Regional Development. Canberra : Australian Govt. Pub. Service, 1996. 22 p.
11. Report 175: OECD Tax Measures BEPS; International Solar Alliance-Agreement; Air Services-Three Agreements. Australia. Parliament. Joint Standing Committee on Treaties. Canberra : Joint Standing Committee on Treaties, 2017.

12. Democratic Party of Australia: 1970 Senate Election: Policy Statement. Democratic Party of Australia. Mianetta, N.S.W. : Democratic Party of Australia, 1970. 6 p.
13. Joint Session of IPCC Working Groups I and III, Fifteenth Session of the IPCC, San Jose, Costa Rica, 12–18 April 1999: Australian Delegation Report / WMO-UNEP Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). 250 p.
14. Australia. Delegation to the Intergovernmental Panel on Climate Change. Dept. of the Environment and Heritage, 1999. 42 p.
15. Australia. URL: <http://surl.li/egbhi>
16. Торкунов А. В., Мельвиль А. Ю., Миронюк М. Г. Политические системы современных государств. Т. 3. Америка. Австралия и Океания. М. : Аспект Пресс, 2012. 478 с.
17. Австралия и Новая Зеландия: лингвострановедческий словарь / Под ред. В. В. Ощепкова [и др.]. М. : Русский язык, 1998. 212 с.
18. Австралия – 2000 : справочник / сост. Л. Михайлова. М. : Линор, 2000. 314 с.
19. Смит Р. М. Австралия : путеводитель Национального географического общества / Пер. с англ. Е. М. Веселова. М. : АСТ; Астрель, 2004. 399 с.
20. Сосенский И. Австралия и Новая Зеландия. М. : Госполитиздат, 1943. 55 с.
21. Польчина С. М. Грунти світу (Америка, Африка, Австралія): структурований конспект лекцій. Чернівці : Рута, 1999. 56 с.
22. Багрова Л. О. Країни і народи: Азія. Африка. Америка. Австралія. К. : Школа, 2002. 592 с.
23. Ангелуца П. Австралія надзвичайна. Брізбен : Су Джок Академія, 2001. 311 с.
24. The Australian Encyclopaedia. URL: <http://surl.li/egbhk>
25. The Encyclopaedia of Aboriginal Australia: Aboriginal and Torres Strait Islander History, Society and Culture / Ed. D. Horton. Canberra : Aboriginal Studies Press for the Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies, 1994. 1340 p.
26. Дробышевский С. Заселение Австралии. URL: <http://surl.li/egbhq>
27. Meyerhoefer V. Aboriginal Australian: The Covert History. Independently published, 2021. 193 p.
28. Neville A. O. Australia's Coloured Minority: Its Place in the Community. Sydney : Currawong Publishing Company, 1947. 264 p.
29. Initial Conference of Commonwealth and State Aboriginal Authorities. Canberra, 1937. URL: <http://surl.li/egbhr>
30. Кабо В. Р. Происхождение и ранняя история аборигенов в Австралии. М. : Наука, 1969. 469 с.
31. Кабо В. Р. Тасманийцы и тасманийская проблема. М. : Наука, 1975. 197 с.
32. Кабо В. Р. Дорога в Австралию. Канберра : Алчеринга, 1998. 204 с.
33. Кабо В. Р. Вечное настоящее. Канберра : Алчеринга, 2006. 240 с.
34. Reece R. H. *Aborigines and Colonists: Aborigines and Colonial Society in the 1830's and 1840's*. Sydney : Sydney University Press, 1974. 254 p.
35. Kidd R. *The Way We Civilise: Aboriginal Affairs – the Untold Story*. St Lucia : University of Queensland Press, 1997. 389 p.
36. Bolton G. C. Black and white after 1897: A New History of Western Australia / Ed. C. T. Stannage. Perth : University of Western Australia Press, 1981. URL: <http://surl.li/egbhs>
37. Rowley C. D. *The Destruction of Aboriginal Society*. Ringwood, Vic. : Penguin Books Australia, 1972. 430 p.
38. Solonec C. Proper Mixed-up: Miscegenation among Aboriginal Australians. *Australian Aboriginal Studies*. 2013. № 2. P. 76–85.
39. *Many Voices: Reflections on Experiences of Indigenous Child Separation* / Ed. Mellor D., Haebich A. Canberra : National Library of Australia, 2002. 324 p.
40. Zogbaum H. Herbert Basedow and the Removal of Aboriginal Children of Mixed Descent from their Families. *Australian Historical Studies*. 2003. Vol. 32. Issue 121. P. 122–138.
41. Jacobs M. *White Mother to a Dark Race*. Lincoln and London : University of Nebraska Press, 2009. 592 p.
42. Rowley C. D. *Outcasts in White Australia*. Canberra : Australian National University Press, 1971. 472 p.

43. Charlton A. Racial Essentialism: A Mercurial Concept at the 1937 Canberra Conference of Commonwealth and State Aboriginal Authorities. *Journal of Australian Studies*. 2002. Vol. 23. Issue 75. P. 33–41.
44. Biskup P. Not Slaves, Not Citizens: The Aboriginal Problem in Western Australia 1898–1954. St. Lucia, Qld. : University of Queensland Press; New York : Crane, Russak & Co., 1973. 342 p.
45. Haebich A. For Their Own Good: Aborigines and Government in the south west of Western Australia 1900–1940. Nedlands, W. A. : University of Western Australia Press for the Charles and Joy Staples West Region Publication Fund Committee, 1988. 413 p.
46. Christie M. F. Aborigines in colonial Victoria, 1835–86. Sydney : Sydney University Press, 1979. 227 p.
47. Myrie M. History of Australia: The British Invasion of Australia Kindle. 2022. January 5.
48. Craan D. Story of Australia's First People: History, Rich Cultural Heritage and British Invasion. Independently Published. 2021. November 19.
49. Scott E. A Short History of Australia. Oxford University Press, 1928. 398 p.
50. Turnbull C. A Concise History of Australia. London : Thames and Hudson, 1965. 192 p.
51. Macintyre S. A Concise History of Australia. Cambridge; Melbourne : Cambridge University Press, 2009. 354 p.
52. Macintyre S. A Concise History of Australia (Cambridge Concise Histories). Cambridge : Cambridge University Press, 2015. 192 p.
53. Peel M., Twomey Ch. A History of Australia (Macmillan Essential Histories). London : Red Globe Press, 2018. 308 p.
54. Walker J. Australia. History of Australia: Discover the Major Events that Shaped the History of Australia. Sydney : Dingo Publishing, 2013. 184 p.
55. Manning C. A Short History of Australia. Verlag : Mead & Becket, 1986. 260 p.
56. Clark C. M. H., Hope C. The History of Australia (1562–1987): in 6 vol. Sydney, 1980.
57. Barnard M. A History of Australia. Sydney : Angus & Robertson, 1980.
58. Hughes R. The Fatal Shore: The Epic of Australia's Founding. New York : Alfred A. Knopf., 1986. 688 p.
59. Morrissey D. The History of Australia. Vol. 2. 1888–1987. South Melbourne : Macmillan, 1988. 32 p.
60. Blainey G. The Tyranny of Distance. Melbourne : Sun Books, 1966. 222 p.
61. James A. History of Australia 1787–1882. Sydney : Bonwick, 1882. 334 p.
62. Rusden G.W. History of Australia. London : Chapman and Hall; Melbourne : S. Mullen, 1884.
63. Turnbull C. A Concise History of Australia, 1906–1975. New York : Viking Press, 1965. 192 p.
64. Ward, R. The History of Australia: the Twentieth Century. New York : Harper & Row, 1977. 515 p.
65. Peel M. A History of Australia. New York : Palgrave Macmillan, 2011. 305 p.
66. Jamison C. The United States of Australia: An Aussie Bloke Explains Australia to Americans : Kindle Edition. 2014. November 29.
67. Малаховский К. В. История Австралии. Москва : Наука, 1980. 402 с.
68. Малаховский К. В. История Австралийского союза. Москва : Наука, 1971. 371 с.
69. Скоробогатых Н. С. История Австралии. Москва : Институт стран Востока, 2011. 240 с.
70. Скоробогатых Н. С. История Австралии. XX век. Москва : Ин-т востоковедения РАН, 2015. 452 с.
71. Hassam A., Bradley J., Mahony E. Images and Identity: Australia and Britain. London : Sir Robert Menzies Centre for Australian Studies, University of London, 1995. 45 p.
72. Jones B. T. Currency Culture: Australian Identity and Nationalism in New South Wales before the Gold Rushes. *Australian Historical Studies*. 2017. Vol. 48. Issue 1. P. 68–85. URL: <http://doi.org/10.1080/1031461X.2016.1250789>
73. Imagined Australia: Reflections Around the Reciprocal Construction of Identity between Australia and Europe / Ed. by Renata Summo-O'Connell Bern. New York : Peter Lang, 2009. 401 p.
74. Irving H. To Constitute a Nation: a Cultural History of Australia's Constitution. Cambridge, U.K.; New York, NY, USA : Cambridge University Press, 1997. 253 p.

75. Politics of Identity in Australia / Ed. by G. Stokes. Cambridge, England; New York : Cambridge University Press, 1997. 222 p.
76. Race, Colour and Identity in Australia and New Zealand / Ed. by J. Docker and G. Fischer. Sydney : UNSW Press, 2000. 288 p.
77. Singleton A., Jinks W., Forest F. Australian political institutions. N.S.W. : Pearson Education Australia, 2009. 492 p.
78. Tarakson S. Political Parties. Sydney : Pearson Australia, 2011. 32 p.
79. Lovell D. W. The Australian Political System. Melbourne, Australia : Longman, 1995. 772 p.
80. Narelle M., Errington W., Barry N. The Australian Political System in Action. South Melbourne, Victoria : Oxford University Press, 2013. 298 p.
81. Young S., T. Joo-Cheong. Political Finance in Australia: a Skewed and Secret System. Canberra, A.C.T. : Democratic Audit of Australia, 2006. 155 p.
82. Hiatt L. R. Aboriginal Political Life. Canberra : Australian Institute of Aboriginal Studies, 1986. 18 p.
83. Latham M. The Political Bubble: Why Australians don't Trust Politics. Sydney, New South Wales : Macmillan by Pan Macmillan Australia, 2014. 291 p.
84. Marsh I. Beyond the Two Party System: Political Representation, Economic Competitiveness, and Australian Politics. Cambridge; Melbourne : Cambridge University Press, 1995. 409 p.
85. Farrell D. M., McAllister I. The Australian Electoral System: Origins, Variations and Consequences. Sydney : University of New South Wales Press, 2005. 215 p.
86. Engwerda R. Conscription: Australia during World War I. Melbourne, Vic. : Education Centre, State Library of Victoria, 1993. 36 p.
87. Beaumont J. War Aims and War Aims Discussions (Australia), in: 1914–1918-online. *International Encyclopedia of the First World War*, ed. by U. Daniel, P. Gatrell, O. Janz, H. Jones, J. Keene, A. Kramer, and B. Nasso. Berlin : Freie Universität Berlin, 2015.
88. Bean C. E. W. Anzac to Amiens. Canberra, 1952. 567 p.
89. Fleming R. The Australian Army in World War I. Osprey Publishing, 2012. 109 p.
90. Maynard J. The Unseen Anzac: How an Enigmatic Explorer Created Australia's World War I Photographs. US : Scribe, 2015. 304 p.
91. Lewis R., Murphy E. Murphy's War. Kindle Edition. Picnic Press, 28 April 2014.
92. Johnston M. The Australian Army in World War II. Osprey Publishing, 2013. 64 p.
93. Williams P. United Kingdom: Australians in World War II. Canberra, ACT : Department of Veterans' Affairs, 2015. 166 p.
94. Frame T. R. Royal Australian Navy: in the Atlantic and Mediterranean: Australians in World War II. Canberra : Australian Government – Department of Veterans' Affairs, 2015. 150 p.
95. Lockwood K. World War II: Masters & Commanders. Melbourne, Victoria. : Wilkinson Publishing Pty Ltd, 2014. 170 p.
96. Hillman R. World War II. Vic. : Pearson Australia, 2011. 32 p.
97. Butlin N.G. Forming a Colonial Economy, Australia 1810–1850. Cambridge; Melbourne : Cambridge University Press, 1994. 263 p.
98. McLean I. W. Why Australia Prospered: The Shifting Sources of Economic Growth Princeton : Princeton University Press, 2012. 281 p.
99. Meredith D., Dyster D. Australia in the global economy: continuity and change. New York : Cambridge University Press, 1999. 388 p.
100. Boehm E. A. Twentieth Century Economic Development in Australia. Melbourne : Longman Cheshire. 1979. 368 p.
101. Gregory R. G., Butlin N. G. Recovery from the Depression: Australia and the World Economy in the Thirties. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. 378 p.
102. Солодкина М. М. Этапы и особенности экономического развития Австралии. 1788–1914 гг.: автореф. дисс. ... канд. экон. наук. М., 1981. 25 с.
103. Barwick J., Barwick J. Trade in Australia Port Melbourne, Vic. : Heinemann Library, 2000. 32 p.
104. Karmel P. H. Economic Policy in Australia: Ends and Means. Melbourne : Economic Society of Australia and New Zealand, 1954. 26 p.

105. McFarlane B. J. Economic Policy in Australia; the Case for Reform. Melbourne : F. W. Cheshire, 1968. 243 p.
106. Corcoran K. Economic Policy Research in Australia. Committee for Economic Development of Australia, 1991. 112 p.
107. Perkins J. O. N. Economic Policy Issues for Australia. Melbourne : CEDA, 1987. 36 p.
108. Callaghan A. R., Millington A. J. The Wheat Industry in Australia. Sydney, Australia : Angus and Robertson, 1956. 486 p.
109. Mabbutt J. A. Desertification in Australia, Water Research Foundation of Australia. Report № 54. Kingsford, 1978. P. 3–11.
110. Rural Research: the Pay-Off: the Returns from Research Undertaken by the CSIRO Institute of Plant Production and Processing / by B. Johnston. Grains Research and Development Corporation, 1992. 30 p.
111. Donald A. Australian Agriculture: Sunrise : CSIRO, Public Affairs Unit, 1987. 11 p.
112. Scoccimarro M., Mues C., Topp V. Climatic Variability and farm Risk. Land and Water Resources Research and Development Corporation, 1995. 39 p.
113. Martin B., Grace P. Assessment of Long-Term Agronomic Experiments in Australia: Report of a Project Commissioned by GRDC and LWRRDC. Grains Research and Development Corporation (Australia). Grains Research and Development Corporation, 1998. 60 p.
114. Ashton D., Abdula A. Impact of the 1994–95 Drought on the Australian Dairy Industry: ABARE Report to the Dairy Research and Development Corporation. Australian Bureau of Agricultural and Resource Economics. 55 p.
115. Ramsay R., Rowe G. C. Environmental law and policy in Australia: Text and Materials. Sydney : Butterworths, 1995. 858 p.
116. Bates G. Environmental Law in Australia. Chatswood, N.S.W. : Lexis Nexis Butterworths, 2006. 542 p.
117. Scotford E. Environmental Principles and the Evolution of Environmental Law. Oxford; London : Hart Publishing, an Imprint of Bloomsbury Publishing Plc.; Portland, OR : Hart Publishing, 2017. 272 p.
118. Saunders D., Margules C., Hill B. Environmental Indicators for National State of the Environment Reporting Biodiversity. Canberra, A.C.T. : Environment Australia, Department of the Environment, 1998. 68 p.
119. Ward T., Butler E., Hill B. Environmental Indicators for National State of the Environment Reporting: Estuaries and the Sea. Canberra, A.C.T. : Environment Australia, Department of the Environment, 1998. 84 p.
120. Conacher A. Environmental planning and management in Australia. Melbourne, Vic.; New York : Oxford University Press, 2000. 460 p.
121. Thomas I. Environmental Policy: Australian Practice in the Context of Theory. Annandale, N.S.W. : Federation Press, 2007. 492 p.
122. Дойл Т., Келлоу Е. Екологічна політика та формування політики в Австралії. Macmillan Co of Australia, 1995 p. 296 p.
123. Becken S., Hay J. E. Climate Change and Tourism: from Policy to Practice. Abingdon [U.K.] : Routledge, 2012. 279 p.
124. Forsyth P., Dwyer L., Spurr R. Climate Change Policies and Australian Tourism: Scoping Study of the Economic Aspects. Griffith University, Qld. Sustainable Tourism CRC, 2007. 42 p.
125. Huybers T., Bennet J. Environmental Management and the Competitiveness of Nature-Based Tourism Destinations. Cheltenham, U.K. : Edward Elgar, 2002. 172 p.
126. Weaver D., Lawton L. Sustainable Tourism a Critical Analysis. Gold Coast, Qld. : CRC for Sustainable Tourism, 1999. 43 p.
127. Sustainable Tourism II / Ed. by C. A. Brebbia, F. D. Pineda. Southampton : WIT, 2006. 366 p.
128. Greenhouse Report. Ecologically Sustainable Development Working Group Chairs. Canberra : Australian Govt. Pub. Service, 1992. 186 p.
129. Green Jobs in Industry Research Report. Melbourne : Australian Conservation Foundation: Australian Council of Trade Unions, 1994. 30 p.

130. Sustainable Living Choices: a Report on Sustainable Consumption and Production. South Australia. Premier's Round Table on Sustainability. URL: <http://surl.li/egbie>
131. Transitions Pathways Towards Sustainable Urban Development in Australia / Ed. by Peter W. Newton. Collingwood, Vic. : CSIRO Pub., 2008. 691 p.
132. Social policy in Australia: Some Perspectives, 1901–1975 / Ed. by J. Roe. Stanmore, N.S.W. : Cassell Australia, 1976. 341 p.
133. McClelland A., Smyth P., Marston G. Social Policy in Australia: Understanding for Action. Oxford University Press, 2021. 373 p.
134. Ярмозік А., Форест Ф. Соціальна політика в пост-соціалній державі: австралійці на порозі 21 століття. N.S.W. : Pearson Education, 2001. 306 с.
135. Shaver Sh. Gender, Social Policy Regimes and the Welfare State. Kensington, NSW : Social Policy Research Centre, University of New South Wales, 1990. 23 p.
136. Social Capital and Public Policy in Australia / Ed. by Ian Winter. Melbourne : Australian Institute of Family Studies, 2000. 324 p.
137. Шверр Ш., Файн М. Соціальна політика та особисте життя: зміни в державі, сім'ї та громаді на підтримку неформального догляду. Центр досліджень соціальної політики, Університет Нового Південного Уельсу, 1995. 31 с.
138. Дорофеев Б. Я. Профсоюзы Австралии: этапы развития, проблемы, тенденции. Москва : Профиздат, 1987. 190 с.
139. Keating M., The Australian Workforce 1910–11 to 1960–61. Canberra : RISS, Australian National University, 1973. 392 p.
140. Health Care in Australia: Papers Presented at the Symposium «Health Care in Australia», Held at the University of New South Wales on November 18th, 1971. Sydney University of New South Wales, 1971. 61 p.
141. Health Care Evaluation in Australia: the Report of the National Health Care Evaluation Workshop, 27–28 July 1989. Canberra : Public Health Association of Australia, 1989. 77 p.
142. Health Care in Australia: Directions for Reform in the 1991–92 Budget / the Honourable Brian Howe MP, Deputy Prime Minister and Minister for Health, Housing and Community Services. Australia. Department of Health, Housing and Community Services. Canberra : Australian Govt. Pub. Service, 1991. 22 p.
143. Better Health Care: Studies in the Successful Delivery of Primary Health Care Services for Aboriginal and Torres Strait Islander Australians. Canberra : Indigenous and Public Health Media Unit, Dept. of Health and Aged Care, 2001. 104 p.
144. Colwell M. Australian Transport: an Illustrated History: Book. Sydney : Hamlyn, 1972. 153 p.
145. Transport in Australia [Chart] / comp. by P. McGregor. South Melbourne : Macmillan Australia, 1984. 33 p.
146. Stewart J. Transport in Australia. Melbourne, 1968. 25 p.
147. Oberg L. Locomotives of Australia: Book. French's Forest : Reed, 1984. 324 p.
148. Cheney S. A. From Horse to Horsepower: Book. Adelaide : Rigby, 1965. 296 p.
149. Transport in Australia – Shipping Transport / John & Jennifer Barwick. by Barwick J., 1953. Port Melbourne, Vic. : Echidna Books, 2001. 32 p.
150. Bach J. A Maritime History of Australia: Book. Melbourne : Pan Books, 1982. 458 p.
151. Каневская Г. И. История образования Австралийской федерации. Л., 1974.
152. Education and Society / Ed. by Joseph Zajda. Albert Park [Vic.] : James Nicholas Publishers, 2001. 275 p.
153. Волкер К. Національне дослідження дошкільної освіти «Для всіх наших дітей»: звіт незалежного дослідження щодо забезпечення загального доступу до високоякісної дошкільної освіти. Саутбенк, Вік. : Australian Education Union, 2004. 74 с.
154. Education, Training and Employment Programs, Australia, 1970–2001: Funding and Participation. Canberra : Australian Govt. Pub. Service, 1992. 153 p.
155. Higher Education in Australia. Canberra : Australian Govt. Pub. Service, 1996. 52 p.

156. Heads of Agreement for Skills Reform. Barton, Australian Capital Territory: Commonwealth of Australia, Department of the Prime Minister and Cabinet, 2020. 11 p.
157. Research for Australia: Higher Education's Contribution / circulated by J. S. Dawkins, Minister for Employment, Education and Training. Canberra : Australian Government Publishing Service, 1989. 55 p.
158. Science and Technology for Australia. Commonwealth Government. Canberra : Australia Government, 1989. 11 p.
159. Research and Technology in Tropical Australia and their Application to the Development of the Region: Final Report. Australian Science and Technology Council. Canberra : Australian Govt. Pub. Service, 1993. 237 p.
160. Research Priorities for Fisheries Ecosystems Protection. Fisheries Research & Development Corporation, Australian Institute of Marine Science. Canberra : Fisheries Research and Development Corporation, 1998. 12 p.
161. Research, Development and Competition Policy. Australian Science, Technology and Engineering Council. Canberra : Science and Technology Advisory Branch, Dept. of Industry, Science and Tourism, 1998. 22 p.
162. Research in Science Education. Vol. 9. *Proceedings of the Annual Conference of the Australian Science Education Research Association (10th, University of Western Australia, Perth, May, 1979) [Microform]* / Ed. By D. Goodrum, C. Power. Washington, D. C. : Distributed by ERIC Clearinghouse, 1979. 182 p.
163. Hughes R. Culture in Australia. London : Constable & Co., 1936. 25 p.
164. Nation, Culture, Text: Australian Cultural and Media Studies / ed. by G. Turner. London; New York : Routledge, 1993. 260 p.
165. Culture in Australia: policies, publics and programs / Ed. by T. Bennett, D. Carter. Cambridge; Melbourn : Cambridge University Press, 2001. 364 p.
166. The Cinema of Australia and New Zealand / ed. by G. Mayer & K. Beattie. London : Wallflower, 2007. 259 p.
167. Cinema in Australia: a Documentary History / gen. ed., I. Bertrand. Kensington, N.S.W. : NSWU Press, 1989. 422 p.
168. Clyde B. A Century of Cinema: The Life & Times of the State Cinema. Hobart, Tasmania : State Cinema, 2013. 165 p.
169. Rayner J. Contemporary Australian Cinema: An Introduction. Manchester : Manchester University Press, 2000, 203 p.
170. Milne G. Theater Australia (Un)limited: Australian Theater Since the 1950's. Amsterdam; New York, NY : Rodopi, 2004. 444 p.
171. Stanmore J.W. Theater in Australia, N.S.W. : Cassell Australia, 1978. 260 p.
172. Irvin E. Theater Comes to Australia. St. Lucia University of Queensland Press [Distributed by International Scholarly Book Services], 1971. 260 p.
173. Ethnicity, Identity, and Music: The Musical Construction of Place / Ed. by M. Stokes. Oxford, UK; Providence, RI : Berg, 1994. 212 p.
174. The Media in Australia: Industries, Texts, Audiences / Ed. by S. Cunningham and G. Turner. St Leonards, N.S.W. : Allen & Unwin, 1997. 490 p.
175. Media Monitors Australia 1904–2004: the 100-year History of Australia's Largest Press Clipping and Broadcast Monitoring Service / Ed. by P. Allen. Strawberry Hills, NSW : Media Monitors Australia, 2004. 312 p.
176. Mackay I. K. Broadcasting in Australia. Melbourne, Vic. : Melbourne University Press, 1957. 216 p.
177. O'Regan T. Australian Television Culture. St. Leonards, N.S.W. : Allen & Unwin, 1993. 219 p.
178. Tucker P. The Cultivation of Literature in Australia. Melbourne : Echo, 1902. 44 p.
179. The Literature of Australia / Ed. by G. Dutton. Harmondsworth, Middlesex : Penguin, 1964. 528 p.
180. The Literature of Australia: An Anthology / Ed. by Nicholas Jose; foreword by Thomas Keneally. New York; London : W.W. Norton & Co., 2009. 1464 p.
181. Language and Culture in Aboriginal Australia / Ed. by Michael Walsh and Colin Yallop. Canberra : Aboriginal Studies Press, 1993. 226 p.

182. Living with Aboriginal Culture: An Introduction to Aboriginal Heritage. NSW Heritage Office. Parramatta, N.S.W. : NSW Heritage Office, 1998. 5 p.
183. Myers F. R. Painting Culture: The Making of an Aboriginal High Art. Durham : Duke University Press, 2002. 410 p.
184. Lopez M. The Origins of Multiculturalism in Australian Politics 1945–1975. Carlton, Vic. : Melbourne University Press, 2000. 583 p.
185. Multiculturalism in Australia / Ed. by Justin Healey. Thirroul, N.S.W. : Spinney Press, 2005. 44 p.
186. Multiculturalism and the school curriculum. Multicultural Education Co-ordinating Committee. Adelaide : Education Dept. of South Australia, 1983. 12 p.
187. Duke C., Rudnik H., Davis D. Immigration, adult education and multiculturalism in Australia. Canberra : Centre for Continuing Education, Australian National University, 1986. 152 p.
188. Multiculturalism & Local Governance: A National Perspective / Ed. By S. Thompson. Sydney : New South Wales Dept. of Local Government; Ethnic Affairs Commission of New South Wales; University of New South Wales, 1998. 110 p.
189. Multiculturalism & Family Law: Submission to the Australian Law Reform Commission. Ethnic Affairs Commission of NSW. Ashfield : Marketing and Public Affairs Division of the Ethnic Affairs Commission of NSW, 1992. 27 p.
190. Multiculturalism & Criminal Law: Submission to the Australian Law Reform Commission. Ethnic Affairs Commission of NSW. Ashfield, N.S.W. : The Marketing and Public Affairs Division of the Ethnic Affairs Commission of NSW, 1991. 27 p.
191. A. S. Understanding Multiculturalism and Australian Identity. Melbourne : Elikia Books, 1995. 466 p.
192. Australian Multiculturalism for a New Century: Towards Inclusiveness. National Multicultural Advisory Council. Canberra : The Council, 1999. 5 p.
193. The Foreign Policy of Australia and the Mechanism Available for Carrying it Out / Ed. by Sir James Barrett. Melbourne : University Graduates Association. 1919. 14 p.
194. Spender P. C. Australia's Foreign Policy: The Next Phase. Canberra : P. C. Spender, 1944. 31 p.
195. Australia in World Affairs 1950–2000. Melbourne : Australian Institute of International Affairs, 2006. URL: <http://surl.li/egbin>
196. Klintworth G. Australia's Taiwan Policy 1942–1992. Canberra : Australian Foreign Policy Publications Program, Australian National University, 1993. 150 p.
197. Atkinson J. Australia and Taiwan: Bilateral Relations, China, the United States, and the South Pacific. URL: <http://surl.li/egbio>
198. Macmahon Ball W. Australia and Japan. Melbourne : Thomas Nelson, 1969. 172 p.
199. Australia, Japan and the Energy Coal Trade / Ed. by Stuart Harris and Toyoaki Ikuta. Canberra : Australia-Japan Research Centre, 1982. 372 p.
200. Siddique M. Western Australia-Japan Mining Co-Operation: an Historical Overview. Crawley, W. A. : University of Western Australia, Business School, Economics, 2009. 24 p.
201. New Directions in Australian Foreign Policy: Australia and Indonesia, 1945–50 / Ed. by John Legge. Clayton, Vic. : Southeast Asian Studies, Monash University, 1997. 115 p.
202. Australia & Indonesia: Can we be Friends? / Ed. by J. Pearlman. Carlton, VIC : Schwartz Publishing Pty Ltd, 2018. 144 p.
203. Australia and Asia / Ed. by Mark McGillivray and Gary Smith. Melbourne; New York : Oxford University Press, 1997. 248 p.
204. Азіатсько-Тихоокеанська безпека: проблеми політики / під редакцією Девіда В. Ловелла. Сінгапур : Інститут досліджень Південно-Східної Азії, 2003. 205 с.
205. Australia China Relations / Report of the Senate Foreign Affairs, Defence and Trade References Committee. Canberra : Parliament of the Commonwealth of Australia, 1996. 287 p.
206. Australia and China: Partners in Asia / Ed. by Colin Mackerras. South Melbourne : Macmillan Education Australia, 1996. 217 p.
207. Australia, the U.S.A. and the Western Alliance / Prime Minister, The Right Honourable Malcolm Fraser. Canberra : Government Printer, 1982. 8 p.

208. Hon A. Australia, Europe and Asia: Approaching the 21st Century. RIIA/8/5784. URL: <http://surl.li/egbiq>
209. Каткова Е. Ю. Китайский вектор внешней политики Австралийского Союза в 1996–2016 гг.: автореферат дис. ... кандидата исторических наук: 07.00.15. Рос. ун-т дружбы народов. М., 2019. 28 с.
210. Пузыня Н. Н. Австралийский Союз и Новая Зеландия во внешней политике Японии: 50-е – 80-е годы XX века: дисс. ... д. и. н.: 07.00.03. Иркутск, 2012. 387 с.
211. Фирсов Э. В. Особенности эволюции политики Австралии в Азиатско-Тихоокеанском регионе: 1945–2011 гг: дисс. ... к. и. н.: 07.00.15. М., 2012. 282 с.
212. Попова Ю. В. Австралия на рынках стран Азии: дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.14. М., 2004. 277 с.
213. Гарин А. А. Фактор КНР в отношениях Австралийского Союза и США. *Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития*. 2020. Т. II. № 2 (47). С. 186–198.
214. Тимошенко В. Н. Внешняя политика и безопасность государств Южнотихоокеанского региона в 80-е – 90-е годы XX века: диссертация... доктора исторических наук: 07.00.03. Хабаровск, 2011. 414 с.
215. Альманах українського життя в Австралії. Альманах українського часопису «Вільна думка» та фундації українознавчих студій в Австралії / За заг. ред. В. Шумського, М. Шумського. Сідней : Вільна думка; Фундація Українознавчих Студій Австралії, 1994. 936 с.
216. Українці в Австралії. Енциклопедичний довідник / За заг. ред. В. Шумського, М. Шумського. Сідней : «Вільна Думка» і Товариство Збереження Української Спадщини в Австралії, 2001. 674 с.
217. Енциклопедія Української Діаспори. Т. 4: Австралія – Азія – Африка. / За заг. ред. В. Маркуся. К. : Наукове Товариство ім. Шевченка, НАН України, 1995. 248 с.
218. Українці в Австралії. Т. 2 / За заг. ред. М. Павлишина. Мельбурн : Союз українських організацій в Австралії. 1998. 1101 с.
219. Чуб Д. Це трапилося в Австралії. Сідней : Українське вид-во, 1953. 54 с.
220. Чуб Д. З Новогвінейських вражень: слідами Миклухи-Маклая. Мельбурн : Ластівка, 1977. 128 с.
221. Павлишин М. Українці в Австралії: стан досліджень. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2006–2007. С. 812–817.
222. Сатуляк Н. ФУСА: заснування, розбудова й сучасні проблеми. *Фундація українознавчих студій в Австралії: Добре ім'я – найкраще багатство* / Гоян М. (упоряд.). Аделаїда; К. : Рада, 2000. С. 24–29.
223. Сліпець Т. Українське шкільництво в Австралії. *Українці в Австралії* / Гол. ред. М. Павлишин. Мельбурн : СУОА, 1998. Т. 2. С. 570–573.
224. Кошарська Г. Центр українських студій, Макворі університет (Сідней). *Українці в Австралії* / Гол. ред. М. Павлишин. Мельбурн : СУОА, 1998. Т. 2. С. 624–625.
225. Академия Наук СССР. Институт востоковедения. Конференция по изучению Австралии и Океании. Тезисы докладов. М. : Главная редакция восточной литературы, 1989. URL: <http://surl.li/egbir>
226. Свет Я. История открытия и исследования Австралии и Океании (Открытие Земли). М. : Мысль, 1966. 412 с.
227. Пучков П. И. Этническое развитие Австралии. М., 1983. 196 с.
228. Шакая Л. Ш. Австралия как страна переселенческого капитализма (особенности экономической географии): дисс канд. геогр. наук: 11.00.02. М., 1984. 218 с.
229. Красин Б. В. Австралия в стратегии международных корпораций: дисс....кандидата экономических наук: 08.00.14. М., 1980. 184 с.
230. Каневская Г. Изменения в иммиграционной политике Австралийского Союза после Второй мировой войны. URL: <http://surl.li/egbir>
231. Дмитриев А. Послевоенная иммиграция и проблема единства рабочего класса Австралии. URL: <http://surl.li/egbjja>
232. Миклухо-Маклай Н. Путешествие на берег Маклая. М., 1957.
233. Иванченко О. С. *Дорогами Маклая*. Пер. з рос. Л. Т. Василенка. К. : Молодь, 1987.
234. Австралія: навч. посіб. до курсу «Країнознавство» уклад.: Н. М. Жилко, В. П. Коваленко. Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2006. 144 с.

235. Зернецкая О. В. Роман Ксавье Херберта «Каприкорния» – выдающееся произведение австралийской литературы. М. : Национальный тихоокеанский комитет, 1974. С. 27–28.
236. Зернецька О. В. Деякі аспекти розвитку сучасного австралійського літературознавства / середина 70-х років. *Радянське літературознавство*. 1981. № 6. С. 50–56.
237. Зернецька О. В. Австралійська література. *Українська літературна енциклопедія*: в 5 т. / Редкол.: І. О. Дзеверін (відповід. ред.) та ін. К. : Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. Т. 1. : А-Г. 536 с.
238. Зернецкая О. В. Австралийская литература и культура восточных славян. Международная научная конференция ЮНЕСКО «Славянские культуры и мировой культурный процесс»: Тезисы докладов и сообщений (Минск, 28 сентября – 1 октября 1982 г.). С. 136-142
239. Зернецька О. В. Іван Франко – перший перекладач австралійської літератури в Україні. Міжнародна наукова конференція ЮНЕСКО «Іван Франко і світовий культурний процес» (Львів, 1987 р.).
240. Зернецкая О. В. Критика американизации жизни австралийского общества в малой прозе Австралии. *Программа XV научной конференции по изучению Австралии и Океании*. М. : Наука, Гл. ред. вост. лит-ры, 1984. С. 17–19.
241. Зернецька О. В. Нова еліта ХХІ століття – медіакратія. *Еліти і цивілізаційні процеси формування націй*: Зб. статей. К. : ТоувЕПК «Екс. ОБ», 2006. С. 47–54.
242. Зернецька О. В. Духовна деколонізація: література маорі. *Слово і час*. 1992. № 4. С. 65–68.
243. Зернецька О. В. Мистецтво маорі. *Всесвіт*. 1983. № 11. С. 133–137.
244. Зернецька О. В. Литература и абориген в Австралии. 1770–1975 / О. В. Зернецька: рец. на Джон Джозеф Хили. *Современная художественная литература за рубежом*. 1982. март – апрель. С. 5–7.
245. Зернецька О. В. К'юсак, Дімфна. *Українська радянська енциклопедія*. Т. 6. 1979. С. 40
246. Зернецька О. В. Палмер, Венс. *Українська радянська енциклопедія*. Т. 8. 1979. С. 144.
247. Зернецкая О. В. К столетию Эдуарда Вэнса Палмера. Беспокойный свет искусства / Предисловие и перевод с английского О. В. Зернецкой. *Иностранная литература*. 1985. № 9. С. 193–194.
248. Зернецька О. В. Венс Палмер – критик. / Передмова, переклад, публікація та коментарі О. Зернецької. *Радянське літературознавство*. 1985. № 9. С. 59–63.
249. Зернецька О. В. Уайт, Патрік. *УСБ*. Т. 10. К., 1983. С. 422–423.
250. Зернецкая О. В. Тема борьбы за мир в творчестве К. С. Причард / роман «Негасимое пламя». *Программа XIV научной конференции по изучению Австралии и Океании ИВАН СССР*. М. : Наука, Главная редакция восточной литературы, 1983. С. 28–29.
251. Зернецька О. В. Вільям Вентворт – демократ за світоглядом, австралійський політик і мандрівник за покликанням. *Проблеми всесвітньої історії*. 2019. № 2. С. 185–199.
252. Зернецкая О. В. «Австралийская мечта» и расовая проблема / творчество П. Мазерса и Т. Кинили. *Конференция по изучению Австралии и Океании*: Тезисы докладов. М. : Гл. ред. вост. л-ры, 1989. С. 159.
253. Зернецкая О. В. Австралиец и австралийское общество: социально-критические тенденции в современном романе пятого континента. *Литература и общественное сознание Запада*: монография / Затонский Д. В., Зернецкая О. В., Киенко И. А. и др. К. : Наукова думка, 1990. С. 103–119.
254. Зернецкая О. В. Мир детства в литературе маори. *Этнография детства в литературе народов Австралии*. М. : Наука, 1992. 192 с.
255. Зернецкая О. В. Австралийский роман 30-х годов XX века: монография. Киев : Наукова думка, 1982. 289 с.
256. Зернецька О. В. Вэнс Палмер и австралийский роман: монография. Киев : Наукова думка, 1984. 287 с.
257. Зернецька О. В. Роль культурної політики Австралії у створенні позитивного іміджу країни у світі. *UA Foreign Affairs*. 2020. № 5–6. С. 48–55.
258. Зернецька О. В., Дронів В. В. Боротьба з «Тиранією відстані»: історія транспорту в Австралії. *UA Foreign Affairs*. 2020. № 5–6. С. 48–55.

259. Зернецька О. В. Вільям Вентворт – демократ за світоглядом, австралійський політик і мандрівник за покликанням. *Проблеми всесвітньої історії*. 2019. № 2. С. 185–199.
260. Зернецька О. В. Післямова. *Палмер Венс. Родина Суейнів*. Київ : Дніпро, 1978. С. 327–331.
261. Зернецька О. В. Післямова. Упорядкування. *Сучасна австралійська повість*. Київ : Дніпро, 1982.
262. Зернецька О. В. Нещасні діти Австралії. *Шенпард Тріш. Діти сліпоти*. Київ : Дніпро, 1986.
263. Зернецька О. В. Післямова. *Причард К. С. Дитя Урагану*. Київ : Дніпро, 1990.
264. Зернецька О. В. Всесвітній форум дослідників масової комунікації в Австралії. *Всесвіт*. 1997. С. 144–145.
265. Зернецька О. В. Магнати і імперії. Руперт Мердок. *Всесвіт*. 1998. № 3. С. 174–177.
266. Зернецька О. В. Австралійська модель телерадіомовлення: етнонаціональні та етнокультурні проблеми. *Збірник Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. Кураса НАН України. Серія: Етнологія і політологія*. 2000. № 12. С. 193–201.
267. Зернецька О. В. Роль національного телерадіомовлення в консолідації австралійського суспільства. *UA Foreign Affairs*. 2016. № 7. С. 49–53.
268. Зернецька О. В. Глобальна медіа-культура як дзеркало розвитку людства. *UA Foreign Affairs*. 2019. № 4–5. С. 48–53.
269. Зернецька О. В. Розвиток культури Австралії протягом XX ст.: кіноіндустрія. *Проблеми всесвітньої історії*. 2019. № 2. С. 185–199.
270. Zernetska O. V., Kuznetsov Y. Modern Research of the History of Australia in Ukraine. XI International Science and Practice Conference «*Modern aspects of science and practice*» (Melbourne, 30 November – 3 December 2021). P. 155–163. DOI-46210.46299 / ISG2021.П.XI
271. Зернецька О. В. Австралійський медіа-ландшафт на початку розгортання процесів глобалізації. XXV International Science and Practice Conference «*Innovative Trends of Science and Practice, Tasks and Ways to Solve Them*» (Athens, Grece, 28 червня – 01 липня 2022 р.). P. 155–163. DOI-10 46299/ISG2022.1.25
272. Зернецька О. В. Зародження і розквіт австралійської літератури як ознака зростаючої самоідентифікації суспільства в 1930-ті роки. XXVIII International Science and Practice Conference «*Science and Practice, Actual Problems, Innovations*» (Milan, Italy, 19–22 July 2022). P. 86–94.
273. Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. 223 с.
274. Будівництво «суспільства добробуту в Австралії: шляхи і напрями розвитку (1949–1979 рр.): збірник наукових праць / за загальною редакцією д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. 128 с.
275. Соціокультурний розвиток Австралії початку доби глобалізації: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. 223 с.
276. Зернецька О. В. Держава-континент. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д. політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 5–7.
277. Зернецька О. В. Роль національного телерадіомовлення Австралії в консолідації австралійського суспільства. *UA Foreign Affairs*. 2016. С. 49–53.
278. Зернецька О. В. Австралійський медіа-простір на початку розгортання процесів глобалізації. *Соціокультурний розвиток Австралії початку доби глобалізації*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 5–13
279. Зернецька О. В. Зародження і розвиток системи радіо та телебачення в Австралії як важливого фактору формування національної самосвідомості (1920 – 1980-ті рр.). *Будівництво «суспільства добробуту» в Австралії: шляхи і напрями розвитку (1940–1970 рр.): збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 7–26.*

280. Зернецька О. В. Роль друкованих медіа у зародженні держави Австралія (XIX – початок XX ст.) *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 8–22.
281. Зернецька О. В. Роль австралійських жінок-письменниць та журналісток у розвитку демократії в австралійському суспільстві (кінець XIX – 70-ті рр. XX ст. *Проблеми всесвітньої історії*. 2022. № 2. С. 187–211.
282. Зернецька О. В. Розвиток культури в Австралії протягом XX ст.: кіноіндустрія. *Проблеми всесвітньої історії*. 2020. № 2. С. 174–201.
283. Зернецька О. В., Мирончук О. А. Історична пам'ять та практики монументальної комеморації Першої світової війни в Австралії (Ч. I). *Проблеми всесвітньої історії*. 2021. № 1. С. 204–217.
284. Гай-Нижник П. Започаткування та розвиток українознавчих досліджень в Австралії у другій половині XX ст. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 79. 2013. С. 155–157.
285. Павленко В. Українське шкільництво і українознавство на теренах Австралії. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. 2009. С. 230–236.
286. Романюк С. З. Лінгводидактичні засади навчання української мови в Австралії. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 189–201.
287. Перга Т. Ю. Перші українці в Австралії. *Україна і світ: теоретичні і практичні аспекти діяльності в сфері міжнародних відносин*. 2020. С. 251–256.
288. Говор Е. В. Украинские анзакі в контексте истории украинско-австралийских связей. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 170–177.
289. Говор Е. В. Станет ли Австралия домом? К истории иммигрантов в Австралии. *Будівництво «суспільства добробуту» в Австралії: шляхи і напрями розвитку (1940–1970 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 28–44.
290. Циватий В. Г. Інституціональна діаспорологія та інституціональні особливості діаспори в Австралії: історико-ретроспективний і регіональний аспекти. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 178–188.
291. Бойко С. М. Соціальне партнерство з українською діаспорою в Австралії у розвитку освіти і науки крізь призму ідентифікаційної проблематики. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 211–220.
292. Недужко Ю. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років XX століття). Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. 219 с.
293. Бойко І. С. Українська діаспора Австралії як суб'єкт політики: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Одеса, 2000. 188 с.
294. Стоян П. Австралійські дескриптивні стандарти в системі австралійських архівних ресурсів. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2012. Т. 20. С. 36–43.
295. Чорновол І. Історіографія Австралії у світлі тези Тернера. *Регіональна історія України*: збірник наукових статей. 2010. Вип. 4. С. 239–248.
296. Орлова Т. Розвиток публічної історії в Австралії. *Проблеми всесвітньої історії*. 2021. № 15. С. 193–208.
297. Говор О. В. Огляд книжок про сучасну Австралію для публічної дипломатії. *Соціокультурний розвиток Австралії початку доби глобалізації (1980–2000 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 14–23.
298. Кузнецов Ю. Б. Перша ознака життя психоаналізу в Австралії. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 56–61.

299. Ветринський І. М. Місце й роль Австралії в геополітичних процесах першої третини ХХ ст. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 155–164.
300. Ветринський І. М. Участь Австралійського Союзу в Другій світовій війні: міжнародно-політичний контекст. *Будівництво «суспільства добробуту» в Австралії: шляхи і напрями розвитку (1940–1970 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 19–27.
301. Ветринський І. М. Історичні, соціокультурні та міжнародно-політичні передумови виникнення і становлення Австралійського Союзу. *Проблеми всесвітньої історії*. 2020. № 3. С. 64–86.
302. Ветринський І. М. Специфіка міжнародно-політичного становища Австралійського Союзу в першій половині ХХ ст. *Проблеми всесвітньої історії*. 2021. № 1(13). С. 133–149.
303. Ветринський І. М. Зовнішня політика Австралії в умовах Другої світової війни. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2022. № 2(18). С. 65–88.
304. Хижняк І. А. Конкретно-історичні фази формування Австралії як держави. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 98–116.
305. Галаджій О. Сузір'я Південних морів: австралійський шлях успішної середньо державності. *Зовнішні справи*. 2017. № 6. (Історичні науки). С. 10–15.
306. Перга Т. Ю. Екологічні проблеми Австралії в історичній ретроспективі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин та міжнародного права*: матеріали Всеукраїнської наук. онлайн-конф. з міжнародною участю (Київ, 29 жовтня 2020 р.). К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. С. 25–30.
307. Перга Т. Ю. Екологічна політика Австралії у 1970-х рр. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 125–133.
308. Перга Т. Ю. Міжнародний вектор екологічної політики Австралії: 1970-ті роки. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2021. № 7. С. 67–78.
309. Перга Т. Ю. Кліматична політика Австралії: крок вперед, два назад. *Зовнішні справи*. № 4. 2020. С. 48–52.
310. Цапко О. М. Культурницька діяльність українців Австралії в другій половині ХХ ст.: здобутки та проблеми. *Соціокультурний розвиток Австралії початку доби глобалізації (1980–2000 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 202–210.
311. Галаджій О. Значення AUSFTA у австралійсько-американських відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Американська історія та політика*. 2016. № 1. С. 162–167.
312. Ковтун О. Ю. Інтеграційні процеси та міждержавні об'єднання Австралії та Океанії. *Гілея: науковий вісник*. 2011. Вип. 45 (№ 3). С. 685–692.
313. Толстов С. Зовнішня політика Австралії. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 36–55.
314. Толстов С. В. Конфігурація інтеграційних та безпекових проектів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. *Будівництво «суспільства добробуту» в Австралії: шляхи і напрями розвитку (1940–1970 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 45–64.
315. Мартинов А. Ю. Австралійський вектор політики Європейського Союзу у Азійсько-Тихоокеанському регіоні. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 142–154.
316. Мартинов А. Ю. Зовнішня політика Австралії між глобалізацією та глокалізацією. *Соціокультурний розвиток Австралії початку доби глобалізації (1980–2000 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 24–33.

317. Соломенна Т. В. Безпекова політика Австралії та українська криза. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 164–169.
318. Ігнат'єв П. Австралія: повертаючись обличчям до Азії. *Зовнішні справи*. 2014. № 1. (Історичні науки). С. 30–33.
319. Ветринський І. Основні напрями зовнішньої політики Австралії у другій половині ХХ. *Соціокультурний розвиток Австралії початку доби глобалізації (1980-2000 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 34–49.
320. Бондарець М. В. Еволюція сільськогосподарських систем Австралії від часів першого поселення до першої тріади ХХ століття. *Регіональна економіка та управління*. 2020. № 4 (30). С. 9–15.
321. Бондарець М. В. Особливості першого етапу промислової революції в Австралії (ХІХ ст.). Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. Переяслав, 2020. Вип. 60. С. 52–54.
322. Бондарець М. В. Еволюція методів ведення сільського господарства Австралії після Другої світової війни. *Будівництво «суспільства добробуту» в Австралії: шляхи і напрями розвитку (1940–1970 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 102–110.
323. Бондарець М. В. Особливості соціально-економічного розвитку Австралії у період між Першою і Другою світовими війнами. *Проблеми війни і миру в історії країн Європи*: збірник наукових праць / за заг. ред. С. В. Толстого. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2020. С. 204–212.
324. Бондарець М. В. Головні напрями розвитку сільського господарства Австралії від першого поселення до 30-х років ХХ століття. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 115–125.
325. Вітер І. І. Суспільство «загального добробуту» та особливості його втілення в Австралійському Союзі (1940–1970 рр.). *Будівництво «суспільства добробуту» в Австралії: шляхи і напрями розвитку (1940–1970 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 81–91.
326. Вітер І. І. Державний патерналізм та його зародження в Австралії на початку ХХ ст. *Україна: аспекти праці*. 2020. № 4. С. 43–51.
327. Вітер І. І. Соціальний розвиток Австралії напередодні Першої світової війни. *Проблеми війни і миру в історії країн світу*: збірник наукових праць / За заг. ред. С. В. Толстова К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 179–193.
328. Вітер І. І. Формування соціальної держави в Австралії в перші десятиліття федерації (1901–1930 рр.). *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 23–36.
329. Вітер І. І. Охорона здоров'я в державній соціальній політиці Австралії: історія та сучасність. *Наукове мислення*: збірник статей учасників сорок дев'ятої всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього» (Дніпро, 23 лютого – 31 грудня 2022). Дніпро : НМ, 2022. С. 57–70.
330. Кужельний М. О. Функціональне призначення професійних спілок у демократичному суспільстві та їхня роль у суспільно-політичних відносинах (на прикладі Австралії). *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 109–115.
331. Дронів В. В. Туристичні подорожі як суттєвий фактор становлення та розвитку Австралійського Союзу. *Будівництво «суспільства добробуту» в Австралії: шляхи і напрями розвитку (1940–1970 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 136–144.
332. Дронів В. В. Подорожі австралійським континентом в післявоєнний період. Міжнародна конференція молодих учених «Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях

- молодих учених» (Київ, 22 червня 2021 р.). К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 54–59.
333. Дронів В. В. Історичні передумови формування транспортної мережі на австралійських землях: загальна характеристика на початку ХХ ст. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 133–141.
334. Перга Т. Ю. Вплив Першої та Другої світових війн на переселення українців до Австралії. *Проблеми війни і миру в історії країн світу*: збірник наукових праць / За заг. ред. С. В. Толстова. К. : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 212–218.
335. Перга Т. Ю. Політика Австралії щодо корінного населення (кінець ХІХ ст. – перша третина ХХ ст.). *Проблеми всесвітньої історії*. 2020. № 11. С. 41–52.
336. Перга Т. Ю. Національно-патріотичне виховання української молоді у лавах СУМ в Канаді і Австралії (1950–1960-ті рр.). *Американська історія і політика*. 2020. № 8. С. 57–66.
337. Перга Т. Ю. Видатні українські художники в Австралії: Василь Цибульський. *Українська біографістика*. 2020. Вип. 18. С. 259–268.
338. Perga T., Perga Yu. National-Patriotic Education of Plast in 1950's – 1970's: Case Study of Australia. *Сторінки історії*. 2020. № 50. С. 256–267.
339. Romanenko O. Ukrainian, Polish and Czech Communities in Australia. *Україна в сучасному світі*: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Суми, 18–19 червня 2020 р.). Суми : Цьома, 2020. С. 75–79.
340. Romanenko O. A Round Trip, or the Myth of No Return in Eastern European Migration. *Народна творчість та етнологія*. 2020. № 1(383). С. 82–85.
341. Романенко О. Демографічна ситуація в Австралії на початку ХХ століття. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 97–108.
342. Романенко О. Родина як цінність в Австралії (від перших поселенців до початку ХХ століття). *Народна творчість та етнологія*. 2021. № 1 (389). С. 79–87.
343. Романенко О. В. Національна бібліотека Австралії: зберігання, об'єднання та співпраця. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2020 р.) / відп. за вип. М. В. Іванова. К., 2020. С. 369–372.
344. Мирончук О. А. Інноваційний доступ до інформації: практика та досвід Національної бібліотеки Австралії. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2020 р.) / відп. за вип. М. В. Іванова. К., 2020. С. 73–77.
345. Мирончук О. А. Університети Австралії в першій третині ХХ ст. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 70–82.
346. Мирончук О. А. Вища освіта та наукова сфера Австралії в другій половині ХХ ст.: традиції та тенденції. *Будівництво «суспільства добробуту» в Австралії: шляхи і напрями розвитку (1940–1970 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 117–129.
347. Овчарова Л. Формування та розвиток науково-освітнього комплексу Австралії. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 62–69.
348. Овчарова Л. П. Науково-технічний потенціал Австралії в контексті світових тенденцій розвитку науки. *Соціокультурний розвиток Австралії початку доби глобалізації (1980-2000 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 93–104.
349. Корешкова С. П. Тенденції реформування вищої освіти Австралії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 Загальна педагогіка та історія педагогіки. Кіровоград, 2011. 20 с.

350. Пилаєва Т. В., Діденко Ж. І. Managers training at Australian universities. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця*: матеріали V науково-практ. конф., 26–27 лист. 2020 р. : тези допов. Одеса : Гельветика, 2020. С. 352–353.
351. Пилаєва Т. В., Будянська В. А. Підготовка менеджерів у Сіднейському міжнародному коледжі менеджменту. *Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія і практика*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18–19 берез. 2019 р.). Харків : Панов А. М., 2019. С. 324–326.
352. Пилаєва Т. В. Система підготовки педагогічних кадрів в Австралії. *Соціально-гуманітарні дисципліни: напрямки наукового пошуку*. Матер. всеукр. наук. конф. (Дніпропетровськ, 12 квітня 2016 р.): у 2 ч. Дніпропетровськ : Інновація, 2016. Ч. II. С. 95–97.
353. Вітер І. І. Особливості організації народної освіти в Австралії (кінець XIX ст. – 70-ті рр. XX ст.). III Міжнародна науково-практична конференція «Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан та перспективи» (Київ, 20 травня 2022 р.). К. : Арт Економі, 2022. С. 132–135.
354. Вітер І. І. Роль народної освіти у становленні та розвитку держави Австралія (кінець XIX – 70-ті рр. XX ст.). *Наукове мислення*: збірник статей учасників сорок шостої всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього» (Дніпро, 20–27 листопада 2021 р.). Дніпро: НМ, 2021. С. 34–43.
355. Бондарчук О. О. Реформування змісту загальної середньої освіти в Австралії: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Житомир, 2015. 20 с.
356. Голуб Л. Підготовка вчителя до навчання учнів-представників корінного населення Австралії. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2012. № 1. С. 102–109.
357. Кириченко С. В. Підвищення професійної кваліфікації педагогів для роботи з обдарованими дітьми в Австралійському Союзі. *Педагогічний альманах*. 2013. Вип. 19. С. 304–310.
358. Кириченко О. В. Особливості визначення та розвитку «суспільства добробуту» в контексті досягнутого «суспільного щастя» в умовах модернізації *Будівництво «суспільства добробуту» в Австралії: шляхи і напрями розвитку (1940–1970 рр.)*: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 75–85.

РОЗДІЛ II

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ АВСТРАЛІЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ

2.1. ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ АВСТРАЛІЇ

На думку антропологів, перші люди (*homo sapiens*) прибули до Австралії не пізніше, ніж 40 тис. років тому [1]. Міграція людини до П'ятого континенту відбулася на завершальних етапах епохи плейстоцену завдяки тому, що рівень моря на той час був більш ніж на 100 м нижчим від теперішнього [2, р. 80]. На той час континентальне узбережжя було набагато довшим, воно покривало Тиморське море, тож Австралія та Нова Гвінея утворювали єдиний материк, відомий під назвою Сахул. Попри це, море й тоді було значною перешкодою для мандрівників, тому вважається, що перші люди потрапили до Австралії, долаючи морем невеликі відстані від одного острова до іншого [2, р. 81]. Острів Тасманія (що наразі є одним з австралійських штатів) на той момент також був з'єднаний з материком завдяки «сухопутному мосту». Період перебування на цьому острові людини становить щонайменше 30 000 років [3].

Одночасно існують певні свідчення про набагато ранішу появу перших людей на території зеленого континенту. Так, Ч. Дорч датував знайдені в Рокінгемі (Західна Австралія) та на о. Ротнест (Західна Австралія) кам'яні знаряддя віком приблизно 70 000 років. [4]. Аналіз унікального штаму вірусу гепатиту Б, який виявили в аборигенів північної частини континенту, показав, що він міг потрапити до Австралії понад 51 000 років тому разом з індонезійськими переселенцями [5]. Антрополог С. Дробишевський зазначив, що сучасного антропологічного вигляду австралійські аборигени набули близько 4 000 років тому. З 12 000 до 4 000 років тому їхні черепи й мозок різко

зменшилися, але при цьому зберегли масивність. Зріст залишився приблизно таким самим. В Тасманії у аборигенів зменшились як розміри, так і масивність [6].

Історія того, як європейці відкрили новий материк, відноситься до періоду Великих географічних відкриттів, коли розвиток європейської науки і техніки зробив можливими тривалі морські подорожі та експедиції. Найімовірніше, першими до австралійських берегів підійшли португальці, зокрема, певні ділянки узбережжя Австралії можна знайти на карті Атласу Ніколаса Валларда 1547 р., проте, швидше за все, ці візити були випадковими. В XVII ст. представники відразу кількох держав зробили внесок у дослідження регіону. 1606 р. завдяки іспанській експедиції під керівництвом Луїса Ваеса Торреса було відкрито протоку, що відділяє Австралію від Нової Гвінеї (Торресова протока), того ж року голландські моряки обстежили протоку Карпентарія та берег півострова Кейп-Йорк [7].

Фактичне відкриття нового материка належить голландцям. Так, 1616 р. до узбережжя Західної Австралії прибула експедиція Дерка Хартога. Пізніше голландці організували ще кілька експедицій (1623, 1627 та 1629 рр.). До початку XVIII ст. зусиллями голландських, англійських та французьких мореплавців західне узбережжя Австралії було нанесено на карту. Відкриті землі отримали назву Нова Голландія. А вже в 1642–1644 рр. голландець Абель Тасман здійснив дві експедиції, результатом яких стало відкриття острова Тасманія (який до 1856 р. носив назву Земля Ван-Дімена) та нанесення на карту 4,7 тис. км північного узбережжя Австралії. Також саме Тасман довів, що всі землі, які раніше відкрили голландці, є частинами одного материка [7]. Англійське освоєння Австралії пов'язане в першу чергу з ім'ям відомого мореплавця Джеймса Кука, який 1770 р. в рамках великої тихоокеанської експедиції, прибув до південно-східного узбережжя Австралії і оголосив усе східне узбережжя, котре він виявив, британськими володіннями та назвав їх Новим Південним Вельсом [7].

«Аграрна революція» в Англії зумовила загострення соціальних проблем: величезна кількість селян, які залишилися без землі й не змогли знайти роботу, були змушені жебракувати, блукаючи країною без засобів до існування. Наявність роботи на фермі чи мануфактурі зовсім не гарантувала добробуту – мізерної платні часто не вистачало навіть на їжу й це за умови 14–16 годинного робочого дня. Подібна ситуація зумовила бурхливе зростання злочинності, на яке англійська влада відповідала неймовірною жорстокістю карного законодавства [8]. Оскільки в'язниці були переповнені, каторжників почали висилати до Північної Америки, але з початком війни за незалежність США (1775–1783 рр.) постала необхідність у новій локації для висилання засуджених, адже спроба використати з цією метою західноафриканські колонії закінчилася провалом через величезний рівень смертності серед в'язнів. Лише 1779 р. на офіційному рівні постало питання щодо доцільності утворення на території Австралії колонії для каторжників. На той момент материк носив назву Нова Голландія, а його східну частину, яку розвідали англійці, вони називали Новим Південним Вельсом. Один з учасників експедиції Дж. Кука – ботанік Дж. Бенкс 1779 р. виступив у парламентському комітеті й, відповідаючи на питання щодо оптимального місця для створення нової колонії для засуджених, запропонував саме Ботані-Бей у Новому Південному Вельсі [8]. Державу насамперед цікавила віддаленість локації (зادля запобігання можливій втечі), а також наявність там родючих ґрунтів, щоб колонія швидко вийшла на самозабезпечення.

Ідея створити колонію саме на території Нової Голландії не відразу знайшла підтримку серед британського керівництва, але з огляду на потребу, 18 серпня 1786 р. уряд Великої Британії підготував план створення колонії в Новому Південному Вельсі, а вже в січні 1787 р. король Георг III повідомив про план у промові в парламенті. Перший флот під головуванням капітана А. Філіппа складався з 11 суден, на яких з Британії 13 травня 1787 р. відбули понад тисяча засуджених, а також чиновників з родинами та солдат. Подорож зайняла понад 8 місяців, за цей час померло 50 чоловік і народилося 42. Більшість

каторжників, яких відправили до таких дальніх країв, зовсім не були небезпечними злочинцями, навпаки здебільшого відбували покарання за якісь дрібниці на кшталт крадіжки хліба, тканини чи кролика. Багато з них були хворими, слабкими й виснаженими, серед них також було кілька десятків літніх людей. Нарешті 26 січня 1788 р. кораблі підійшли до Порт-Джексона й моряки, які першими висадилися на берег, установили британський прапор і, за традицією, зробили залп з рушниць [8]. Згодом саме тут з'явилося найбільше місто Австралії – Сідней.

Перший губернатор Нового Південного Вельсу А. Філіп, який відбув до Британії наприкінці 1792 р., керував колонією в найскладніші часи первинної адаптації до нових умов, але залишив її в набагато кращому стані: на той час площа посівних земель, садів і городів становила 600 га, рівнини використовували як пасовиська, а в гавані активно рибалили. Справжнім порятунком для поселенців стало вівчарство: тварини досить швидко пристосувалися до місцевої рослинності, а британська промисловість, яка швидко розвивалася, потребувала великої кількості вовни, що стала одним з основних предметів експорту колонії. Відносини з місцевим населенням склалися не найкраще, оскільки аборигени сприйняли чужинців вороже й неодноразово нападали на колоністів, хоча на практиці ніяких шансів у протистоянні з добре озброєними британцями не мали [9, с. 47]. Окрім протистояння з аборигенами, колоніальна адміністрація зіштовхнулася з проблемою втечі засуджених, які об'єднувались у загони т. з. «бушрейнджерів» і наводили жах на всю колонію. Численні каральні операції, які організували урядові сили, провадились особливо жорстоко та були покликані знищити розбійників, проте «бушрейнджери» як соціальне явище проіснували до початку XX ст., а деякі з них були настільки відомими й популярними (яскравим приладом є «бушрейнджер» Нед Келлі), що стали частиною народного австралійського фольклору [10].

За початковим планом, колонія мала складатися одночасно з каторжників і вільних переселенців з Британії, тож останні могли розраховувати на масштабну підтримку уряду: оплата переїзду, безкоштовне харчування, виділення землі та, навіть, надання в їх розпорядження в'язнів для оброки землі й харчування для них. Попри привабливі умови, за перші кілька років лише кілька десятків громадян Британії скористалися такою можливістю. Як результат, переважно населення колонії складалося з каторжників та військових, що їх охороняли. Після повернення до Британії 1792 р. першого губернатора А. Філіпа, влада перейшла до командира Полку Нового Південного Вельсу Ф. Гроуза, який віддав більшість цивільних посад військовим, виділивши їм землю та засуджених для роботи на ній. Наслідком стало повне панування в колонії солдатсько-офіцерського корпусу, представники якого швидко збагачувалися завдяки експлуатації каторжників, а також монополізації всіх торговельних операцій, зокрема це стосувалося алкоголю, що за умов дефіциту грошей став справжнім платіжним засобом.

Влада офіцерів т.з. «ромового корпусу» настільки укріпилася, що двом наступним губернаторам не вдалося її похитнути. Так, у відповідь на спроби губернатора Уїльяма Блая обмежити безмитну торгівлю ромом та його виготовлення на території колонії, офіцери зчинили заколот і рік тримали губернатора в ув'язненні на Землі Ван-Дімена. Ця подія увійшла в історію як «Ромовий бунт» [11]. Лише в грудні 1890 р. до колонії прибув полковник Л. Маккуорі, якого Лондон відправив наводити порядок. Разом з новим командувачем прибув і новий піхотний полк, який замінив Корпус Нового Південного Вельсу, що повністю втратив довіру. Л. Маккуорі звільнив У. Блая та після урочистої зустрічі з усіма знаками пошани, відправив його до Англії. Представники «ромового корпусу» також покинули Австралію, а його керівники постали перед судом [8]. Л. Маккуорі скасував усі призначення, судові рішення та роздачу землі за період ув'язнення У. Блая, після чого взявся розвивати колонію: відкрив банк та запровадив місцеві гроші, перепланував

м. Сідней, розгорнув активне будівництво важливих інфраструктурних об'єктів (лікарні, дороги, маяки тощо) [9, с. 63]. 1817 р. Л. Маккуорі запропонував змінити назву материка на «Австралія», відмовившись від чинного на той момент найменування – «Нова Голландія». Вперше роздуми на цю тему були викладені в праці М. Фліндерса «Подорож до Terra Australis» (Подорож до Південної Землі), яка побачила світ 1814 р., офіційно ж нову назву континенту прийняло Британське Адміралтейство 1824 р. [12].

Геополітичні процеси в Європі, зокрема політика Британії щодо протистояння Наполеонівській Франції, суттєво стримували потік нових каторжників до австралійської колонії, оскільки багато людей було задіяно в бойових діях. Після прибуття перших 4,5 тис. засуджених за перших чотири роки, за 1793–1800 рр. їх було менше від 2 тис., а в наступні 10 років – лише 4 тис. чол. [9, с. 51]. Звичайно, така ситуація суттєво гальмувала розвиток колонії. Після перемоги над Наполеоном потік в'язнів почав швидко зростати: у 1816–1820 рр. понад 11 тис. прибули до Нового Південного Вельсу та 2 тис. – на Землю Ван-Дімена, таким чином, населення материкової частини колонії на 1820 р. становило 26 тис., острівної частини – 6 тис. чол. [9, с. 63]. Пізніше, з 1821 до 1840 рр. до Нового Південного Вельсу прибули 55 тис. каторжників, тоді як на Землю Ван-Дімена – понад 60 тис. [9, с. 87]. З 1831 р. британський уряд почав використовувати прибутки від продажу землі для субсидування притоку нового класу «вільних» мігрантів, готових «почати з нуля». Кількість таких поселенців, що прибували до Нового Південного Вельсу, постійно зростала: протягом 1820-х рр. 8 тис. чол., у 1830-х рр. – уже 30 тис. [9, с. 94]. Залучення вільних поселенців посприяло економічному розвитку колонії – в 1810–1850 рр. експорт овечої вовни до Англії виріс удесятеро.

Освоєння Австралії та розширення географії британських поселень, зокрема, стало реакцією на активність Франції в Тихоокеанському регіоні. Прагнучи утвердити свої права на весь материк і прилеглі території, протягом першої половини XIX ст. було утворено низку нових поселень (окрім Нового

Південного Вельсу). Ще 1802 р. англійці офіційно заявили свої права на Землю Ван-Дімена, а вже 1803 р. там було засновано нову колонію, що складалася з двох поселень, які обидва підпорядковувались Новому Південному Вельсу. Лише в грудні 1825 р. Земля Ван-Дімена стала самостійною колонією. Зважаючи на швидке збільшення частки саме вільних поселенців (що відбувалось і за рахунок добровільних мігрантів, і завдяки закінченню термінів ув'язнення каторжників), все активніше з боку австралійців почали лунати вимоги припинити висилання до колонії засуджених. В кінці 1830-х британський уряд не міг більше нехтувати цими закликами, тож 1840 р. було припинено відправлення нових каторжників до Нового Південного Вельсу. Певний час в'язнів висилали на Землю Ван-Дімена, але 1853 р. відправку припинили, а сам острів змінив назву на Тасманія (на честь голландського мореплавця Абея Тасмана, який відкрив острів 1642 р.) [13].

На відміну від колоній для засуджених – Нового Південного Вельсу і Землі Ван-Дімена – Південна Австралія від початку була колонією вільних поселенців, організатори якої створили акціонерну компанію, що мала придбати землю на півдні Австралії та відповідати за організацію й існування нової колонії. 1834 р. король підписав указ про те, що Південноавстралійська земельна компанія має створити нову колонію, де влада належатиме губернатору (якого призначатиме король) та уповноваженим компанії, а вже в липні 1836 р. перші 546 колоністів прибули до Південної Австралії. На місці, яке поселенці обрали для створення столиці, зараз розташоване м. Аделаїда.

Західна Австралія, подібно до Південної Австралії, спершу виникла як колонія вільних людей і так само як Земля Ван-Дімена, насамперед, мала не допустити утворення французьких поселень. Не досягнувши успіхів у розвитку цивільної колонії, її керівництво звернулося до Лондона з проханням прислати ув'язнених, щоб завдяки їх праці прискорити освоєння території. 18 років до Західної Австралії завезли понад 10 тис. засуджених і припинився цей потік лише 1868 р. під тиском сусідніх колоній [14].

Цікавою й нетиповою для Австралії є історія заснування колонії Вікторія, започаткованої автономно від ініціатив британського уряду. В 1834–1835 рр. невеликі групи колоністів оселились у районі Порт-Філіпу, оформивши з місцевими мешканцями договір на «придбання» землі. Оскільки договір був оформлений англійською, аборигени не мали уявлення про його зміст, але він був наданий владі Нового Південного Вельсу для обґрунтування «законності» претензій на південні прибережні території, щоб не платити британському уряду за землю. Договір не був визнаний і 1839 р. колонію включили до складу Нового Південного Вельсу, що викликало невдоволення колоністів, які почали активно вимагати автономії, мотивуючи це тим, що Новий Південний Вельс був колонією для в'язнів, а Порт-Філіп – поселенням вільних людей. Статус окремої колонії, так само як і нову назву – Вікторія (на честь тодішньої британської королеви), Порт-Філіп отримав лише 1850 р. На той момент у поселенні жили 77 тис. чол.

Заселення території сучасного Квінсленду почалося тільки 1821 р. зі створення невеликої колонії для засуджених у Порт-Маккуорі. 1824 р. туди прибула перша партія з 30 засуджених, які мали розчистити територію та підготувати її для вільних поселенців. Колонія довго залишалася місцем для каторжників, зокрема 1830 р. там перебувало тільки 1 тис. засуджених і 100 солдатів, які їх охороняли. Оскільки 1841 р. в районі поселення почали використовувати пасовиська, до 1851 р. кількість її мешканців зросла до 2 тис. Згідно з актом 1859 р. ця північна частина Нового Південного Вельсу була проголошена окремою та отримала назву Квінсленд. Столицею нової колонії стало м. Брісбен, а населення її на той момент становило 28 тис. чол. [15]. Після заселення центральної частини Австралії, Британія офіційно зайняла весь континент. Освоєння материка супроводжувалося ростом населення, якщо 1820 р. його кількість становила 30 тис. чол., то 1830 р. вона подвоїлася, 1840 р. становила вже 160 тис., а 1850 р. досягла 400 тис. [9, с. 99].

Наприкінці 1840-х рр. на південному сході Австралії виявили значні поклади золота й, оскільки більша його частина містилася близько до поверхні землі, добувати коштовний метал можна було просто кайлом та лопатою. Подібна доступність зумовила початок справжньої австралійської «золотої лихоманки»: в кінці 1851 р. на копальнях перебували понад 20 тис. чол., а 1858 р. населення досягло піку в 150 тис. «Золота лихоманка» суттєво змінила австралійські колонії, оскільки лише за два перших роки кількість прибульців перевершила кількість каторжників, завезених за всі 70 років [9, с. 108]. Початок «золотої лихоманки» фактично збігся з приходом самоврядування в колоніях. 1842 р. Новий Південний Вельс отримав законодавчу раду, яку частково обирали його мешканці. Подібну можливість 1851 р. отримали й Південна Австралія, Тасманія та Вікторія [9, с. 112].

В середині XIX ст. в Англії почали з'являтися ідеї про об'єднання австралійських колоній і створення органів центральної влади для управління величезним материком. Перший законопроект з подібними пропозиціями подав до парламенту 1850 р. британський міністр колоній Дж. Грей. В Австралії також існували прихильники ідеї створення загальноколоніального законодавчого органу, але вони були в переважній меншості, бо розбіжностей у відносинах між колоніями було набагато більше, ніж об'єднувачих чинників. 1883 р. на загальноавстралійській конференції в Сіднеї було погоджено законопроект про утворення Федеральної ради – законодавчого органу, чий закони були б обов'язкові для тих колоній, що їх розглянули й погодили. Законопроект про створення Федеральної ради погодив британський парламент 1885 р. [8]. 1897 р. було скликано конференцію, яка розпочала роботу 22 березня в м. Аделаїда, на ній зібрались уже не призначені, а обрані (на загальних виборах чи в парламенті) делегати. Проект конституції було підготовлено й передано на розгляд парламентів, після чого повернуто для нового обговорення, роботу було продовжено 20 січня 1898 р. в Мельбурні. Через узгодження процедурних питань було проведено два референдуми у 1898

та 1899 рр., на останньому проект федеральної конституції погодили 5 колоній: Вікторія, Новий Південний Вельс, Тасманія, Південна Австралія і Квінсленд. Західна Австралія своєї позиції не озвучила. Проект конституції, що передбачав утворення федерації, надіслали до Лондона, де після переговорів і внесення певних правок він був погоджений і надійшов до британського парламенту, де був також схвалений. Закон про федеральну конституцію набув чинності за королівським указом у червні 1900 р., а вже в кінці року було сформовано перший австралійський уряд. Офіційне проголошення новоствореної Австралійської Співдружності відбулося 1 січня 1901 р. До компетенції федеральної влади увійшли зовнішні зносини, торгівля з іноземними державами, оподаткування, мореплавство, банківська система, будівництво та управління залізницею тощо. В разі суперечностей між федеральними законами та законами штату, перевагу мали перші. Колишні колонії після об'єднання отримали статус штатів і зберегли початкові найменування – Новий Південний Вельс, Тасманія, Квінсленд, Вікторія, Південна Австралія й Західна Австралія. Протягом двох років після створення федерації уряд мав запровадити єдиний митний закон і тариф та встановити вільну торгівлю між штатами [8].

Після проголошення 1 січня 1901 р. Австралійської Співдружності було проведено конкурс ескізів національного прапора за участі понад 32 тис. проектів. Перший приз розділили кілька учасників, а перемогло зображення британського прапора в куті, на тлі сузір'я Південного Хреста, власне саме таким є австралійський прапор сьогодні (хоча Британський Юніон Джек залишався державним прапором до 1950 р.). Також 1908 р. було затверджено герб Австралії, на якому кенгуру та страус ему тримають щит із зображенням символів кожного з шести штатів. 1912 р. на гербі з'явилися дві гілки акації, котрі символізують австралійську флору (тварини, відповідно, символізували фауну країни). Національними кольорами Австралії стали зелений та золотавий, зокрема, саме їх почали використовувати спортсмени для своєї форми [9, с. 176]. Через суперечки щодо того, яке з найбільших міст стане столицею,

Мельбурн чи Сідней, було знайдено компроміс – побудувати нове місто, яке й отримає столичний статус. 1908 р. для реалізації проекту обрали район Канберра. Будівництво розпочалося 1913 р. і тривало понад 14 років, тимчасовою столицею Австралії тоді був Мельбурн.

Утворення федерації збіглось у часі з трансформацією розмаїтого в культурному та соціально-економічному сенсі населення кількох високою мірою автономних колоній у єдину австралійську націю. Національна ідентичність формувалася під впливом зростання зовнішніх загроз і внутрішніх соціальних заворушень. Окрім економічних та адміністративних мотивів створення федерації на базі австралійських колоній, Британський уряд мав іще один надважливий імператив – необхідність протистояти зовнішнім загрозам імперії в цілому й тихоокеанським колоніям зокрема.

Австралія, з одного боку, відчувала власну вразливість, адже її безпека повністю залежала від Великої Британії, а з іншого – мала власні субімперіалістичні амбіції в регіоні, насамперед стосовно Нової Гвінеї. Тож австралійські політики всіляко закликали Лондон активніше протистояти потенційним викликам імперії з боку інших держав, зокрема, це стосувалося присутності британського військового флоту в Тихому океані. Однак Великій Британії все складніше було гарантувати безпеку власних залежних територій. Ще 1870 р. Британія вивела з території Австралії свої гарнізони, мотивуючи місцеву владу створити власні збройні сили, проте ще кілька десятиліть військово-морський флот Британії залишався гарантом австралійської безпеки. З 1887 р. австралійські колонії долучилися до фінансування британської ескадри в австралійських територіальних водах [9, с. 167]. Австралійські колонії, попри зовнішні загрози, довго фактично не мали навіть мінімальних власних засобів ураження на воді.

Якщо у XIX ст. основні загрози в уявленні мешканців австралійських колоній походили з боку європейських держав, то в XX ст. побоювання почали стосуватися насамперед азійських країн, що стрімко набирали силу. Військові

успіхи Японії в Китаї, вторгнення у 1895 р. до Кореї та розгром Російської імперії 1905 р. лише посилили побоювання австралійців і спонукали їх створити власний військовий флот. Підвищення активності німецького флоту в Тихому Океані зумовило підтримку австралійських ініціатив з боку Лондона, результатом стало створення 1911 р. австралійського військово-морського флоту, до складу якого ввійшли військово-морські сили Австралії. 1913 р. новий флот складався з флагмана – лінійного крейсера «Австралія», а також трьох легких крейсерів і трьох есмінців, ще кілька кораблів перебували на стадії будівництва [15]. Головним ідеологом створення австралійського військового флоту став тодішній прем'єр-міністр Австралії А. Дікін.

Австралійці усвідомлювали, що безпека їх величезного, але малонаселеного континенту, залежить від збереження британського військово-морського панування в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Зважаючи, що в разі поразки Лондона в Європі австралійці можуть опинитися під німецьким пануванням або, що ще гірше, під впливом Японії, котра після перемоги над Росією у війні 1904–1905 рр. становила серйозну загрозу для півночі, суспільна підтримка дій Британії щодо оголошення війни Німеччині була величезна [16].

Разом з тим, окрім загроз, Австралія мала територіальні амбіції в регіоні, зокрема стосовно Нової Гвінеї. Так, іще 24 серпня 1828 р. голландський уповноважений проголосив власністю Нідерландів західну частину острова Нова Гвінея, а за 20 років 30 липня 1848 р. генерал-губернатор голландської Ост-Індії оголосив, що східним кордоном Нідерландських володінь на Новій Гвінеї буде 141-й меридіан. Такі дії викликали обурення в Німеччині, проте після низки взаємних звинувачень сторони вирішили домовитися про розділ острова. Як наслідок, відповідно до угоди від 25–29 квітня 1885 р. Німеччина отримала північно-східну частину Нової Гвінеї з усіма островами, а також частину Соломонових островів [17]. З 1902 р. Австралія отримала в управління британську частину Нової Гвінеї – Папуа. Передання владних повноважень юридично оформлювали до 1906 р. Очолив колонію губернатор, якого

призначала Австралія. Також в управлінні брали участь законодавча й виконавча ради [18, с. 70].

Утворивши федерацію, Австралія отримала статус домініону в рамках Британської імперії, який означав фактично повне самоврядування у внутрішньополітичних справах, разом з тим зовнішня політика ще довго залишалася виключною прерогативою метрополії. Хоча офіційного визначення статусу домініону не існувало, в заяві Імператорської конференції 1926 р. Велика Британія та домініони були описані як «автономні громади Британської імперії, рівні за своїм статусом, не підпорядковані одна одній у будь-якому аспекті їхніх внутрішніх або зовнішніх справ, проте об'єднані спільною відданістю Короні та вільно об'єднані як члени Британської Співдружності Націй» [19]. Зовнішню політику імперії, включно з домініонами, здійснював лише уряд метрополії, який призначав послів, вів переговори з іноземними урядами, підписував договори, оголошував війну чи укладав мир від імені всієї імперії. Тож, якщо у внутрішній політиці домініонів існували тільки певні обмеження, то стосовно зовнішньої політики вони спершу взагалі не мали права голосу [20, с. 73].

Створення Австралії відбулося еволюційним шляхом, колонії фактично не боролися ні за об'єднання (воно відбулося насамперед з політичної волі метрополії), ані за розширення повноважень у рамках британської імперії. Принаймні йдеться про відсутність збройної боротьби чи масових громадянських виступів. Водночас, якщо у внутрішній політиці місцеві еліти мали великий ступінь автономності, то зовнішня політика Австралії ще довго цілком залежала від Лондона.

Зовнішня загроза для п'ятого континенту виникала, насамперед, через експансіоністську політику європейських (і не тільки) держав, що конкурували з Великою Британією та одна з одною. Якщо у XVII–XVIII ст. Іспанія та Нідерланди навіть дещо випередили Лондон в освоєнні басейну Тихого океану, то пізніше, у XIX–XX ст., головними суперниками Британії в регіоні стали

Франція, Німеччина та Японія, які вели запеклу боротьбу за останні непідконтрольні європейським імперіям території [9, с. 166].

Зважаючи на те, що навколо Великої Британії постійно зростав рівень конкуренції з боку виробників, торговців і фінансистів з інших країн, які посилювалися, вона все більше уваги почала приділяти можливостям своїх колоній і домініонів. Комфортний режим вільного ринку всередині імперії з його дешевою колоніальною продукцією та доступними ринками потребував значних військових витрат, адже дешевий імпорту для «світової фабрики» треба було захищати й охороняти. Особливої ваги це набувало в умовах прискорення гонки озброєнь у рамках європейського континенту, тож Британії доводилося тримати свої основні військово-морські сили ближче до своїх берегів. Саме з міркувань дотримання власних безпекових інтересів Британія прагнула, щоб її переселенські домініони були економічно самоокупними й могли створити власні військові підрозділи для захисту від зовнішніх загроз.

Важливим етапом національного становлення Австралії стала її спільна з іншими британськими домініонами участь у Першій світовій війні, що суттєво вплинуло на трансформацію ролі й місця країни на міжнародній арені. Безпрецедентний за масштабами глобальний конфлікт призвів до величезних втрат, як людських, так і фінансових, що зумовило важливі зміни на рівні суспільної свідомості серед австралійців. Напередодні війни австралійські еліти всіляко підтримували ідею активізації Британської ролі в регіоні у відповідь на геополітичні виклики з боку інших регіональних гравців, зокрема Німеччини та Японії. Але суспільство досить швидко втомилося від проблем і втрат, що їх приніс глобальний конфлікт, тож австралійський уряд замість реалізації геополітичних амбіцій зосередився на мінімізації втрат та боротьбі за незалежність зовнішньополітичного курсу Австралії.

4 серпня 1914 р. Велика Британія оголосила війну Німеччині, того ж дня про вступ у війну і підтримку метрополії оголосив австралійський уряд. Такий крок п'ятого континенту був логічним, враховуючи статус домініону, проте

висвітлив проблемні моменти у відносинах з Лондоном, а також заклав фундамент для майбутніх суперечностей. На той момент усю зовнішню політику Австралії здійснювала Британія, тож оголошення війни відбулося від імені всієї імперії, навіть без консультацій з домініонами, хоча такий механізм було передбачено. На відміну від Лондона, який, оголошуючи війну Німеччині, оперував глобальними категоріями суперництва великих імперій, інтереси національної безпеки в Австралії формувалися насамперед у регіональному вимірі. Фактично, вона була європейською країною в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, яку було важко захищати суто з географічного погляду: Австралія мала величезну берегову лінію, але зовсім невеликі армію й флот. В 1913р. новий флот складався з флагмана – лінійного крейсера «Австралія», а також трьох легких крейсерів і трьох есмінців, ще кілька кораблів знаходилися на стадії будівництва [21]. Головну небезпеку в військовому сенсі австралійці вбачали насамперед з боку Японії. Австралія відповідала на загрози економічними та політичними рестрикціями, що проявлялись у високих митних тарифах на імпорту і суттєвих обмеженнях щодо міграції з Японії та інших азійських країн [22].

Початок Першої світової війни зустріли на п'ятому континенті з великим ентузіазмом, уряд прем'єр-міністра Е. Фішера пообіцяв повну підтримку своєї країни Великої Британії, зокрема 3 серпня було погоджено надати у використання Лондону Королівського австралійського флоту та 20 000 бійців, які мали утримуватись коштом Австралії та могли бути розміщені на розсуд британської влади. Вхід австралійського флоту до складу британських військово-морських сил було цілком закономірним, оскільки так було передбачено довоєнним плануванням, проте з піхотою ситуація була дещо іншою. Відповідно до Закону про оборону 1903 р., розміщення невеликої австралійської регулярної армії за кордоном виключалося, тож усі громадяни Австралії, що брали участь на фронтах Першої світової, мали бути добровольцями. Тому масштабна допомога людськими ресурсами з боку

п'ятого континенту була навіть ціннішою за надання власного флоту [16]. На кінець 1914 р. більш ніж 50 000 чоловіків та 300 жінок відбули на війну, щоб підтримати Британську імперію [23]. Австралійські добровольці ввійшли до складу спільного з Новою Зеландією військового формування, яке отримало назву АНЗАК (австралійсько-новозеландський армійський корпус). Формування корпусу розпочалось у листопаді 1914 р. з групи дивізій, створених на початку війни в Австралії та Новій Зеландії. Спочатку «Анзаками» називали учасників битви при Галліполі, що походили з відповідних домініонів, але пізніше так стали називати всіх австралійських і новозеландських солдатів. Невідомо напевне, хто саме придумав термін «Анзак», але він став важливим елементом культури обох держав, він нагадує про героїчні сторінки в історії народів та має для них особливе значення [24].

Пізніше, окрім австралійських і новозеландських частин до складу АНЗАКу ввійшли індійські, цейлонські й англійські підрозділи. Разом з солдатами АНЗАК на фронт поїхали медсестри-добровольці з Австралії та Нової Зеландії. Першою масштабною військовою операцією за участі «Анзаків» стали бойові дії на півострові Галліполі в Туреччині. В квітні 1915 р. АНЗАК, включений до складу англо-французьких військ, висадився в локації, яка пізніше стала відома під назвою «бухта Анзак». Кампанія з захоплення Галліполі стала стратегічним провалом, оскільки військових цілей досягти не вдалось, а втрати були величезні. Однак про операцію, з легкої руки преси й літераторів, швидко пішли легенди, основою яких стали сміливість і винахідливість Анзаків перед лицем неймовірних перешкод, їхній героїзм та видатні фізичні подвиги попри жахливі рани й надзвичайно складну місцевість [16].

Після евакуації з Галліполі, де союзники втратили понад 46 000 солдатів убитими, з яких 8000 становили втрати австралійців, АНЗАК було розформовано. Замість нього на початку 1916 р. створили 1-й АНЗАК корпус і 2-й АНЗАК корпус, унаслідок чого австралійські й новозеландські війська

опинились у різних підрозділах. Нові військові формування спрямували на Західний фронт. Пізніше Анзакі брали участь в інтервенції західних держав у Росію для протистояння більшовикам після перевороту 1917 р., а також у спробі придушити єгипетську революцію 1919 р. [9]. 1-й і 2-й корпуси АНЗАКУ разом з багатьма іншими служили далі у великих битвах на Західному фронті в той час, коли втрати були великими, а здобутки малими. У липні та серпні 1918 р. австралійські солдати брали участь у низці вирішальних битв, які в підсумку вирішили долю Німеччини. Також австралійські війська досягли значних успіхів на Близькому Сході, де їм разом з англійцями вдалося захопити Газу та Єрусалим, змусивши Османську армію капітулювати в жовтні 1918 р. [25].

Романтизація та героїзація військового шляху Анзаків стала важливим елементом націєбудівництва Австралії: 25 квітня – день висадки АНЗАКУ в Галліполі – стало національним святом в Австралії та Новій Зеландії, яке носить назву «День АНЗАК». В Австралії День АНЗАК офіційно відзначають з 1916 р. як день пам'яті всіх загиблих у Першій світовій війні громадян. Пізніше, після Другої світової війни, в Австралії та Новій Зеландії стало традицією згадувати цього дня – 25 квітня – своїх громадян, які загинули в усіх війнах і конфліктах за участі цих держав. З 1916 р. термін «Анзак» офіційно захищений від несанкціонованого використання в комерційних та інших недоречних цілях. Час від часу у відповідне законодавство вносяться правки, але завжди з метою його посилення [26]. Якщо на початку війни австралійці з великим задоволенням долучалися до добровольчого корпусу, то по мірі збільшення втрат ентузіазм у суспільстві змінився на обурення. Загалом при населенні, меншому за 5 мільйонів, під час Першої світової Австралія спрямувала для служби за кордоном близько 330 000 громадян, при цьому втрати досягли понад 61 000 вбитими і понад 150 000 пораненими. Це був найбільший відсоток загиблих серед усіх армій Британської імперії [16].

Після війни активізувалася боротьба домініонів за розширення повноважень у рамках імперії, насамперед стосовно зовнішньої політики. На

імперській конференції 1923 р. домініони отримали право самостійно підписувати договори з іноземними державами. Результатом гострих суперечностей між Лондоном і домініонами щодо статусу й повноважень останніх (1925–1926 рр.) стала декларація А. Бальфура, де наголошувалося, що домініони є автономними державними одиницями всередині Британської імперії, рівними за статусом, не підпорядкованими одна одній ні щодо внутрішніх, ані щодо зовнішніх справ, проте об'єднаними спільним підданством короні, що вільно об'єднались як члени Британської Співдружності Націй [20, с. 76].

Початок XX ст. став періодом тектонічних змін у світовій політиці. Велика війна не лише змінила політичну карту світу, а й поклала початок структурній трансформації всієї міжнародної системи, де провідними акторами стали не імперії, а нації-держави. Для Австралії нове століття стало початком принципово нової ролі на міжнародній арені. В єдину федерацію – Австралійську Співдружність – колонії об'єднувалися непросто, але це відкривало низку можливостей: спільна політика в галузі зовнішніх зносин, оподаткування, торгівлі з іноземними державами, мореплавства, зв'язку, морської та сухопутної оборони тощо. Також створювався єдиний митний простір і тариф, повна свобода торгівлі між штатами, єдина банківська система та ін. Об'єднавшись у федерацію, колишні колонії отримали статус домініону Британської колоніальної імперії, що суттєво розширювало повноваження локальної влади спочатку у внутрішній політиці, а згодом – і в зовнішній. Водночас, шлях Австралії до суб'єктності в міжнародній політиці не був простим, зокрема рішення щодо участі імперії в Першій світовій війні Лондон приймав без хоча б формальних консультацій з домініонами, хоча останні повною мірою розділили з Великою Британією тягар війни.

2.2. СТАНОВЛЕННЯ БАГАТОПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ В АВСТРАЛІЇ

Подальші становлення та історичний розвиток ще досить молодій країні проходили досить складно, з серйозними суперечностями, до того ж далеко не лінійними. Тому прийняття її основного закону (Конституції) з погляду історії можна розглядати лише як проміжну сходинку на цьому тернистому шляху. Сама по собі Конституція Австралійської Співдружності (КАС) як юридичний документ була далеко не простим симбіозом зразків британської версії меж правової відповідальності уряду її величності й моделі чітко визначеного федералізму США [27, р. 137]. Базовою настановою зазначеного правового джерела було забезпечити юридичну гнучкість та безпекову стабільність функціонування всього механізму державного апарату нової держави. Внаслідок цього спостерігалась очевидна знакова дилема, в якій було дві предметно окреслені вихідні складові.

Перша мала яскраво артикульовану юридичну основу. За зразок було обрано конституцію Швейцарії – повноформатну репліку базового закону цієї країни. В цій конституції, зокрема, містилося положення статті 128 відносно легітимності прийняття різноманітних поправок. На їх здійснення необхідні були, насамперед, згоди обох палат федеративного парламенту, більшості кантонів та переважної більшості виборців у кожному з них [28].

За оцінками одного з провідних юристів Австралії того періоду М. Кербі, «всі перестороги були прийняті не для того, щоб запобігти або необмежено перешкоджати змінам у будь-якому напрямку, а для того, щоб відвернути зміни саме такого порядку або такі, які були прийняті поспіхом або крадькома, щоб заохотити початок суспільної дискусії та відтермінувати небажані перетворення до того часу, поки не з'являться очевидні свідчення запиту на них, їх нездоланності та необхідності» [29].

Інша складова КАС, що мала відверто компромісне забарвлення, була позначена чітко, підкресленим конкретно-історичним наповненням, і покликана

остаточно закріпити еволюційну роль неодмінної «подушки безпеки» в функціонуванні механізму держави. Водночас формування загальнодержавних основ (по-суті, створення активних формальних і неформальних інститутів) та системи раціонально-бюрократичних механізмів зовсім не означало скасування легітимної дії конституцій окремих колоній, прийнятих іще в середині ХІХ ст. До початку ХХ ст. зазначені юридичні документи також визначали межі правової самостійності тогочасних провідних адміністративних одиниць країни – штатів. До того ж і сама Австралійська Співдружність, відповідно до Основного закону того періоду, була невід’ємною частиною Британської імперії. Отже, Конституція нової федерації стала породженням подвійного компромісу: внутрішніх домовленостей, досягнутих під час перемовин та ритуальних конференцій прем’єрів у різних штатах Австралії, та зовнішніх угод, які стали результатом численних обговорень і погоджуваль з метрополією.

Як відомо, політика є мистецтвом можливого, насамперед компромісу. А в нашому випадку обрана політика виявилася мистецтвом консенсусу, котрий, очевидно, став правовим спадком, що перейшов до політичної скарбниці місцевих австралійських лібералів саме від британських візаві. Такий великомонарший дар метрополії варто розглядати як політико-правове підґрунтя, що згодом стало базою подальшого курсу для місцевих можновладців. Саме відтоді серед риторичних напрацювань місцевих провладних мужів досить часто вживаною «фігурою мови» став вислів «до компромісів завжди готові!» [30, р. 89].

Водночас наявність у правових приписах КАС численних неконкретних формулювань зробила історично непевним для реалізації гасло федералістів – «один народ, одна доля», що надовго відклало його втілення. А поки партикулярна урочистість, що мала обов’язково супроводжувати появу нової держави, була дотримана цілком відповідно до протоколу таких подій.

Першим генерал-губернатором Австралійської Співдружності було призначено лорда Хоуптона. До речі, він, як і всі його наступники, був креатурою з лав поважної найвищої британської аристократії. Це вказувало на політичну важливість Південного континенту для британської корони.

На урочистостях був присутній майбутній король Сполученого Королівства Георг V, який саме й відкрив засідання федерального парламенту. Власне реальну роботу сенатори та члени палати представників Австралійської Співдружності розпочали 9 травня 1901 р. Цей історичний момент втілено на полотні відомого австралійського художника Тома Робертса.

До речі, у Австралійській Співдружності були власні «батьки-засновники», до яких належала перша генерація австралійських політиків національного масштабу, об'єднаних у три основні фракції. В лавах «фрітрейдерів», яких очолив экс-прем'єр Нового Південного Вельсу (НПУ) Джордж Х. Рід, переважали консерватори. Ця фракція кількісно була невеликою, проте, можливо, чи не найзгуртованішою. Протекціоністи – переважно ліберали та радикали – віддали перевагу лідеру й одному з найвидатніших для Австралії політиків на межі століть Альфреду Дикіну. Протягом першої декади він очолював найбільшу групу парламентарів. До його прибічників можна було віднести представників ліволіберальних поглядів, а також представників великого бізнесу Австралії.

Період, що розглядається, для місцевих комерсантів і промисловців став чимось на зразок переломного. Вони дійшли до розуміння важливості діяльності постійних національних політичних організацій, серед яких найбільшою була Федерація підприємців Вікторії (ФПВ), Союз платників податків та Ліга народної реформації, які функціонували в НПУ.

Вже згадуваний А. Дикін продемонстрував досить чутливу рефлексію на умонастрої тих, хто «володів приватною власністю, інтелігенції і тих, хто наймав робочу силу», а також і на «фермерів», які вважались тоді найбільш «тверезомислячими». Саме в них він вбачав реальну політичну опору для

буржуазного політикуму. Відповідно до власне його ж тверджень «...саме вони (на той час. – *I. X.*) створювали нову консервативну партію в штатах, яка за власного керівництва могла тримати під постійним контролем всі важелі політичного управління» [31, р. 48].

Проте це були лише перші непевні кроки на тернистому шляху побудови партійно-політичної структури Австралійської Співдружності.

1901 р. лейбористи як фракція мали найдрібніше за кількістю політичне представництво в парламенті. Їх було тільки 25 осіб. Кореспондент впливової лондонської газети *Times*, який був сучасником політичних подій того часу А. Джоуз, досить точно характеризував організаційну структуру лейбористів того періоду. Він особливо підкреслював її коаліційність, указуючи водночас, що вона була лише однією партією в країні, склад якої об'єднував імперіалістів та антиімперіалістів, комуністів та індивідуалістів, уніфікаторів і прихильників прав штатів. «Можливо, що різниця між флангами федеральної опозиції і ліберальною партією, фактично є значно меншою, ніж між крайнощами лейборизму» – обґрунтовував власну думку журналіст [32, р. 318]. Строкатий, різномасний склад такого зразка неодноразово ставив партію під загрозу розколу і розпаду. Тим більше, що дещо пізніше, 1914 р., представники гільдії журналістів з берегів туманного Альбіону стали висловлювати припущення про створення на Південному континенті «партії “середнячків” з числа найбільш поміркованої секції лейбористів та найрадикальніших елементів з лав лібералів» [33, р. 202].

Розуміючи невизначеність власних позицій, лідери лейбористів будували свою тактику дій, виходячи з подвійних партійно-організаційних настанов: 1) жорстко пов'язувати перебування в парламенті з реальним урахуванням балансу сил до одержання абсолютної більшості в обох палатах в інституті законодавчої влади; 2) поєднувати парламентську діяльність з налагодженням активної роботи на місцях.

Свідченнями вказаного стали страйки залізничників Вікторії 1903 р., заворушення серед шахтарів Броукен Хілла у 1908–1909 рр., протестні виступи робітників Брісбена 1912 р., тощо [33, р. 202].

Базовою політичною опорою лейбористів у той період були профспілки. Саме через них ця політична сила здійснювала необхідну для неї комунікацію з виборцями. А введення до законодавчої бази країни загального виборчого права значно посприяло поповненню лав лейбористів за рахунок жінок з робітничих сімей; до 1906 р., їх активно підтримували фермери, а з 1905 р., всі заходи лейбористів схвалило навіть керівництво католицького духовництва. Такий комплекс організаційних якостей як: згуртування членських рядів за допомогою суворої партійно-політичної дисципліни, клятв і зобов'язань підкорятися рішенням кокуса – керівного ядра партії, наявності численних депутатів від робітників поступово перетворювало лейбористів на провідний і, водночас, керівний формальний політичний інститут з указаним підбором уже інших соціально-політичних складових. Саме вони й стали визначати та разом з тим, регламентувати риси сукупностей нових настанов, що поступово перетворилися на усталені обмеження в поведінці та рішеннях, які вже почали реально прийматись усередині самої Австралії.

Досить цікавим у той час стало визначення одного з фрітрейдерів, який ще 1903 р., зазначав, що лейбористи «якщо б захотіли, могли б провести у парламент навіть ліхтарний стовп і виставити його проти першої ліпшої нелейбористської кандидатури» [34, р. 780].

Лідер саме цих лейбористів Джон К. Уотсон був у той час кар'єрним профспілковим призначенцем, який попрацював у їх номенклатурі 20 років. Своїм ключовим завданням у формулюваннях представників цієї партії було надання «капіталізму, насамперед, цивілізованого вигляду». Водночас базовим аргументом такої тактичної схеми був уже надто випробуваний до цього засіб примусового бартеру «погоджень замість поступок». Щоправда, згідно з практикою того часу, такі підходи могли на навіть здатися дещо радикальними.

І справді, серед головних вимог лейбористів 1902 р. були такі: пенсії, відповідно до вікового стану, націоналізація монополій, скорочення державних позик та обмеження соціальних рухів типу «Білої Австралії», примусового арбітражу й протекціоністських тарифів. А один з місцевих дослідників проблем робітничого руху в Австралії Дж. Хеген «охрестив» останні пункти навіть «трьома новими заповідями віри» австралійських лейбористів, покликаними перетворити нову націю на «райське місце для людини праці» [35, р. 2, 3].

Надто незвичний інтерес у дослідників того часу викликало ставлення власне австралійських лейбористів до самого феномену соціалізму. 1907 р., консервативний журнал *Quarterly Review* навіть дозволив собі прийти до висновку такого порядку, що «соціалізм в політиці Австралії з'явився з подачі саме лейбористської партії» [36, р. 305].

Така досить «смілива» заява все ж містила певну частку істини. Або, точніше, ця істина виникла (або була спровокована) власне появою політичної необхідності для початку міжпартійної дискусії, в якій кожна зі сторін, очевидно, вже мала не скупитися на аргументи. Один з лідерів консерваторів Ендрю Фішер під час партійної конференції 1908 р. підкреслював: «Тепер ми всі соціалісти. І, мабуть, нас можуть характеризувати лише висловом, що “він є соціалістом, а не екстремістом”» [37, р. 14, 22].

Певним прикладом штучного «підігрівання» ситуації можна вважати висловлювання ще одного представника консерваторів Уільяма Г. Спенсера, де містилося відверто імперативне твердження про австралійських лейбористів, які, за його словами, «не мають нічого спільного з вченням Карла Маркса та інших континентальних писак – “борзописців”» [38, р. 51, 10].

А самі лейбористи в той час намагалися бути поближче до ідей і практики соціал-реформізму, що викликало бурхливу реакцію радикальних соціалістичних груп Австралії, які, у свою чергу, також намагалися мати власний вплив на соціальну страту австралійських робітників.

Саме в цьому зв'язку офіційний орган Соціалістичної робітничої партії Австралії – тижневик «People» – дозволив собі вжити нестриману лексику на адресу лідерів лейбористів. Аналогічна тональність в оцінках тих самих лейбористів була витримана й у газеті англійських соціалістів «Clarion» [39].

Певна частина профспілкових бюрократів, які не вірили в дієвість задуманих реформ, стали основою вказаного типу «інакодумців». До того ж у такому середовищі досить щедро «визрівали» плоди найрадикальніших течій. І з 1907 р. у великих містах Австралійського Союзу почали з'являтися відділення Соціалістичної федерації, яка згодом одержала назву Соціалістичної партії Австралії.

В той самий період активізувалися політичні кроки місцевих регіональних відділень анархо-синдикалістської організації «Індустріальні робітники світу» (ІРС) зі штаб-квартирою в США. Головною ж метою нового політичного утворення була організація «одного великого союзу» робітників. Наклад газети ІРС «Пряма дія» 1914 р. становив 14 тис. примірників. На її сторінках містилася доволі різка критика Австралійської лейбористської партії (АЛП) та профспілок, а також відтворювалися прямі заклики відмовитися від класової співпраці в будь-якій формі [40].

Крім того, ІРС протягом попередніх декад була надто активним опонентом ідей класового консенсусу, що тоді домінували в політикумі країни. А в преамбулі до її статусу було прямо записано, що «трударі візьмуть у власні руки те, що виробляють своєю працею шляхом економічної організації робітничого класу без злиття з будь-якою іншою політичною партією» [35, р. 11]. Згідно з ідеями анархо-синдикалістів для лейбористів і реформістів зовсім не залишалося місця в робітничому середовищі.

Власне зазначена ситуація була безпосереднім політичним тиском на весь політикум країн, що примушувала інші його структурні складові у власний спосіб реагувати на всю систему зовнішніх викликів, – від певних поступок «лівим» з погляду посилення непримиренності відносно класової співпраці в

політичних відозвах лейбористів і аж до його категоричного заперечення у гаслах лібералів.

Дуже примітною була й достатньо велика популярність у робітничому середовищі послідовників ліворадикального політичного вектору. Останні мали досить усталені позиції серед профспілкових функціонерів та представників лейбористів, які спиралися на них. Один з відомих у Росії революціонерів, що надто вже сумно позначив себе також і в Україні, Ф. Сергєєв (Артем), який 1911 р. перебував в Австралії, відверто і з певною заздрістю фіксував: «Робітник почуває себе достатньо впевнено, фермер також, хоча обох активно експлуатують, з одного боку промисловець, а з іншого – торгівельний і банківський капітал. Проте їм все ж залишається надмірно багато порівняно до їх справжніх потреб, і, безумовно, порівняно з європейськими робітниками». На думку цього «захисника прав робітників», таке становище призводило до відсутності «потреби гостро, напружено думати, до засилля вузько міщанських інтересів в масах» [41, с. 87].

Отже, нічого небезпечного, а тим паче загрозливого для існування держави як такої на Південному континенті з боку партій лівого політичного спектра, а також самих лейбористів, у принципі не було. До того ж іще 1907 р. за словами одного з досить інформованих дослідників того періоду А. Бьюкенена, їх поява і присутність у політичному просторі країни принципово не змінювала всієї ідейної атмосфери цього ареалу. Адже при перебуванні в опозиції вони вимагали націоналізувати промисловість, скасувати велике землеволодіння, запровадити державний банк та ввести нові податки на капітал, але вже після приходу до влади «не тільки нічого революційного не було здійснено, не спостерігалось навіть і спроб вдатися до чогось справді революційного» [30, р. 82].

Одним із пояснень такого «політичного парадусу недоробленостей» мала бути певна послідовність у їх відстоюванні прав робітників. А це приваблювало до лейбористів численних послідовників.

Завдяки організаційній згуртованості вже 1904 р. (нехай лише на кілька місяців), саме цій партії все-таки вдалося сформувати власний уряд. Фактично, саме так вони стали першою в світі партією соціал-демократичної спрямованості, яка стала на чолі такої значної потуги як Австралія. І завдяки вже усталеній популярності власного політичного курсу фракція лейбористів у парламенті 1910 р. складалася з 66 осіб. 1914 р. лейбористські партії штатів створили єдину Австралійську лейбористську партію (АЛП). Вона й зараз є однією з провідних сил на політичному небосхилі Австралійської Співдружності.

Примітною ознакою, що певною мірою почала змінювати історичну канву Австралії, стало знецінення ролі публіцистики, а точніше, значне зменшення її впливу на становлення місцевого політикуму. 1906 р. відомий діяч робітничого руху країни У. Спенс з бухгалтерською скрупульозністю констатував, що під час виборчих перегонів того року 21 лейборист пройшов до парламенту всупереч негативному піару, створеному впливовими газетами [42, р. 274].

Водночас соціальна база підтримки лейбористів була значно розширена за рахунок австралійських фермерів, які з початку XX ст. значно активізувались у суспільному житті країни.

В 1904–1908 рр. у Південній Австралії Прогресивна партія, яку очолював Е. Пік, вела політичну діяльність разом з лейбористами свого штату. Аналогічні акції 1906 р. відбувались і в Квінсленді [43, р. 18]. А журнал «Quarterly Review» з власне консервативних позицій надавав своє тлумачення навколишнім подіям: «Ці поселенці в більшості були успішними шахтарями, стригалями та робітниками інших спеціальностей, тобто всі ті, хто потім стали фермерами, все ж принципово не змінили власним класовим рефлексіям, які були надто добре засвоєні ними ще в період перебування на місці найманих робітників. У тих же місцевостях, де нові переселенці й далі володіли землею, наприклад на значній

території Квінсленда, Нового Південного Вельсу та Західної Австралії, вони переважно віддавали перевагу лейбористській партії» [36, р. 306–307].

Правда, водночас на певну кількість положень і пропозицій лейбористів місцеві хлібороби демонстрували досить негативну реакцію, особливо коли це стосувалось гасел про націоналізацію землі та засобів виробництва, розподілу та обміну продукції, введення поземельного податку та включення сільськогосподарських робітників у юрисдикцію федерального арбітражу; натомість вони висловлювали гарячу підтримку правам штатів та заохочення «бажаний імміграції». Тому, пояснюючи принципові позиції аграріїв, їх представник у парламенті Дж. Джибб особливо підкреслював: «Єдине, чим парламент може стати у нагоді до вимог фермерів, – це допомогти у вирощуванні та політичній підтримці їх продукції на ринках Великої Британії за найприйнятнішими, низькими цінами. Порушувати ж питання про якусь допомогу, водночас нав'язуючи поземельний податок та підвищення мита на сільгосппродукцію, – це було вже повним абсурдом. Подібні пропозиції могли робитися лише в інтересах ремісників в містах» [38, р. 144].

Отже, попри всі спроби віднайти консенсус у спільних акціях лейбористів і аграріїв на рівні штатів у наведений історичний період, ставали більш ніж очевидними моменти незбігу нагальних та пекучих різних інтересів як найманих робітників, так і фермерів. Тому непоправна політична прірва між ними ставала все реальнішою.

А те, що тоді відбувалося, почало артикулюватись як dokonаний історичний факт. Протекціоністи, позиції яких у той час не мали принципових відмінностей і суперечностей порівняно з курсом лейбористів, стали піонерами серед тих, хто запропонував політичну співпрацю. І у вересні 1904 р. було укладено напрочуд цікаву і водночас досить нетипову обопільну угоду. Згідно з якою кожна зі сторін, зберігаючи власну організаційну недоторканність, об'єднувала спільні зусилля членів обох фракцій для гуртової програми і взаємної підтримки. Вказана платформа містила такі вимоги: прийняття біллів

про арбітражі, покарання за шахрайство, відносно переселенців і «Білої Австралії», монополії на тютюнові вироби, пенсії за віком, антитрастове законодавство, створення постійного комітету з торгівлі, комерції й сільського господарства та низки інших [42, р. 435].

Власне в такий спосіб і було створено парламентське об'єднання для захисту дрібного й середнього бізнесу та найманих робітників Австралії. Хронологічний відрізок між 1904 і 1912 рр. став вважатись у дослідженнях з історії Австралії «короткочасним ліберально-лейбористським експериментальним методом» [44, р. 39–40].

Саме в цей темпоральний відрізок було закладено історичний базис поміркованих реформ, які один із сучасних істориків і політологів Австралії Пол Келлі визначив «проміжною австралійською угодою» [45]. А її ключові компоненти було закладено в обриси знакової конкретно-історичної пентархії: 1) «Біла Австралія» як показник регулювання кількості населення в країні; 2) протекціонізм як засіб захисту австралійської промисловості від зовнішньої конкуренції; 3) державний арбітраж при залагодженні конфліктів у промисловості; 4) патерналізм, який означав широку державну підтримку практично всіх верств населення країни; 5) беззастережна пошана до всіх ініціатив провладного істеблішменту Великої Британії [45].

2.3. ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ АВСТРАЛІЇ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС НА ПЕРШИХ ЕТАПАХ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ

Австралійські колонії об'єднались у федерацію в дуже символічний момент. У перший день XX ст. – 1 січня 1901 р. – на території Австралії набрала чинності Конституція, згідно з якою в новій країні було встановлено конституційну монархію, а сама вона стала домініоном Британської імперії. Державний устрій Австралії ґрунтувався на поєднанні британської й американської конституційних моделей. Володарем-сувереном країни був

британський монарх, представником якого на місцевому рівні став генерал-губернатор. Також Австралія перейняла британську парламентську модель, у рамках якої уряди федерації та окремих штатів обирають члени парламенту. Так само як Сполучені Штати, Австралійська Співдружність є федерацією, а обов'язки федерального уряду й розділення повноважень між центром і штатами закріплені у Конституції письмово. Відповідно до Основного закону, федеральний уряд відповідає за оборону, зовнішню політику, імміграцію, митницю й акцизи, а також за пошту. Отже, ті повноваження, котрі за Конституцією не належать до сфери відповідальності федерального уряду, передані штатам, які мають опікуватись питаннями судочинства, освіти, охорони здоров'я і внутрішнього транспорту. Відповідно до федеративного устрою, Конституцію може бути змінено лише більшістю голосів в обох федеральних палатах парламенту, після чого мають відбутися референдум та надійти згода більшості виборців і більшості щонайменше в чотирьох з шести штатів. Конституційні суперечки вирішує Високий суд Австралії [46]. Австралійській парламентаризм є нащадком британської традиції представницької демократії. В кінці XVIII ст. було засновано перші британські колонії на п'ятому континенті, а вже через сотню років – у кінці XIX ст. – кожна з шести колоній мала власну письмову Конституцію, парламент і закони. Хоча Британія, як метрополія, зберігала право приймати закони для колоній, а також скасовувати ті, які ухвалювали місцеві законодавчі органи. Мешканці колоній могли самостійно обирати власний парламент, хоча право голосу на той момент мали тільки чоловіки, що володіли землею та певними статками. В свою чергу такими адміністративними одиницями як території керував австралійський уряд. Вони отримали самоврядування лише 1978р., нині парламенти територій мають лише по одній палаті [47].

Згідно з Конституцією, відносно автономні колонії об'єднались у федерацію, що отримала назву Австралійська Співдружність. Було погоджено, що 1) владу розділять між федеральним (національним) парламентом та

локальними парламентами штатів; 2) усіх членів парламентів будуть обирати; 3) Австралійський Парламент буде двопалатним і представлятиме населення в цілому (Палата представників) та людей у штатах (Сенат). Перші федеральні вибори до Австралійського Парламенту відбулися 29 й 30 березня 1901 р., на той момент у Палаті Представників налічувалося 75 депутатів, а в Сенаті – 36. Протекціоністська Партія, що отримала 32 місця в Палаті Представників, сформувала перший уряд, а її лідер Едмунд Бартон став першим Прем'єр-міністром. Кількість членів парламенту збільшувалася відповідно до зростання населення Австралії, так, на 2021 р. Палата Представників включала вже 151 депутата, а Сенат – 76 [47].

Австралія перейняла від Британії традицію відповідального управління, яка полягає в тому, що члени уряду – Прем'єр-міністр, міністри – одночасно є членами парламенту. Щоб залишитися в уряді, партія або коаліція партій мають зберегти підтримку більшості членів Палати Представників. Такий підхід покликаний гарантувати, що виконавча влада буде підзвітною парламенту й не зловживатиме повноваженнями [47].

Розподіл влади в державі визначений Конституцією Австралії й передбачає три гілки (групи): законодавчу, виконавчу та судову. Традиційно, розділення повноважень має унеможливити концентрацію влади в рамках однієї гілки та виділяти для кожної групи свою частку відповідальності. Відповідно, Законодавчий орган (парламент) приймає та змінює закони, виконавча влада (уряд) надає законам чинності, а суди вирішують можливі суперечності щодо законів [56].

Виконавча гілка влади в Австралії представлена урядовими структурами на різних рівнях: 1) федеральний уряд, до відповідальності якого належать загальнонаціональні питання; 2) уряди штатів і територій, діяльність та відповідальність яких обмежена проблематикою жителів відповідних штатів і територій; 3) місцеві ради, що опікуються проблемами локальних співтовариств.

На кожному з рівнів уряди забезпечують громадянам певні послуги у рамках виконання законів, які ухвалюють законодавчі органи. Сфери відповідальності Федерального Уряду визначені в Конституції Австралії та включають оборону та закордонні справи; торгівлю, комерцію й валюту; імміграцію; поштові послуги, телекомунікації та радіомовлення; авіа перельоти; більшість соціальних послуг і пенсій. За рахунок фінансування Федеральний Уряд також залучений до процесів у багатьох галузях, що входять до компетенції штатів, зокрема охорони здоров'я, освіти, охорони довкілля, трудових відносин та ін. [48].

Повноваження урядів штатів і територій теж прописані в Конституції держави: так, штати відповідальні за все, що не входить до зони відповідальності Федерального Уряду, хоча іноді в певних сферах можуть бути залучені обидва рівня. Серед основних обов'язків штату, можна виділити такі: школи, лікарні, охорона довкілля, дороги, залізниці й громадський транспорт, громадські роботи, сільське господарство та рибальство, трудові відносини, громадські служби, спорт і відпочинок, справи споживачів, поліція, в'язниці, аварійно-рятувальні служби тощо. Кожен штат має власну конституцію, що визначає особливості управління [48].

Не менш важливим елементом системи виконавчої влади в Австралії є місцеві Уряди. Області місцевого самоврядування дуже різняться за розміром і характером. Наприклад, територія Сіднея поділена приблизно на 35 міст, муніципалітетів та графств, у кожному з яких є своя місцева рада. Більші центри країни, такі як Батерст або Олбері, мають міські чи муніципальні ради. Великі, але менш заселені сільські території з кількома невеликими містами й великими сільськими районами зазвичай є графствами з Радою графства, що базується в одному з великих міст. Повноваження органів місцевого самоврядування регулюються актами парламенту штату, такими як Акти про місцеве самоврядування. Місцеві ради вирішують найбільш нагальні питання, близькі до повсякденного побуту, наприклад, будівельні норми та розвиток,

охорона здоров'я, місцеві дороги й пішохідні доріжки, парки та ігрові майданчики, бібліотеки, місцеві екологічні проблеми, утилізація відходів і багато інших громадських сервісів [48].

Усі рівні уряду отримують гроші на оплату послуг, що надаються австралійцям, за рахунок збору податків. Місцеві ради, крім того, отримують фінансування від Федерального Уряду та урядів штатів. Федеральний Уряд збирає гроші для управління країною, стягуючи податки на прибутки, товари й послуги, а також з прибутків компаній, і витрачає їх на національні справи. Уряди штатів і територій також збирають гроші за рахунок податків, але отримують понад половину своїх грошей від федерального уряду та витрачають їх на справи штатів і територій. Місцеві ради теж збирають податки, зокрема з усіх місцевих власників нерухомості, а також отримують гранти від федеральних урядів, урядів штатів і територій та витрачають їх на місцеві справи [47].

Запорукою успішного розвитку будь-якої демократичної держави є ефективна й незалежна судова система, що забезпечує верховенство права та невідворотність покарання. Австралійська правова система заснована на загальному праві Англії, тож багато законів ідентичні викладеним в актах британського парламенту. Відповідно до Конституції, судова влада Співдружності належить Високому суду Австралії, а також іншим федеральним судам, які може створити федеральний парламент. До таких судів належать Федеральний суд Австралії, Федеральний окружний суд Австралії та Сімейний суд Австралії. На рівні Штатів і територій діють Верховні суди штатів, а також суди середньої й нижчої ланки – місцеві та спеціалізовані. Верховний суд штату або території має загальну й необмежену юрисдикцію в межах своєї територіальної одиниці [49].

Високий суд є найвищою судовою інстанцією в австралійській судовій системі, він був заснований 1901 р. відповідно до статті 71 Конституції. Функції Високого суду полягають у тлумаченні й застосуванні законодавства Австралії.

Він покликаний вирішувати справи особливого федерального значення, зокрема оскарження конституційної чинності законів, а також за спеціальним запитом розглядати апеляції федеральних судів та судів штатів і територій [50]. Високий суд має первинну юрисдикцію й щодо зобов'язань Австралії за міжнародними договорами, питань, що стосуються іноземних представників, і спорів між державами. Суд поважають правоохоронні органи як в Австралії, так і за її межами.

Кожен штат і територія мають власну судову ієрархію з різною юрисдикцією кожного суду. Проте в усіх штатах і територіях є Верховний суд, який є найвищим судовим органом і є найвищим судом у цьому штаті чи на цій території. Ці суди також мають апеляційні відділи, відомі під різними назвами по всій країні, включаючи суд повного складу, апеляційний суд і суд апеляційної інстанції. У більшості штатів, окрім Верховного суду, є ще два рівні судів, які можна порівняти по всій країні. Окружний суд розглядає більшість кримінальних процесів щодо менш серйозних злочинів, які підлягають звинуваченню, а також більшість цивільних справ, які розглядаються нижче від певного порогу. Місцеві (або Магістратські) суди розглядають простіші справи та цивільні справи.

Австралія має давні традиції парламентаризму, колонії мали представницькі органи задовго до створення федерації. За багатьма параметрами Австралія була піонером у виборчому законодавстві. Наприклад, ще 1855 р. в штаті Вікторія було вперше запроваджено таємне голосування. Південна Австралія 1892 р. надала право голосу жінкам. На сучасних виборах право голосу мають усі громадяни, що досягли 18 років. Саме голосування є обов'язковим (за винятком виборів до Законодавчої ради Південної Австралії), і майже всі громадяни беруть участь у виборах. Понад те, існують навіть невеликі штрафи за не голосування. Аборигени отримали право голосу 1962 р., а обов'язковим для них голосування стало тільки 1984 р. [46].

Після створення Федерації основна політична боротьба точиться між створеною в кінці XIX ст. лейбористською партією та низкою антилейбористських партій. Так, протягом 1901–1909 рр. лейбористам протистояли партії фрітрейдерів та протекціоністів, які 1909 р. об'єднались, утворивши ліберальну партію Австралії, що проіснувала до 1917 р. Фактично відтоді почався період двопартійної політичної системи в Австралії.

Першими питаннями, які необхідно було вирішити молодому федеральному керівництву, були встановлення податку з імпорту й експорту товарів (тарифу), а також стратегію щодо міграції. Останню розглядали як інструмент націєтворення та формулювали у відверто ксенофобських категоріях, так, з'явилася концепція Білої Австралії, що передбачала такі обмежувальні заходи та вимоги, які фактично унеможливлювали імміграцію неєвропейського населення, зокрема з сусідніх азіатських країн, до п'ятого континенту. Як наголошував А. Дікін, «Біла Австралія» це не територія, а раціональна політика, яка доходить до самих коренів національного життя та яка керує всією нашою суспільною, промисловою й політичною організацією [9, с. 177]. Оскільки перед керівництвом молодого країни постала необхідність згуртувати суспільство, для цього обрали традиційний засіб – пошук спільного ворога. Таким «ворогом» проголосили представників інших рас, що й проявилось у відповідній політиці щодо мігрантів. Однак іще однією соціальною групою, яка постраждала від політики Білої Австралії стали аборигени, бо їхні права були суттєво обмежені [9, с. 177].

Події Першої світової війни та більшовицького перевороту в Росії вплинули на австралійський робітничий рух та політичний ландшафт. Більшовицькі активісти й функціонери здійснювали діяльність в Австралії ще до війни, а в жовтні 1920 р. група соціалістів створила комуністичну партію Австралії. У відповідь на «полівішання» робітничих спілок, усвідомлюючи потенційні згубний вплив лівого екстремізму для безпеки держави, уряд запровадив превентивні заходи для недопущення подібних сценаріїв. Зокрема,

1920 р. було прийнято закон, згідно з яким будь-яка людина, що закликала до насильницького повалення чинного порядку та уряду, оголошувалася винною в злочині та мала бути заарештованою. На додаток до поліції було створено служби державної безпеки, у чиї обов'язки входив, зокрема, нагляд за діяльністю екстремістських організацій різного штибу. Окрім того, рушійною силою антикомуністичного руху стали ветерани Першої світової війни, котрі створили Австралійську Імперську Лігу, куди входили моряки, солдати й льотчики, що повернулися з фронту [51, р. 25]. Головним виразником інтересів більшості трудящого населення країни, як і раніше, залишалися лейбористи. Вони відкинули ідею тісних контактів або злиття з комуністичною партією Австралії, яка перебувала під керівництвом більшовиків та Комінтерну.

В середині 1920-х рр. в Австралії виникли перші жіночі організації, націлені на припинення дискримінації жінок та досягнення їхньої рівноправності з чоловіками. На основі різних асоціацій і клубів 1931 р. було створено Національну раду жінок, куди увійшли представниці від лейбористської партії та феміністських організацій. Це було початком великої та тривалої роботи на шляху до жіночої рівноправності [52].

Приблизно в той самий період здобули політичну самостійність австралійські фермери. Відмовившись від спроб співпрацювати з лейбористською партією, мешканці бушу на базі розрізнених аграрних асоціацій та партій у штатах створили 1919 р. єдину Аграрну партію. Аграрії виступали за обмежене втручання держави в економіку країни і визнавали за нею роль арбітра у відносинах між соціальними групами. Успіхи Аграрної партії змусили рахуватися з нею в процесі формування уряду й 1923 р. аграрії та ліберали створили коаліційний уряд, котрий увійшов в історію як уряд Брюса-Пейджа відповідно до прізвищ партійних лідерів. Цей уряд залишався при владі до 1929 р., поступившись з рештою лейбористам [53, р. 24–25].

Для країни настали тяжкі часи. Економічний бум першої половини 1920-х став змінюватися на депресією. Над Австралією вже розкинулася гігантська

тінь небаченої в історії світової економічної кризи, яка почалась у Сполучених Штатах і отримала назву Велика Депресія.

2.4. ЗАРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ПАТЕРНАЛІЗМУ ТА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В АВСТРАЛІЇ НА ПОЧАТКУ XX ст.

Важливими характеристиками країни є її соціальний устрій, соціальна політика, соціальні норми й нормативи, трудові відносини, системи освіти та охорони здоров'я, – все те, що характеризує суспільне життя людини. Тим паче, коли йдеться про Австралію, визнану однією з найкомфортніших для життя країн, а австралійську соціальну політику вважають однією з найсильніших у світі. Уряд дбає про безробітних, пенсіонерів, сім'ї з дітьми, інші вразливі верстви населення, гарантуючи їм високі соціальні стандарти. Характерною рисою соціальної політики країни є патерналізм як система відносин між державою та окремою людиною. Результатом багаторічної послідовної ефективної соціальної політики стала розбудова соціальної держави, держави добробуту. Тому, аналізуючи розвиток Австралії на початку XX ст., коли в країні зароджувалися перші паростки сучасної соціальної політики, започатковувався державний патерналізм та формувалася соціальна держава, не можна оминати цієї теми.

1901 р. почалася нова історія Австралії. Проте, хоча Австралія – досить молода держава, в прямому сенсі – плід XX ст., – вивчення проблем її сучасної історії потребує ретроспективного погляду на попередній період, бо коріння цих проблем, як правило, йде саме туди [18, с. 6]. Це справедливо як щодо соціального розвитку, так і щодо державного патерналізму, передумови якого було сформовано ще за колоніальних часів.

Характерно, що від самого початку однією з важливих особливостей

історичного розвитку Австралії була *велика роль держави* в усіх сферах життя колоній, зокрема – в економіці, де державне підприємництво розвивалося поряд з приватною ініціативою. Це стало логічним продовженням тенденцій, закладених іще в період каторги, коли вся влада була зосереджена в руках губернаторів. Унаслідок відносної слабкості приватного капіталу на ранніх етапах становлення колоній їхні уряди змушені були взяти на себе практично всі нерентабельні та капіталомісткі галузі господарства, проводячи політику своєрідного економічного патерналізму [54, с. 43–44]. Велика частина залізниць, телеграфні лінії, телефонний зв'язок країни будувалися за державний кошт. Чималі суми йшли й на утримання державних шкіл. У другій половині XIX ст. освіта в колоніях стала світською і обов'язковою для всіх дітей від 6 до 15 років [18, с. 10]. Неоціненною була допомога місцевої влади австралійським фермерам. Їм не тільки дали землю, а ще й усіляко підтримували в нелегкій праці, створюючи мережу іригаційних споруд у посушливих районах, сільськогосподарські банки, служби карантинів, ветеринарних лікарів та інспекторів. Економіка країни після кризових 1890-х рр. швидко відновилася саме завдяки державним коштам, спрямованим на допомогу постраждалим [54, с. 44].

Такий порядок справ значною мірою пояснювався *природними причинами*. Так, порівнюючи Австралію з іншими британськими домініонами, зокрема з Канадою, Л. М. Семенова зазначила: «Південна, спекотна й суха Австралія є повною протилежністю північної Канади – країни озер і повноводних річок. Австралія не може обійтися без штучного зрошення. Своєрідною компенсацією безводності континенту є наявність великої кількості артезіанських басейнів. Артезіанські колодязі широко використовуються в тваринництві, рослинництві та для промислових потреб. Будівництво та підтримання в порядку великомасштабних іригаційних споруд завжди було колективною справою, найважливішою функцією держави» [55]. Так іригація стала основою державного сектора в Австралії, а природно-географічні

особливості країни: віддаленість від Європи, величезні території, суворий клімат – об’єктивно сприяли посиленню ролі держави [56].

Понад те, спочатку розрізнені, розділені відстанями й відмінностями економічні моделі окремих колоній швидко злились у єдиний господарський організм, не тільки наздогнавши країни Старого Світу, але (в деяких галузях) і перегнавши їх. Складання трансконтинентальної інфраструктури, швидкий розвиток багатогалузевої економіки Австралії, інтенсивніші зв’язки між колоніями внаслідок їх господарської спеціалізації, зростання внутрішнього ринку – все це посилення доцентрових тенденцій, які яскраво проявились у соціально-політичному розвитку другої половини XIX ст. [18, с. 11].

На велику роль держави в економіці вплинув також *характер колонізації австралійських земель*. Остання здійснювалася за державною ініціативою, колонії Австралії (так само, як колонії Канади і Нової Зеландії) стали результатом державної діяльності спочатку метрополії, згодом – самих домініонів: їх держави переважно організовували переселення. По суті, домініони стали результатом державного експерименту. Не для втілення будь-якого «історичного проекту», а в рамках самоорганізації переселенських суспільств у домініонах сформувалися «сильні», «достатні», «рясні», «соціалістичні» держави. В економіці Австралії склався значний державний сектор, представлений підприємствами державної власності, державною участю в акціонерному капіталі та різноманітним державним активізмом [56].

До кінця XIX ст. в країні було створено багатогалузеву структуру господарства, яке вирізнялося надзвичайно швидким розвитком: у 1861–1901 рр. щорічний приріст виробництва сукупного національного продукту в середньому становив 4,1%. Попереду Австралії за цим показником були тільки США. Всього за півстоліття Австралія перетворилася з сільськогосподарського придатка Великої Британії, що однобоко розвивався, її «вівчарської станції», на аграрно-індустріальну державу з розгалуженою економічною структурою [18, с. 11]. Говорячи словами одного з провідних австралійських істориків

Ч. М. Кларка, країна перетворилася «з колоніального суспільства зразка 1850 р. на індустріальне капіталістичне суспільство 1900 р.» [54, с. 44–45].

Таким чином, державний сектор став надійною економічною підставою для соціальних реформ у країні, а в суспільстві не прищепилося негативне розуміння «свободи від держави», навпаки, держава стала по суті плановою, напівсоціалістичною. Настільки активне втручання державного апарату в практично всі найважливіші галузі регулювання соціального й економічного життя країни стало приводом для більшості європейських спостерігачів назвати Австралію країною, де на практиці було запроваджено «*соціалізм без доктрин*» [54, с. 58].

Велику роль держави в розвитку суспільства відзначають австралійські вчені-історики. Так, С. Макінтайр зазначає, що через специфічні умови колоніальної Австралії як поселенського суспільства, що швидко розвивається, без соціальної та економічної інфраструктури, яку можна знайти в Європі, держава мала відігравати значно більшу інтервенціоністську роль як промоутера і прямого агента економічного розвитку [57, р. 109]. У. К. Хенкок, якого називають «батьком австралійської історіографії», в знаменитій книзі «Австралія» (1930 р.) зазначає: Австралія – не «Британія Південних морів», а самостійний соціальний організм. Специфіка Австралії характеризується двома основними тенденціями: наявністю рухомого кордону – фронтиру – і зникненням цієї межі, після чого австралійці стали відчувати себе «стягнутими в тісній кімнаті». Ці обставини зажадали «рясного, достатнього уряду» (ample government), що сприяв появі «державного соціалізму» [55, с. 10].

Історично дуже значною була *роль держави у вирішенні соціальних питань*. Цьому сприяли, окрім зазначених, такі фактори, як соціальна структура населення з великою питомою вагою міського населення і робітничого класу; активний робітничий рух, потужні професійні спілки, готовність різних парламентських партій вирішувати соціальні питання та, як наслідок, – прогресивне соціальне законодавство й досить високий рівень життя простих

робітників; демократизація суспільства в широкому сенсі слова. В результаті соціальна спрямованість австралійської держави неухильно зростала. Так, до 1900 р. в Австралії основним джерелом підтримки для людей, які не в змозі прогодувати себе, була допомога від добродійних товариств (іноді з фінансовою підтримкою влади). Економічна депресія 1890-х рр. і зростання профспілок та лейбористських партій у цей період призвели до руху за реформу системи соціального забезпечення. 1900 р. в штатах Новий Південний Вельс та Вікторія було прийнято закони, що вводили пенсії без внесків для осіб 65 років і старших. Квінсленд запровадив аналогічну систему 1907 р. ще до появи національної пенсії за віком відповідно до Закону 1908 р. [58].

Визначною характеристикою соціально-економічного розвитку австралійської держави в другій половині XIX ст. став достатньо високий рівень життя в Мельбурні, Сіднеї та інших австралійських містах. На забезпеченість життя нижчих класів Австралії звертали увагу всі мандрівники, що відвідували країну. Так, учасник російської експедиції В. М. Лінден писав: «Праця в колонії дуже дорога, ... і робітник сміливо може розраховувати заробити тут втричі більше ніж в Англії... Споживання чаю, цукру і м'яса, порівняно предметів розкоші для бідних людей в Тасманії, вдвічі більше від того, яке припадає на кожну людину в Англії» [59, с. 137].

Примітною є діяльність австралійських лібералів у сфері трудового законодавства. Звернення до них диктувалось як самим соціально-економічним розвитком колоній, так і широкою популярністю серед політиків Австралії другої половини XIX ст. концепції рівних прав праці й капіталу та ідей класової співпраці, побудованих на цій основі. У 1860–1870-тих рр. дрібна буржуазія й робітники «погоджувалися визнати чеснотою рівність можливостей» і спільно протистояти домаганням великого бізнесу. Тоді ж поширювалися заклики лібералів конструктивно вирішити питання про умови праці, підтримати 8-годинний робочий день тощо. В наступні десятиліття «епоха партнерства і співпраці» зазнала серйозних випробувань у ході страйкового руху, що

посиллювався. Прийняття нових законів було обумовлено, в першу чергу, тиском лейбористських представників у парламентах колоній, які все впевненіше почувались у політичних колах країни [18, с. 27]. Головна увага в їх програмах традиційно приділялася потребам робітників і втіленню «народної політики»: принципів соціальної рівності, розширенню доступу до влади непривілейованих верств населення.

Значний внесок у соціалізацію трудових відносин у промисловості зробив профспілковий рух, який переживав у другій половині XIX ст. нове піднесення. Уже в 1870-х рр. профспілки Австралії, які об'єднували в своїх лавах близько 5% робітників, домоглися 8-годинного робочого дня для своїх членів і такого рівня зарплати, який робив проживання у власному будинку нормою для працівника. Останні декади XIX ст. стали свідками появи нового юніонізму – створення масових профспілок некваліфікованих робітників, менш схильних до компромісу з підприємцями, ніж їхні попередники середини століття. Членами профспілок на початку XX ст. були вже близько 100 тис. чол. Із 1879 р. регулярно проводилися конгреси тред-юніонів, на засіданнях яких обговорювалися всі найважливіші питання боротьби за права трудящих [63, с. 56].

Результатом спільних зусиль лібералів і лейбористів стала низка законів про працю, прийнятих у колоніях на межі століть. Було встановлено гарантований мінімальний рівень заробітної плати, введено фабричну державну інспекцію й відповідальність підприємців за травми на виробництві, прийнято низку постанов, що регулювали умови праці. Як «засіб контролю суспільства над анархією економічної війни» встановлювалася система погоджувальних комісій і державного арбітражу для вирішення спірних питань на підприємствах, якщо підприємець та його робітники не могли дійти компромісу самотійно [63, с. 57–58]. У 1890–1900 рр. двома основними напрямками в роботі урядів стали Закони про державний арбітраж і про комітети з заробітної плати, прийняті в парламентах колоній. На думку англійського тижневика

«Нейшн», система комітетів із заробітної плати, прийнята у Вікторії, «цілком узгоджена з теорією Тойнбі та його прихильників про відповідальність держави за її найбільшніх громадян», виявилася прийнятною для підприємців [18, с. 28].

Ще одним виявом патерналізму в соціальній політиці австралійської держави наприкінці XIX ст. виступало просвітництво. Підкріплена з боку держави широка *система народної освіти*, обов'язкове і світське початкове навчання, розгалужена мережа бібліотек у кінці XIX ст. зробили неписьменність вельми рідкісною в Австралії.

Як зазначає англійський дослідник того часу Г. де Уокер, «на народну освіту Австралазія (колонії Австралії та Нової Зеландії. – *І. В.*) витрачає понад 22 млн руб. на рік (1899–1900 рр.), тобто трохи менше, ніж Росія, яка витрачає на цей предмет 26 млн руб. Витрати Австралазії на народну освіту, в середньому, на кожного жителя становлять 5 р. 10 коп. Якби Росія витрачала стільки ж, її витрати на народну освіту повинні були б перевищити 650.000.000 рублів». «Завдяки цим великим витратам скарги неписьменності стала в Австралазії явищем вельми рідкісним, – веде далі автор. – У даний час (1901 р. – *І. В.*) на сто дорослих австралійців обох статей знайдеться не більше від однієї людини, що не вміє підписати свого прізвища, і не більше 3–4 чоловік, які б не вміли читати. До кінця 1899 р. в усіх семи колоніях було 8343 початкових шкіл; в них навчало 17860 вчителів і вчительок і навчалося 736778 дітей обох статей. Понад те, там було 2774 приватних і церковних шкіл (на кінець 1896 р. – *І. В.*) з 8057 тих, що навчають, і 151009 учнями». В окремих колоніях існують особливі закони про народну освіту, що відрізнялись один від одного. Але всі ці закони встановлювали принцип обов'язковості та світськості початкового навчання. У Вікторії, Квінсленді, Новій Зеландії й Південній Австралії це навчання в державних школах було безкоштовне. В Новому Південному Вельсі, Західній Австралії й Тасманії стягувалася невелика плата за навчання, але надання свідоцтва про бідність звільняло від неї. Обов'язкове відвідування школи пропонувалося законом для дітей такого віку: в Новому Південному Вельсі та

Західній Австралії – від 6 до 14 років, у Вікторії – від 6 до 13 років, у Квінсленді – від 6 до 12 років, у Південній Австралії, Тасманії та Новій Зеландії – від 7 до 13 років [60, с. XXXIII, XXXV].

Система державних шкіл сприяла тому, що на початку XX ст. 84% населення країни вміли читати й писати, а частка повністю неписьменних становила всього 10% [18, с. 10]; з'явилися перші університети в столицях Нового Південного Вельсу, Тасманії та Вікторії під патронатом урядів колоній; було закладено основи національної літератури (Г. Лоусон, Е. Б. «Банджо» Патерсон) і живопису (Гейдельберзька школа). В Австралії на початок 1901 р. налічувалося 1359 публічних бібліотек з 2 434 052 книг (дані за 1896 р.) [60, с. XXXV].

Таким чином, до початку XX ст. австралійське суспільство виробило цілісну й оригінальну систему політичних орієнтирів, що віддзеркалювали підходи основних груп населення до ключових питань сучасності. Відштовхуючись від британських зразків, державні діячі Південного континенту сміливіше за європейських політиків підходили до практики, дивуючи новаторством зарубіжних оглядачів. У ході запеклих суперечок їм вдалося знайти шлях, яким лідери колоній цілком успішно вели країну вперед. Австралія стала однією з країн – «соціальних лабораторій» для Старого Світу, де втілювалася широка програма соціальних реформ [18, с. 25]. Основними особливостями соціально-економічного розвитку Австралії напередодні утворення федерації стали значна роль держави в управлінні соціальними та економічними процесами й прогресивне соціальне законодавство. Саме ці особливості великою мірою визначили подальший розвиток країни.

1 січня 1901 р. на карті світу з'явилася нова держава – Австралійська Співдружність. На цей час Австралія вже давно не була для більшості європейців «невідомою Південною землею». Навпаки, для багатьох вона стала своєрідною «землею обітованою». Було закладено основи розгалуженої економіки й державності, котра мала специфічні риси; вироблено базові

напрямки внутрішньої політики в царині регулювання імміграції, розвитку соціальної сфери; набували світової популярності найяскравіші представники австралійської культури, відбувалося становлення національної самосвідомості; перші кроки робили австралійські державні діячі в галузі дипломатії. І нарешті, було закладено основи загальноконтинентального союзу, сформульовані в тексті Конституції Австралії [18, с. 46].

Нині в Австралії діє найрозвиненіша в сучасному світі система соціального забезпечення, основи якої було закладено ще на початку XX ст. З перших днів незалежності значна увага уряду країни була приділена вирішенню соціальних питань, формуванню ефективної соціальної політики. Під соціальною політикою зазвичай мається на увазі комплекс соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, спрямованих на послаблення нерівності в розподілі доходів і майна, на захист від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень тощо. Основним суб'єктом соціальної політики є держава, важливими об'єктами – працездатне та непрацездатне населення [61, т. 3, с. 421], метою – регулювання й узгодження інтересів для сталого і збалансованого розвитку суспільства, тобто досягнення соціального миру або суспільної злагоди.

Очевидно, що соціальна політика будь-якої країни унікальна й визначається її історичними, соціокультурними, економічними особливостями, а також – типом суспільно-політичного устрою держави. Вона віддзеркалює глибоко вкорінені соціальні очікування населення, які значною мірою визначають її характер і потенціал. Тому можна стверджувати, що особливості соціально-економічного розвитку Австралії, про які йшлося, позитивно поліпшили зміст соціальної політики країни та її характер.

Соціальний устрій Австралії на межі XIX та XX ст. високо оцінювали тогочасні дослідники. Так, даючи загальну оцінку австралійській соціальній політиці, П. Міжуєв зробив висновок: «Штати Австралійської Федерації, проводячи сміливі соціальні дослідження, не тільки створюють у себе

справедливіший соціальний устрій, а й своїм прикладом сприяють здійсненню тих самих ідей в установах інших країн сучасного культурного світу» [62, с. 28].

Основні складові австралійської держави добробуту було закладено незабаром після утворення Федерації. В період ліберально-лейбористської співпраці 1904–1912 рр. було ухвалено закони, що заклали основи державності в Австралії, зокрема: протекціонізм як захист внутрішнього ринку; політика «білої Австралії», що регулювала імміграцію й захищала ринок праці від низькооплачуваної робочої сили (в першу чергу з країн Азії); державний арбітраж для вирішення трудових конфліктів; державний патерналізм, що поширювався на всі верстви населення, включаючи аборигенів; доброзичливе ставлення до Британської імперії як основа зовнішньополітичного курсу Австралії. Згодом цей блок поміркованих реформ стали називати «австралійською угодою» [63]. Велику роль у встановленні соціальних стандартів відігравав потужний робітничий рух. До 1914 р. в профспілках перебувала велика частина населення, й у цьому Австралія випереджала інші країни.

В результаті Австралія стала однією з передових за соціальною захищеністю країн того періоду: зокрема, 1907 р. в країні було встановлено мінімум заробітної плати в сумі 42 шилінгів на тиждень для сім'ї з п'яти осіб, який забезпечував «нормальні потреби середнього робітника як людської істоти, що живе в цивілізованому суспільстві». Поштовхом до цього став вирок у «Справі про збиральні машини» (harvester judgement) одного з перших президентів Арбітражного суду Генрі Б. Хіггінса [35, р. 7], в якому він підрахував, що праця низькокваліфікованого робітника, який має на утриманні родину з п'яти осіб, становить 7 шилінгів на день [44, s. 79]. В результаті судового процесу було прийнято 33 умови, які згодом поширилися на всі галузі промисловості. Головною умовою була справедлива мінімальна заробітна плата. Це була перша затверджена й виконувана в державі доктрина мінімальної заробітної плати, надзвичайно важлива для економіки та трудових

відносин у всьому світі [55]. Важливо, що при розрахунку цього мінімуму враховувалися не тільки оплата основних потреб людини, а й витрати на транспорт, книги, газети, відпочинок і навіть внески в профспілки та добровільні товариства з оплати медичних послуг [27, р. 151].

1908 р. прийнято Закон про пенсії за віком та інвалідністю, який надавав перевірену на практиці допомогу бідним, чоловікам і жінкам, які мали роботу й, таким чином, «виступав прямим гарантом для найбідніших представників робітничого класу» [65, р. 285]. Пенсії по старості стали виплачуватися з 1908 р., а по інвалідності – з 1910 р. З 1912 р. держава почала виплачувати допомогу з материнства, яка покривала витрати на народження дитини. Тривалість робочого дня теж стала предметом розгляду на засіданнях арбітражу, й до кінця 1920-х рр. вона становила 44 години на тиждень у більшості галузей промисловості [66, р. 63].

Так в Австралії закладалися основи системи соціального захисту, яка поширювалася переважно на працевлаштованих. Завдяки розуму, волі й діяльності багатьох різних людей, від простих робітників і фермерів, лідерів профспілкового та фермерського руху і до парламентарів, державних чиновників і прем'єр-міністрів, закладалась інституційна основа соціальної політики: приймалося трудове й аграрне законодавство, створювалися відповідні міністерства та інші державні органи. Створені інститути стали опорою соціальної політики, яка відрізнялася від європейської й американської, перш за все, системністю (одночасними реформами в багатьох сферах) і новизною (особливо в трудових і аграрних відносинах). За цими показниками в останній третині XIX – на початку XX ст. Австралія стала лідером соціального реформізму, вийшовши з «європейської колії» на власну дорогу, на яку потім вступили й інші [55, с. 21–22].

Однією з головних характеристик соціальної політики Австралії є патерналізм (лат. *paternus* – *батьківський*), тобто, опікунське ставлення держави до громадян, з одного боку, компаній і фірм до працівників – з іншого,

а також форма соціальної політики й соціальної ідеології, спрямованої на соціально-економічне партнерство праці та капіталу [61, т. 2, с. 705]. Зазначимо, що відносини держави й громадянина є однією з характеристик будь-якої моделі соціальної політики; про патерналізм говорять тоді, коли опіка держави над громадянами (й, відповідно, – залежність громадян від держави) стає надто значною.

З соціологічного погляду патерналізм має давнє коріння, його витоки сягають патріархальної сім'ї, яку очолював батько-большак. Большак був носієм традиційних цінностей столітнього досвіду народу, тому його авторитет був незаперечний. У типології мотивів влади М. Вебера історично першою називається влада патріархальна – влада глави роду, племені, ранніх державних утворень [57]. Найвідомішим проявом патерналізму в античні часи було те, що влада Стародавнього Риму виконала вимогу люмпен-пролетаріату «*Panem et Circenses!*» (Хліба і видовищ!) в обмін на його лояльність.

З часів стародавнього Риму минули тисячоліття. Патерналізм протягом усієї історії залишався супутником людства. Множились і вдосконалювалися лише його форми й прояви та номенклатура цілей. Новий етап патерналізму розпочався з епохою монополістичного капіталізму наприкінці XIX – на початку XX ст. і поширенням активної соціальної ідеології, націленої на перебудову світу на основі справедливого, як тоді здавалося багатьом, розподілу матеріальних благ [58]. Саме відтоді патерналізм широко застосовується у США, Німеччині та інших розвинених країнах.

Система патерналізму, який був важливою характеристикою соціальної політики Австралії в перші роки незалежності, на загальнодержавному рівні вводилася з великими труднощами. Особливо яскраво це проявилось в регулюванні виробничих відносин – при розробці федерального біля про арбітраж та про сферу його повноважень. Тільки 1904 р., після запеклих суперечок, що коштували відставки двом кабінетам міністрів, австралійський парламент прийняв закон про створення федерального Арбітражного суду, до

компетенції якого передавалося тільки вирішення виробничих конфліктів, що виходили за рамки одного штату [18, с. 62–63]. Через рік, за прямого сприяння А. Дікіна, який очолив наступний кабінет міністрів, почалася політика «нового протекціонізму», метою якої став рівномірний розподіл вигод і доходів від огорожувальних тарифів між підприємцями і робітниками. На думку ініціаторів цього курсу, саме держава мала «пом'якшити конфлікт між працею і капіталом, забезпечивши робітникам отримання справедливої частки в процвітанні нації» [66, р. 76]. Виступаючи 1906 р. в Аделаїді, А. Дікін пояснював слухачам: «Наша ліберальна партія ... прагнула до соціальної справедливості шляхом прогресивних заходів, довіряючи народу всю повноту влади самоврядування. ... В наш час вона намагається досягти цих цілей через вільне використання державних органів» [69, р. 7].

У рамках цієї установки закони про торгову марку, про ввізні мита на сільськогосподарське обладнання, про акцизний тариф та про захист австралійської промисловості, прийняті в 1905–1907 рр., поширювали дію протекціоністських мит і тарифів тільки на ті підприємства, власники яких платили працівникам «справедливу й розумну» заробітну плату. Мета цих заходів уряду була визначена досить чітко: «Положення про нарахування справедливої і розумної зарплати явно призначене для блага найманих робітників у галузі» [35, р. 9]. Передусім це стосувалося низькооплачуваних робітників, рівень життя яких мав дорівнювати «розміру, який покривав плату за їжу, одяг, житло для середнього працівника з нормальними запитами й за нормальних умов» [35, р. 9]. Розмір такої плати якраз і визначав Арбітражний суд [18, с. 63–64].

При всіх успіхах соціальної політики Австралії вона мала свої вади. Однією з таких больових точок залишались аборигени. Вони, як і раніше, перебували під державною опікою (для їх проживання виділялися спеціальні території, доступ на які дозволявся тільки чиновникам, лікарям та місіонерам), проте, згідно зі статтею 127 Конституції Австралії, їх не включали до списків

виборців (тим самим викреслюючи з політичного життя країни), на них не поширювалися програми соціальної допомоги.

У передвоєнні роки тривав курс на посилення ролі держави. Політика лейбористів тоді значною мірою визначалася як їх вірою в могутність державного апарату, так і соціалістичними переконаннями багатьох членів цієї партії. Виявлялося це, зокрема, в неодноразових спробах конституційним шляхом закріпити і посилити роль держави в економіці. Проте всі їхні спроби провести такі заходи стикалися з небажанням більшості виборців коритися радикальним політикам. Про це наочно свідчили результати референдумів (пропозиція федерального уряду розширити його повноваження в торгівлі та комерції 1913 р. зібрала 47,19%, 1919 р. – 44,87% виборців; питання про націоналізацію монополій – відповідно 45,16% і 40,07%) [70]. За словами відомого дипломата й політичного діяча Вікторії Фредеріка У. Егглстона, навіть без прийняття таких кардинальних заходів до 1920 р. роль державного апарату в його штаті досягла розмаху, з яким можна було порівняти лише тодішнє державне регулювання в Радянській Росії [71]. Підтримуючи державне регулювання як спосіб соціальної політики, особливо в критичній ситуації, австралійці, тим не менш, не прагнули віддавати себе на свавілля чиновників або повністю копіювати радянські експерименти [18, с. 67–68].

Протягом перших десятиліть ХХ ст. тенденції демократизації й соціальної спрямованості політики країни, закладені за колоніальних часів та розвинуті з утворенням Австралійської Співдружності, зберігалися. Дослідники відзначають значний прогрес у соціально-економічному розвитку Австралії і, водночас, збереження демократичного курсу. П. Г. Міжуєв у передмові до другого видання своєї книги (1918 р.) писав: «Минуло близько десяти років з тих пір, як вийшло в світ перше видання “Щасливої Австралії”. Випускаючи тепер нове видання цієї книги, ми не знайшли за потрібне його суттєво переробляти. Тільки в порівняно небагатьох місцях книги ми навели нові статистичні дані, виходячи здебільшого з недавно опублікованих офіційних чи

інших цілком надійних джерел. Втім, – зазначив автор, – навіть і ці поправки не були, по суті, необхідні. Адже для наших читачів важлива насамперед *принципова* сторона досліджуваних питань. Між тим, на цю принципову сторону мало впливають дані, що змінюються з року в рік, скажімо, про імпорт і/або експорт Австралії, порівняно незначні зміни в кількості населення окремих штатів Австралії, їх столиць або інших великих міст. Адже всі ці та інші подібні часткові зміни анітрохи не змінюють суті основних фактів, що характеризують економічну і соціальну еволюцію південного материка» [62, с. III].

Головне, на думку П. Г. Міжуєва, полягало в тому, що за австралійськими демократіями цілком збереглося їх уже давно усталене значення як передових демократій сучасного світу. Вони були й залишаються передовими, притому передовими не тільки з як суто політичні установи, а й – що для нас набагато важливіше – як установи соціального порядку. Австралійські демократії були й залишаються своєрідними соціальними лабораторіями, де були проведені й проводяться найсміливіші соціальні досліди. Уряди австралійських демократій ризикнули на низку вельми сміливих соціальних реформ. «Багато нововведень, які колись вважалися надзвичайно сміливими, були потім сприйняті в різних країнах Америки й навіть Європи, – зазначив автор. – Так сталося, наприклад, із законодавством про восьмигодинний робочий день, про мінімальну заробітну плату, про пенсії в старості, про поширення фабричної інспекції на всі промислові й торговельні заклади, хоч би якою малою була кількість трудящих у тому чи іншому з них, про контроль над умовами роботи на дому так званих штучників і розміром оплати їх праці. Навіть заснування у Вікторії так званих спеціальних комісій з робітників і підприємців для регулювання не тільки заробітної плати, а й усіх інших умов праці знайшло собі наслідування спочатку в інших частинах Австралії, потім у Сполучених Штатах Північної Америки і навіть у Європі (Англія)» [62, с. IV–VI].

Автор зазначив, що «не тільки дух австралійського соціального

законодавства не змінився за минуле десятиліття, не змінилася, в багатьох випадках, «навіть сама буква соціальних законів», і зробив висновок, що австралійські демократії виявляються набагато стійкішими в соціальній політиці та в інших тенденціях, ніж держави зовсім іншого типу. «В цьому відношенні історія Австралії і, скажімо, Росії протягом ХХ ст. становить найбільш різкий контраст, який тільки можна уявити. Контраст – правда, не настільки значний – нам довелося б відзначити, якби ми стали порівнювати з погляду стійкості найважливіших суспільних течій австралійську демократію, з одного боку, і будь-яку державу континентальної Європи – з іншого. Державний корабель кожного зі штатів Австралії тримається порівняно дуже певного курсу...» [62, с. V], – писав П. Г. Міжуєв.

Аналіз соціальної політики Австралії на початку ХХ ст. з її сильними патерналістськими традиціями показав, що таку політику можна віднести до соціально-демократичної моделі, але з певними національними особливостями, серед яких – історичне коріння державного патерналізму, системність соціальних реформ, їх новизна, причетність до реформ практично всіх верств населення.

Ефективна соціальна політика від самого початку створення Австралії сприяла формуванню в ній *соціальної держави*. Сьогодні під соціальною державою мають на увазі правову демократичну державу, найвищою цінністю якої є людина. Це держава, яка створює й гарантує необхідні умови для гідного життя та вільного розвитку людини, всебічної самореалізації творчого потенціалу кожного громадянина.

Термін «соціальна держава» вперше запропонував у середині ХІХ ст. відомий німецький державознавець і економіст Лоренц фон Штейн, чії переконання склалися під впливом філософії Гегеля і французьких соціалістичних доктрин та в результаті аналізу розвитку капіталізму й класової боротьби в Німеччині. Фон Штейн вважав, що ідея держави полягає у відновленні рівності та свободи, в піднятті нижчих, знедолених класів до рівня

багатих і сильних, що держава повинна «здійснювати економічний і суспільний прогрес всіх її членів, оскільки розвиток одного є умовою та слідством розвитку іншого, і в цьому значенні ми говоримо про суспільну або соціальну державу». Тобто соціальна держава, на думку Штейна, має не лише узаконити й охороняти тих, хто панує, але і свідомо служити інтересам народу [72].

Піку розвитку соціальна держава як явище досягла в 1950–1960-х рр. у рамках «суспільства загального добробуту» на Заході та в соціалістичних країнах у рамках «загальнонародної держави» [55]. Її ідейна основа сходиться до уявлень античних мислителів про ідеальний державний устрій, що забезпечує загальне благо для всіх громадян. Проте її практичне формування виявилось віддзеркаленням об'єктивного зростання соціальної ролі держави в регулюванні суспільних відносин лише в індустріальному та постіндустріальному суспільствах. Це було пов'язано з тим, що промислова революція та індустріалізація країн Західної Європи викликали нове різке класове розшарування суспільства, породили гострий соціальний антагонізм між робітничим класом і буржуазією [72].

Саме тому в останній третині XIX – на початку XX ст. в індустріально розвинених країнах Заходу соціальна політика стала невід'ємним напрямком діяльності держави, забезпечуючи задоволення базових людських потреб, основних соціально-економічних прав, функціонування капіталістичної економіки, соціально-політичну стабільність у рамках буржуазної демократії, що формувалась. Однак, як зазначила білоруська дослідниця Л. М. Семенова, найсміливіші управлінські новації на межі XIX–XX ст. відбулись аж ніяк не в промислово розвиненій Західній Європі, навіть не у Великій Британії, що стала еталоном модернізації, лідером світової капіталістичної системи, не в США, що вийшли на перше місце у світі за промисловим потенціалом. А відбулися вони в країнах, які самі стали породженням центру світосистеми капіталізму – домініонах Британської імперії Австралії, Канаді та Новій Зеландії. Політичним і соціальним експериментам в Австралії сприяли фактори, характерні для всіх

переселенських колоній капіталізму: мобільність населення, що формувалося в процесі трудових міграцій, його соціальна однорідність; відсутність аристократії; нестача робочих рук; британські форми непрямого колоніального управління, що дали змогу зростити громадянське суспільство, яке саме організовується, і відповідну йому державу; мінімальний бюрократизм, політична воля державних діячів [55].

Дослідниця зазначила, що австралійська держава глибоко проникала в соціально-економічні основи суспільства, в ті сфери, які, здавалося б, не призначалися не тільки для «государевих рук», але навіть для «государевого ока». Уряд країни почав створювати інститути узгодження інтересів і вирішення конфліктів. Завдяки специфіці розвитку домініону в ньому встановилася рівновага між усіма сферами економіки: промисловістю, фінансовою системою, торгівлею, сільським господарством, яка дала змогу здійснити соціальні перетворення у багатьох сферах соціально-економічного життя, перш за все – промисловості й сільському господарстві. Як зазначалось, у трудових відносинах у промисловості приймалося трудове арбітражне законодавство, що вперше в світі вводило принцип примусового арбітражу. Йому відповідало аграрне законодавство, що оформляло відносини власності на землю. В рамках цих інституційних механізмів розпочалося забезпечення прав трудящої людини – робітника й фермера. На їх основі приймалися і реалізовувалися найперші соціальні стандарти. Отже, британський домініон Австралія, чия соціальна політика характеризувалася новаторством і експериментами, в останній третині XIX – на початку XX ст. став лідером не просто в соціальній політиці, а в політиці соціального реформізму. Це дало сучасним дослідникам підстави назвати Австралію «соціальною лабораторією світу» [55]. По суті, тоді в Австралії закладено основи соціальної держави.

Зазначимо, що нині відсутня єдина, цілісна модель соціальної держави – вона проявила себе як поліваріантна концепція [73, с. 618]. Різноманіття соціальних моделей науковці пояснюють насамперед історичними

компромісами на початковому етапі існування соціальної держави: в кожному окремому випадку впровадження тієї чи іншої моделі було не лише спробою технічно вирішити проблеми соціального захисту населення, а й запорукою вирішення «соціального питання» та глибоких класових нерівностей [74, с. 18].

Таким чином, соціальна модель, межі якої визначають позицію держави щодо суспільства, є результатом, з одного боку, еволюції комплексу чинників (економічних, правових, релігійних тощо) та традицій, специфічних для кожної країни, а з іншого – усвідомленого вибору [75, с. 27]. За останні десятиліття виділено низку режимів добробуту (англ. welfare regimes) – моделей, які відрізняються обсягом пільг та обґрунтуванням права на їх отримання, за фінансуванням і організацією. В сучасній науковій літературі зазвичай виділяють ліберальну, консервативну, корпоративну й соціал-демократичну моделі соціальної держави.

Беручи до уваги особливості соціального розвитку країни, сучасну Австралію можна назвати соціальною державою ліберального типу. Це держава, що гарантує збереження мінімальних доходів і досить високу якість пенсійного та медичного обслуговування, освіти, житлово-комунального забезпечення населення, але не для всіх. Це держава соціальних послуг, соціального страхування й соціальної підтримки. Вона бере на себе турботу тільки щодо соціально вразливих і знедолених верств суспільства. При цьому головний акцент робиться не стільки на безоплатних соціальних гарантіях, скільки на захисті індивідуальної економічної, особистої свободи й гідності людини. Прихильники ліберально орієнтованих концепцій виходять з того, що тільки їх соціальна політика та високий рівень законності в суспільстві гарантують його сталий розвиток, дають змогу своєчасно залагоджувати конфлікти, що виникають, і тим самим забезпечувати відносини солідарності, партнерства й соціального спокою.

Створення та формування соціальної держави припало на перші десятиліття Австралійської федерації. Як зазначала в одному з виступів

виконавчий директор Ділової ради Австралії Дженніфер Вестакотт: «Наша країна обрала справедливість». Вона звернула увагу на перші кроки в розбудові соціальної держави в країні та зазначила відмінності між Австралією та США щодо цінностей суспільства. «Одна з перших дискусій в австралійському парламенті була присвячена питанню про створення арбітражного суду щодо відносин на робочому місці. В результаті 1906 р. було прийнято перше в Австралії рішення щодо мінімальної заробітної плати, яке розширювало права працівників. Це було частиною справедливості, завдяки якій стала відома Австралія, – зазначила Д. Вестакотт. – Поділ в Сполучених Штатах, чи то расовий, географічний або економічний, породжує дуже складний набір соціальних поділів і є попередником суттєвої реакції проти істеблішменту. В Австралії зовсім інше суспільство. Хоча ми значною мірою зазнали невдач з корінними австралійцями та маємо осередки неблагополуччя, що вкоренилося, а також деякі тривожні тенденції в нерівності, ... у нас немає таких глибоко укорінених і широко поширених розбіжностей, як в Сполучених Штатах. Тож я стверджую, що Австралія має іншу систему цінностей та суспільну структуру, ніж у Сполучених Штатів і Об'єднаного Королівства, які, будучи зрощеними, будуть нашим найбільшим захистом» [76].

Взагалі моделі соціальної держави адекватні особливостям історичного розвитку і виростають з соціально-економічних та політичних систем суспільства. Тож цінності, які сповідує Австралія сьогодні, почали формуватися ще до створення федерації, за колоніальних часів, а австралійська модель соціальної держави, заснована на справедливості, значною мірою визначається низкою факторів розвитку суспільства в попередні десятиліття й навіть століття.

Так, якщо порівнювати колонії Великої Британії, то США, з одного боку, і такі країни, як Австралія (а також Канада та Нова Зеландія), – з іншого, – є різними моделями соціальної держави. Якщо США тяжіють до ліберальної моделі з мінімальною роллю держави, наявністю безлічі приватних та

приватно-державних соціальних програм, то члени Британської співдружності, як і деякі європейські країни, орієнтовані на активний етатизм в соціально-економічній сфері, підтримуваний державним сектором, на переважання державних соціальних програм. Якщо ліберальну модель, представлену в США, можна охарактеризувати як «суспільство загального відшкодування збитків», то у відмінній від неї етатистській моделі домінує принцип комутативної або перерозподільної справедливості. В першому випадку справедливість сприймається як компенсація та відшкодування збитків. Тільки домігшись визнання себе жертвою, людина або соціальна група можуть розраховувати на компенсацію. В другому випадку визнається рівність прав і взаємна відповідальність щодо їх реалізації. Тут діють максими «віддати кожному по заслугах» і «справедливої винагороди» [77, с. 113]. Отже, аналізуючи соціальні особливості Австралії на початку XX ст., вчені відносять країну до етатистської моделі соціальної держави, наділеної як ліберальними, так і соціал-демократичними рисами.

Виникнення різних моделей у країнах єдиного цивілізаційного кореня, єдиної англосаксонської культури і ментальності, врешті-решт, – єдиної історичної долі – в переселенських колоніях Британської імперії – пояснюється низкою факторів, найважливішими з яких Л. М. Семенова вважає риси колонізації, політичну долю, місію і роль держав з управління соціально-економічною сферою.

В цьому сенсі американська держава була типовою ліберальною державою, яка діяла за принципом «держави-нічного сторожа», який не втручається в соціально-економічне життя громадян, а лише охороняє їх права та безпеку. Американські колонії Британії на території майбутніх США піднялися завдяки, перш за все, особистим зусиллям колоністів-поселенців. Коли наприкінці XIX ст. у промислово розвинених країнах Заходу прийшла черга соціального реформізму, в США він більше був орієнтований на обмеження всевладдя монополій, захист прав споживачів. Жорстке

протистояння «великого бізнесу» і «великих профспілок» не допускало державного втручання в трудові відносини [78, с. 96–98].

Австралія на межі XIX–XX ст. видавалася повною протилежністю. Після складнощів гарячкового освоєння величезних просторів країна опинилася перед необхідністю стабілізації, створення всіх необхідних для розвитку суспільства самостійних інститутів. Незабаром держава стала виступати в ролі організатора переселення, створюючи для поселенців необхідні елементи соціальної, транспортної, іригаційної інфраструктури. Вона набула суттєвої державної власності на землю й ресурси, почала вести державний бізнес. Держава активно проводила політичні та соціальні реформи в аграрному й індустріальному секторах. Причому багато з них ставали справжніми новаторськими експериментами, неможливими в Європі (про які йшлося). Не випадково Австралія та інші британські домініони отримали широку популярність в світі як полігони соціального експериментаторства, країни «державного соціалізму», «загального добробуту», щасливі «країни без страйків», «рай для робітників» тощо [56, с. 7]. Ліберальні політики домініонів видавалися в цьому сенсі справжніми соціалістами. Їх держави, звичайно ж, не можна назвати соціалістичними, але вектор до соціальної орієнтованості вони позначили недвозначно [78, с. 98].

Значно вплинув на соціально-економічний розвиток домініонів часовий фактор. Адже США освоювали раніше, коли капіталізм був на підйомі. Це сприяло швидкому зростанню США та перетворенню їх на сильного суперника метрополії на світовій арені (можливо, тому Англія вважала за краще відпустити їх на волю). Інтенсивне освоєння Австралії почалося на межі XIX–XX ст., коли територіальна експансія капіталізму натрапила на природні межі. Вільних територій на землі вже практично не залишилося. Спостерігалось і зменшення потоку людських ресурсів. А до останніх ресурсів завжди інше, дбайливіше ставлення [78, с. 98–99].

Проблема соціального захисту населення по-різному розв'язується в

межах соціально-економічної формації конкретної країни та еволюціонує з часом, модифікуючись під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Однією зі складових соціальної політики є патерналізм, який може набувати різних форм – залежно від політичного режиму й суспільного ладу. Залежно від цього й результати такої політики можуть справляти на розвиток країни позитивний чи негативний ефект. Для молодшої держави, якою була Австралія на початку XX ст., патерналізм виявився позитивним фактором розвитку, який дав змогу ефективно й відносно швидко досягти значних успіхів у політичній, економічній і, головне, – у соціальній політиці. Сучасна соціальна система Австралії, визнана однією з передових та ефективних у світі, великою мірою спирається на державний патерналізм початку XX ст. І в цьому полягає його суспільно-історичне значення.

Послідовне проведення успішної соціальної політики сприяло розбудові в Австралії соціальної держави. Значною мірою цьому сприяли особливості соціально-економічного розвитку країни напередодні утворення федерації: велика роль держави в усіх сферах життя штатів; прогресивне соціальне законодавство й демократизація суспільства в широкому сенсі слова, зумовлена потужним робітничим рухом та високою активністю профспілок, а також готовністю різних парламентських партій вирішувати соціальні питання; соціальна структура з великою питомою вагою міського населення і робітничого класу; досить високий рівень життя простих робітників; система народної освіти, підкріплена державою. Після утворення федерації курс на соціальні реформи продовжив уряд Австралії, соціальна політика якої охоплювала всі сторони соціального життя – освіту, охорону здоров'я, пенсійне забезпечення тощо. Але тип і характер соціальної держави в Австралії значною мірою визначався особливостями історичного розвитку країни. Саме в перші роки федерації закладалися основи сучасної соціальної держави, яка нині вважається однією з найуспішніших у світі.

2.5. РОЛЬ КУЛЬТУРИ В ЗАРОДЖЕННІ ДЕРЖАВИ АВСТРАЛІЯ, СТАНОВЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ (XIX – перша третина XX ст.)

Роль друкованих медіа у зародженні держави Австралія

Народження австралійської культури (ще в колоніальний період) пов'язане насамперед з газетами та іншими друкованими виданнями. Звичайно, культура аборигенів Австралії – її корінних мешканців – налічувала в цей час десятки тисяч років, але вона не стала домінантною, і тільки через два століття після британської колонізації Австралії її вкраплення можна знайти в сучасній австралійській культурі.

Аналізуючи зародження друкованих медіа в Австралії та їх розквіт протягом першої третини XX ст., ми маємо на меті визначити їх роль у становленні й розвитку демократії, переходу від статусу колонії Британської імперії до статусу незалежної держави, у відстоюванні соціальної справедливості, підтримці культури молодого суспільства (зокрема національної реалістичної літератури). Історія періодичної преси на п'ятому континенті – це перш за все історія непересічних талановитих особистостей або навіть цілих династій, які її очолювали, в долях яких щонайкрасномовніше віддзеркалилась історія розвитку «четвертої влади» в Австралії.

Першу газету «*The Sydney Gazette and New South Wales Advertiser*», що з'явилися у Сідней 5 березня 1803 р., випускала автократична колоніальна влада. Тож у виданні звичайно, пропагувались і нав'язувалися читачам передусім цінності Британської імперії. З моменту заснування газета була предметом цензури спочатку секретаря губернатора Нового Південного Вельсу, а згодом – головного секретаря колонії (Найвища цивільна посада в системі колоніальної влади. – О. З.) Британської імперії [79].

І лише газета «*The Australian*» (укр. переклад – «Австралієць»), яку створили видатний австралійський громадянин Вільям Вентворт [80, с. 2] разом із другом – британським адвокатом та журналістом Робером Варделлом, перший наклад котрої побачив світ 14 жовтня 1824 р., стала першою вільною газетою для всіх мешканців колонії Новий Південний Вельс. Назва газети є значущою, оскільки висвітлює ранню самоідентифікацію її видавців як австралійців, а не британців. «*The Australian*» була незалежним виданням і перебувала в прямій опозиції до уряду. Стала першою газетою, позбавленою колоніальної цензури. Відтоді від цензурування відмовилась і газета колоніальної влади «*The Sydney Gazette and New South Wales Advertiser*». Тож цензуру в Австралії скасували. В такий спосіб видання В. Вентворта сприяло свободі преси в Австралії.

«*The Australian*» підтримувала справу емансипістів у Новому Південному Вельсі. Емансипістами в цій колонії називали «каторжників, які були засуджені й вислані згідно з Британською каторжною системою до Австралії, але там отримали умовне або абсолютне помилування. Цей термін використовувався і по щодо каторжників, строк засудження яких закінчився, також він міг використовуватися щодо вільних поселенців, які підтримували надання повних громадянських прав для емансипованих засуджених» [81]. Соціальне розшарування й сегрегація в Новому Південному Вельсі закріплювалася тим, що верхні страти суспільства, до яких належали колоніальна адміністрація та вільні переселенці, частина з яких стала багатими сквотократами (власниками величезних наділів землі, на яких вони вирощували пшеницю, кукурудзу, розводили велику рогату худобу, коней, отари овець). Вони самі себе поймаєнували «ексклюзивами» або «чистими меріно». Соціальний розрив у суспільстві був настільки великий, що, наприклад, емансипіст не міг одружитися з дівчиною з сім'ї ексклюзивів. Вільям Вентворт отримав відмову від одного з ексклюзивів, коли попросив у останнього руку його доньки (хоча на той час юнак був героєм Нового Південного Вельсу, який разом із двома

товаришами перетнув Блакитні гори, знайшовши для поселенців шлях через них і доступ до нових джерел питної води, став переможцем перших перегонів у Сіднеї, отримав вищу освіту в Кембриджі, Англія, та був заможним) [80, с. 188].

В газеті В. Вентворт обстоював права емансипістів. Він боровся за те, аби їхні справи в суді розглядали судові журі, а також, щоб вони мали право голосувати і входити до складу судових журі. Вентворт також засуджував найтяжчі покарання каторжників та виступав проти такого покарання як побиття батогами. В передовицях у газеті «він завжди був у опозиції до автократії, висував ідею перетворення *тюрми* на *колонію*, придатну для життя вільної людини» [82]. Його ліберальні погляди були широко відомі. Він не боявся навіть ставати в опозицією до губернатора колонії.

Вентворт палко захищав нове покоління білих австралійців, народжених від батьків-емансипістів уже на австралійській землі. Адже він сам був народжений від батька – вільного поселенця-лікаря з Британії й матері-каторжанки. Офіційно цих білих юнаків і дівчат називали «місцевими» (*natives*). Зараз так говорять про тубільне населення – австралійських аборигенів. Та в ті часи аборигени навіть не входили до поняття «населення Австралії», яке колоніальна влада застосовувала тільки до білих переселенців з Великої Британії. Але існувало й презирливе найменування білої молоді, – хлопців і дівчат, народжених уже на австралійській землі: «*currency lads and currency lasses*». Як відомо, англійське слово «*currency*» означає «валюта». Але в Австралії на початку XIX ст. воно мало презирливий відтінок. Походження цього прізвиська було таке: «Незважаючи на всі зусилля губернатора Маккуорі дозволити обіг лише англійських стерлінгів, сіднейські купці часто мали справу з саморобними домашніми паперовими грошима, які звалися “*currency*”» [83, р. 77]. Тож переклад українську мовою вислову «*currency lads and currency lasses*» може бути таким: «хлопці-домашня паперова валюта та дівчата-домашня паперова валюта», тобто – «низькопробні, підроблені». Цьому поколінню в

колонії було важко знайти пристойну роботу, тож їх використовували на тяжких сільськогосподарських роботах ті самі сквоттократи-«стерлінги».

«Отже, на початку 1820-х років терміни “валюта” і “стерлінг” було метафорично застосовано до народжених уже в Австралії дітей від шлюбів білих поселенців, один з яких або обидва були колишніми каторжниками, та британських колоністів. Хірург Королівського флоту Пітер Каннінгем відзначив комплекс переваги, властивий колоністам, що народились у Британії, і презирство, з яким вони сприймали білих хлопців та дівчат, народжених в Австралії» [84, р. 78].

На початку 1830-х рр. Гораціо Уїлс [85], пасинок патріарха австралійського друкарства Джорджа Хоу [86] побачив достатній ринковий простір для нової газети, орієнтованої спеціально на «хлопців-паперові гроші». 23 серпня 1832 р. Уїлс, який визнав себе австралійцем, опублікував проспект газети «*Currency Lad*», яка коштуватиме п'ять шилінгів на квартал. «Виклична і часто сардонічна тональність стала візитною карткою нового видання. Рекламу в газеті «*Сіднейський вісник*» з гумором оголосила, що «*Currency Lad*» не матиме тих самих помпезних колонок, наповнених “надуманими і звучними термінами”» [87]. Натомість нова газета просто й стисло повідомляла новини дня для тих, хто визнавав себе австралійцями. «*Currency Lad*» мала на меті стати «засобом введення романтичного генія рідних пагорбів на шляхи літератури та науки; – зосередити свої сили і створити законодавчий орган та просування до справедливості на нашій Рідній Землі» [87, р. 3–4].

У газеті «*Currency Lad*» ідеться про класове розділення в Новому Південному Вельсі та вказується, що люди з владою та впливом занадто довго нехтували корінними мешканцями. В нових публікаціях Вілліс указував: «Використання слова “австралієць” як образи посилює чітку відмінність “хлопців-паперова валюта” від “стерлінгів” у часи до початку “золотої лихоманки”» (тобто до 1850-х рр. – О. З.). Важливе також расове оскарження з боку «стерлінгів» у бік «хлопців-паперова валюта», яке прирівнювало їх до

американських темношкірих, що свідчить про те, що корінний житель в очах вільних поселенців, народжених у Британії, втратив навіть «білість» та статус належності до британської імперської цивілізації. В цьому була меншовартість останніх.

На думку австралійського історика Марка Маккенни, «ті, хто має владу та вплив, в колонії дуже довго нехтували поколіннями, народженими на австралійській землі. І ці покоління проголошують себе не “британцями”, а “австралійцями”, не вкладаючи це поняття нічого огидного, презирливого. Натомість вони гордо носять ім’я “австралієць”. Так зароджувався республіканізм в Австралії» [88].

В наш час – через понад два століття – вже важко уявити, що найменування «австралієць» має якусь іншу конотацію, ніж позначення людини, котра мешкає в Австралії. Втім, демократична преса, якої з часом в австралійській колонії все більшало, «відіграла важливу роль в австралійській історії, медіа допомагали австралійцям позбавитися корумпованих представників виконавчої влади та некомпетентних урядів; вони боролися за позитивні соціальні зміни й приносили заспокоєність громадянам у лихі часи» [89]. Ці зміни були б неможливі без таких представників преси, як Едвард Сміт Голл, який заснував у Сідней газету «*The Sydney Monitor*» у травні 1826 р. та пропрацював там 15 років головним редактором, відстоюючи свободу преси й соціальну справедливість, права каторжників і бідних трударів, критикував губернатора Дарлінга, за що був засуджений та перебував у в’язниці. Він був першим видавцем і журналістом в Австралії, який постраждав за демократичні переконання [90].

Джон Ферфакс (1804–1877) англієць за походженням, який отримав досить добрі навички редактора в Британії, прибув до Австралії й привіз перший паровий прес для друкування газет. Разом з партнером він купив австралійську газету «*Sydney Herald*» 1841 р., яку згодом перейменував на

«*Sydney Morning Herald*». Через кілька років місце партнера зайняв його син. Так було закладено першу медіа-династію, яка проіснувала понад століття.

Видавничі справи пішли у Ферфакса вгору. Паровий прес давав йому змогу розширити обсяг газети і зробити її єдиною газетою в Сіднеї, котра виходила частіше, ніж раз на тиждень. Така монополія існувала 10 років і дуже збагатила власника газети. Як видавцю йому поталанило з «золотою лихоманкою», коли потреба в надрукованій у газеті рекламі сягнула небаченого рівня. Важливо, що погляди Ферфакса були релігійними. Він сповідував толерантність у ті часи, коли в суспільстві відчувалося сектантство [91]. Газета підтримувала будівництво шкіл у Сіднеї, розташування католицьких місій, де вчилися діти переселенців.

Поступово його другий і третій сини підросли, отримали освіту й 1857 р. стали співвласниками газети. Джон Ферфакс відтоді перейменував видавничу компанію на «John Fairfax & Sons». Газета довго була найвпливовішою в Сіднеї. Першим редактором «*Sydney Morning Herald*» був Джон Вест. Він обіймав цю посаду з 1854 по 1873 рр. Завдяки йому газета відзначалася такими рисами, як моральна виваженість і консерватизм. Вест відстоював погляд, що безоплатне, світське, обов'язкове навчання веде до розбудови майбутньої держави (ця теза залишається одним із головних напрямів австралійської політики до сьогодні). Він боровся через свої колонки редактора за те, аби британських злочинців припинили перевозити до острова Земля ван Дімена (нині – Тасманія). Водночас обстоював консервативні погляди щодо виборів у Новому Південному Вельсі. В цьому випадку може даватися взнаки політика власників газети, до якої він як редактор газети усе більше прислухався.

1867 р. в Сіднеї вийшла з друку перша вечірня газета «*Evening Herald*». Її заснував Семюел Беннет (1815–1878 рр.), британець, який приїхав з дружиною до Австралії, відгукнувшись на оголошення в одній із лондонських газет, де йшлося, що в Австралії потрібні набірники для газет. Історія життя Беннета в Австралії – це історія успіху людини, яка сама себе створила. Наклад його

газети 1884 р. становив 40 000 екземплярів, удвічі більше, ніж у його найближчого конкурента. Беннет був видатною людиною: «журналіст, історик, який мав до того ж поетичний хист, він багато зробив для розквіту колоніальної літератури в Австралії, був знайомий з національними письменниками і поетами, публікував їх у щотижневику *«Australian Town and Country Journal»* [92]. Беннет завжди виступав на боці простого народу. Паралельно з видавничою діяльністю він устиг написати перший том книги «Історія відкриття Австралії та її колонізація» 1867 р. Він розглядав її як популярну історію, призначену для молоді, щоб та знала історію своєї країни. Довго вона була головним підручником з історії Австралії.

У випадку з журналістом Генрі Парксом (1815–1896 рр.), який став видатною політичною фігурою в другій половині XIX ст. і п'ять разів обирався прем'єр-міністром Нового Південного Вельсу, можна побачити, як журналістика впливає на політичну кар'єру газетного видавця та тісно з нею переплітається. Паркс народився в Англії і приїхав до Австралії як вільний поселенець 1839 р. Він побачив злидні, в яких живе більшість мешканців колонії. Саме тоді в Сідней на громадських засадах було створено Добровільне товариство для допомоги людям у скруті. Паркс писав статті й вірші, які публікувались у сіднейських газетах. 1850 р. він випустив газету *«Empire»*, «яка стала головним органом лібералізму в середині XIX ст. в Австралії, притягнула до себе найгостріші радикальні й ліберальні розуми того часу» [93]. Його бачення призначення газети викладено у редакторській колонці першого випуску газети: він вважав, що кожна людина повинна «стояти прямо» як вільна людина, яка має отримувати винагороди за індивідуальні чесноти й працьовитість. Газета мала два головних принципи. Перший полягав у тому, що прогрес був невідворотним; другий – те, що в колоніальному суспільстві робітничі класи були основою створення демократичної нації [94].

Видатний політик останньої третини XIX ст., він боровся за скасування статусу колонії для Нового Південного Вельсу. Найбільшим його політичним

досягненням було прийняття Акта 1880 р., відповідно до якого було встановлено систему обов'язкового, світського й безкоштовного навчання, яке запроваджує уряд, а також фінансову допомогу католицьким школам.

Паркс також брав активну участь у політичних перемовинах щодо створення австралійської федерації. Він так і ввійшов у вічність як «батько федерації».

Особливе місце в австралійській журналістиці займає талановитий редактор та журналіст Карл Фейлберг. Данець за походженням, який здобув високоякісну освіту спочатку в Копенгагені, а потім у Лондоні, Карл Фейлберг (1844–1887 рр.), отримав пристойну посаду в лондонському відділенні морської страхової компанії «Lloids». Він прибув до Австралії як вільний поселенець із надією вилікуватися в тропічному та субтропічному кліматі штату Квінсленд від сухот і зберегти хоча б одну легеню. І це йому спочатку вдалося. Фейлберг працював на квінслендських фермах фронтиру (тобто на землі, яку щойно відібрали в аборигенів білі переселенці. – О. З.). Події, що там розгорталися між білими й аборигенами, жахали та обурювали його. Повернувшись до столиці штату Квінсленд Брісбена, Фейлберг став журналістом, а з 1878 р. – редактором газети «*Queensland Patriot*». В ті часи проблеми витіснення аборигенів зі споконвічних земель, нелюдського ставлення до них мало кого хвилювали. Проте сама постать Фейлберга, його літературний дар, принципове дотримання політичних переконань викликали повагу в усіх журналістів. Фейлберг завжди був на боці скривджених, хоч би ким вони були. Та він не полишав писати про важливу тему ставлення білого суспільства до аборигенів. Відкриваючи одну з кампаній на захист тубільців у газеті «*Queenslander*» 1889 р., він розпочав статтю з таких слів: «От, говорячи простими словами, як ми поводимо себе з аборигенами;... з ними поводяться так, ніби вони є дикими тваринами або птахами, яких поселенці можуть знайти в цій місцевості... У них відбирають майно, силоміць викрадають їхніх дітей, так само, як і жінок» [95]. Важливо, що Фейлберг використав у цьому памфлеті займенник «ми», тим самим не

відділяючи себе від суспільства білих поселенців, і так само поклав провину й на себе як громадянина за звірства з аборигенами.

Пасіонарний захисник прав тубільців, він як політичний кореспондент друкувався в багатьох газетах Австралії, таких, як «*Australasian*», «*Sydney Daily Telegraph*», «*The Bulletin*», «*Vanity Fair*» (Сідней), «*Observer*», «*The Brisbane Evening Overview*» (Брісбен, Квінсленд), «*The Argus*» (Мельбурн) та ін., надсилаючи туди свої статті. Без перебільшення можна стверджувати, що він був найвідомішим кореспондентом того часу в усіх штатах п'ятого континенту. Австралійський історик Генрі Рейнольдс високо оцінив трактат Фейлберга «Шлях, яким ми цивілізуємося» як один із найвпливовіших політичних трактатів в історії Австралії [96]. Політичною розправою можна вважати переведення Фейлберга на роботу з Брісбена (Квінсленд) до Мельбурна, клімат якого не підходив його здоров'ю і де він невдовзі помер від сухот у 44 роки.

Джорджа Мотта (1831–1906 рр.) справедливо називають патріархом газетної династії, яка володіла газетами більш, ніж 150 років, від 1856 р. Англієць за походженням, він переїхав до Австралії з дружиною, коли їм було по 22 роки. Він відразу став працювати репортером у газеті «*Melbourne Morning Herald*», яка призначила його власним кореспондентом під час золоті лихоманки 1854 р. Через два роки він заснував свою першу газету «*The Border Post*». Саме ця газета, яка виходила в трьох австралійських штатах: Новому Південному Вельсі, Вікторії та Західній Австралії, – заклала підвалини сімейної газетної династії [97]. Джордж Мотт знайшов свою нішу у видавничій справі: він охопив газетними виданнями невеличкі міста та приміські зони. В одному з таких міст – Олбані – він був обраний мером 1896 р. Мотт мав 14 дітей, деякі з них померли в ранньому дитинстві. Але решта 11, коли підросли, пішли шляхом батька, відкриваючи нові й нові видання в цих штатах. Талановиті й працелюбні, вони розвивали ідеї батька й після його смерті. Родина Мотта володіла газетами в таких містах, як Чілтерн, Бічворт, Калгурлі, Кулгарді та Бернсдейл.

Ще однією видатною фігурою в австралійському газетному бізнесі на зламі XIX–XX ст. був видавець Воткін Вінн (1844–1921 pp.), який очолив синдикат, куди входили три мельбурнські політики, й створив другу щоденну газету в Сіднеї 1879 р. під назвою «*The Daily Telegraph*», яка стала конкурентом відомої сіднейської газети «*Sydney Morning Herald*». Це протистояння двох газет тривало й у XX ст. Модернізована «*The Daily Telegraph*» мала успіх: Вінн найняв найкращих редакторів з інших газет, застосував нові на той час пристрої для друку ілюстрацій. Він першим імпортував до Австралії лінотипні машини. Вінн пропагував своє видання як «модерне, легке, яскраве, сенсаційне й ліберальне». Хтось відзначав, що воно започаткувало еру «нової журналістики». Ексклюзивна кабельна система дала змогу «*The Daily Telegraph*» першою в світі оголосити про те, що німецька армія загарбала острів Самоа [98].

Вінн став поважаним членом австралійського суспільства. Його газету любили читачі. Але він не був таким собі зануреним тільки у виробничі справи видавцем. У юності він вигравав перегони з плавання, потім захоплювався всіма видами кінного спорту. Вінн помер у робочому кріслі 1921 р., а його газета ще довго існувала після нього в XX ст.

Не можна не відзначити роль австралійських жінок у видавничій справі наприкінці XIX – початку XX ст. Лідером цієї когорти була Луїза Лоусон – видавець, редактор, письменниця і поет. Вона перша заговорила про рівні права жінок і чоловіків і тим самим примусила відкрити в парламенті дебати про необхідність їх рівних можливостей. Вона стала видавати щомісячний журнал для жінок «*The Dawn*», який перетворився на форум, де жінки могли обговорювати свої найпекучіші проблеми. Луїза Лоусон була матір'ю талановитого письменника Генрі Лоусона, який ще в юнацькі роки допомагав їй видавати жіночий журнал. Луїза була невтомним видавцем, редактором, підтримувала рухи суффражисток, активно виступала на публічних зібраннях. Саме завдяки їй австралійські жінки отримали право голосувати 1902 р. 1900 р. її скинули з трамваю. Вона впала, травмувавши коліно та хребет. Проте журнал

«*The Dawn*» виходив іще п'ять років. Це коштувало Луїзі Лоусон неймовірних зусиль. Її фізичний стан не давав їй змоги працювати. Журнал закрився 1905 р. Але майже до останніх днів вона знаходила видавців для своїх поем і коротких оповідань. Вона закінчила життя в лікарні Гласвілл.

Флоренс Бейверсток (1861–1937 рр.) була однією з перших австралійських жінок-журналісток, прийнятих на роботу на регулярній основі. Вона народилась і виросла в сім'ї мельбурнського журналіста й політика Метью Блера. Працювала редактором «Жіночої сторінки» в знаменитому журналі «*The Bulletin*», потім редагувала «Жіночу сторінку» в газеті «*Daily Telegraph*». 1914 р. редагувала жіночу секцію в «*The Sydney Morning Herald*». Вийшла на пенсію 1918 р. у віці далеко за 60 років. Вона була глибоко шанованою постаттю у журналістських та мистецьких колах. Флоранс – одна з перших членів Інституту журналістики Нового Південного Вельса (з якого утворилася Австралійська асоціація журналістів). Після створення товариства жінок-письменниць 1925 р. її обрали його головою. «Це товариство, відкрите для письменників, журналістів, драматургів та художників. Його члени творили художні та нехудожні матеріали, друкували їх в газетах та книгах і добре товаришували між собою» [99].

Нетті Палмер (1885–1964 рр.) називають найважливішим літературним критиком в Австралії між двома світовими війнами. З цим можна посперечатися. Адже і під час Другої світової війни, і в післявоєнний період вона залишалася не тільки журналісткою, яка мала беззаперечне визнання та вплив в Австралії й Великій Британії. Її знали в США, Новій Зеландії. До того ж вона була письменницею і культурним діячем. Високоосвічена жінка, друга з династії Хіггінсів (її дівоче прізвище), вона закінчила Мельбурнський університет, понад те – здобула вищу освіту в Європі, зокрема отримала Міжнародний диплом з фонетики, навчаючись в університетах у Берліні, Лондоні та Парижі. Загалом Нетті вільно володіла сімома іноземними мовами. Вона була дружиною видатного австралійського письменника Венса Палмера –

одного з засновників австралійського соціального реалістичного роману [100]. Їх сімейний і творчий союз став дуже плідним для розвитку журналістики, літератури й літературної критики Австралії. Вони були піонерами серед когорти інших австралійських письменників, котрі заклали підвалини розвитку національної австралійської літератури для її подальшого розквіту в 1970-ті рр. [101].

Нетті любили як її читачі, так і редактори газет, з якими вона співпрацювала. Вона була блискучим стилістом, її глибокий критичний аналіз стосувався не тільки австралійської і зарубіжної літератури. Тематика її статей була набагато ширшою. «Вона писала і про глибокі речі, і про такі, які здавалися нібито повсякденними; від аналізу аборигенних мов до коміксів; від Томаса Гарді до С. Денніс або Ребеку Вест і Катарину Сусанну Прічард» [102].

Вона співпрацювала з такими австралійськими журналами й газетами, як «*Bulletine's Red Page*», «*Daily Mail*», «*Sunday Mail*», «*Herald*», «*Argus*», «*Review*», «*Spinner*», «*Sydney Morning Herald*», «*Age*», лондонською «*Times*», а також «*West Australian*», «*Australian Woman's Mirror*». З 1925 по 1935 р. Нетті Палмер надсилала статті обсягом 1500 слів до тасманійського видання «*Illustrated Tasmanian News*» [103].

Тож подружжя Венса й Нетті Палмер було піонерами серед когорти інших видатних австралійських письменників, які заклали підвалини розвитку національної австралійської реалістичної літератури та її подальшого розквіту в 1970-ті рр. [102].

Джон Ален Ленгтон Бонітон (1848–1939 рр.) – одна з двох легендарних постатей у розбудові національної преси в штаті Південна Австралія, друга постать – Руперт Мердок. Але, якщо життя і діяльність останнього добре вивчені не тільки в Австралії, а й у всьому світі (обмежимося кількома посиланнями на наші праці про нього життя, бо він став глобальним медіамагнатом [102, 103] – О. З.), то діяльність на ниві друкованих медіа Джона Алена Ленгтона Бонітона відома набагато менше, хоча він заклав підвалини

високоякісної преси в місті Аделаїда. І не тільки. Колеги та співвітчизники називають Бонітона «колосом не тільки медіа, але й суспільства Південної Австралії з початку 1870 і до кінця 1920 рр. Його внесок у розвиток соціального і культурного життя в цьому штаті не знає паралелі» [104]. Бонітон 45 років пропрацював редактором найвпливовішої щоденної аделаїдської газети «*Advertiser*». Він став її єдиним власником у 36 років завдяки вдалим оборудкам у гірничовидобувній промисловості. В газеті він провадив політику підтримки штату, його середнього класу, віддаляючись від консервативних позицій, підтримував розвиток федерації в Австралії, завжди дбав про належну увагу до рівноправності маленьких штатів. Він був обраний у перший федеральний парламент Австралії, де підтримував протекціоністську політику, розвиток промисловості в Південній Австралії, доктрину білої Австралії, розвиток технічної освіти в штаті. Бонітон і Дж. Р. Ферфакс, який видавав у Новому Південному Вельсі газету «*Sydney Morning Herald*», були першими австралійськими власниками газет, які отримали від Британської імперії 1898 р. звання перів.

Бонітон був впливовою фігурою і мав чіткі принципи. Так, він ніколи не ходив на зустрічі з політиками. Вони самі йшли до нього. Він не захотів стати членом впливового чоловічого аделаїдського клубу – осередка, де кипіло політичне й ділове життя заможних австралійців, та ввійшов туди тільки, коли йому виповнився 81 рік [105].

Видання газети принесло йому великі статки. Бонітон став щедрим філантропом. По-перше, він усе життя підтримував розвиток освіти в Австралії. Він приклав руку до змісту Акта про освіту 1875 р., допоміг відкрити гірничу школу в Аделаїді, був головою сільськогосподарського коледжу Роузворті та членом ради аделаїдського університету з 1916 по 1939 рр. Бонітон заснував кафедру правників у Аделаїдському університеті. Він також фінансував побудову там «Бонітон Холлу» – найбільшого приміщення такого роду в університеті [106].

У період депресії він дав 100 000 фунтів для зведення будівлі парламенту штату, допоміг уряду видати заробітну платню державним службовцям, розповсюджував квитки для отримання їжі серед знедолених та надавав великі пожертви Армії спасіння й церкві.

Коли батько Руперта Мердока сер Кейт Мосс купив 1929 р. аделаїдську газету «*Advertiser*», він призначив Фредеріка Ллойда Дюма (1891–1973 рр.) її редактором. Вибір був правильним, адже наступні 40 років Дюма кар'єрно зростав, обіймаючи посади редактора, виконавчого директора, голови правління. Він робив усе, щоби головна газета Південної Австралії успішно співпрацювала з урядом штату для взаємної користі. Це було в 1930-ті рр., коли при владі опинився лейбористський уряд, – тяжкі часи депресії. З 1938 р. газета підтримувала ліберальний уряд та уряд сільської ліги, які, об'єднавши зусилля, прийшли до влади в штаті. Газета мала консервативне спрямування. Її основними темами були: уряд, закон, церкви, сім'я, Ліга солдатів, що повернулися з війни. Він отримав титул пера 1946 р. і став першим президентом Ради австралійських газет з дня її заснування. Про його насичену кар'єру й повагу до нього в редакторських колах свідчить і те, що Дюма обіймав ще такі важливі посади: член редакційних колегій таких газет і компаній, як «*Herald and Weekly Times*» (1946–1967), «*Australian Newsprint Mills Ltd*» (1938–1967), «*The APP*» (1941–1962, 1949–1951 – голова) та голова директорів «*Reuters News Agency, London*». Коли Дюма 1967 р. виходив на пенсію, капітал «*Advertiser Newspapers Ltd*» виріс і дорівнював 12 млн фунтів стерлінгів, наклад газети вже був 208000 примірників, а штат працівників зріс у п'ять разів і становив 1500 осіб.

Третя хвиля «золотої лихоманки» наприкінці XIX ст. в Австралії відбулась у штаті Південна Австралія – в безкрайній безводній пустельній місцевості під назвою Калгурлі за 900 км на захід від столиці штату міста Перт. Золотошукачі діставалися до золотоносних земель хто у візках, хто на

велосипедах, а хто й пішки, поклавши реманент у чужу фуру, що коштувало кожному з них 5 фунтів стерлінгів.

Слід зауважити, що поява нових друкованих видань була викликана не тільки суто інформаційними, але й соціальними, політичними та культурними потребами, як от із випадками відкриття нових родовищ кошовних металів, каміння (наприклад, опалів), корисних копалин. Так, соціально-політична ситуація «золотої лихоманки» в Калгурлі призвела до необхідності широкої комунікації між місцевими індивідуальними золотошукачами, компаніями, які промислово добували золото, й урядом штату Південна Австралія, котрий був переважно на боці інтересів власників компаній. Таке завдання взяла на себе щоденна газета «*Kalgoorlie Miner*», засновником і редактором якої був ірландець за походженням Джон Кірк. Демократ за переконанням, він бачив, у яких нелюдських умовах працюють і вмирають золотошукачі. Відсутність води, голод, антисанітарія призводили до епідемій холери, дизентерії та інших інфекційних захворювань працівників. Урядовцям у Перті це було байдуже. Коли вони не відгукнулися на звернення Кірка, видавець написав і надрукував маніфест до королеви Британської імперії Вікторії. Серед іншого він запропонував надати золотошукачам право брати участь у виборах та, якщо уряд штату в Перті не візьме до уваги жорстокі умови життя в Калгурлі, наполягати на відділенні частини штату, де це родовище золота розміщене, на створенні нового штату з урядом, який дбатиме про своїх громадян. Кірк став настільки відомим, що багато разів обирався до парламенту штату, а газета «*Kalgoorlie Miner*», яку він заснував, існує й до сьогодні.

В період, що аналізується, виникло чимало журналів різних спрямувань, Це, наприклад, «*Point*», «*Overland*», «*Tribune*», «*Realist Writer*», «*Meanjin*», «*Southerly*» [102, с. 13], але жоден із них не міг порівнятися з журналом «*Bulletin*» («Бюлетень»), який створили редактори й видавці Дж. Ф. Арчибальд і Джон Хейнс. Перший наклад видання вийшов у Сіднеї 21 січня 1880 р. Цей журнал є унікальним з кількох причин. По-перше, це журнальне видання, яке

безперервно щотижнево виходило в Австралії до 2008 р., побивши рекорди всіх інших австралійських друкованих медіа. По-друге, за 128-річне існування журналу в ньому змінювалися не тільки видавці й редактори (що природно), але й редакційна політика. Наприклад, найвидатнішим періодом його існування можна назвати 1880–1950 рр. Хоча після 1960-х рр. журнал зазнав певного піднесення, його накладі почали невпинно падати. Причин можна навести багато. Це й розвиток електронних медіа (особливо на ту пору – всіх різновидів телебачення). Це й диджиталізація та стрімке поширення Інтернету. Це й нестримна глобалізація. Це й перехід в останній період існування «*Bulletin*» до іноземної компанії (2007 р.), якій по суті були чужими патріотичні гасла щодо подальшої розбудови демократичної Австралії та здавалися застарілими теми оспівування життя піонерів, бушменів, стригалів, навіть бушрейнджерів, що стали архетипними фігурами для створення австралійського характеру та національної ідентичності загалом.

Стисло проаналізувавши етапи існування журналу «*Bulletin*» та причини його закриття, повернімося до найкращого – першого – періоду, який зробив йому славу не тільки періодичного видання, що виходило в Сідней щочетверга й висвітлювало економічні, фінансові, соціальні та політичні питання, друкувало сенсаційні матеріали та рекламу, а й видання, яке сприяло становленню і розвитку національної австралійської літератури, стало її кузнею та рупором для пересічного австралійця. Адже журнал мав літературну – другу сторінку під назвою «Червона сторінка», де друкувалися рецензії на книжки, а головне – твори молодих австралійських поетів і прозаїків. Вона стала тією платформою, де стверджувалися перші паростки австралійської національної літератури, і, що найважливіше, – тим медіумом, який робив імена австралійських художників слова моментально відомими австралійському читачу. Так, коли в журналі були надруковані вірші та балади Ендрю Бартон «Банджо» Патерсона під назвою «Людина із засніженої річки», він на ранок став відомим усій Австралії, а, скажімо, його вірш «Танцююча Матильда» перетворився на

улюблену пісню австралійців, яку пропонували навіть зробити гімном Австралії, позаяк офіційного гімну в державі досить довго не існувало.

Так само, як «Банджо» Патерсон, класиками австралійської національної літератури які друкувалися там, стали Мері Гілмор, Генрі Лоусон, Крістофор Бреннан, Френк Делбі Девісон, Нетті Палмер, Венс Палмер, Стіл Радд, Катарина Сусанна Прічард, Дуглас Стюарт, Джозеф Ферфі. У 1880–1930-х рр. журнал став центральним місцем, де розміщували твори й такі відомі австралійські письменники, як Френсіс Адамс, Вільям Естлі, Барбара Бейнтон, Джордж Люїс Бек, Віктор Дейлі, Едвард Дайсон, Петті Люїс, Джон Шоу Нельсон, Вілл Оглі, Харрі Моран, Альфред Стефенс, Луїз Мек, Етель Тернер, Ернест Фейвенс, Алексіна Мод Вайлдмен, Девід МакКі Райт та ін. Завдяки журналу, який друкував цих майстрів художнього слова, їх стали називати «школою *Буллетіну*».

В ній зароджувалась австралійська література з її новими героями-бушменами: піонерами, скотарями, погоничами волів, селекторами, стригаями, свегменами, старателями, золтошукачами, тобто загалом усім трудовим народом, який знайшов на п'ятому континенті нову батьківщину. Вони встигли полюбити природу цього материка, підпали під «зачарованість бушу» [102, с. 129], як назвав один із розділів книги «Соціальні моделі в австралійській літературі» відомий австралійський історик літератури Т.І. Мур. Бушем австралійці називають не тільки непролазні лісові хащі. Для них це ширше поняття: нескорена природа. Відповідно бушмен – це не тільки той, хто живе в буші. Це взагалі всі мешканці сільської Австралії. Мур підкреслив: «Австралійська земля мала панівний вплив на нашу літературу. Австралійська література – це перш за все література про нашу країну. В ній ми бачимо під широким, знайомим нам символом Бушу, що випромінює могутню зачарованість, яка стає тією могутньою силою, що тісно переплетена з основними соціальними моделями і допомагає створювати народний демократичний дух, надихаючи на утопічні мрії, укріплюючи відчуття

товариськості, сприяючи розвитку реалізму, огрублюючи його гумор і даючи йому життєдайність, що йде від землі. Буш дав нам наш фольклор і народні балади, епічні поеми і саги, наші історичні романи і більшість народних оповідань, ярнів і описової прози, разом із більшістю нашої поезії та драми. Він був не тільки фоном національної історії, але також домівкою її героїв, створювачем її ідеалів і підґрунтям, на якому зросли її міфи» [107]. Тож завдяки глибокому проникненню письменників, поетів і драматургів у природу континенту, яка вплинула не тільки на становлення національної літератури, а й ширше – культури в цілому, закріпились її основні національні архетипи. На цьому виросла й самосвідомість австралійців.

Таким чином, друковані медіа з початку появи на континенті в середині 1880-х рр. не тільки сприяли інформаційним і розважальним потребам переселенців, а й розвивали літературні й культурні смаки. Вони прищеплювали демократичний світогляд, слугували «четвертою владою» спочатку в колонії Британської імперії – Австралії, а з набуттям її незалежності 1900 р. – суспільним інститутом, у якому свободу слова підтримували видавці та редактори, про котрих ішлося.

Саме завдяки цьому в Австралії було встановлено перший у світі 8-годинний робочий день, а жінки отримали право на участь у голосуванні, чимало з них стали відомими редакторами газет і часописів, видатними поетесами та письменницями, що значною мірою сприяло соціально-історичному й культурному розвитку континенту.

Зародження австралійської літератури як віддзеркалення зростання національної самосвідомості молодій нації

Повертаючись до подій в австралійській медіа-сфері на початку її становлення, важливо підкреслити, що поруч з розвитком преси, в країні десь із середини XIX ст. розвивається література.

Під австралійською літературою маємо на увазі комплекс літератур, писемних або усних, які походять з австралійського континенту.

Більш, ніж в інших країнах світу, література Австралії характеризується тим, що висловлює колективні цінності. Навіть, коли література має справу з досвідом індивідууму, його досвід окреслюється в термінах ординарного, типового, репрезентативного. І це підштовхує в літературі загалом процеси радше інтеграційні, ніж дезінтеграційні. Якщо в ній оспівується героїзм індивідуума, це може бути тільки в разі ситуації, де його чекає неодмінна поразка. Разом з тим вона може віддзеркалювати сильне іронічне заперечення колективної безглуздості, та об'єктом критики стає радше безглуздість, ніж конформізм.

Така загальна ситуація є безперечною й для багатосотлітньої усної літератури корінних мешканців Австралії – аборигенів, закоріненої в їх прадавні історії, міфи, легенди та пісні, й для літератури європейських переселенців, які набагато пізніше, лише в кінці XVIII ст., почали заселяти п'ятий континент. Кожна з груп розуміла поняття про суспільство по-різному. Австралійська біла спільнота, котра походила частково від зарубіжних культур, перш за все від культури Англії й Ірландії, усвідомлювала себе як суспільство поселенців. Тому в її літературі постійно звучить оспівування піонерства та піонерських цінностей, а також прив'язаність до землі, яку поселенці освоюють та оброблюють. В оповіданнях, піснях, легендах аборигенних народів постійно відчуваються мотиви пов'язаності племен між собою та з землею, котра їх годує. Сучасна аборигенна література, як усна, так і писемна, обстоює і висловлює відчуття спорідненості між аборигенами, які протистоять загрозам розвитку їхньої самобутньої культури.

Вільям Вентворт був одним з перших дітей вільного англійського переселенця й каторжниці, хто народився в Австралії. Він написав поему про Австралію «Австралазія» (1823 р.), коли навчався в Кембриджському університеті. Там він виграв конкурс на найкращий поетичний твір і отримав

почесну винагороду – Блакитну стрічку [80]. Вентворт оспівував і уславлював далеку батьківщину в таких рядках поеми, де ставив риторичне запитання:

«Дорога Австралазіє, чи зможу я коли-небудь забути тебе,
Мати Земле? О ні, навіть моє серце не зможе».

(Переклад з англійської О. В. Зернецької)

Автор пишається історією батьківщини, її першовідкривачами, зворушливо й детально розповідає про принади рідної землі. В. Вентворт завершив свій гімн Австралії, висловлюючи мрію про її незалежність від Британської імперії, звертаючись до неї:

«May this, thy last-born infant, – then arise,
To glad thy heart, and greet thy parent eyes;
And Australasia float, with flag unfurl'd,
A new Britannia in another world».

«Хай це, твоє новонароджене дитя, –
Підніметься угору за життя,
Щоби порадувати материнське серце
І милувати материнські очі;
Австралазія пливе, і стяг її тріпоче
У кришталевому прозорому повітрі, –
Нова Британія у іншому ж бо світі».

(Переклад з англійської О. В. Зернецької)

Поема «Австралазія» досі входить до шкільних підручників в Австралії.

Інший поет, що писав вірші, живучи в Австралії, – це Беррон Філд. Його збірка «Плоди австралійської поезії» (1819 р.) просякнута тугою за «рідним домом» – Англією. Австралійська поезія розвивається й у багатьох баладах та віршах, які склали каторжники та поселенці. Більша частина з цього фольклору

залишилась анонімною. Протягом XIX ст. ці жанри були улюблені серед білих переселенців.

Як слушно відзначено в «Encyclopedia Britannica», коли в європейській літературі панував романтизм, в Австралії превалювало просвітництво [108]. Це можна назвати першим – колоніальним – етапом розвитку літератури п'ятого континенту. З'являються романи, в яких головним є відтворення: красномовний опис п'ятого континенту з його незвичним для європейців ландшафтом, небаченими деревами, чагарниками, квітами й взагалі всією флорою, унікальним тваринним світом, де існують такі ендеміки, як качконіс, лірохвіст, коала, кенгуру, ехидна, кукабарра та ін., а також безліч різновидів папуг, знаних і незнаних змій, крокодилів (які, наприклад, плавають у водах не тільки річок та озер п'ятого континенту, але й морів та океанів), павуків, комах тощо. Щоби пересвідчитись у цьому, достатньо прочитати роман Воткіна Тренча «Опис експедиції до Ботані Бей» (1789 р.) та його продовження «Повний звіт про поселення в Порт-Джексоні» (1793 р.). Ще одним прикладом є книга Метью Фліндерса «Поїздка до Австралії» (1814 р.).

В романі Катерини Гелени Спенс «Клара Морісон» (1854 р.) з неабиякою іронією описано моральний клімат і побут Аделаїди 1850-х рр. На жаль, цей роман не став відомим, на відміну від твору Генрі Кінгслі.

1874 р. з'явився роман Маркуса Кларка «Засуджений довічно», який згодом став класичним твором австралійської літератури. Роман побудований на вивченні багатьох історичних документів, що свідчили про нестерпне життя каторжників в Австралії, жорстоке ставлення до них англійських солдатів та офіцерів, які тяжко карали в'язнів за найменші провини. І, хоча поневолені усвідомлювали, що втеча з тюрми означає для них неминучу смерть (адже вижити поза колонією в дикій австралійській місцевості було практично неможливо), окремі відчайдушні сміливці все-таки наслідувалися втекти. Все, через що проходить головний герой роману Руфус Доуз, далеке від розважальних та пригодницьких настроїв.

Маркус Кларк розповів про непереборні обставини, які долає його герой. Разом з тим письменник наділив Руфуса не тільки сміливістю та мужністю, але й людськими чеснотами та добрим серцем, яке не заіржавіло від труднощів і поневірянь, що йому посилає доля. Він допомагає іншому нещасному створінню, хоча розуміє, що клопіт про цього невдачу зводить до нуля шанси на його особисте виживання. Саме таке уславлення людських якостей героя, його незламного дух підказало нам назвати рецензію на цей роман у журналі «Иностранная литература» (1987 р.) «Моральний імператив Руфуса Доуза» [109].

Інші романи ХІХ ст., серед яких «Озброєне пограбування» (1888 р.) Рольфа Болдервуда (псевдонім Тома Александра Брауна), «Політика і пристрасть» (1881 р.) Рози Пред та ін., так само, як і роман Маркуса Кларка, друкувалися розділ за розділом у таких австралійських журналах, як «*The Australian Journal* і *Sydney Mail*». Це відома європейська практика ХІХ ст., коли твори письменників – Чарльза Діккенса, Вальтера Скотта, Оноре де Бальзака, Стендаля та ін. виходили спочатку в журналах та газетах і публіка з захватом чекала на продовження [102].

Розвиток реалістичної літератури в Австралії почався з кінця ХІХ ст. З'явилися видатні творці балад Е. Б. Патерсон (1854–1941 рр.), Е. Дайсон (1865–1931 рр.), Е. Бреді (1866–1892 рр.), майстер австралійського оповідання Г. Лоусон (1867–1922 рр.), відомий автор гумористичних оповідань С. Радд (1808–1935 рр.). У баладах та оповіданнях австралійська література виходила на шлях реалізму. Лоусон був талановитим творцем австралійського реалістичного оповідання. В ньому сконцентрувалася найкращі якості австралійської літератури: дух вільнолюбства, засудження соціальної несправедливості, розуміння грізної величі природи й одночасно величі людини в боротьбі з нею. Та мабуть, головним, що приніс письменник в австралійську літературу, було живе втілення народного характеру, який змалював залюблений у нього майстер.

Перший австралійський реалістичний роман з'явився 1903 р. Це була книга Джозефа Ферфі (1843–1912 рр.) «Таким є життя», написана 1897 р. і опублікована 1 серпня 1903 р., про яку сам автор казав: «Демократична за духом, зухвало австралійська за своєю спрямованістю». В романі австралійська дійсність представлена через сприйняття австралійця – трудящої людини на ім'я Том Колінз. Ферфі нещадно полемізував з англійським вікторіанським романом, використовуючи його атрибути (наприклад, навмисні збіги обставин, канонізованих героїв, фінальні викриття злодія, happy end тощо). Але, полемізуючи з англійським вікторіанським романом, Ферфі використовував традиційні ходи й інтриги цього роману, наповнюючи їх новим змістом, співзвучним нелегкій дійсності, в якій жив австралійський бушмен кінця XIX ст. За допомогою цього прийому автор глибоко висвітлював труднощі, драматизм і, подекуди, особисті трагедії героїв роману. Таким чином, Ферфі, загострюючи своє несприйняття всього романтичного, постійно робив у книзі акцент на тому, що він відданий правді життя [110].

Разом з тим він творчо переосмислив багатий спадок англійської та французької літератур XVIII–XIX ст., «насичуючи свій роман соціальною критикою і гуманістичною проблематикою, шукає і знаходить нові форми художнього втілення. Зберігаючи вірність повсякденності, показуючи, яким є життя, і передусім життя народу, він прискіпливо відбирає факти, аналізує їх, розглядаючи з демократичних позицій, філософськи осмислюючи їх» [111, с. 65].

За ідейно-естетичними якостями роман Ферфі значно випереджав свій час. У перші три десятиліття після виходу в світ його твір не знаходив визнання. Відкрили його для австралійського й світового читача в 1940-ві рр. Венс Палмер та Майлз Франклін – два видатні австралійські письменники, які написали про Ферфі та його роман статті й книгу. «Життя показало, що роман Ферфі не тільки не втратив своєї художньої цінності, а, навпаки, відкривається перед читачами й літературознавцями все новими й новими своїми

гранями» [102, с. 37]. Найсуттєвіше досягнення на ниві роману в Австралії перед Першою світовою війною – це, без сумніву, «Таким є життя» Джозефа Ферфі. Ця книга розкута, енергійна, розумна, прониклива, в ній є зміни тональностей оповіді, притаманні тільки Ферфі, – відгукувався про неї відомий австралійський літературознавець Д. Р. Бернс [112, р. 90].

Біля витоків національного реалістичного роману стояли Генрі Гендель Річардсон, Майлз Франклін і Венс Палмер разом із Катаріною Сусаною Прічард, Крістіною Смед, Брайаном Пентоном, Зев'є Хербертом. Пізніше до них приєдналися Френк Делбі Девісон, Аллан Маршал, Дімфна К'юзек, Кайлі Теннант, Леонард Манн. Майже всі вони мали досвід різноманітної трудової діяльності, яка відкривала перед ними соціальну дійсність Австралії з її бумом 1920-х та депресією 1930-х рр. Остання розвіяла міфи про щасливу Австралію, про її виключну долю. Більшість із цієї плеяди письменників прийшли до літератури з журналістики. Багато з них якійсь час жили і працювали в Лондоні, деякі в США, намагаючись надрукувати там перші твори, відвідували Європу, Росію, Сполучені Штати. Повернувшись додому, вони віддали себе літературній творчості, часто поєднуючи її з виступами в пресі з літературною критикою, оглядами, рецензіями на книги, соціально-критичними нарисами й есе. Характеризуючи ці врожайні роки в національній літературі, Франклін говорила, що «раптом після нестачі романів, вони зійшли як овес-самосій у дощовий рік» [113, р. 167].

Етель Флоренс Ліндсей Річардсон, яка взяла псевдонім Генрі Гендель Річардсон, романістка та новелістка (народилася 3 січня 1870 р. в Мельбурні, померла 22 березня 1946 р. у Ферлайті поблизу Хастингса, Велика Британія). Її батьки – ірландці за походженням – прибули до Австралії під час золотої лихоманки 1850-х рр. Коли лихоманка закінчилася, вони оселилися поблизу Мельбурна. В подружжя з'явилися діти й серед них Етель. Вона закінчила 1887 р. пресвітеріанський жіночий коледж у Мельбурні, де була відмінницею. Дівчина мала музикальний хист і як виконавець, і як композитор. Декілька

місяців вона працювала викладачем музики в музичній школі неподалік від її дому. 1888 р. мати повезла Етель з молодшою сестрою Ліліаною до Європи. Після відвідування Лондона вони переїхали до Німеччини, де Етель 1888 р. вступила до Лейпцизької консерваторії на факультет фортепіано й закінчила її 1892 р. з відзнаками з усіх предметів, які вивчала [114]. Там вона познайомилася з майбутнім чоловіком Робертсоном, який зацікавився філологією і став її вивчати в Лейпцизькому університеті. Їхнє весілля відбулось у Дубліні 30 грудня 1895 р. Насичене культурне та наукове життя подружжя розширило світогляд молодії дружини. Етель поступово прийшла до літературної творчості та написала славетну трилогію «Доля Річарда Мехоні», яка складається з романів: «Щаслива Австралія» (1917 р.), «Шлях додому» (1925 р.) та «Останній рубіж» (1929 р.). Трилогія зробила її знаменитою і в Англії, і в Австралії. На батьківщині Етель отримала за неї золоту медаль Австралійської спілки письменників «За найкращу книгу 1929 р.».

Генрі Гендель Річардсон протягом життя писала ще романи та збірки оповідань, але твір, завдяки чому має непохитне місце в австралійській літературі, це – трилогія «Доля Річарда Мехоні». Як пише дослідниця її творчості Дороті Грін, – «ця трилогія – архетипний роман країни Австралія, написаний про великий підйом західного капіталізму ХІХ ст., що підігрівався відкриттям золота на п'ятому континенті. З невідступною об'єктивністю вона описує всі головні події, які мали визначити шлях австралійського білого суспільства з 1850-х рр. і далі. Трилогія є могутньо символічною, написаною в реалістичному характері, про неї англійський критик сказав 1973 р., що це «одна з найвеличніших безжальних книг у світі» [114].

Іншою видатною австралійською письменницею, яка взяла чоловічий псевдонім, була Майлз Франклін. Її повне ім'я – Стела Марія Сара Майлз Франклін. Інші псевдоніми – Брент із Бін Біну та Місіз Огніблат Лартсо (народилася 14 жовтня 1879 р. в Талбінго, штат Новий Південний Вельс, померла 19 вересня 1954 р. в Сіднеї). Її батьки були народжені в Австралії,

бабуся по лінії матері – праправнучка Едварда Майлза, який прибув до п'ятого континенту з першим флотом, оскільки був засуджений на 7 років за крадіжку. Родина займалася фермерством у віддалених районах Нового Південного Вельсу. Спочатку дівчинка здобула домашню освіту, а потім училась у місцевій школі. Вона закінчила перший роман 1897 р., але австралійські видавництва відмовилися його друкувати, вважаючи занадто феміністським.

Майлз Франклін звернулися до вже відомого тоді австралійського поета і письменника Генрі Лоусона з проханням прочитати рукопис її роману «Моя блискуча кар'єра» й дістала від нього схвальний відгук. Лоусон узяв роман юної письменниці до Лондона, де твір був опублікований у квітні 1901 р. і отримав гарну пресу. В серпні того ж року видання потрапило до Австралії. Юна письменниця миттєво здобула славу на батьківщині. Франклін називали «Чудо-кометою» [115]. Її радо прийняли в себе визначні феміністки Сіднея і Мельбурна, а також інші соціально активні громади Австралії. В журналі «Bulletin» з'явилася рецензія А. Дж. Стеффенса: «Її книга – це тепле втілення австралійського життя, свіже, як повітря буша, ароматне, як дерева буша і чисте й правдиве, як сонячне світло буша» [115]. Роман перевидавався в Лондоні, але, на жаль, не приносив письменниці великих статків. Другий роман «Моя кар'єра йде шкереберть» лондонські видавці взагалі не прийняли до друку, тому що вважали занадто феміністським. Він був надрукований тільки 1942 р. Вона розуміла, що праця письменниці фінансово її не забезпечує. Тому 1906 р. Майлз виїхала до Сполучених Штатів, де вісім років працювала в Чикаго секретарем Національної профспілкової жіночої ліги й писала статті до журналу ліги «Life and Labour».

На початку 1920-х рр. письменниця замислила написати серію романів, присвячених життю піонерів Нового Південного Вельсу в районі Монаро. У зв'язку з цим задумом вона поїхала до Австралії влітку 1923–1924 рр., щоб поновити враження від цього місця (адже її не було в Австралії 18 років). 1928 р. в Лондоні вийшов перший роман з цієї серії «Вглиб країни» і відразу ж був

передрукований декілька разів. За ним 1930 р. опубліковано роман «Біжать десять кріків» («creek» з австралійської англійської мови – струмок, який під час сезону дощів перетворюється на повноводну річку, а в сезон посухи – майже щезає. – О. З.). «Назад до Бул Булу» (1931 р.), «Прелюдія до прокидання» (1950 р.), «Кокатуз» (1954 р.) «Джентельмен з Гьянг Гьянгу» (1956). Всю серію романів Майлз Франклін написала під псевдонімом Brent of Bin Bin – Брент із Бін Біну. Цей псевдонім вона охороняла дуже пильно, не розкриваючи його нікому (навіть видавцям) кілька десятиліть.

Після 18 років відсутності Майлз Франклін повернулася на батьківщину. 1936 р. письменниця опублікувала в Австралії видатний роман-сагу «Вся ця завзятість», який моментально став популярним і отримав винагороду австралійських письменників того ж року, а потім перевидавався багато років. Коли 1940 р. під час Другої світової війни Японія завдала бомбових ударів по австралійському місту Дарвін, роман «Вся ця завзятість» читали по австралійській національній радіомережі ABC розділ за розділом.

Дія роману розгортається в 1830–1930-х рр. у Новому Південному Вельсі, в районі Блакитних гір, де поселенці освоюють нові землі. У центрі роману – хроніка життя чотирьох поколінь родини Денні Ділейсі, їхніх сусідів, їхні родинні та суспільні зв'язки, що розгалужуються, їхні долі, тісно пов'язані з історією краю. Франклін веде оповідь про тих, хто, чесно працюючи все життя, освоював австралійську цілину. В поле зору Франклін потрапляла перш за все людина праці: небагатий фермер, стригаль, батрак, свегмен (від австралійського слова «swagman» – людина, що, мандруючи, носить свег – торбину й ковдру – за плечима. – О. З.). В цих людях Франклін бачила передусім носіїв таких якостей, як працелюбство, демократизм, товариськість – те середовище, де склалися найкращі риси австралійського національного характеру. Ця головна думка письменниці обумовила задум, ідейно-естетичну концепцію, художню специфіку її роману.

Ідейно-естетичний ідеал письменниці втілений у центральній фігурі роману – Дені Ділейсі. Зовсім юним він залишив рідну Ірландію, яка не могла його погодувати, й разом із дружиною Джоанною вирушив у далеку Австралію, про яку вони чули як про землю достатку, котра чекає на підприємливих, працелюбних хазяїв і обіцяє легке життя. Дені справді збудував кілька ферм, розводив коней та овець, накопичив не такий уже великий статок, але дуже дорогою ціною – роками виснажливої праці, тортурами страху та самотності, трагічними втратами, душевними й фізичними травмами. Водночас моральними якостями – чесністю, працелюбністю, безстрашністю, порядністю – він завоював загальну повагу й іще за життя став в очах громади легендарною особистістю. «Чесний Денні з Муррумбіджі», «Безстрашний Денні з Муррумбіджі» – так називали його люди. Франклін позбавила свого героя зовнішніх ознак сили й мужності. Навпаки, низенький, худорлявий, русявий, блакитноокий Денні не схожий на традиційний образ могутнього піонера, який постає з австралійських балад. Окрім того, майже зразу після прибуття до Австралії за трагічних обставин він потрапив у аварію і йому відрізали ногу. Відтоді його постійним супутником стала милиця, так само, як і закурена пінкова люлька [102, с. 94–95]. Коли він помер, уся округа йшла проводити «чесного Денні з Муррумбіджі» на цвинтар по дорозі, яку він сам побудував багато десятиліть тому. Тема дороги (як підкорення п'ятого континенту білим поселенцям) метафорично переплітається з темою життєвого шляху австралійського піонера, що уособлює найкращі риси австралійського національного характеру.

Останні 22 роки життя Майлз Франклін провела в Карлтоні, одному з районів Сіднея, в батьківському будинку. Там вона доглядала матір до її смерті 1938 р. Майлз Франклін заповіла продати її дім і на отримані гроші встановити щорічну премію за найкращий твір австралійських письменників. Ця премія носить її ім'я і стала головною відзнакою для митців художнього слова в

Австралії. Першим, кому її присудили, був Патрік Вайт, який згодом, 1964 р. , отримав Нобелівську премію з літератури.

В цьому будинку письменниця прожила до смерті, приймаючи багато відвідувачів. Бувало, що за два місяці до неї приїжджали понад 70 осіб. Вона широко листувалася зі своїми подругами, колежанками, знайомими з Америки, Англії та Європи. Вона багато писала в щоденниках. Її весела вдача, природний гумор притягували до зустрічі з нею австралійських письменниць, які залишались в захваті від її блискучого володіння словом. Катерина Сусанна Прічард писала їй у листі: «Після того, як я відвідала вас, мене не полишає чудовий настрій, я згадую ваші гострі дотепні висловлювання, ту теплу атмосферу, яка огорнула мене під час спілкування з вами і яка не покидає мене і донині» [116, р. 27].

Катарина Сусанна Прічард (4 грудня 1883, Левука, Фіджі – 2 жовтня 1969, Грінмаунт біля Перта) ввійшла до австралійської літератури дещо пізніше. Вже в перших романах «Піонери» (1910 р.) «Чорний опал» (1921 р.) та «Робочі воли» (1926 р.) Прічард прийшла до таких соціальних тем, як важка праця перших переселенців та їх боротьба з нелегкими погодними умовами континенту (суховії, повені, бурі, посухи), які можуть ущент зруйнувати щойно збудоване хазяйство, знищити врожай, потопити худобу. Вона описала суворе життя погоничів волів. Назва роману «Робочі воли» – це метафора життя погоничів, їх тяжкої щоденної праці. Не можна не згадати її сповнений ніжністю та болем роман «Кунарду, або колодязь у затінку» (1926 р.) – перший твір у національній літературі, присвячений трагічній долі головної героїні роману, дівчини-аборигенки на ім'я Кунарду.

Тож до кінця 1920-х рр. Прічард прийшла вже відомою письменницею, яка зуміла охопити в творчості різноманітні сфери життя австралійського народу. Естетичне оволодіння новою соціальною проблематикою йшло в неї шляхом усе глибшого проникнення у внутрішній світ людини. Засвідчують це її романи «Цирк Хексбі» (1930 р.) та «Близькі й чужі» (1937 р.). Розкриття

соціальної проблематики письменниця поєднала з проникненням у психологічний світ її героїв. Як писав у книзі, присвяченій Катерині Сусанні Прічард, її син Рік Троссел: «Вона завжди писала про те, що добре знала. В кінці 1920-х рр. письменниця мандрувала по Австралії з бродячим цирком Юерса. Вона затоваришувала з членами цього колективу і потім написала про них книгу» [116, р. 89].

Життя і трагедії пересувних циркових труп – традиційна тема відомих письменників ХІХ ст., таких як В. Гюго, Ч. Діккенс, Е. Горнкур, О. Купрін, Д. Григорович та інші. Проте оригінальність і національна самобутність таланту Прічард зробили цю традиційну для світової літератури тему свіжою й цікавою. «Сама по собі ця історія могла відбутися в Англії або в США, але вона представлена так, що може бути тільки австралійською. В цьому – одна з найважливіших якостей творчості Прічард: вона може взяти тему або концепцію далеко не нову, і так її повернути, що висвітлюється національна самобутність, яка виростає з таланту письменниці та зі специфіки країни» [117, р. 1000]. Естетично-емоційний вплив роману значною мірою обумовлений іронічною інтонацією, багатозначними підтекстами, зокрема контрастом між назвою книги та її змістом. Повна назва книги «Цирк Хексбі. Найяскравіше, наймальовничіше видовище у світі» схожа на циркову афішу, яка обіцяє веселощі й сміх. Але в такій назві книги є гірка, навіть скорботна іронія.

Соціально-психологічна лінія в творчості Прічард набула подальшого розвитку в романі «Близькі й чужі», який вийшов через 7 років після «Цирку Хексбі». Як писав Джон Ліндсей, «між цими двома романами лежала депресія “тридцятих”, зростання фашизму, небезпека нової війни» [118]. За кілька скрутних післякризових років багато змінилось у менталітеті австралійців: гнітюча соціально-політична атмосфера просочилася в кожну родину. Роман «Близькі й чужі» письменниця присвятила передусім впливу соціально-політичних факторів на сім'ю. Дія роману розгортається на тлі економічної кризи 1930 рр., на західному узбережжі Австралії, в курортному містечку

Калатта, в приміській зоні Перта й у Фрімантлі. Герої книги – подружжя Елоді та Грег Блеквуди. Об'єктом художнього осягання значною мірою стають тонкі, інтимні людські стосунки, такі споконвічні теми, як кохання, шлюб, подружнє життя, – той складний і багатогранний, сповнений конфліктів, трагедій, пристрастей своєрідний мікрокосм, пов'язаних родинними та сімейними узами людей.

Прічард не вважала роман «Близькі й чужі» творчим успіхом, мабуть, тому, що була вимушена змінити кінцівку твору, аби не викликати розмов про його автобіографічність (чоловік Прічард, Капітан Гуго Троссел, застрелився через тяжке матеріальне становище родини). Але мова роману, пошуки нових стилістичних прийомів, завдяки яким краще віддзеркалюються і внутрішня краса людини, і неперевершена чарівливість австралійського пейзажу, – все це є в романі. Багато років після написання «Цирку Хексбі» й «Близьких і чужих» Прічард говорила про велику роль мови художнього твору: «Писати слід яскравою мовою, щоби обрана тема здавалося цікавою, а герої викликали симпатію і співчуття. Коли не вдається пробудити у читача інтересу, тоді ні найблагородніші цілі автора, ані найточніша достовірність не врятують ситуацію. Ось чому письменник для того, щоб заволодіти розумом і почуттями читачів, має використовувати не тільки свої знання та віру в ідеали, але й магію слова» [119]. І ця магія слів присутня в подальших її творах 1940–1960-х рр., серед яких і славетна трилогія «Буремні дев'яності» (1946 р.), «Золоті милі» (1948 р.), «Крилате насіння» (1950 р.). А також автобіографічний роман «Дитя урагану» (1964 р.), книга «Невгасиме полум'я» (1967 р.), збірки оповідань.

Яскравою кометою, що пройшла по обрії австралійської літератури, був Брайн Кон Пентон, який народився 21 серпня 1904 р. в Контоні, передмісті Брісбена, а помер 24 серпня 1951 р. в Сіднеї. Австралійські й англійські довідкові джерела пишуть про нього як про романіста, журналіста, полеміста, видавця книг, спічрайтера, політичного письменника. І часто визначення «журналіст» стоїть перед визначенням «романіст». Це тому, що насправді

Брайн Пентон був видатним журналістом, добре відомим і в Австралії, і в Англії, де працював на різних посадах від репортера, кореспондента, ведучого гумористичної колонки про роботу федерального парламенту й парламенту штату до завідувача секції міжнародних новин і – врешті решт – головного редактора сіднейської газети «*Daily Telegraph*», – усюди він отримував блискучі результати. Він перебував в Англії з 1928 по 1933 р. Повернувшись згодом до Австралії, Пентон, поєднуючи журналістську й письменницьку працю, видав 1934 р. перший роман «Загарбники землі», а 1936 р. – його продовження «Нащадки». Його діалогія за структурою – це хроніка, за жанром – роман-сага про піонерів – підкрювачів австралійських земель, заселених племенами аборигенів, їхніх споконвічних володарів. Роман-сага Пентона, на відміну від твору Франклін подібного жанру, змальовує життя двох поколінь родини Дерека Кейбелла, які жорстоко й безжально «підкорювали» землю, котра належала аборигенам, вбиваючи останніх або зганяючи їх зі споконвічних земель, і в такий спосіб нестримно багатіли. Не менш жорстокими є стосунки й поміж білими переселенцями – новими хазяями землі та худоби. Для них нічого не вартувало захопити кусень чужої ділянки для випасу, вкрасти худобу в сусіда й поставити на ній своє клеймо, піти на будь-яке шахрайство тощо. Виразними, яскравими барвами Пентон змалював перипетії життя Дерека Кейбелла та його нащадків. Зміни в характерах героїв передовсім – це вплив атмосфери хижацького середовища на переселенців. Зовсім молодим, 20-річним, сповненим романтичних мрій і задумів, Дерек прибув до Австралії. На цій «благословенній землі» в перші ж дні й тижні його ошукали, відібрали в нього гроші й залишили напризволяще. Юнак швидко зрозумів: аби вижити у цьому «благословенному місці», треба стати ще жорстокішим, невблаганнішим, підступнішим, ніж його вороги. Пентон створив порівняльний портрет старого Кейбелла, зіставляючи його з Кейбеллом молодим: «За 60 років життя, здавалося, змінилася навіть будова черепа. Ніс, який у старого був хижацький, гачкуватий, скошений, як дзьоб у хижого птаха з неймовірно волохатими

ніздрями, у молодой людини був прямим, з чуттєвою горбинкою й ніжними жіночими ніздрями. У юнака більш чи менш округле підборіддя не було ні вольовим, ані безвільним; у старого ж підборіддя мало такий вигляд, ніби три кусеня грубо скутого заліза були спаяні разом... Чуттєва нижня губа, така помітна в юності... зникла у старого, чий щільно стулений рот, здавалося, був зовсім без губів. Тільки одна спорідненість залишалася між ними – звичка боязко й підозріло дивитися по боках, немовби в чеканні, що двері прочиняться – і в них виникне щось страшне» [120, р. 18–19].

Дилогія викликала великий інтерес (особливо перша її частина), однак не всі читачі були згодні з таким висвітленням кривавих подій і осоружними образами піонерів. Але Пентон відзначався тим, що завжди казав правду буржуазній публіці, подобалося це їй, чи ні. Полеміст у соціальних та політичних питаннях, бонвіван у житті, вправний яхтсмен, котрий виграв перші перегони на яхтах в Австралії 1947 р., він любив Австралію, тому бажав їй позбутися тих недоліків, про які писав.

Тема родини, відносин у родині наскрізно проходить через усі романи іншого видатного австралійського письменника Едуарда Вівіана Венса Палмера, який народився 28 серпня 1885 р. (Бандаберг, Квінсленд, Австралія), а помер 15 червня 1959 р. (Кью, Вікторія, Австралія). Оскільки йому присвячено нашу монографію «Венс Палмер і австралійський роман» (1984 р.) [100], не будемо тут детально висвітлювати його творчість і окреслимо лише її найважливіші етапи.

Також, як і інші романісти його доби, Палмер починав з журналістики, як і його дружина Нетті Палмер. Так само, як і інші австралійські письменники, він жив у Лондоні та працював там разом із дружиною. До того він іще побував у Японії та в Росії, бо мріяв зустрітися з улюбленим письменником Л. Толстим. Але юнацька сором'язливість втримала його від цього кроку.

У 35 років в Австралії він видав роман «Дочка трактирника», (1920 р.), потім – «Хазяїн Кіллари» (1922 р.), «Кронулла» (1924 р.), «Аванпост» (1924 р.),

«Людина на ім'я Гамільтон» (1928 р.), «Прості смертні» (1930 р.). Ці твори зробили Палмера відомим. Вони позначені інтересом до внутрішнього світу людини, до відносин людини й середовища, щоправда, поки ще в біологічному або етнічному планах.

Палмер вважав, що людина, яку надовго вирвали з сім'ї, з рідного середовища, яка загубила з ними контакт, приречена на самотність. Проте не можна сказати, що письменник зовсім ігнорував вплив соціальних факторів на особистість. Це засвідчують його романи «Прості смертні» (1930 р.), «Протока» (1930 р.), «Світанок» (1932 р.), «Родина Суейнів» (1934 р.), «Легенда про Сандерсона» (1937). В «Простих смертних» і в «Світанку» бринять мотиви «втраченого покоління». Герої цих творів повернулися з війни, де були скалічені фізично й морально. В Європі й Америці про втрачене покоління тоді писали Е. М. Ремарк, Р. Олдінгтон, Е. Хемінгвей. Наскрізною лінією через творчість Палмера проходить «проблема батьків і дітей», яка «в творчості романіста розглядається як проблема сенсу життя, відкриття, докладання зусиль» [121, с. 264].

Палмер аналізував не тільки відносини батьків і дітей. Він порушував питання ширше: про розпад буржуазної сім'ї, згубний вплив на неї соціально-економічних і соціально-політичних факторів, що просякали все життя австралійців періоду депресії 1930-х рр. Про це йдеться в усіх його романах, особливо в «Родині Суейнів» (який, до речі, перекладений українською мовою 1978 р. з післямовою автора цього підрозділу) [122].

Подальші десятиліття плідні для письменника. Він писав такі значущі твори, як роман «Циклон» (1947 р.), трилогію «Голконда» (1948 р.), «Час насіння» (1957 р.), «Велика людина» (1959 р.). За останній роман цієї трилогії 1959 р. він отримав премію Майлз Франклін. Після смерті подружжя Венса і Нетті Палмерів у штаті Вікторія було засновано дві літературні премії: за найкращий художній твір – імені Венса Палмера й за найкращий нехудожній твір (літературну критику, мемуари, щоденники, статті, есе тощо) – імені Нетті

Палмер, талановитої журналістки, відомої також у Європі й Америці. Слід наголосити, що творчість подружжя Палмерів – це великий внесок у розвиток австралійської літератури й культури в цілому, поширення ідеалів гуманізму, демократії та соціальної справедливості. (Проте 2010 р. під проводом центру Віллера премію Нетті Палмер перейменували на Премію прем'єра Вікторії, премія Венса Палмера залишилася).

Альберт Френсіс Ксав'є Херберт народився 15 травня 1901 р. (Джеральдтон, Західна Австралія) й помер 10 листопада 1984 р. (Еліс Спрінгз, Північна Територія). За походженням він був незаконнонароджений син мешканки штату Вікторія Емі Вікторії Скеммелл. Згодом тема безбатченка наскрізно пройде через усю його творчість [123].

Він отримав освіту в двох школах у Фрімонтлі, а в 14 років знайшов роботу в аптеці й невдовзі почав вивчати фармакологію в технічному коледжі Перта. 1925 р. він переїхав до Мельбурна, де записався на факультет медицини Мельбурнського університету. Але в цей час Херберт усвідомив, що його приваблює літературна творчість. Він опублікував кілька оповідань у журналі «*Australian Journal*», залишив навчання в університеті (1926 р.) та, усвідомлюючи, наскільки міська Австралія не розуміє ситуації з аборигенами в тропічній глибинці країни, 1927 р. поїхав до Північної Території, де працював погоничем худоби, робітником на залізниці, комендантом поселення аборигенів. Ксав'є знаходив з ними спільну мову, вивчав їхнє життя та культуру, намагався зменшити утиски влади білих на цих знедолених людей. Особливо його бентежило нелюдське ставлення білих чоловіків до жінок-аборигенок, котрі потрапляли в сексуальне рабство до перших, народжували дітей-метисів, непотрібних ні їхнім батькам, ані австралійському білому суспільству загалом. Ця гостра проблема безбатьківщини була йому відома з дитинства.

Херберт 1929 р. виїхав до Англії шукати визнання його як письменника та для кращого фінансового забезпечення. Там він почав писати роман

«Капрікорнія», присвячений расовій проблематиці на п'ятому континенті. «Японці презирливо ставились до малайців, малайці – до папуасів, папуаси – до аборигенів Австралії. Білому приємно було відчувати, що він може з презирством ставитись до них усіх. Але чи було це морально? Чи був у тому хоча б здоровий глузд?» [124, р. 103], – гірко міркував один із героїв саги.

Для створення роману Херберту знадобився весь життєвий матеріал, накопичений під час перебування на Північній Території. 1932 р. він повернувся до Австралії з завершеним романом і почав боротися за його публікацію. В цей час він обіймав різні посади, які тільки можна було знайти під час депресії: механік у автомобільному гаражі, шахтар, комендант поселення аборигенів на Північній Території, організатор південноавстралійського профспілкового союзу. Нарешті його роман «Капрікорнія» 1938 р. надрукувало австралійське видавництво «Publicist Publishing». Роман миттєво отримав визнання і був нагороджений медаллю до 150-річчя прибуття перших поселенців на береги Австралії. За жанром – це роман-сага, але його проблематика – це найжорсткіша критика стану й історичної ретроспективи відносин між корінними мешканцями Австралії та білими переселенцями. В англійському варіанті статті про Ксав'є Херберта у Вікіпедії «Капрікорнія» характеризується як гумористичний твір. Дозволимо собі не погодитися з цим. Справді, в цьому творі є гумористичні моменти, але це, швидше за все, – сміх крізь сльози. Загальна ж тональність видатного твору – це вбивчі іронія й сатира, вже не кажучи про сторінки роману, сповнені трагічними й життєвими історіями як героїв-аборигенів, так і тих білих, котрі насмілилися піти проти усталених в австралійському буржуазному суспільстві норм і пов'язати життя з жінками з тубільних племен та прийняли як рівних дітей-метисів, народжених від цих стосунків.

Своєрідність роману полягає в тому, що він поєднує побудову сімейної хроніки, саги з яскраво вираженими елементами авантюрного роману. Твір дуже великий за обсягом і надзвичайно насичений драматичними колізіями. Це

надає йому яскравого, захопливого забарвлення, допомагає втримувати інтерес читача до останньої сторінки. Слід відзначити, що «Капрікорнія» включена до шкільних програм в Австралії.

На цьому розповідь про творчість Херберта не закінчується. Її буде продовжено в наступних розділах монографії.

Розвиток кіноіндустрії в Австралії як дзеркало її національної історії

Важливою складовою становлення австралійської культури у ХХ ст. став розвиток національного кіно. Здавалося б, п'ятий континент був далекий від європейських новітніх культурних реалій. Таких, скажімо, як винахід братів Люм'єр у Франції 28 грудня 1895 р., що започаткував новий вид мистецтва кіно. Але, як не дивно, саме Австралія вела перед у світі в розвитку кіноіндустрії. «Якщо ви вивчаєте австралійський фільм від початку до кінця, ви вивчаєте історію Австралії, тому що це молода країна, яка має перевагу використовувати кіно як документ у більшості випадків її короткої історії. З початком держави-нації те, що було закарбовано на кінострічку в першому документальному фільмі, а також показано через наступні соціальні, природні, політичні зміни, дає змогу спостерігати розвиток австралійського характеру, культури, як вони побачені очима кіномитців», – відзначала дослідниця австралійського кіномистецтва Саскія Вандербент [125].

1896 р. в Австралії відбулася одна з перших у світі зйомок кінофільму. Експедиція Хадсона до островів Торресової затоки, що на півночі Австралії, зафільмувала унікальний етнографічний матеріал – церемоніальний танець аборигенів. Збереглося чотири з половиною хвилини цієї плівки, її навіть сьогодні можна побачити на Youtube [126, 127].

У жовтні 1896 р. французький хімік, агент кампанії братів Люм'єр і одночасно кваліфікований оператор Моріс Сест'є зробив кінозйомку пасажирів, які сходили з порома в Мейнлі, Сідней. Наступного місяця Сест'є

зняв 13 фільмів на перегонах у Флемінгтоні, включаючи змагання за кубок Мельбурна. Наступного року, знаючи любов австралійців до спорту, вже чотири команди кінематографістів знімали перегони на кубок [128].

Антрополог-піонер сер Болдуїн Спенсер разом із його помічником Ф. П. Гілленом у надзвичайно складних умовах здійснили кінозйомки багатьох ритуальних танців аборигенів у 1901 та 1903 рр. у центральній Австралії [129, р. 46]. Особливо цінним у цих фільмах є те, що антропологам вдалося записати не тільки зображення, але й музику і спів аборигенів, використовуючи воскові валики-циліндри. На відміну від коротких сцен, які знімали брати Люм'єри, зйомки, які представили археологи, були справжніми кінострічками, а в останньому випадку – ще й озвученими.

Важливу роль у становленні австралійського кінематографу відіграв відділ зв'язків із громадськістю Армії Спасіння на чолі з Джозефом Перрі. Основною метою відділу були зйомки фільмів на християнську тематику. Серед них – такі короткі кіноісторії, як «Соціальне спасіння» («*Social Salvation*», 1899 р.) та «Солдати Христа» («*The Soldiers of the Christ*», 1900 р.) [127, р. 3]. Разом із тим вони закарбували на кіноплівку найцікавіше з повсякденного життя австралійців, а також видатні події в житті австралійського суспільства.

Зазвичай у ті часи кіносеанси складалися з перегляду кількох коротких німих кінозамальовок або сюжетів і відбувались у різних більш-менш придатних приміщеннях: від танцювальних клубів до кінопоказу просто неба. Але кіно ввійшло в австралійську історію і як свідок отримання незалежності Австралії.

Так, 1900 р. відбулося святкування на честь звільнення австралійських колоній і створення Австралійської Федерації. Офіційно ця подія називалася «Інавгурація Співдружності Австралії» («*The Inauguration of the Commonwealth*»). У Сіднеї, столиці Нового Південного Вельсу, – одного зі штатів новоствореної Австралійської Федерації – пройшов грандіозний парад, у

якому брали участь англійські, індійські, шотландські, новозеландські військові контингенти імперських військ (після англо-бурської війни), а також, звісно, австралійські військові з'єднання. За ними йшли очільники церков, міністри кабінету міністрів, прем'єри штатів, мери міст, ректори університетів і колони демонстрантів з місцевого населення [129]. Вперше у світі все це було зафільмовано на кіноплівку декількома кінокамерами з різних точок. Керував процесом Джозеф Перрі [127]. Вдале розташування п'яти камер по ходу параду на розі вулиць дало змогу закарбувати його проходження крізь спеціально побудовані вітальні тріумфальні арки. З історії людства відомо, що такі арки зводили на честь армій-переможців, які поверталися додому. В даному разі тріумфальні арки побудували громадяни Австралії на честь їх визволення від колоніального ярма. Фільм закінчується кадрами, які зображують прем'єр-міністра та новий кабінет міністрів, котрі складають присягу парламенту Австралії. Це підписання федеративних документів поклало край колоніальній Австралії і започаткувало нову державу – Австралійську Співдружність. Важливість цього фільму після підписання урядового документа для індустрії кіно набула світового значення. Ця стрічка широко відома як перший фільм, який закарбував народження нової нації. Цей фільм вийшов 1901 р. і з успіхом демонструвався не тільки в містах п'ятого континенту, але й у Європі та Сполучених Штатах Америки [130].

Ще однією подією, котра надала Австралії першість у розвитку кінематографа в світі, була кінострічка «Історія банди Келлі» («*The Story of the Kelly Gang*», 1906 р.), яку створив Чарльз Тейт. Він же був і автором сценарію. Це перший у світі німий художній фільм тривалістю 70 або 80 хв., у якому йдеться про долю сім'ї Неда Келлі, яка вже на початку ХХ ст. стала історією-легендою в Австралії. У фільмі висвітлено справжні події, які відбувалися за 20 років до зйомки цього фільму в штаті Вікторія. Фільм розповідає про трагічну долю сім'ї ірландських скваттерів (власників земельного наділу), члени якої важко працювали на новій непривітній землі, незважаючи на тяжкі природні

умови (тут і повені, і посухи, і пожежі), стали боржниками банку, який за допомогою жорстоких поліцейських відбирає в них майно й землю, тим самим зробив їх існування нестерпним. Всі члени родини стали бушрейнджерами – людьми, які оселяються в буші (австралійському лісі), й почали мститися ворогам. Вони вдягались у маски й грабували банки, роздавали гроші біднякам, а також спалювали в банках заставні розписки інших переселенців, які потрапили в лещата банкірів. Келлі швидко став народним героєм на кшталт Робіна Гуда. Історія закінчилася трагічно: поліція, знайшовши Неда Келлі, почала в нього стріляти. Поліцейські влучили в нього кілька разів, але він не впав, чим налякав поліцейських. Нед повз, перемагаючи біль. Тільки знекровленого і виснаженого поліція його впіймала. Неда Келлі втрапили. Це також був перший австралійський художній фільм, який зазнав цензури: уряд штату Вікторія, де відбувалися ці події, заборонив його показ у всьому штаті. Ця стрічка мала величезний успіх в Австралії та за її межами. Вона стала найприбутковішою за 1900–1910-ті рр., зібравши 20 тис. фунтів стерлінгів (Великі гроші на той час. – О. З.).

Фільми, присвячені Неду Келлі, знімали в Австралії неодноразово. Набагато пізніше – через сто років – австралійські кінознавці Іна Бертран та Вільям Рутт присвятили цьому фільму працю під промовистою назвою «Картина, яка завжди буде жити. Історія банди Неда Келлі» [131]. Так, тема боротьби за справедливість, захисту знедолених і скривджених на ціле століття увійшла до австралійського кінематографу. На різних його етапах знімалися фільми про розбійників у масках, котрі виступають проти корумпованої поліції та ненажерливих банкірів.

Остання екранізація цього сюжету відбулась уже у XXI ст.: 2019 р. вийшов фільм режисера Дастіна Курзеля «Справжня історія банди Келлі» («*True Story of Kelly Gang*») виробництва Австралії. В його основу покладено роман Пітера Келлі, який приніс автору другу Букерівську премію. Прем'єра цієї кінострічки відбулась на міжнародному кінофестивалі в Торонто 2019 р. У

фільмі Нед Келлі позиціонується як народний герой Австралії. Змінилося ставлення до нього і в урядових колах штату Вікторія. Фільм знято за допомогою державного уряду Вікторії та кінокомпанії «Film Victoria Australia».

На думку дослідниці кіно Аннет Гамільтон, «саме з цього часу декласовані елементи, каторжники, бушрейнджери, міські та заміські злочинці займають своє місце в австралійському кіно. Хоча Австралія у 1920-ті рр. стає дедалі урбанізованішою нацією з населенням великих міст, яке ідентифікує себе як британський середній клас, національний кінематограф не робить їх життя предметом свого художнього інтересу. Навіть, коли героями стають не злочинці, а декласовані елементи з міста й передмість: погано вдягнені, з недостатньою освітою бідні робітники або сільські трударі. Австралійці мають інтерес до таких кінофільмів, які зачіпають почуття сенсу їхнього буття. Хоча міжнародна аудиторія тяжіє до фільмів про кенгуру, ему та білих благородних бушменів» [126].

Інший сюжет з колоніальної історії Австралії – непокора команди корабля «Баунті» 1789 р. капітану Блайту та її небажання повертатися до Австралії після того, як вони дісталися острова Таїті. Фільм уперше зняв режисер Раймонд Лонгфорд 1916 р. «Бунт на Баунті» була 55-ти хвилинною чорно-білою німою кінострічкою, яка стала зрештою австралійською кінокласикою. 1933 р. вийшов 65-хвилинний фільм режисера Чарльза Шовела «Повстання на Баунті» («*In the Wake on Baunty*»), успіх якому приніс актор Чарльз Флінн, який згодом став відомим голівудським актором [129]. Більш, ніж через 50 років цей сюжет використали у фільмі «Баунті» («*The Baunty*», 1984 р.), успіх якому, безперечно, приніс зоряний акторський склад: Ентоні Гопкінс, Лоуренс Олів'є, Едвард Фокс, Бернارد Гілл на чолі Мелом Гібсоном, до речі австралійцем за походженням і австралійським кіноактором, який згодом став однією з найбільших зірок Голлівуду, як і Ніколь Кідман.

Колоніальна тематика розвивалась у національному австралійському кінематографі протягом усього XX ст. Часто в основі фільмів лежали твори

письменників колоніального та постколоніального періоду. Одним із яскравих взірців, який демонструє вдалу екранізацію творів австралійської літератури, є фільм Нормана Дауна «Засуджений довічно» («*For the Term of His Natural Life*», 1927 р.) за однойменним романом Маркуса Кларка. Головний герой цього твору – несправедливо засуджений в Британії Руфус Доуз – опинився на австралійській каторзі з вироком «довічно засуджений». Реалістичні картини знущань тюремників з каторжників, жахливі умови їх життя, голод і побиття змусили Руфуса Доуза втекти з каторги і довго поневірятися в австралійському буші. Чесний і справедливий за натурою, він викликає неодмінні довіру й симпатію як читачів, так і глядачів. Ось чому автор цього підрозділу з повним правом назвала рецензію на переклад цього роману «Моральний імператив Руфуса Доуза» [109]. Так, у героя Маркуса Кларка існував моральний імператив, який допомагав йому вистояти самому в нерівній боротьбі з тюремниками й солдатами-переслідувачами, а також допомагати іншим знедоленим, які зазнали нестерпних поневірянь в Австралії.

Доля піонерів, простих людей Австралії, в яких закарбовані такі притаманні австралійцям риси характеру, як егалітаризм, справедливість, чесність, товариськість (*mateship*), без якої чоловікам неможливо було вижити в суровій австралійській дійсності, демократизм, неповага до вищих класів і тих, хто уособлює владу, втілювалися спочатку в художній літературі Австралії, а потім переносилися на екран. Так, в основу фільму «Сентиментальний парубок» («*The Sentimental Bloke*», 1920 р.) режисера Р. Ленгфорда покладено відому однойменну поему С. Дж. Дженніса про любов простого хлопця Артура Точерта до дівчини Дорін. Артур не дружив із законом, але, вийшовши з в'язниці, побачив і полюбив сповнену життя, сором'язливу Дорін. Він упадав за нею дуже сентиментально, врешті-решт одружився з нею й заради неї став заробляти чесні гроші, працюючи на землі. Цей ліричний, сповнений переживань героїв реалістичний фільм важливий іще й тим, що в ньому роль Дорін зіграла перша австралійська жінка-зірка Лотті Лоелл. Талановита

актриса, вона була ще й обдарованою сценаристкою та редактором у більшості перших австралійських німих фільмів, допомагаючи чоловікові Раймонду Ленгфорду.

У період німого кіно в Австралії розквітли різні жанри про життя піонерів. Одним із них є комедія-фарс під назвою «На нашій ділянці» («On Our Selection», 1920 р.). Її зняв Раймонд Ленгфорд за відомою книжкою австралійського письменника Стіла Радда «Тато і Дейв». Стіл Радд належав до плеяди письменників, які започаткували розвиток австралійського реалістичного роману [100].

У фільмі з гумором та деінде з гіркою іронією змальовано життя австралійських піонерів, сповнене труднощів і тяжкої роботи. Згадана в стрічці сім'я скваттерів Раддів переживає всі негаразди долі аж до повного занепаду їхнього хазяйства, аж до того, що вони йдуть до сусіда позичати борошно, аби не померти з голоду. Але вони сприймають усі труднощі й навіть трагедії з незмінною усмішкою на обличчі, веселими жартами, які підтримують оптимістичний настрій у перших переселенців. Популярність фільму і книжки на цей сюжет були такими, що протягом ХХ ст. зняли ще два фільми: режисер Кеном Голл 1932 р. (вже звукове кіно) і режисер Джордж Вейлі 1995 р. (звуковий кольоровий фільм).

Як відзначив австралійський дослідник кіноіндустрії Деб Верховен, «у період німого кіно в Австралії між 1906 та 1928 рр. було знято 150 фільмів» [132, р. 141]. Можна зробити висновок, що перші два десятиліття були продуктивними в розвитку австралійського кіно, яке художніми засобами віддзеркалювало національний характер і нелегкі умови становлення нової держави.

З початку 1930-тих рр. австралійське кіно майже повністю витіснили з ринку американські фільми. В цей час американські дистриб'юторські кіномережі охопили весь австралійський континент, розподілили кінотеатри між собою для прокату голлівудської продукції, набагато дешевшої, ніж

австралійські фільми. До того ж далася взнаки Велика депресія 1929 р., яка, на думку фахівця з економічної теорії Т. Дж. Валентайна, «вразила Австралію чи не найбільше, ніж інші країни світу». Досвід депресії в Австралії можна порівняти з такими країнами, як Канада й Аргентина, котрі теж дуже залежали від експорту та зовнішнього капіталу. Точилися дебати щодо відносної важливості зовнішніх і внутрішніх факторів, які поглибили депресію в Австралії. Мало розбіжностей щодо того, що крах світової економіки трансформувався в падіння експортних цін та зовнішнього кредитування... експортні ціни найбільше вплинули на ініціювання та визначення глибинної депресії в Австралії. Інші фактори були другорядні. Справді, депресія може розглядатися як незвична економічна флуктуація, нав'язана австралійському бізнесовому циклу заморськими джерелами» [133]. Проте «другорядність», про яку писав Т. Дж. Валентайн, не здавалося такою пересічною австралійському громадянину, коли, за матеріалами Музею великої депресії в Австралії, «депресія вразила домівки австралійців. Її пік прийшовся на 1932 р. коли офіційно вона становила 32% безробітних в країні. Сотні тисяч австралійців опинилися без роботи» [134]. Болісно вдарила депресія й по кіноіндустрії Австралії.

В 1930-ті рр. в світі почалася ера звукового кіно. Тоді в розпорядженні австралійських кінематографістів не було обладнання для зйомки звукових фільмів. Минули роки, перш ніж у них з'явилася необхідна апаратура. Цей період був позначений спадом у розвитку кіномистецтва в Австралії, але це зовсім не означало повного припинення діяльності кіномитців, про що йтиметься у присвяченому розвитку австралійського кінематографу підрозділі другого розділу монографії.

2.6. ВИЩА ОСВІТА І НАУКА ЯК СКЛАДОВІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ НА П'ЯТОМУ КОНТИНЕНТІ (1900–1930 рр.)

Вища освіта й наука в сучасних умовах все більше зазнають впливу нових імперативів соціально-економічного та культурного розвитку. Саме ці обставини актуалізують необхідність вивчати міжнародний досвід становлення та розвитку системи вищої освіти, передусім її університетської складової.

Австралія сьогодні демонструє високий рівень розвитку університетської освіти й науки, котрий обумовлюється як запитами суспільства, станом економіки, так і необхідністю забезпечити конкурентоспроможність країни.

Важливим досягненням і предметом гордості австралійців є спадковість у розвитку університетської освіти. Австралія зуміла знайти й утримати певний баланс – інтегруватись у світовий освітній простір, з одного боку, а з іншого – зберегти безперечні переваги національної системи вищої освіти, основу якої становлять університети.

Традиції й основні риси австралійських університетів було закладено в другій половині XIX ст., а саму ідею університету завезли до країни англійські колоністи [135, с. 70]. Важливу роль у відстоюванні ідеї світського й загальнодоступного університету відіграв Вільям Вентворт – визначний австралійський дослідник, письменник, правник і державний діяч [80].

Фактично ж національна система вищої освіти країни почала формуватися тільки після створення федерації штатів. Зростання кількості багатонаціонального населення Австралії, урбанізація і прогрес промислового виробництва, розвиток систем транспортної та інформаційної комунікації, уніфікація законодавства, дефіцит кваліфікованих фахівців, формування суспільної думки й громадянської свідомості висували нові вимоги до закладів вищої освіти.

1 січня 1901 р. шість британських самоврядних колоній – Квінсленд, Новий Південний Вельс, Вікторія, Тасманія, Південна Австралія та Західна

Австралія об'єднались і започаткували нову еру державотворення на п'ятому континенті.

Розвиток нової держави на початку ХХ ст. посилював потребу в підкресленні її культурних особливостей і пошуку самобутності. Не останнє місце в цьому процесі відводилося вирішенню проблеми університетської освіти, передусім її модернізації. Тож з моменту заснування федерації місце та роль університетської освіти в національному житті Австралії були предметом серйозних обговорень, дискусій та суперечок.

На момент утворення федерації в Австралії вже існували чотири університети: в Сідней (1850), Мельбурні (1853), Аделаїді (1874) та на о. Тасманія (1890). В них навчалося 2 652 студенти, а населення Австралії на той час становило 3 788 100 чоловік [136].

Університети були центрами освітнього й культурного життя. На них покладалася відповідальність за підготовку вчителів середніх шкіл і фахівців відповідно до потреб економічного розвитку конкретного штату. Особливістю розвитку університетів цього періоду є їх повна ізольованість один від одного, виключно британська орієнтація вищої освіти як з погляду її організації, так і змісту навчання, а також відносно невелика кількість студентів.

Незабаром після федерації були створені ще два університети: Квінслендський (1909) та університет Західної Австралії (1911). Таким чином, перші штати нової федеральної системи власне й стали центрами університетського життя. 1914 р. в усіх університетах навчалося лише 3 300 студентів (0,1% населення Австралії) [137].

На перших порах федеральний уряд мав досить обмежені повноваження щодо системи вищої освіти й практично не брав участі в її розвитку. Відповідальність за законодавче забезпечення, управління та визначення стратегічних пріоритетів розвитку цієї сфери покладалися на штати/материкові території, компетенція федерального уряду не поширювалась на діяльність

університетів. Вища освіта залишалася в управлінні штатів та материкових територій аж до Другої світової війни.

Традиційно австралійські університети розвивались як цілком автономні установи, вони підлягали тільки юрисдикції штатів. Головна роль в управлінні вищою освітою також належала урядам штатів, на які покладалась основна відповідальність за стан і розвиток освіти на всіх рівнях у межах даної адміністративної одиниці. Всі університети країни, крім Національного університету Австралії, заснували парламенти своїх штатів [136].

Тож на початку XX ст. в австралійському суспільстві сформувалася ідея про те, що вища освіта має бути сферою особливої державної ваги, остаточно ж вона оформилася після Другої світової війни.

Шість найстаріших університетів Австралії, заснованих до Першої світової війни, утворили неофіційну групу пісковикових університетів. Вони об'єдналися за тим самим принципом, що й британські виші з червоної цегли, – завдяки матеріалу, з якого були збудовані перші кампуси.

Професор Мельбурнського університету С. Марджінсон, схильний вважати, що наявні на цей момент в Австралії університети були «невеликими і комфортабельними анклавом професійного навчання та елітарної культури», які «відокремлювали себе від держави, виробничого сектора і плебейського суспільства в цілому» [138, р. 6].

В травні 1920 р. на конференції в Сіднеї представники тодішніх шести університетів Австралії сформували Комітет австралійських віце-канцлерів для координації та вдосконалення системи вищої освіти, а також для вирішення питань, що стосуються університетського сектору, однак він так і не набув офіційних повноважень до Другої світової війни [139].

До 1940 р. всі університети фінансували уряди штатів. Усі штати мали повну автономію щодо видів і назв документів про закінчення університету, змісту освітніх програм, а також вимог до випускних іспитів. Кожен університет мав свій повноважний законодавчий акт про заснування

університету як юридичної особи в штаті/території, який у більшості випадків визначав цілі й завдання університету. Відповідальність за керівництво та управління університетом покладалася на керівний орган, переважно це Рада або Сенат, кількісний склад якого міг коливатись у межах від 15 до 35 виборних осіб і членів, що призначаються [140, с. 7–8].

На початку XX ст. відбувалися певні зміни в структурі та ролі університетських керівних органів – загальною тенденцією стала концентрація виконавчої влади в апараті віце-канцлера. Зростання виконавчих повноважень сприяло розширенню деяких загальних управлінських функцій. Ефективний пошук та впровадження нових форм існування, з одного боку, давали змогу інтегрувати в себе нові підходи у діяльності, а з другого – зберігати основні функції й традиції університету.

Період до 1940-х рр. характеризувався становленням вищої освіти Австралії. На початку XX ст. зміст австралійської вищої освіти розвивався під впливом британської освітньої моделі; австралійські університети ще підтримували тісний зв'язок з англійськими університетами, які забезпечували заклади вищої освіти Австралії своїми кадрами, а також здійснювали післядипломну підготовку випускників.

У перші десятиліття XX ст. австралійці почали все частіше заповнювати викладацькі посади, хоча більшість з них були випускниками Оксфордського або Кембриджського університетів. Австралійські інтелектуали почали усвідомлювати, що вища освіта не може прогресувати лише, копіюючи освітню систему Британії, а потребує якісних змін як у змісті освіти, так і в застосуванні нових технологій у навчанні та прогресивних методик у викладанні різних предметів, переосмисленні ролі природничих наук, акценті на фундаментальних дослідженнях і розв'язанні проблеми підготовки висококваліфікованих спеціалістів.

У 1900–1930 рр. децентралізується управління вищою освітою, збільшення кількості навчальних предметів та зміна підходів до навчання,

вдосконалення університетських програм і планів. Основне завдання австралійських університетів полягало в зміцненні науки й промисловості за рахунок розвитку знань та їх застосування для вирішення найважливіших економічних проблем країни. Досягнути цієї мети передбачалося в умовах жорстких обмежень, відсутності фінансування.

Значно впливала на динамічний розвиток університетів та поступове перетворення їх на провідні заклади вищої освіти підтримка приватного капіталу. Протягом перших трьох десятиліть XX ст. австралійські університети майже повністю залежали від незначних щорічних грантів уряду штату та благодійних пожертв. Ці пожертви давали змогу створювати нові кафедри з багатьох дисциплін, розширювати сферу навчальної та наукової діяльності, а також спонукали уряди штатів збільшити обсяги фінансування.

В першій третині XX ст. австралійська система вищої освіти успішно інтегрувала в себе нові підходи в діяльності та прогресивні тенденції того часу. Австралійські університети одні з перших стали декларувати принципи вільного навчання і приймати всіх охочих, незалежно від релігійних переконань та соціального походження. Вони концентрувалися на забезпеченні своїх студентів «реальними» навичками, а не абстрактними теоріями; в змісті навчання переважали професійна й прикладна орієнтація на протипагу так званим «вільним мистецтвам» у європейських університетах; інженерні курси виділилися в окремий напрям університетської освіти; значно поширилися вечірня й заочна форма навчання; жінки отримали рівні права з чоловіками здобувати університетську освіту. В цьому полягала їхня основна відмінність від стародавніх англійських університетів. Окрім того, з моменту заснування федерації новий акцент на наукових дослідженнях поступово став визначальним у діяльності університетів.

У 1900–1930 рр. австралійські університети були все ще тісно пов'язані з класичними та математичними традиціями. Однак створення абсолютно нових факультетів, орієнтованих на вирішення економічних питань, а не реорганізація

навчальних кафедр, було новаторським на той час. Заснування нових факультетів, впровадження практичних та спеціальних курсів стали черговою демонстрацією готовності університетів адаптуватися до економічних потреб країни.

Розвиток і становлення австралійських університетів у першій третині ХХ ст. пов'язаний передусім із утвердженням та захистом інституційної автономії. Найстаріші австралійські університети були засновані актами законодавчих органів колоній. Це породило сумніви щодо визнання їхніх ступенів поза межами колоній і призвело до того, що вони домагалися королівських хартій з Лондона, які б надавали їм легітимності по всій Британській імперії. Ця тенденція спостерігалася ще певний час. Так, університет Тасманії отримав королівську грамоту 1915 р. через 25 років після заснування університету [141].

Австралійський підхід у забезпеченні стандартів вищої освіти був обумовлений тим, що всі університети мали статус самостійних установ, а також юридичні права на акредитацію власних навчальних курсів і програм [140, с. 3].

На початку ХХ ст. рівень системи вищої освіти Австралії був не надто високим, взнаки давалися низький рівень підготовки викладачів, недостатнє фінансування університетів. Тож у перших три десятиліття ХХ ст. університети розпочали активно покращувати та активізувати свою діяльність. Результатом подолання суперечностей між наявною й необхідною системою вищої освіти стало вдосконалення університетських програм, запровадження нових курсів, навчальних дисциплін, започаткування нових наукових галузей.

Стрімке зростання кількості студентів в університетах у першій половині ХХ ст. відображало поступ технологічного розвитку та загальний прогрес епохи. Водночас університети активно відстоюють права жінок отримувати освіту на рівних умовах з чоловіками, обіймати викладацькі посади, входити до складу Сенату (Ради) університету. На початку ХХ ст. значно активізувалося

студентське життя університетів: створювалися студентські ради, започатковувалися студентські періодичні видання.

На початку XX ст. австралійські університети завоювали високу репутацію за видатні наукові дослідження. 1915 р. професор математики та фізики університету Аделаїди сер Вільям Брегг разом із сином та випускником цього закладу сером Лоуренсом Бреггом отримав Нобелівську премію з фізики [142].

Перша світова війна внесла корективи у розвиток університетів, призвела до згортання більшості лекційних курсів, університети стали місцем військової підготовки й зазнали чималих людських втрат. Так, на фронтах Першої світової загинули 197 представників Сіднейського університету. Із 535 студентів та працівників університету Аделаїди, які зарахувалися добровольцями, 78 віддали своє життя. 107 студентів, випускників і викладачів університету Тасманії воювали на різних фронтах війни, 15 з них загинули. В літописі активної військової служби Мельбурнського університету ідентифіковано 1725 осіб, 253 з яких загинули.

У міжвоєнні десятиліття австралійські університети значно розширилися й утвердилися завдяки ґрунтовній базі, закладеній в останні десятиліття XIX ст.: збільшувалась кількість студентів, реалізовувалася низка амбітних планів, спрямованих на розвиток інфраструктури та капітального будівництва, зростало їх значення та авторитет у житті суспільства. Ці якісні зміни призвели до переходу від установ, що займаються «гуманітарною освітою вчених-джентльменів», до навчальних закладів, які беруть активну участь у підготовці кваліфікованих спеціалістів для наукоємних професій [143].

1902 р. 50-річчя святкував Сіднейський університет – перший заклад вищої освіти Австралії. За цей час він значно розширився й утвердився. Там викладали не тільки традиційний університетський курс – класику, природничі науки та математику, а також «сучасні» дисципліни – французьку й німецьку мови, політичну думку.

Позитивні зрушення стали можливими завдяки значній фінансовій допомозі, яку надавали університету благодійники та меценати: підприємець Генрі Чалліс (250 000 фунтів стерлінгів), бізнесмен Томас Фішер (30 000 фунтів стерлінгів), інженер і підприємець сер Нікол Рассел (50 000 фунтів стерлінгів). Австралійський політик, природознавець та зоолог сер Вільям Маклей подарував університету унікальну природознавчу колекцію [144].

В ювілейний рік стрімко зростає кількість студентів – 730 осіб (1901 р. їх було 657). 1909 р. було відкрито університетську бібліотеку, названу на честь її головного мецената Т. Фішера, згодом побудували комплекс університетських споруд. 1914 р. було створено спілку жінок Сіднейського університету, а 1929 р. – представницьку студентську раду [145].

1919 р. факультетів збільшалося з чотирьох до 10. 1919 р. лікар акушер-гінеколог Констанс Д'Арсі стала першою жінкою, обраною до складу Сенату університету [146].

Перша третина XX ст. позначилася динамічним розвитком Мельбурнського університету. Стрімкий прогрес природничих дисциплін на початку XX ст. призвів до офіційного відкриття 1903 р. факультету природничих наук. На інженерному факультеті вперше запровадили наукові ступені з гірничої справи, машинобудування й електротехніки.

Один за одним створювалися нові факультети: стоматологічний (1904), сільськогосподарський (1911), педагогічний (1918), економічний (1924), архітектурний (1931). 1911 р. в університеті було засновано першу в країні кафедру англійської мови, а 1912 р. – кафедру соціології. 1915 р. у складі університету відкрився перший в Австралії медичний науково-дослідний інститут [147].

У першій третині XX ст. університет намагався залучати найкращих учених і дослідників для наукової роботи та викладання, запроваджував нові наукові напрямки. Так, 1919 р. зоологія стала самостійною навчальною дисципліною. 1937 р. на базі університету було засновано рентгенівську та

радієву лабораторію Австралії. Того ж року створено перший в Австралії метеорологічний факультет, дослідження з хімії набули загальнодержавного значення. Все це свідчило про зміщення акцентів на дослідницьку наукову роботу.

Особливої популярності університет став набувати серед жінок. Так, Джорджина Світ стала першою жінкою в Австралії, яка 1904 р. отримала ступінь доктора наук у Мельбурнському університеті, а згодом стала першою в Австралії жінкою-професором.

У першій третині XX ст. подальшого розвитку набули структурні підрозділи факультету мистецтв: Вікторіанський коледж мистецтв та Мельбурнська музична консерваторія – перша в історії Британської імперії консерваторія у складі університету. 1926 р. було створено факультет музики.

У першій третині XX ст. університет змушений був двічі – в 1904 і 1920 рр. оголошувати кампанії зі збору коштів на забезпечення навчального процесу й підтримку діяльності закладу, намагаючись привернути увагу громадськості до потреб університету та його значення для розвитку суспільства. 1919 р. річний бюджет університету становив 45 000 фунтів стерлінгів і потребував значно більших обсягів фінансування й додаткової підтримки [147].

Новаторські підходи до розвитку вищої освіти демонстрував університет Аделаїди – третій найстаріший австралійський університет. Він був першим в Австралії, який обрав жінку до Ради університету (1914) і присвоїв жінці докторський ступінь з музики (1918).

Дух досліджень набув подальшого розвитку на початку XX ст. У 1900-х рр. університет пропонував ступінь з мистецтва, природничих наук, права, медицини та музики. Було запроваджено нові дисципліни: математику, філософію, мови та гірничу техніку [148].

З університетом Аделаїди пов'язане ім'я австралійського геолога й полярного дослідника, автора багатьох праць з геології та гляціології, учасника

трьох антарктичних експедицій сера Дугласа Моусона. Відомий дослідник Антарктики 31 рік працював в університеті професором геології й мінералогії. 1907 р. Д. Моусон був учасником першої експедиції Е. Шеклтона, а 1911 р. організував власну експедицію до Антарктиди, яка увійшла в історію як Австралійська антарктична експедиція (1911–1914 рр.). У ході експедиції на карту було нанесено більшу частину антарктичного узбережжя і виявлено понад сотню різних географічних об'єктів. Наукові праці цієї експедиції становили 22 томи [149]. У 1929–1931 рр. Д. Моусон керував Британсько-австралійсько-новозеландською антарктичною дослідницькою експедицією, яка описувала узбережжя Антарктиди й виконувала океанографічні спостереження.

Своєму динамічному розвитку в першій третині XX ст. університет багато в чому зобов'язаний австралійському бізнесмену і меценату Барру Сміту, який 19 років входив до складу Ради університету. За життя його пожертви університету перевищили 20 000 фунтів стерлінгів, зокрема 9 000 фунтів стерлінгів на благоустрій бібліотеки, яку згодом назвали його ім'ям, та придбання до неї книг. Він зробив значний внесок у розвиток пошукових і розвідувальних робіт з геологічного вивчення надр та заснування метеорологічної обсерваторії на горі Костюшко – найвищій вершині материкової Австралії [148].

Початок XX ст. був найбурхливішим періодом в історії університету Тасманії. Постійні звинувачення в його недоцільності та неефективності призвели до того, що 1903 р. на розгляд парламенту штату навіть внесли законопроект про закриття університету, який, щоправда, не набрав необхідної кількості голосів [150, р. 27].

Намагаючись продемонструвати своє значення для штату, Рада університету просувала в 1901–1903 рр. план зі створення нової гірничої школи, яка би готувала спеціалістів для гірничодобувної галузі Тасманії, однак його не схвалили парламентарі. Натомість на факультеті природничих наук

запроваджуються нові курси: механічне креслення, геодезія та прикладна механіка.

Нова ера співпраці між урядом штату й університетом розпочалася після того, як університет став готувати майбутніх тасманійських учителів для педагогічного коледжу в Хобарті. Завдяки цим зрушенням зросла кількість студентів: з 57 у 1904 р. до понад 100 у 1906 р., а потім до 147 у 1910 р.

З 1909 р. акцент на наукових дослідженнях поступово став визначальним у діяльності університету. 1910 р. заклад отримав першу велику пожертву від Джона Ральстона в сумі 8 000 фунтів стерлінгів, передбаченої виключно для наукових досліджень [151]. Ці кошти були спрямовані на підтримку нещодавно заснованої кафедри біології, яку 1911 р. очолив професор Теодор Флінн – один із перших дослідників репродуктивної біології сумчастих.

Знаковим дослідницьким проектом, який реалізував університет Тасманії, стало проектування і будівництво 1916 р. першої великої гідроелектростанції на острові. Відтоді гідроенергетика стала окремим науковим напрямом. 1919 р. уряд надав університету грант у сумі 3 000 фунтів стерлінгів на спорудження нової лабораторії для потреб електротехнічної промисловості.

Відкриття 1919 р. торговельно-економічного, а 1921 р. інженерного факультету було зумовлене зосередженням більшої уваги на спеціалізованих курсах, орієнтованих на професіоналів, які навчалися без відриву від виробництва.

1927 р. з призначенням Александера Лестера професором фізики фізичний факультет став одним із провідних в Австралії, який вів дослідження з фізики елементарних частинок, космічного випромінювання і електрохімії металевих поверхонь [150, р. 45].

Помітну роль у житті університету почали відігравати жінки. До 1914 р. вони отримали 66 із 175 присвоєних наукових ступенів (37,7%). 1928 р. Едіт Ловенштерн, яку призначили викладачем математики, стала першою жінкою, що посіла постійну академічну посаду [151].

10 грудня 1909 р. на честь 50-річчя відокремлення Квінсленда від Нового Південного Вельсу актом парламенту штату було засновано університет Квінсленда і сформовано перший Сенат з 20 чоловік.

1910 р. було створено перші три факультети: мистецький, природничих наук та інженерний, а 1911 р. розпочали навчання перші 83 студенти (60 юнаків та 23 дівчини). 1914 р. Квінслендський університет присудив вчені ступені своїй першій групі випускників [152].

Після Першої світової війни університет започаткував низку амбітних планів, спрямованих на розвиток інфраструктури й капітального будівництва закладу. 1923 р. відомі австралійські меценати Джеймс О'Ніл Мейн та його сестра Мері подарували університету 693 акри (280 га) землі для розвитку майбутнього сільськогосподарського факультету. Через чотири роки вони надали кошти у розмірі понад 50 000 фунтів стерлінгів на придбання 274 акрів (111 га) землі під забудову університету. Починаючи з 1926 р. один за одним засновуються нові факультети: сільського господарства, ветеринарії, медицини та стоматології [153, р. 61–64].

У 1927 р. перший професор фізики Квінслендського університету Томас Парнелл розпочав свій знаменитий довгостроковий експеримент з падінням висоти звуку: він вирішив довести, що деякі сполуки, які здаються твердими (пек), насправді – рідини дуже високої в'язкості. Цей експеримент визнаний як найдовший лабораторний експеримент у світі, що проходить у безперервному режимі й триває донині [154].

Університет Західної Австралії був заснований у лютому 1911 р. як перший університет штату, а також перший безкоштовний університет у Британській імперії. Згідно з Актом про університет Західної Австралії уповноваженим колегіальним університетським органом був Сенат, що складався з 18 членів і віце-канцлера. Він визначав основні засади і напрями розвитку університету та приймав рішення з найважливіших питань його діяльності. В рамках закону про університет Західної Австралії в 1913 р. також

була створена студентська гільдія як незалежний автономний самоврядний орган.

Законодавці того часу були одностайні в думці, що університет має бути не лише безкоштовним, а й надавати практичну вищу освіту, щоб розвивати економіку Західної Австралії. Основу новоствореного університету становили три факультети – інженерний, природничих наук та мистецький, на яких навчалось 184 студенти (63% юнаків і 37% дівчат) і працювало 12 викладачів.

У 1916 р. перший канцлер університету та один із його засновників сер Джон Вінтроп Хакетт залишив університету щедрий спадок – суму у розмірі 425 000 фунтів стерлінгів, завдяки якому в 1929–1932 рр. на площі 51 га було побудовано нове університетське містечко, а університет став одним з найбільших землевласників у Перті [155].

Протягом першого десятиліття розвитку університету не вщухали суперечки щодо сумісності політики безкоштовної освіти з великими витратами на забезпечення його діяльності. Тож згідно з заповітом Дж. Хакетта було засновано чимало стипендій для здібних та обдарованих студентів. Перший докторський ступінь університет присвоїв у 1919 р. У 1920 р. у ньому навчалось 332 студенти (59% чоловіків та 41% жінок) [156, р. 28].

Чималий внесок у розвиток університету Західної Австралії зробив професор Хуберт Вітфельд, який двічі був віце-канцлером: у 1913–1915 та 1925–1927 рр. Основний акцент в діяльності молодого університету Х. Вітфельд робив на широкому та різноплановому діапазоні навчальних програм та якості навчання студентів, а не дорогих та затратних наукових дослідженнях. Його політика, спрямована на підтримку тісного зв'язку між природничими та гуманітарними дисциплінами, забезпечувала єдність міжфакультетського співробітництва. Велика заслуга Х. Вітфельда полягала також у тому, що він започаткував міжнародне співробітництво університету, а у 1927 р. ініціював створення четвертого факультету – юридичного [156, р. 79–82]. В 1930 р. в університеті навчалось понад 600 студентів.

Крім університетів до закладів вищої освіти Австралії входять коледжі системи технічної і додаткової освіти (Technical and Further Education, TAFE). Заклади системи TAFE перебувають у підпорядкуванні восьми різних органів влади штатів і територій, що розрізняються за розміром і характером [157].

Основна відмінність між закладами TAFE і університетами полягає в різноманітності тривалості освітніх курсів та форм навчання. На відміну від університетів, де переважають студенти денного відділення, переважна частина студентів TAFE навчаються на заочній або на вечірній формі, поєднуючи роботу і навчання. Окрім того, на противагу університетам, які є автономними установами, більшість закладів систем TAFE зародилися і розвивалися як частина урядових відомств. Це означає, що, будучи освітніми установами, вони повинні були діяти в рамках системи державного управління.

До 1918 р. у більшості австралійських штатів і територій було сформовано структуру технічної освіти і закладено основу її подальшого розвитку. Затребуваність технічної освіти, як правило, припадає на час національної кризи, світової війни чи економічної депресії. Руйнівний вплив Великої депресії, коли безробіття досягло рекордного для Австралії максимуму – майже у 29 % у 1932 р., з усією гостротою поставив питання про необхідність розширення і вдосконалення усього спектру системи технічної освіти задля подолання проблеми безробіття серед молоді [158].

Рішучі дії уряду в 1930-х рр. сприяли, серед іншого, створенню денних навчальних класів для безробітної молоді та виділенню штатам певних фондів для цієї мети й були спрямовані на пом'якшення проблеми високого рівня безробіття серед молоді та задоволення все більших професійних потреб у висококваліфікованих спеціалістах [157].

До 1970-х рр. фінансування технічних закладів перебувало в компетенції штатів, федеральний уряд надавав лише незначну фінансову допомогу. Основна структура технічної освіти, сформована на початку XX ст. залишалася практично незмінною до 1970-х рр. [158].

В основу національної моделі розвитку вищої освіти в Австралії було покладено модель, що орієнтується на масову й у перспективі загальну вищу освіту.

Австралійська модель управління вищою освітою, яка сформувалась у післявоєнний час, доволі специфічна. У країні з федеративною формою державного устрою управління освітою було й залишається вкрай централізованим, відсутні органи-посередники, яким центральне міністерство могло б делегувати частину повноважень.

Структура університетів Австралії також формувалась історично. Так, шість найстаріших університетів штатів мали в основі факультети, які включають кілька департаментів, а також коледжі. Однією з головних особливостей перших австралійських університетів є система коледжів. В основу нової форми університетського устрою покладено модель коледжів англійських університетів Оксфорда й Кембриджа – спочатку вони засновувались як житлові коледжі, а згодом стали також навчальними закладами [159, с. 61–62].

До утворення федерації в Австралії вже повсюдно працювали публічні та парламентські бібліотеки, бібліотеки Королівських товариств, що мали чималі фонди наукової й технічної літератури, а також університетські бібліотеки [160]. Заснування держави висунуло завдання створити Національну бібліотеку. 1901 р. було засновано бібліотеку Парламенту для забезпечення потреб новоствореного федерального уряду.

Важливу роль в організації й розвитку наукових досліджень Австралії відіграли наукові товариства – приватні організації, незалежні від урядових установ. Перші наукові товариства в Австралії виникли ще в XIX ст. Утворення федерації сприяло появі нових наукових товариств: Австралійського історичного товариства (1901), Королівського історичного товариства Вікторії (1909), Королівського історичного товариства Квінсленда (1913), Королівського

товариства Західної Австралії (1914). У вересні 1917 р. в Сіднеї було створено Королівський Австралійський хімічний інститут.

Наукові товариства організовувалися за активної підтримки австралійської політичної еліти, заможних меценатів, освічених поціновувачів австралійської культурної спадщини. Об'єднавчим принципом усіх цих товариств, які виконували до певної міри функцію маркера австралійської ідентичності, було вивчення самотутньої австралійської спадщини, формування цілісної картини унікальності австралійської культури.

Перші наукові товариства створили любителі, які цікавилися наукою і для яких науково-дослідна робота не була джерелом доходу. Члени королівських товариств Австралії не тільки не отримували платні, але навіть платили зі своєї кишені членські внески. Ця обставина визначила низку специфічних особливостей розвитку австралійської науки.

З моменту заснування федерації питання про місце та роль науки в національному житті Австралії теж було предметом серйозних обговорень, дискусій і суперечок. Завдяки технологічній перевазі низки європейських країн, а також створенню 1915 р. національного департаменту наукових досліджень Великої Британії (DSIR) прем'єр-міністр Б. Г'юз усвідомив, що наука має бути основою національної безпеки й економічного успіху молодій державі.

Першим важливим кроком у становлення та розвитку науки молодій державі стало створення 16 березня 1916 р. Консультативної ради з науки і промисловості (Advisory Council of Science and Industry), яка 1920 р. трансформувалася в Інститут науки і промисловості (Institute of Science and Industry) [161]. Нетривала історія інституту (1921–1926) була сповнена проблемами, пов'язаними з відсутністю фінансування, персоналу та науково-дослідної бази. За п'ять років було підготовлено лише два річні звіти і реалізовано кілька невеликих проектів, які досить обмежено вплинули на розвиток економіки.

1926 р. прем'єр-міністр Австралії Стенлі Брюс переглянув Закон про наукові та промислові дослідження, в результаті чого виникла Рада з наукових і промислових досліджень (Council for Scientific and Industrial Research, CSIR), яка швидко розвивалась і досягла перших успіхів. Її завдання полягало у зміцненні науки та промисловості за рахунок розвитку знань і їх застосування для вирішення найважливіших економічних проблем. Досягнути цієї мети передбачалося в умовах жорстких обмежень. На розвиток наукових досліджень протягом чотирьох років було передбачено лише 250 000 фунтів стерлінгів [161]. Певних зрушень вдалося досягти у збільшенні значення та вагомості фундаментальної науки.

1949 р. Закон про наукові та промислові дослідження знову переглянули, в результаті чого було створено Організацію науково-промислових досліджень (Commonwealth Scientific and Industrial Research Organisation, CSIRO), яка діє і нині.

1919 р. для представлення Австралії в Міжнародній раді з науки було засновано Австралійську національну наукову раду (The Australian National Research Council, ANRC), на основі якої згодом утворилась Австралійська академія наук.

З першого року утворення молодого держави федеральний уряд проявляв значний інтерес до застосування наукових досліджень у сільському господарстві. У 1901–1915 рр. неодноразово намагалися створити Бюро сільського господарства з науково-дослідними функціями, однак марно. На необхідності запровадити нові наукоємні галузі наголошувалось у звіті Австралійської міжштатної комісії за жовтень 1915 р. який, з-поміж іншого, акцентував на тому, що Німеччина ефективно розвивалася завдяки тому, що її уряд систематично застосовував наукових знання.

Іноді провідних учених залучали до консультування державних органів з науково-технічних питань, але це були радше винятки, ніж правило. В

принципі, федеральний уряд практично не розвивав наукові дослідження до початку Першої світової війни.

1926 р. для розвитку наукових досліджень з охорони здоров'я було засновано федеральну раду з охорони здоров'я як дорадчий орган, котрий забезпечував співпрацю між федеральними органами охорони здоров'я та урядами штатів. 1936 р. на її основі постала Національна рада з питань охорони здоров'я та медичних досліджень. Її функції були значно розширені: окрім консультування уряду країни та штатів з охорони здоров'я, вона опікувалася розвитком медичних досліджень, а також їх фінансуванням [162]. У перший рік на дослідження було виділено грант у сумі 30 000 фунтів. Так було закладено основи провідного експертного центру Австралії в охороні здоров'я.

Отож, розбудова нової держави в першій третині XX ст. посилювала потребу в розвитку та вдосконаленні університетської освіти й науки, які органічно вписані в контекст соціокультурної політики Австралії і є її важливою складовою.

Ключові базові перетворення, основні напрямки розвитку та модернізації австралійських університетів у першій третині XX ст. полягали в створенні нових дисциплін, навчальних програм і кваліфікацій, передачі професійних знань, якісних змінах у структурі університетських керівних органів, започаткуванні наукових досліджень.

Прогресивна динаміка в конструюванні національної австралійської ідеї багато в чому стала можлива завдяки діяльності перших університетів.

Діяльність австралійських університетів у першій третині XX ст. з високим ступенем імовірності можна віднести до об'єктів національного австралійського дискурсу, які відіграли значну роль у становленні та розбудові системи вищої освіти Австралії.

2.7. ПОЛІТИКА АВСТРАЛІЇ ЩОДО КОРИННОГО НАСЕЛЕННЯ (КІНЕЦЬ XIX – перша половина XX ст.)

26 січня 1788 р. капітан Артур Філіп, призначений губернатором Нового Південного Вельсу, заснував поселення Сідней-Коув, на місці якого пізніше з'явилося місто Сідней. Перша група «вільних» поселенців з Англії прибула на континент 1793 р. Так почалося поступове його заселення.

Прибуття перших європейських колоністів відкрило нову сторінку в історії австралійського континенту і його корінного населення. На той час суспільство аборигенів перебувало ще на стадії первіснообщинного розвитку; корінний народ жив родовими громадами, якими керували ради дорослих чоловіків, і вели кочовий спосіб життя. Основними видами господарської діяльності були полювання, рибальство та збиральництво.

Поява європейців в Австралії виявилася згубною для аборигенів. Корінних мешканців відтісняли від джерел води й мисливських угідь. Багато з аборигенів загинули від голоду та спраги, були вбиті під час зіткнень з білими поселенцями або померли від хвороб, які завезли європейці та проти яких у тубільців не було імунітету, або алкоголю, що згубно впливав на їх організм. Аборигенів використовували як дешеву робочу силу в тваринницьких господарствах (котрі називалися станціями або ранчо) білих поселенців у внутрішніх районах країни. Культура землекористування (йдеться про ставлення до права власності) європейців і корінного населення суттєво відрізнялась. Європейські поселенці огорожували земельні ділянки, а аборигени, які доти вільно переміщалися по країні, перетворювалися на порушників кордонів чужих володінь.

Колонізація Австралії ґрунтувалася на ідеї, що європейська цивілізація і культура стоять на вищому щаблі, тому європейці можуть перетворювати світ відповідно до своїх бажань і уявлень. Вони сприймали аборигенів як частину фауни й не визнавали за рівних собі людей. На початку XIX ст. в англійських

колоніях на австралійському континенті навіть проходили серйозні юридичні дебати з приводу того, чи справді корінні жителі є «людьми» настільки, що їх убивство можна вважати кримінальним злочином» [163, с. 367].

Можна впевнено констатувати, що «біла» колонізація супроводжувалася цілеспрямованим винищенням корінних мешканців, обезземеленням і витісненням їх углиб континенту, в екологічно несприятливі райони, що, в свою чергу, суттєво збільшило їхню смертність. Так, якщо на початковому етапі колонізації місцевого населення налічувався близько 300 тис. чол., то на кінець XIX ст. – до 60 тис. чол. [164]. Нині корінний народ становить менш, ніж 2,2% населення країни (приблизно 400 тис. чол.) [165]. Швидке зменшення кількості аборигенів призвело до вкорінення у свідомості колонізаторів ідеї про те, що вони є народом, який вимирає, тож потребує захисту. Шлях до порятунку європейці бачили в повному контролі над життям корінних австралійців і у створенні перепон для відносин між білим та кольоровим населенням. Хоча політика щодо аборигенів була у віданні штатів і тільки аборигени Північної Території підпорядковувалися центральному уряду, вона ґрунтувалась на єдиних принципах, заснованих на расовій дискримінації, й включала окрему від європейців освіту та проживання, комендантські години, заборону на алкоголь, відсутність соціального страхування, нижчу заробітну плату, державну опіку над дітьми, що полягала в забиранні дітей від матерів. Законодавчо було закріплено створення спеціальних резервацій для проживання аборигенів за межами міст або у віддалених районах.

Резервації для аборигенів почали створюватися в Австралії вже у XIX ст., що обґрунтовувалось турботою про них і прагненням захистити їх від самих себе. Зокрема передбачалося, що в резерваціях вони зможуть отримати землю для господарства, що зменшить їх залежність від урядової підтримки, а також припинить сутички за територію з європейцями. Резервації проіснували аж до 1960-х рр.

Для захисту аборигенів уряди штатів створювали спеціальні посади захисників та колективні органи – Ради захисту аборигенів. Вперше посада головного захисника аборигенів з'явилася 1836 р. у Південній Австралії (ним став Меттью Мурхаус), та 1839 р. – у Вікторії (її зайняв Джордж Август Робінсон) [166]. 1860 р., за результатами проведеного двома роками раніше огляду проживання і добробуту місцевого населення у штаті Вікторія, було створено Центральну раду для нагляду за інтересами аборигенів, яка 1867 р. змінила назву на Центральну раду захисту аборигенів.

У Новому Південному Вельсі Рада захисту аборигенів почала працювати з 1883 р. Вона складалася з п'яти осіб і наглядала за розподілом соціальної допомоги аборигенам на території всієї Австралії. Спочатку до неї входили чоловіки-добровольці, які мали певний досвід роботи з місцевими мешканцями. Хоча рада не мала законних повноважень, у її арсеналі було широке коло інструментів неформального впливу на аборигенів, зокрема розподіл продуктової допомоги, дозвіл на залізничні перевезення, надання невеликих земельних ділянок. Також рада консультувала інші урядові установи з питань, що стосувалися корінного населення.

В Південній Австралії питаннями «тубільців» опікувалось Міністерство у справах колоній Британської імперії. Після створення 1886 р. Ради з захисту аборигенів у складі секретаря і п'яти членів, яких призначав губернатор, повноваження в цій царині перейшли до неї. В Західній Австралії Раду захисту аборигенів було створено 1887 р. (1897 р. її перетворили на Департамент аборигенів). 1897 р. така рада з'явилася й у Квінсленді [167].

Контроль за життям аборигенів та регулювання їхнього життя було закріплено в низці законодавчих актів, які штати почали приймати вже у другій половині XIX ст. Першим у цій царині став «Закон про захист аборигенів», який набрав чинності у штаті Вікторія 1869 р. Він надавав Центральній раді захисту аборигенів широкі повноваження з контролю над місцем проживання, роботою, шлюбами та сім'ями корінного населення. Хоча цей закон приймався одночасно

з проведенням у Британії та її австралійських колоніях демократичних реформ, які передбачали надання права голосу всім чоловікам, незважаючи на матеріальний стан і введення таких заходів, як безкоштовна державна освіта, вони не стосувались аборигенів.

1886 р. у штатах Вікторія та Західна Австралія було прийнято законодавчі акти, відомі під назвою «Закон про змішані раси». У Вікторії цей закон (його повна назва «Закон про захист корінних народів Вікторії та управління ними») дозволяв забирати аборигенів змішаного походження, відомих як «змішані раси», метиси або «напівкасти», з таборів або резервацій, де вони мешкали, для асиміляції в європейське суспільство. Такі дії розлучали сім'ї, розривали культурні зв'язки між батьками й дітьми, руйнували громади та спричиняли широкі протести аборигенів. При цьому Рада відмовлялася допомагати людям, які підпали під дію цього закону. Передбачалося, що ця політика призведе до скорочення населення в резерваціях і подальшого закриття багатьох з них. У цьому законі не було положень щодо укладання угод про надання аборигенам заробітної плати, хоча існувало положення про забезпечення робітників одягом, ковдрами та «достатнім забезпеченням» [168].

Згідно з законом, прийнятим у Західній Австралії, вказана рада отримала широкі повноваження захищати аборигенів і запобігати порушенням, а також брати участь у їхньому житті, включаючи нагляд, опіку, виховання й освіту їхніх дітей. Закон також уповноважував магістрати привчати дітей-аборигенів до роботи у віці до 21 року. Його імплементація фактично призвела до жорсткого контролю над корінним населенням. Одним із мотивів такої «турботи», якою виправдовувалися ці дії, була земля, на якій проживали аборигени і яку прагнули захопити європейці [169].

Наступні законодавчі акти, які приймали в цих та інших австралійських штатах, розвивали положення попередніх законів. Наприклад, у регламенті 1899 р., котрий прийняв губернатором штату Вікторія до чергового «Закону про аборигенів» від 1890 р., зазначено, що «губернатор може для кращого догляду,

опіки та виховання будь-яких дітей-аборигенів наказувати передавати їх під опіку Департаменту бездоглядних дітей або Департаменту реформаторських шкіл» [167]. Хоча закон 1910 р. відновив допомогу аборигенам за межами резервацій і усунув різницю між метисами («напівкастами») та «повнокровними» аборигенами, це призвело до відчуження деяких земельних ділянок, що перебували на їхній території внаслідок зменшення кількості жителів.

Закон 1915 р. скасував низку положень законів 1890 та 1910 рр. та відновив відмінність між «напівкастами» та «повнокровними» аборигенами і відповідні їм права на проживання й підтримку на станціях у резерваціях. Він деталізував положення щодо контактів, посвідчень, заробітку та їх розподілу й опіки над дітьми аборигенів [168]. 1917 р. Рада вирішила зібрати вікторіанських аборигенів у резервації на озері Тіерс.

Закон про аборигенів, який набрав чинності 1897 р. у Західній Австралії, обмежив витрати на добробут корінного населення фіксованою сумою на противагу 1% доходу, як того вимагала Конституція, що суттєво зменшило підтримку корінних мешканців, які й так змушені були виживати. 1905 р. у Західній Австралії прийняли черговий закон, який передбачав кращий захист і догляд за аборигенами регіону. На його основі політика щодо них впроваджувалася наступних 60 років. Закон створив посаду головного захисника аборигенів, який став законним опікуном кожної дитини аборигенів до 16 років, і дозволив органам влади «відправляти та затримувати» дітей-аборигенів на службі (роботі) [170].

У Новому Південному Вельсі перший закон, присвячений аборигенам, набрав чинності 1909 р. З поправками від 1915, 1918, 1936, 1940, 1943 та 1963 рр. він регулював життя корінного населення аж до середини 1960-х рр. Закон передбачав, що всі резервації й станції та всі будівлі аборигенів повинні бути передані Раді захисту аборигенів. Вона мала повноваження виселяти аборигенів з міст; призначати керівників місцевих комітетів і місцевих опікунів

резервацій; контролювати резервації; не допускати продажу спиртних напоїв аборигенам; зупиняти спілкування білих людей з аборигенами або відвідування резервацій. Він також заклав основу для політики Ради щодо виведення молоді аборигенів з резервацій і налагодження їхньої роботи на європейців. Поправки до Закону від 1915 та 1918 рр. дозволили Раді відбирати дітей у батьків для навчання, а також змушували «напівкасти» залишати резервації [170]. Дівчат відправляли до Кутамундра, де їх готували до роботи домашніх слуг, а хлопців – до Сінглтона для освоєння навичок служби в господарствах європейців. 1924 р. було створено спеціальний будинок для хлопчиків Кінчели в Кемдені [171].

З 1920-х рр. політика урядових кіл Австралії щодо корінного населення набула яскраво вираженої форми примусової асиміляції з метою зменшення кількості жителів резервацій. У 1930-х рр. низку резервацій закрили, а аборигенів перевели в інші місця, у результаті чого їх землю передали в оренду сусіднім білим фермерам, як це сталось у районах Тибооберра, Енгледул та Каровра [172].

Звичайно, аборигени намагалися відстояти свої права. Так, у 1920-х рр. їхні представники почали лобіювати скасування Ради захисту аборигенів на користь органу, який мав би всенародне членство. У 1920–1940-х рр. діяло кілька організацій, які намагалися досягти цієї мети: Австралійська асоціація прогресу аборигенів, Австралійська ліга аборигенів та Прогресивна асоціація аборигенів. Вони також боролися за громадянство аборигенів та повну рівноправність з іншими громадянами. Серед тих, хто брав участь у цих заходах у 1930-х рр., переважно вихідці з Нового Південного Вельсу та Вікторії. Зокрема це Вільям Купер (Куммерагуня), Білл Фергюсон (Дуббо), Маргарет Такер і Дуглас Ніколлс (Мельбурн), Джек та Селіна Паттен і Том Фостер (Ла Перуз), Перл Гіббс (Броварріна), Джек Кінчела (Кунабарабран) і Хелен Гросвентор (Редферн).

1937 р. уряд Співдружності провів першу національну конференцію з питань аборигенів, на якій була підтримана політика асиміляції «напівкаст». У 1940-х рр. цю діяльність продовжили в рамках «нової політики асиміляції».

Однією з найтрагічніших сторінок в історії взаємин європейців з корінними австралійцями є вилучення дітей змішаної раси аборигенів від матерів, законодавче підґрунтя для якого заклав закон 1867 р. Хоча ця політика почала формуватися ще наприкінці XIX ст., її ідеологом можна вважати Аубера Октавіуса Невілла, головного захисника аборигенів у Західній Австралії у 1915–1935 рр. і комісара в справах тубільців у 1936–1940 рр. Він мав великий вплив на розробку її теоретичних засад і впровадження не лише в цьому штаті, а й у всій країні. Його призначення на цю посаду мало наслідком ретельне виконання Закону про аборигенів 1905 р. і безпрецедентне втручання в життя корінного народу цього штату.

Невілл перебував під впливом поширеної наприкінці XIX – на початку XX ст. ідеї про ієрархію людського суспільства, вищість і нижчість різних рас та груп людей, яка виправдовувала жорстокість європейців до аборигенів. Як зазначає Х. Зогбаум, Невілл розробив два механізми контролю над аборигенним населенням. Перший з них – це вилучення дітей-метисів від матерів [173, р. 123].

На першому етапі кар'єри (1915–1920 рр.) Невілл зосередив увагу на створенні поселень під керівництвом уряду. Ідея їх появи полягала у прагненні ізолювати дітей аборигенів від батьків, виховати й навчити виконувати некваліфіковану роботу, наприклад, обслуговувати будинки європейців або працювати на фермі. Діти жили на території спеціальних інтернатів, де їм забороняли говорити рідною мовою. Вони також не мали можливості бачитися з батьками. Дітей навчали англійської мови та давали їм початкову освіту, якої вистачало для роботи на фермах або іншої фізичної праці. Водночас ці поселення відігравали роль бар'єрів, адже білі громади не хотіли, щоб аборигени таборували на околицях міст.

Інституалізацію цього шляху яскраво характеризує така цитата Невілла: «У Західній Австралії в нас є лише декілька закладів для прийняття позашлюбних дітей “напівкаст”, однак сотні людей живуть у таборах, близько до міст, у поганих умовах. Нескінченно краще взяти дитину від матері та помістити в установу, де нею будуть опікуватися, ніж дозволити виховувати її під впливом таких таборів. Ми дозволяємо матерям ходити до закладів, хоча вони відокремлені від дітей. Матері перебувають у таборі на деякій відстані, а діти живуть у гуртожитках. Батьки можуть вийти на роботу і повернутися, щоб побачити, що за їхніми дітьми добре доглядають. Ми, як правило, вважаємо, що через кілька місяців вони залюбки залишають там своїх дітей» [174, р. 37].

Вважаючи, що «повнокровних» аборигенів слід залишити в спокої і припинити спроби їх цивілізувати, адже вони з часом вимруть, він найбільше переймався долею людей змішаного походження. 1937 р. на першій проведеній на рівні Співдружності конференції установ штатів, відповідальних за політику щодо аборигенів, він сказав: «На мою думку, проблема є такою, яка врешті сама вирішиться. У Західній Австралії дуже багато повнокровних аборигенів, які живуть власним природним життям. Здебільшого вони не отримують достатню кількість їжі, і вони насправді спустошені власними племінними звичаями. Незалежно від того, що ми робимо, вони вимруть» [175, р. 16].

Невілл був переконаний, що «напівкасти» можуть стати такими самими хорошими громадянами, як і будь-які інші представники європейської раси. Тому він виступав за збільшення їх кількості, обґрунтовуючи цим активніше вилучення малих дітей у матерів. Ці погляди демонструє така цитата з його виступу на вказаній конференції: «Якщо кольорові люди цієї країни повинні бути поглинені загальною спільнотою, вони мають бути всебічно придатними та освіченими... Якщо вони можуть читати, писати та рахувати і знати, яку зарплату вони повинні отримувати, і як укласти угоду з роботодавцем, це все, що потрібно. Як тільки це буде досягнуто, у світі немає причин, чому цих кольорових людей не слід включати до громади. Однак для досягнення цієї

мети ми повинні мати відповідальність за дітей у віці шести років: марно чекати, поки їм не виповниться дванадцять чи тринадцять років... ми маємо намір створити достатньо населених пунктів для навчання та виховання цих дітей, щоб вони були поглинені у загальну спільноту» [175, р. 11].

Внаслідок цієї політики тисячі дітей аборигенів було забрано від батьків і передано на виховання в інтернати або сім'ї європейців. Після закінчення цієї політики в Австралії запровадили спеціальний термін, який характеризує дітей аборигенів, що потрапили під дію цієї «програми» – «вкрадене покоління». Наразі їх точна кількість невідома. За приблизними оцінками австралійського уряду, вона становить близько 10% населення аборигенів. Лише у Новому Північному Вельсі забрали від батьків 6200 дітей. На момент перепису 2011 р. в країні налічувалося 14700 представників «вкраденого покоління» [176].

Інший механізм контролю над аборигенами, який запропонував Невілл, полягав у «відбілюванні» корінного населення. Зокрема він припустив, що в результаті цілеспрямованої місегенації (міжрасових шлюбів між представниками «напівкаст» і європейців) можна знищити всі ознаки фізичного типу аборигенів. Фактично це означало спробу зберегти корінних австралійців від повного вимирання шляхом кровозмішення з білим населенням. У книзі «Кольорові меншини Австралії: їх місце в суспільстві» він артикулював віру в те, що асиміляція аборигенів змішаного походження може відбуватися лише через «розведення кольору» [174, р. 27]. В даному виданні розміщено багато фотографій, які демонструють цей процес на прикладі шлюбів аборигенів і «напівкаст» з білими австралійцями.

В цьому контексті досить цинічним видається його бачення майбутнього аборигенів країни: «Чи будемо ми мати населення в один мільйон негрів у Співдружності, чи збираємось об'єднати їх у нашу білу громаду і врешті забути, що в Австралії коли-небудь були аборигени?... Я не бачу заперечень щодо остаточного поглинання в нашу власну громаду і перемоги над усією корінною австралійською расою» [174, р. 25]. Х. Зогбаум назвав її великим

біологічним експериментом, у результаті котрого влада штатів фактично вирішувала, яким аборигенам дозволено одружуватись, а яким – ні [173, р. 124]. Ця політика була особливо популярна від початку XX ст. до Другої світової війни.

Отже, з другої половини XIX ст. і до кінця 1930-х рр. уряд Австралії проводив політику насильницької асиміляції корінних мешканців, що мало наслідком знищення їх мови, традицій, звичаїв і культури. Попри різні варіації законів, усі вони слугували єдиній меті – захопити землю аборигенів, а корінну расу перетворити на слуг, які мають допомагати європейцям у господарстві, що, безперечно, є дискримінацією за расовою ознакою. Хоча вона обґрунтовувалась захистом аборигенів, це призвело до різкого зменшення їх кількості та їх десоціалізації. Деякі дослідники вважають її геноцидом щодо представників австралійської раси, який тривав до 1970-х рр. [177].

Ситуація змінилася лише в останній третині XX ст. 1966 р. парламент Австралії прийняв Акт про національність і громадянство, який уперше в історії країни визначив аборигенів громадянами Австралії, тобто наділив їх статусом громадянина держави. 1967 р. в країні відбувся референдум з приводу внесення до Конституції поправок щодо прав корінного населення. Відповідно до ст. 51 Конституції парламенту Австралії було надано можливість прийняти спеціальне законодавство щодо народу будь-якої раси, включаючи, відповідно, корінних мешканців. За його підсумками було внесено поправки до Конституції країни, які дозволили приймати спеціальні закони в інтересах корінного населення й вилучили положення про те, що кількість австралійських аборигенів не слід враховувати при розподілі місць у парламенті та фінансування, а також при прийнятті інших рішень. Він по праву вважається віховою подією в політичному розвитку країни, адже за прийняття цих поправок проголосувало 90,2% виборців, що є найвищим результатом за всю історію країни.

Після цих кроків в Австралії ухвалили низку законодавчих актів, які регламентувати різні сторони життя аборигенів. Закон про расову дискримінацію 1975 р. є одним з головних документів, що регулюють правовий статус корінних народів Австралії, його прийняттю передувала ратифікація в парламенті країни Міжнародної Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 р. Ці кроки стали в певному сенсі поворотним моментом у політиці держави щодо правового регулювання справ аборигенів континенту й поступово почалося скасування дискримінаційного законодавства.

Ще 1961 р. з'явився Австралійський інститут вивчення аборигенів, у рамках якого: 1) координуються всі етнографічні та лінгвістичні дослідження в країні; 2) розроблено детальні граматики багатьох мов аборигенів; 3) ведеться порівняльно-історичне вивчення австралійських мов.

Акт про земельні права корінних австралійців 1993 р. є найважливішим легітимним механізмом регулювання правового статусу корінних народів Австралії. Прийняттю цього закону передувала довга боротьба корінних жителів континенту за свої земельні права, починаючи з часів колонізації. На його основі в країні створили Суд із земельних прав корінних австралійців. Ґрунтове законодавство набрало чинності й на рівні штатів.

2008 р. Кевін Майкл Радд, депутат австралійського парламенту і прем'єр-міністр Австралії з 2007 по 2010 рр., на історичному засіданні парламенту в Канберрі офіційно вибачився перед австралійськими аборигенами за заподіяну їм протягом двох попередніх століть кривду. Хоча після цих кроків австралійського уряду державна політика стосовно корінних народів кардинально змінилася, трагічні сторінки минулого ще мають певний вплив на суспільство країни.

2.8. ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В АВСТРАЛІЇ НА ПОЧАТКУ XX СТ.

1788 р. в Австралії була створена перша британська колонія. Людей, які заселили австралійський континент, або вислала туди Британська влада як злочинців, або відрядила як наглядачів за злочинцями. Експансія вглиб материка та відкриття нових територій супроводжувалися винищенням корінного населення, що різко змінювало демографічну ситуацію на континенті.

На нашу думку, визначення кількісних змін та змін у етнічному складі населення Австралії – важливе дослідження в контексті історії міжетнічних стосунків, національної політики, гармонізації суспільних процесів на австралійському континенті й розвитку культури цієї країни. Адже саме населення, його нестача чи надмірна кількість, подолання суперечок між різними верствами та етнічними групами, особлива міграційна політика сприяли економічному, культурному та соціальному розвитку Австралії й покращили загальний добробут громадян у XX ст.

Громадяни є основою будь-якого суспільства, причиною розквіту чи занепаду того чи іншого політичного та економічного співтовариства. Тому в даному підрозділі монографії буде проаналізовано склад населення Австралії в першій половині XX ст.; розглянуто, які чинники зумовили зміни в кількості населення, визначено, які історичні події на континенті та в світі мали на це вплив; досліджено, які спірні питання у відносинах між жителями Австралії, зокрема аборигенами й колоністами, вплинули на кількість населення, визначено, які погляди пересічні австралійці та влада країни мали на міграцію в різні періоди.

Першу британську колонію було закладено 1788 р. З самого початку створення австралійське суспільство вирізнялося неоднорідністю свого складу. Населення колонії складалося з засуджених і військових, що наглядали за ними. Хоча спочатку було вирішено, що нова колонія мала складатися з цих двох

типів переселенців, саме останні «могли розраховувати на масштабну підтримку з боку уряду: оплату переїзду, безкоштовне харчування, виділення землі та, навіть, надання в розпорядження в'язнів для обробки землі, а також харчування для них. Не дивлячись на привабливі умови, за перші кілька років лише кілька десятків громадян Британії скористалися такою можливістю» [178, с. 77]. Як зазначає Р. Джон, досліджуючи витoki австралійської історії та культури, «мусимо завжди пам'ятати, в який спосіб приїхали ці люди», а їх поведінка і дії «беруть початок з проблем британської індустріалізації та ірландського незадоволення» [179, s. 29]. Як наслідок, за 80 років до Австралії було відправлено близько 162 тис. засуджених. Імміграція до Австралії значною мірою залежала не від потреб самої колонії, а від настроїв у Британському суспільстві в той чи інший період. У 1830-х рр. імміграція стала важливою політичною проблемою, темою для обговорення серед теоретиків і публіцистів. Певні соціально-економічні фактори, такі як економічна криза в Шотландії 1830-х рр., різке зростання населення, а пізніше – голод 1845 р. в Ірландії вплинули на те, що імміграція «перестала бути справою виключно Британії чи Ірландії, а стала частиною культури метрополії» [179, s. 32].

Хвиля урбанізації у Великій Британії започаткувала промислову революцію одночасно з руйнуванням традиційного укладу життя на селі. В містах почастишали випадки як поодинокі, так і організованої злочинності. Більшість з новоприбулих до Австралії були продуктом міської злочинної субкультури. Такі злочинні елементи могли становити до 5% населення міста, хоча члени тих груп часто не проживали в одному місці довго. І місцева влада намагалася відправити до нових колоній саме їх. Якщо розглядати етнічний склад австралійського суспільства, то шотландців було порівняно небагато, набагато менше, ніж представників Англії (більшість з них походила з Лондона), чого не можна сказати про ірландців. Останні становили приблизно чверть усіх засуджених і відправлених до Австралії. Ірландці відрізнялися від інших за віком: вони були значно старші від засуджених до примусової

імміграції, як правило, були вже одруженими та релігійними. Особливістю було також те, що ірландці походили з сільської місцевості [179, s. 29]. За гендерним складом засуджені теж відрізнялися – жінки становили до 1/6 загальної кількості всіх британських засланців, більшість з цих жінок були «проведені» по документах як незаміжні й майже всі записані в служниці. Основною причиною їх ув'язнення була дрібна крадіжка [179, s. 30–31].

Шлюб як союз жінки та чоловіка підтримували церква та влада колоній від самого початку їх заснування, хоча він не мав великого поширення. До дітей у той час ставилися як до продовжувачів роду, існували ситуації, в яких батько не одружувався, а лише визнавав дітей співмешканки, а діти, що були фактично позашлюбними, виховувались у родинях. Так, Сара Льюїс була вислана до Австралії за крадіжку в магазині, прибула на острів Норфолк 1790 р. і через деякий час познайомилася з рядовим Вільямом Тунксом, солдатом морської піхоти. І хоч у списках жінок з 1806 р. вона зазначалась як «незаміжня з двома позашлюбними дітьми чоловічої статі» [179, s. 70–71], вона прожила разом з В. Тунксом «до кінця його днів, виховуючи троє дітей» [179, s. 70–71]. Син Джон став купцем і передав ім'я Сара дочці, яка знову передала його вже своїй дочці [179, s. 70–71].

Спробу вирішити проблему гендерної нерівномірності в колонії було зроблено в 1830-х рр. У великій Британії почали з'являтися проекти підтримки жіночої імміграції до Австралії. Так, 1831 р. започатковано урядовий проект імміграції жінок до Нового Південного Вельсу, а 1849 р. Товариство позики для родинної міграції ім. Кароліни Чішолм започаткувало допомогу жінкам, що іммігрували на п'ятий континент. У першому проекті проблемою було те, що майбутніх іммігрантів обирали не самі колонії, а харитативні організації. На проект були численні нарікання, що стосувалися моральних рис обраних іммігрантів, фактично це було «висилання жебраків». Варто також зазначити, що, якщо засуджених ніхто не запитував про їх бажання їхати до Австралії, то згода бідного населення все ж таки формально була необхідна.

Товариство позики для родинної імміграції ім. К. Чішолм було найвпливовішою організацією, що допомагала в міграції родин та, насамперед, жінок, підкреслюючи необхідність моральної охорони самотніх жінок під час подорожі й одразу після прибуття на місце [179, s. 33]. Орієнтувалися такі жінки на вдалий шлюб, який розглядали як можливість покращити матеріальне чи соціальне становище. Причому соціальна різниця, яку жінка навряд чи змогла б подолати у Великій Британії, в Австралії не була перешкодою для вдалого союзу. Існують численні згадки військових про те, як жінки (кухарки чи служниці), що їх супроводжували, виходили заміж за впливових осіб [179, s. 70].

Можна підсумувати, що «Велика Британія розглядала імміграційні проекти як середовище для розв'язання власних проблем у суспільстві й тогочасних економічних потреб. Експортували злодіїв та бідноту, не замислюючись над тим, яке суспільство постане в результаті таких починань» [179, s. 33].

Важливим історичним фактором, що вплинув на склад населення на австралійському континенті, стала «золота лихоманка». Вона спричинила наплив шукачів пригод, насамперед чоловіків, що знову вплинуло на гендерну рівновагу в регіоні. Ті чоловіки, що вирішили не повертатися туди, звідки вони прибули шукати золото, а осісти й одружитися з місцевими жінками, формували великі родини, котрі були для них основою процвітання. Як зазначають дослідники, «для тих, хто скористався можливістю та залишився і володів землею, родина мала величезне економічне значення, часом навіть визначала поразку або успіх у справах. Велика громада дітей, не кажучи вже про здорову жінку, давала виразні переваги» [179, s. 71].

Серед місцевого населення існували негативне ставлення до шукачів золота з Азії, ворожість до китайців, які прибули в часи «золотої лихоманки», що пізніше призвело до ідеї «Білої Австралії». В 1880 р. та 1888 р. колонії погодили прийняття законодавства проти імміграції з Китаю, а в наступних

роках Південна Австралія, Новий Південний Вельс та Вікторія узгодили закони, які відкрито виключали прийняття китайських іммігрантів або обмежували їх працевлаштування в певних галузях промисловості. Під кінець останньої декади XIX ст. імміграційне обмеження розширили на всіх неєвропейських прибулих (Західна Австралія – 1897 р., Новий Південний Вельс – 1898 р., Тасманія – 1899 р.) [64, s. 29–30].

Українська дослідниця історичного та соціального розвитку Австралії у XX ст. І. Вітер назвала два головних наслідки «золотої лихоманки» в Австралії: по-перше, «всього за півстоліття Австралія перетворилася з сільськогосподарського придатка Великої Британії... на аграрно-індустріальну державу з розгалуженою економічною структурою», по-друге, відбулося «небувало швидке зростання населення колоній і серйозні зміни в його складі» [180, с. 187].

Протягом усього досліджуваного періоду швидко меншало місцевого населення (аборигенів). Точних оцінок нема, є лише приблизні дані, які надає Австралійське бюро статистики [181] (Див. Табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Кількість населення аборигенів окремих територій Австралії
(приблизна мінімальна оцінка за 1788–1933 рр.) [182, р. 101].

Територія	1788	1861	1871	1881	1891	1901	1911	1921	1933
Новий Південний Уельс	48000	16000	12000	10000	8280	7434	8650	9350	11000
Вікторія	15000	2384	1700	1200	900	850	1000	1400	2000
Квінсленд	120000	60000	50000	40000	32000	27500	24500	22500	22500
Південна Австралія	15000	9000	7500	6346	5600	4888	4692	4598	4699
Західна Австралія	62000	44500	40000	35500	31000	26500	22498	19547	17500
Тасманія	4500	18	85	120	139	157	230	400	675
Північна	50000	48500	44000	38500	33000	27235	22000	17809	15386
Територія АСТ							18	33	68
Австралія	314500	180402	155285	131666	110919	94564	83588	75604	73828

Як бачимо з таблиці 2.1, на початковому етапі колонізації місцевих мешканців налічувалося близько 300 тис. чол. [183, с. 45]. Згідно з підрахунками, за 1891 р. їх уже було приблизно 110 тис. осіб. Така величезна зміна відбулася внаслідок фізичного знищення аборигенів, для виправдання подібних дій наголошувалося, що «рівень розвитку цих людей настільки низький, що їх можна навіть в певному сенсі прирівняти до тварин» [178, с. 69], пропагувалася думка про те, що «європейська цивілізація і культура стоять на вищому щаблі, тому європейці можуть перетворювати світ відповідно до своїх бажань і уявлень», а аборигенів можна «сприймати як частину фауни і не визнавати за людей» [183, с. 42].

Тож частина місцевих мешканців загинула від безпосередніх збройних сутичок із новоприбулими колоністами, частина – від європейських хвороб, «що спричинили безпліддя, алкоголізм, зміну дієти та розпад традиції структур суспільства» [64, s. 26], від незвичної їжі, оскільки «європейське харчування, особливо в примітивних формах, які мали місце на приграниччі, як-то: борошно, баранина та чай, – було шкідливим для дієти аборигенів» та від алкоголю, що «давав можливість втекти в несвідоме організму, який не був при звичаєний до боротьби з його наслідками» [179, s. 54].

Через швидке зменшення кількості аборигенів колоністи почали вважати їх «вимираючим народом, який потрібно захищати» [179, s. 45]. Однією з жахливих сторінок австралійської історії стало примусове вилучення в матерів їх дітей (особливо із світлішим відтінком шкіри або змішаної раси) з метою надання державної опіки. Як відзначає відома українська дослідниця О. Зернецька, «це породило безліч трагедій: призвело до втрати відчуття безперервності у розвитку родоводу аборигенів різних племен, психологічно вплинуло на декілька поколінь корінних жителів» [184, р. 183].

Після заснування Австралійської Співдружності 1 січня 1901 р. колонії перетворилися на нову федеративну державу. Утворення Австралії «завершило колоніальний період в історії країни, оскільки новостворена федерація

отримала статус домініону, тобто фактично самостійної політичної одиниці у складі Британської імперії» [178, с. 84]. Наприкінці XIX ст. склад і кількість колоністів зазнавали змін. На 1891 р. процентне співвідношення в окремих колоніях людей, народжених у різних частинах Великої Британії та деяких країнах Європи, суттєво відрізнялося (Див. Табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Громадяни колоній Австралії, народжені за кордоном [179, s. 39].

Колонія 1891 р.	Походження мігранта (звідки прибув), %						
	Англія	Шотландія	Ірландія	Вельс	Німеччина	Країни Скандинавії	Інші країни Європи
Новий Південний Вельс	52,2	13,0	26,3	1,8	3,3	1,6	1,8
Вікторія	49,1	15,7	26,5	1,5	3,3	1,5	2,4
Квінсленд	45,5	13,5	26,1	1,3	9,1	3,1	1,4
Південна Австралія	58,2	11,0	18,5	1,8	9,0	1,2	1,3
Західна Австралія	43,0	11,3	21,0	1,7	3,2	3,1	5,7
Тасманія	60,0	13,5	20,0	1,2	3,3	1,2	0,8

З проголошенням Австралійської Співдружності зміни в складі населення тривали надалі. Уряд продовжив концепцію *terra nullius* стосовно материка: наземна територія країни вважалася такою, що очікує заселення й переходу до продуктивного використання [180, с. 189]. «Процес подальшого становлення та історичного розвитку ще досить молодій країні проходив досить складно, з серйозними суперечностями, до того ж далеко нелінійного характеру» [185, с. 91].

1901 р. в рамках політики «Білої Австралії» (White Australia Policy) було прийнято Закон про обмеження імміграції (The Immigration Restriction Act), що обмежував імміграцію з неєвропейських країн [186]. Згідно з цим законом виключалося прийняття «небілих іммігрантів» на континент.

Велика Британія, з огляду на права британських підданих в Індії, тиснула на Австралію, щоб у Законі про обмеження імміграції ці обмеження не було окреслено в категоріях рас. Таким чином, заборонявся в'їзд тим, хто хворів або був судимий за кримінальні злочини, але, передусім, було встановлено іншу, дуже дієву «фільтрацію» – кожен охочий жити в Австралії мусив скласти диктант будь-якою європейською мовою, яку вкаже представник уряду. 1905 р. під тиском Японії – союзника Великої Британії у війні з Росією – було впроваджено можливість диктанту неєвропейською мовою, чого, однак, на практиці не відбувалося [64, s. 88].

З 1901 по 1914 рр. кількість «білого населення» в Австралії зростає з 3788 до 4942 тис. осіб. До цієї цифри не було додано аборигенів, яких на той час налічувалося приблизно 100 тис. осіб [64, s. 76]. Населення на континенті зросло внаслідок позитивного натурального приросту, подовження середньої тривалості життя, зменшення смертності немовлят, імміграції.

Ще в період «золотої лихоманки» відбувалась урбанізація. В результаті на початку XIX ст. «відмінною рисою австралійського суспільства... став виражений контраст між переповненими столицями і малозаселеними іншими територіями» [180, с. 187]. 1901 р. в столицях проживало трохи більше від кожного третього австралійця (1,3 млн) [187]. Протягом першої третини XX ст. населення Австралії проживало скупчено, групуючись навколо шістьох найбільших міст (колишніх столиць колоній) [188].

Сьогодні Австралія дуже урбанізована країна, майже 90% населення мешкає в міських районах. Але частка населення Австралії, яке проживає в столицях, вперше досягла понад 50% лише 1944 р. [187].

Демографічні проблеми Австралії початку XX ст.

Родини іммігрантів, що прибували на континент, залишалися без рідних, без родини в кілька поколінь під одним дахом, до якої вони звикли, та без

звичного способу господарювання та виховання дітей. Тому не дивно, що в листах до батьків, сестер і кузенів колоністи описували переваги переїзду до Австралії та запрошували родичів приєднатися до них. Сусідські зв'язки в самій Австралії могли частково компенсувати брак родичів та згадану втрату зв'язку поколінь. Зокрема, доглянути на якийсь час дітей. Діти з колонії швидко отримали ярлик «невихованих» та «недисциплінованих». На це є кілька причин. По-перше, австралійське суспільство було зайняте (особливо в перші роки існування) виживанням на новому місці, а не вихованням дітей. По-друге, саме середовище не було настільки клановим і формалізованим, як у Великій Британії. До того ж не було бабусь, старших сестер та незаміжніх тіток, що могли посидіти з дитиною, бути поруч, коли це необхідно (на час, коли мама хворіє або має відлучитись у справах). Матері були змушені скрізь брати дітей з собою [179, s. 70–71]. Водночас батьки могли дати дітям більше свободи (наприклад, перебувати на свіжому повітрі, в колі друзів), але в середині XIX ст. рухливість і непосидючість дітей вважалися за проблему виховання. Тому вихідці з Британських островів засуджували австралійських дітей за те, що ті бігали по подвір'ю, але не за те, що вони «діти злочинців», навпаки – вважалося, що, на відміну від своїх «поганих» батьків діти є «кращими», «вільними». Вони не знали складного й хаотичного суспільства, яке сформувало характер їх батьків [179, s. 69].

Взірцем вважалася багатодітна родина. Класична книга Етель Тернер (*Ethel Turner*) «Сім маленьких австралійців» [189] з 1894 р. назвою вказує на ідеальний тип родини. Але зазвичай сім'я мала від трьох до п'яти дітей. Це пов'язано з високою дитячою смертністю та важкими умовами існування. Самі жінки мали бути фізично здорові, щоб витримати вагітність та численні пологи, при цьому виховуючи старших дітей та пораючись по господарству. Під кінець XIX ст. крім домашніх обов'язків (що, окрім турботи про дітей, включали піклування про домашню худобу, прибирання, готування їжі та іншу дрібну допомогу на фермі) жінки, особливо з середнього класу, почали активно

допомагати в благодійних організаціях, культурних спільнотах, а потім – у організаціях проти алкоголізму й алкоголю [64, s. 36]. З часом вони вимагали рівноправ'я в громадському житті. Цікаво, що добродійні та релігійні організації допомагали нужденним, якими вважалися розумово хворі, люди з інвалідністю та літні, але не безробітні. Вважалося, «що особи здорові, але без роботи не заслуговують допомоги від держави, яка могла б їх ще більше деморалізувати» [64, s. 81].

На межі XIX та XX ст. натуральний приріст населення почав спадати. Королівська комісія, скликана 1903 р. в Новому Південному Вельсі, підкреслила «переваги великих родин», а також висунула твердження, що «одинаки та члени малих за розміром родин гірше підготовлені до подолання негараздів у житті». Комісія звинуватила всі класи суспільства у спаді народжуваності, вважаючи, з одного боку, що фабрична система завдає дівчатам «стресів фізичних та нервових», які впливають на їх подальшу «можливість народжувати» [179, s. 135], а з іншого, звинувачуючи середній клас в егоїстичній гонитві за насолодами [179, s. 135]. Особливо звинувачували жінок – комісія виразила «глибоку стурбованість тим фактом, що жінки не розуміють зла, пов'язаного з використанням практик запобігання і переривання вагітності» [190]. Однак засоби контрацепції не були заборонені, а рекомендації церковних інституцій не мали великого впливу на парафіян церкви, яку влада також намагалася використати як джерело пропаганди необхідності збільшувати кількість населення Австралії.

Загальний коефіцієнт народжуваності 1921 р. в Австралії становив 3,1 дитини на одну жінку (для порівняння – 2016 р. цей показник становить 1,8) [187], хоча рівень народжуваності протягом цього періоду коливався. Значно впливали на динаміку населення на початку XX ст. складні природні умови та висока дитяча смертність (Див. Табл. 1.3).

Дитяча смертність в Австралії, 1901–1911 рр. [191]

Територія	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911
Новий Південний Вельс	3929	4152	3969	3187	3182	3052	3733	3193	3234	3395	3302
Вікторія	3192	3308	3146	2319	2508	2866	2277	2676	2251	2417	2269
Квінсленд	1458	1424	1513	1072	1029	1047	1129	1048	1112	1017	1110
Південна Австралія	909	837	820	637	643	675	610	678	613	740	670
Західна Австралія	737	885	946	811	790	858	752	657	593	593	615
Тасманія	439	402	563	480	424	487	439	422	357	568	399
Північна Територія	2	4	6	7	4	4	5	2	3	8	3
Австралія	10666	11012	10963	8513	8580	8989	8945	8676	8163	8738	8369

Тому відтворити й «збільшити популяцію» Австралії намагалися, насамперед, лікарі. Між 1880 і 1910 рр. кількість «дитячих фахівців» зростала, а наука в цьому напрямі розвивалась у відповідь на нове філософське розуміння дитини як особливого цінного дару. Відтоді цінністю стає не лише родина як система, але й дитина як один із найважливіших її елементів. Як видно з наведених даних, ситуація з дитячою смертністю поступово покращилася. 1917 р. показник іще більше впав (7266 чол.), а в 1920-х рр. почав стрімко зростати. 1920 р. він досяг позначки у 9431 чол., а потім знову почав спадати (1930 – 6065 чол., 1935 – 4429 чол.). Для порівняння, згідно з даними 2015 р., дитяча смертність становила 991 чол. на рік. Тут також додамо, що авторитет професії лікаря ніколи доти не був таким високим, як на початку ХХ ст. Одночасно з сімейними лікарями й педіатрами в Австралії набули популярності дитячі психологи, неонатологи, медсестри, нянечки, дієтологи тощо. Спеціалізації в медицині були необхідні для розвитку педіатрії, що стало відповіддю на соціальні, політичні й економічні потреби країни, яка розвивається [192].

Населення Австралії в 1919–1929 рр.

Внаслідок зазначеного спаду народжуваності на початку XX ст., економічної кризи та посухи, уряд країни, по суті, сформованої на основі іммігрантів, знову згадав про користь від державного заохочення імміграції. До 1911 р. всі штати відновили політику допомоги від держави новоприбулим. Тому кількість іммігрантів у 1910–1914 рр. стрімко зростає. І хоч підрахунки значно відрізняються за різними джерелами, можна вважати, що в першій третині XX ст. на континент прибуло трохи менше, ніж 300 тис. іммігрантів.

У 1914–1918 рр. на демографічну ситуацію вплинув «відплив» людей середнього віку й молодих чоловіків. Українські дослідниці історичної пам'яті, зокрема практик монументальної комеморації Першої світової війни в Австралії, О. Зернецька та О. Мирончук зазначають, що «характерною рисою австралійських збройних сил був беззаперечний факт, що усі бойові та допоміжні частини формувалися лише за рахунок добровольців» [193, с. 212]. Не всі добровольці повернулися додому з полів Першої світової війни.

В 1919–1929 рр. населення Австралії збільшилося з 5193 до 6394 тис. чол. Велику роль у цьому відігравала імміграція, передусім з Британських островів [64, s. 136]. Імміграційна політика та економіка країни й надалі базувалися на принципі «Білої Австралії» і намаганні утримати високий рівень життя пересічного громадянина. Федеральний уряд у співпраці з урядами окремих штатів та Великою Британією розвивав програми допомоги іммігрантам. Близько 250 тис. іммігрантів між 1921–1930 рр. скористалося різною допомогою (нагадаємо, що всього в цей період оселилося близько 300 тис. осіб) [64, s. 137].

Більшість (261 тис. чол.) становили британці, до Австралії також приїжджало багато новозеландців. Іммігранти поза межами імперії не були бажаними гостями, не отримували допомогу від держави. Понад те, з 1924 р. вони мусили підтвердити власне матеріальне становище сумою в 40 фунтів або

гарантувати його спонсорською допомогою когось із супроводу. З 1928 р. ці цифри зросли, уряд вводив обмеження на кількість виданих віз. Влада континенту не впускала до країни іммігрантів з Європи, якщо вони не мали 500 фунтів готівкою або родичів, що могли надати їм притулок та фінансову допомогу [64, s. 174]. 1936 р. ці вимоги були дещо пом'якшені передусім для надання євреям Європи шанс приїхати до Австралії.

1929 р. було ліквідовано програми допомоги для новоприбулих з Великої Британії. В 1930-х рр. мешканців Австралії побільшало тільки на 500 тис. і на 1939 р. стало 7 млн.

Зазначимо, що внаслідок дуже низького природного приросту населення та післявоєнних труднощів кількість людей репродуктивного віку різко впала, в той час як динамічна економіка Австралії потребувала робочої сили. Тому в середині 1940-х рр. було переосмислено австралійську імміграційну політику [64, s. 245]. Її подальший розвиток становить великий інтерес для наукових досліджень.

Таким чином, розвиток демографічної ситуації на австралійському континенті напередодні створення Австралійського Союзу та в перші десятиліття його існування пройшов кілька етапів. Перші колоністи були або злочинцями, або їх наглядачами, їх склад був дуже гендерно нерівномірним. Велика Британія розглядала імміграційні проекти до Австралії як спосіб розв'язати власні проблеми в тогочасному суспільстві та задовольнити певні економічні потреби.

З моменту створення Австралійської Співдружності діяла політика «Білої Австралії», що унеможливлювала приплив «небілих» поселенців до країни. Тож склад населення штучно регулювався, й багато років в Австралії переважала англосаксонська більшість. Проте склад населення змінювався, на жаль, і через високу дитячу смертність та винищення корінного населення (аборигенів). Окрім того, офіційна влада країни наполягала на однорідності расового складу «нового» населення Австралії. Це суперечило дійсності, бо не лише ігнорувало

особливості ірландців (яких поза їх волею називали «британцями»), але й не враховувало етнічної різниці між мешканцями самої Великої Британії: англійці, шотландці та представники Вельсу мали свої звички й традиції. В Європі вони були відносно самостійними (зокрема, територіально) громадами однієї країни. В колоніальному суспільстві Австралії вони не лише мали різне процентне співвідношення в загальному складі населення, але й не були розмежовані в рамках певних регіонів чи менших територіальних одиниць (наприклад, поселень чи районів нових міст), утворюючи сукупність, «змішану етнічно». Це була інтеграція, що не існувала у Великій Британії, але мала місце в її колонії.

З 1901 по 1914 рр. кількість суто «білого населення» в Австралії зросла з 3788 до 4942 тис. осіб. Кількість мешканців на континенті зростала внаслідок позитивного натурального приросту, подовження середньої тривалості життя, зменшення смертності немовлят та імміграції. В 1919–1929-х рр. населення Австралії зростало радше за рахунок останнього чинника, – передусім, імміграції з Британських островів. Якщо спочатку держава дотримувалася політики допомоги новоприбулим, то з 1929 р. ці програми було ліквідовано. Понад те, іммігранти мусили підтвердити власне матеріальне становище певною кількістю грошей, сума яких постійно зростала. Міграційна програма Австралії досить динамічно розвивалась у цей період, але найактивніше – після закінчення Другої світової війни. Імміграція до Австралії триває: згідно з даними останніх переписів населення, кожен четвертий австралієць має іноземне походження.

Тож динамічність цих процесів, неоднорідність складу населення, швидкі зміни в політичному розвитку країни й на політичній карті світу, а також взаємодія колоністів із корінними мешканцями дають цінний матеріал для досліджень з історії міжетнічних стосунків, національної політики, гармонізації суспільних процесів на австралійському континенті й розвитку культури цієї країни.

2.9. УКРАЇНСЬКІ АНЗАКИ В КОНТЕКСТІ АВСТРАЛІЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ ст.

Українські АНЗАКи – це нова, невідома сторінка в австралійській історії. Аббревіатуру АНЗАК – Австралійсько-новозеландський армійський корпус – в Австралії стали широко використовувати в роки Першої світової війни, незабаром після героїчної висадки частин Австралійських імперських сил та їх союзників у Галліполі, біля протоки Дарданелли. Поступово анзаки стали для австралійців майже сакральним поняттям, синонімом слова «фронтовик», і навіть батьками молодой австралійської нації, яка завдяки їм усвідомила свою єдність і відмінність від матері-метрополії. Але, хоча в Австралії Першу світову війну завжди вважали Великою війною, пам'ять про неї ніколи не була помпезно-офіційною, героїзували минуле в ключі маленької людини на війні, ідей товариства, непокірності та сили духу. В Україні навпаки пам'ять про Першу світову війну, яку більшовики затаврували імперіалістичною війною, була майже стерта з історичного полотна в радянський період.

Через століття, коли й Австралія, й Україна суворо переоцінюють своє історичне минуле, історія цієї війни виявилася затребуваною в суспільстві. Хоча в Австралії багато історичних наративів, наприклад романтика першопрохідців і першопоселенців, вибули з обойми героїчного минулого, легенда анзаків жива досі. Кожне наступне покоління австралійської нації, що дорослішає, переосмислює її і збагачує новими фактами справжньої історії. Це свідчить, наскільки зрілим стало нинішнє австралійське суспільство у відносинах зі своїм минулим. Така правдивість, прозорість, багатовимірність в історії стала можливою завдяки тому, що Австралія широко відчинила віртуальні двері своїх архівів та книгосховищ для всіх охочих. Усі основні військові документи оцифрували Національний архів Австралії та Австралійський військовий меморіал, вони доступні для безкоштовного перегляду на їхніх сайтах [194]. Останнім часом до цього масиву інформації

додалися оцифровані австралійські газети на сайті Національної бібліотеки Австралії [195].

Дослідження Першої світової війни з документами в руках допомагає австралійцям уникнути етноцентричних стереотипів. Австралія, яка під час тієї війни вважалася англо-саксонською країною, постає напрочуд поліетнічним суспільством. Серед анзаків виявились і австралійські аборигени, і німецькі переселенці, і новозеландські маорі, і китайці. Але найбільшу національну групу (понад 1000 чоловік) не англо-кельтського походження становили вихідці з Російської імперії; уродженці України серед них становлять щонайменше 134 особи. І нині головний центр військової історії – Австралійський військовий меморіал – веде спеціальну програму, яка називається *Anzacs diversity*, та розповідає про військовослужбовців різного етнічного походження [196].

Для України дослідження різних аспектів її участі в Першій світовій війні стає плідним підґрунтям для формування ретроспективи своєї ідентичності, раніше прихованої в історіях Російської й Австро-Угорської імперій, а потім – і Радянського Союзу. Вивчення історії багатогранних зв'язків України з Австралією, яка налічує два століття, ще тільки починається, і українські анзакі – це важливий компонент історії українсько-австралійських контактів.

Водночас історія українських анзаків є складовою історії української діаспори, яка завжди цікавила українське суспільство, але через ідеологічні причини не була доступна для всебічного вивчення в радянський період. Коли тисячі українців приїхали до Австралії після Другої світової війни як переміщені особи, вони практично не помітили слідів колишньої української присутності в Австралії. У дослідженнях, які провели ці іммігранти, вони розпочинали відлік історії українського поселення в Австралії зі своєї хвилі еміграції [197]. Вони не знали, що за півстоліття до їхнього прибуття Австралія стала домівкою для кількох тисяч українців, які жили в усіх куточках цієї країни, билися за неї і в Першій, і в Другій світових війнах, а їхні імена увічнені

на стінах Австралійського військового меморіалу, священного місця австралійського народу.

Треба сказати, що українська післявоєнна діаспора в Австралії була однією з найзгуртованіших, створила чудовий літопис своєї історії в Австралії та зберегла українську культуру. Проте історія ця була насамперед автоісторією, тоді як австралійський славіст Марко Павлишин ще 2000 р. в полемічній статті «Що ми знаємо про українців в Австралії?» позначив лакуни австралійського українознавства. Однією з них була необхідність ретельного архівного дослідження ранньої української присутності в Австралії [198, р. 9–10]. Першою ластівкою стала стаття Крістіни Місько «Хвиля до дипі: переосмислення меж діаспори», в якій уперше використовувались архівні джерела [199, р. 19–30].

Однак тут, як на мене, спостерігається парадоксальне явище. У той час як українці завжди відстоювали право на державність своєї території, їхні дослідження були обмежені переважно долею етнічних українців, адже Україна напередодні Першої світової війни була територією з багатонаціональним населенням. Мені здається, що особливо тепер, коли Україна здобула справжню незалежність і державність, дуже важливо представляти її історію не у вузько етнічному плані, а саме в територіальному, що включає історії всіх народів, для яких ця земля стала батьківщиною.

Спробу такого поліетнічного дослідження цієї важливої сторінки австралійсько-української історії я зробила в книзі «Падаючі зорі. Анзаки з України», що вийшла 2017 р. [200]¹. Книгу доповнює веб-сайт автора <https://russiananzacs.net/>, де кожному анзаку присвячено сторінку з інформацією

1

Користуюсь нагодою, хочу подякувати українській австралійці Оксані Гуль, яка надихнула мене на цей проект, і український фонд «Карпати», який фінансував додрукування тиражу після того, як перший тираж розійшовся.

та посиланнями на оцифровані архівні документи. Героями дослідження були 134 уродженці України, які вступили до австралійської армії. 51 особа серед них були українці, 51 – євреї, решта – росіяни, поляки, білоруси, греки та західні європейці, які народились і виросли на території України. Таким чином, точніше називати наших героїв не українськими анзаками, а анзаками з України.

Треба відразу зазначити, що ця етнічна статистика певною мірою умовна. Вважаю, що в етнічній чи, ширше кажучи, культурно-етнічній ідентифікації людини велика роль належить самоідентифікації. Це особливо важливо за ідентифікації представників споріднених слов'янських народів, коли самоідентифікація в дореволюційні роки була пов'язана значною мірою з конфесійною належністю або освітнім рівнем.

Як приклад можна навести історію братів Волковських із села Липки під Києвом. Двоє з них, Теофіл і Цезар, вступили до Австралійської армії. Томас, син Теофіла, на моє запитання про етнічне походження його батька впевнено відповів: «Його сім'я була польською, і вони переїхали до Києва, в Україну. Вони були католиками». У масовому поданні римо-католицька церква в Україні зазвичай асоціюється з поляками. Втім, ознайомлення з метричними книгами Липок показує, що в селі було чимало православних Волковських, які жили там з давніх-давен, що дає змогу припустити, що сім'я Теофіла етнічно, швидше за все, була українською, хоч і католицькою за віросповіданням. Але етнічна неоднозначність на цьому не закінчується. Теофіл вступив до вчительської семінарії, де він опинився під впливом, за словами його сина, «всих цих ідей про еволюцію і книг Достоевського і Толстого». Освіта, безсумнівно, справила сильний русифікаторський ефект на Теофіла. Далі була «червона сторінка» в його житті, про яке Теофіл не розповідав навіть своїм дітям. Ставши вчителем у початковій школі, він заступився за дівчинку, яку бив лійкою священник, утратив роботу і змушений був тікати до Сибіру, де працював телеграфістом на залізниці. Після першої російської революції його побила до напівсмерті

каральна експедиція П. Раннекампа, але він вижив і втік до Австралії 1909 р. З українського минулого в нього залишилося ім'я української подруги Олі. На честь неї він назвав свою першу ферму – Оліно. Надії на їх возз'єднання не було, Теофіл одружився з австралійською дівчиною і виростив австралійську сім'ю. «Батько не вчив нас російської мови, я знаю всього півдюжини російських слів, – згадує Томас. – Він казав, що російська нам ніколи не знадобиться, вона нам не потрібна. Він казав: “Ви австралійці, тож будьте австралійцями” – це була його тверда позиція. Якщо говорити про асиміляцію, то важко було б знайти кращий приклад, ніж наш батько» [200, р. 11, 16–17, 117, 133].

Напередодні війни Теофіл виписав до Австралії молодшого брата Цезаря. Той невдовзі вступив до австралійської армії й вирушив із військами на Галліполі. Його внук Пітер Тіллеард розповідає, що Цезар тоді зовсім не знав англійської, тож солдати дали йому прізвисько «Раш» (скорочене Russian). Якось, навчивши його англійським лайкам, вони відправили його сказати їх офіцеру, який дав йому прочуханки. Але такі дотепи, побудовані, здавалося б, на етнічному антагонізмі, не озлобили Цезаря, навпаки він гордо носив прізвисько «Раш» усе життя, адже це була пам'ять про його хрещення в «mateship», легендарне австралійське бойове братство. А через кілька тижнів саме ці самі архарівці витягли «Раша» з-під вогню, ризикуючи своїм життям, коли той був поранений при Галліполі. Цезар, як здається, не соромився російської ідентичності. В архіві Пітера збереглися потерті фотографії Цезаря та його австралійської подруги Гвінніт, австралійської дівчини, з якою він познайомився, перебуваючи на лікуванні в сіднейському шпиталі. Свою першу фотографію Цезар підписав Гвінніт російською, а на фотографії у відповідь Гвінніт написала латиницею російські слова «Я вас люблю солдат». Після війни Цезар деякий час був захоплений ідеями соціалізму, але незабаром у них розчарувався, хоч і залишався членом Російського клубу в Сідней. Водночас, на думку його племінника Томаса, Цезар легко вписався в австралійське

суспільство й часто пив і грав на гроші в пабах з австралійськими приятелями [200, р. 65, 93, 100–101, 149].

Третій брат із родини Волковських – Войтех – після Другої світової війни опинився в таборі для переміщених осіб у Німеччині та написав відчайдушного листа, «фермеру Волковському, Австралія». Лист знайшов адресата, Теофіл оплатив його проїзд, і Войтех теж став успішним австралійським фермером. Проте не все було гладко між братами. Онук Цезаря згадує, що, коли Цезар говорив зі своїм новонабутих братом російською, той дуже сердився й вимагав «Говори українською!» [200, р. 11]. Очевидно, що, незважаючи на католицько-польську самоідентифікацію сім'ї, яку зберігав Теофіл, та російсько-австралійську ідентичність, яку обрали вони з Цезарем в Австралії, українська самоідентифікація Войтеха, що кристалізувалася в Україні, ймовірно, як опозиція радянсько-російському терору та голоду, котрі довелося пережити Волковським у радянські роки, виявилася повною мірою у Войтеха.

За мою оцінку, засновану на вивченні пасажирських списків, реєстрації іноземців і справ про натуралізацію, етнічні українці становили близько третини в загальному потоці емігрантів до Австралії напередодні Першої світової війни й налічували понад тисячу людей. Потрапляли вони туди різними шляхами, але головною артерією міграції була, хоч як це дивно, Транссибірська залізниця. Нею українські переселенці вирушали на Далекий Схід і вже звідти прямували на заробітки до Австралії, переважно в північний штат Квінсленд. Працювали вони зазвичай на будівництві залізниць, у шахтах, рубали цукрову тростину. Безпосередньо з України чи через Палестину йшла переважно єврейська імміграція. Євреї розпочинали свій шлях у Західній Австралії, а потім переселялись у культурніші, обжиті східні штати. Прибували до Австралії уродженці України і як моряки, причому серед них були не лише слов'яни, а й євреї.

Як вони опинилися в австралійській армії? Треба сказати, що ця армія була добровольчою, в Австралії, на відміну від Російської імперії,

обов'язкового призову не було, проте десята частина уродженців України вступила до армії, причому треба відзначити цікавий факт, що багато наших героїв дезертирували з російської армії чи втекли з Російської імперії напередодні призову на обов'язкову військову службу. Єврейські й українські юнаки, які приїхали до Австралії підлітками, як і їхні австралійські однолітки, рвалися на фронт у пошуках пригод. Наприклад, Мойсей Коттон із Кременчука приїхав до Австралії з Харбіна у 20 років, напередодні призову до армії. Коли почалася війна, Макс Коттон, що вже прожив кілька років у австралійській глибинці, кинувся записуватися в армію, але його довго не брали. Коли ж його прагнення увінчалось успіхом, місцева газета писала: «Пан М. Коттон, який зміг пройти медичний тест, що натуралізував його, хоча зріст його всього 5 футів. Мінімальний зріст для вступу в армію 5 футів 2 дюйми, і пан Коттон був радий, коли його прийняли в армію як сурмача. Він з нетерпінням чекає на відправку на фронт» [200, р. 46]. У вересні 1918 р. він загинув на полі бою під Сент-Квентіном у Франції, лише за кілька тижнів до закінчення війни [33, с. 46]. Старші іммігранти йшли воювати за Австралію, що стала для них домом. Але головними чинниками масового вступу до армії були економічні й політичні причини: безробіття, призупинення натуралізації українців і росіян з боку австралійської влади й тиск російського консула Олександра Абаза, який наприкінці 1916 р. заявив владі, що всі уродженці Російської імперії призовного віку і навіть їх дорослі діти, що народилися в Австралії, зобов'язані вступити до армії, інакше вважатимуться дезертирами [201; 202, р. 3].

Проте українці вступали в армію й до розпорядження консула. Так, у висадці в Галліполі 25 квітня 1915 р. – найзнаковішому бою в австралійській свідомості – брали участь троє уродженців України – Джордж Камишанський, Олександр Саст та Маріан Пшеволодський. Пшеволодський загинув в одному з перших боїв, Камишанський тяжко захворів, а Саст потрапив у полон до турків. Проте історія Саста отримала несподіване продовження: він утік із полону в Болгарії, перейшов спочатку до Румунії, потім до України, але не повернувся

додому. Він мав намір служити саме в австралійській армії й, зайцем діставшись потягами до Архангельська, з'явився в частину Британської армії, розквартированої там, і був урешті-решт повернений до австралійської армії, вже на Західний фронт [200, р. 65–67]. Усього ж у Галліполійській кампанії брали участь 32 уродженці України.

Після Галліполі українські анзакі в складі австралійських військ служили і в Єгипті, і на Західному фронті. 13 із них загинули на полі бою, а їхні імена увічнені на стінах Австралійського військового меморіалу; багато хто був поранений у боях; троє відзначені медалями за хоробрість. Традиційно військова історія тяжіє до опису подій у героїчному ключі, і героїзм справді є її важливою частиною, проте в дослідженні історії анзаків я обрала інший підхід – просопографічний, коли вивчається історія когорти осіб, об'єднаних подібною долею. В даному разі це те, що всі вони народилися в Україні наприкінці ХІХ ст., прибули до Австралії як емігранти та вступили до австралійської армії. У такій історії, як мені здається, не можна вибирати лише тих, хто відповідає апріорі поставленому завданню знайти позитивного героя. Реальні люди з усіма їхніми проблемами та неоднозначністю поведінки становлять для такої історії не менший інтерес.

Одним із джерел, у якому драма українців, котрі потрапили в халепу, розкривається повною мірою, є матеріали військово-польових судів. Серед цих документів є, наприклад, справа Степана Лущика з Чернігівської губ., звинуваченого 1917 р. в дезертирстві. Прибувши до Квінсленду незадовго до початку війни, він ледве розумів англійську. Він вступив до армії з земляками й уже на фронті, виявивши, що не отримує належну йому армійську платню, написав скаргу прем'єр-міністру Австралії російською мовою. Звичайно, належної реакції на такий лист не було і, коли його послали в окопи, він пішов у самоволку, намагаючись домогтися допомоги. На військово-польовому суді з'ясувалося, що троє його братів загинули на війні, а йому потрібні були гроші для допомоги їхньому літньому батькові, який залишився в Україні.

Армійський командир Лущика виступив у суді на його захист, заявивши, що Лущик – чудовий боєць, і зрештою його виправдали. Денис Папчук із Березова на Волині теж був судимий військово-польовим судом незадовго до закінчення війни за те, що відмовився йти в бій через невиплату платні. Але він діяв не сам, а разом з австралійським побратимом Джонсоном [200, р. 94–96, 97]. І це вже перший знак того, як українські анзакі поступово ставали «своїми» серед австралійських товаришів по службі, приймалися у бойове братство анзаків.

Це братство над усе цінував і журналіст Микола Федорович. Захворівши в Галліполі на черевний тиф, він отримав дозвіл поїхати до Одеси й відвідати хвору матір. Газети писали, що в Одесі та Петербурзі його австралійська військова форма і героїчний ореол анзака викликали великий інтерес. Люди збиралися послухати його розповіді про далеку заморську країну, де робітникам платять по 8 шилінгів на день. І тут російська військова влада вирішила, що він знадобиться для їхньої армії, тож йому насилу вдалося повернутися до австралійської армії, до побратимів. Уже після війни австралійські газети опублікували його розповідь «Доля» про трагічну історію військового кохання анзака з 9-го батальйону, в якому служив сам Федорович та кілька українців [200, р. 83–84, 98–99]. Ймовірно, це перший витвір уродженця України, опублікований в Австралії.

Непросто складалося життя українських анзаків і після війни. Наприклад, троє українців, поранених на війні, незабаром після повернення в Австралію наклали на себе руки. Багатьом із них важко було вписатися в австралійське суспільство, дехто так і не зміг прижитися й повернувся до Радянського Союзу, в Україну, де був заарештований. Треба сказати, що першими, хто простягнув руку допомоги анзакам у післявоєнні роки, стали англійські й австралійські, українські та єврейські жінки, які виходили за них заміж і разом із ними будували нове життя в новій країні. Вони лікували їхні не лише фізичні рани, а й душевні, допомагали їм освоїти англійську мову та стати «своїми» в австралійському суспільстві. Їхні діти росли австралійцями й мужньо боролися

за Австралію в роки Другої світової війни. Але ця асиміляція мала і зворотний бік – мовчання. Батьки не розповідали дітям ні про жахіття, пережите на війні, ні про своє минуле в Україні, вони не вчили дітей рідної мови, а онуки часто й не підозрювали, що їхній «російський» дід був українцем, як це сталося в сім'ї Волковських. Вони не зберегли етнічну культуру в сучасному значенні цього слова, не зводили церков, не створювали «українську Австралію», як це робили емігранти наступних хвиль. Проте іноді вони залишали ледь помітні маркери української ідентичності. Це може бути, наприклад, вказівка місця народження «Україна» або «Little Russia» у їхніх заявках на натуралізацію, хоча австралійська влада на той час усіх уродженців Російської імперії називала росіянами. Або це були імена дітей. Або назва будинку. Наприклад, Георгій Камишанський назвав свій будинок у Сіднеї «Керч» за місцем народження.

Розчинившись в австралійському етносі, вони не зникли безвісти. На їхню долю випала особлива місія – звести храм у душах людей, що оточували їх, відкрити для австралійців прості істини – що можна бути анзаком і говорити з акцентом, що можна бути росіянином, а точніше українцем, але не більшовиком. Саме спадщина українських анзаків і всіх вихідців із Російської імперії стала тим фундаментом, на якому в 1960-х рр. зросла будівля сучасного австралійського мультикультуралізму. А мова та культура, втрачені, здавалося б, назавжди, нині повертаються до нащадків цих анзаків. Їхні онуки та правнуки прагнуть возз'єднатися з українськими родичами, зв'язок з якими перервався майже століття тому, і знову відкрити землю своїх предків.

2.10. ГОЛОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА АВСТРАЛІЇ ВІД ПЕРШОГО ПОСЕЛЕННЯ ІМІГРАНТІВ ДО 1930-х рр.

Серед сучасних напрямів економічного розвитку Австралії на особливу увагу заслуговує аграрний сектор економіки країни. Сільське господарство

Австралії було провідною галуззю економіки майже півтора століття. До 1950-х рр. воно займало перше місце серед інших галузей господарства за часткою у ВВП країни та за рівнем продуктивності праці, а за питомою вагою в експорті зберігає провідні позиції і нині й дає близько половини прибутку від експорту Австралійської Співдружності. Тому досвід розвитку сільського господарства Австралії з великою часткою зони ризикованого землеробства може бути корисний для країн зі схожими кліматичними умовами.

З 1795 р., коли перші білі поселенці перейшли на самодостатнє продовольче забезпечення, до кінця Другої світової війни сільське господарство, і особливо вівчарство, було основою економіки Австралії. Хоча сільське господарство втрачало лідерські позиції з розвитком промисловості, воно й сьогодні є основою багатства країни. На початку 2020-х рр. на нього припадало майже 28% ВВП країни [203].

Розглянемо основні напрями розвитку сільського господарства Австралії у період від перших поселень до першої тріади ХХ ст. Розвиток вівчарства розпочався приблизно з 1800-х рр., коли 1797 р. в Австралію завезли кілька іспанських і англійських мериносів та шляхом ретельного схрещування вивели нову породу – австралійський меринос.

Механізація англійської текстильної промисловості призвела до зростання попиту на тонковолокнисту вовну, який Австралія змогла задовольняти приблизно з 1820 р. 1850 р. у країні вже було 17,5 млн овець. Після 1860 р. на розвиток вівчарства почали надходити кошти, отримані від золотовидобування шахт Вікторії, а 1894 р. поголів'я овець уже перевищило 100 млн [204].

Хоч австралійська вовна мала ринок збуту з ХІХ ст., м'ясо овець не мало такого ринку багато років. Відкриття Суецького каналу 1869 р. і винахід технології заморожування м'яса 1879 р. дали змогу експортувати австралійську баранину в Англію й інші країни.

Успішний розвиток торгівлі стимулював виведення нових порід овець, які давали м'ясо кращої якості, ніж меринос, але трохи гіршу за якістю вовну.

Розведення великої рогатої худоби в колоніальний період досягло значних масштабів, особливо в більш сухих і віддалених районах, де воно випереджало вівчарство. Однак розвитку цієї галузі заважала нездатність експортувати продукцію та обмежений внутрішній ринок. Золота лихоманка у Вікторії в 1850-х рр. призвела до виникнення ринку яловичини, що ознаменувало початок розвитку промислового м'ясного господарства. Однак тільки 1890 р., коли заморожена австралійська яловичина розпочала заходити на англійський ринок, було гарантовано подальший розвиток цієї галузі. На той час землі, які зараз використовуються для випасу худоби, були переважно розвинені, а загалом поголів'я корів досягло близько 10 млн.

Збільшення поголів'я великої рогатої худоби стимулювало розвиток молочного сільського господарства. Молочні ферми в Австралії були зосереджені на південно-східному узбережжі, де досить багато дощів, або використовувався штучний полив. Найважливішими для розвитку цієї галузі стали південне узбережжя Вікторії, долина Мюрей і прикордонний район між штатом і Новим Південним Вельсом. Окрім молока, на молочних фермах Австралії виробляли сир, вершкове масло тощо. Інші галузі тваринництва, такі як свилярство, птахівництво та бджільництво, були орієнтовані передусім на внутрішній ринок, при цьому експортувалося лише кілька видів продуктів.

Вирощування зерна обмежувалося переважно східними та південно-східними периферійними регіонами Австралії, менш розвиненими на південному заході Західної Австралії й Тасманії. Пшениця, вирощена в районах з середньорічними опадами 380–500 мм, стала найважливішою серед злакових культур. Ячмінь і овес були важливими озимими культурами. Їх використовували як корми для худоби, в інші періоди такі ділянки часто були пасовищами.

Еволюція австралійського сільського господарство налічує два століття спроб і помилок, після яких у цій сфері було проведено ґрунтовні дослідження, завдяки яким розвинені сільськогосподарські системи країни у ХХ ст. враховували вразливість природних ресурсів і мінливість австралійського клімату.

В перший період європейського заселення землі культивували вручну з застосуванням праці ув'язнених без залучення тварин або машин. Така практика зберігалась і в 1820-х рр., хоча лопати, мотики та інші інструменти замінили на плуги. Через відсутність підтримки з боку британського уряду в Австралії було винайдено та виготовлено примітивні знаряддя для підготовки ґрядки до насіння. Понад 100 років кінь залишався головною тяговою силою на австралійській фермі.

Перш, ніж обробляти землю, необхідно було викорчувати деревину. Пні та коріння, які залишалися, створювали великі труднощі для перших поселенців. Англійські легкі плуги «Rotherham», привезені в Новий Південний Вельс іще в перші дні заселення, було замінено на важкі дерев'яні плуги для використання в недоторканому ґрунті [205].

До середини ХІХ ст. можна було купити легкі плуги місцевого виробництва для оранки або стерні. Однак через низьку родючість ґрунту і нестачу добрив австралійським фермерам постійно доводилося розробляти нові ґрунти, а це потребувало важкого плуга. Залізний плуг переважно замінив дерев'яний у 1850–1860-х рр.

Приблизно в цей самий час «муленсінг» став способом підготувати землю для посіву в зарослих чагарником і лісистих регіонах малі (рідколісся та чагарники, одна з основних груп рослинності в напівпосушливих районах південної Австралії), в Південній Австралії та Вікторії. Південноавстралійський фермер Муленс, на честь якого названо метод, зрубав дерева до рівня землі, продавав найкращу деревину, а її залишки спалював. Потім він використовував V-подібну колоду з шипами, загнаними в ґрунт: коня причіплювали за

загострений кінець, а грубий культиватор волочився по землі й закопував насіння в міру того, як розпушував ґрунт. Цей унікальний метод обробки ґрунту був привабливий для фермерів, тому що це був дешевий, простий і швидкий метод виробництва зернових культур. Пізніше він став відомий як «янки» в інших штатах.

1876 р. Річард Брюер Сміт із Калкабері в Південній Австралії винайшов плуг, що підстрибував на пенях [206]. Леміш і відвал були навісними, так що вони піднімалися під час зустрічі з перешкодою в ґрунті, потім вони повертались у ґрунт після проходження кореня.

Принцип стрибка над пнем був значним австралійським внеском у розробку плуга, який дав змогу обробляти кам'янисті та порослі чагарником землі. Це було особливо корисно в Малі, де до 1880 р. відповідні землі для вирощування пшениці переважали. Механізм згодом адаптували майже до всього задіяного навісного устаткування для обробки ґрунту і сівби.

Англійський плуг з відвалом виявився погано пристосованим для багатьох районів Австралії, тому що перевернуті дернини тверділи в сухих умовах.

Проблему появи грудок у важких ґрунтах найефективніше було вирішено завдяки застосуванню американського принципу дискового плуга. Деякі з них були імпортовані 1896 р. і вироблялися на місці з 1903 р. Джеймс Гарді з Вікторії пристосував механізм підстрибування на пні до дискового плуга для виробництва плуга з дисковим культиватором «Sundercut», який виробляли з 1906 р. [205].

Диски, зазвичай, ставили попарно й під кутом, вони перевертали та подрібнювали ґрунт так, щоб він підходив для посушливих умов, особливо на важких ґрунтах. Плуг з відвалом залишився на легких ґрунтах, де диски надмірно подрібнювали ґрунт, а з 1900 по 1970 рр. дисковий плуг був основним знаряддям для обробки ґрунту на австралійських фермах.

Для остаточної підготовки грядок і для покриття насіння використовувалися різні форми борін. Найпримітивнішими формами були колоди з шипами, а в деяких випадках насіння покривали гілками дерев. Найпоширенішим типом з 1870-х рр. була звивиста борона, яку винайшли в Англії 1839 р. і на якій з 1880 р. зубці були нахилені назад, щоб запобігти накопиченню бур'янів.

Зупинимося на розгляді технології посіву, що застосовувалася в Австралії. Австралійський фермер суттєво відставав щодо технології посіву від європейського колеги й, хоч і дещо менше – від північноамериканського. В Англії Джетро Тул уперше виготовив сівалку 1701 р., що поліпшило обробіток землі завдяки економії на насінні та сіянню рядами, й давало змогу зберігати урожай при міжрядній обробці.

Однак австралійські фермери й далі сіяли, використовуючи найстаріший метод – розкидування насіння по землі та його покриття бороною. Це була марна перевитрата як часу, так і насіння. Спочатку це робили вручну з мішка, перекинутого через плече, пізніше – з ручного пристрою, який ніс сіяч. Механізм для розсіювання насіння був активований за допомогою лука. Ці пристрої залишились у використанні на невеликих об'єктах і у XX ст. У 1870-х рр. візок для розсіювання «Seedsower» імпортували з Америки, незабаром його вже виготовляли в Південній Австралії для місцевого використання [205, р. 3]. У ньому насіння розподілялося так само, як і в ручній моделі: подавалося з бункера на диск, що приводився до руху ремінним приводом від одного з коліс візка.

1782 р. англієць Джеймс Кук зробив першу сучасну сівалку з бункером, що подавала насіння по трубі в так званий «черевик». Цей черевик поміщав насіння в траншею, зроблену зубцем. Тим часом в Англії сівалка поширилась уже до початку XIX ст.

Лише в 1890-х рр. застосування сівалок почало обганяти розсіювання, а тільки після 1910 р. воно стало загальноприйнятим, хоча це варіювалося від

штату до штату. Більшість зернових ферм у Південній Австралії до 1910 р. вже мали сівалки.

Наприкінці XIX ст. технологія землеробства досягла значних успіхів, особливо у використанні культиватора. Тому сівалка стала необхідною для посіву культури в ряди з метою покращити міжрядковий контроль бур'янів. Використання суперфосфату також сприяло тому, що сівалка стала популярнішою, особливо після 1917 р., коли фермери з Квірінда, штат Новий Південний Вельс, першими застосували сівалку «комбайн», яка разом розсівала насіння й добрива [206]. 1912 р. в сівалку було додано підпружинені зуби борони, що наблизило появу комбайна й замінило борону, яка раніше переміщувалася за сівалкою. Деякий час використовувалось і дискове свердло, але в умовах Австралії зубчасте свердло виявилось універсальнішим.

Як бачимо, основні технічні принципи більшості машин, що використовуються досі, не змінилися суттєво з 1920-х рр., хоча за цей час відбулися нові розробки в інженерному проектуванні й режимах роботи. Тому не вирішене питання, чи були ці ранні проекти остаточною відповіддю на підготовку насіннєвого ложа до посіву сільськогосподарських культур, чи згодом не було докладено достатньо дослідницьких зусиль для поліпшення дизайну сільськогосподарських машин.

Дослідимо еволюцію й розвиток сільськогосподарських систем в Австралії наприкінці XVIII – на початку XIX ст., зокрема систему «змінного» сільського господарства. Система землеробства XVIII ст. в Австралії включала розчищення й спалювання дерев, посів і повторення цього процесу на новій території. Такий сільськогосподарський цикл поширений у примітивному сільському господарстві. Посівні землі часто залишали після того, як їх урожайність знижувалась, але пізніше їх повертали до обробки після певного часу, необхідного для подальшої мінералізації поживних та накопичення органічних речовин. Ще 1826 р. Джеймс Аткинсон у книзі «Звіт про стан сільського господарства і випасання худоби в Новому Південному Вельсі»

висловлював занепокоєння тогочасними методами ведення сільського господарства. На його думку, їх наслідком було те, що земля через кілька років виснажувалась і повністю вкривалася бур'янами.

Межі засівання були розширені в усіх штатах у другій половині XIX ст. Це відбулося переважно в більш сухих а, отже, – особливо ризикових районах, передусім на півночі Південної Австралії. Сприятливі за погодними умовами сезони в 1878–1879 рр. давали надію на хороші врожаї в майбутньому, а нові землі завжди були наявні, тому фермерам бракувало стимулів для збереження структури ґрунту.

Урожайність постійно скорочувалася протягом 1870-х рр. здебільшого через повторні посіви, нестачу добрив і спалювання залишків [207]. Це зниження тривало під час посухи 1880–1882-х рр. і наступних посух у другій половині 1800-х рр. Єдиним правильним напрямом у цих умовах був відступ від сільськогосподарської діяльності для об'єднання господарств і повернення до пастухування.

Розширення посівних площ у Квінсленді та на півночі Нового Південного Вельсу почалося після Першої світової війни та швидко поширилось у західному напрямку на пасовища, тож незабаром ерозія ґрунту стала серйозною проблемою.

Фермери Австралії широко використовували такий підхід, як «сухий обробіток землі», винайдений у США. В результаті каліфорнійської золотої лихоманки 1849 р. і розширення мережі залізниць у США з 1860 по 1875 рр. американський пшеничний пояс поширився на Великі рівнини. Посушливі умови й відсутність у поселенців досвіду сухого обробітку землі призвели до того, що у вологі роки було досягнуто успіху, а в посушливі – спостерігалися невдачі. Приблизно до 1900 р. було розроблено методи ведення сільського господарства на посушливих землях, зокрема глибоку оранку та часте боронування для виробництва пилової мульчі [206].

Експериментальне випробування методів ведення сільського господарства на посушливих землях почалося приблизно 1907 р. в Південній Австралії, а в березні 1911 р. в Аделаїді відбулася перша конференція про методи сухого обробітку землі. За результатами конференції було узагальнено умови, що сприяють збереженню максимальної вологості в ґрунті.

Було доведено, що там, де поверхня ґрунту була вільна від бур'янів і не порушена, втрати вологи протягом літа були нижчі, ніж на ґрунтах, мульчованих пилом. Це вказувало на те, що переважно ґрунти втрачали воду через рослини. Тому мульчування діяло здебільшого за рахунок боротьби з бур'янами.

Хоча причини успіху сухого обробітку землі остаточно не були зрозумілі, його розвиток в Америці привернув увагу Австралії як засіб розширення меж посівних площ пшениці в маргінальну зону малих опадів по 250–500 мм у Південній Австралії й Вікторії. Це врахували у схемі розселення солдатів після Першої світової війни, коли нових фермерів розмістили на землі в районах підвищеного ризику з опадами до 200 мм. Впевненість в успіху також була високою завдяки наявності нових сортів пшениці, стійких до посухи, та дешевого суперфосфату.

Застосування американських методів сухого обробітку землі в «маргінальній» країні на практиці було витлумачено як тривалий пар з оранкою в січні або лютому й збереженням мульчі без бур'янів до посіву восени наступного року, тобто на 15 місяців. Швидке поширення сухого обробітку землі з довгим паром мало місце в австралійському малі в усіх чотирьох штатах, які виробляли пшеницю, але особливо в Південній і Західній Австралії, де були доступні великі території.

Орання під пар легких ґрунтів малі було особливо руйнівним тому, що ґрунти були чисті від бур'янів, тож залишалися відкритими для посушливих західних вітрів. Остаточним впливом на ґрунт було структурне руйнування, зниження родючості й прискорення ерозії.

Врожай пшениці при повторних посівах у Південній Австралії після 1910 р. знизився. До кінця 1920-х рр. падіння цін на пшеницю і наростання посухи призвели до серйозних економічних труднощів. Великі площі було засіяно густіше, тож виснаження ґрунту та його деградація прискорилися. Також фермери не могли дозволити собі придбати необхідний суперфосфат, тому врожайність іще більше впала.

В офіційних порадах фермерам у 1920-х рр. акцент було зроблено на необхідності надалі зберігати вологу й збільшувати доступність азоту. Частка пшениці, вирощеної на парах малі в регіоні річки Мюррей, зросла з однієї третини 1930 р. до трьох чвертей 1934 р.: в результаті відбулася катастрофічна ерозія ґрунту. В найгірших випадках ерозія неодноразово блокувала дороги, залізниці та водні канали. Паркани було затоплено, а орні землі поховано під піщаними пластами.

До середини 1930-х рр. стало зрозуміло, що вирощування пшениці в малі не було вигідною пропозицією, і замість цього виникла необхідність у вівчарстві. Реалізація цього проекту призвела до об'єднання холдингів і переміщення сімей із цього регіону. Хоча багато фермерів добровільно опанували новий вид діяльності з 1937 р., перехід від комерційного вирощування пшениці до тваринництва відбувся переважно після Другої світової війни слідом за державним викупом і перерозподілом земель. Право власності на землю було замінено на «безстрокову оренду», а вирощування пшениці скорочено до ротації з пасовищами.

У районах із літніми дощами на півночі Нового Південного Вельсу та Квінсленду було виявлено, що річний пар необхідний для успішного вирощування озимих культур. Оскільки період пару збігався з літніми штормами високої інтенсивності, які викликали високий рівень ерозії ґрунту, утримання стерні на парах стало основним фактором контролю цієї ерозії. Тому фермерам у районах з літніми дощами рекомендували утримувати стерні на поверхні ґрунту під виглядом «консервативного землеробства» В більшості

районів з сезонними літніми дощами стерня зазвичай розкладалася перед посівом.

З 1920-х рр. важливість чистих, особливо довгих парів, а також повсюдне поширення сівозмін зменшилося. Етап пасовища став відомий як лей.

Зниження цінності зерна пшениці та поліпшення перспективи для випасу овець наприкінці 1920-х рр. призвели до того, що парувannya відкладали якнайдовше, щоб максимально збільшити запас корму для овець.

Застосування тракторів з 1924 р. дало змогу швидше завершувати підготовку до посіву і власне посів. Пневматичні шини, розроблені в 1930-х рр., збільшили робочу швидкість тракторів приблизно з 7 до 10 км / год.

Однак слід підкреслити, що, хоча необхідність розподіляти робоче навантаження зменшилася, швидкість роботи й подальший розвиток більших машин дали змогу обробляти ґрунт інтенсивніше. А надмірна обробка ґрунту ще більше загострила проблему його деградації.

Використання суперфосфату і введення однорічних бобових культур подолали необхідність мінералізувати ґрунт фосфором і азотом. Бобові покращували якість випасу, й у багатьох випадках стада паслися до осінніх дощів.

Розповсюдження скелетних бур'янів (*skeleton weed* – *англ.*) на південному сході Австралії спонукало землевласників використовувати пасовищну фазу як єдиний засіб боротьби з бур'янами. Скелетний бур'ян з'явився приблизно 1917 р. й істотно знизив урожай пшениці в результаті жорсткої конкуренції за азот і вологу. Культивування було єдиним варіантом боротьби з бур'янами, доступним фермерам у той час, але воно фактично сприяло їх поширенню шляхом регенерації з фрагментів коренів.

Багато виробників пшениці вийшли з бізнесу в середині 1930-х рр. у результаті загальних втрат урожаю через скелетні бур'яни. Це збіглося з економічним спадом у країні, й пшенична промисловість опинилася під загрозою [208]. Однак скелетний бур'ян зробив сільськогосподарській

промисловості послугу, прискоривши скорочення виробництва пшениці в багатьох районах Австралії, де це не тільки було ненадійним бізнесом, а й швидко виснажувало мізерні резерви родючості ґрунту. Окрім того, це, ймовірно, просунуло на багато років рух до змішаної системи землеробства з включенням зернобобових культур у сівозміну пшениці й пару після того, як було продемонстровано, що пасовищні види, особливо люцерна, можуть контролювати бур'яни шляхом конкуренції. Ці далекосяжні результати впровадження скелетних бур'янів дали можливість наголосити на необхідності обмежити орання під пар, щоб забезпечити більше кормів для випасу худоби.

Характеризуючи історичну еволюцію сільського господарства з часів першого поселення до першої третини XX ст., можна зробити висновок, що це – історія дослідження, розробок та втілення фермерських інновацій, а також природних і техногенних катастроф. Сільськогосподарська політика цього періоду формувалась як відповідь на стихійні лиха та як активний процес. Саме австралійський фермер згодом перевінив межі цієї системи і зробив свій внесок, щоб не повторювалися помилки минулого. Сільськогосподарська техніка розвивалася перш за все завдяки інноваційним розробкам австралійських фермерів, тоді як сучасні системи господарювання виникли шляхом проб, помилок і необхідності.

Отже, виникнення розвинених сільськогосподарських систем в Австралії було радше відповіддю на природні й техногенні катастрофи та особливості австралійського клімату, а не результатом цілеспрямованого пошуку нових методів господарювання [209].

Нині для успішного розвитку сільського господарства в Австралії зростає необхідність враховувати екологічні вимоги, пов'язані зі збереженням сільських ландшафтів, а також – економічних вимог до розвитку фермерства та їхніх громад. Пошук найкращих рішень і надалі лежатиме в основі еволюції сільського господарства Австралії.

2.11. ІСТОРІЯ ЗАРОДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ АВСТРАЛІЙСЬКОГО КОНТИНЕНТУ ЯК ПОКАЗНИК РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Транспорт відіграє важливу роль у народженні й розвитку держави Австралія. Транспорт – артерії різних галузей економіки. Ця інфраструктура особливо важлива для п'ятого континенту з величезною територією і низькою щільністю населення, тому розвиток різних видів транспорту, незважаючи на віддаленість континенту від Старого світу, йшов паралельно з Європою, а іноді й з випередженням щодо неї.

У цьому підрозділі зроблено спробу дослідити зародження та розвиток різних галузей транспорту і їхній внесок у становлення австралійської держави. Події представлено в хронологічному порядку. Історія відкриття Австралійського континенту почалася з судноплавства. Слідом вивчається залізничний транспорт, важливий для економіки країни. Потім розглядається важливість автомобільного перевезення та будівництва шляхів. Аналізується зародження та розвиток авіації на континенті. Особливу увагу приділено постатям авіаційних конструкторів, які стали піонерами в цій галузі в Австралії.

Судноплавство. Про морську історію Австралії написано відносно небагато. І, як зазначав Джон Бах, надзвичайно бракує морської традиції в країні, оточеній водою, колонізованій та забезпечуваній морем [210]. Утім, море й річкові системи багато значать для розвитку континенту. Зокрема, всі столиці штатів було засновано на судноплавних річках або на морському узбережжі (до будівництва мостів і доріг) води Порт-Філіпа, гавані Хобарт, річки Брісбен, усі вони широко використовувались для транспортної комунікації [211, р. 125]. Для Західної Австралії десятиліттями море було єдиним можливим зв'язком зі східною половиною континенту.

Протягом другої половини XIX ст. і аж до Другої світової війни вітрильні судна поступово замінювались на парові судна різної потужності. Потім

настала ера моторних суден. Перехід з вітрильної на парову та моторну системи підвищив ефективність судноплавства в Австралії. Зокрема, це скорочення часу для перевезення вантажів до Європи та Північної Америки. Суттєво розширилося будівництво портів та припортових споруд.

Судна збільшувались та ставали ефективнішими для досягнення зниженої вартості судноплавства. Були два дуже значні технічні досягнення, які вплинули на всесвітнє судноплавство протягом 1879–1920 рр. Першим є використання холодного зберігання продуктів на пароплавах, що давало змогу дешево транспортувати заморожене м'ясо, молочні продукти й фрукти на великі відстані. Виробництво штучного льоду винайшов у Гілонзі в штаті Вікторія Джеймс Гаррісон, який спроектував і запустив одну з перших льодових фабрик у світі [212]. За 1850–1879 рр. було зроблено низку спроб створити надійне холодильне обладнання загального використання, зокрема й на кораблях. 1879 р. корабель «Стартлевен», завантажений тонами яловичини, баранини та маслом, відійшов із Мельбурна до Лондона з замороженим вантажем у хорошому стані, на що вказує Джефрі Блейні в книзі «Тиранія дистанції» [212].

Друга інновація стосується роботи мельбурнського інженера Ентоні Джорджа Малдона Мічела (1870–1959), який розробив опорний підшипник Мічела. Патент було видано в Англії й Австралії 16 січня 1905 р. Отож, його внесок в австралійське судноплавство дуже вдало сформулював Сідней Уокер з компанії «Michell Crankless Engines Limited»: «Репутація пана Мічела була визнана на міжнародній арені в роки, що передували Першій світовій війні, завдяки його дослідженням механічних властивостей рідини, а також математичним дослідженням руху рідини та її в'язкості. Його винахід створив справжню революцію в технології розвитку тяги, особливо в галузі морських пересувних установок» [212].

Австралійське прибережне судноплавство свого часу було найдешевшим та найефективнішим видом транспорту. Воно забезпечувало сполучення між

основними торговими центрами навколо узбережжя Австралії, проте з роками ставало занадто витратним. Виняток становили великогабаритні вантажі. Отже, для перевезення об'ємних вантажів почали використовувати тільки судна спеціального призначення – рудовози, танкери тощо, але тільки в тих випадках, коли економія на перевезеннях по морю була відчутною. Наступ вели конкурентні транспортні засоби, спочатку залізничний, а потім – автомобільний та повітряний.

Співвідношення між часом у порту та в морі є важливим фактором в економіці судноплавства, а для досягнення конкурентоспроможних тарифів на перевезення вантажів австралійські судноплавні компанії запровадили технічно вдосконалені методи обробки вантажів як невід'ємну частину конструкції судна.

Підсумовуючи, треба відзначити, що технічний прогрес у суднопластві сприяв розробці більших, швидших, економічніших суден зі зменшеними екіпажами, котрі досягли швидших методів обробки вантажу. З погляду австралійського транспорту, це означало різке скорочення суднобудівництва, зменшення кількості прибережних кораблів і побудову конкурентоспроможного водного транспорту. Застосування носіїв загального призначення вже минуло. Сучасні судна будуватимуться здебільшого для спеціального призначення, здебільшого для сипких матеріалів, таких як руди та зернові.

Таким чином, судноплавство в Австралії, яке бере початок у ХІХ ст. й виросло разом з державою Австралія від вітрильників до багатотоннажних суден спеціального призначення, стало важливою галуззю, що «піднімала» ефективність економіки країни.

Залізничний транспорт. Розташування залізниці за принципом нічим не відрізняється від дороги, за винятком того, що потребує більш м'яких і різноманітних нахилів, кривих із ширшим радіусом та міцніших мостів. Залізничний транспорт вважається галуззю промисловості, частиною мережі

логістики, яка забезпечує торгівлю й відповідно економічне зростання. Залізниця є найбезпечнішою порівняно з іншими видами транспорту.

На час утворення Федерації 1901 р. Австралія мала шість окремих залізничних систем, по одній для кожного штату. Сьома система з'явилася, коли було побудовано Трансавстралійську лінію між Порт-Августою та Калгурлі, а залізниця Співдружності запустила перший поїзд 1917 р.

Більшість державних систем запрацювали як приватні залізничні компанії, за винятком систем Квінсленда й Західної Австралії. Незабаром кожна приватна система зазнала фінансових труднощів, тож їх придбав уряд.

Певний час окремі залізничні системи не могли узгодити відстань між рейками. Деякі з них були побудовані завширшки 1600 мм (широкий калібр), інші – 1435 мм (стандартний калібр) та 1067 мм (вузькоколія). Для певних вузькопрофільних завдань була популярна ще менша ширина (762 мм, 610 мм) зокрема для цукрової промисловості в Квінсленді використовували залізничну мережу завширшки всього 610 мм.

Залізниці також багато значили для розвитку сільського господарства. І вантажі, й люди могли швидко та безпечно пересуватися. До 1901 р. величезна залізнична мережа вже об'єднувала столиці штатів, невеликі містечка, селища та ключові порти, сприяючи розвитку австралійської економіки і суспільства [213, р. 11].

У XIX ст. було створено залізниці, що давали змогу здійснювати сільськогосподарські перевезення в порти на експорт, а також пасажирські та вантажні перевезення між колоніальними столицями штатів і районами. Судноплавство забезпечило більшу частину пасажирських та вантажних перевезень між колоніями.

Незважаючи на досить тривале існування різних за шириною колій в окремих штатах, завжди існувала думка про необхідність їх уніфікації. Що більше штати розвивались і використовували залізничний транспорт, то складнішою ставала проблема розриву колій на кордонах штатів.

Перевантаження продукції на кордонах штатів через різні стандарти ширини колій призводила до затримки, збільшувала витрати й перешкоджала вільному потоку торгівлі між штатами. Було розроблено багато схем, як найкраще вирішити цю проблему. Деякі з них пропонували перевести цілі залізничні системи на стандартну колію, але були відхилені через значні витрати. 1930 р. лінію стандартної колії побудували від кордону Нового Південного Вельсу до південного Брісбена, а 1962 р. – від Водонга, на кордоні Нового Південного Вельсу та Вікторії, до Мельбурна. Це означало, що Брісбен, Сідней і Мельбурн були з'єднані лінією, яка мала загальну ширину колії, що стало найважливішою подією в житті Австралії.

Австралійський уряд розглядав залізниці як засіб освоєння країни. Максимальна довжина колії – 42 000 км – була досягнута 1921 р. Згодом довжина мережі постійно скорочувалась, так 1967 р. вона становила вже 40200 км., а 1996 р. рух підтримувався на державних залізницях загальною довжиною 33 370 км. Окрім того, діяли ще приватні лінії, які належали переважно компаніям з видобутку залізної руди, зокрема лінія Маунт – Ньюмен завдовжки 425 км і лінія Хамерслі завдовжки 390 км (обидві в районі Пілбара в Західній Австралії). Система державних залізниць довго підпорядковувалася різним штатам. З 1991 р. вона була підпорядкована Національній залізничній корпорації [214, р. 5].

Різну ширину колії, яка стримувала австралійські залізниці, було подолано через освоєння розробки єдиних (стандартних 1435 мм) колій, що з'єднують усі австралійські столиці з 1937–1970 рр. (Аделаїда остаточно з'єднана з ними 1984 р.).

Автомобільний транспорт. Один із ранніх австралійських автомобілів з паровим двигуном спроектували й побудували Герберт Томсон і Едвард Холмс із Хай-стріт, район Армадейл у Мельбурні в 1896–1897 рр. І презентований 1900 р. з використанням перших пневматичних шин, які виготовила в Австралії фірма «Dunlop» [214].

Мал. 1.1. Перша парова машина Томсона, побудована 1896 р.

Іншим виробником парових автомобілів був Девід Ширер з Маннама в Південній Австралії. На своєму заводі сільськогосподарських машин він спроектував і побудував авто, швидкість якого становила 10 миль на годину, і це на звичайних залізних шинах [215].

Австралійські конструктори були дуже активні в початковий період розвитку автомобіле- і авіабудування, й у деяких галузях випереджали зарубіжних колег. Внаслідок ізолюваності Австралії створення власних автомобілів було важливим практичним завданням [216, р. 13]. 1901 р. Харлі Таррант створив перший автомобіль з двигуном внутрішнього згоряння, вироблений винятково в Австралії. Він був виготовлений у невеличкій майстерні в Мельбурні. Для створення автомобіля до Тарранта приєднався виробник велосипедів Говард Льюїс. Автомобіль Тарранта був оснащений двигуном Бенца потужністю 6 к. с., установленим на задній осі.

1903 р. у Новому Південному Вельсі, Південній Австралії та Вікторії було створено Австралійську моторну асоціацію, покликану захищати інтереси мотористів. 1924 р. її змінила Австралійська автомобільна асоціація.

Автомобільний транспорт, який ми знаємо сьогодні, розпочався зі створення великих автомобільних компаній у 1925–1926 рр., де збирання вантажівок було доповнено виробництвом легкових автомобілів. Кількість зареєстрованих вантажівок швидко зростала протягом 1919–1920-х рр. Наприклад, у Новому Південному Вельсі кількість вантажівок, зареєстрованих 1921 р. зросла з 3524 до 42 594 на 1929 р., для порівняння, їх було 83 977 через

10 років (1939 р.). Це означає зростання з 7% загальної кількості транспортних засобів, зареєстрованих 1920 р., до 26% – 1939 р. Збільшилась не лише кількість вантажівок на дорогах, але й значно зросли їх потужність та вантажопідйомність [202].

Звичайно, австралійський уряд приділяв велику увагу будівництву доріг. Яскравим прикладом може бути «Велика океанська дорога» в штаті Вікторія (офіційна назва – В100) завдовжки 243 км, яка проходить уздовж тихоокеанського узбережжя штату Вікторія: починається в місті Торкуей, а закінчується поблизу міста Аллансфорд [217].

Її спорудження почалося 19 вересня 1919 р., відразу після повернення з війни австралійських солдатів. Саме ці три тисячі чоловік будували її, працюючи по п'ять з половиною днів на тиждень, отримуючи за роботу 10 шилінгів і 6 пенсів за вісім годин, при цьому харчі коштували 10 шилінгів на тиждень. Ця дорога замислювалась як військовий меморіал жертвам Першої світової війни, і одночасно мала зв'язати віддалені населені пункти узбережжя, полегшити транспортування пилотів і привернути увагу туристів [217].

Використання доріг як меморіального символу в Австралії є поширеною практикою, адже скорочення відстаней на континенті означало й означає не тільки кращу взаємодію економічних механізмів у країні, але й пожвавлення людської комунікації, подолання відчуття самотності та відчуженості на п'ятому континенті [218].

Авіація. Протягом усієї історії Австралія визначалася двома основними характеристиками ізольованого континенту; його великі розміри та дефіцит населення. Дві технології мали відіграти й відіграли важливу роль у відкритті глибинки: транспорт і зв'язок.

З усіх видів транспорту саме повітряний найкраще підходив для внутрішніх потреб та був головним фактором подолання тиранії відстані, даючи змогу населенню віддалених регіонів мати зв'язки з приморськими містами.

Австралійці взялися за цей новий вид транспорту зі звичною енергією й винахідливістю і створили другу за часом появи авіакомпанію в світі [219].

Зараз Австралія є однією з найбільш повітряно-орієнтованих держав на Землі, а щорічний рівень пасажирів авіакомпаній майже дорівнює загальній кількості населення цього континенту.

Цікаво спостерігати, що, коли настав час для цієї нової технології, подібні або однакові винаходи з'явилися майже одночасно в різних країнах. Таким чином, на межі століть стало очевидним, що наближається вирішення польоту на машинах важчих за повітря. В Німеччині Отто Лілієнталь експериментував з планерами, що перевозять людину, в США Семюел Пірпонт Ленглі та брати Райт були зайняті літаками, що працюють на машині, в Російській імперії К. Е. Ціолковський перебував на тому самому шляху, а в Австралії Лоуренс Харгрейв експериментував з низкою пристроїв, що допомагають вирішити проблему польоту.

Немає сумнівів, що Л. Харгрейв на той час був на передовій технологій польотів, і що його зусиллям заважала відстань від його конкурентів у Північній півкулі. Зосередженість на польоті, а не на нерухомих крилах, загнала його в глухий кут. Так, одна з його моделей – машина з маховими крилами на стисненому повітрі вагою 2,53 футів 8 квітня 1890 р. пролетіла 368 футів. Насправді Л. Харгрейв п'ять років розробляв двигуни й 1889 р. винайшов, мабуть, перший роторний двигун [220].

Услід за Л. Харгрейвом ще троє австралійців активно шукали пристрої на ранніх етапах авіації. Першим був Г. А. Тейлор, який заснував Повітряну лігу Нового Південного Вельсу 1909 р. і який у грудні того року став першим австралійцем, що полетів на планерах. Того самого року він створив те, що можна було б назвати «Першим авіаційним заводом Австралії», де побудував коробкові змії та планери типу «Харгрейв».

Перший контрольований політ в Австралії, як видається, здійснив Фред Кастанс 17 березня 1910 р. в м. Болівар (Південна Австралія), а наступного дня

це зробив Гаррі Гудіні поблизу Мельбурна. Насправді саме Джону Дуйгану з Вікторії належить честь бути першим австралійцем, який літав на літаку над австралійською землею [221].

Мал. 1.2 Ранній дуйганський двоплан (*Державна бібліотека Вікторії, колекція La Trobe*).

Правдива історія хоробрості австралійців, які підкорювали небесні простори, закарбована навіть у австралійській кінематографії у фільмі «Сміті» («*Smithy*», 1946 р.) режисера Кена Голла – першій кінострічці про реальних піонерів авіації, героїв-австралійців. Вона присвячена найвидатнішому авіатору Кінгфорду Сміту. Він був першою людиною, яка перелетіла Тихий океан за 83 години. Загинув 1935 р. десь поблизу Бірми. Сувору правду ризикованого життя випробувачів-авіаторів глядачі Австралії сприйняли з сумом та повагою [193].

Масові перевезення людей і вантажів повітряним транспортом є реальністю, але, розвиваючи ці швидкі, безпечні й ефективні послуги, авіація мала значний вплив на конкурентні форми транспорту. Традиційні подорожі людей на кораблі чи залізницею значною мірою були замінені на повітряні.

На п'ятому континенті авіаційний транспорт – це головний засіб спілкування з зовнішнім світом та взаємодії між регіонами країни. Розвиток повітряного транспорту в Австралії допоміг налагодити сполучення як із зовнішнім світом, так і всередині країни. На внутрішніх лініях пасажирські перевезення зазвичай забезпечують авіакомпанії «ANSETT» і «Qantas». Десятиліттями принцип функціонування авіакомпаній регулював федеральний уряд, причому «ANSETT» була приватною, а «Qantas» – державною. Зокрема,

Міжнародними перевезеннями опікувалася «Qantas». На сьогодні австралійських авіакомпаній, які мають сертифікат експлуатанта австралійського управління безпекою, є понад 50.

За 200 років розселення в Австралії європейців засоби перевезення людей і вантажів кардинально змінилися за рахунок виникнення не тільки нових транспортних засобів, але й цілої інфраструктури залізничних, автомобільних, аеропортових та спеціалізованих судноплавних терміналів, котрі існують сьогодні в кожній країні.

Особливостями транспорту в Австралії були прискорені зміни за останніх 80 років, які фундаментально вплинули на соціальну структуру життя. Там, де спочатку все було спрямовано на більш економічні засоби перевезення вантажів, поява автомобілів та літаків назавжди змінила спосіб життя.

Ранні австралійські поселенці принесли з собою транспортну технологію старого світу й пристосували традиційні методи до обставин, з якими стикалися на новій батьківщині. Особливо цікаво, що знання про нові транспортні ідеї, які розроблялись у Європі та Північній Америці, з ентузіазмом і винахідливістю охоче переймали австралійці.

Водночас можна сказати, що не бракувало хороших ідей і в австралійських винахідників, а деякі дуже оригінальні роботи виконували творчі люди, яких обставини підштовхували до власних відкриттів.

Австралія має відносно невелике населення, й більшу частину оригінальних австралійських робіт було доповнено потоком нового імпортного обладнання, що з'явилося унаслідок використання пари та появи за кордоном двигуна внутрішнього згоряння. Здатність австралійської інновації бути комерційно успішною суттєво залежала від економічної вигоди, бо австралійський ринок завжди був невеликим.

У такій величезній країні потреби в транспорті для людей і товарів є суттєвою частиною економічної структури, а вартість транспорту є життєво важливим фактором, що визначає конкурентоспроможність на експортних

ринках. Підтримка найкращих транспортних технологій і вдосконалення методів для зниження вартості перевезення людей та товарів, як в Австралії, так і за її межами має основоположне значення для майбутньої конкурентоспроможності, отже, для підвищення рівня життя всіх австралійців.

2.12. РОЛЬ ПРОФСПІЛОК В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИНАХ В АВСТРАЛІЇ

Історія руху робітників у Австралії розпочалася на початку XIX ст. А вже наприкінці століття його організоване ядро включало промислове (спілки) та політичне крило (Австралійська лейбористська партія). Значна частина профспілок в Австралії приєднані до Австралійської ради профспілок, вони є досить потужними за масштабом та кількістю членів організаціями. Ідеологічний спектр політичних поглядів профспілок різний – це комуністи, соціалісти, навіть правоцентристи. Але абсолютна більшість профспілок у Австралії є афілійованими (колективними) членами Австралійської лейбористської партії.

На кінець 2013 р. було 1,7 млн членів профспілок (17% усіх працівників) [222], з них понад дві третини (68%) були членами п'ять і більше років. Членство в профспілках поступово скорочується протягом останніх років (наприклад, 1983 р. – 2376,9 тис., 2002 р. – 1833,7 тис., 2013 р. – 1700 тис.) [222], однак тенденції зменшення не такі значні, як тенденції пониження членства в політичних партіях загалом.

Австралійська лейбористська партія бере активну участь у формуванні загальнодержавної й регіональної політики. Для політичної системи Австралії притаманна так звана «система двох з половиною партій». Як засвідчує історія, найчастіше коаліцію формувала Ліберальна партія разом з невеликою Національною партією – це дві правоцентристські партії Австралії. Лейбористська партія, ідеологічною основою якої є соціал-демократичні

погляди, формувала уряд з 2007 по 2013 р. Наразі Лейбористська партія є членом конфедерації соціал-демократичних центристських партій – Прогресивного Альянсу.

У першій половині XIX ст. законодавство в Австралії вимагало покірності та лояльності від робітників до роботодавця за контрактом. У випадку порушення договору або непокори, працівників часто піддавали кримінальному покаранню, зокрема з ув'язненням та каторжними роботами. Заклики до страйку вважалися порушенням контракту з обтяжливими умовами. У 1800-ті рр. більшість вікторіанців працювали до 14 год. на день, шість днів на тиждень. Не було лікарняних листків, відпусток, а роботодавці могли звільняти працівників у будь-який час, не озвучуючи причин [223]. У другій половині XIX ст. ситуація повільно лібералізувалася. Через нормативні новації британського закону про профспілки 1871 р. та закон про захист майна 1875 р., профспілки були легітимізовані [224]. Перший Закон про профспілки Великої Британії 1871 р. забезпечив правовий статус профспілок.

Ремісничі профспілки в Австралії були засновані на початку XIX ст. як об'єднання висококваліфікованих міських робітників, котрі прагнули організувати (створити профспілку), збільшити низьку заробітну плату та зменшити тривалість робочого дня.

1916 р. було прийнято вікторіанський Закон про вісім годин, що гарантував 8-годинний день широкому колу працівників. На практиці, в Австралії, 8-годинний робочий день не став реальністю до 1920-х рр. Однак подальші організовані кампанії та боротьба профспілок посприяли тому, що в громадській думці тема прав робітників постійно звучала резонансно. В результаті, Арбітражний суд Австралії ухвалив 40-годинний п'ятиденний робочий тиждень на національному рівні з 1 січня 1948 р.

Раду з питань торгівлі та праці Сіднея утворили вісім профспілок 1871 р. Об'єднана рада з питань торгівлі та праці Південної Австралії має історію з 1884 р. Зважаючи на розростання профспілкового руху, в Австралії для захисту

своїх прав почали організовуватися менш кваліфіковані, сільські робітники. Великі робітничі страйки мали місце в Австралії у 1890-х рр. Страйк шахтарів «Broken Hill» 1892 р. зазнав краху після арешту кількох лідерів страйків і судів за «протизаконну змову та розпал бунтів», визнаних винними й засудженими до позбавлення волі» [225, р. 158–159].

1894 р. робітники, що стригли овець у Квінсленді, виступили проти поганих умов праці та низької заробітної плати. Страйк розігнали з використанням поліції. Кожен з цих промислових конфліктів розглядався як деморалізаційний удар для робочого руху. Вільям Лейн та багато інших лідерів шукали притулку в будівництві нового суспільства під назвою «Нова Австралія» в Парагваї (Південна Америка). Інші активісти робочого руху, деморалізовані прямими діями органів влади, звернулися до політичних кроків та домагалися обрання до колоніальних парламентів. Їхні організовані дії зумовили початок формування Австралійської лейбористської партії. Першими загальними виборами, успішними для лейбористів, були вибори в Новому Південному Вельсі 1891 р., де вони отримали 35 з 141 мандатів. На виборах у Південній Австралії 1893 р. Об'єднана лейбористська партія на чолі з Джоном Макферсоном виграла 10 з 54 місць. Це дало змогу сформувати ліберальний уряд Чарльза Кінгстона, витіснивши консервативний уряд Джона Даунера [226].

На початку XX ст. тільки в Сідней тисячі профспілок, що представляли до 70 різних спілок, брали участь у різних парадах та ходах, актуалізуючи питання захисту своїх прав та протекціонізму національного виробника.

Австралія здобула репутацію «раю робочої людини». Деякі роботодавці намагалися підірвати профспілки, імпортуючи китайську робочу силу. Це призвело до природнього супротиву організованого профспілкового руху в Австралії та відповідного впливу на розробників державної політики. В результаті на регіональному рівні всі колонії поступово почали обмежували китайську й іншу азійську імміграцію. Це було основою політики так званої

«Білої Австралії», заснованої на централізованому промисловому арбітражі, певній державній допомозі, особливо для первинних галузей промисловості, яка зазнає лише окремих змін у другій половині ХХ ст.

Зростання цукрової промисловості в Квінсленді в 1870-х рр. призвело до пошуку робітників, готових працювати в тропічних умовах. Залучення «небілої» робочої сили для дешевого працевлаштування (зазвичай, шляхом обману чи викрадення) у 1870-х і 1880-х рр. викликало низку протестів профспілкового руху проти іноземної праці. Аргументи австралійських профспілкових союзів полягали в тому, що азіати й китайці претендують на робочі місця білошкірих людей, погоджуються працювати за «нестандартну» зарплату, відмовляються від об'єднання, чим суттєво знижують умови праці робітників загалом.

Заперечення проти цих аргументів здебільшого виходили від заможних власників земель у сільській місцевості [227]. Останні наголошували, що без роботи азіатів у тропічних районах, від території Квінсленду доведеться відмовитися [228]. Незважаючи на ці заперечення щодо обмеження імміграції, між 1875 та 1888 рр., під впливом організованого профспілкового руху, всі колонії Австралії прийняли законодавство, яке виключало всю подальшу китайську імміграцію [228]. 1895 р. було досягнуто низки домовленостей щодо подальшого збільшення цих обмежень після міжколоніальної конференції прем'єр-міністра, де всі колонії погодилися поширити обмеження на в'їзд на всі небілі раси.

Британський уряд у Лондоні не був задоволений законодавством, яке дискримінувало певні суб'єкти його імперії, але вирішив не забороняти прийняті закони. 1897 р. колоніальний секретар Джозеф Чемберлен пояснив: «Ми розуміємо порив цих колоній у тому, що в'їзд іноземців серйозно заважатиме законним правам працездатного населення» [229]. Уряд Бартона, який прийшов до влади після перших виборів до парламенту Австралії 1901 р., сформувала Протекціоністська партія за підтримки Австралійської

лейбористської партії. Підтримка лейбористської партії залежала від обмеження імміграції, що віддзеркалювало погляди Австралійського союзу робітників.

Відповідно до Закону про примирення й арбітраж 1904 р., усі профспілки мали пройти реєстрацію. Профспілки почали виразно диференціюватися за двома напрямками:

1) торговельні об'єднання (тих, хто торгував на робочому місці);

2) промислові спілки, які організували всіх робітників в один великий союз, який потім міг би проводити страйк у всьому суспільстві та мирно впроваджувати соціал-демократичні ідеї. І в складі торговельних, і в складі промислових спілок були радикальні представники, але організаційних чи ідейних конфліктів між обома організаціями не було. Загальний страйк у Брісбені 1912 р. показав об'єднану силу робітничого руху, що ефективно функціонував як альтернативне соціальне управління п'ять тижнів, дещо підриваючи владу консервативного уряду.

Тотальну перемогу лейбористів під керівництвом Ендрю Фішера на федеральному рівні було отримано 1910 р., результатом чого став перший національний уряд лейбористської більшості у світі. Уряд Фішера зміг прийняти 113 актів за три роки, здійснив багато реформ, зокрема щодо соціального забезпечення (встановлення пенсій за віком та втратою працездатності, виплати допомоги по вагітності та пологах, виплати компенсації працівникам тощо).

Робітничий рух в Австралії сприяв тому, що в країні не було введено призову під час Першої світової війни (хоча країна брала участь у воєнних діях). Наприкінці Першої світової війни в Австралії відбулася низка основних промислових і політичних акцій, які загрожували стабільності суспільства. 1920 р. група радикалів створила Комуністичну партію Австралії. Ця партія почала претендувати на вплив на діяльність профспілок.

Членство в профспілках становило 703 000 в 1921 р. і досягло апогею 1927 р., коли 47% працівників (15% усього населення) були членами

профспілок [230]. Під час Великої депресії права безробітних захищали спілки для безробітних.

Коли Австралія наближалася до Другої світової війни, профспілки та робітники продемонструвати активність у політичних страйках, в цьому випадку – проти вивезення чавуну до тодішньої військової агресивної Японії. Після Другої світової почали створюватися групи в професійних спілках для протидії впливу комуністів. Між 1950-ми та 1960-ми рр. членство в профспілках стабільно розвивалось і йшло в ногу зі зростанням робочої сили.

У 1980-х рр. Австралія пережила поштовх до економічних реформ, що охоплюють дерегуляцію низки раніше регульованих ринків, включаючи ринок праці. На цьому закінчилося майже століття централізованих виробничих відносин, що визначали заробітну плату.

У 1990-х рр. посилювався тиск на реформи виробничих відносин, спрямовані на зменшення промислової потужності австралійських профспілок. Це включало введення австралійських угод про робоче місце – індивідуальних договорів про оплату праці, зменшення мінімальних умов, що містяться в промислових преміях. З 2005 р. зміни в промисловому законодавстві зменшували колективну переговорну силу профспілок. У травні 2005 р. уряд Говарда оголосив про зміни у виробничих відносинах, відомі як Work Choices. Це законодавство широко розкритикував австралійський союзний рух, численні релігійні та громадські групи й, що важливо (але не широко повідомляється), Міжнародна організація праці, членом якої є Австралія.

Законодавство Work Choices було замінено на Закон про чесну роботу 2009 р., що суттєво поліпшував умови для найманих працівників.

Кейс Австралії засвідчує, що профспілки можуть результативно скористатися можливостями для якісних процесів самовдосконалення політики, які виникають зі зміни в економічному контексті. Профспілки суттєво вплинули на протекціонізм державної політики. Відчутним виявився вплив профспілок на торговельну політику: під час переговорів; у пункті затвердження чи

підписання; у процесі ратифікації та/або імплементації необхідного законодавства.

Не можна не відзначити вагому роль профспілок у формуванні громадського дискурсу й буденної політичної свідомості. Профспілки мають величезні спроможності актуалізувати певні проблеми в громадській думці. На думку вчених, навіть там, де профспілки мають обмежений доступ і спроможність, вони все одно можуть мати вплив.

Профспілки мали змогу чинити тиск на порядок денний уряду, за потреби скандалізувати про фасадність демократичного процесу. В будь-якому разі, активність профспілок підвищує обізнаність громадськості щодо трудового законодавства, економічної політики та низки інших питань – через громадські слухання, засоби масової інформації, моніторинг стану й реалізації домовленостей у призмі соціального партнерства.

Здатність профспілок мобілізувати прямі дії є ключовим фактором у потенційному застосуванні їх ресурсу для допуску представників на державні посади. Такі стратегії, як соціальний діалог, лобіювання, подання, громадські слухання будуть ефективнішими, коли супроводжуватимуться міцною мобілізацією членів профспілки та широкої громадськості в формі публічного протесту. Наявність стратегій прямої дії залежить від спроможності профспілок розробляти узгоджену позицію щодо торгівлі, здатної мобілізувати широку підтримку членів. Отже, в цьому матиме значення сформована кооперативна культура членів профспілок.

Австралійські профспілки зробили вагомий внесок у захист робітників, вибороли основні соціальні пільги та сприяли розвитку суспільства добробуту на п'ятому континенті в подальші роки.

Список використаних джерел:

1. Hiscock P. Archaeology of Ancient Australia. London : Routledge, 2008. 338 p.

2. Lourandos H. Continent of Hunter-Gatherers: New Perspectives in Australian Prehistory. Melbourne : Cambridge University Press, 1997. 390 p.
3. Wade N. From DNA Analysis, Clues to a Single Australian Migration. *The New York Times*. URL: <https://cutt.ly/FZ2xnrF>. [Accessed: 5th June 2020].
4. Australia Colonized Earlier than Previously Thought? *Archeo News*. URL: <https://cutt.ly/EZ2xEON>
5. Landmark Hepatitis Study Tracks Ancient Human Movements into AUSTRALIA. *ABC News*. URL: <https://cutt.ly/pZ2xUZg>
6. Дробышевский С. Заселение Австралии. URL: <https://cutt.ly/IZ2xPLm>.
7. История Австралии. Европейцы на континенте. *Дилетант*. URL: <https://cutt.ly/fZ2xLwj>
8. Малаховский К. История Австралии. URL: <https://cutt.ly/JZ2xBD3>
9. Макинтайр С. Краткая история Австралии. Москва : Весь мир, 2011. 360 с.
10. A Guide to Australian Bushranging. URL: <https://cutt.ly/YZ2x3wX>
11. Rum Rebellion // Encyclopedia Britannica. URL: <https://cutt.ly/jZ2x66V>
12. How Was Australia Named? // National library of Australia. URL: <https://cutt.ly/pZ2cr58>
13. Tasmania // Encyclopedia Britannica. URL: <https://cutt.ly/dZ2ciIm>
14. Western-Australia // Encyclopedia Britannica. URL: <https://cutt.ly/jZ2cp8x>
15. Queensland // Encyclopedia Britannica. URL: <https://cutt.ly/uZ2cdPN>
16. Australia // International Encyclopedia of the First World War. URL: <https://cutt.ly/kZ2cjD4>
17. German colonization in the Pacific the Outbreak of War // Australian war memorial. URL: <https://cutt.ly/3Z2cxQ0>
18. Скоробогатых Н. С. История Австралии. XX век / Отв. ред. В. П. Николаев; Институт востоковедения РАН. Москва : ИВ РАН, 2015. 452 с.
19. Dominion. British Commonwealth // Encyclopedia Britannica. URL: <https://cutt.ly/SZ2cnHA>
20. Зимулина Л. А. Эволюция национальной государственности Британских доминионов. Британская империя в XX веке / ред. А. М. Пегушев, Е. Ю. Сергеев. Москва : Ин-т всеобщей истории РАН, 2010. С. 72–80.
21. NAVY. URL: <https://cutt.ly/TZ2cEc4>
22. Anzacportal // Australian Government. Department of Veterans' Affairs. URL: <https://cutt.ly/HZ2cUkx>
23. Remembering the First world war // Museum of Brisbane. URL: <https://cutt.ly/NweAQs1e>
24. Anzac Day. New Zeland History. URL: <https://cutt.ly/7Z2cKSh>
25. Australiansin WWII // The Australian War Memorial. URL: <https://cutt.ly/UZ2cX45>
26. Graham S. Anzac (Australia) // International Encyclopedia of the First World. URL: <https://cutt.ly/oZ2cBdn>
27. Macintyre S. A. Concise History of Australia. Cambridge University Press, 2005. 396 p.
28. Конституции государств Юго-Восточной Азии и Тихого океана: Тексты конституций и конституционных актов / Пер. и ред. З. И. Луковниковой. Москва : Изд. иностр. лит., 1960. 738 с.
29. Menzies Centre for Australian Studies, King's Colleges. London, 2000; Menzies Memorial lecture, Great Hall, King's College. London, Tuesday, 4th July 2000, The Hon Justice Michael Kirby AC CMG «The Australian Referendum on a Republic – Ten lessons». A Centenary Reflection on the Australian Constitution: the Republic Referendum, 1999.
30. Buchanan A. The Real Australia. London, 1907. 318 p.
31. Deakin A. Federated Australia. Selections from the Letters to the Morning Post 1900–1910. Cambridge University Press, 1968. 314 p.
32. The Quarterly Review. London, 1911, October.
33. Australia. Social and Political History. Sydney, 1975.
34. Norris R. The Emergent Commonwealth: Australian Federation, Expectations and Fulfilment, 1889–1910. Carlton : Melbourne University Press, 1975. 273 p.

35. Hagan J. Australian Trade Unionism in Documents. Melbourne : Longman Cheshire, 1986. 289 p.
36. The Quarterly Review. London, 1907. April.
37. The Australian Labour Party and Federal Politics. A Documentary Survey. Carlton : Melbourne University Press, 1976. 160 p.
38. Australia. Parliamentary Debates. Senate and House of Representatives. Canberra, 1901. Vol. 2.
39. *The People*. 13. February; *The Clarion*. 1907. 18 January; 1 February.
40. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функциональные экономики. Москва : Начала, 1997. 180 с.
41. Артем (Ф.А. Сергеев). Статьи, речи, письма. М. : Политиздат, 1983. 356 с.
42. Spence W.G. Australia's Awakening. Sidney, 1909. 388 p.
43. Ellis U. A History of the Australian Country Party. Melbourne : Melbourne University Press, 1963. 359 p.
44. Fitzpatrick B. The Australian People 1788–1945. Melbourne : Melbourne University Press, 1951. 279 p.
45. Kelly P. The End of Century. Sidney, 1992.
46. Australia. Government and society// Encyclopedia Britannica. URL: <https://cutt.ly/AXJEU7S>
47. A short history of Parliament // Parliamentary Education Office. URL: <https://cutt.ly/mXJEAJF>
48. The Roles and Responsibilities of Federal, State and Local Governments // Parliament of New South Wales. URL: <https://cutt.ly/4XJEGmc>
49. Legal Systems in Australia: Overview. Court Structure and Hierarchy. URL: <https://cutt.ly/mXJEOt>
50. High Court of Australia. URL: <https://cutt.ly/XXJEXzs>
51. Moore A. The Right Road? A History of Right-wing Politics in Australia. Melbourne : Oxford University Press, 1995. 166 p.
52. The Encyclopedia of Women&Leadership in Twentieth-Century Australia. URL: <http://www.womenaustralia.info/leaders/biogs/WLE0633b.htm>
53. Lee D. Stanley Melbourne Bruce: Australian Internationalist. London : Continuum Press, 2010. 765 p.
54. Скоробогатых Н. С. История Австралии. Москва : Институт стран Востока, 2011. 240 с.
55. Семёнова Л. Н. Политика социального реформизма в британских доминионах в последней трети XIX – начале XX в.: автореф. дис. ... докт. ист. наук. Минск, 2012. 30 с.
56. Семёнова Л. Н. Политика социального реформизма в Канаде, Австралии, Новой Зеландии на рубеже XIX–XX вв. Минск : Экоперспектива, 2008. 220 с.
57. Macintyre C. From Entitlement to Obligation In The Australian Welfare State *Australian Journal of Social Issues*. 1999. May. P. 103–119.
58. Социальное обеспечение в Австралии. URL: <https://cutt.ly/7Z2vguC>
59. Линден В. М. В Тихом океане (из кругосветного плавания «Боярина»). *Вестник Европы*. 1871. Т. 4. № 7. URL: <https://cutt.ly/JZ2vxfv>
60. Уокеръ Г. де. Развитие австралийской демократии / Переводъ съ англійскаго, со вступительной статьей и дополненіями Д. Сатурина. С.-Петербургъ: Изданіе Л. Ф. Пантелѣева, 1901. 301 с.
61. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2000–2002.
62. Мижухев П. Г. Счастливая Австралия (Социальное законодательство Австралии и его результаты). 2-е изд. Петербург : А. Ф. Маркс, 1918. 112 с.
63. Австралия. Исторический очерк. URL: <https://cutt.ly/YZ2vQXK>
64. Lencznarowicz J. Australia. Warszawa : TRIO, 2005. 488 s.
65. Fenna A. Introduction to Australian Public Policy. Longman, Melbourne, 1998. 454 p.
66. *The Bulletin*. 2006. July 4.

67. Тарлавский В. Государство и патернализм. URL: <https://cutt.ly/ZZ2vYDp>
68. Газін В. Патерналізм: від люмпенів Риму до електорату України. *Дзеркало тижня*. 2015. Випуск № 43. 13 листопада. URL: <https://cutt.ly/bZ2vOfP>
69. The Prime Minister at Adelaide (Reports of Adelaide Press Revised). Adelaide, 1906.
70. Australian Referendum on a Republic. Ten Lessons. London, 2000. 4 July.
71. Eggleston F. W. Reflections on Australian Foreign Policy. Melbourne, 1957.
72. Никитин В. В., Дзюндзюк В. П., Калинкина Н. В. Політичні інститути та процеси. URL: <https://cutt.ly/tZ2vDhC>
73. Хома Н. М. Типологія моделей соціальної держави: аналіз основних підходів. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 618–623.
74. Козаченко І. О., Ніколаєвський В. М. Особливості еволюції соціальної держави та їхня ревалентність до українських реалій. *Вісник Харківського Національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2010. № 891. С. 18–23.
75. Ройк В. Д. Социальная модель государства: опыт стран Европы и выбор современной России. *Государственная власть и местное самоуправление: Практ. и информ.* 2006. № 10. С. 27–38.
76. Westacott J. Enhancing Australia's Prosperity. URL: <https://cutt.ly/rZ2vJTS>
77. Кочеткова Л. Н. Социальное государство: опыт философского исследования. Москва : ЛИБРОКОМ, 2009. 160 с.
78. Семёнова, Л. Н. Социальная направленность государств переселенческого капитализма. *Общество, государство и религии в современном мире: материалы круглого стола кафедры истории нового и новейшего времени*. БГУ: В. С. Кошелев (пред.) [др.]; под науч. ред. В. С. Кошелева. Минск : РИВШ, 2014. С. 96–100. URL: <https://cutt.ly/AZ2vLNG>
79. Chief Secretary (British Empire). URL: <https://cutt.ly/MZ2vBQG> [Retrieved 7.11.2020]
80. Зернецька О. В. Вільям Вентворт – демократ за світоглядом, австралійський політик і мандрівник за покликанням. *Проблеми всесвітньої історії*. 2020. № 8. С. 185–199.
81. Currey C. H. Robert Wardell (1793–1834). *Australian Dictionary of Biography*. National Centre of Biography. Australian National University, 1966. P. 589–591.
82. Emancipist (Australian history) // Britannica Online Encyclopedia. URL: <https://cutt.ly/JZ2bqSJ>. [Retrieved 7.11.2020]
83. South Wales Catalogue Entry [Retrieved 22.10.2020]
84. Jones B. T. Currency Culture: Australian Identity and Nationalism in New South Wales before the Gold Rushes. *Australian Historical Studies*. 2017. Vol. 48. Issue 1. P. 68–85. URL: <http://doi.org/10.1080/1031461X.2016.1250789>
85. Sayers C. E. Wills Horatio Spencer Howe (1811–1861). *Australian Dictionary of Biography*. Vol. 2. Melbourne : Melbourne University Press, 1967. P. 605–607.
86. F. J. V. Byrnes, Howe, George (1769–1821). *Australian Dictionary of Biography*. Vol. 1. Melbourne : Melbourne University Press, 1966. P. 557–559.
87. Prospectus of the Currency Lad . *Sydney Gazette and New South Wales Advertiser*. 1832. 23 August. P. 4.
88. McKenna, M. The Captive Republic: A History of Republicanism in Australia, 1788–1996. Melbourne : Cambridge University Press, 1996. P. 23.
89. Prefase. *Media Legends of NSW*. URL: [HoF_NSW_e_book_updated.pdf](#)
90. Osborne M. Edvard Smith Hall. *Media Legends of NSW*. URL: [HoF_NSW_e_book_updated.pdf](#)
91. Murphy D. John Fairfax. *Media Legends of NSW*. URL: [PoF_NSW_e_book_updated.pdf](#)
92. Heekeren Margaret Van. Samuel Bennet. *Media Legends of NSW*. URL: [HoF_NSW_e_book_updated.pdf](#)
93. Muller D. Henry Parkes. *Media Legends of NSW*. URL: [HoF_NSW_e_book_updated.pdf](#)
94. Souter D. Company of Heralds. Melbourne : Melbourne University Press, 1981.
95. Feilberg. The way We Civilise. National Library of Australia. Item, 1880.

96. Reynolds H. This Whispering in our Hearts. Allan & Unwin, 1998. Chapter IV.
97. Wright T. George Mott. *Media Legends of NSW*. URL: [HHF_NSW_e_book_updated.pdf](#).
98. Kearsley B. Watkin Winn. *Media Legends of NSW*. URL: [HoF_NSW_e_book_updated.pdf](#)
99. Patricia Clarke. Florence Baverstock. *Media Legends of NSW*. URL: [HoF_NSW_e_book_updated.pdf](#)
100. Зернецкая О. В. Вэнс Палмер и австралийский реалистический роман. Киев : Наукова думка, 1984. 278 с.
101. Jordan D. Loving Words Love Letters Between Vance and Nettie Palmer 1909–1914. Sydney : Brindle and Schlesinger, 2018.
102. Зернецкая О. В. Австралийский социальный роман 30-х годов XX века. Киев : Наукова думка, 1982. 288 с.
103. Зернецька О. В. Глобальна комунікація. Київ : Наукова думка, 1997. 351 с.
104. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ : Освіта, 1999. 350 с.
105. Jory R. John Langdon Bonythone. *2018 Media Hall of Fame*. URL: [www.medialloffame.cm.au](#)
106. History of the Families Bonythone. E. G. Bonythone. Adelaide : Griffin Press, 1966. P. 18–21.
107. Moore T. I. Social Patterns in Australian Literature. Sydney : Angus and Robertson, 1975.
108. Australian Literature. URL: [https://www.britannica.com/art/Australian literature](#)
109. Зернецкая О. В. Моральний імператив Руфуса Доуза. *Иностранная литература*. 1987. № 8. С. 243–244.
110. Knight N. Furphy and Romance: «Such is Life» Reconsidered. *Southerly*. 1969. № 4. P. 243–245.
111. Головня И. В. Джозеф Ферфи и его роман «Такова жизнь». *Австралийская литература*. Москва : Наука, 1978. 273 с.
112. Burnes D. R. The Directions of Australian Fiction. 1920–1974. Melbourne : Angus and Robertson, 1975.
113. Franklin M. Laughter, not for a Cage. Sydney : Angus and Robertson, 1956.
114. Green D. Richardson, Ethel Florence (Henry Handel) (1870–1946). *Australian Dictionary of Biography*. URL: [https://cutt.ly/WZ2bzE5](#)
115. Franks, R. Heaven could be no more magical and mystical than unspoiled Australia. URL: [https://cutt.ly/EZ2bvjF](#)
116. Throssel R. Wild Weeds and Wind Flowers. The Life and Letters of Catharine Susannah Prichard. Sydney : Angus and Robertson, 1975.
117. Green H. M. A History of Australian Literature. Vol. 2. Sydney : Angus and Robertson, 1975.
118. Причард К. С. Навстречу Добру, Истине и Красоте. *Иностранная литература*. 1962. С. 161.
119. Lindsay J. The Novels of Katharina Susannah Prichard. *Meanjin*. 1961. № 4. P. 336–337.
120. Penton B. Landtakers. Sidney : Angus and Robertson, 1934.
121. Петриковская А. С. История австралийских Форсайтов. *Иностранная литература*. 1972. № 11.
122. Зернецька О. В. Післямова. В. Палмер. *Родина Суейнів*. Київ : Дніпро, 1978. С. 327–333.
123. McDougall C. R. Xerbert, Albert Francis Xavier (1901–1984 pp.). *Australian Dictionary of Biography*. URL: [https://cutt.ly/2Z2bQGf](#), published First in the hardcopy 2007, exist online it's September 2021 national university.
124. Xerbert X. Capricornia. Sidney : Publicist Publishing, 1938.
125. Vanderbent Saskia. Australian Film. URL: [www.pocketessentials.com](#)
126. Танці аборигенів Торресової протоки. URL: [https://cutt.ly/rZ2bYUO](#)
127. Hamilton Anette. Imagined Identities: Focus on Australian Cinema. URL: [https://cutt.ly/WZ2bODG](#)

128. Goldsmith B. Australian Cinema: Introduction. URL: [Academia.edu/3547563/Australian Cinema Introduction](https://Academia.edu/3547563/Australian_Cinema_Introduction)
129. Mulvaney D. J Spencer, Sir Walter Baldwin (1860–1929). *Australian Dictionary of Biography*. 1990. Vol. 12 (MUP).
130. Long Chris. Australia's Films: Part Fifteen – Under Southern Skies. *Cinema Papers*. 1995. 106 (October). P. 38–41, 54–55.
131. Bertrand Ina and Routt W. D. The Picture that Will Live Forever. *The Story of the Kelly Gang*. St. Kilda, Melbourne : ATOM, 2007.
132. Verhoeven Deb. Film, Video, DVD and Online Delivery. The Media and Communications in Australia / Ed. by S. Cunningham & S. Turnbull. Crows Nest. N.S.W. : Allen & Unwin, 2014. 325 p.
133. Valentine T. J. The Causes of the Depression in Australia. URL: <https://cutt.ly/zZ2nydX> [Retrieved 05.01.2020]
134. Great Depression National Museum in Australia. URL: <https://cutt.ly/KZ2noYK> [Retrieved 06.01.2020]
135. Пилаєва Т. Виникнення та розвиток системи вищої освіти Австралії. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 1. Бердянськ : БДПУ, 2020. С. 70–84.
136. Higher education in Australia // K12 Academics. URL: <https://cutt.ly/8Z2nfAQ>
137. Breen J. Higher Education in Australia: Structure, Policy & Debate. URL: <https://cutt.ly/PZ2njw>
138. Marginson S. Monash: Remaking the University. St. Leonards, N.S.W. : Allen & Unwin, 2000. 280 p.
139. Universities Australia. URL: <https://cutt.ly/4Z2nz1A>
140. Инди Э., Гейл Р. Финансовый менеджмент в вузах Австралии: Материал проекта ОЭСР «Финансовое управление в высшем образовании». Москва : ГУ-ВШЭ, 2003. 31 с.
141. Letters Patent Granted to the University of Tasmania, Signed 30th August 1915 // The University of Tasmania. URL: <https://eprints.utas.edu.au/15939/>
142. About the University of Adelaide // The University of Adelaide. URL: <https://cutt.ly/JZ2nb7d>
143. Darian-Smith K., Waghorne J. Australian Universities, Expertise and Internationalism after World War I. *Journal of Australian Studies*. 2019. Vol. 43. Issue 4. P. 412–428.
144. Fischer G. L. The University of Sydney, 1850–1975: Some History in Pictures to Mark the 125th Year of its Incorporation. Sydney : University of Sydney, 1975. 132 p.
145. A History of Thinking Forward // The University of Sydney. URL: <https://cutt.ly/aZ2nEk1>
146. Milestones: from Inauguration to Present Day // The University of Sydney. URL: <https://cutt.ly/fZ2nTD1>
147. 160 Years of Melbourne University // The Melbourne University. URL: <https://cutt.ly/vZ2nIV4>
148. About the University of Adelaide // The University of Adelaide. URL: <https://cutt.ly/6Z2nSWx>
149. Ayres P. Australasian Antarctic Expedition (1911–1914). *Encyclopedia of the Antarctic* / Ed. by Beau Riffenburgh. N.Y., London : Routledge, Taylor & Francis Group, 2007. P. 109–111.
150. Davis R. Open to Talent: the Centenary History of the University of Tasmania, 1890–1990. Hobart : University of Tasmania, 1990. 256 p.
151. University of Tasmania 125 Years // The University of Tasmania. URL: <https://125timeline.utas.edu.au/>
152. History of UQ // The University of Queensland. URL: <https://cutt.ly/wZ2nJJ6>
153. Malcolm I. A Place of Light & Learning: the University of Queensland's First Seventy-Five Years. St. Lucia, Qld. : University of Queensland Press, 1985. 429 p.
154. Pitch Drop Experiment // The University of Queensland. School of Mathematics and Physics. URL: <https://cutt.ly/oZ2nXSz>
155. Centenary Celebrations // The University of Western Australia. URL: <https://cutt.ly/aZ2nNsm>

156. Gregory J., Chetkovich J. Seeking Wisdom: A Centenary History of the University of Western Australia. Western Australia : UWA Publishing, 2013. 488 p.
157. Goozee G. The Development of TAFE in Australia. Adelaide, South Australia : NCVER, 2001. 111 p.
158. Bentley N. The History of TAFE in Australia // TAFE Courses. 18 November, 2015. URL: <https://cutt.ly/1Z2n7tX>
159. Мирончук О. А. Александер Ліпер – засновник коледжної моделі Мельбурнського університету. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути* [зб. наук. пр.]: матеріали V міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 3 червня 2020 р.). Київ, 2020. С. 61–67.
160. Назмутдинов И. К. Библиотеки Австралии. *Научные и технические библиотеки*. 1996. № 2. С. 90–100.
161. Our Origins 1901–1926 // CSIROpedia. URL: <https://cutt.ly/AZ2mqEN>
162. Who we are // National Health and Medical Research Council (NHMRC). URL: <https://cutt.ly/ZZ2mrnA>
163. Ананидзе Ф. Р. Куцуров О. Ю. Правовое положение коренных народов Австралии. Пробелы в российском законодательстве. *Юридический журнал*. 2016. № 8. С. 367–373.
164. Коренное население: глобальное стремление к справедливости. *Доклад для НКМГВ*. Москва : Международные отношения, 1988. 600 с.
165. Андреев К. Ю. Правовой статус коренных малочисленных народов в зарубежных странах: справочник. Москва : ИНИОН РАН, 2006. 141 с.
166. Crooks A., Lane J., Thomas T. Voices from the Past: Extracts from the Annual Reports of the South Australian Chief Protectors of Aborigines, 1837 onwards. Adelaide : Hoplon Press, 2016. 332 p.
167. Chesterman J., Galligan B. Citizens without Rights: Aborigines and Australian Citizenship. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 277 p.
168. Aboriginal people and the Law: Acts and Regulations Victoria. URL: <https://cutt.ly/QZ2mpgk>
169. Heather G. Invasion to Embassy: Land in Aboriginal Politics in New South Wales, 1770–1972. Sydney : Allen & Unwin, 1996. 421 p.
170. Western Australia. Legislation: Find & Connect. History and Information about Australian Orphanages, Children Homes and Other Institutions. URL: <https://cutt.ly/6Z2mg2e>
171. Kinchela Boys Home Aboriginal Corporation // KBHAC. URL: <https://cutt.ly/HZ2mzPU>.
172. Protection and Segregation 1890s to the 1950s.: Working with Indigenous Australians. URL: <https://cutt.ly/MZ2mbi5>
173. Zogbaum H. Herbert Basedow and the Removal of Aboriginal Children of Mixed Descent from their Families. *Australian Historical Studies*. 2003. Vol. 32. Issue 121. P. 122–138.
174. Neville A. O. Australia's Coloured Minority: Its Place in the Community. Sydney Currawong Publishing Company, 1947. 264 p.
175. Initial Conference of Commonwealth and State Aboriginal Authorities. Canberra, 1937. 36 p.
176. Stolen Generations // AIATSIS. URL: <https://cutt.ly/BZ2mPPH>.
177. Moses D. Genocide and Settler Society: Frontier Violence and Stolen Indigenous Children in Australian History (War and Genocide). New York : Berghahn Books, 2006. 344 p.
178. Ветринський І. М. Історичні, соціокультурні та міжнародно-політичні передумови виникнення і становлення Австралійського Союзу. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2020. № 3(12). С. 68–90.
179. Rickard John. Australia. Historia Kultury / przeł. Wojciech Weinert, red. nauk Wiesław Olszewski. Wrocław, Warszawa, Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1994. 219 s.
180. Вітер І. І. Історичні передумови соціального розвитку Австралії у XX сторіччі. *Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: тези доп. I міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (Дніпро, 28–29 травня 2020 р.). Дніпро, 2020. Т. 1. С. 186–189.

181. Australian Historical Population Statistics. № 3105.0.65.001, 2016. URL: <https://cutt.ly/4Z2mFcC> (дата звернення: 02.12.2020).
182. Smith L. R. The Aboriginal Population of Australia. Canberra : Australian National University Press, 1980. 214 p.
183. Перга Т. Ю. Політика Австралії щодо корінного населення (кінець XIX ст. – перша третина XX ст.). *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2020. № 2(11). С. 41–52. URL: <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-11-3>
184. Зернецька О. В. Розвиток культури в Австралії протягом XX ст.: кіноіндустрія. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2020. № 2(11). С. 174–200. URL: <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-11-10>
185. Хижняк І. А. Австралія у пошуку власної багатопартійної системи (кінець XIX початок XX століття). *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2020. № 3(12). С. 91–103. URL: <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-12-5>
186. The Immigration Restriction Act 1901. URL: <https://cutt.ly/QZ2m1fd> (дата звернення: 02.04.2020).
187. Historical Population. URL: <https://cutt.ly/XZ2m9Ea> (дата звернення: 02.04.2020).
188. Powell Joseph Michael. Historical Geography Modern Australia: The Restive Fringe (Cambridge Studies in Historical Geography). Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney : Cambridge University Press, 1991. 424 p.
189. Turner Ethel. Seven Little Australians. Melbourne : Ward, Lock and Bowden, 1894. 240 p.
190. Royal Commission on the Decline of the Birth Rate and on the Mortality of Infants in New South Wales. *NSW Parliamentary Papers*. 1904. Vol. 2.
191. Australian Demographic Trends, 1997 (cat. no. 3102.0) (for Years 1901–1994) URL: <https://cutt.ly/AZ2m6rv> (дата звернення: 10.10.2020).
192. Featherstone Lisa. The Value of an Infant: The Rise of Pediatrics in Australia, 1880–1910. *Health and History*. 2008. Vol. 10. Issue 1. P. 110–133.
193. Зернецька О. В., Мирончук О. А. Історична пам'ять та практики монументальної комеморації першої світової війни в Австралії. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2020. № 3(12). С. 208–224. URL: <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-12-11>
194. National Archives of Australia (NAA). URL: <https://www.naa.gov.au/>; Australian War Memorial. URL: <https://www.awm.gov.au/>
195. National Library of Australia. URL: <https://cutt.ly/WZ2c7DB>
196. Anzac diversity. URL: <https://cutt.ly/zZ2c95M>
197. Українці в Австралії: Матеріали до історії поселення українців в Австралії. Наукове товариство імені Шевченка. Мельбурн : Союз українських організацій Австралії, 1966.
198. Pavlyshyn Marko How much do we know about Ukrainians in Australia? *First Wave Emigrants: The First Fifty Years of Ukrainian Settlement in Australia* / ed. by Halyna Koscharsky. New York : Nova Science Publishers, 2000. 134 p.
199. First Wave Emigrants: The First Fifty Years of Ukrainian Settlement in Australia / ed. by Halyna Koscharsky. New York : Nova Science Publishers, 2000. 134 p.
200. Govor Elena Falling Stars: The story of Anzacs from Ukraine. Canberra : Alcheringa Press, 2017. 239 p.
201. A. d'Abaza to Minister of Defence, 23.11/6.12.1915. / NAA: MP367/1, 592/4/55, Russians Enlisted. February 1916 & January 1918. Returns, Monthly.
202. Russian Enlistment. Shirkers Regarded as Deserters. *Cairns Post*. 1916. 13 January. P. 3.
203. Что из себя представляет экономика Австралии. URL: <https://cutt.ly/OZ2QrVd>
204. Сельское хозяйство Австралии. URL: <https://cutt.ly/tZ2QyMb>
205. Birmingham J., Jack I., Jeans D. Australian Pioneer Technology: Sites and Relics, Towards an Industrial Archaeology of Australia. Heinemann Educational, 1979. 430 p.

206. Callaghan A. R., Millington A. J. The Wheat Industry in Australia. Sydney, Australia : Angus and Robertson, 1956. 486 p.
207. Mabbutt J. A. Desertification in Australia, Water Research Foundation of Australia. Kingsford, 1978. Report No. 54. P. 3–11.
208. McVean D. N. Skeleton weed (*Chondrilla juncea* L.) in Australia. *New Scient.*, 1965. 378 p.
209. Бондарець М. В. Еволюція сільськогосподарських систем Австралії від часів першого поселення до першої тріади XX століття. *Регіональна економіка та управління*. 2020. № 4(30). С. 9–15.
210. Bach J. A Maritime History of Australia: book. Melbourne : Pan Books, 1982. 458 p.
211. The Encyclopedia of Australia. The Grolier Society of Australia. Sydney, 1983. Vol. 4.
212. Blainey G. The Tyranny of Distance. Macmillan Australia, 2001. 432 p.
213. Oberg L. Locomotives of Australia: book. French's Forest : Reed, 1984. 324 p.
214. Історія залізничного транспорту в Австралії // Вікіпедія. URL: <https://cutt.ly/6Z2QoWR>
215. Blainey G. Triumph of the Nomads: A History of Aboriginal Australia. Sun Books, 1976. P. 203–216.
216. Lay M. G. The History of Australian Roads. Vermont South. Vic. : Australian Road Research Board, 1984. 35 p.
217. The Great Ocean Road. The Complete Guide. URL: <https://cutt.ly/8Z2QaIZ>
218. Brand M. Transport in Australia. Making Australian Society. Series: book. Melbourne : Nelson, 1979. 112 p.
219. Royal Flying Doctor Service. URL: <https://www.flyingdoctor.org.au>
220. Aviation in Australia. Hardgrave's Flying Machines. URL: <http://si.nsw.gov.au>
221. Brogden S. John Duigan's Plane made History. *Aircraft Magazine*. 1960. October. P. 214.
222. Australian Bureau of Statistics, Cat No. 6310.0: SUMMARY OF FINDINGS. URL: <https://cutt.ly/kZ2Qj4I>
223. Origins of the 8-hour day // State Library of Victoria. URL: <https://cutt.ly/GZ2QgRG>.
224. Employers and Workmen Act, 1875. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1875/act/90/enacted/en/print>.
225. Kearns, R. H. B. A Pictorial History, Adelaide : L.P.H., 1982.
226. Painter A. United Labor Party elected to Legislative Council // Professional historians Australia. URL: <https://cutt.ly/pZ2QzXN>.
227. Markey R. Race and organized labor in Australia, 1850–1901. *Highbeam Research*. 1996. 1 January.
228. Griffiths Ph. *Towards White Australia: The shadow of Mill and the spectre of slavery in the 1880s debates on Chinese immigration (RTF)*. 11th Biennial National Conference of the Australian Historical Association. (4 July 2002).
229. Speech to Colonial Conference of 1897, quoted in J. Holland Rose et al., eds. *The Cambridge History of the British Empire*. Vol. VII. Part I. Australia, 1933.
230. History // Australian Council of Trade Unions. URL: <https://cutt.ly/yZ2QnWh>.

РОЗДІЛ III

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК АВСТРАЛІЙСЬКОГО СОЮЗУ. БУДІВНИЦТВО «СУСПІЛЬСТВА ДОБРОБУТУ» (1940–1970 РР.)

3.1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АВСТРАЛІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Народження держави Австралія збіглося з початком нового століття: 1 січня 1901 р. відбулося офіційне проголошення новоствореної федерації, що отримала назву Австралійська Співдружність. Колишні колонії отримали статус штатів у рамках нової країни та зберегли традиційні імена – Новий Південний Вельс, Тасманія, Квінсленд, Вікторія, Південна Австралія та Західна Австралія.

Утворивши федерацію, Австралія отримала статус домініону в рамках Британської імперії, який означав фактично повне самоврядування у внутрішньополітичних справах. Разом з тим зовнішня політика ще довго залишалася прерогативою метрополії. Окрім Австралії такий статус уже мала Канада (1867 р.), а пізніше отримали Нова Зеландія (1907 р.), Ньюфаундленд (1907 р.), Південно-Африканський союз (1910 р.) та Ірландська Вільна Держава (1921 р.). Хоч офіційного визначення статусу домініону не існувало, в заяві Імператорської конференції 1926 р. Велика Британія та домініони були описані як «автономні громади Британської імперії, рівні за статусом, ніяк не підпорядковані одна одній у будь-якому аспекті їхніх внутрішніх або зовнішніх справ, проте об'єднані спільною відданістю Короні та вільно об'єднані як члени Британської Співдружності Націй»[1].

Зовнішню політику імперії включно з домініонами вів лише уряд метрополії, який призначав послів, вів переговори з іноземними урядами, підписував договори, оголошував війну чи укладав мир від імені всієї імперії.

Тож, якщо у внутрішній політиці домініонів існували тільки певні обмеження, то стосовно зовнішньої політики вони спершу взагалі не мали права голосу [2, с. 73].

Важливим етапом національного становлення Австралії стала її союзницька допомога Британії під час Першої світової війни, події якої вплинули на трансформацію ролі й місця молодої країни на міжнародній арені.

Незважаючи на міжнародно-політичні здобутки, участь у Першій світовій війні дорого обійшлася зеленому континенту. Окрім жахливих людських втрат, тяжкого удару зазнала економіка країни. Особливо, зважаючи, що при певному зростанні промисловості Австралія залишалася переважно аграрною державою, де панівне становище в економіці посідав експорт вовни. Через обмеження транспортних потоків під час війни виникли ускладнення з експортом пшениці, бо для її транспортування було необхідно багато суден. Щоб доставити врожай – 500 тис. т австралійської пшениці до Великої Британії потрібно було 100 суден, які б курсували шість місяців за відповідним маршрутом. Для оптимізації транспортування вантажів до Європи 1916 р. австралійський прем'єр-міністр У. Хьюз, перебуваючи в Англії, придбав 15 кораблів на суму понад 2 млн фунтів.

Для врегулювання ринку було встановлено жорсткий урядовий контроль за виробництвом і продажем кольорових металів. Їх можливо було постачати лише в Англію та союзні держави, а цинк і мідь експортувалися тільки до Великої Британії.

Значне скорочення імпорту в роки війни трохи посприяло розвитку локальної промисловості, проте несуттєво: якщо 1913 р. в промисловості було задіяно 337 000 працівників, то 1918 р. їх стало 376 000 [3].

Оскільки розвиток австралійської економіки традиційно був пов'язаний з великими обсягами іноземного капіталу, ще одним ударом для неї стало різке скорочення іноземних інвестицій. Великі військові витрати та сповільнення притоку інвестицій погіршили фінансове становище країни. Уряд намагався

виправити ситуацію, збільшуючи внутрішні та зовнішні позики, а також підвищуючи податки. До середини 1918 р. Австралія позичила у британського уряду 49 млн фунтів стерлінгів, а розмір внутрішніх позик досяг 188,5 млн фунтів. Через це в Австралії стрімко зросли ціни та швидко подорожчало життя [3].

Отже, міжвоєнний період став справжнім випробуванням на міцність для австралійської економіки, по якій боляче вдарила Перша світова війна, зумовивши високу інфляцію та великий зовнішній борг. Післявоєнні запозичення ще більше посилили вразливість економіки до зовнішніх потрясінь, тож скочування слідом за США та Великою Британією в депресію 1930-х рр. було неминучим. Основними чинниками, що призвели до економічної депресії в Австралії, стали, зокрема, обвал цін на сировину, яка становила основу австралійського експорту, й фактичне припинення міжнародного кредитування. Як наслідок, 1930 р. австралійський уряд зіштовхнувся з катастрофічними проблемами з платіжним балансом і тиском кредиторів. Через погіршення економічної ситуації в 1930-х рр. приріст населення зменшився – внаслідок як зниження народжуваності, так і скорочення імміграції.

Період між двома світовими війнами також мав особливе значення для австралійської зовнішньої політики. За підсумками Першої світової, зважаючи на вагомий внесок і значні втрати, Австралія разом з іншими домініонами отримала достатньо аргументів для боротьби за юридичну та фактичну незалежність у всіх соціально-політичних сферах. Насамперед, боротьба точилася саме за свободу зовнішньої політики домініонів, оскільки внутрішніми питаннями вже давно опікувалися локальні уряди.

Результатом тривалих зусиль домініонів стало проголошення 1926 р. декларації Бальфура, що згодом була підкріплена Вестмінстерським статутом (1931 р.), відповідно до цих документів домініони отримували право на самостійну зовнішньополітичну діяльність. Доти статус домініону в

Британській Співдружності передбачав, що зовнішні відносини країни в основному визначало Сполучене Королівство. Ще з 1901 р. в структурі федерального уряду Австралії існував Департамент Зовнішніх Справ. З 1916 р. по 1921 р. його функції виконував Департамент Прем'єр-міністра. 21 грудня 1921 р. робота Департаменту Зовнішніх Справ, як окремого підрозділу в уряді, поновилася [4]. До початку Другої світової війни зарубіжна присутність Австралії обмежувалася переважно торговим представництвом та комерційною рекламою. Політичними питаннями традиційно опікувався Лондон. Протягом 1930-х рр., в умовах зростання міжнародної напруженості, Австралія усвідомила, що необхідно створити Службу уповноваженого з торгівлі (1934 р.), започаткувала дипломатичне представництво за кордоном [4]. 8 січня 1940 р. було встановлено дипломатичні відносини між США і Австралією, того самого року було відкрито місію в Японії [5].

В міжвоєнний період зовнішня політика Австралії залишалась у зародковому стані, позиція держави на міжнародній арені формувалася в умовах цілковитої орієнтації на політику Великої Британії. Це стосувалось і ставлення до агресивних шовіністичних режимів Німеччини й Італії. Наслідуючи Лондон, австралійський уряд проводив політику замирення агресорів, марно розраховуючи на механізми колективної безпеки та Лігу Націй. Також, попри зростання загрози з боку агресивної Японської імперії, австралійський уряд довго утримувався від будь-яких рішучих дій проти агресорів. Так, під час нападу Японії на Китай 1937 р. замість санкцій чи ембарго було ухвалено «не критикувати Японію більш, ніж це буде необхідно» [3]. Хоча окремі австралійські політики активно закликали ретельніше готувати державу до війни, подібну позицію не підтримувала австралійська владна еліта. Зокрема, одним з тих, хто найактивніше критикував політику А. Гітлера й Б. Муссоліні в Європі, був міністр закордонних справ федерації У. Хьюз [6]. Австралійці були впевнені, що британські союзники зможуть забезпечити мирне небо над п'ятим континентом, тож фактично не

готувалися до бойових дій на власній території. Однак з усвідомленням масштабів конфлікту та рівня загроз із початку 1940 р. вся країна активно розпочала переходити до воєнної економіки. Водночас традиційною була готовність активно підтримувати європейську кампанію Лондона всіма наявними засобами та ресурсами.

Звичайно, історична інерція також суттєво впливала на зовнішню політику: напередодні Другої світової війни дипломатія Австралії ще значною мірою віддзеркалювала британську. Це стосувалось як політики замирення напередодні Другої світової, так і підтримки Лондона в боротьбі проти агресорів, коли зіткнення стало неминучим. Тож, коли 3 вересня 1939 р. Британія оголосила Німеччині війну після її нападу на Польщу, Австралія так само підтвердила, що перебуває в стані війни з Німеччиною. Того ж дня Прем'єр-міністр Австралії Роберт Гордон Мензіс сказав такі відомі слова, які транслювали на кожній національній та комерційній радіостанції країни: «Друзі-австралійці, мій сумний обов'язок офіційно повідомити вас, що внаслідок наполегливості Німеччини в її вторгненні в Польщу, Велика Британія оголосила їй війну, і, як результат, Австралія також перебуває у стані війни. На долю демократичного лідера не може впасти важче завдання, ніж зробити таке оголошення» [7]. Австралійці ніскільки не сумнівались у справедливості своєї та британської антинацистської позиції, про що Р. Мензіс повідомив телеграмою Лондон уже наступного дня після оголошення війни. За три місяці в Європу відбули понад 20 тис. австралійських солдат. Частина добровольців прибула до Великої Британії, щоб увійти в групу мобільного резерву для протистояння потенційному вторгненню німецьких військ, зокрема до Сполученого Королівства були спрямовані дві бригади зі складу 6-ої дивізії Других австралійських імперських сил. Також для допомоги Лондону було відправлено австралійські бойові кораблі й авіацію, перші забезпечували панування британського флоту в Середземному морі та захищали Суецький канал, а другі брали активну участь у драматичній повітряній «битві за

Британію». Австралійці воювали в кампаніях проти Німеччини й Італії в Європі, Середземномор'ї та Північній Африці, а також проти Японії в Південно-східній Азії й інших частинах Тихого океану [8].

Хоча традиційним гарантом безпеки Австралії вважалася Велика Британія, керівництво держави розуміло, що можливості Лондона обмежені з огляду на віддаленість і виклики в Європі, тож уже з 1930-х рр. почався активний розвиток національних збройних сил. На 1937 р. у розпорядженні австралійських ВМС було 12 бойових кораблів, укомплектованих 1050 військовослужбовцями. Бойову основу армії становили 7 дивізій зі складу сухопутних сил. Військово-повітряні сили склалися з 8 ескадрилій і 96 літаків, однак у планах було збільшити їх майже вдвічі – до 17 ескадрилій зі 194 літаками.

Відповідно з початком війни економіку країни швидко почали переводити на військові рейки. Як наслідок, до весни 1942 р. було створено достатньо озброєнь, щоб цілком укомплектувати шість піхотних дивізій. Оскільки головною загрозою австралійці цілком слушно вважали напад Японії, перед військовою промисловістю стояло завдання перевершити якість озброєння агресивного сусіда, чого й вдалося досягти. Австралійська артилерія значно переважала можливості японської, протитанкові гармати могли пробивати броню будь-якого японського танка, що значно підвищувало ціну потенційного вторгнення [9].

Важливим напрямом зовнішньої політики Австралії була діяльна підтримка союзників за антигітлерівською коаліцією: як військова, так і матеріально-технічна. Насамперед це стосувалося допомоги Великій Британії, на яку ліг основний тягар протистояння країнам Осі в перші роки війни. Важливо, що тісна взаємодія з Лондоном під час Другої світової досить умовно може вважатися для Австралії суто зовнішньополітичним процесом, адже століття відносин у рамках колоніальної парадигми сформували в австралійців особливе сприйняття Британії як «віддаленої Батьківщини». Тож і необхідність

її захищати не викликала сумнівів незалежно від фактичної відстані між країнами.

Одночасно з організацією підрозділів для підтримки європейських союзників було створено підрозділи ополчення для відправки на північ країни, щоб посилити оборону Північної Території та її столиці – м. Дарвін. Мобільні сили Дарвіна, сформовані ще 1938 р., відбули до місця призначення в березні 1939 р. на випадок, якщо загроза з боку Японії стане реальністю.

Дивізії Австралійських Імперських Сил, спрямовані на допомогу Великій Британії, бились у найскладніших точках Близького Сходу, Європи та Північної Африки, зокрема саме австралійці взяли міста Бардія, Тобрук і Бенгазі на узбережжі Лівії, захопивши при цьому в полон десятки тисяч італійців та багато військової техніки. Зважаючи на те, що на деяких фронтах австралійці воювали в одних військових з'єднаннях з новозеландцями, назва спільного австралійсько-новозеландського армійського корпусу (АНЗАК) знову почала фігурувати в офіційних документах. Бійців корпусу називали анзаками, вони брали участь у найзапекліших боях на фронтах Другої світової, зокрема під час оборони Тобрука анзакам довелося зійтись у бою з німецькими частинами Е. Роммеля, які тримали місто в облозі 240 днів, доки відправлені на підтримку британські частини його не деблокували [10]. Навесні 1941 р. дивізії анзаків разом з британськими військами та солдатами Вільної Франції вступили в протистояння з силами французького режиму Віші за контроль над Сирією й Ліваном. Кампанія завершилась улітку перемогою союзників. Проте під час грецької кампанії, зокрема в Афінах, Коринфі та на Криті, австралійців та інших союзників спіткала невдача – зіткнення з німецькими військами закінчилося розгромом військ коаліції, під час якого австралійці втратили тисячі бійців убитими й полоненими. Три британських крейсери та шість есмінців було втрачено під час битви за Крит, а жахливу евакуацію з острова – під шквальним вогнем противника та без прикриття з повітря – порівнюють з аналогічною трагедією в Дюнкерку [10]. Після виводу основної групи

австралійських військ з Північної Африки в регіоні залишилися кілька ескадрилій, які підтримували наступ британської армії в Лівії й Тунісі. Крім того, у висадці в регіоні військ союзників брали участь два австралійських військових судна.

Протягом усієї війни різні австралійські підрозділи та з'єднання брали участь в обороні Великої Британії. Під час драматичних подій «битви за Британію», коли німецька авіація прагнула запанувати в британському повітряному просторі й забезпечити можливість повномасштабного вторгнення на територію держави, більш ніж 100 льотчиків з Австралії билися разом з британськими ВПС [11]. З червня 1940 р. по січень 1941 р. на території Об'єднаного королівства розміщувалися дві австралійські піхотні бригади, що перебували в складі британських мобільних сил на випадок можливої висадки німців. Кілька австралійських ескадрилій захищали повітряний простір Британії від німецьких бомбардувальників та ракет Фау-2 з 1941 р. до кінця війни. Австралійські пілоти підтримували британців і під час протистояння з німцями в Атлантиці, на їхньому рахунку понад десяток потоплених підводних човнів. Також австралійські бойові кораблі допомагали ескортувати каравани в Атлантиці. Анзакі брали активну участь у стратегічному бомбардуванні Німеччини та здійснювали авіапідтримку під час висадки в Нормандії [12].

Кинувши великі сили на допомогу Лондону, австралійці опинились у дуже непростому стратегічному становищі. З одного боку, зважаючи на союзницькі відносини й численні історико-культурні зв'язки, необхідно було допомогти Британії в протистоянні агресорам у Європі, однак, з іншого боку, головною загрозою для п'ятого континенту була агресивна й експансіоністська політика Японії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. На допомогу Британії уряд Австралії відправив багато бійців і техніки, але зовсім не було впевненості, що британські війська та флот зможуть ефективно допомогти австралійцям у разі нападу Японії. Якщо до 1939 р. австралійці цілком обґрунтовано розраховували на захист з боку британських союзників, то після

перших кількох місяців війни, коли Лондон у Європі фактично залишився наодинці з Німеччиною та країнами фашистського альянсу, котрі успішно використовували всі захоплені території як плацдарми та бази для атаки, стало зрозуміло, що британці радше самі потребують допомоги, аніж здатні когось захистити.

За цих умов основні зусилля творців австралійської зовнішньої політики були спрямовані на пошук додаткових союзників, здатних посприяти в тому, щоб дати відсіч можливій японській агресії. Після вступу Японії до Другої світової, її активної експансії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та навіть нападу японців на територію п'ятого континенту, Лондон не сприяв поверненню австралійського контингенту на батьківщину, очікуючи, щоб уряди Австралії й Нової Зеландії врахували важливість насамперед європейських подій. Така ситуація поставила австралійського прем'єра Дж. Кертіна в безвихідне становище, змусивши його шукати альтернативу підтримці традиційного союзника. Лейбористський уряд поставив на сусідів по регіону – Нову Зеландію і США [13, с. 163]. Тісніший союз з американцями видавався найбільш логічним та природним рішенням, тож уже на початку 1940 р. австралійці інтенсифікували відносини та перемовини зі США. Ініціатором активного зближення з Америкою був особисто голова австралійського уряду Р. Мензіс, готовий навіть скласти повноваження прем'єр-міністра, щоб очолити дипломатичну місію в США. Зрештою, в березні 1940 р. у Вашингтоні було відкрито посольство Австралії, що підняло відносини держав на принципово новий рівень [5]. Головою дипломатичного представництва став досвідчений дипломат Р. Кейнсі [13, с. 147]. Згодом, курс на зближення зі США продовжив інший голова австралійського уряду Джон Кертін.

Попри занепокоєння австралійців, уряд США – власне так само як і британський – не розглядав війну з Японією як дуже вірогідну перспективу. Принципово американська позиція змінилася тільки після атаки японців на військово-морську базу США в Перл-Гарбор, що стало для союзників «громом

серед ясного неба» та змусило Вашингтон усвідомити невідворотність активної участі в глобальному конфлікті. Вранці 7 грудня 1941 р. о 7:55 за місцевим часом 183 літаки Імператорського Флоту Японії атакували військово-морську базу США в Перл-Гарборі на острові Оаху (Гавайї). Метою атаки було знищити й пошкодити якнайбільшу частину Тихоокеанського флоту США раніше, ніж він відреагує на японські операції проти британських, голландських та американських територій у Південно-Східній Азії, що тривали на той момент [14]. Перша хвиля атак почалася з бомбардування ангарів і літаків на летовищах острова, одночасно під торпедним обстрілом опинилися військові кораблі США, пришвартовані в гавані. В перші п'ять хвилин атаки було уражено чотири лінкори, зокрема американські бойові кораблі «Оклахома» й «Аризона». За кілька хвилин одна з бомб потрапила в порохові сховища «Аризони» і вибух потопив корабель та вбив 1177 чоловік екіпажу [15].

Через півгодини після першої руйнівної атаки пішла друга хвиля зі 170 японських літаків. За дві години було потоплено чи пошкоджено 18 американських військових кораблів, знищено 188 літаків і вбито 2403 американських військових. Пізніше чимало з пошкоджених кораблів було відновлено й вони брали участь у боях. Головною ціллю японців були американські авіаносці Тихоокеанського флоту, але за збігом обставин усі три кораблі цього класу були відсутні того дня в Перл-Гарборі, тож unikнули будь-яких пошкоджень і пізніше стали головною потугою тихоокеанської кампанії США. До нападу на гавайську базу американських ВМС участь США обмежувалася підтримкою союзних військ зброєю та припасами відповідно до угоди за ленд-лізом, позаяк більшість американців не бажали вступати у війну. Проте вже наступного дня після атаки на Перл-Гарбор президент США Ф. Рузвельт виступив у Конгресі з закликом офіційно оголосити війну Японії, що й було зроблено через годину. Вступ американців у Другу світову змінив стратегічну ситуацію в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, на що негайно відреагувала Австралія – прем'єр-міністр країни Дж. Кертін висловив

підтримку США й оголосив про готовність найрадикальніше переглянути військові та політичні доктрини Австралійського Союзу для напрацювання спільних оборонних планів з провідною роллю США, які дадуть змогу змінити ситуацію й розбити ворога [13, с. 158]. Зразу після успішної атаки на Перл-Гарбор японці розпочали масштабну наступальну операцію в регіоні: 8 грудня імперські війська вторглися на територію Таїланду, що лежав на шляху до британських баз і територій, зокрема в Бірмі, Малайї та Сінгапурі, захоплення яких відкривало шлях до Австралії. Того самого дня японський десант висадився в гавані Кота-Бару на півночі Малайї, де окрім британського та індійського контингенту перебували австралійські сили в складі 8-ої піхотної дивізії та 4-ої авіаескадрильї. 14 грудня імперські війська захопили Вікторія-Пойнт у Бірмі, що поставило британців у дуже скрутне становище, бо там був розташований єдиний проміжний аеропорт між Індією та Сінгапуром. Тож логістичні ланцюги союзників для захисту цього надважливого стратегічного порту було зруйновано [16]. 14 січня 1942 р. австралійські війська в Малайї вступили в бойовий контакт з японською армією, але під натиском сил, які переважали, 31 січня відійшли з боями в Сінгапур.

Японська атака на Сінгапур розпочалася ще з бомбардувань 8 грудня 1941 р. Втрати вражали – до половини особового складу підрозділів дивізії. Залишки 8-ої австралійської дивізії за наказом командувача британських військ у Сінгапурі А. Персиваля були розміщені на північно-західній ділянці острова. Так сталося, що японці висадилися саме на австралійській ділянці оборони після багатогодинної артилерійської підготовки та бомбардувань. Два дні точилися запеклі бої, але стримати імперські сили, котрі переважали, не було шансів. Вторгнення почалося вночі 8 лютого 1942 р. Японці форсували протоку на штурмових катерах і баржах, за лічені години розбивши 22-у австралійську бригаду, яка охороняла північне узбережжя [17]. Взяття Сінгапуру призвело до найбільшої в історії капітуляції військ під командуванням Британії – десятки тисяч індійських, австралійських і британських солдат потрапили в полон [16].

Падіння Сінгапуру, який австралійці й британці вважали головним «щитом» проти Японії, відкрило нову драматичну сторінку в історії участі Австралії у Другій світовій війні, коли під безпосередньою агресією опинилася територія самого материка. В лютому 1942 р., одразу після взяття Сінгапуру, Японія почала повітряні атаки на Північну Територію Австралії, зокрема на її столицю – місто Дарвін. 19 лютого 1942 р. відбулася перша й найбільша атака на материкову частину Австралії: 188 літаків були запущені з чотирьох японських авіаносців. Варварські килимові бомбардування віддзеркалились у багатьох кінематографічних працях з історії Австралії [18, с. 55]. Оскільки австралійській армії фактично нічого було протиставити агресорові, цей напад завдав величезної шкоди: сотні людей загинули й зазнали поранень, було знищено вісім кораблів і десятки військових літаків. Атаку на Дарвін називають також «австралійським Перл-Гарбором» [19].

Японська експансія в регіоні, падіння Сінгапуру й фактична відмова Лондона відправити війська на захист Австралії стали тими подіями, що зумовили докорінні зміни австралійської зовнішньополітичної стратегії. В умовах очевидної загрози вторгнення японців на територію Австралії, а також відсутності перспектив отримати підтримку від головного військового союзника й гаранта безпеки – Великої Британії, австралійський уряд звернувся по військову допомогу до Сполучених Штатів. Наприкінці грудня 1941 р. в зверненні до народу, прем'єр-міністр федерації Дж. Кертін наголосив, що «Австралія дивиться на Америку без будь-яких докорів сумління щодо традиційних зв'язків зі Сполученим Королівством». Ці події ознаменували зміну стратегічного вектору Австралії, в рамках якого замість традиційної орієнтації на Лондон як основного союзника пріоритетом стала розбудова союзницьких відносин з Вашингтоном. Америка швидко відгукнулася на звернення Кертіна й невдовзі на території Австралії було розміщено штаб головнокомандувача американських сил у південно-східній частині Тихого океану генерала Д. Макатура. Американський флот увійшов в австралійські

води, крім того до Австралії було перекинуто близько 180 тис. американських військовослужбовців [3].

Військовий союз зі США був більш ніж результативним: завдяки досвіду головнокомандувача, чіткій координації дії союзників, а також достатній кількості живої сили й матеріально-технічних засобів вдалося повністю відвернути безпосередню загрозу вторгнення до Австралії, а в травні 1942 р. переломити хід війни в регіоні, розбивши японські сили в Кораловому морі. Протягом усієї війни союзницькі відносини між Австралією і США поглиблювались, зокрема, в рамках ленд-лізу 60% австралійського імпорту надходили з Америки [13, с. 164].

Практично паралельно з атаками на північ австралійського материка в березні 1942 р. японці почали наземну операцію на території Нової Гвінеї, щоб захопити головний австралійський адміністративний центр на острові – місто Порт-Морсбі. Взяття під контроль Папуа-Нової Гвінеї відкривало Японії прямий шлях для вторгнення на територію Австралії. Натомість, австралійське військове керівництво вважало одним з принципових пріоритетів зупинити наступ японців за межами території зеленого континенту, тож у Новій Гвінеї агресор зустрів відчайдушний опір австралійців та їхніх союзників.

Боротьба за Нову Гвінею тривала до 1945 р., але вже 1943 р. союзникам вдалося вибити японців з декількох ключових позицій, що визначило результат кампанії. Втрати японської армії на новогвінейському театрі бойових дій сягнули 200 тис. убитих та поранених, а союзники втратили близько 15 тис. бійців. З 1943 р. стратегічна ситуація в районі Тихого океану змінилася на користь союзників, Японія втратила стратегічну ініціативу. Рівень загрози для Австралії суттєво знизився й відповідно її участь у бойових діях скоротилася [13, с. 170].

Участь у Другій світовій війні дорого обійшлась Австралії, хоча ці втрати були набагато менші порівняно з Першою світовою. Загалом на різних театрах

у бойових діях брали участь майже 1 млн австралійських військових, з яких 558 тис. воювали за межами батьківщини. І хоча загиблих було менше, ніж у Першій світовій, цифри вражали: так, загальна кількість загиблих, зокрема внаслідок хвороб і поранень досягла майже 40 тис. осіб (проти 60 тис. у 1914–1918 рр.). Поранених, відповідно, налічувалося приблизно 30 тис. проти 155 тис. (включно з 16,5 тис. отруєних газами). Водночас кількість полонених за 1939–1945 рр. майже вшестеро перевищила цей показник у 1914–1918 рр. і становила щонайменше 30 тис., з яких понад 30% так і не повернулися [20, с. 229].

Незважаючи на всі труднощі та небезпеки, пов'язані з війною, уряд навіть до її завершення активно вів стратегічне планування та впроваджував необхідні реформи. Так, у грудні 1942 р. було створено Департамент післявоєнної реконструкції, який мав планувати новий порядок. Розширені у воєнний час повноваження уряд планував зберегти певний період після війни для налаштування економіки. Серед заходів передбачалося збільшити промислове виробництво, впорядкувати імміграцію, забезпечити повну зайнятість, будівництво житла, покращити охорону здоров'я, освіту й соціальне забезпечення тощо. Фактично, відновлення почалося ще під час війни, продовживши відродження після Великої депресії, яке полягало в низці кроків з мобілізації ресурсів країни, які раніше не були затребувані [20, с. 232].

Економіка після війни стрімко розвивалась і потребувала більше робочої сили: до 1943 р. виробництво зросло на 40% порівняно з попереднім мирним роком. Після завершення Другої світової війни, зважаючи на хаос у Європі, з'явилося дуже багато людей, які прагнули змінити країну проживання на стабільнішу й заможнішу. Обриси післявоєнної Європи формували Сполучені Штати й Радянський Союз: Німеччину було розділено та окуповано, низку країн центральної й східної Європи окупував СРСР, початок Холодної війни зробив реальністю загрозу ядерної війни. На цьому тлі чимало людей вважали Австралію безпечнішою, ніж країни Старого світу чи Америки. Уряд Австралії

сприяв прискоренню імміграції. 1945 р. федеральний міністр імміграції наголосив: «Австралія хоче й буде вітати нових здорових громадян, які сповнені рішучості стати хорошими австралійцями» [21]. Між 1945 р. та 1965 р. до Австралії прибули понад 2 млн мігрантів, більшості з яких уряд як допомогу оплатив більшу частину вартості проїзду до віддаленого континенту. У свою чергу новоприбулі мали щонайменше два роки залишатися в Австралії та працювати на посадах, які визначить уряд.

Третя чверть XX ст. стала для Австралії епохою розквіту – «золотою добою», небаченого з другої половини XIX ст. зростання. Населення майже подвоїлось, економічна активність зросла більш ніж утричі, всі, хто потребував роботи, були нею забезпечені. Середня тривалість життя громадян збільшилася, так само як і його якість – люди почали жити з більшим комфортом, а заробляти на життя стало набагато легше. На тлі сталого зростання економіки, що подарувало австралійцям добробут, громадяни країни звикли не зупинятися на досягнутому та постійно прагнути до кращого. Більшості населення Австралії тепер вистачало грошей не лише на придбання найнеобхіднішого, але й на незаплановані покупки, різноманітнішим і цікавішим ставало їхнє дозвілля [20, с. 234].

Австралійці усвідомили, що завдяки науці та прогресу можна досягти процвітання, а ефективність державних інститутів сприяла стабільності соціально-економічної системи держави. Саме тоді з'явилися нові можливості для інтелектуального розвитку, набирала обертів креативна індустрія. Також Австралія стала менш замкненою на собі [20, с. 234].

Враховуючи непросту безпекову ситуацію в світі, зокрема початок Холодної війни, а також панівну роль США в регіоні, 1 вересня 1951 р. в Сан-Франциско між Австралією, Новою Зеландією та США було укладено Тихоокеанський договір про безпеку, відомий також як пакт АНЗІОС (ANZUS). Метою договору було надати взаємну допомогу в разі агресії, а також вирішити суперечності мирним шляхом. Договір набув чинності 1952 р. та став

своєрідною компенсацією й безпековою гарантією, яку США запропонували Австралії в контексті перспективи переозброєння Японії. Після війни американці прагнули, щоб Японія відігравала роль сильного бар'єру на шляху поширення комунізму в Східній Азії, однак Австралія та Нова Зеландія побоювалися, що відродження Японії може загрожувати їхній безпеці. Згідно з умовами Тихоокеанського договору три держави підтримували одна з одною консультативні відносини й прагнули забезпечити колективну безпеку в Азійсько-Тихоокеанському регіоні [22]. Зазначалося, що збройний напад у районі Тихого океану на одного з членів договору поставить під загрозу мир і безпеку інших, тож підписанти зобов'язалися «діяти, щоб протистояти спільній небезпеці».

Австралія стала одним з активних учасників створення Організації Об'єднаних Націй. Маючи напрацьовану протягом війни спільну позицію з Новою Зеландією, австралійський уряд насамперед захищав інтереси «менших держав», виступаючи проти примату ролі «великих держав» у рамках нової глобальної організації. Під час Другої світової війни австралійська дипломатія вийшла на новий рівень: у 1939–1940 рр. було відкрито дипломатичні представництва Австралії в США, Японії, Канаді та Новій Каледонії, а до кінця війни додалися місії в Китаї, Нідерландах, Малайї, СРСР, Індії, Новій Зеландії й на Східному Тиморі. До середини XX ст. австралійські дипломатичні установи з'явилися у 24 країнах.

Ефективна зовнішня політика Австралії забезпечила державі безпеку та поважне місце на міжнародній арені. Також було створено всі умови для сталого розвитку австралійської соціально-економічної системи. В результаті наступні кілька десятиліть стали періодом бурхливого зростання економіки, що забезпечило добробут громадян та створило міцний фундамент для майбутнього процвітання.

3.2. СУСПІЛЬСТВО «ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ» Й ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВТІЛЕННЯ В АВСТРАЛІЇ (1940–1970 рр.)

Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує процес формування в Австралії суспільства «загального добробуту» як найвищої форми соціальної держави, що мав місце у післявоєнний період – 1940–1970-х рр.

Як зазначалося, послідовне проведення успішної соціальної політики в перші десятиліття федерації сприяло розбудові в Австралії *соціальної держави*, тобто правової демократичної держави, найвищою цінністю якої є людина; держави, яка створює й гарантує необхідні умови для гідного життя та вільного розвитку людини, всебічної реалізації творчого потенціалу кожного громадянина.

Цей процес затримали подальші історичні події. Вдаривши по Австралії *світова економічна криза 1929–1933 рр.*: національний дохід країни скоротився на 1/3, третина працездатного населення опинилася без роботи, знизилася народжуваність, зменшився приплив іммігрантів, експорт упав удвічі; як важливий виробник первинної сировини Австралія швидко відчувала вплив падіння цін на світовому ринку. Щоб подолати тяжку ситуацію, федеральний уряд був змушений піти на непопулярні заходи: знизити заробітну плату в бюджетній сфері, зменшити пенсії та виплату відсотків за облігаціями. Арбітражний суд постановив зменшити на 10% реальні заробітні плати [23]. До 1934 р. гострота кризи почала знижуватись, але економіка зростала несуттєво. На тлі падіння експортного тваринництва повільно відроджувалася промисловість, більшало підприємств обробної промисловості (до 1936 р. їх налічувалося близько 25 тис.) і кількість їх працівників. Поступово відновлювалася зовнішня торгівля, головними експортними товарами залишалися м'ясо, масло, вовна й зерно [24]. Зі зростанням економіки повертались і соціальні виплати. Проте вихід з Великої депресії затягнувся до кінця десятиліття.

За часів *Другої світової війни* економіку країни було переорієнтовано на військові потреби. Було створено нові підприємства, інші – переобладнувалися й модернізувалися з урахуванням цих потреб. Побільшало робітників на військовому виробництві, зростали темпи виробництва у верстато-, літако- та суднобудуванні, збільшилася виплавка сталі й чавуну [24]. Все це суттєво змінювало соціально-економічний розвиток Австралії.

Водночас соціальна спрямованість австралійської держави значною мірою зберігалась і в цей період. У 1940-х рр. проводилася перша велика реформа системи соціального забезпечення, коли запровадили багато нових видів соціальної допомоги. 1941 р. прийнято нову національну програму дитячої обдарованості. 1942 р. засновано три різновиди пенсій для вдів: клас А – для вдів, які мають дітей до 16 років; клас Б – для вдів понад 50 років, які не мають неповнолітніх дітей; і клас В – для бездітних вдів до 50 років. 1943 р. було запроваджено допомогу для непрацевлаштованих дружин непрацездатних пенсіонерів[25]; додаткові види допомоги дітям пенсіонерів; 1945 р. – допомога по хворобі та безробіттю, а також інші види соціальної підтримки. Ветеранам надали безкоштовне лікування, освіту й професійну перепідготовку.

У *післявоєнній Австралії* запанував дух оптимізму та впевненості. Лейбористський уряд на чолі з прем'єр-міністром Джозефом Бенедіктом Чіфлі висунув нові плани економічного розвитку країни. В 1946–1949-х рр. було розроблено законодавство, орієнтоване на підвищення добробуту, розвиток системи охорони здоров'я, турботу про осіб похилого віку, допомогу безробітним і непрацездатним [23]. Все це свідчило про *побудову в Австралії суспільства «загального добробуту»*.

Основні принципи концепції держави «загального добробуту» 1942 р. вперше сформулював відомий англійський економіст У. Беверідж. Основна ідея цієї концепції полягає в тому, що така держава повинна гарантувати всім громадянам право на підтримку певного рівня життя, на охорону здоров'я й освіти за участі населення країни у фінансуванні відповідних програм.

Зазначимо, що в науковій літературі для визначення цього поняття використовується кілька подібних категорій: *суспільство «загального добробуту (благоденства)»*, *державна «загального (суспільного, соціального) добробуту (благоденства)»* (англ. «welfare state»). У будь-якому разі – це термін, яким узагальнено характеризують політику держави, що має на меті забезпечити низку таких основних послуг, як охорона здоров'я та належний рівень освіти (зазвичай безкоштовної) завдяки державному фінансуванню. Це одна з багатьох концепцій правової держави та один зі специфічних різновидів соціальної держави, який розглядають у виокремлених аспектах. Водночас зміст суспільства (держави) «загального добробуту» значно ширший. Останнє поняття охоплює всю систему заходів із подолання різноманітних «вузьких місць» у суспільному розвитку, зокрема в економіці, тоді як діяльність соціальної держави прямо не зачіпає функціонування економічного фундаменту суспільного життя [26].

Концепція У. Беверіджа швидко поширилась у країнах Західної Європи. Поняття «соціальна держава» вперше вжили в Основному законі ФРН, прийнятому 1949 р. Проте піку розвитку соціальна держава як явище досягла в 1950–1960-х рр. у рамках суспільства «загального добробуту» на Заході та в соціалістичних країнах у рамках «загальнонародної держави» [27]. На наш погляд, термін «суспільство “загального добробуту”» доцільніше використовувати для загальної оцінки комфортності життя в тій чи іншій країні, тоді як термін «держава “загального добробуту”» характеризує ефективність саме державного управління в забезпеченні соціальних гарантій і наголошує на ролі держави в досягненні такого добробуту. Саме тому різні країни по-різному формулювали мету своїх соціальних програм.

На початку 1960-х рр. вже були прийняті до виконання проекти «держави “загального добробуту”» в США та Великій Британії й «соціального суспільства» у ФРН і Австрії. В цей період почала формуватися сучасна соціальна політика промислово розвинених країн світу. В багатьох

конституціях була проголошена «соціальна держава» або держава «загального добробуту», яка має ефективну систему соціального захисту. Базовими функціями такої держави стало регулювання прибутків населення і створення передумов для підвищення якості його життя.

В Австралії вона *мала свої особливості*. У 1950–1960-х рр. в країні почався період зростання економіки. Розробка нових корисних копалин (нікелю, урану, нафти й газу) дала країні змогу забезпечувати до 65% її потреб в енергосировині за рахунок внутрішніх ресурсів. Це стало базою для економічного ривка 1950–1960-х рр.: удвічі збільшалося промислових підприємств, удвічі зросла вартість виробленої на них продукції, вчетверо збільшився рівень енергопостачання. Національний дохід зріс удвічі, частка приватних інвестицій підвищилася у п'ятеро [28].

Після закінчення війни уряд зробив усе можливе, щоб забезпечити якнайшвидше повернення до мирного життя. Поступово було скасовано всі побутові обмеження воєнного часу, економіка переходила на мирні рейки [13, с. 174]. Паралельно з післявоєнною реконструкцією в Австралії закладалися основи того громадського порядку, який прийнято називати суспільством (державою) «загального добробуту». Суттю його стало створення максимально зручного та комфортного життя для більшості громадян країни в рамках доктрини «демократичного соціалізму», яку прийняла Австралійська лейбористська партія (АЛП) Дж. Б. Чіфлі в 1940-х рр. За словами міністра праці Е. Д. Холлоуея, Національна схема добробуту, прийнята відразу після війни, була «прольотом моста, спорудженого, щоб переводити людей через прірви, що виникають час від часу» [29, р. 212]. «Уряд хоче забезпечити, щоб в період безробіття люди залишалися суспільною цінністю та зберігали купівельну спроможність», – стверджував він [29, р. 212].

Новий глава уряду Дж. Б. Чіфлі сам по собі був «втіленням австралійської мрії»: простий робітник, машиніст, що доріс до прем'єр-міністра, займав номер у готелі «Куррайонг» без зручностей, харчувався в місцевому кафе або на

робочому місці. Будучи на диво скромним і невибагливим у побуті, він став своєрідним символом цілої епохи в історії політичного життя Австралії. За словами Ч. М. Кларка, «його життя, особистість і смаки, здавалося, увібрали до себе історію і надії радикалізму в Австралії» [30, р. 216]. Дж. Б. Чіфлі «надав капіталізму людське обличчя ... і створив матеріальний добробут для всіх, будучи відданим лейбористській вірі в те, що створення комфорту – це неодмінна умова людського добробуту й щастя» [30, р. 216].

Поряд з Дж. Б. Чіфлі батьком австралійської держави «загального добробуту» заслужено вважають одного з найяскравіших державних діячів Австралії Герберта Кумбса. Уродженець Перта, він закінчив Лондонську школу економіки, і перший досвід його практичної діяльності збігся з періодом Великої депресії. Ідеї Дж. М. Кейнса справили на нього вирішальний вплив, а досвід роботи в банківській системі Австралії й федеральній скарбниці в 1930-х рр. висунув його в перші ряди урядових експертів. Блискуча кар'єра Г. Кумбса завершилася на початку 1970-х рр., підсумувавши його майже 50-річне служіння Австралії при семи прем'єр-міністрах – від Дж. Лайонса до Г. Вітлема. Саме він втілював обіцянки воєнного часу про краще життя для австралійців [31, р. 74].

У період перебування при владі кабінету Дж. Б. Чіфлі проводилася модернізація законодавства, спрямована на підвищення добробуту, розвиток системи охорони здоров'я та допомогу безробітним і непрацездатним. На референдумі 1946 р. було схвалено поправку до конституції, згідно з якою федеральний уряд повинен не тільки взяти на себе турботу про непрацездатних і літніх людей, а й забезпечити виплату допомоги молодим матерям, удовам, дітям, безробітним, студентам і багатодітним сім'ям, а також – брати участь у придбанні ліків та в оплаті гонорарів медичному персоналу. Після референдуму прийняли Закон про соціальне забезпечення (1947 р.), відповідно до якого було засновано нові види допомоги [32, р. 12; 33, р. 1, 3] і який змусив істотно розширити соціальні програми уряду Австралії.

Здійснювалася широка програма соціальної підтримки: в рамках курсу на побудову держави загального добробуту федеральний уряд допомагав малозабезпеченим, створювалися нові робочі місця, розширювалася система вищої освіти, було введено систему стипендій для її здобуття. В Канберрі – на базі заснованої ще в 1930-х рр. Вищої школи – відкрився Австралійський національний університет (АНУ), що став одним з головних центрів високоякісної професійної підготовки. Першим його канцлером став лорд Мельбурн Брюс (займав пост прем'єр-міністра Австралії в 1923–1928 рр.), який повернувся до країни. Головна бібліотека АНУ з гуманітарних наук сьогодні носить ім'я Дж. Б. Чіфлі.

Влада розгорнула широку діяльність для допомоги демобілізованим солдатам: їм надавали безкоштовну освіту, лікували хворих та інвалідів, надавали ліки та професійну перепідготовку. Кошти на цю та інші соціальні програми черпали з введеного ще 1942 р. високого єдиного прибуткового податку, який збирав центральний уряд. Штати, що залишилися без основного джерела прибутків, з 1946 р. почали отримувати компенсаційні виплати з федерального бюджету в формі грантів, що дало їх урядам змогу активно брати участь у втіленні планів центрального керівництва країни. Цю систему фінансування суб'єктів федерації було остаточно закріплено рішенням Високого суду 1957 р., і спроби деяких штатів повернутися до довоєнної системи фінансування виявилися безуспішними [13, с. 176].

В цей період було зроблено перші кроки з організації національної системи охорони здоров'я: введено допомогу в разі хвороби; завдяки розгорнутій у 1940-х рр. кампанії боротьби з туберкульозом це захворювання практично звели нанівець. Розвивалися програми з забезпечення нужденних громадян недорогими квартирами, федеральний уряд надавав штатам пільгові позики на житлове будівництво. Відроджувалася промисловість, розвивалося точне приладобудування, випускалися різні типи автомобілів і літаків. 1948 р. встановили 48-годинний робочий тиждень. Зростав рівень продуктивності

сільського господарства, Австралія постачала продукти харчування до послабленої війною Великої Британії та інших держав. Встановлювалося авіасполучення з усіма найбільшими країнами світу. Уряд надавав субсидії для будівництва й функціонування всіх підприємств національного значення в низькоприбуткових галузях: транспорт, зв'язок, енергопостачання, наукові розробки тощо. Австралійські вчені та винахідники зробили чималий внесок у світову скарбницю видатних відкриттів. Вони далі досліджували Антарктиду, успішно займалися астрономією, стали авторами багатьох винаходів, таких, як «чорний ящик» (бортовий самописець) (1950 р.), який є сьогодні на кожному літаку, або пеніцилін, який урятував багато тисяч життів [31, р. 91].

1949 р. розпочалося будівництво одного з найграндіозніших технічних проектів сучасності – знаменитого гідроенергетичного комплексу в Сніжних горах, включеного до списку найбільших інженерних споруд світу (побудований 1974 р.) [13, с. 178].

Швидше за все, саме це широкомасштабне будівництво певною мірою переконало уряд лейбористів у правильності перегляду імміграційної політики Австралії, який почався в тих самих роках. Звичайно, головну роль у цьому відіграла Друга світова війна, яка продемонструвала нагальну необхідність збільшити кількість населення країни. Гасло «Заселяй або загинеш» знову набуло популярності. Саме післявоєнні реалії змусили австралійських політиків поступово змінити жорсткі критерії відбору бажаних іммігрантів. Економіці, що розвивалася, були потрібні кваліфіковані робочі руки, а Австралія навіть у роки «бебі-буму» 1950–1960-х рр. не могла забезпечити всі свої потреби в робочій силі. В наступні десятиліття країна все частіше стикалася з такими демографічними проблемами, як зниження народжуваності та старіння населення. Перші післявоєнні кабінети лейбористів відкрили двері до Австралії для небританців. З ініціативи Артура Огастеса Колуелла, що зайняв 1947 р. пост міністра у справах імміграції, проводилася широкомасштабна програма залучення нових громадян Австралії, зокрема, за рахунок біженців з країн

Південної та Східної Європи, яким виділяли до половини в'їзної квоти. Метою уряду було якомога швидше довести кількість мешканців країни до 20 млн чол. [13, с. 179–180].

1947 р. А. О. Колуелл підписав з Організацією у справах біженців ООН угоду, в рамках якої приймали переміщених осіб із таборів для біженців у Європі. За перші два роки дії угоди до Австралії прибули 85 тис. нових поселенців, до 1951 р. їх стало 167 тис. У містах зазвучали мови італійців, греків та інших вихідців з розореної Європи [13, с. 180–181]. Хай там як, а приплив до Австралії нових громадян значно виріс, і з 1945 по 1966 рр. населення Зеленого континенту збільшилося з 7,5 млн до 11 млн чол.

Уряд не залишився осторонь від підтримки культури і науки: 1945 р. під патронажем федерального уряду було створено Австралійську національну раду з кінематографії, 1953 р. – в країні відкрили державне телемовлення. З 1949 р. колишню Федеральну раду з наукових і промислових досліджень було перетворено на Федеральну організацію з наукових і промислових досліджень, що надало великі можливості для розвитку відповідних сфер. 1956 р. у Мельбурні пройшли Олімпійські ігри. Все це свідчило про швидку нормалізацію життя в Австралії [13, с. 185].

1949 р. до влади прийшов уряд Р. Мензіса, який значною мірою продовжував політику попередників. Поступово Австралія почала перетворюватися з аграрно-індустріальної на індустріально-аграрну державу. Швидко розвивалась обробна промисловість, особливо в машинобудуванні й металообробці. Прогресували металургія, автомобілебудування, нафтопереробка. 1953 р. засновано Комісію з атомної енергії. До кінця 1960-х рр. на обробну промисловість припадало 60% загальної вартості продукції, що випускається, а на сільське господарство – лише 30%. Відкриття родовищ урану, міді, природного газу й нафти стимулювало розвиток гірничодобувної промисловості. 1966 р. австралійський фунт стерлінгів замінили на австралійський долар.

Удосконалювалася політика стосовно корінного населення Австралії. 1953 р. аборигени Північної Території отримали громадянські права, а 1960 р. в країні почали виплачувати соціальну допомогу аборигенам. Акт про національність і громадянство Австралії, прийнятий 1966 р., закріпив за корінними мешканцями права та обов'язки громадян. На референдумі 1967 р. до конституції зробили доповнення про внесення аборигенів до всіх переписів країни і про надання федеральному уряду права вводити законодавство, щодо корінних мешканців, сприяти їх економічному та культурному розвитку. Було створено федеральне й регіональні (на рівні штатів) міністерства у справах аборигенів [24].

Усе більше іммігрантів прибувало з різних країн. За 1949–1968 рр. до Австралії в'їхало понад 1 млн мігрантів з Великої Британії та близько 800 тис. – з інших європейських країн. Багато хто отримував фінансову підтримку австралійського уряду. Політика «білої Австралії» фактично завершилася 1966 р. (офіційно – 1973 р.), після чого стало приїжджати багато іммігрантів з країн Азії.

При Р. Мензісі, який обіймав посаду прем'єр-міністра 16 років і поклав початок безперервному правлінню коаліції Ліберальної й Аграрної партій протягом 23 років (з 1949 по 1972 рр.), в Австралії почався період зростання економіки. Хоча в країні ще зберігалися осередки бідності та соціальної напруженості, середній клас досяг високого рівня добробуту за умов зростання промислового виробництва. Придбати окремих будинок змогли всі категорії трудящих; передмістя столиць швидко розширювались, і нові хмарочоси капіталістичних корпорацій змінили центральні ділові квартали. Канберра, котру колись висміювали як «чагарникову столицю» через нечисленність її населення й великі незабудовані площі, перетворилася на чисте зелене місто з красивими громадськими будівлями. Система середньої й вищої освіти в Австралії швидко вдосконалювалася за підтримки уряду. Розвиток міжнародних авіаліній, експорт коксівного вугілля, залізної руди, міді,

алюмінію, золота, срібла, свинцю і цинку, використання азійських і американських ринків для експорту австралійської вовни, пшениці та м'яса, а також відкриття родовищ нафти й природного газу поклали край залежності Австралії від Великої Британії та перетворили її на розвинену державу [23].

Характерною рисою австралійського життя, що зберігається донині, є висока урбанізація і, як наслідок, – добре розвинена сфера послуг, що швидко зростає. Розвиток економіки потребував постійного припливу кваліфікованих фахівців. Значно зросла частка працевлаштованих жінок. Побільшало учнів у школах і університетах. Однак на тлі успіхів економічного розвитку 1960–1970-х рр. зростали інфляція й податки. До середини 1960-х рр. ці явища так вплинули на якість життя, що в країні пройшли численні мітинги та демонстрації. До початку 1970-х рр. криза загострилася, рівень інфляції досяг 20%, а безробіття – 5,2%, імпорт перевищив експорт за вартістю (вперше за останні десятиліття) [24]. Дж. Гортон, який зайняв пост прем'єр-міністра в січні 1968 р., зміцнив роль федерального уряду в підтримці сфер освіти і мистецтва.

Соціально-економічний розвиток Австралії та розбудова держави «загального добробуту» тривали й у наступні роки. Лейбористи, що перемогли на виборах 1972 р., під керівництвом Гофа Вітлема розгорнули широкомасштабні соціальні реформи, посиливши роль центрального уряду в їх проведенні (так званий «новий федералізм»). Вони значно розширили соціальні програми; скасували британські нагороди й титули, порушили питання про нові гімн і прапор. У соціальній політиці вживалися заходи для поліпшення умов життя аборигенів, було збільшено витрати на освіту, охорону здоров'я, розширено закони про забезпечення освіти на всіх рівнях, введено загальне медичне страхування і податкові пільги для малозабезпечених громадян. Інші основні елементи програми включали заснування федерального Департаменту в справах аборигенів, створення регіональних центрів розвитку міст (щоб обмежити зростання столичних міст) і формування Ради Австралії – федерального агентства для заохочення й субсидування мистецтв. Також було

передбачено регулярне скорочення митних зборів на 25%, зниження імміграційних квот, офіційну відмову від «білої Австралії» на користь політики культурної багатоукладності (мультикультуралізму), відкриття доступу до Австралії всім охочим незалежно від країни походження [28], вироблення гнучкої внутрішньої політики, орієнтованої на визнання й підтримку різних етносів і культур, надання незалежності Папуа-Новій Гвінеї тощо.

Водночас лейбористи не контролювали сенат, який гальмував проведення нових законопроектів, тож 1974 р. після провалу в сенаті чергового фінансового законопроекту Г. Вітлем розпустив парламент. На наступних виборах лейбористи зберегли більшість у палаті представників, але їм так і не вдалося встановити контроль над сенатом [23].

До того часу глобальний економічний спад і зростання інфляції після підвищення світових цін на нафту суттєво вплинули на економіку Австралії. Курс лейбористів на зниження цін, політика великих витрат і скорочення митних бар'єрів призвели до зростання інфляції й безробіття. Після серії міністерських відставок громадська думка схилилася до того, що політика лейбористів зайшла в глухий кут, і громадяни Австралії знову проголосували за коаліцію Ліберальної та Національної партій.

1975 р. на федеральних виборах переміг лідер опозиції Джон Малколм Фрейзер, кабінет якого зосередився на економіці: встановив пільги приватному бізнесу, надав субсидії на розвиток промисловості, запровадив режим суворої економії й дещо скоротив соціальні програми [28]. Першочерговим завданням Дж. М. Фрейзера вважав боротьбу з інфляцією й попервах домогся успіху, сповільнивши її зростання. Уряд Фрейзера двічі переобирався (в грудні 1977 й у жовтні 1986 рр.), однак зростання інфляції та безробіття підірвали підтримку коаліції [23].

Соціальна спрямованість австралійської держави зберігалась і в подальші роки, а соціальна система вдосконалювалась протягом усього XX ст. Але основні події формування суспільства «загального добробуту» припали саме на

середину XX ст.

Основною особливістю соціального розвитку Австралії в середині XX ст. є трансформація соціальної держави в якісно нову форму – державу «загального добробуту», що характеризується розширенням і поглибленням державної соціальної допомоги громадянам та зростанням її ролі не тільки в реалізації соціальних зобов'язань і ефективному управлінні соціальною сферою, а й у розвитку соціально-економічної системи як основи формування комфортності життя. Все це сприяло формуванню в Австралії суспільства «загального добробуту».

Згідно з найпоширенішою класифікацією соціальних держав, Австралію можна віднести до ліберальної моделі держави «загального добробуту». В цьому випадку держава обмежує універсальні соціальні права, протиставляє клас одержувачів соціальної допомоги й інших громадян та надає переваги приватному сектору як суб'єкту добробуту. На відміну від України, де в період планової економіки застосовували тільки пряме втручання держави в економічну й соціальну сфери, в Австралії (як і в інших розвинених західних країнах) діють різні ефективні інструменти регулювання комфортності життя, котрі застосовуються, перш за все, в регіональній політиці управління.

Характерними рисами австралійської соціальної політики в середині XX ст. є запровадження допомоги нужденним та малозабезпеченим, вразливим верствам суспільства (навіть у скрутні для держави часи, в період Другої світової війни, допомога не зменшувалась через об'єктивні фактори, а навіть збільшувалася, виникали нові її напрями). Україні треба переймати цей досвід. Цей комплекс заходів зможе наблизити Україну до побудови справжньої соціальної держави та формування суспільства «загального добробуту».

3.3. РОЗКВІТ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ, ЗАРОДЖЕННЯ РАДІО І ТЕЛЕБАЧЕННЯ (1940–1970 рр.)

Зміни в культурному ландшафті Австралії в 1940-1970 рр.

У воєнний та післявоєнний періоди в культурному ландшафті Австралії відбулися разючі зміни. Цьому сприяло багато факторів. Поступово країна з аграрно-індустріальної перетворилася на індустріально-аграрну. Відкриття й розробка природних копалин та подальше зростання їх експорту в різні країни світу сприяли економічному зростанню. Австралія потребувала багато нових робочих рук для втілення своїх економічних проектів. Тому нова імміграційна хвиля після війни призвела до збільшення населення п'ятого континенту. Розвиток промисловості породив нові компанії зі штаб-квартирами у великих містах Австралії, таких як Сідней, Мельбурн, Канберра, Перт, Фрімонтл та ін. Водночас зростання населення вплинуло на підвищення цін на землю у великих містах.

Через стрімкий ріст міст Австралії значно побільшало хмарочосів, де розмістилися штаб-квартири провідних австралійських промислових, фінансових, будівельних, страхових та інших компаній. Розвиток міжнародного туризму й пов'язаних із ним сервісів, які поступово стали важливими складовими національного бюджету, сприяв також будівництву сучасних висококласних готелів міжнародних компаній (як-от «Hilton» у Сіднеї), теж у хмарочосах у центрі міст. Це змінило урбаністичний ландшафт. 1956 р. в Австралії пройшли літні Олімпійські й Паралімпійські ігри. До цієї події було збудовано стадіони, спортивні майданчики, басейни.

Разом з тим постало багато центрів культури: художніх галерей, музеїв, комплексів для фестивалів, театрів. Споруджувалися пам'ятники, монументи тощо.

В цей період збудовано й перлину австралійської архітектури – Сіднейський Оперний театр – найпровокативнішу та найвідомішу споруду в світі. Автор її проекту – фінський архітектор Йорн Утсон. «Він виграв відкритий міжнародний конкурс 1956 р., обійшовши 200 його учасників. Будівництво такого видатного архітектурного об'єкту було дуже складним завданням. Воно тривало 14 років і коштувало 102 млн австралійських доларів» [34]. Під його зведення відвели мис Бангелонг. Це історичне місце. Саме тут було засновано першу колонію каторжників. Мис Бангелонг розділяє дві бухти – Сіднейську й Фарм – у затоці Порт-Джексон. Тобто будівля театру врізається в затоку Порт-Джексон і добре відкривається для огляду як з океану, так і з суходолу. Перед архітектором постало складне завдання: зробити споруду привабливою з усіх боків. Тому він використав двоповерховий подіум, щоб розмістити там усю «машинерію» театру: механізми для підняття завіси, декорації, реквізит тощо. Все було так кваліфіковано продумано, що в подіумі навіть залишилася велика площа для соціальних заходів. У театрі-красені, який архітектурно складається ніби з білих вітрил або пелюсток, є чотири зали для оперних вистав та симфонічної музики, зал для експериментальних вистав, приміщення для репетицій і студія звукозапису.

Глядачі піднімаються до театру розлогими сходами, які нібито відривають їх від клопотів сьогодення та підносять до високого: музики й співів, опери й балету, нових різновидів цих синтетичних мистецтв.

Синдикат, який керує справами Сіднейського оперного театру, розуміючи жагу місцевих та іноземних туристів якщо не побачити в ньому виставу, то хоча б насолодитися його унікальним виглядом, дозволив відвідувати оперний театр удень, коли немає вистав.

Придбавши білет для такої екскурсії (під час однієї з перерв у роботі XX Конгресу і конференції Міжнародної асоціації медіа та комунікаційних досліджень – IAMCR – 1996 р.), автор цих рядків на власні очі пересвідчилася, наскільки унікальним є не тільки екстер'єр, а й інтер'єр театру. 2002 р.

Сіднейський оперний театр зараховано до всесвітніх пам'яток культурної спадщини ЮНЕСКО.

Ще лишалося майже чотири роки до Олімпійських та Паралімпійських ігор у Сіднеї 2000 р., але місто вже готувалося приймати учасників і багатьох туристів. У бухтах з численних пароплавів, які стояли «на приколі», збиралися створити готелі на воді, центр міста вражав сучасними будинками й чистотою вулиць.

У післявоєнний період в Австралії розвивалися виконавчі мистецтва. Виникли й стали відомими не тільки на п'ятому континенті, але й за його межами, балетні трупи «Australian Ballet» (заснована 1962 р.), «Queensland Ballet» (1960 р.), «West Australian Ballet» (1953 р.), спонсорами яких є держава. Дещо пізніше з'явилися танцювальні трупи «Australian Dance Theatre» (1965 р.), «Dance North» (1970 р.), «One Extra Dance Company» (1976 р.), «Sydney Dance Company» (1979 р.), «TasDance» (1981 р.) і «Buzz Dance Company» (1985 р.). Художній колектив «Bangareally Dance Company» (1989 р.) вклав у творчість дух і традиції перших австралійців, поєднуючи їх із сучасними проблемами «перших австралійців». Він завоював міжнародне визнання, коли виступав на церемонії відкриття Олімпійських ігор 2000 р. [35].

1964 р. відкрилась Australian Ballet School (Австралійська балетна школа). Вона діє в Мельбурні. Її художнім директором-засновником була Дама Пеггі фон Праах. За роки існування школа підготувала сотні балерин і танцівників високого класу. До неї приїжджають навчатись як з Австралії, так і з сусідніх країн. У середньому в школі вчиться близько 100 учнів. Школа дає вистави в Мельбурні та інших містах Австралії [36].

Як і всі інші види мистецтв, музика в Австралії має дві яскраві традиції. Одна з них – це музика європейських колоністів, друга – тубільних народів Австралії. Співи останніх, а також їхні танці супроводжуються традиційним інструментом аборигенів під назвою «діджеріду», а також відбиванням такту спеціальними палицями і/або мушлями. Для аборигенів співи й танці

здебільшого пов'язані з міфологічним часом, який називається «the Dreaming» (що можна перекласти як «Час сновидінь» або «Час марень», – примітка О. Зернецької). Він утілює їхню концепцію створення світу. Для аборигенів Австралії та Торресової затоки співи і танці є ритуальними. Вони ретельно готуються до них, наносячи на обличчя й тіло білі та жовті смуги, прикрашаючи його білими цяточками з пір'я птахів. Малюнки на шкірі теж наповнені ритуальним смислом.

Це магічне дійство багато значить для перших австралійців. Виконуючи його, вони розповідають свою історію, спілкуються з покровителями (а це птахи, звірі, дерева, озера, річки, біллабонги (річки, що наповнюються водою під час сезону дощів, та пересихають під час сезону посухи, – примітка О. Зернецької), пустелі, гори й океан, – тобто вся природа, яка їх оточує і яку вони бережуть. Адже вони нерозривні з нею душею й тілом і вважають себе її часткою. Співи і танці аборигенів також розповідають також про їх сучасне життя. В 1980–1990-ті рр. аборигени почали виступати перед австралійською публікою.

Європейська музична традиція Австралії ґрунтується спочатку на народних баладах, які складали перші в'язні австралійської каторги та поселенці, серед котрих було багато ірландців і англійців. Ці твори здебільшого передавались усно, тож чимало з них не збереглися. Але прихід у кінці XIX – на початку XX ст. таких талановитих поетів, як Генрі Лоусон, «Банджо» Патерсон та ін. сприяв розвитку цього пісенного жанру. Адже багато їхніх балад-віршів швидко ставали піснями бушменів, стригалів, об'їждчиків коней, погоничів волів, – усієї трудової Австралії. В них оспівується «мейтшіп» – справжня чоловіча дружба, без якої не можна вижити в суворій країні бушу, посухи, дощів, виснажливої праці, а також повсякдення – життя, сентиментальні історії кохання. В них закладені основні риси австралійського національного характеру: демократизм, справедливість, егалітаризм, презирливе ставлення до «верхів», до влади, зокрема до таких її представників, як банки та поліція. В

австралійському характері радше допомогти невдасі, ніж заприятелювати з кимось, хто стоїть вище від нього на соціальній драбині. Це й своєрідний грубуватий, дещо приземлений гумор (австралійці любляють називати лисого – патлатим, високого – малим тощо).

До речі, любов австралійців до балад була такою сильною, що вони навіть пропонували зробити баладу «Матільда, що вальсує» («Waltzing Matilda») національним гімном держави.

Звісно, в Австралії не цураються й класичної музики, як оперної, так і симфонічної. Так, за державної підтримки кожний штат має симфонічний оркестр. Вони і концертують, і виступають перед радіослухачами на одному з каналів громадської австралійської телерадіомовної компанії ABC. Про це докладніше йтиметься в підрозділі про розвиток національного радіо й телебачення.

Розвиток другої музичної традиції в цей та подальші періоди австралійської музичної культури – це прихід рок-музики і різних жанрів поп-музики. Австралійський рок народився в кінці 1950-х рр. під впливом американських рок-груп, особливо після гастролей американського виконавця рок-н-ролу Білла Хейлі та його групи «Bill Haley and His Comets», коли ця музика зазвучала наживо на австралійській землі. «Вже 1958 року Джонні О'Кіфі став першим рок-н-рольним співаком Австралії, який досягнув національних чартів зі своїм хітом “Wild One”.

Першими австралійськими рокерами, які стали відомі за межами Австралії, були “Easybeats” завдяки створенню міжнародного хіта “Friday on My Mind” 1966 р. Одним із членів групи був старший із братів Янгів – Джордж Янг. Згодом два його молодших брати зробили головний внесок у створення однієї з найбільш експортованої австралійської групи хеві метал “AC/DC”. Інші брати-австралійці англійського походження на прізвище Джібб створили групу “Bee Gees” (англомовне скорочення від Brothers Gibb). Вони мали такий самий

міжнародний успіх, як і «AC/DC», тільки в царині музичних жанрів поп і диско» [37].

В 1960–1970-ті рр. в Австралії з’явилося багато рок-груп. Деякі з них теж були відомі за межами зеленого континенту. Їх міжнародний успіх не був таким гучним, як у «AC/DC», натомість на національному рівні вони були дуже популярні. Серед них такі рок-групи в стилі хеві-метал, як «Daddy Cool» з їх найвідомішою композицією «Eagle Rock» (1971 р.), «The Masters Apprentices», Білі Труби і його група «Aztecs», софт-рокери «Air Supply» і «Little River Band», група «Chain», яка грала блюзи. Глем-рокери «Skyhooks» були авторами гімну «Khe Sanh», присвяченого суворому досвіду австралійських ветеранів війни у В’єтнамі.

Вокалістки Хелен Речі, Оліві Ньютон Джон і пізніше Кайлі Міноуг мали шалений успіх за кордоном у цей самий період [37]. Кайлі Міноуг виступає в різних жанрах – від року і поп-музики до національних австралійських балад. У «You Tube» можна знайти чимало її виступів, зокрема виконання знаменитої австралійської балади «Waltzing Matilda» перед багатотисячною аудиторією одного з національних австралійських свят.

Не можна не відзначити ту важливу роль, яку відіграли телевізійна музична програма «Countdown» та її ведучий Йан Мелдрам у розвитку та популяризації рок- і поп-музики в Австралії у 1970-ті рр. й пізніше.

У 1980-ті рр. цілий «букет» австралійських рок-груп, поп-груп, а також груп альтернативного року мали міжнародний успіх. Це такі гурти, як «Men at Work» з хітом «Down Under» (1981 р.), «Midnight Oil», «Hunters and Collectors», «Divinyls» and «INXS».

Зазначимо, що для популяризації та підвищення ролі культури в суспільстві, в Австралії проводяться фестивалі культури. Це щорічний фестиваль у Сіднеї «Sydney Festival», який відбувається в січні, коли широка публіка ознайомлюється з театральними виставами, музичними концертами та іншими видами мистецтв.

В Аделаїді у березні раз на два роки проходить фестиваль мистецтв «The Biennial Adelaide Festival of Arts». У Мельбурні щорічно відбувається фестиваль культури «Melbourne Festival» (жовтень). У місті Брум відбуваються два фестивалі мистецтв аборигенів: «The Barunga and Cultural Sports Festival» (червень) та «Stompin Ground» (жовтень). Календар мистецьких фестивалів побудовано так, аби всі, хто люблять культуру, мали змогу побувати на кожному.

В Австралії немає стаціонарного постійного цирку. Разом з тим тут працює відділення міжнародного консорціуму «Цирк дю солей». Є кілька пересувних цирків-шапіто, які мандрують континентом, показуючи вистави глядачам того чи іншого штату. В Австралії працюють декілька мандрівних цирків-шапіто: «Royal Circus», «Lennon Bros Circus», «Silvers Circus», «Stardust Circus».

Наприклад, існує «Hudsons Circus». Згадаймо роман К. С. Прічард «Цирк Хексбі», повна назва якого «Цирк Хексбі. Найчудовіший цирк у світі». І хоча з часу написання цього роману минуло майже 90 років, реклама цирку Хадсонів дуже подібна до реклами цирку Хексбі: «Welcome to Hudsons Circus – Australia's Daredevil Circus!» («Ласкаво просимо до цирку Хадсона – відчайдуха Австралії!») [37]. Це цирк-шапіто, в програмі якого є не тільки номери акробатів, жонглерів, клоунів, але й виступи дресирувальників різних тварин.

Постачальниками чотириногих артистів для цирку є ще один вид дуже багатой природної культури Австралії – зоопарки. Їх на континенті дуже багато. Так, в Австралійській Столичній Території діє два зоопарки, в Новому Південному Вельсі – 34, у Північній Території – п'ять, у Квінсленді – 27, у Південній Австралії – вісім, у Тасманії – 10, у Вікторії – 13, у Західній Австралії – 25 [38].

По праву зоопарки можна вважати культурними закладами Австралії. Те, в яких умовах у них живуть і як доглянуті звірі та птахи, викликає захват, а також повагу до австралійців, їх дбайливого ставлення до одного зі своїх

унікальних надбань: тваринного світу. В цьому виявляється загальна висока культура австралійського суспільства, її гуманна спрямованість.

У Сіднейській бухті функціонує сучасний пором, який переправляє пасажирів на інший берег затоки Порт-Джексон, де крім усього іншого розміщений величезний та унікальний за зібранням фауни знаменитий Сіднейський зоопарк. Розташований на високому пагорбі над затокою Порт-Джексон майже навпроти Сіднейського оперного театру, зоопарк має два входи: зверху та знизу біля затоки, куди приходить пором, а також канатну дорогу, яка підіймає відвідувачів від порому до головного входу в зоопарк. Також можна розглянути зоопарк згори – з прозорих кабінок канатної дороги. На вході всім обов'язково вручають карту зоопарку, бо він дуже великий. На ній позначено, де розміщені тварини й птахи. Австралія, котра славиться унікальною природою, має багато ендеміків, тобто видів, які є тільки на цьому континенті. Їх побачити можна тут. Це коала, качконіс, єхидна, вомбат, кенгуру. Зоопарк сплановано так, що багато тварин є у відкритому доступі. Наприклад, до коали можна підійти й навіть сфотографувати її, але поруч є повідомлення, що бажано покласти австралійський долар у скриньку для потреб догляду за нею. Для кенгуру відгороджена сіткою велика галявина. Через хвіртку з подвійними дверима можна зайти до них і поспілкуватися. Для величезної косатки зроблено спеціальний басейн у формі нирки, де вона безперервно кружляє. Він нічим не огорожений, але безпечний для відвідувачів. Річ у тім, що його облямівкою є широка опукла цементна поверхня, яка унеможливорює прямий контакт відвідувачів із хижаком. Вольєри для птахів настільки високі, що безліч різновидів папуг, кукабар та інших представників цього різнобарвного царства вільно літають у них. Це просто зачаровує. Саме зоопарки світу є для нас своєрідними індикаторами рівня національної культури тих чи інших країн. Австралія в цьому заслуговує на високу оцінку.

Маємо всі підстави констатувати, що культурне життя в Австралії в 1940–1970-рр. бурхливо розвивалось. Архітектура, опера, балет, класична, рок- і поп-музика, театр, мистецтво аборигенів, включаючи їхні танці й співи, унікальні малюнки школи видатного маляра-аборигена Намаджитри, чимось подібні до багатосотрічних наскельних малюнків їхніх пращурів, а також виготовлення й художній розпис бумерангів та інших художніх витворів у центрах ремесел аборигенів, – є свідченням цього.

Збереженню та розвитку культури аборигенів сприяє Australian Council, (Австралійська Рада у справах мистецтв), створена спеціальним урядовим актом 1975 р. у Сіднеї. «В структуру Ради входять спеціалізовані відділи та сектори, серед яких: відділ з культури та мистецтв аборигенів. Головна ідея програм, що готує відділ: культура та мистецтво аборигенів – не просто відбиток минулого, а невід’ємна частина сучасної культури Австралії. Вважається, що основні зусилля необхідно направити на збереження цієї самобутньої культури – вона повинна стати не тільки джерелом життєвої сили для корінних мешканців п’ятого континенту, але й предметом гордості для всіх австралійців. Укладачі програм вважають, що аборигенам Австралії необхідно самим керувати процесами розвитку власної культури» [39].

Інші відділи опікуються образотворчим та прикладним мистецтвом, Австралійською національною галереєю, яка існує з 1911 р., Національною бібліотекою Австралії, заснованою 1960 р., Національним музеєм Австралії, який 1980 р. отримав статус загальнодержавного значення. До Австралійської Ради у справах мистецтв входить Комісія з розвитку австралійського кіномистецтва.

Вона має літературний відділ, який надає підтримку письменникам у формі грантів, замовлень на сценарії або інші види творчих робіт, а також субсидує книжкові видання та літературні журнали, сприяє програмам розвитку національних літературних організацій і заходам, які вони проводять.

Тож бачимо, що уряд Австралії в ці роки багато зробив для розвитку національного мистецтва та культури, розуміючи, що всі їхні види, передусім література, кіномистецтво, радіо й телебачення, які є найпоширенішими, сприяють розвитку національної самосвідомості та згуртуванню австралійської нації. Саме їм ми приділяємо особливу увагу в наступних підрозділах.

Соціально-критичні мотиви в австралійській літературі (1940–1970-ті рр.)

Кожна національна література в той чи той спосіб зображує історичні події, в котрі занурено суспільство та світ даного періоду. Саме тому австралійська реалістична література не могла не відгукнутися на події Другої світової війни. На відміну від Першої світової війни, події якої розгорталися дуже далеко від Австралії, Друга світова наблизилася до п'ятого континенту: бомби й міни падали на північне узбережжя Австралії. Наприклад, обстрілювали місто Дарвін. Бойові дії проходили на островах, які оточували Австралію, в територіальних водах країни нищили японські підводні човни. Відгук на події Другої світової війни як у Європі, так і на Тихому океані був дуже відчутний, зокрема в австралійській літературі. Під час та відразу після війни вийшла низка творів, у центрі яких – війна і її наслідки. Це воєнні романи Лоусона Глессопа «Ми були боягузами» (1944 р.), Джона Клірі «Клімат відваги» (1954 р.), Томаса Хангерфорда «Гірський хребет і річка» (1952 р.), «Ті, хто сіють вітер» (1954 р.), Невіла Шюта «Смугастий» (1942 р.), «Абсолютно секретно» (1945 р.), «Реквієм для вільнонайманої військовослужбовиці» (1953 р.), Девіда Форреста «Це останнє синє море» (1959 р.). Місце дії романів – далекі північноафриканські пустелі, річки Англії, непролазні джунглі Нової Гвінеї, гори й болота тихоокеанських островів. У більшості романів герої – австралійські солдати – зображені в екстремальних умовах бойових дій, жорстоких двобоях з німецькими нацистами або японськими мілітаристами.

У вирішенні цієї теми в австралійській романістиці можна виявити кілька підходів. Вони зумовлені художніми завданнями, котрі поставили перед собою автори. Девіда Форреста в романі «Це останнє синє море» найбільше привабило «дослідження поведінки групи людей, котрі переносять жахи війни і її фізичні страждання» [40].

Для них синє море з непролазними хащами джунглів, за якими на них чатують японські солдати, стало символом визволення й життя, тим бажанішим, що значну частину подій показано очима дев'ятнадцятирічного солдата Рона Фішера, який мріє про те, що жахи війни в тропічних джунглях коли-небудь скінчаться. Думки цього героя – авторський голос про моральні переживання й воєнні лиха.

Т. А. Хангерфорда, на відміну від Д. Форреста, більше схвилювали внутрішні відчуття його героїв. У романі «Ті, хто сіють вітер» дія розгортається в Японії, яку окупували австралійські війська. Письменник показав низку моральних конфліктів, типових для відносин між австралійськими військовими та місцевим населенням. Ситуації, в які потрапляють герої Т. А. Хангерфорда – сержант Род Макнортон, капрал Вітлем і офіцер Норман Крегі, – породжують у них дискомфорт.

Ще напруженішими стають драматичні колізії в романі Т. А. Хангерфорда «Гірський хребет і річка», де оповідь побудовано на контрастах. Чудовий тропічний ландшафт породжує спокій. Але саме на тлі цього мирного ландшафту розгортаються криваві події. Засідки, відступи й переслідування в Т. А. Хангерфорда – не самоціль, як це часто відбувається в «Цьому останньому синьому морі» Д. Форреста. Адже історія австралійського десантного патруля, солдати якого потрапили в засідку японців на одному з островів біля Нової Гвінеї, – це лише канва, на якій чіткіше проступають складні людські стосунки. Т. А. Хангерфорд точно окреслив характери героїв. З-під його пера вийшов образ кольорового австралійського солдата Малізе,

який ненавидить однополчан, може, навіть більше, ніж японців. Т. А. Хангерфорд примусив своїх героїв задуматися про різні речі.

Цей твір чудово схаактеризував австралійський письменник, літературний критик Дональд Стюарт: «Коли читаєш цей роман, – уявляєш абсолютно точно, що відбувалося на островах, які розташовані навкруг Нової Гвінеї; відчуваєш цю похмуру історію про стійкість і мужність, яка освітлена не показною, а справжньою глибокою гордістю за тих людей, котрі воювали в джунглях; історію, яка написана зі співчуттям і яким світлом повної правдивості» [41, р. 46].

У романах Невіла Шюта, австралійця за походженням, який провів більшу частину життя в Англії й повернувся до Австралії тільки в 1950-ті рр., війна проти фашизму розкривається в іншому ракурсі – як героїчна боротьба французьких партизанів. 1942 р. Н. Шют написав два романи про звірства фашистів – «Смугастий» і «Абсолютно секретно». Публікацію другого роману в Англії затримала цензура. Мотивами були розголошення воєнної таємниці, тому твір був опублікований тільки 1945 р., після закінчення Другої світової війни. 1953 р. вийшов іще один роман Н. Шюта, присвячений війні та її наслідкам, – «Реквієм для вільнонайманої військовослужбовиці» (в українському перекладі – «Реквієм») [42].

Юна англійка Джені Прентіс вступила як вільнонаймана до лав армії Великої Британії, аби боротися з фашизмом. Війна завдала їй важкого удару: померли її батьки. В лихі воєнні години Джені полюбила льотчика-австралійця Джона Дункана, але при виконанні одного з бойових завдань його життя трагічно обірвалося. Після закінчення війни Джені залишилася зовсім сама. Поступово героїня усвідомила: найкраще, що в неї було в житті відбулось якраз у воєнні роки. Самотність погнала її в далеку Австралію, на рідну ферму Білла. Вона працювала там служницею тільки, щоб дихати повітрям тих місць, які так любив Білл. Але на фермі обставини склалися проти Дженет. Вона не змогла здолати горе й укоротила собі віку.

Роман сповнений психологізму й роздумів над важливими соціальними проблемами, які породили війна та її наслідки. Це призводить до нового трактування антивоєнної теми в творчості Н. Шюта: втрати, які принесла війна далеко не обмежуються кількістю вбитих і поранених, знищенням матеріальних цінностей. Вони, на думку письменника, – ще й у драматичній зміні психології людей. Світ став іншим після пережитих жахів Другої світової війни.

Романи, присвячені Другій світовій війні та її наслідкам, не можна назвати художньо видатними. Їхня цінність – у своєчасній появі, в щиросердності інтонацій, в тому, що їх автори, учасники боїв, зуміли передати безпосередні почуття й емоції, які відчували люди на війні, тим самим засудивши мілітаризм і фашизм як явища, що суперечать людській природі.

Не можна писати ці рядки без болю й розуміння трагедії, яка зараз відбувається на землі України, де йде повномасштабна війна, яку розв'язали проти України російські фашисти, котрі нищать мирні міста й села, жорстоко вбивають невинних жителів і дітей.

Головними темами, які проходять крізь усі етапи розвитку австралійської літератури є: аборигени та аборигенність, мейтшіп (чоловіча дружба, без якої неможливо було вижити в непролазних хащах австралійського бушу, на нових ділянках неораної землі, в напівпустелі, під час золотої лихоманки та в інших екстремальних умовах), егалітаризм, національна ідентичність, міграція, краса та жахи австралійської природи.

В післявоєнній австралійській літературі як завжди актуальною залишалася проблема расових відносин у країні. Це зрозуміло, адже вся історія розселення на п'ятому континенті білих – це страшна оповідь про те, як винищували тубільців. В Австралії ніколи не було «нічиєї» землі. Райони й ділянки країни, річки та водойми, родючі землі й ліси були чітко встановленою власністю того чи іншого племені. Зазіхання одного племені аборигенів на територію іншого племені часто було приводом для воєнних дій. З приходом європейців порушився стародавній уклад племен. Білі завойовники відбирали в

них найкращі землі, відстрілювали аборигенів як дичину, влаштовували облави й засідки. Про те, що ставлення до аборигенів було найжорстокішим і цинічним, з величезною художньою силою написали в романах-сагах Брайан Пентон («Загарбники», «Нащадки») і Ксав'єр Герберт («Капрікорнія»).

Жорстокі картини розбою та нелюдськості «піонерів» щодо аборигенів є у багатьох творах австралійських письменників. Поселенці-піонери, які дотримувалися демократичних поглядів і бачили в тубільцях людей, котрі мають таке саме право на життя, як і європейці, котрі прибули до Австралії, були радше винятком у колоніальному суспільстві. Згадаємо образ Дені Ділейсі з роману-саги Майлз Франклін. Такий історичний факт саме через його винятковість привернув увагу австралійського письменника Роберта Клоуза. В романі «Еліза Калаген» (1957 р.), присвяченому ранньому періоду колонізації Австралії, Р. Клоуз написав про вільного поселенця Джона Бетмена як про сміливого та відважного піонера. Він засудив винищення корінного населення. «Зараз поблизу [...] чорношкірих ви не побачите, – каже він – цих бідолах, яких вижили з їх земель... Поселенці чатували на них із собаками та гвинтівками, немовби полювали на кенгуру. Нещасне створіння – неподалік той день, коли не залишиться жодного чорношкірого» [43, с. 287].

Бетмен не зганяв аборигенів з їх земель, не вбивав їх, але він скуповував у них землю за безцінь, коли продавав їм ковдри, ножі, скляні намиста й інші предмети, які їх приваблювали. Джон Бетмен — постать історична. 1836 р. він заснував поселення біля затоки Порт-Філіп. До того ж він відкрив там річку Ярра з питною водою. Це поселення дало життя місту Мельбурн, столиці колонії, а згодом — штату Вікторія. Але образ Бетмена — нетиповий для австралійської історії, зокрема для австралійської прози. Зазвичай білі поселенці ставилися до аборигенів по-варварськи.

Тема аборигенів — одна з основних в австралійській літературі на всіх етапах її розвитку — була й залишається своєрідним камертоном соціальної обумовленості літературного процесу на п'ятому континенті. В перших

колоніальних романах абориген був атрибутом екзотики, такою собі загадковою фігурою дикуна на фоні фантастичної для ока європейця природи. З розвитком австралійської літератури ця фігура, так би мовити, поступово перемістилася з периферії до центру оповіді. Значним є внесок майже невідомого в країні австралійського письменника Гранта Вотсона, який брав участь в антропологічних експедиціях, котрі вивчали побут аборигенів. У його творах відкривається цікавий ракурс цієї теми. Г. Вотсон намагався проникнути в уявлення та повір'я корінних австралійців. Тому в його творах «Коли розірвані зв'язки» (1914 р.), «Материк» (1918 р.), «Пустельний горизонт» (1923 р.) абориген трактується як фігура, котра належить не тільки австралійській, але й світовій історії.

Аналізуючи літературу п'ятого континенту, ми вже писали в першому підрозділі монографії про роман-сагу Ксав'є Герберта «Капрікорнія». Як відзначає австралійський історик літератури Дж. Дж. Хілі, «Герберт намагався співвіднести себе, Австралію і аборигенів. Кожне з понять незмінно включало в себе інші. І 1930-ті рр. стали для Герберта поступовим відкриттям кожного з названих феноменів у їхньому взаємопроникненні» [44, р. 167].

Думка Дж. Дж. Хілі про К. Герберта і його роман багато в чому визначила саму суть теми аборигенів, яку намагається вирішити для себе кожний із австралійських письменників: «Співвіднести себе, Австралію і аборигенів». Адже тільки в правильному співвіднесенні цих понять можна усвідомити основні світоглядні ідеї й естетичні позиції австралійського художника слова.

К. Герберт брав участь у Другій світовій війні. Після її закінчення повернувся до Австралії й пристав до радикального руху «Австралія понад усе». У післявоєнні роки К. Герберт зробив велику перерву в творчій діяльності. Він перебував у тривалих пошуках, вагаючись, чи здатен писати далі. За цей час він видав два романи «Сім ему» (1959 р.) та «Солдатські дружини» (1961р.), а також автобіографію про юність «Неспокійний елемент» (1963 р.).

Нарешті 1972 р. вийшов друком його славнозвісний роман «Бідолашна моя країна», який продовжив расову проблематику «Капрікорнії» в розширених хронологічних рамках, охоплюючи 1936–1942 рр. Місце дії – та сама Північна Територія. В романі К. Герберт нищівно розкритикував давніх ворогів, викрив соціальну абсурдність та несправедливість і драматизував те, що вважав трагедією Австралії: «Її неспроможність дотримуватись ідей та практики справжнього суспільства спільного добробуту і його зв'язок з духовними цінностями землі аборигенів» [45].

У «Бідолашній моїй країні» Австралія постає «землею, понівеченою білими хуліганами, крадіями та лицемірами». «Бідолашна моя країна» – це *magnum opus* К. Герберта і за значенням, і за обсягом роману, який складається з 950000 слів, що навіть більше, ніж у Біблії. Це найбільший як за обсягом, так і за значенням роман Австралії. К. Герберт спочатку написав його від руки, а потім передрукував на машинці власноруч. На це в нього пішло 10 років.

Роман «Бідолашна моя країна» дістав літературну премію імені Майлз Франклін 1975 р. 1976 р. університети Квінсленда і Ньюкасла присвоїли К. Герберту звання «Почесного доктора літератури».

К. Герберт визнавав себе радше соціальним революціонером, ніж художником з індивідуальною долею. Він дуже любив свою країну. Все життя був пасіонарним захисником тубільного населення. Коли він помер в Еліс Спрінгс, на місцевому кладовищі відбулася поховальна церемонія, на якій були присутні старійшини племені аборигенів Кунгаракану та Патрік Добсон, католицький священик, абориген за походженням.

2008 р. за романом К. Герберта «Бідолашна моя країна» створили художній фільм «Австралія», який мав великий успіх не тільки на п'ятому континенті, але й у всьому світі, про що свідчить, зокрема, його успіх у прокаті в різних країнах [18].

У цей період в літературі Австралії з'явилися і нові імена. Одним із них став Френк Делбі Дейвісон (1893–1970), який народився в містечку Гленферрі

(штат Вікторія) в родині власника друкарні. Трудове життя почав з 12 років. 1908 р. разом з батьком у пошуках кращої долі поїхав до Сполучених Штатів, став там професійним друкарем. З початком Першої світової війни він пішов добровольцем на фронт у складі британської кавалерії. З 1919 р. постійно жив в Австралії, удвох з батьком почав випускати новий журнал *Australian*, де побачили світ перші оповідання-мініатюри Ф. Д. Дейвісона та роман «Завжди ранок» (1931 р.) – дещо романтизована історія кохання на тлі суворих фермерських буднів.

У 1936–1937 рр. Ф. Д. Дейвісон очолював Товариство австралійських письменників. Разом з іншими демократичними митцями став на захист республіканської Іспанії. Він виступив з антифашистським памфлетом «Поки живе Свобода» (1938 р.) за кілька днів до мюнхенських подій. Ф. Д. Дейвісон також автор казки «Діти темного народу» (1937 р.), збірки новел «Жінка біля млина» (1940 р.), повісті «Волелюбна» (1944 р.). Згодом вийшов його роман «Дасті» (1944 р.) – історія напівсобаки-напівдинго. 1964 р він зібрав свої найкращі оповідання в збірку «Шлях в учорашнє». 1968 р. побачив світ двотомний величезний роман «Білий глід», над яким письменник працював 20 років. За життя він також написав багато літературних статей і критичних розвідок. Особливо хочеться приділити увагу твору Френка Дейвісона «Волелюбна». Повість витримала рекордну для країни кількість видань – 27. Такий неослабний інтерес книга викликає насамперед через те, що в ній Ф. Д. Дейвісон порушив проблему, яка сьогодні хвилює не тільки вчених-екологів, а й усю світову громадськість: як в умовах науково-технічної революції зберегти незайманим природний світ?

Зробити героїнею твору теличку, захопити читача історією її життя, розповівши про те, як вона чимдалі втікає зі скотарської череди, від людей (дослівний переклад назви повісті – «Та, хто боїться людей») і приєднується до здичавілої худоби, що живе високо в горах, терпить голод, спеку та спрагу, воліючи вмерти вільною, ніж жити в неволі, – з таким твором австралійські

книговидавці зустрілися вперше. Спочатку вони відмовлялися друкувати повість «про корову». Їм бракувало художньої фантазії, щоб побачити в цій нібито наївній історії про природний потяг живої істоти до свободи, волелюбності й нескореності духу перед поразкою та смертю. «Дейвісон не перший у світовій літературі, хто вдається до подібної тематики. У творах художників різних епох та поколінь роздуми про “братів наших менших” ставали невід’ємною частиною роздумів про людину, гуманізм, чуйність, справедливість. Разом з тим тваринний світ “олюднювалася”, щоб наблизити його до нас» [46, с. 392].

Повість Ф. Д. Дейвісона починається спокійно, майже з біблійної ідилії. Історичний час начебто не визначено. Та це не так, бо люди, присутні на сторінках книги, несуть історичну та соціальну відповідальність за події, зображені в творі. Їхні втручання в природне життя здичавілих тварин породжує в останніх волелюбний несамовитий опір. Так незвично, з погляду здичавілої тварини, реалістично показано підкорення цілинних земель штату Квінсленд. Першопрохідці-піонери, робітники на скватерських фермах, професійні стрільці-мисливці – це, так би мовити, «перші ластівки» буржуазної цивілізації. За ними з’являються сільськогосподарські багатії – скваттери та дрібні фермери, які огорожують свої земельні ділянки, а з ними й водойми. Для здичавілих тварин це означає смерть. Та зрозуміло, що йдеться не стільки про тварин, скільки про людей. Тому не дивно, що гуманістична та життєствердна спрямованість повісті Ф. Д. Дейвісона має однодумців і послідовників у сучасній англomовній літературі. Це й казка-притча американського письменника Р. Баха «Чайка на ім’я Джонатан Лівінгстон» (1970 р.). Це й дикий монгольський стригун з твору Дж. Олдріджа «Чудовий монгол» (1974 р.).

Але є чудові послідовники Ф. Д. Дейвісона в і Австралії, в їхніх творах розвивається проблематика збереження австралійської природи, унікальних стосунків між її представниками та людьми (зокрема аборигенами й білими

дітьми). Це передовсім письменник і освітянин Колін Тілі (народився 17 листопада 1920 р. – помер 4 вересня 2006 р.). Він виріс у родині німецького походження на фермі в Південній Австралії, вчився, закінчив Аделаїдський університет та пішов на Другу світову війну, після якої повернувся додому і працював учителем, а потім – директором школи. Згодом він переїхав до Квінсленду, бо клімат там тепліший, ніж у Південній Австралії (він страждав на артрит) і останні 20 років жив, писав і викладав у цьому штаті.

Його перший роман «Штормовий хлопчик» вийшов 1963 р. Романи, написані в 1960–1980-х рр. – «Мій друг Містер Персіваль», «Хлопчик і океан», «Голубий кіль» та інші (а Колін Тілі написав їх більше, ніж 100), – витримали багато видань, видаються також у серії «Австралійська класика». Вони часто сприймаються як книги для дітей та підлітків, хоча й дорослим деякі з них цікаві. Це, мабуть, тому, що головні герої в них – австралійські діти, які зуміли подружитися з представниками дикої природи Австралії [47]. Це й пелікани, й папуги, й багато інших тварин, які потребують захисту людини. Йдеться не тільки про охорону унікальної природи п'ятого континенту. Автор майстерно змалював паростки дружби та довіри між своїми героями і представниками «братів наших менших».

У такий спосіб автор подав психологічні портрети дітей і підлітків, зміни в їх характері, в ставленні до природи, показав зростання відповідальності за світ, який їх оточує. В цьому світі знаходиться місце для аборигенів, котрі часто-густо стають містком між дикою природою та білими дітьми й допомагають останнім налагоджувати стосунки з представниками тваринного світу Австралії. За романами Коліна Тілі знято чудові фільми та телесеріали, вони є улюбленими серед австралійських дітей і підлітків. Колін Тілі отримав премію Ганса Крістіана Андерсена. Його ім'ям названа вулиця, а за життя він був нагороджений Орденом Австралії за великий творчий внесок у розвиток культури країни.

Видатний представник австралійського письменства, в творчості якого переплітаються модернізм і яскравий соціально-критичний погляд на життя Австралії другої третини ХХ ст., сповнений іронії та сарказму, Патрік Вайт став Нобелівським лауреатом з літератури 1973 р. Він був удостоєний Нобелівської премії з таким формулюванням: «За епічну і психологічну майстерність, завдяки якій був відкритий новий літературний материк».

Патрік Вайт (1912–1990 рр.) народився в Лондоні в родині австралійського землевласника, вчився в Англії у привілейованій школі – Челтенхемпському коледжі. В Австралії працював найманим робітником на вівчарських фермах у Монеро та Волгеті. Він згодом повернувся до Англії й учився в Кембриджському університеті, спеціалізуючись з лінгвістики. Після його закінчення П. Вайт багато подорожував по Європі й Америці. На цей час припав початок його творчої діяльності: перший роман «Щаслива долина» (1939 р.), присвячений епізодам з фермерського життя, роман «Ті, що живуть і мертві» (1941 р.), де зображені різні соціальні верстви Лондона 1910–1930 рр., збірки віршів «Тринадцять поезій» (1929 р.) та «Плугатар» (1935 р.).

Під час Другої світової війни П. Вайт служив у британській королівській авіації. Після війни повернувся до Австралії, купив ферму, оселився там та зосередився на літературній творчості.

У романах, повістях і оповіданнях П. Вайт розкрився як дуже своєрідний майстер слова. Його твори одночасно містять і монументальну епічність, і філософські узагальнення, він використав потік свідомості та глибокий психологічний аналіз суспільства Австралії в післявоєнні роки, коли держава сповідувала гасло «суспільства загального благоденства і добробуту». Гостре око письменника помітило і критично викрило зворотній бік зростання суспільного благоденства як торжества дрібнобуржуазного задоволення собою і матеріальних потреб, тоді, як моральність і духовність залишалися поза межами життя.

Нищівною критикою буття австралійського суспільства просякнута повість Патріка Вайта «Звалище» (1964 р.). Дія твору розгортається в 1960-ті рр. у маленькому містечку Сарсапарілла, де на головній вулиці з назвою «Виставкова» живуть її герої. Вже в назві вулиці звучить відкритий сарказм автора. По-перше, назви «виставковий», «виставкова» були популярні в Англії в середині ХІХ – початку ХХ ст., коли по всій Європі відкривалися всесвітні виставки. Епітет «виставковий» був тоді дуже модним і його «чіпляли» до будь-якої події або вигляду когось, коли хотіли сказати, що ця подія, річ або вигляд першого класу. Над цим в одному з оповідань глузував іще англійський письменник Томас Харді. З усього цього зрозуміло, що австралійці, які живуть на Виставковій вулиці, намагаються бути такими самими, як англійці. І тут Патрік Вайт познайомив нас з родинами, які мешкають там. Одна з них – це, так би мовити, «стовпи місцевого суспільства» – чоловік-радник магістрату Хогбен, його дружина Марта Хогбен та їх донька-підліток Мег.

Їхні сусіди – родина Веллі, які живуть з того, що знайдуть на місцевому звалищі. І все це тягнуть додому. Тому їх будинок і двір захаращені всяким непотребом, що дратує Марту Хогбен, яка не може змиритися, що живе поруч з непристойною родиною, у якої до того ж троє недоглянутих дітей, старший з яких, – чотирнадцятирічний Ламмі.

Хогбени змальовані у непростий день – день похорон сестри Марти Хогбен Дейзі Мороу, – красивої й привабливої жінки, яка мешкала на тій самій вулиці в маленькому чепурному будиночку, перед яким буйно цвіли гвоздики, котрі Дейзі за її життя доглядала, поливала і пестила. До неї тягнулися чоловіки з усього містечка. Вона вміла бути лагідною з ними, хоча сусіди говорили, що «вона переступала межі дозволеного». Це злило й бентежило сестру Марту. Але Дейзі не зважала та допомагала слабким і нужденним.

Реакція на смерть незаміжньої жінки Дейзі Морроу стала «лакмусовим папірцем», що виявила сутність кожного персонажа та дала правильне уявлення про саму небіжчицю. Читач розуміє, що Марту Хогбен хвилювала не смерть її

сестри. Вона більше переймалася тим, щоб похорон пройшов презентабельно. Для подружжя Еллі смерть сусідської родички – один зі слабких зовнішніх подразників, який зникає, як тільки вони від'їдять до сараспаріллського звалища, щоб захоплено розшукувати речі, ще придатні до продажу, та сваритися за пляшки пива, які прихопив із собою глава родини Вайт. Автор натякнув, що подружжя Еллі поступово спивається і йде вниз соціальною драбиною містечка.

Смерть тітоньки Дейзі неабияк вразила тільки її племінницю-підлітка Мег. Її свідомість уже злегка точили приватновласницькі інтереси, та зрештою до неї прийшло розуміння цінностей, вищих за золоту каблучку, яку вона прагнула успадкувати від тітки. Для неї відкрилася людська краса тітоньки Дейзі, а через неї – земна краса.

П. Вайт часто робив героями творів людей, які ніби стоять осторонь буржуазного процесу – це люди дивакуваті, несповна розуму, фізично й морально скалічені, беззахисні. Але такі люди милі та приємні саме тому, що не належать до покаліченої багатством частини австралійських громадян. Адже П. Вайт був упевнений, що за своє prosperity його співвітчизники платять ціною духовних утрат – людяності, доброти, взаєморозуміння. В повісті «На звалищі» вайтівський ідеал втілюється в образі Дейзі Морроу (навіть її ім'я означає «маргаритка», а прізвище — «завтрашня»), що вміла кохати, не приховувати почуттів на догоду міщанам, нехтувала їхньою гнилою мораллю.

Твір вражає багатством барв та інтонацій. Змальовуючи Дейзі очима Мег та Лама, письменник виявив себе тонким ліриком і співцем величі людського духу, що реалізує себе у відданості до ближнього. Але коли йдеться про задушливе середньобуржуазне оточення Дейзі, тональність розповіді різко змінюється, стає безжально викривальною, забарвленою іронією та гротеском. Іронія звучить у кожній фразі, що характеризує та викриває власницьку психологію Марти. Перелічуючи подумки свої скарби, вона разом з будинком, каналізацією й телевізором занотовує після коми свого «чоловіка-радника».

Звалище – образне втілення суспільства споживання, що розкладається не тільки матеріально, забруднюючи довкілля, але й морально, формуючи людей, позбавлених людської подоби.

У гротескному світлі зображено, як шукає мотлох на звалищі родина Еллі. Ці пошуки – авторська пародія на гонитву за матеріальними благами в капіталістичному суспільстві. Гротескною моторошністю віє від розташування поряд зі звалищем цвинтаря. Письменник натякнув на подібність кінця речей і людей. Якоюсь фантасмагорією раптом стає поява на середині шосе наче викинутого самим звалищем старого матраца.

Проте, незважаючи на непривабливу картину дегуманізації людини в австралійському суспільстві, повість П. Вайта не позначена безвихіддю й песимізмом, як деякі його інші твори. Автор залишив читачам надію, втілену в образах підлітків Мег і Лама, які вже відчули мерзенність оточення, стихійно чинять йому опір і, можливо, підуть іншими життєвими шляхами, ніж їхні батьки.

Патрік Вайт написав видатні романи «Дерево людське» (1955 р.), «Тітчина історія» (1948 р.), «Фосс» (1957 р.), «Ті, що мчать у колісниці» (1961 р.), «Міцна мандала» (1966 р.), «Вівісектор» (1970 р.), «Око бурі» (1973 р.), «Історія Твіборна» (1979 р.). В них звучать модерністські мотиви. Реалістичнішими видаються романи «Дерево людське», а також збірники повістей і новел «Обгорілі» (1964 р.) та «Папуги» (1974 р.).

Роман-сага Патріка Вайта «Дерево людське» [48] заслуговує на окрему увагу. Слід відзначити, що його своєрідні романи й оповідання дали багатьом австралійським, англійським і американським критикам привід оголосити його художником неавстралійським, шукати естетичні коріння його творчості в західноєвропейському мистецтві й літературі. Втім, аналіз жанрової специфіки роману «Дерево людське» доводить, як глибоко помиляються ті, хто хоче відірвати його творчість від національної літературної традиції. Вочевидь, зробивши героями «піонерів» Австралії Стена та Емі Паркерів та їх дочку й

сина, П. Вайт збагатив національну літературну традицію. Він оспівав героїв, для яких праця – не тільки джерело існування. В ній міститься сенс життя «піонерів». У ній вони знаходять духовні сили, радість і оновлення. Обравши для втілення свого ідейно-художнього задуму роман-сагу – одну з національних форм роману, – П. Вайт начебто підтвердив зв'язок з літературними традиціями Австралії.

Паралельно з романом-сагою в післявоєнний період поширювався жанр історичного роману, представлений романами Генрієти Дпейк-Брокман («Злий і прекрасний», 1947 р.), Роберта Клоуза («Еліза Каллаган», 1957 р.), Катерини Гескін («Сара Дейн», 1955 р.).

Кінець 1960-х – початок 1970-х рр. був дуже своєрідним періодом в австралійській історії. Про ці роки з глибоким сарказмом писав П. Вайт: «Поки ми неслися галопом з шістдесятих років у сімдесяті, соціальний клімат встиг змінитися: Дами вищого суспільства почали готувати обіди власноруч, приймаючи рівних собі по статусу або навіть на щабель нижче за умови, що ті мали гроші. Гроші тепер вирішували все. Вульгарність перетворилася на шик, пройдисвітам в тому разі, якщо вони мали гроші вибачали, що завгодно. Зі зростанням інфляції за безцінь можна було купити дворянський титул, а британська монархія, хапалася за Австралію як за останній оплот» [49, с. 220].

Тема аборигенів – одна з найважливіших у літературі Австралії. Вона була й залишається своєрідним камертоном соціальної обумовленості літературного процесу на п'ятому континенті. Виступаючи в дискусії «Письменник та його ставлення до соціальних питань» на Аделаїдському фестивалі культури 1982 р., відома австралійська поетеса Джуді Райт загострила увагу аудиторії саме на цій проблемі: «В Австралії, окрім питань, звичайних для усвідомлення західним суспільством, є два специфічних, зокрема, – той факт, що ми живемо й використовуємо землю, вкрадену без усякого погодження з народом, який живе в найтіснішому, сповненому любові контакті з нею, і трагічна ситуація виживання самих аборигенів. Це мої головні

суспільні піклування... вони стимулюють мою творчість, збагачують знання й загострюють сприйняття різних аспектів життя» [50].

До цієї теми, але під іншим кутом зору, звертався Пітер Метерс (народився 1931 р. в Англії – помер 8 листопада 2004 р. в Мельбурні).

Його прихід до національної літератури збурих літературних критиків. Вони назвали його «жахливим талантом», який своєю сатирою, «лютою, як у Свіфта», «обвалився» на австралійське суспільство. Сатиричний погляд на расову проблему не був типовим на той час для австралійської літератури, її історія багата на постаті аборигенів та «кольорових» – жертв капіталістичних суспільних відносин. Як і Герберт у «Капрікорнії» й «Бідолашній моїй країні», П. Метерс намагався простежити всю історію австралійського суспільства через історію расових відносин у країні, стрижнем якої є пекуча проблема метисів. Для них, які пізнали хоча б маленьку частку життя білих, уже неможливо існувати за стародавніми, племінними законами. Вони всіма силами опираються життю в резерваціях, але не можуть асимілюватися з цивілізацією білих австралійців, котра презирливо відвертається від метисів, яких сама й породила.

Цій проблемі присвячено перший роман Метерса «Треп» (1965 р.) [51]. Він був нагороджений головною літературною премією Австралії імені Майлз Франклін. У цьому романі письменник спробував створити нетрадиційний образ «кольорового» юнака, який був би не тільки жертвою австралійського суспільства, але й його обвинувачем і суддею. Сутність расистського ставлення до тубільців сформулював зі всією визначеністю австралійський критик Лоренс Кленсі: «Доки абориген схильний до того, аби виляти хвостом, як собака, суспільство буде з ним миритися і навіть опікуватися ним; але коли він намагатиметься діяти як людина, до нього ставитимуться, як до собаки» [52].

Сатира П. Метерса спрямована на те, щоб підірвати віру в цінності буржуазного суспільства «зсередини».

Головним знаряддям у цьому задумі стало створення живого, оригінального й непередбачуваного характеру Трепа, письменник простежив різючі зміни в його думках і поведінці.

Постійно стикаючись з потураннями та образами як від окремих громадян-расистів, так і від правосуддя, герой з відкритого, довірливого хлопця перетворився на мовчазного та стриманого парубка, що живе своїм розумом. Тільки якийсь блиск в очах іноді свідчить про його ненависть до тих, хто його ображає. Треп, який збагнув психологію білих австралійців і зрозумів логіку їхнього мислення, усвідомив, що вони чекають від нього покірності й зовні її виказував, хоча внутрішньо відчував презирство до влади і доводив це ділом. Якщо він брався за будь-яку роботу, він виконував те, що йому наказали, відповідно до букви наказу, і в результаті демонстрував абсурдність цього наказу. Він знаходив больові точки ворожого йому суспільства й ставив переслідувачів-расистів у такі ситуації, які викликали в них лють і безсилля перед таким непередбачуваним суб'єктом, як Треп.

1972 р. П. Метерс опублікував другий роман «Посмертні нотатки Ворта». Австралійський критик Р. Бернс вважав, що «другий роман Пітера Метерса не може вважатися соціально спрямованим» [53].

З цією думкою варто посперечатися. В цій книзі письменник використав усю силу сатиричного таланту, щоб розкрити реальну сутність австралійського суспільства. Спектр проблем, який він розглянув, дуже широкий. Це й розвінчання міфу про «щасливу Австралію», і фальшивість гасла про егалітаризм, і рабське слідування смакам Британської імперії в 1930–1940-ві рр.; і проникнення в наступні десятиліття у суть австралійського суспільства через безсумнівну його американізацію індивідуалістичних концепцій – «права сильного» та «успіху за всяку ціну».

Роман побудовано як публікацію посмертних записок головного героя Персі Ворта. Записки складаються з багатьох новел, історій і розділів. У них читач бачить дошкульну пародію і на національну Австраліану («Історія корів у

Австралії»), і на буржуазно-охоронні «начищені до блиску» історії з сентиментальними відозвами щодо пристойності тощо («Розділ для дітей», «Розділ для малечі», «Розділ для дітей-натурпатів», і, насамкінець, «Розділ для дітей, котрі цінують витончено написану прозу»). П. Метерс також пародіював стиль реклами (реклама томатного соусу, однаково ефективного для «мозкової та статевій діяльності» [54, р. 167]. Він пародіював і законодавчі акти. Наприклад, чого вартий «Акт захисту дружин військовозобов'язаних», в якому передбачена чітка градація провини спокусника згаданих дружин залежно від мирного або воєнного часу: «а) мирний час (200 фунтів штрафу або 12 місяців тюремного ув'язнення); б) воєнний час (400 фунтів штрафу або 5 років тюремного ув'язнення або смерть)» [54, р. 168].

Порожнеча австралійського духовного життя, задушливе міщанство – це постійні теми для дошкульної сатири П. Метерса. Сатирично змалював романіст рідне місто Ворта Апперзасс (дослівно в перекладі українською – Верхньовісліюківськ). Тут письменник, не шкодуючи отрути, висміяв моральні вади співвітчизників. Саме тому він представив їх в образах вісліюків. Панівним у його палітрі при зображенні Апперзасса та його мешканців став прийом сатиричного гротеску. П. Метерс ніколи не говорив прямо, що апперзассці – п'янички. Він тільки розповідав, що менше, ніж за 100 років існування Апперзасса його майже було не видно через гори порожніх пляшок з-під пива. Навіть місцевий центр культури – клуб – побудований з них. І це химерне видовище культурного центру, побудованого з пивних пляшок, виросло в нього у символічний гротеск. Герой роману не витримав і динамітом підірвав гори пляшок. Оскільки його за цей вчинок розшукувала поліція, він утік з міста, і, переховуючись десь у печері, писав записки. Потім складав їх у велику банку з-під масла і закопував у печері. Його останки знайшли там само.

Тож нищівна сатира на Австралію 1970-х стала внеском П. Метерса в літературу й допомагає у формуванні національної самосвідомості.

Ще один молодий автор прийшов до австралійської літератури в середині 1970-х рр. Це Девід Малуф, письменник і поет англійського та ліванського походження. Його внесок в австралійську літературу – це віднайдення больових місць у свідомості тогочасного молодого покоління, травмованого Другою світовою війною ще в дитинстві, коли з її фронтів додому не повернулися вбиті на ній батьки.

Д. Мелуф народився 20 березня 1934 р. в місті Брісбен, штат Квінсленд, Австралія. Його творчість пов'язана з його етнічним походженням. Д. Малуф отримав ступінь бакалавра з відзнакою в університеті Квінсленда 1954 р. Він жив і працював у Європі з 1959 по 1968 р., а потім до 1977 р. викладав англійську мову в Сіднейському університеті Австралії в Італії. Потім повернувся на батьківщину й усі наступні роки виступав як поет і романіст [55].

Його перший роман «Джоно», вперше опублікований 1975 р. [56] (перевидавався 1976 [57] та 1978 рр. [58] згодом – 2008 р.), автобіографічний, хоч австралійські критики, які про нього писали, спочатку цього не помітили [59]. Це історія юного Джоно, в якого батько зник безвісти під час Другої світової війни, і хлопчик страждав усе дитинство та юнацтво через це. Підлітком він бешкетував в школі, дошкуляв учителям і тим самим висловлював незгоду з несправедливістю навколишнього світу. Згодом він узявся за розум, блискуче закінчив школу, вступив до університету і закінчив його з відзнакою. Зробив він це, бо думав, що освіта дасть йому дорогу в нове життя, виведе з мороку самотнього існування. Джоно поїхав до Європи, багато подорожував і згодом вирішив повернутися до Австралії. Але герой повернувся додому не для того, щоб жити й працювати, а для того, щоб скоїти самогубство. Остаточно зневірившись у навколишньому світі, в неспроможності знайти взаєморозуміння з кимось із оточення, Джоно повернувся на землю, де народився, й позбавив себе життя. Перший роман Д. Малуфа викликав великий інтерес, як це видно з його перевидань. Творчий внесок письменника в австралійську літературу тривав протягом наступних десятиліть, про що

йтиметься в третьому розділі колективної монографії, присвяченому 1980–1990-тим рр.

Тож, підбиваючи підсумки розвитку австралійської літератури 1940–1970-х рр., можна зробити висновок, що вона набула гострого соціально-критичного звучання, де сатира, іронія, гротеск, навіть фантасмагорія почали все більше значити. Здавалося б, що це суперечить зростанню добробуту «суспільства загального благоденства» – доктрині, яку успішно втілювали в Австралії у 1940–1970-ті рр., коли рівень життя справді покращився. Але письменники – це камертони душі нації. І коли в ній відбувається щось усупереч ідеалам свободи, вільного мислення, демократії й чиниться расистський утиск «першого народу Австралії» – аборигенів, вони не можуть мовчати. У творах вони, так би мовити, «б'ють на сполох», намагаючись достукатися до сердець читачів, аби вони прокинулися від дрібнобуржуазної моральної сплячки, поглянули на себе й дійсність критичним оком, згадали, – понад те, – знайшли в душі паростки моральності, на якій колись будувалося молоде австралійське суспільство сільських трударів та робітників, які вибороли восьмигодинний робочий день та права жінок брати участь у виборах, – егалітаризм і справедливість, – вони починали знову втілювати їх.

Кіномистецтво Австралії в 1940–1980-ті рр.: вижити й розквітнути

В 1930-ті рр. в світі почалася ера звукового кіно. У розпорядженні австралійських кінематографістів не було обладнання для зйомки звукових фільмів. Минули роки, перш, ніж у них з'явилася необхідна апаратура. Тож кінотеатри континенту заповнили кінострічки з Голівуду. Період з 1930 по 1960-ті рр. в цілому був позначений спадом у розвитку кіномистецтва в Австралії, але це зовсім не означало повного припинення діяльності кіномитців. У 1940-ві рр. в Австралії розквітла документалістика. Одним із найпомітніших у цьому жанрі став документальний фільм режисера Чарльза Маунтфорда

«Вокебаут і Тьюрунга» («*Walkabout and Tjurunga*», 1940 р., 1942 р., 1946 р., 1974 р.). Два роки Ч. Маунтфорд мандрував до центру австралійського континенту разом із племенем аборигенів і пройшов понад 1000 миль. Для аборигенів такі нескінченні мандри є способом життя: вони пересуваються по рідній землі в пошуках і збиранні їжі та полюють за допомогою списів і бумерангів. Експедиція Маунтфорда ніколи не вижила б у спекотній пустелі центральної Австралії. Тільки допомога аборигенів у знаходженні їжі та питної води врятувала життя цій групі кінодокументалістів. Фільм вийшов 1946 р. і мав величезний успіх. Маунтфорд із повагою ставився до вірувань аборигенів. Одне з них полягає в тому, що «не можна демонструвати зображення померлих родичів. Тож 1974 р. цей фільм був відредагований режисером, який видалив із нього обличчя і фігури померлих аборигенів» [60].

Іншим визначним документальним фільмом який увійшов в історію австралійського мистецтва, була стрічка режисера Демієна Перейра «На передовій лінії Кокоди» («*The Kokoda Front Line*», 1942 р.). Вона присвячена іншим подіям на півночі Австралії біля міста Дарвін, який захищали австралійські солдати від японських військ під час Другої світової війни, коли останні намагалися захопити територію Австралії. Цей фільм дістав почесну нагороду Академії. Цей реалістичний документальний фільм протистояв драматизованим голлівудським пропагандистським стрічкам воєнного періоду. Сміливий кінорежисер Демієн Перейра загинув на передовій лінії вогню, коли 1944 р. він знімав на островах Палау, висвітлюючи воєнні дії морського флоту Сполучених Штатів.

Воєнна проблематика проникає і в художні стрічки. Так 1941 р. вийшов фільм Чарльза Шовела «40000 вершників» («*40,000 Horsemen*»), який змальовує сторінки воєнної історії австралійських військ легкої кавалерії в Туреччині під час Першої світової війни. Постановка батальних сцен у фільмі вважається однією з найкращих у світі. В цій кінострічці не тільки показано жорстокості війни, але й знайдено місце та час для втілення романтичних мотивів, для

зображення чоловічої дружби, для приземленого австралійського гумору. До того ж ця стрічка стала однією з найбільш касових в австралійському кінопрокаті.

Слід відзначити, що в цей період і в наступні десятиліття виходять фільми, присвячені подіям часів Першої та Другої світових воєн. У них оспівуються «чоловічий колективізм, автентична маскулінність та етика “чоловічої дружби”». Сміливість на хоробрість, яку виявили солдати ANZAC (Australian and New Zealand Army Corps – австралійські та новозеландські армійські з’єднання) закарбована в історії Австралії і вшановуються кожен рік 25 квітня, у пам’ятну дату битви при Галліполі 1915 р. Під час Першої світової війни тисячі молодих австралійців були призвані захищати інтереси Британської імперії на далеких полях битви в Європі та північній Африці, де вони зазвичай були в лавах разом із британським робітничим класом, і англійські офіцери використовували їх як «гарматне м’ясо». Проте, за легендою, австралійці виявляли себе надзвичайними воїнами, які не підкорялися долі, а хоробро билися до кінця» [61]. Ці події зображено у фільмах режисера Чарльза Шовела «Щури Тобрука» («*The Rats of Toburk*», 1944 р.), де знімалися відомі австралійські актори Чіп Раферті та Пітер Фінч; у стрічці австралійсько-британського виробництва, яку зрежисував Гаррі Ватт, «Оверлендери» («*Overlanders*», 1946 р.); у фільмі режисера Пітера Вейна «Галліполі» («*Gallipoly*», 1981 р.). В цій стрічці, на думку Сільвії Лоусон, «мілітаризм фільмів Чарльза Шовела відступає і увага фокусується на індивідуальних характеристиках героїв. Це антивоєнний фільм. У ньому йдеться про найбільшу поразку британських імперських військах при Галліполі. Війна показана як дурна та безпідставна, але моральна чистота й найвищі якості австралійських героїв ніяк не знижені. Фільм підводить до думки, що головними ворогами були зневажливі британці, чиє невміння стало трагедією, якою закінчилося ця кампанія» [62].

Мужність австралійських чоловіків під час Другої світової війни виявлялася не тільки на її фронтах, а й у самій Австралії, коли очікувався напад японських військ на Північну Територію. Саме про це йдеться у фільмі «Оверлендери» («*Overlanders*», 1946 р.) режисерів Майкла Балкона і Ральфа Смарта. Під час евакуації багато скватерів спалювали врожай, щоби той не потрапив до загарбників. Для тих переселенців, які вирощували велику рогату худобу, одним із виходів було забити її. Але головний герой фільму погонич худоби Ден не погодився на цей варіант. Він вирішив перегнати свій гурт із тисячі голів у інші штати Австралії, де безпечніше. До нього приєднується багато інших хазяїв великої рогатої худоби й разом вони долають і складний шлях у 2000 км, сповнений пригод і небезпеки. Цей фільм став одним із взірців австралійської реалістичної кінокласики, що прославляє мужність австралійського народу й оспівує «мейтшір – центральний елемент міфу про незалежних, самодостатніх, волелюбних громадян-чоловіків у тяжких природних умовах на протигагу мультикультуралізму і фемінізму» [61, 63].

Дійсна історія хоробрості австралійців закарбована у фільмі «Сміті» («*Smithy*», 1946 р.) режисера Кена Голла – першій кінострічці про реальних героїв-австралійців. Вона присвячена найвидатнішому авіатору Кінгфорду Сміту. Він був першою людиною, яка перелетіла Тихий океан за 83 год. Він загинув 1935 р. деś поблизу Бірми. Кінобіографія К. Сміта важлива ще й тому, що в цьому фільмі режисер бореться з голлівудськими стереотипами, створюючи кінострічки, де правда життя є найголовнішою.

Так само, як і Кен Голл, відстоював реалізм у кіномистецтві Австралії на протигагу голлівудський кіноіндустрії інший режисер Гаррі Ватт, який створив широкомасштабну історичну панораму революційної боротьби старателів під час золотого буму в Австралії у штаті Вікторія 1954 р. «Юриксське повстання» («*Eureka Stockade*», 1949 р.). у центрі сюжету – боротьба золотошукачів за свої права. Символічним у фільмі є те, що повстанці підіймають австралійський прапор «Південний Хрест», символ австралійського патріотизму, що є дуже

рідкісним і промовистим у австрійському кіно. Річ у тім, що під час цього повстання Австралія ще не була членом Британської Співдружності. Після вступу до її лав символом Австралії став прапор, на якому інкорпоровані австралійський Південний Хрест і британський Юніон Джек.

Варто підкреслити, що 1940–1960-ті рр. в Австралії були періодом, коли австралійські кінотеатри вщерть заповнила американська голлівудська кінопродукція. І кожен фільм австралійських виробників був дуже цінний для підтримання духу «австралійськості». Практично в тій самій традиції знято фільм режисера Чарльза Шовела «Сини Метью» («*The Sons of Mathew*», 1949 р.). Присвячений боротьбі піонерів ірландського походження у підкоренні нової землі, він вирує пригодами й труднощами. В ньому переплітаються реалістичні та сентиментальні мотиви.

Слід відзначити важливу особливість у зображенні природи в австралійських фільмах. Композиційно пейзажі, почуття любові героїв до рідної землі, до її тваринного і рослинного світу нерозривно пов'язані з зображенням нової діяльності, становленням у її результаті характерів персонажів фільму. Оскільки природа в цих романах – також і об'єкт докладання творчих сил її героїв. Важливою рисою цього фільму є оспівування праці та людей праці як вияв природнього світового устрою. «Праця першопрохідців підкорила простір пустинного континенту, освоїла його величезні природні ресурси» [64, с. 241]. Ця тема є магістральною як для австралійської літератури, так і для австралійського кіномистецтва, тому що в ній найповніше розкривається такі важливі суспільні феномени, як формування австралійського характеру, австралійської нації, австралійської держави. Ось чому праця в австралійських романах і кінострічках ніколи не залишається тільки темою їхніх творів, а є важливим сюжетотворчим і характеротворчим фактором.

У цей період, який в історії австралійського кіно багато дослідників відзначає як період його занепаду [65–67], тим не менш воно розвивається і жанрово, й тематично. До художніх та документальних фільмів додаються

мультиплікаційні фільми. Австралійські режисери створюють мюзикли, ліричні кінострічки, комедії, фільми жахів, трилери, саспенси, науково-фантастичні фільми. Також вперше на авансцену австралійського кіно виходять драми, трагедії й біографічні фільми про жінок, аборигенів, «нових австралійців» – тобто переселенців з Європи на п'ятий континент після Другої світової війни.

Трагедія корінного населення Австралії до середини 1950-х рр. не віддзеркалювалась у національному кінематографі. Доля аборигенів, від часу, як їх винищували перші білі переселенці, довго замовчувалася. Протягом першого століття заселення Австралії й перетворення її на тюрму Британської імперії її влада сповідувала концепцію «Terra nullius», тобто «вільна земля, яку можна привласнити й експлуатувати». Водночас англійський учений Бернард Еттард з Лейстерського університету, окреслюючи економічну історію Австралії з 1788 р., справедливо стверджує: «аборигенне населення зазнало колапсу, зіткнувшись із хворобами, насиллям та примусовим переміщенням їх – на задвірки нової пасторальної економіки (тут мається на увазі економіка, яку впроваджували пасторалісти – новоприбулі переселенці, котрим уряд колонії виділяв наділи землі для її освоєння, не беручи до уваги, що її вже населяли аборигени. – *Автор підрозділу, О. З.*), у створені урядом резервації, на сухих неродючих землях пустелі, які найменше були у використанні білою людиною. Цей процес повторився у другій половині XIX ст., за часів освоєння Північної Території Австралії» [68]. Про обмаль інформації щодо цих расистських вчинків колоніальної влади та новоприбулих білих поселенців пише австралійський історик Лорі Кленсі, відзначаючи, що «спротив аборигенів проти білої агресії був набагато більшим, ніж взагалі вважалося» [69]. Однією з ганебних дій влади проти аборигенів було примусове відторгнення їх дітей від батьків та передача перших до сімей білих переселенців. Це породило безліч трагедій: призвело до втрати відчуття безперервності в розвитку родоводу аборигенів різних племен, психологічно вплинуло на декілька поколінь корінних мешканців.

Фільм режисера Чарльза Шовела «Джедда» («*Jedda*», 1955 р.) став першим, де головною героїнею є австралійська дівчина Джедда, яка в дитинстві була відірвана від свого племені, коли її мати померла, і виховувалась у сім'ї білих переселенців. Там добре ставились до неї, але з часом її тягне до племені, до свого народу, його культури. Вона відчуває поодинокість, її душа розривається між білою сім'єю та племенем аборигенів. Важливо й те, що цей фільм є першою кольоровою національною кінострічкою.

Поступово до австралійського кіно приходять сюжети, написані самими аборигенами. Подією стає трагічний фільм Брюса Бересфорда «Ті, хто живуть на краю» («*Fringe Dwellers*», 1982 р.), створений за однойменним твором письменника-аборигена Нене Гарі. Дуже вдалим є використання аборигенного музичного матеріалу. У фільмі звучить пісня аборигенів «Моє дитя з коричневою шкірою», в якій ідеться про те, як біла влада відбирала в аборигенів немовлят і передавала на їх на виховання переселенцям (жорстокий державний експеримент, який прагнув розірвати зв'язки між батьками та дітьми аборигенів, виростити останніх у культурі білих австралійців). Трагедія корінного населення Австралії відчувається на повну потужність. Цей видатний фільм отримав сім кінематографічних нагород.

У стрічках режисерів Леслі Нормана «Літо сімнадцятої ляльки» («*Summer of the Seventeenth Doll*», 1959 р.) та Фреда Зіннемана «Бродяги» («*Sandowners*», 1960 р.) змальовано тяжкі долі австралійських жінок, які залишаються на ранчо й ведуть господарство на самоті в той самий час, коли чоловіки від'їжджають на сезонні роботи, й повертаюся додому тільки на час перепочинку. Жінки як рабині працюють на лінивих чоловіків, коли ті пиячать, грають у карти, розтринькуючи гроші. Нерівноправне становище жінок у колоніальний та постколоніальний періоди розвитку Австралії буде й надалі однією з центральних тем австралійської кінематографії [70]. Про це свідчать такі фільми, як «Кедді» («*Caddy*», 1976 р.); «Ми з Ніколи-Ніколи» («*We of the Never Never*», 1982 р.); «Весілля Мюріел», («*Muriell's Wedding*», 1994 р.).

По-праву найкращим австралійським фільмом вважається стрічка «Моя блискуча кар'єра» («*My Brilliant Career*», 1979 р.) Джілліан Армстронг – першої жінки-режисера, знята за автобіографічним романом класика австралійської літератури Майлз Франклін. «Свій перший роман «Моя блискуча кар'єра» (1901 р.) Майлз Франклін написала, коли їй виповнилося 20 років. Письменниця народилась у сім'ї скватерів, тому її роман просякнутий споминами дитинства, сімейними легендами, біографічними деталями про її ірландських предків, які приїхали до Австралії в 1920-х рр. і поповнили лави піонерів-першопроходців на п'ятому континенті. В її творчості утвердилася тема піонерства, віддзеркалилися долі перших австралійських поселенців та їх нащадків» [71, с. 41]. У фільмі розкривається й історія її першого кохання, й боротьба, яка йде в серці дівчини між коханням і можливістю вийти заміж та її мрією про кар'єру письменниці, яка, на її думку, потребує зречення від сімейного життя. Фільм сповнений психологізму, роздумів і вагань молодої австралійки (події відбуваються наприкінці ХХ ст., коли роль жінки в суспільстві була не на висоті). У книзі, як і у фільмі, – відкритий кінець. Героїня залишається в роздумах, на роздоріжжі. Талант Майлз Франклін – письменниці, відзначений тим, що в Австралії найпрестижніша премія для митців красномовного слова носить її ім'я.

Для феміністського руху в Австралії це була вагома культурна перемога. Джілліан Армстронг згадувала, що «під час зйомок фільму всі спостерігали за нею й чекали на поразку» [72]. Натомість фільм мав величезний успіх. Він отримав 18 нагород, вісім із них – на кінофестивалі в Каннах, а також отримав нагороду лондонських критиків і був номінований на «Оскар».

1970–1980-ті рр. позначені в розвитку кіно Австралії небувалим піднесенням. Цьому сприяла далекоглядна політика австралійського уряду, який зрозумів, що потрібні зрозумілі художні висловлювання щодо національного культурного бачення. Це в свою чергу покращить імідж держави. Великою мірою це все залежить від кінопродукції, яку тут виробляють.

Національне кіновиробництво почало розвиватись на тлі ситуації, коли американські фільми домінували в усіх кінотеатрах п'ятого континенту. Австралійський уряд зажадав, аби фільми, які отримуватимуть його фінансування, демонстрували австралійський контент, були створені творчими командами з австралійських кіномитців та, щоб самі стрічки показували австралійське оточення й австралійську реальність. «1968-го р. при Австралійській Раді мистецтв був затверджений Фільмовий комітет, який підготував доповідь, у якій були надані рекомендації щодо урядової підтримки кіноіндустрії в трьох ключових сферах: створенні агентства з матеріального забезпечення розвитку кіно, розбудови фонду, який би сприяв розвитку експериментальних фільмів, формування національної кіношколи.

Прямим результатом цих рекомендацій був розвиток широкого кола інституцій, які сприяли зв'язку між цією індустрією й урядом. Першою корпорацією в цьому напрямі була Корпорація розвитку австралійського фільму, створена 1970 р. (Australian Film Development Corporation – AFDC), яка 1975 р. була перейменована на Комісію з австралійського фільму й мала 1 млн доларів у розпорядженні. Того самого 1970 р., поважаючи рекомендації Австралійської Ради мистецтв, уряд заснував Фонд для експериментального кіно й телебачення (Experimental Film and Television Fund – EFTF). Також відповідно до рекомендацій Австралійської Ради мистецтв про національному фільмову школу 1973 р. було створено Австралійську школу фільму й телебачення (згодом поповнену дисциплінами, в яких вивчається випуск радіо продукції, і знану під аббревіатурою AFTRS)» [73, р. 141–142].

Уряд на цьому не зупинився й запропонував як експеримент знизити податки для австралійських інвесторів, котрі вкладатимуть гроші в кіноіндустрію. Цей експеримент отримав назву «10BA». Як стверджує історик кіно Деб Верховен, «після прийняття відповідного податкового акта результат був моментальний та екстраординарний. Більше, як 400 фільмів з'явилося з 1980 по 1988 рр. Багатьох фільмів публіка ніколи не побачила. Заробітна платня

в індустрії зазнавала швидкої інфляції. Чимало фільмів, які отримали фінансову підтримку інвесторів, не вважалися такими вже й успішними. Водночас багато з них отримали визнання у публіки і, відповідно, таку успішну касову статистику, яку австралійське кіно після того жодного разу не змогло повторити» [73, р. 42].

Розвиток національної кіноіндустрії в останній третині XX ст. збігався з позитивною динамікою австралійської економіки загалом. Через століття після заснування Федерації Австралія мала нижчу середню інфляцію та безробіття порівняно з іншими розвиненими країнами й солідне економічне зростання. У другій половині XX ст. економічне становище було набагато стабільніше, ніж у першій, що відповідно прискорило підвищення НВП на душу населення. Двома видатними декадами в останні сто років були 1960-ті й 1990-ті рр. Перша ознаменувалася бумом торгівлі мінеральними ресурсами, підвищенням продуктивності виробництва та сильним економічним зростанням у всьому світі, тоді як остання декада отримала дивіденди солідної макроекономічної впорядкованості, результати від структурної реформи, яка триває. Справді, 1990-ті рр., особливо друга їх частина вирізняються історично високою продуктивністю, великим зростанням НВП та НВП на душу населення, низькою інфляцією і зменшенням безробіття, періодом, який не тільки посилив процвітання та багатство Австралії як такої, але й поставив її в один ряд з головними індустріальними економіками світу [74]. Тож і кіноіндустрія Австралії розцвіла жанрово-тематичним розмаїттям.

Слід зауважити, що тема відносин між аборигенами та білими австралійцями була дуже рідкісною для національного кіно (згадаємо тільки «Джедду», яка 1950 р. була блискучим проривом у цій тематиці). Водночас могутня хвиля змін у соціальних відносинах в Австралії наприкінці 1960-х рр., як і в інших частинах світу, призвела до того, що молоде покоління, яке виросло після воєнних травм і було освіченішим та багатшим, ніж їхні батьки, вже могло думати не тільки про заробіток для підтримання життя. Їх хвилювали справедливість та рівність. В Австралії почав швидко розгортатися рух за

громадянські права. Вперше австралійська громадськість дізналася про вплив і наслідки діяльності, байдужості та ганебного ставлення багатьох поколінь білих переселенців щодо аборигенів. На це моментально відгукнувся національний кінематограф. «Між 1970-ми і 1980-ми рр. було створено 7 стрічок, які розкривали цю проблематику, включаючи фільми режисерів Ніколаса Рега «Обхід» («*Walkabout*», 1971 р.) та Генрі Сафрано «Хлопчик шторму» («*Stormboy*», 1976 р.), так само, як і шедевр Пітера Вейра «Остання хвиля» («*The Last Wave*», 1977 р.). У документальному кіно кіномитці фокусувалися на таких проблемах, як боротьба аборигенів за права на свою землю, наприклад, Алессандр Гавадіні в стрічці «Нінгла А-На» («*Ningla-A-Na*», 1978 р.). Створювалися фільми в стилі аборигенної пам'яті, наприклад, «Моє виживання як аборигена» («*My Survival as an Aboriginal*», 1978 р.), який зняли режисерки Ессі Коффі та Мара Ансара [60].

Колін Тілі – відомий австралійський дитячий письменник (про його творчість ішлося в підрозділі 2.3.1 цієї монографії). За його книгами знято кілька фільмів: уже згаданий «Хлопчик шторму», а також стрічка Фреда Шепісі «Пісня Джиммі Блексміта» («*The Song of Billy Blacksmith*», 1978 р.). В основу сценарію покладено відомий однойменний роман письменника Томаса Кіннелі про трагічну долю напвікровного хлопчика з християнської місії, який виріс, одружився з білою дівчиною, але відчуває кризу ідентичності. Його сприймають як аборигена, платять набагато менше, ніж білим працівникам. До нього та його сім'ї, а також до сімей інших аборигенів, білі ставляться відверто зневажливо та не по-людськи жорстоко: гвалтують їхніх жінок, доводять аборигенні родини до голодної смерті, тощо. Тоді Біллі розпочинає вендету: в той час, як білі поселенці розправляється з сім'ями аборигенів, він убиває дружин і дітей перших. До білих чоловіків навіть не відразу доходить, що, смертельно скривджений убивством вагітної дружини, Біллі їм мстить. «Дворняжка-байстрюк», як вони його називають, розв'язує проти білих справжню війну, вбиваючи їх дружин і дітей, аж доки його схопили та

повісили. Це – трагічна стрічка, яка з безжальним реалізмом змальовує стан справ.

Фільм Філа Нойса «Зворотні дороги» («*Back Roads*», 1977 р.) за жанровою природою є сумішшю кримінального кіно та пригод на дорогах п'ятого континенту. В ньому, окрім відомого актора Білла Хантера, грають два аборигена-активіста: Гері Фолі та Ессі Коффі. Зав'язка сюжету розпочинається, коли два злодії – білий і темношкірий – украли машину в аутбеку (аутбек – центральна малозаселена частина австралійського материка. – *Примітка О. З.*) та їдуть уздовж узбережжя. Дорогою на них чекають пригоди й переслідування.

Видатною подією став фільм «Нічні крики: сільська трагедія» («*Night Cries: a Rural Tragedy*», 1989 р.) корінної австралійки Трейсі Моффат, головну роль у якому виконала знаменита австралійка тубільного походження антрополог і письменниця Марсія Ленгтон. До речі, вона зробила римейк знаменитого фільму «Джедда», але змінила його кінець на щасливий, що викликало осуд з боку деяких критиків. Вони вважали, що така трагічна тема, як відносини між білими й темношкірими не може мати happy end.

Ще одна корінна австралійка – режисер Рейчел Перкінс – створила в цей час фільм «Сяйво» («*Radiance*», 1989 р.) про складну долю трьох сестер – аборигенок за походженням, котрі втратили матір і намагаються вижити в складних життєвих обставинах. Цей фільм був відзначений багатьма преміями на різних світових кінофестивалях. Слід відзначити позитивну роль, яку відіграє у створенні фільмів про перших автентичних австралійців Австралійська фільмова комісія з політики та естетики кіновиробництва аборигенів та про аборигенів і їх речі (The Australian Film Commission on Politics and Aesthetics of Filmmaking by and about Aboriginal People and Things).

Становлення й розвиток системи радіо та телебачення в Австралії як важливого фактора розвитку національної самосвідомості (1920–1980-ті рр.)

У підрозділі досліджено становлення й розвиток австралійського радіомовлення (1923 р.) і телебачення (1956 р.). Вивчено унікальну структуру австралійського телерадіомовлення, включаючи його суспільну, комерційну, комунальну, аборигенну складові. Особливу увагу звернено на те, що ця телерадіомовна система сприяла зміцненню національної ідентичності, намагаючись мінімізувати вплив британського й американського телерадіомовлення, так само, як китайського та японського. На протипагу цим впливам було створено SBS. Аналіз її діяльності підтверджує, що це відгалуження ABC робить усе можливе, щоб задовольнити потреби та смаки австралійців різного походження, й посилює самоідентифікацію австралійської нації.

Австралія має один з найбільших у світі показників доходу на душу населення. Вона відіграє важливу політичну роль в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. В Австралії ефективна економічна система господарювання, розвинене сільське господарство, промисловість, транспорт. Протягом ХХ ст. з багатьох емігрантських кіл сформувалася по суті своя національна культура. Ці результати вражають. Переважна більшість австралійців отримала від цього користь. Втім, зростання «суспільства добробуту» пояснюється не тільки економічними факторами, а й системою цінностей, які сповідує австралійське суспільство. Платформою, на якій будувалися молода австралійська нація й австралійська система цінностей, є справедливість.

Саме за справедливість боролися робітники під час Юрецького повстання в період золотої лихоманки 1854 р. та саме справедливість була гаслом під час великих страйків моряків і стригалів вовни у 1891 й 1894 рр. Можна впевнено стверджувати, що саме боротьба робітників за справедливу

оплату праці сприяла тому, що Австралія стала 1900 р. самостійною федеративною державою. Одним із перших дебатів в австралійському парламенті було створення арбітражного суду щодо відносин на робочому місці. В результаті 1906 р. вперше в капіталістичному світі затвердили мінімальну заробітну платню. Перше рішення стосувалося встановлення прав працівників, це було частиною справедливості, якої дотримується австралійська держава і про яку зараз відомо в усьому світі.

Не менш послідовною є національна система цінностей Австралії, побудована на справедливості й утілюється в її соціальній та культурній політиці.

Важлива складова культурної політики Австралії – її система телерадіомовлення. Сьогодні австралійські радіо й телебачення є частинами глобальної системи масовокомунікаційних зв'язків, що оперізують світ. Географічне розташування континенту наклало особливий відбиток на розвиток цих аудіовізуальних засобів комунікації.

Австралійське телерадіомовлення розвивалося здебільшого за моделлю британського, в основі якого – дуальна система, що передбачає співіснування та конкуренцію громадського та комерційного телерадіомовлення. Але не все так просто. В Австралії існують іще комунальне радіо й телебачення, які відіграють чималу роль у житті різних спільнот і верств населення. Вони побудовані за різними принципами: за смаками слухацької аудиторії, за культурними вподобаннями, за просвітницьким спрямуванням, за національними й расовими інтересами, за спортивними вболіваннями тощо.

Австралійське радіо досліджували такі австралійські науковці та журналісти, як Б. Гріффін-Фолі [75, 76, 77], Р. С. Інґліс [78], А. Морган і С. Кітінг [79], Дж. Поттс [80], С. Семмлер [81] та ін. Зауважимо, що праць, присвячених австралійському радіо, як в Австралії, так і за її межами, значно менше, ніж присвячених австралійському телебаченню. Й у цьому ми вбачаємо велику несправедливість. Уявіть зовсім рідко заселену країну, де в більшості

районів почути голос іншої людини – це вже великі радість і щастя. А, коли твій співрозмовник доброзичливий, говорить розумні речі, дає нову інформацію, намагається тебе розвеселити й радіовиставою, й піснями та жартами, й – понад усе – новинами спорту, тут уже зовсім нема про що говорити: ти не один. Нещодавно ми написали статтю під назвою «Боротьба з “Тиранією відстані”: історія транспорту в Австралії» [82]. Те саме можна сказати про людську комунікацію: «тиранія відстані» часто унеможливлювала перебування нових поселенців на віддалених земельних ділянках – як їх називають в Австралії, «станціях». Першопроходець-одинак не витримував поневір'яння на чужій землі без товариша по мандрах (англ. «mate» – товариш), саме звідси пішло слово «mateship» – «товариськість», яку особливо цінували в Австралії й оспівували в народних баладах та професійних поемах і оповіданнях Генрі Лоусон, Банджо Патерсон та інші демократично налаштовані поети й письменники. Слова підтримки, голос друга були не менш важливими в австралійському буші або пустелі, ніж праця пліч-опліч на золотonosній ділянці чи оборона від бушрейнджерів (розбійників, які втекли з каторги. – О. З.). Тож радіомовлення в Австралії, особливо розповсюджене в глибинці, за тисячу кілометрів від великих міст і навіть від маленьких поселень, не тільки мало величезний вплив на інформаційні, просвітницькі та розважальні сфери, але дуже покращувало настрій, а загалом – прискорювало соціалізацію австралійців.

Нормою вимови на австралійському радіо стала південно-англійська – тобто, класична вимова оксфордського звучання (Oxford English) – мова, якою розмовляють верхні прошарки Великої Британії та ведуть програми BBC й комерційне радіомовлення Британії. Austral English (мова, якою розмовляють пересічні австралійці – «Оссіз», як вони самі себе називають) на радіо використовували тільки в передачах, де треба було підкреслити «місцевий антураж», австралійське походження героїв.

Слід відзначити, що час між виникненням радіо й телебачення на території континенту – майже 30 років. Це великий проміжок, якщо говорити про ці нові – електронні – засоби масової комунікації у 1920–1950-х рр. на п'ятому континенті. Радіо зразу стало «улюбленцем» австралійців. Воно несло втіху після Першої світової війни, яка щойно закінчилася. Передачі не обмежувалися класичною музикою: з гучномовців лилися запальні мелодії чарльстону й джазу. І молодь сприймала їх, оскільки вже бачила та чула в голлівудських фільмах. Вона вже знала, як слід під них танцювати. Здавалося б, легке і безтурботне життя охопило США й Західну Європу. Та 1920-ті рр. – це десятиліття гострих крайнощів і суперечностей як у Сполучених Штатах, Європі, так і в Австралії. Для одних – заможних – верств населення це було так зване «швидке життя»: поїздки на шикарних авто, участь у нескінченних вечірках, джазових клубах, кабаре й нова мода для жінок, яка відкривала деяку частину ноги, аби можна було танцювати чарльстон, танго, квік-вок, фокстрот. Як тут не згадати «Великого Гетсбі» Скота Фітцджеральда!

Але для інших післявоєнні роки були періодом труднощів, страждань, поневірянь і безробіття, який тільки погіршився, коли вдарила Велика депресія 1929 р. [83, р. 1]. Це лише кілька штрихів 1920–1930-х рр., коли до Австралії прийшов новий аудіозасіб – радіо.

«23-го листопада в Сідней тисячі сімей зібралися навколо нового чудернацького пристрою. Із великою увагою всі чекали двадцятої години вечора. Рівно о 20:00 з радіоприймачів вони почули чудову музику Каміля Сен-Санса “Лебідь” – частину з його музичного твору “Карнавал тварин” у виконанні Сіднейського хору. Всі, хто працював у цей момент на Сіднейській радіостанції 2SB for broadcasters (Sydney) Ltd, полегшено зітхнули, бо успіх їхньої радіостанції був забезпеченим. До того ж вони випередили конкурентів – радіостанцію Farmer And Co (2FC), яка розпочала мовлення на 5 тижнів пізніше і вийшла в ефір тільки 5 грудня 1923-го р. Невдовзі переможниця змінила свої позивні з 2SB на 2BL. А її суперниця – з 2FC на ABC Radio National» [84].

Більш ніж рік тривали перегони між цими системами радіопослуг. Врешті-решт австралійський уряд ухвалив таке рішення: воно повторювало британську дуальну систему радіомовлення. Станції розподілялися на групи А і В. До першої належали державно зареєстровані, за які громадяни Австралії сплачували нав'язану з боку уряду ліцензію «за користування радіопослугами». До другої – групи В – радіостанції, які отримували фінансову підтримку від реклами в програмах свого мовлення, що давало їм можливість конкурувати зі станціями групи А.

До того ж кожна столиця штату мала ще по одній станції: 2BL, 2FC, 3AR, 7ZL, 5CL, 6WF. До кінця 1924 р. в кожній столиці штату зареєстрованих ліцензійних слухачів було 40 тис. Ця цифра подвоїлася наприкінці 1925 р. [85]. Можна зробити висновок, що дуальна система радіомовлення Австралії запрацювала, однак відмінності від BBC, безумовно, були.

Комерційні радіостанції важко переживали наслідки Великої депресії в кінці 1920-х – на початку 1930-х рр. Чимало з радіостанцій класу В збанкрутували й були закриті.

1929 р. уряд Австралії врешті-решт вирішив націоналізувати всі радіостанції країни і призначив контроль над програмуванням австралійській радіомовній компанії – консорціуму (ABC), в інтересах якого були, передусім, розваги населення [86]. 1 липня 1932 р. уряд сформував Australian Broadcasting Commission – ABC [87].

У кожній зі столиць штатів ABC встановила свої офіси. За чотири роки ABC стала організацією, яка зв'язала громадське та комерційне радіомовлення в єдину систему. До кожної радіостанції надсилалися програми мовлення, і це централізоване «Управління радіосектором» багатьом не подобалось. Одностайності серед австралійських дослідників немає досі. Одні називають 1930-ті рр. «золотою епоєю» національного радіомовлення. Інші проголошують його періодом занадто суворих правил і розпоряджень, які йшли з центрального офісу ABC. Нам важко приєднатися до тієї чи іншої групи, але, виходячи з того,

що в цей період в Австралії телебачення ще не було, можна вважати, що розквіт радіо, яке в ці часи охоплювало майже всю територію Австралії, був чималою перемогою національного радіомовлення.

Австралійське радіопрограмування всі ці роки було, так би мовити, сімейним. Існували програми для домогосподарок, які склалися переважно з «мильних опер» (так їх називали за те, що вони часто переривалися рекламою мила), мелодраматичних оповідань, легкої музики. Для дітей існували ранкові передачі, для малюків – казки перед сном. Вечір віддавався спорту, драмам, новинам.

Багато контенту для радіомовлення було британського та американського походження. Це стосується новин, класичної та переважно легкої музики, радіоп'єс, скетчів, гумористичних замальовок, комічних радіосеріалів, які могли тягнутися не один рік.

Обов'язковими були релігійні передачі. Вони йшли й у першій частині дня, й увечері. Це могли бути церковні служби, проповіді, церковна музика. Згодом ці традиційні формати релігійних радіопередач поповнилися новими. Наприклад, «з 1931-го по 1968 рр., католицький священик Доктор Рамбл виступав із годинною передачею “Шкатулка запитань Доктора Рамбла”. В цій програмі він відповідав на запитання, які ставили йому його слухачі. Подібну програму вдень вів Френк Стурдж Хартлі – тільки з англіканської точки зору» [88].

Не всі релігійні конфесії, що виступали на радіо, поважали погляди та вірування як радіослухачів інших релігій, так і цілих країн. Такий випадок описав дослідник австралійського радіо Пітер Строван у статті «Закриття радіо 5КА, січень 1941 р.», де йдеться про те, що 1931 р. радіостанція 5КА опинилась у руках прихильників «Свідків Ієгови». В ефірах вони дозволяли собі нападки на католицьку церкву, США та Британську імперію. Це тривало два роки. Врешті-решт 1933 р. уряд Австралії заборонив мовлення 5КА. А 1941 р. цю радіостанцію взагалі закрили на вимогу австралійської армії та флоту як таку,

що несе загрозу національній безпеці Австралії. Згодом було оголошено, що організація «Свідки Ієгови» є нелегальною в Австралії [89].

Повертаючись до основних форматів радіо, варто відзначити, що не всі радіостанції пішли слідом за форматом сімейного програмування, або «все для всіх», як його ще називали. Особливо цим вирізнялися комерційні радіостанції. Одні станції присвячували більшість ефірного часу музиці, другі – спорту, треті вели мовлення іншими мовами, ніж англійська. Все змінилося на австралійському радіомовленні з початком Другої світової війни. За вимогами воєнного часу з 1939 р. було заборонено американські та британські сценарії драм, комедій, мюзиклів, ток-шоу, тим паче новини. Настала плідна пора для австралійських творців цих жанрів, що було зовсім непогано для розвитку національних мистецтв, особливо – мистецтва слова. Також пожвавилася діяльність австралійських композиторів усіх жанрів, які стали затребуваними на всіх радіостанціях країни. Були вжиті серйозні заходи для перекриття мовлення на Австралію неавстралійських радіомовників. Так тривало десь до 1949 р. Особливо суворі обмеження діяли на китайсько-японському напрямі.

Під час Другої світової війни австралійська ABC все менше стала покладатися на BBC, розвиваючи національний сектор новинного мовлення, що, безумовно, пішло на користь розвитку національного мовлення в цілому. 1942 р. був виданий «Єдиний акт», який гарантував незалежність ABC та врегулював діяльність комерційного радіомовлення. Завдяки рекламі воно процвітало. Вже в середині війни кожні дві домівки з трьох в AC мали радіоприймачі.

У післявоєнні часи політика уряду змінилася. В Австралії починало набирати обертів «суспільство загального благоденства». Одним із його маркерів стала поява 1956 р. національного телебачення. Спочатку це призвело до певного хаосу в індустрії радіомовлення: частина драматургів, сценаристів, композиторів відвернулися від радіо та почали шукати більших творчих можливостей (і статків) на телебаченні. Але, переінакшуючи Марка Твена,

«чутки про смерть радіо виявилися передчасними». Так, декілька років у радіоіндустрії відбувався певний спад. Але вже «у 1960–1961-х рр. тільки три радіостанції опинилися “в мінусі”, тоді як наступні роки для радіомовлення були все успішнішими» [90]. Цьому сприяло декілька причин. По-перше, додалися такі нові витвори радіотехніки, як транзисторні радіоприймачі. Це була революція в радіоіндустрії. Радіо з сімейного засобу масової комунікації вмиль перетворилося на предмет групового й індивідуального споживання. Тепер радіо було майже в кожній кімнаті, звучало у підлітків, на пляжі, в походах і на танцях. А що вже казати про радіоприймачі в автомобілях, які вчасно розкажуть про погоду на дорогах, про затори тощо. За даними, які наводить Б. Гріффен-Фолі, «в Австралії 1962 р. кожна особа після 16 років мала свій радіоприймач» [91, р. 55]. По-друге, розцвіло комунальне /громадське радіо, аудиторія якого зростала рік від року. По-третє, запрацювало аборигенне радіо, особливо в північному, центральному та південному ареалах Австралії (де пізніше запрацює й аборигенне телебачення). По-четверте, на континенті швидко поширився такий радіоформат, як ток-бек радіо (talk-back radio), який пройшов кілька етапів становлення. Спочатку запитання слухачів були заздалегідь записані, а згодом ретранслявалися в ефір, і ведучий на них відповідав. Потім настав час, коли ведучі вже вільно виходили в ефір і в режимі живого діалогу спілкувалися зі слухачами. З'явилися перші зірки ток-беку, які могли влучно, часто з гумором відповідати на будь-які запитання. За цим етапом відбулася «диверсифікація жанрів: наприклад, 1958 р. першу музичну програму “Топ 40”, яка перейшла у формат ток-бек, вів радіожурналіст Боб Роджерс. Слід за ним у такий формат перейшло багато музичних радіопрограм» [90, р. 264–265]. Та що вже казати про спорт або навіть про окремі його види (крикет, перегони, футбол, баскетбол, волейбол, усі різновиди плавання, морські й океанські регати, віндсерфінг тощо). Австралійці – нація спортсменів. Це одна з рис автентичного населення п'ятого континенту, яка об'єднує його від перших перемог австралійських спортсменів на міжнародних

змаганнях, а потім – і на Олімпійських іграх. «Оссіз» майже століття відчували меншовартість щодо британців, адже вони колись були колонією Британської імперії, і от, нарешті, знайшли суттєву перевагу не тільки над британцями, але й над спортсменами інших країн, особливо у водних видах спорту.

Водночас практика ток-бек радіо не була вноrmованою в австралійських радіомовних актах. Треба відзначити, що формат ток-бек не був австралійським відкриттям. Першими його запровадили радіожурналісти США. Особливо популярним він був там у жанрах «гарячих новин» та в спортивних передачах.

Керівництво австралійським радіосектором зрозуміло, що формат «розмовного радіо» має великий потенціал: він розширює радіоаудиторію, що, в свою чергу, притягує рекламодавців, а зі збільшенням реклами до радіостанцій течуть великі гроші. Тому 1967 р. до «Програмних стандартів радіомовлення» було внесено зміни, що давали змогу записувати телефонні дзвінки радіослухачів, а потім уже ретранслювати їх в радіоефір, де на них відповідали радіожурналісти. «До формату ток-бек радіо перейшли вже такі відомі на всю Австралію радіоведучі, як Норман Бенкс та Ормсбі Вілкінс, за ними потягнулися молоді радіожурналісти, такі, як Джон Лоуз та інші» [91, р. 78]. Проте ера розмовних програм «наживо» була ще попереду.

За 30 післявоєнних років Австралія дуже змінилася. Підвищився добробут населення, країна з аграрної стала індустріальною. Її населення за цей період збільшилося вдвічі. Зросло національне розмаїття народів, які переселилися до Австралії. І перед радіомовленням країни постали нові завдання. Серед них таке: задовольнити мовні потреби людей майже з усіх континентів, які ще погано знали англійську, але відчували величезну спрагу до рідної мови, до контактів зі співвітчизниками, котрі теж прибули до Австралії.

1975 р. уряд створив такий пілотний проект: було відкрито три радіостанції, передачі на яких велися різними мовами. А вже з 1978 р. відкрилася Special Broadcasting Service (SBS) – Спеціальна телерадіомовна служба, яка вела мовлення 66 мовами світу (наприкінці першого десятиліття

XXI ст. «SBS Online platform» виходила в ефір уже з програмами 74 мовами світу [92]. Це був дуже прогресивний акт австралійського уряду, який, наскільки нам відомо, ніде більше в світі не існує.

Через 50 років після того, як в Австралії зафункціонувало радіо, в життя аборигенів увійшло перше своє комунальне радіо. 1972 р. радіопрограми почули зі станцій 5UV в Аделаїді й недалеко від Таунсвілля, на південь від нього в Маунт Стюарт працювала Таунсвільська й острівна асоціація медіа (ТАІМА) з радіостанцією 4KIG FM. Австралійське аборигенне комунальне мовлення вважається в країні найголовнішим фактором, який сприяє розвитку культури аборигенів та збереженню їхніх мов, а також – суспільних потреб аборигенних общин і осередків.

У 1970-х рр. аборигенне радіомовлення почало розвиватися завдяки ініціативам комунального сектору аборигенів. Але тільки в 1980-х рр. аборигенне радіомовлення набуло в їхніх осередках доволі великого поширення. З того часу воно значно виросло, включаючи комунальні телевізійні станції та понад 130 комунальних радіостанцій. Вони створили унікальну позицію в австралійській комунікаційній сфері.

На додаток до комунального мовлення ABC Radio почало вести програми для аборигенів і тубільних мешканців австралійських островів. Перша передача відбулась у місті Аліс Спрінгз у березні 1983 р. І цей сервіс був розповсюджений до північного Квінсленду в травні 1983 р. [93].

Тож у 1980-х рр. Австралія мала розгалужену медіа-систему. Провідну роль у ній відігравало телебачення. Австралійське телебачення, як уже було вказано, розвивалося здебільшого за моделлю британського, в основу якого покладено дуальну («змішану») систему телемовлення, де співіснували та конкурували громадське й комерційне телебачення. За австралійськими дослідниками, можна виокремити чотири основні етапи розвитку телебачення Австралії [94, р. 14–15].

Перший припадає на 1956–1963 рр., коли, поряд із функціонуванням громадського телебачення ABC в Сідней та Мельбурні, власники національної преси включили в коло економічних і фінансових інтересів і стали контролювати комерційне телебачення (дві комерційні станції). ABC в цей період достатньо сильно залежить від британських телепрограм, а комерційне телебачення – від американського телевізійного програмного продукту.

Символічно, що телемовлення ABC розпочалося в Сідней та Мельбурні в листопаді 1956 р., а їхнє висвітлення Олімпійських ігор у Мельбурні стало великим стимулом для телебачення. 1959 р. телемовлення відкрилось у Брісбені, Аделаїді та Перті.

Другий етап (1964–1975 рр.) відзначений структурною консолідацією та розквітом різноманітних телевізійних передач, виробництво яких налагодилося на п'ятому континенті. Аби хоч якось унаочнити розвиток класичного австралійського телебачення, наведемо кілька прикладів його найкращих взірців у хронологічному порядку. Зупинимось на класичному форматі для телебачення – серіалах. Цікаво, що першу телевізійну серію австралійського виробництва випустили ще до того, як в Австралії з'явилося телебачення. «Пригоди Довгого Джона Сільвера» – телевізійний серіал за славетною книгою Роберта Льюїса Стівенсона «Острів скарбів» – розпочали знімати за кордоном, оскільки в 1950-х рр. австралійська кіноіндустрія тільки-но зробила поворот до телебачення. Цей серіал спершу був показаний у Великій Британії 1957 р. і зібрав там гарні відгуки в пресі. В Австралії його почали демонструвати по ABC 1959 р. Серіал мав великий успіх і багато разів повторювався по ABC, а потім – по різних комерційних телевізійних каналах Австралії аж до середини 1970-х рр. [95].

Якщо попередній телесеріал базувався на історичній пригодницькій класиці, то дія «Пригод на “Морських бризках”» була близька до глядачів 1970-х рр. Історія австралійського вдівця капітана Велла та його трьох дітей-підлітків, а також члена команди Вільюма Лесі – маорі за походженням, які

подорожують на яхті «Морські бризки», є типовим сімейним серіалом, який складався спочатку з 26 серій. Телесеріал був надзвичайно популярним. Тому згодом додали ще 13 епізодів. Серіал знімали в багатьох місцевостях південного Тихого океану й Австралії, які вражають красою. Зачаровували не тільки ландшафти Нової Зеландії, Фіджі, Нової Гвінеї. Майстерно виписані сценарії кожної серії [96].

«Чудовий день в офісі» (1971 р.) є взірцем класичної ситуаційної комедії (ситкому) на австралійському телебаченні. Це – гумористичний серіал, два головних герої якого втілюють протилежні якості (бездоганність у всьому одного, який бажає швидко піднятися кар'єрними сходами, й розхристаність і непунктуальність другого). З серії до серії в них складаються кумедні ситуації як у департаменті, так і поза його межами. Багато австралійських видань оцінили цей ситком як кращий за британські, на кшталт «Доктор» або «Будь ласка, сер», які тоді демонструвалися паралельно на комерційному телебаченні Австралії [97, 98, 99].

«Блюї» (1976–1977 рр.) – австралійський комедійний телесеріал про такого собі поліцейського – копа Гаргантюа, який любить смачно поїсти, гарно випити, потеревенити з друзями, – розхитував усі доти відомі стереотипи поліцейського телесеріалу. Про «Блюї» писали, що він – за всіма стандартами непересічний серіал, відмінний від інших телесеріалів про копів. В Австралії його показали декілька разів. За кордоном серіал мав величезний успіх. Наприклад, в Англії, Європі та Японії навіть існували «клуби фанів “Блюї”» [100, 101].

Третій етап (1975–1987 рр.) характеризується суспільними дебатами, присвяченими кольоровому телебаченню та змісту місцевих телепрограм; це етап подальших змін австралійської системи телебачення відповідно до урядового договору, який дозволяв будувати власні передавачі комерційним власникам ліцензій, позбавляючи їх ефективного контролю з боку держави. Це посилювало комерційну орієнтацію телебачення в Австралії, послаблювало

функції австралійського суспільного телебачення. Головний регулятивний механізм телерадіомовлення – ABCB (Australian Broadcasting Control Board), з 1977 р. замінений на ABT (Australian Broadcasting Tribunal), – визначив основними цілями обмеження кількості реклами й зарубіжних теледрам, а також звернув особливу увагу на дитячі телепрограми та їхню якість. Подією в культурному й соціально-політичному житті Австралії цього періоду стало відкриття другого національного каналу громадського телебачення – SBS (Special Broadcasting Service), що відповідало етнічним інтересам багатокультурного населення Австралії.

Коли автор цього підрозділу в серпні 1996 р. перебував в Австралії на XX Конгресі Міжнародної асоціації медіа та комунікаційних досліджень (IAMCR) [102] і виступав там з доповіддю, керівництво SBS запросило його дати інтерв'ю перед україномовною аудиторією SBS, принагідно детально ознайомивши зі структурою компанії й роботою основних її підрозділів.

Концепція австралійського етнокультурного телерадіомовлення відповідає етнічним інтересам мешканців Австралії. Паралельно з першими кроками функціонування телерадіомовної структури SBS (спочатку велося тільки радіомовлення, 1995 р. було урочисто відзначено 20-річчя з дня його виходу в ефір) розроблялись основні принципи її діяльності, щоб органічно враховувати не тільки історичне минуле Австралії та специфіку її заселення, але й сучасний стан австралійського суспільства, його склад і багатокультурність.

Було створено «Хартію SBS», яка водночас і править за підсумковий документ, що узагальнює значний досвід діяльності SBS, і є магістральним планом на майбутнє. В «Хартії SBS» визначено головну функцію корпорації: «надавати багатомовне і багатокультурне радіо- й телемовлення, яке інформує, навчає та розважає австралійців, і, роблячи це, віддзеркалює австралійське багатокультурне суспільство» [103]. За духом вона багато в чому співзвучна цілям тих національних каналів інших країн, які мають на меті віддзеркалити

багатокультурність своїх суспільств і надавати слово різним меншинам (етнічним, соціальним, сексуальним). SBS формує штат співробітників компанії з представників тих національних меншин, мовами яких ведуться радіо- і телепрограми [103].

Політика SBS спрямована передусім на задоволення комунікаційних потреб австралійського багатокультурного суспільства, включаючи етнічні общини, аборигенів і острів'ян Торресової протоки. SBS ставить собі завдання показати внесок різних культур у поступ австралійського суспільства і підтримувати розуміння та сприйняття культурного, мовного, етнічного розмаїття австралійського народу, а також – сприяти збереженню й розвитку мов та культурних традицій.

Керівництво корпорації усвідомлює свої обмежені можливості, тому завдання інформувати, навчати й розважати аудиторії етнічних меншин мовами, якими ті розмовляють, у «Хартії» обумовлюється фразою «наскільки це практично можливо» [104].

Для SBS принципово важливим аспектом діяльності є гармонійне входження в інформаційний простір Австралії. Корпорація бачить своє завдання в тому, щоб сприяти розмаїттю національного телерадіомовлення, особливо, беручи до уваги внесок Австралійської телерадіомовної корпорації (ABC) і сектору комунального телерадіомовлення. SBS відводить собі роль соціально-культурного чинника, який розширює спектр можливостей австралійського телебачення й радіо та віддзеркалює природу австралійського суспільства, що змінюється, оприлюднюючи різні погляди [105].

Особливо цікава мовна політика корпорації. Питання розподілу кількості ефірного часу на радіо й телебаченні вирішується з урахуванням кількості етнічних меншин. Найбільші етнічні групи мають відповідно більше ефірного часу. Наприклад, сума тижневого радіомовлення в'єтнамською, грецькою та італійською мовами становить 35 год., арабською – 26, китайською – 20, німецькою і польською – 19, турецькою – 17, македонською, португальською,

російською, філіппінською, французькою – 13, сербською й хорватською – 12, угорською – 9, івритом, ідиш, корейською, українською – 7, вірменською, латвійською, гінді – 5. Разом з тим, малі етнічні групи дістають менше ефірного часу: тільки одну годину на тиждень працює радіомовлення ассирійською та болгарською мовами [106].

Телемовлення в SBS іде 56 мовами, але співвідношення тут не тільки мовне: враховуються й регіональні критерії. Тому такий суттєвий розрив у показниках, що розкривають процентну частку телепередач конкретною мовою від загального програмного часу. Найбільше телепрограм іде англійською мовою – 16,4%.

Визначальними для корпорації, як записано в «Хартії SBS», є визнання, популяризація, дослідження та підтримка культурної різноманітності в австралійському суспільстві. Одним із принципових засобів досягнення цієї мети стало не тільки створення телепрограм різними мовами, але й супровід цих програм субтитрами англійською мовою. Це суттєво для глядацької аудиторії телекомпанії і є основним елементом соціальних завдань, які вирішує SBS.

Аналіз програм SBS за категоріями засвідчує превалювання новин (16,45%), художніх фільмів (21,60%), документальних фільмів (13,96%), навчальних програм (13,53%). Це закономірно, бо саме ці види програм обов'язково йдуть мовами етнічних меншин, надаючи необхідний мінімум для задоволення їхніх культурних потреб.

Імідж корпорації SBS в очах її глядачів і слухачів досить позитивний. Це підтверджують відповіді респондентів, 65,5% яких вважають, що вона є справжньою альтернативою іншим телекомпаніям; 77,5% – що вона показує програми, зроблені в Австралії та за її межами; 62,3% – що вона відкриває вікно в світ; 56,7% – що вона пробуджує думку та стимулює її; 76,2% – що вона розважальна, 73,4% – що вона інформаційна; 65,8% – що вона розумна [107].

Досвід створення і функціонування австралійського багатокультурного телерадіомовлення SBS особливо цікавий у зв'язку з активізацією етнокультурних процесів у багатьох країнах світу.

Початок і розквіт функціонування відео (VCRs) та супутникового телебачення порушили нові питання перед австралійською національною регулятивною системою. З 1982 р. дискутується пропозиція запровадити платне телебачення (Pay-TV) [108].

Четвертий етап розвитку телебачення Австралії розпочався 1987 р. Для нього характерні ознаки визрівання національної телеіндустрії, про що свідчать прийняті 1987 р. закони, які обмежують одночасну монополію в пресі й телебаченні з максимумом охоплення аудиторії до 60% населення Австралії будь-якою однією станцією або телемережею. 1992 р. АБТ був замінений на нову регулятивну структуру в телерадіомовленні – АВА (Australian Broadcasting Authority). Економічні важелі почали превалювати як засіб досягнення соціальних цілей. Так, до регулювання медіа-індустрії була залучена Комісія з торговельної практики (Trade Practices Commission), визначаючи володіння та контролюючи роботу телемовлення, яке стало набувати в 1977–1978 рр. глобальних індустріальних рис не без могутнього впливу News Corporation Руперта Мердока [109, с. 37, 58, 60–61, 64–71, 81, 90–92, 110, 129, 140, 143, 167, 223, 282, 311, 324, 330; 110, с. 57, 67, 117, 120–127, 151–155, 200–225, 235–238, 253], а також видавничої й телевізійної мережі Керрі Пекера [111, с. 110; 111, с. 191–121]. Розпочалось і введення платного телебачення.

Тож, підбиваючи підсумки становлення та розвитку радіо й телемовлення в 1920–1980-х рр., можна впевнено стверджувати, що в Австралії відбувся повноцінний етап становлення і розквіту національної електронної медіа-системи, яка в зазначений період належала до найрозвинутіших масовокомунікаційних систем у світі.

Її своєрідність, відмінність від подібних структур в інших країнах полягає ще й у тому, що Австралія як держава-континент має таку величезну територію

і такий рельєф, який суттєво ускладнював безперешкодне встановлення й функціонування систем радіо, а згодом – телемовлення.

Велику проблему несли впливи британської та американської індустрій телерадіомовлення, оскільки кожна з них хотіла б в ідеалі домінувати в австралійському інформаційно-комунікаційному просторі, якщо не монополізувати телерадіомовну систему АС.

В той же період нарощували впливи на австралійський континент медіа-системи КНР та Японії. Перед австралійським телерадіомовленням стояло завдання протидіяти іншим, неавстралійським, мовникам, а найголовніше – забезпечувати культурні потреби багатонаціонального населення країни.

Створення спочатку дуальної системи телерадіомовлення, згодом – додавання до неї комунального/общинного мовлення, потім – SBS і аборигенного мовлення посилювало можливості австралійської медіа-системи задовольняти потреби найбільшої частини мешканців держави, яка давно стала мультикультурною, але разом із тим значною мірою завдяки радіо й телебаченню відчуває себе єдиною австралійською нацією і гордо називає себе австралійцями («оссіз»).

3.4. ТРАДИЦІЇ Й ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ АВСТРАЛІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

Становлення і розвиток освітньої та наукової політики Австралії в другій половині ХХ ст. обумовлений тим, що тоді в країні накопичився чималий досвід модернізації вищої освіти, який враховував як загальносвітові тенденції, так і специфіку національного соціально-економічного розвитку. Розвиток вищої освіти в Австралії у другій половині ХХ ст. можна охарактеризувати як серйозні системні зміни, пов'язані з необхідністю розширити її доступність, підвищити якість та ефективність в умовах соціально-економічного реформування, а згодом – і в умовах глобалізації й інтернаціоналізації вищої

освіти. Тож аналіз досвіду організації та модернізації вищої освіти в Австралії, з'ясування етапів розвитку системи вищої освіти, її напрямків, методів і результатів реформування видається надзвичайно важливим для визначення шляхів та перспектив розвитку вищої освіти й науки в Україні.

Зазвичай серед систем вищої освіти традиційно виділяють дві інваріантні моделі: «атлантичну» (Велика Британія, Ірландія, США) й «континентальну» (Німеччина, Франція, Нідерланди). Ці моделі різняться за схемами управління та фінансування закладів вищої освіти, ступенем їх автономії, панівними орієнтаціями, цінностями й стратегіями [112]. Однак існує чимало так званих «складних», «прикордонних» і «гібридних» систем, які вибиваються з рамок усталеного аналізу, тому не можуть бути однозначно віднесені до жодної з традиційних моделей вищої освіти. Прикладом є система вищої освіти Австралії.

Стрімкий розвиток системи вищої освіти Австралії припадає на післявоєнний період. У цей час вища освіта стала ареною для пошуків національної ідентичності й гарячих суперечок про те, яке місце має займати в цій системі національний компонент з огляду на історичну специфіку розвитку австралійських закладів вищої освіти.

У другій половині XX ст. в Австралії сформувались основні групи закладів вищої освіти: університети (державні та приватні) й технічні коледжі (Technical and Further Education, TAFE), які є самостійними вищими навчальними закладами державного чи місцевого рівня. Державні університети фінансує федеральний уряд відповідно до визнаного наукового профілю. Серед державних університетів п'ять належать до закладів змішаного типу (вища освіта, професійна освіта й довузівська підготовка). Приватні заклади вищої освіти – це переважно теологічні коледжі та коледжі, які спеціалізуються в певних професійних галузях або в мистецтві. Низка державних університетів отримала свій статус лише наприкінці 1980-х рр.

За часом створення державні університети можна умовно поділити на три покоління, або ж групи. До першої групи відносять найстаріші університети країни, які були засновані ще в другій половині XIX ст. і мають чітко виражену наукову орієнтацію: Сіднейський (1850 р.); Мельбурнський (1853 р.); Аделаїдський (1874 р.); Тасманійський (1890 р.) у Гобарті; Квінслендський (1909 р.) у Брисбені; Західноавстралійський (1911 р.) у Перті. Ознакою цих університетів є «академізм» і виразна спрямованість на фундаментальні дослідження. До другої групи входять університети, створені в післявоєнний період, які, окрім потужної наукової бази, приділяють велику увагу підготовці викладачів. Цей акцент був обумовлений соціальним замовленням – в післявоєнному австралійському суспільстві потреба у фахівцях з вищою освітою зросла в кілька разів. Третю групу становлять 18 університетів, заснованих у новітній час.

Стимулом до появи другої хвилі університетів стало створення 1 серпня 1946 р. в Канберрі Австралійського національного університету. Спочатку він спеціалізувався на дослідницькій роботі аспірантів, а 1960 р. об'єднався з університетським коледжем Канберри, заснованим 1929 р. як кампус університету Мельбурна, і розпочав навчання студентів. Відкриття на базі університету автономного Інституту наукових досліджень дало змогу поєднати риси центральної науково-дослідної установи й провідного вищого навчального закладу країни.

Австралійський національний університет заснували на підставі закону, внесеного до федерального парламенту прем'єр-міністр Бен Чіфлі й міністр післявоєнної реконструкції Джон Дедмен за підтримки лідера опозиції Роберта Мензіса. Це єдиний університет у країні, створений згідно з федеральним законом [113].

До заснування та становлення Австралійського національного університету долучилася група видатних австралійських учених: сер Марк Оліфант, лідер із розвитку радарів і ядерної фізики; сер Говард Флорі, який брав

участь у відкритті пеніциліну; сер Кейт Хенкок, видатний історик; Герберт Кумбс, відомий економіст та громадський діяч [113].

Бурхливий розвиток університетської сфери припав на 1940–1970-ті рр. 1949 р. був заснований університет Нового Південного Вельсу в Сіднеї, 1954 р. – університет Нової Англії в Армідейлі. Найбільше університетів виникло в 1960-х рр.: університет Монаша в Мельбурні (1961 р.), університет Маккуорі в Сіднеї (1964 р.); університет Ньюкасла (1965 р.); університет Фліндерса в Аделаїді (1966 р.); університет Ла Троб (1967 р.) у Мельбурні, а також низка інших менш помітних вишів.

Наукова діяльність австралійських університетів у другій половині XX ст. була спрямована на створення умов для ефективної інтеграції науки, вищої освіти та бізнесу, розбудову й розвиток національних наукових шкіл і, в результаті, виведення науки та вищої освіти на передові світові позиції.

Австралійські університети, створені в другій половині XX ст. покликані були формувати нові системи прийняття рішень, які в подальшому дали змогу визначити й забезпечити їхню ефективність.

Наявні до того часу в Австралії університети були «невеликими і комфортабельними анклавами професійного навчання та елітарної культури», які «відокремлювали себе від держави, виробничого сектора і плебейського суспільства в цілому» [114, р. 6]. Тож у другій половині XX ст. в умовах серйозної невідповідності між зрослими суспільними потребами країни у вищій освіті та небажанням і нездатністю невеликої кількості університетів, історично пов'язаних з британською академічною культурою, швидко переорієнтуватися з елітарної вищої освіти на масову нагальним стало запровадження загальної масової вищої освіти.

Масовізація освіти стала глобальним трендом австралійської системи вищої освіти у зв'язку з розширенням соціальних функцій держави, яка забезпечила доступ до освіти широких верств. Різноманітність і якість стали фундаментом системи вищої освіти в країні. Австралійські університети

сповідують принципи рівності, високих академічних стандартів та постійного їх підвищення з наголосом на високій якості навчання, дослідницькій роботі й підтримці студентів.

Прикладом реагування на зрослі суспільні потреби є заснування нового багатопрофільного університету – університету Монаша, названого на честь австралійського воєначальника часів Першої світової війни Джона Монаша. Вперше в Австралії університет назвали на честь людини, а не міста або штату. Він був відкритий 1961 р. в районі Мельбурна в штаті Вікторія на додаток до традиційного «відокремленого» університету Мельбурна, заснованого на століття раніше, 1853 р. До того моменту невелика й відносно однорідна державна система вищої освіти Австралії налічувала дев'ять університетів [115, с. 203].

1961 р. в університеті Монаша було всього 360 студентів. Через рік їх побільшало вдвічі, потім ще раз удвічі 1963 р. і ще раз – 1964 р., подальше подвоєння кількості відбувалося за два роки, потім – за п'ять. Через 10 років з моменту відкриття в університеті навчалися 11 тис. студентів, а 1976 р. – вже понад 13 тис. [115, с. 203–204]. Він був основним постачальником місць для іноземних студентів відповідно до Плану Коломбо. Третій університет – Ла Троб в штаті Вікторія – був заснований в кінці 1960-х рр. на хвилі швидкого зростання «неуніверситетського» сектора у вищій освіті [114, р. 11].

У другій половині XX ст. міжнародний обмін та інтернаціоналізація вищої освіти стали невід'ємною частиною стратегії розвитку Австралії та відігравали важливу роль як у становленні національної системи освіти, так і в зміцненні економіки країни. Характерною особливістю австралійських університетів була присутність там іноземних студентів, які навчались у рамках Плану Коломбо – регіональної організації для сприяння економічному та соціальному розвитку країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. У 1950–1960-х рр. абсолютна кількість іноземних студентів була невеликою порівняно з

показниками 1980–1990-х рр., однак це був додатковий шлях фінансування університетської освіти [116, с. 70].

Різкий перехід до масової вищої освіти, а також потреба у високоосвічених спеціалістах обумовили появу нових диференційованих секторів вищої освіти та університетів і в 1970-х рр. 1970 р. було засновано університет Джеймса Кука в Таунсвіллі, 1974 р. – університет Дікіна в Джилонзі. Відразу три університети було засновано 1975 р. – університет Гриффіта в Брисбені; університет Мердока в Перті та університет Вуллонгонга у Вуллонгонзі (1975 р.).

З середини ХХ ст. розвиток вищої освіти в країні різко прискорився. Так, з 1946 по 1980 рр. студентів закладів вищої освіти збільшало в 6 разів, з 25,5 тис. до 163 тис. Університетів за цей період збільшало з 6 до 19. Намітилися відхід від британських академічних традицій та привнесення американської традиції дослідницьких університетів, що віддзеркалилось у заснуванні післядипломної освіти та запровадженні навчання на здобуття ступеня доктора філософії, в розвитку наукових досліджень в університетах [117].

Серед новостворених університетів були технологічні, так звані приміські університети, які створювались у передмістях столиць штатів, а також регіональні університети, організовані у віддалених місцевостях. У 1960-х рр. виник новий тип навчальних закладів – коледжі підвищеного навчання – Colleges of Advanced Education, які готували середній технічний персонал для промислового сектора й державного управління. На початку 1970-х рр. з'явилися коледжі технічної та додаткової освіти – Colleges of Technical and Further Education. Ці навчальні заклади післясереднього рівня мали широку професійну орієнтацію, а також спеціалізацію з освіти дорослих.

Отже, в післядипломній освіті у країні сформувалася бінарна система навчання: з одного боку – університети, з іншого – коледжі підвищеного навчання та коледжі технічної й безперервної освіти, які займали проміжне

місце між середніми школами та університетами. Однак у результаті збільшення попиту на університетську освіту вже до кінця 1970-х рр. 70% всіх коледжів підвищеного навчання мали післядипломні рівні підготовки (крім присудження ступенів доктора наук), що фактично прирівнювало їх до закладів вищої освіти [117].

Основною характеристикою австралійського державного сектора вищої освіти у 1940–1970 рр. є слабка внутрішня диференційованість. Оскільки університетська історія Австралії налічує півтора століття, різниця між поколіннями закладів вищої освіти незначна, тому практично не існує затяжних конфліктів між «старими» й «новими» університетами, властивих, різною мірою, як для континентальної, так і для атлантичної моделі [118].

Як зазначалося, крім університетів, до закладів вищої освіти Австралії входять коледжі системи технічної та додаткової освіти TAFE, які є найбільшими постачальниками післядипломної освіти. Основна відмінність між закладами технічної освіти й університетами полягає в різній тривалості курсів та різноманітності форм навчання. Якщо в університетах більшість становлять студенти денного відділення, переважна частина студентів закладів технічної освіти навчаються на заочній або на вечірній формі, поєднуючи роботу й навчання.

Руйнівний вплив Великої депресії, коли безробіття досягло рекордного для Австралії максимуму – майже у 29% 1932 р., вкрай гостро постала необхідність розширити й удосконалити весь спектр системи технічної освіти [119].

Розширення університетів після Другої світової війни було обумовлене зростанням попиту на університетську освіту з боку як урядових кіл, так і промисловості, воно відбувалося за активної участі уряду Австралії та супроводжувалося суттєвим державним фінансуванням [120, с. 75]. Так, від початку 1950-х до кінця 1980-х рр. бюджетне фінансування становило майже

90% прибутків державних закладів вищої освіти, а навчання було безкоштовним [121, с. 96].

З початком Другої світової війни в країні було створено дві основні схеми підготовки кадрів технічної освіти – Схема технічної підготовки (Technical Training Scheme, TTS) та Схема навчання і реконструкції Австралії (Commonwealth Reconstruction Training Scheme, CRTS). Першу запровадили 1941 р. для навчання робітників навичкам, необхідним під час війни, а другу – 1944 р. для підготовки висококваліфікованих спеціалістів і покращення можливостей працевлаштуватись у цивільній сфері для колишніх військовослужбовців і жінок. Обидві ці ініціативи передбачали додаткове фінансування університетів і вищих технічних коледжів [119].

Хронічний дефіцит висококваліфікованих спеціалістів у багатьох галузях, спричинений Другою світовою війною, та економічне післявоєнне зростання зумовили значний попит на випускників закладів вищої освіти. В післявоєнний період університети стали важливими бенефіціарами програми відновлення країни в другій половині 1940-х рр., завдяки котрій тисячі колишніх воїнів змогли вступити до закладів вищої освіти.

Кошти, які виділяв уряд Австралії на розвиток вищої освіти, не тільки допомагали колишнім військовослужбовцям повернутися до цивільного життя, але й спрямовувались на підвищення кваліфікації робочої сили задля зростання економіки. Така мотивація була постійною темою урядової політики стосовно вищої освіти у другій половині XX ст. [122].

Завдяки Схемі підготовки кадрів на 1948 р. до університетів вступило 32 000 студентів. На початок 1950 р. кількість зарахувань до австралійських університетів перевищувала довоєнний рівень удвічі (30 630 порівняно з 14 236) [123].

Сектор технічної освіти розвивався й у 1950-х і 1960-х рр., щоб задовольнити післявоєнні потреби в робочій силі. До 1970-х рр. фінансування технічних закладів перебувало в компетенції штатів, федеральний уряд надавав

лише незначну фінансову допомогу. Однак у 1960-х рр. він усе більше долучався до фінансування університетів, а згодом – і закладів технічної освіти. Програми фінансової допомоги уряду держави й урядів штатів у 1970-х рр. було спрямовано на підтримку закладів технічної освіти та подолання високого рівня безробіття серед молоді [124].

На початку 1970-х рр. технічна освіта отримала нову назву – технічна й додаткова освіта (Technical and Further Education, TAFE) [124]. Рекомендації Звіту Австралійського комітету з технічної і додаткової освіти за 1974 р., заснування Комісії з технічної та додаткової освіти, а також дієва підтримка федерального уряду в 1970-х рр. позитивно вплинули на розвиток і зростання TAFE [119].

Традиційно австралійські університети розвивались як цілком автономні установи, вони підлягали тільки юрисдикції штатів. Головна роль в управлінні вищою освітою теж належала урядам штатів, на які покладалась основна відповідальність за стан і розвиток освіти на всіх рівнях у межах даної адміністративної одиниці. Всі університети країни, крім Національного університету Австралії, були засновані завдяки парламентам своїх штатів [117]. З середини ХХ ст. значно посилювалися вплив федерального управління на їх діяльність у зв'язку з запровадженням федеральних програм фінансування університетів, бюджет яких уже не витримував різкого збільшення кількості студентів.

Структура університетів Австралії формувалася поступово. Так, шість найстаріших університетів штатів мають в основі факультети, які включають кілька департаментів, а також коледжі. До складу університетів, створених у 1960-х рр., входять так звані школи, тобто заклади вищої освіти, що спеціалізуються в конкретній галузі знання і мають, як правило, післядипломні рівні підготовки. На відміну від факультетів, які входять до складу університетів, школи незалежніші. Особливу структуру має Національний університет Австралії, до складу якого входять факультети та дослідні школи, а

також дослідницькі центри й лабораторії, консультативні центри та центри безперервної освіти, дослідні інститути.

Однак серед університетів існує історично сформована ієрархія, котру очолюють найстаріші, створені ще в другій половині XIX – на початку XX ст. Університети цього рангу є центрами підготовки науково-педагогічних і дослідницьких кадрів для інших освітніх закладів країни, в них зосереджені найсильніші наукові школи, сконцентровані основні фундаментальні дослідження.

На нижчому щаблі стоять університети технічного профілю, створені в 1940–1950-х рр., які спеціалізувалися на підготовці висококваліфікованих інженерів і дослідників із новітніх напрямків науки і техніки. Створені в 1960–1970-х рр. приміські та регіональні університети місцевого значення розташовуються на найнижчому щаблі з погляду академічної престижності, проте їх соціальна значущість оцінюється дуже високо, позаяк вони оперативно реагують на запити й потреби місцевої влади та мешканців штату у вищій освіті, надаючи можливість навчання з найрізноманітніших освітніх програм [117].

До 1940 р. всі університети і технічні коледжі фінансувалися коштом урядів штатів, згодом систему вищої освіти фінансували федеральний уряд і уряди штатів на рівних засадах. З 1974 р. федеральний уряд узяв на себе фінансування університетів і коледжів на 20% їх загальних витрат. При цьому було запроваджено безкоштовне навчання в усіх університетах і коледжах. Штати зберегли законодавчий і регулятивний контроль над університетами.

В основу національної моделі розвитку вищої освіти в Австралії покладено модель, що орієнтується на масову й – у перспективі – загальну вищу освіту.

Австралійська модель управління вищою освітою сформувалась у післявоєнний час і є доволі специфічною. У країні з федеративною формою державного устрою управління освітою вкрай централізоване, відсутні органи-

посередники, яким центральне міністерство могло б делегувати частину повноважень. Експерименти зі створенням таких буферних організацій в Австралії ведуться ще з 1950-х рр., але жоден з них – крім створення Агентства з якості – не визнали вдалим. Частково це пояснюється історичними обставинами формування австралійської системи вищої освіти. Рішення референдуму 1946 р. поклали на центральний уряд низку соціальних зобов'язань, серед яких – забезпечити широкий доступ до високоякісної вищої освіти. Поставлене в цей період завдання підвищити освітній рівень населення було реалізоване до 1970-х рр.: кількість студентів з 1940 по 1970 рр. зросла в 10 разів, близько третини мешканців країни було охоплено вищою освітою [118].

Визнаючи підвищений попит на вчителів і викладачів для покоління «бебі-буму» та важливість вищої освіти для національного економічного зростання, у післявоєнний період федеральний уряд узяв на себе активнішу роль у фінансуванні вищої освіти з боку держави.

1942 р. було створено Комісію університетів для регулювання прийому до університетів та впровадження програми підготовки кадрів у рамках реконструкції/реформування країни (Commonwealth Reconstruction Training Scheme, CRTS). До 1948 р. під впливом CRTS було зареєстровано 32 тис. студентів, а рівень зарахувань збільшився вдвічі [117].

Перші кроки на шляху підтримки діяльності університетів було зроблено ще на початку 1940-х рр. Так, 1945 р. постійним органом стала Комісія університетів, створена під керівництвом професора Сіднейського університету Р. К. Міллса для надання грантів та субсидій австралійським університетам. Результатом роботи цієї комісії став висновок про необхідність усебічно підтримувати розвиток університетів та їхньої дослідницької діяльності, а також – започаткувати діяльність спеціальних комітетів з фінансування університетської сфери.

У березні 1950 р. уряд Р. Мензіса створив спеціальний комітет (Комітет Міллса) для підготовки звіту про стан фінансування університетів, який рекомендував уряду країни робити внесок на періодичні витрати університетів. Результатом розслідування Комітету Міллса стало ухвалення 1951 р. Закону «Про державні гранти (університети)» – короткострокової схеми, згідно з якою федеральний уряд брав на себе чверть поточних витрат на фінансування державних університетів. Наступні закони 1953, 1955, 1956 і 1957 рр. передбачали фінансову допомогу штатам від федерального уряду на покриття поточних витрат університетів за умови збереження рівня університетських доходів від державних грантів і зборів на певних рівнях [125].

Таким чином, урядові стипендії, започатковані 1951 р., та гранти, виділені штатам на фінансування університетів, поклали початок процесу, за яким уряд країни поступово брав на себе повну відповідальність за розвиток університетської освіти в Австралії.

Постійна занепокоєність і стурбованість станом університетів змусила прем'єр-міністра Р. Мензіса скликати в грудні 1956 р. Комітет Мюррея для підготовки звіту про розвиток цього сектору й розробки рекомендацій щодо фінансової допомоги університетам. Дослідження, котре провів Комітет Мюррея 1957 р., продемонструвало, що фінансові труднощі є першопричиною таких недоліків в університетах: нестача персоналу, погана інфраструктура, високий відсоток відрахувань, слабка вмотивованість аспірантів.

Так, на підставі рекомендацій Комітету було прийнято «Закон про державні гранти (університети)» 1958 р., який передбачав збільшення фінансування освітнього сектору та запровадження державних капітальних асигнувань на розвиток університетської сфери в 1958–1960 рр. [125].

Ще одним важливим наслідком діяльності Комітету Мюррея стало створення 1959 р. постійної Комісії австралійських університетів на чолі з колишнім професором фізики Мельбурнського університету сером Леслі

Мартіном – статутного органу для консультування уряду держави з діяльності університетів [117].

З 1958 по 1960 рр. кількість абітурієнтів університетів зросла більше, ніж на 13%. На 1960 р. у 10 австралійських університетах навчалися 53 тис. студентів. 1975 р. у 19 університетах було 148 тис. студентів [117].

Створення Комісії австралійських університетів – постійного органу для нагляду за розподілом грантів університетам – сприяло вдосконаленню підходів до їх поточного фінансування. Метод оцінювання, який використовувала Комісія, передбачав оцінку фіксованих показників видатків на навчально-дослідницькі компоненти загальних витрат для кожного факультету та граничних витрат (тобто додаткових витрат, пов'язаних із зарахуванням додаткового студента) на кожний факультет. Решта статей витрат, що охоплюють центральне управління, забезпечення діяльності бібліотек, технічне обслуговування та утримання матеріальних засобів та приміщень, оцінювались як фіксований компонент і компонент, що варіюється залежно від витрат на навчання й дослідження [125].

Система трирічного фінансування, яку застосовувала Комісія австралійських університетів, дала змогу забезпечити системніше планування та фінансову визначеність навіть в умовах значних обмежень, особливо для старих університетів.

У серпні 1961 р. на прохання Комісії австралійських університетів уряд створив Комітет з майбутнього вищої освіти на чолі з Л. Мартіном (Комітет Мартіна, 1961–1964 рр.), який рекомендував запровадити бінарну систему освіти, де коледжі вищої освіти могли б розвиватися поряд з університетами. На той час сектор вищої освіти складався з таких основних типів установ: університетів, технологічних інститутів або технічних коледжів, педагогічних коледжів і спеціалізованих установ (як правило, сільськогосподарських або парамедичних коледжів) [125].

Комітет Мартіна відзначив, що слід усебічно підтримувати вищу технічну освіту. Він рекомендував збільшити фінансову підтримку технічних коледжів, відокремити культурно-розважальні й торгові курси від тих, які опікуються загальною освітою та технологіями, запровадити єдині стандарти, визнані в усій країні. Врахувавши ці зауваження, уряд країни ухвалив рішення фінансово підтримувати нову систему коледжів підвищення кваліфікації (colleges of advanced education, CAEs, CAE), які прирівнювались до університетів, хоча залишалися переважно у відповідальності штатів.

1966 р. «Закон про гранти штатам (вища освіта)» запровадив капітальні та періодичні гранти для коледжів підвищення кваліфікації, а «Закон про субсидії штатам (педагогічні коледжі)» 1967 р. передбачав субсидії й гранти на фінансування та обладнання для цих установ. 1971 р. було створено Австралійську комісію з удосконалення освіти (комісія з вищої освіти) для консультування уряду та сприяння розвитку галузі [125].

1974 р. федеральний уряд узяв на себе всю відповідальність за фінансування вищої освіти й скасував плату за навчання. Це призвело до створення 1977 р. Комісії з вищої освіти (Commonwealth Tertiary Education Commission, CTEC), яка мала дорадчу роль та повноваження з розподілу державного фінансування серед університетів [126].

У цей період суттєво зріс показник фінансування вищої освіти урядами штатів – 0,78% ВВП 1974 р. Для порівняння, 1957 р. він становив 0,22%. Витрати федерального уряду на вищу освіту 1974 р. збільшилися до 2,77% загальних державних витрат (1957 р. – 0,83%) [123].

1975 р., в умовах федеральної політичної кризи та економічного спаду, трирічне фінансування університетів було припинено. Втім, попит на вищу освіту не зменшувався і зростав, що було пов'язано переважно з подальшою розбудовою та розширенням мережі коледжів підвищення кваліфікації й коледжів технічної та безперервної освіти [117].

Зрозуміло, що жодна країна не може забезпечити цивілізований рівень свого прогресу та існування, свою політичну й економічну незалежність без налагодженої системи вищої освіти та організації наукових досліджень. Саме тому всі країни зацікавлені в розбудові адекватних національних систем вищої освіти й науки [117, р. 11].

У другій половині XX ст. в Австралії створювалось чимало організацій для сприяння розвитку науково-освітньої сфери, на основі яких згодом постала Австралійська дослідницька рада. Так, 1946 р. утворився Комітет із дослідницьких грантів університетів (Commonwealth Universities Research Grants Committee) – міжвідомчий комітет під головуванням директора Управління освіти, який відповідав за консультації щодо виділення та розподілу дослідницьких коштів [128].

1965 р. федеральний уряд заснував Австралійський комітет з дослідницьких грантів (Australian Research Grants Committee) для фінансування індивідуальних і колективних наукових досліджень та розподілу коштів на конкурсній основі. Цей механізм фінансової підтримки, який працює досі, отримав назву австралійської схеми дослідницьких грантів. На першому етапі фінансування 1966 р. в рамках цієї програми було профінансовано 406 науково-дослідних проектів загальною сумою 3,99 млн дол. [129].

В другій половині XX ст. в Австралії почала формуватися розгалужена неформальна мережа університетських груп. Так, найстаріші університети, засновані до Першої світової війни, утворили неофіційну групу «пісковикових» університетів (Sandstone Universities). Вони об'єдналися за тим самим принципом, що й британські виші з червоної цегли (Red Brick Universities) – завдяки матеріалу, з якого були збудовані перші кампуси.

1975 р. створено Австралійську технологічну мережу (Australian Technology Network, ATN) – мережу чотирьох технологічно орієнтованих австралійських університетів, діяльність яких тісно пов'язана з промисловістю. До неї увійшли: Мельбурнський королівський технологічний університет,

університети Кертіна, Південноавстралійський та Сіднейський технологічний університет.

Університети, засновані в 1960–1970-х рр., утворили неформальну групу «зелених» університетів (Verdant universities). Вони були створені в адміністративних центрах штатів, часто поруч із бушами (англ. bush, укр. кущі, чагарник) – великими неосвоєними просторами землі, зазвичай порослими чагарником або низькорослими деревами (нині – природні заповідники). Зазначимо, що англ. verdant означає також «зелений» у розумінні молодий, незрілий. Переважно кожний університет цієї групи є другим чи третім за часом заснування університетом у штаті; єдиний виняток – Маккуорі, який є третім університетом у Сіднеї, але четвертим у Новому Південному Вельсі.

Основними «зеленими» університетами є: університет Фліндерса (1966 р., Аделаїда, Південна Австралія); університет Гріффіта (1971 р., Брісбен, Квінсленд); університет Ла Троб (1964 р., Мельбурн, Вікторія); університет Маккуорі (1964 р., Сідней, Новий Південний Вельс); університет Мердока (1973 р., Перт, Західна Австралія). Однак є ще й інші університети, які вважаються «потенційно» зеленими. До них належать: університет Ньюкасла (1965 р.); університет Джеймса Кука (1970 р.); університет Дікіна (1974 р.); Воллонгонзький університет (1975 р.) [130].

Друга половина ХХ ст. ознаменувалася становленням науки в Австралії. 1954 р. група видатних австралійців, до складу яких входили австралійські представники Лондонського королівського товариства, заснувала Австралійську академію наук (Australian Academy of Science, AAS). Першим президентом Академії став фізик-експериментатор сер Марк Оліфант. Академія створена за зразком Лондонського королівського товариства, її повноваження були підтверджені королівською грамотою [131].

Попередником Австралійської академії наук була Австралійська національна наукова рада (Australian National Research Council, ANRC), заснована 1919 р. для представлення Австралії в Міжнародній раді з науки, яка

припинила існування 1954 р. Сьогодні це незалежна організація з секретаріатом у Канберрі, що діє зі схвалення уряду Австралії. Метою Академії є просувати науку різними способами. На момент заснування Австралійської академії наук до її складу входило 24 члени.

Австралійську гуманітарну академію (Australian Academy of the Humanities) було створено Королівською хартією 1969 р. для просування розвитку та заохочення гуманітарної освіти, а також – формування суспільного інтересу до гуманітарних наук в Австралії. Вона діє як незалежна некомерційна організація, котру частково фінансує австралійський уряд [132]. Її попередником була Австралійська рада з гуманітарних досліджень (Australian Humanities Research Council, AHRC), заснована 1954 р., а членами-засновниками Академії стали члени Австралійської ради з гуманітарних досліджень [133].

1971 р. для визнання й відстоювання передового досвіду соціальних наук, а також надання уряду авторитетних рекомендацій з соціальної політики було засновано Австралійську академію соціальних наук (Academy of the Social Sciences in Australia, ASSA) – незалежну неурядову організацію. Вона бере початок від Австралійської ради досліджень із соціальних наук, заснованої 1942 р. До першого складу Академії було обрано 96 членів Ради [134].

1975 р. для використання технологічних рішень для розв’язання складних соціально-економічних завдань було засновано Австралійську академію технологічних наук і машинобудування (Australian Academy of Technological Sciences and Engineering) [135].

Отже, розвиток системи вищої освіти та науки Австралії в другій половині XX ст. базувався на принципах системного й процесного підходів із необхідним акцентом на потреби соціально-економічного розвитку країни. 1940–1970-ті рр. позначилися стрімким розвитком системи вищої освіти Австралії – саме тоді країні сформувались основні групи закладів вищої освіти.

Зміни в системі вищої освіти Австралії в 1940–1970-х рр. стали одним із найважливіших факторів набуття австралійської національної ідентичності, а уявлення інтелектуальної еліти про національну систему вищої освіти пройшли шлях від поступового відходу від британської освітньої та наукової традиції до усвідомлення унікальності власного досвіду й необхідності його різнобічно вивчати й популяризувати.

В другій половині XX ст. австралійські університети були до певної міри рушієм суспільного прогресу і віддзеркаленням рівня цивілізованості нації. Базові принципи університетської освіти: ідея академічної свободи, визнання пріоритету навчання й дослідницької роботи як сутності вищої освіти, а також активне залучення до суспільного життя забезпечили умови для розвитку, передачі й відтворення знань, що зрештою призвело до міжнародного визнання.

Нові виклики часу вимагали переосмислити форми та методи роботи в науковій сфері – вона стала пріоритетним напрямком розвитку країни. Заснування в другій половині XX ст. академій наук є показником розвитку австралійського суспільства та його готовності вирішувати проблеми економічного, соціального та духовного розвитку, спираючись на наукові знання, оперативно реагувати на виклики часу.

Досягнення освітніх і наукових результатів відбувалось у ході постійного й системного переформатування механізмів, форм організації освітнього процесу, найголовнішим трендом якого стала масовізація вищої освіти.

У другій половині XX ст. сфера вищої освіти та наукових досліджень Австралії заявила про себе як про одного зі світових лідерів, сформувавши власну національну систему, що активно розвивається й удосконалюється.

3.5. ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА АВСТРАЛІЇ У 1945–1975 рр.

Ще в давнину вчені встановили історичну циклічність, коли могутні цивілізації, що перебували на піку розвитку, але допускали надмірності, починали слабшати і зрештою зазнавали краху. Як тільки класичні цивілізації наближаються до срібної та золотої доби, комфорт, якого вони досягли, починає плодити розкіш і вади, що приходять на зміну суворим реаліям залізної доби.

В Австралії ера аскетизму припала на роки Другої світової війни, 1950-ті рр. можна назвати срібною добою впевненості та конформізму, а вже у 1960-ті рр. з'явилися ознаки роз'єднаності та занепаду суспільства. У зв'язку з цим перспективи розвитку країни були обмежені. Глобальний бум 1950–1960 рр. приніс процвітання всім країнам із розвинутою економікою. І Австралія отримала від цього свою частку нових технологій, менеджменту й нових методів адміністрування. Як партнер розвинених країн Заходу, Австралія була втягнута в «холодну війну» і прийняла на себе відповідні зобов'язання, виконання котрих закінчилося перенапруженням економіки, коли золота доба достатку (1946–1975 рр.) відійшла в минуле [20, с. 235].

Ще в період Другої світової війни 1942 р. лейбористський уряд установив жорсткий контроль над капіталовкладеннями, зайнятістю, споживанням та всіма аспектами життя країни.

Загалом Австралія була погано підготовлена до війни та оборони в разі прямого нападу. Проте за час, що минув з початку війни, її військово-економічний потенціал дещо збільшився. Так, виробництво чавуну і сталі, що становило 1939 р. 1105 тис. і 1170 тис. т, збільшилося 1941 р. відповідно до 1476 тис. і 1647 тис. т. Найвищих показників їх виробництво досягло 1942 р. (1558 тис. та 1700 тис. т відповідно). Всі наступні роки війни показали постійне зниження виробництва чавуну та сталі, що становило 1945 р. 1118 тис. і 1357 тис. т. Цей процес тривав і в перші повоєнні роки. Лише 1953 р. було

перевищено рівень 1942 р. з виробництва цих видів металу [136, р. 195–198]. Аналогічний процес відбувався й у вугільній промисловості, де тільки 1942 р. вдалося близько підійти до необхідного для австралійської економіки рівня видобутку вугілля – 15 млн т (було видобуто 14950 тис. т). Потім видобуток вугілля неухильно знижувався [137, р. 53]. Було збудовано 35 нових військових підприємств і переобладнано для військових потреб іще 77 підприємств. До початку третього року війни безпосередньо у воєнній промисловості було зайнято 50 тис. робітників та близько 150 тис. осіб працювало на підприємствах, пов'язаних із воєнною промисловістю [138, р. 560]. Загалом австралійці економічно не страждали в перші два роки війни. Витрати на особисте споживання в перші роки війни змінилися несуттєво. Якщо у 1939–1940 рр. вони становили 696 млн ф. ст., то у 1941–1942 рр. – 787 млн ф. ст., а до загальнонаціональних витрат – 67,9% та 61,3% відповідно [139, р. 489].

У наступні три роки війни тривало інтенсивне нарощування військово-економічного потенціалу. Кількість робітників у військовому виробництві, подвоїлася порівняно з кінцем першого воєнного триліття. Швидко розвивалися верстатобудування, літакобудування, суднобудування. На фронтах Другої світової війни воювали майже 560 тис. солдатів, і австралійська військова промисловість задовольняла їхні потреби [3].

Ще в роки війни було створено Департамент післявоєнної реконструкції та розпочалося планування мирного життя. Плани уряду прем'єр-міністра Б. Чіфлі, який обійняв цю посаду 1945 р., щодо повоєнного відновлення передбачали демобілізацію військовослужбовців та їх повернення до мирної праці. Військову промисловість треба було переобладнати для задоволення внутрішніх потреб, але зі збільшенням виробничих потужностей. У зв'язку з цим уряд надав концесію корпорації «Дженерал моторс» для створення місцевої автомобільної промисловості. Її першу продукцію – автомобілі седан «Холден» було випущено вже 1948 р. Планувалося також модернізувати сільське господарство, коней замінили на трактори й 9 тис. солдатів-поселенців було

спрямовано на освоєння нових земель. Було організовано курси для перепідготовки військовослужбовців. А потребу в житлі було задоволено завдяки здаванню в експлуатацію 200 тис. квартир у 1945–1949 рр. [20, с. 236].

Срібна доба розпочалася в Австралії зі створення коаліції Ліберальної та Аграрної партії. Новий уряд скоротив податки й зняв обмеження на іноземні капіталовкладення. Уряд також усіляко заохочував приватних підприємців, дозволив їм збільшувати заробітну плату, а також боровся з бюрократією в усіх її проявах. Незважаючи на деяке послаблення, тривала політика централізованого державного управління економікою. В цей час постійно поліпшувались умови життя, чого не було за всю історію Австралії. І все ж, попри прихильність до розвитку приватного підприємництва, уряд дотримувався ідеї сильного державного сектора.

Після Другої світової війни австралійська економіка зазнала серйозних, глибоких змін. З переважно аграрної країни Австралія перетворилася на індустріально-аграрну державу. Цей процес розпочався, як зазначалося, ще в період Другої світової війни. У 1950–1970 рр. в Австралії закладалась основа економічної моделі суспільства добробуту.

У цей період створювалися додаткові робочі місця: на оборонних підприємствах вироблялися нові види озброєння, розвивалося точне приладобудування, випускалися різні типи автомобілів і літаків.

До початку війни в Австралії налічувалося 27,3 тис. підприємств обробної промисловості з загальною кількістю робітників 650 тис. осіб, а 1946 р. існувало вже понад 31 тис. підприємств, на яких працювало 750 тис. робітників.

Водночас уряд Австралії субсидіював будівництво та функціонування підприємств національного значення в низькоприбуткових галузях: транспорт, зв'язок, енергопостачання, наукові розробки тощо. Тоді австралійські вчені та винахідники зробили видатні наукові відкриття.

Австралійським експортерам була вигідна війна в Кореї, яка почалася 1950 р. Вона призвела до того, що розвинені країни стали створювати необхідні

товарні резерви. 1951 р. ціна вовни зросла у сім разів, сприятлива кон'юнктура утворилася й на інші сировинні товари, тоді ж відкривалися нові ринки. 1957 р. було укладено торговельну угоду з Японією, і торгівля почала поступово переміщатися з Європи до Східної Азії, де відбувалась індустріалізація. Швидко розвивалися місцева промисловість та сфера обслуговування.

У 1950-х рр. з'явився новий напрямок економічного розвитку – безпосереднє вкладення іноземних інвестицій у приватні підприємства. Воно було спрямоване радше на підвищення прибутку компаній, а не на створення робочих місць. У 1950-х рр. доходи Австралії постійно зростали. Федеральний уряд надавав гранти штатам, які відповідали за охорону здоров'я, освіти, громадський транспорт і деякі інші служби. При витраченні даних коштів наголошувалося на необхідності самим забезпечувати інші витрати. Держава допомагала придбати житло, виділяла субсидії на приватне медичне страхування, надавала податкові пільги, виплачувала пенсії за старістю. Але основним принципом усе-таки залишався принцип опори на власні сили.

У 1945–1963 рр. реальна тижнева зарплата зросла більш ніж на 50%, а п'ятиденний робочий тиждень і тритижнева оплачувана відпустка стали нормою життя.

В ході тривалого економічного буму розширювалися міста. Населення Сіднея наприкінці 1950-х рр. досягло 2 млн чол., населення Мельбурна стало таким самим на початку 1960-х рр., в Аделаїді та Брісбені проживало майже мільйон мешканців, а в Перті – близько півмільйона людей. Наприкінці 1960-х рр. нормою став окремий сучасний будинок, розташований на чверті акра. Частка домовласників зросла з 53% 1947 р. до 70% 1961 р., що було одним із найвищих рівнів у світі. У 1950–1960 рр. річний приріст ВВП становив близько 4%. Зайнятість стала загальною, продуктивність праці й заробітки збільшилися. Неухильно покращувався рівень життя. Економісти в той час характеризували Австралію як «маленьку, багату, індустріальну країну» [20, с. 243].

До кінця 1960-х рр. на частку обробної промисловості припадало понад 60% загальної вартості продукції, а на частку сільського господарства – менше за 30%. У 1967–1968 рр. кількість підприємств обробної промисловості досягла 62,9 тис., а кількість працівників на них – 1309 тис. чол. Вартість продукції, яку випускали, становила 7,4 млрд австрал. дол., тоді як у 1940–1941 рр. – 515,8 млн [140, р. 727].

Досить помітно зросли активи підприємств обробної промисловості. Якщо у 1940–1941 рр. вартість їхніх земельних ділянок і будівель становила 288,2 млн австрал. дол., а вартість машин та обладнання – 332,7 млн австрал. дол., то в 1967–1968 рр. ці цифри збільшилися відповідно до 4064 млн і 4708 млн австрал. дол. [140, р. 727]. Серед підприємств обробної промисловості найбільше було металообробних і машинобудівних заводів, причому їх більшало щороку. Якщо у 1962–1963 рр. налічувалося 24,9 тис. таких заводів, то у 1966–1967 рр. – уже 28,4 тис. Працівників за цей період побільшало з 525,3 тис. до 611,6 тис. чол. [141, р. 1078, 1083]. Проте, як свідчать офіційні дані за 1969 р., в австралійській обробній промисловості кількісно переважали дрібні підприємства.

Водночас відбувалася велика концентрація виробництва у провідних галузях оброблюваної промисловості. Концентрація капіталу в Австралії була вдвічі вища, ніж у Сполучених Штатах [142, р. 139]. Підприємства обробної промисловості в основному були сконцентровані у штатах Новий Південний Вельс та Вікторія. У 1966–1967 рр. у першому було 24,9 тис. таких підприємств, у другому – 18,1 тис., серед них з кількістю робітників понад 1 тис. осіб – відповідно 44 та 26 [141, р. 1080]. 1969 р. в Австралії було запроваджено нову систему обліку промислових підприємств та їх основних показників, відповідно до якої дуже багато підприємств, які раніше належали до категорії «обробна промисловість», були з неї виключені. Але й за нової класифікації статистика систематично вказує на зростання кількості обробних підприємств. У 1973–1974 рр., наприклад, їх було 37,1 тис. з кількістю робітників 1338 тис. [140,

р. 730]. Як і раніше більшість підприємств було зосереджено у двох штатах – Новому Південному Вельсі (13,8 тис.) та Вікторії (12 тис.) [140, р. 734].

У гірничодобувній галузі розробляли нові види корисних копалин на найбагатших родовищах бокситів, нікелю, урану, нафти й газу і це дало країні змогу забезпечувати до 65% її потреб в енергетичній сировині за рахунок внутрішніх ресурсів. Поруч із ними в Австралії діяли й старі галузі гірничорудної промисловості – видобуток золота, срібла, вугілля, марганцю, свинцю, олова тощо. З 1962 р. по 1975 р. показники випуску продукції основних галузей гірничорудної промисловості впевнено йшли вгору. Вартість її продукції зростає в сім разів і досягла близько 30% експорту Австралії. Видобуток корисних копалин став іще одним вагомим джерелом експортних надходжень в країну. Величезні доходи цієї галузі залучали представників не тільки австралійського, а й іноземного капіталу, інвестиції якого стрімко зростали. Поряд з англійцями інтерес до Австралії все активніше проявляли американці, японці, французи.

У металургійній промисловості обсяги продукції, що випускалася, зростали значно швидше, ніж в інших галузях обробної промисловості. Так, у 1952–1962 рр. виробництво сталі зросло з 1,5 млн до 4,1 млн т. Таким чином, у середньому, щорічно виробництво сталі збільшувалося на 17%. Якщо 1952 р. в цій галузі було зайнято 26,7 тис. робітників, то 1962 р. – 43 тис., тобто робітників щорічно більшало в середньому на 5%. Все це стало базою для економічного ривка 1950–1960-х рр.: удвічі збільшалося промислових підприємств, утричі зростає вартість виробленої на них продукції; вчетверо піднявся рівень енергопостачання. Серед підприємств обробної промисловості провідні позиції займали металообробні заводи, їх кількість постійно зростала. Оборонні підприємства також динамічно розвивалися. Поряд з великими компаніями прогресувало мале й середнє підприємництво. Сфера послуг стала однією з найдинамічніших в економіці: 1975 р. до неї було залучено близько 55% від загальної кількості працевлаштованих [130, р. 200].

Сукупний національний продукт країни у 1952–1962 рр. збільшувався щорічно в середньому на 5,3%, а робоча сила в середньому по країні – на 2,3% (в обробній промисловості – на 1,1%). У післявоєнне 20-ліття виробництво сталі на душу населення зростало щорічно в середньому на 5%, тоді як у 20-ліття між світовими війнами – лише на 2% [143, р. 230, 233]. У 1962–1966 рр. виробництво сталі показало подальше зростання – з 4260 тис. до 6065 тис. т. Виробництво чавуну в цей час збільшилося з 3400 тис. до 4893 тис. т [141, р. 1067]. Цей процес тривав і у 1970-ті рр. 1970 р. виробництво сталі становило 6,8 млн т, чавуну – 6,3 млн т, а 1975 р. – відповідно 8 млн та 7,6 млн т. Особливо швидке зростання показало виробництво алюмінію. Якщо 1972 р. його вироблялося 2,4 млн т, то 1975 р. – 5,1 млн т [140, р. 966].

Після закінчення війни в сільському господарстві теж поступово зростав рівень продуктивності праці, Австралія стабільно постачала продукти харчування й сільського господарства Великій Британії та іншим державам.

Післявоєнне зростання цін на шерсть забезпечило країні стійкі доходи від її продажу, а поставки продовольства до Європи зміцнили становище фермерів.

Посівні площі за 1950–1975 рр. збільшились у півтора рази з 8,2 млн до 13,9 млн га, з них 8,3 млн га було засіяно пшеницею. До середини 1970-х рр. Австралія виробляла близько 12 млн т пшениці й була одним з найбільших постачальників пшениці на світовому ринку. Проте головною галуззю сільського господарства залишалося вівчарство. Щорічне виробництво шерсті становило 800 тис. т. Кількість овець досягла понад 160 млн голів. З виробництва вовни Австралія лідирувала серед капіталістичних країн. Разом з тим працівників сільського господарства за повоєнний час неухильно меншало й 1971 р. стало 386,4 тис. осіб, що дорівнювало приблизно 7,4% від загальної кількості залучених [140, р. 688].

Сукупний національний продукт країни виріс за 1963–1975 рр. загалом із 16,2 млрд до 59 млрд австрал. дол. [141, р. 621; 140, р. 498].

Зрозуміло, що таке значне зростання економіки призвело до збільшення експортних можливостей Австралії. За 1946–1975 рр. вартість загального австралійського зовнішньоторговельного товарообігу збільшилася з 2,1 млрд до 16,7 млрд австрал. дол. [140, р. 333]. З 1948 р. до 1963 р. тільки шерсть давала не менше за 30% загального доходу від експорту й, понад те, за перше повоєнне десятиліття лише двічі давала менше за 45%. Частка всіх сільськогосподарських товарів становила від 80 до 90% експортної виручки в перше післявоєнне десятиліття та від 75 до 80% – у друге, а товари обробної промисловості – лише 12% [142, р. 110]. 1968 р. загальна вартість австралійського експорту становила 3150 млн австрал. дол., з них лише на частку вовни й пшениці припадало 1026 млн австрал. дол. [144, р. 10]. Вартість експорту всіх сільськогосподарських продуктів перевищувала 2 млрд австрал. дол. Однак, хоча Австралія постачала на зовнішні ринки як сільськогосподарські продукти, експорт промислових виробів за 1960-ті рр. зріс майже втричі. Значно виріс у цей період експорт вугілля та металів. Лише за 1964–1966 рр. вартість експорту продукції гірничорудної промисловості збільшилася з 226,6 млн до 331,2 млн австрал. дол., зокрема вугілля – з 41 млн до 66,5 млн австрал. дол., залізняку – з 76 тис. до 16,9 млн, мідної руди та концентратів – з 6,5 млн до 9,6 млн австрал. дол. [141, р. 1080]. 1968 р. Австралія продала залізняку вже на 46 млн австрал. дол. У 1970-ті рр. експорт металевих руд стрімко зростав. У 1972–1973 рр. його вартість становила 1,3 млрд австрал. дол., а у 1974–1975 р. – 2,3 млрд австрал. дол., або 27% загальної вартості австралійського експорту [140, р. 335].

Зрушення в економіці Австралії змінили структуру зайнятості. На початку 1970-х рр. у сільському господарстві працювало менше, ніж 7,4% загальної кількості залучених (перед війною – 20%), а в обробній промисловості – 23,2% (перед війною – 20%) [140, р. 688]. У галузях господарства з найважчими умовами праці найширше використовувались іммігранти, які в післявоєнні роки були значним джерелом робочої сили країни. У 1947–1961 рр. за рахунок іммігрантів кількість мешканців Австралії зросла майже на 1,5 млн

осіб, що становило 54% зростання чоловічого та 47% зростання жіночого населення [145, р. 7].

Золота доба тривала всі 1960-ті рр. й закінчилася на початку 1970-х. 1972 р. прем'єр-міністром Австралії став Г. Вітлем. Згідно з власним курсом реформ, він 1973 р. зменшив усі тарифи на 25%. Водночас ціни й заробітна плата зростали, що призвело до щорічного підвищення життєвого рівня на 10%. Інфляція, викликана нафтовою кризою 1973 р., призвела до порушень світової торгової інфраструктури та спаду інвестицій. Після 1974 р. у розвинених країнах почалася стагфляція – стагнація виробництва за високих темпів інфляції. Кейнсіанські методи, якими керувалися раніше, виявилися непридатними, але уряд Г. Вітлема ігнорував поради економістів, тому зросло безробіття, майже до рівня 1930-х рр. 1975 р. для зменшення інфляції ухвалили скоротити бюджет, а безробіття перевищило 250 тис. чол. Золота доба Австралії добігла кінця [20, с. 280].

Отже, у 1950–1970 рр. Австралія стала однією з найзбалансованіших економічних систем світу. До економічних успіхів періоду також належать низький рівень інфляції, стабільні ціни та практично повна працевлаштованість населення. Змінилась і сама економічна система: з переважно аграрної держави Австралія перетворилася на індустріально-аграрну.

3.6. ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРАЛІЇ У 1940–1970-х рр.

Формування екологічних проблем в Австралії розпочалося ще на початку XIX ст. Колонізація континенту супроводжувалася масштабним вирубуванням лісів, знищенням багатьох видів флори та фауни, активним розвитком скотарства й гірничодобувної промисловості, поштовх якій дала «золота лихоманка». На континенті почав зростати видобуток вугілля, залізної руди та урану, який перетворився в другій половині XX ст. на провідну галузь

економічного розвитку. Особливість природно-кліматичного потенціалу – розташування у центрі материка посушливих і напівпосушливих непридатних для життя територій – зумовила формування великих урбаністичних центрів на узбережжі, переважно вкритому лісами. Це мало наслідком зростання антропогенного й індустріального навантаження на ці території та появу проблем санітарії, забруднення повітряного й водного простору, погіршення якості питної води, зменшення площі лісів. Хоч Австралію називають «зеленим континентом», територія, вкрита лісами, займає лише 16% усієї території країни [146], тому зменшення площі лісів внаслідок розширення міської забудови і пожеж, що почастишали зі зміною клімату, перетворилось у XX ст. на одну з найгостріших екологічних проблем країни. Це призводить до зміни екосистем, зменшення біорізноманіття, створює загрозу для існування різних видів флори та фауни.

Перші кроки з охорони природи було зроблено в Австралії наприкінці XIX ст. Так, ще 1881 р. у Новому Південному Вельсі прийняли Закон про охорону співочих птахів. Клуб натуралістів цього штату підготував проект закону про охорону місцевих птахів і ссавців, який прийняли зміненим дещо пізніше. Діяльність різних натуралістичних клубів вплинула на створення біля Сіднея 1879 р. першого заповідника в Австралії – Королівського національного парку. Він був другим у світі після Єллоустонського національного парку, заснованого у США 1872 р. На початку XX ст. у багатьох штатах зеленого континенту розгорнувся рух за збереження популяцій тилацинів (сумчастого вовка) і коал. Щоб вирішити проблему швидкого зникнення популяцій деяких видів ссавців було створені дорадчі комітети з місцевої фауни. 1928 р. Консультативний комітет Тасманії з корінної фауни рекомендував створити заповідник для захисту тилацинів, що стало початком руху за охорону тасманійської пустелі. Хоча врятувати цей вид не вдалося й 1936 р. він безповоротно зник, 1937 р. усі штати Австралії прийняли законодавчі акти щодо охорони коал. 1941 р. було захищено від зникнення ще один вид ссавців –

тасманійського диявола (найбільший на сьогодні серед хижих сумчастих ссавців), який зберігся лише на острові Тасманія [147].

З огляду на те, що австралійський континент оточений з усіх боків водою, увага громадськості була прикута й до морської флори та фауни. Важливу роль у житті перших поселенців колоній, розташованих на його території, від початку заселення континенту наприкінці XVIII ст. відігравав китобійний промисел. На початку XX ст. популяція китів почала катастрофічно зменшуватися. Тому 1937 р. Австралія приєдналася до першої міжнародної угоди з регулювання китобійного промислу, 1946 р. – другої. У наступні десятиліття вона підписала понад 40 додатків до цього документа. Продовженням цього напрямку діяльності стало приєднання 1949 р. до Угоди про створення Ради з рибальства в Індо-Тихоокеанському регіоні, відомої сьогодні як Азійсько-Тихоокеанська комісія з риболовлі [148].

Отже, в Австралії перші спорадичні заходи з охорони деяких видів флори і фауни було прийнято ще наприкінці XIX – на початку XX ст., однак вони не були системні. Та й масштаби деградації природних ресурсів були ще незначними. Лише у 1950-х – 1960-х рр., коли екологічні проблеми країни почали загострюватись, серед населення почали поширюватись алармістські настрої. Й, хоча вплив науковців на ухвалення різних державних рішень значив багато, їхніх зусиль уже не вистачало для адекватної відповіді на різні виклики, пов'язані з прагненням багатьох представників бізнесу освоїти багаті природні ресурси країни. Хоча на зростання інтересу до цієї проблеми безпосередньо впливала поступова деградація довкілля зеленого континенту, не варто скидати з рахунку і вплив соціального та екологічного руху, який розгорнувся у США та багатьох країнах Західної Європи в цей період.

Громадськість Австралії активізувалась у кількох напрямках, які лягли в основу формування екологічного руху країни у 1970-х рр. Перш за все, у цей період стали очевидні негативні наслідки ерозії та засолення ґрунтів, що породило рух фермерів місцевих громад по догляду за землею (landcare

movement). З 1945 р. австралійські фермери, а пізніше – й невеликі місцеві групи почали отримувати від урядів штатів фінансову підтримку для збереження на своїх територіях ґрунтів. Такі гранти або позики включали безкоштовні науково обґрунтовані консультації щодо боротьби зі шкідниками або бур'янами та сприяли розширенню лісонасаджень. У 1960-х рр. їх почали надавати населенню великих районів. Паралельно на рівні штатів було запроваджено перші програми збереження ґрунтів та покращення якості питної води, наприклад проекти «Групи охорони ґрунтів Австралії» у штаті Вікторія [149]. Було сформовано групи волонтерів, які взяли участь у реалізації проектів з відновлення природних ресурсів та кращого управління ними, що сприяло об'єднанню фермерів і природоохоронців для вирішення багатьох екологічних питань розвитку окремих територій. Це зокрема стосується біорізноманіття, водного простору та шляхів, розвитку узбережь. Вказане зробило внесок до розбудови «суспільства добробуту» й формування соціальної згуртованості в місцевих громадах. З 1986 р. цей рух набув національного масштабу [150].

Візуальне забруднення довкілля у формі все більшої кількості сміття вплинуло на появу антисміттевого (anti-litter) руху, який ініціювала Дейм Філліс Фрост. До цього її спонукав випадок на дорозі, що стався 1963 р. У маленькому містечку Елфінстоун повз її автомобіль проїхав напівпричіп, з вікна якого вилетіли папірці з рибою та чіпсами, фруктова шкірка і стара замаслена ганчірка. Оскільки банка з пивом відскочила від даху її нової машини, Фрост з'їхала на узбіччя, щоб перевірити пошкодження. Озирнувшись, вона з жахом побачила краєвид – рівнини, вкриті купами паперу, поліетиленовими пакетами, банками та пляшками. Масштаби засмічення справили на неї величезне враження і змусили звернутися до Національної ради жінок з пропозицією зупинити забруднення краєвидів континенту. При її допомозі 1968 р. було створено організацію «Збережи Австралію красивою»,

яка ініціювала перші кампанії з прибирання сміття у штаті Вікторія та в інших місцях [151].

Не менш важливою складовою екологічного руху країни став анти-ядерний (anti-nuclear) рух. Він виник у відповідь на ядерні випробування Франції в Тихому океані, що привернули увагу до видобутку урану в країні [147]. У середині 1970-х рр. було створено кілька груп, які почали досліджувати ядерні проблеми й започаткували рух проти видобутку урану. 1976 р. в місті Перт у Західній Австралії за допомоги організації «Друзі Землі» (FOE) було засновано організацію «Кампанія проти ядерної енергії» (CANE). Осередки CANE також було створено в Аделаїді, Південна Австралія. Незначна фінансова підтримка з боку уряду штату підносила діяльність таких груп на вищий щабель, адже вони змогли залучити кваліфікованих спеціалістів [152]. Аналогічні центри виникли й в інших штатах країни. Багато груп зелених з часом перетворилися на регіональних або національних лідерів у царині захисту довкілля і головних акторів екологічного руху.

«Зелена» течія екологічного руху унаочнена в появі багатьох природоохоронних груп в усіх штатах. Вони зосереджували увагу, в першу чергу, на місцевих екологічних проблемах. Наприклад, у Квінсленді 1963 р. з'явилося «Товариство охорони дикого життя Квінсленду» (WPSQ), яке видавало журнал «Дике життя» й популяризувало як ідею охорони флори та фауни, так і свою діяльність. Разом зі створенням 1965 р. «Австралійським товариством охорони морського середовища» (AMCS) у середині 1960-х р. воно юридично оскаржило заявку промислової компанії на видобуток коралів на Великому Бар'єрному рифі.

Покоління молодих активістів у штаті Вікторія мобілізувало населення проти планів міністра земель розділити частину Малої пустелі та створити там ферми. Це змусило уряд штату створити «Раду з охорони земель для дослідження, консультацій і надання рекомендацій щодо використання державної землі», яка ґрунтовно оцінила цей та інші проекти.

У Новому Південному Вельсі 1968 р. сформувався альянс кількох неурядових організацій, який зумів урятувати половину території озера М'яллі від урядових планів організувати масштабний видобуток піску. Цього ж року Комітет «Колонг», створений для порятунку території південних Синіх гір, який об'єднав 150 організацій, домогся заборони створення вапнякового кар'єру. Ця кампанія відома тим, що вперше в Австралії було використано права акціонерів для протистояння корпорації, яка намагалася реалізувати цей проект [147].

Яскравим прикладом екологічної мобілізації населення є діяльність громадських організацій щодо захисту острова Фрейзер у Квінсленді. Крім унікального піску (а відповідно – і пляжів), цей острів мав поклади рідкісних мінералів, що приваблювало представників бізнесу, які 1966 р. взяли в оренду для видобутку корисних копалин 8665 га, причому без відома власників багатьох земельних ділянок. Це спонукало до тривалої боротьби екологічних груп і свідомих громадян за передання цього острова у власність штату. Найактивнішим захисником острова стала група «FIDO», яка почала 1971 р. громадську кампанію, в результаті якої 1976 р. видобуток піску припинили. Ще до приєднання країни до Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, прийнятої міжнародною спільнотою 1972 р., група лобіювала створення на острові національного парку (1992 р., Фрейзер нарешті включено до списку Всесвітньої спадщини) [152].

Захист озера Педдер, яке розміщене в Тасманії і є одним з найкрасивіших місць австралійського континенту, безперечно, є однією з найгероїчніших сторінок в історії екологічного руху на континенті. 1955 р. 24000 га було відведено для національного парку озера Педдер. Однак 1967 р. Комісія з гідроенергетики штату запропонувала побудувати дамбу на річках Хуон і Зміїній на захід від озера й затопити його для будівництва електростанції та виробництва електроенергії для району Середній Гордон. Для захисту озера екологічні групи зібрали найбільшу на той час в історії штату кількість підписів

під петицією про заборону цього проекту – 10000. Вони також намагалися залучити на свій бік федеральний уряд та ЮНЕСКО. Хоча 1973 р. тасманійські активісти зазнали поразки, під час цієї боротьби було створено першу партію зелених Австралії – «Об'єднану групу Тасманії» (UTG) [153]. Окрім того, цей проект набув всесвітнього розголосу та поставив екологічний рух країни у мейнстрім суспільно-політичного руху 1970-х рр. Водночас «зелені» набули досвіду, який використали 1979 р., у боротьбі з планами уряду штату затопити річку Франклін, яка вважалась однією з останніх великих територій дикої природи у світі, вони виступили згуртованіше й рішучіше. Активісти отримали національну та міжнародну підтримку своєї кампанії, а також застосували тактику прямої дії, що полягала в безпосередньому блокуванні території. Акція «Франклін» стала одним із найбільших проявів громадянської непокори в Австралії, у результаті якої було затримано 1217 осіб. Унаслідок цієї кампанії уряд був змушений відмовитися від ідеї [154].

Варто наголосити, що наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. уряди багатьох штатів почали фінансувати створення регіональних екологічних центрів й підтримувати діяльність деяких екологічних груп, що сприяло поширенню екологічної свідомості та зростанню інтересу до охорони природи.

В цей період у країні почались і дискусії про створення національної природоохоронної організації. Великий вплив на це мав принц Філіп, герцог Единбурзький, засновник «Всесвітнього фонду охорони природи» у Великій Британії, який 1961 р. став його першим головою. Багато дослідників вважають його ініціатором створення всеавстралійської екологічної організації. 1965 р. він відвідав країну, де виступав за більш значущі заходи зі збереження природи, рекомендував їх координувати на федеральному рівні й акумулювати не обкладені податком фінансові пожертви на природоохоронну діяльність і наукові дослідження. Під впливом цих ідей австралійський зоолог та консервационіст Френсіс Нобл Раткліфф провів консультації з колегами з «Організації наукових та промислових досліджень Співдружності» (CSIRO) та

лідерами громадського й екологічного руху щодо створення національної організації з охорони природи. Ф. Н. Раткліфф розглядав збереження природи як одну з трьох найважливіших проблем, що стоять перед людством, поряд з уникненням атомної війни та досягненням расової гармонії. У серпні 1964 р. на конференції в Канберрі було створено таку організацію – «Австралійський фонд охорони природи» (ACF) під патронатом принца Філіпа. Його першим президентом був сер Гарфілд Барвік, тодішній голова Верховного суду. Юридичне оформлення організації відбулося 1966 р. [155].

Під час перших засідань Рада ACF визначила найгостріші й найактуальніші екологічні проблеми країни, які потребували уваги на національному рівні. До них було віднесено зникнення лісових масивів та чагарників, що представляють напівпосушливі екосистеми тропічних лісів, де переважають види евкаліптів (*Mallee Woodlands, shrublands*), деградацію Великого Бар'єрного рифу й екосистем центральної Австралії. Проте внаслідок обмеженого фінансування було вирішено сконцентруватися на захисті рифу від наслідків видобутку та буріння нафти. У 1960-х рр. фонд розробив головні методи природоохоронної кампанії в цій царині на наступні десятиліття. Вона включила дослідження, політичні методи боротьби, екологічну освіту та лобіювання. ACF надавав підтримку іншим природоохоронним організаціям і засновував місцеві відділення [156].

На початку 1970-х рр. до природоохоронної діяльності почали залучатися й органи місцевого врядування, які впроваджували новітні на той час екологічно орієнтовані рішення. Наприклад, у Сіднеї були прийняті «Зелені заборони», що передбачали співпрацю між профспілками та місцевими групами мешканців у боротьбі з руйнуванням старих будівель, мікрорайонів і в насадженні кущів.

Здобутки багатьох «зелених» організацій і груп не лише посприяли поширенню екологічних ідей та залученню населення до підтримки природоохоронної діяльності, а й вплинули на прийняття відповідного

законодавства нового рівня у штатах і створення державних інституцій у царині захисту довкілля. Можна стверджувати, що інституалізація екологічної політики в Австралії розпочалася саме на рівні штатів.

Передовим у цій діяльності був штат **Вікторія**, де 1970 р. прийняли Закон про охорону довкілля. Він став одним із перших у світі правових актів, що впровадив інтегрований підхід і забезпечив стале використання та комплексне управління навколишнім середовищем й участь громадськості у прийнятті рішень. Цей закон не лише заклав принципи екологічної політики (інтеграція економічних, соціальних та екологічних міркувань, обережність, міжгенераційна справедливість, збереження біологічного різноманіття, екологічна цілісність, оцінка впливу на довкілля, спільна відповідальність, ієрархія відходів тощо), а й заклав механізми досягнення цілей [157].

На його основі 1972 р. у штаті було створено Міністерство охорони навколишнього середовища, яке об'єднало установи, що відповідали за виконання окремих законів, прийнятих у попередні десятиліття, зокрема щодо чистого повітря, охорони земель, дичини, ґрунту, національних парків, затоки Порт-Філіп, урегулювання рибальства. Також запрацювала Рада з охорони довкілля. З 1972 по 1979 рр. бюджет міністерства збільшився вп'ятеро, а бюджет Служби національних парків (її створили ще 1915 р.) та кількість співробітників з 1974 по 1979 рр. зросли більш ніж утричі. Розвиток природоохоронної політики штату призвів до збільшення річної кількості відвідувачів парків з 700 тис. до 3,4 млн чол. [158]. З ініціативи міністерства у цей період були прийняті такі правові акти: Закон про створення Вікторіанського фонду з охорони природи (1972 р.), Закон про національні парки (1975 р.), Закон про вплив на довкілля (1978 р.).

У **Новому Південному Вельсі** 1967 р. було створено Національну службу парків і дикого життя [159]. 1971 р. на основі прийнятого на рік раніше закону постала Комісія з контролю за забрудненням. До її повноважень було віднесено: вжиття заходів для контролю рівня забруднення, встановлення

екологічних стандартів і нагляд за їх виконанням, надання спеціалізованих рекомендацій, технічних консультацій та освітніх послуг для державних установ, промисловості й громадськості, адміністрування урядової схеми надання грантів на екологічні дослідження, подання офіційних запитів та проведення екологічних розслідувань і обстежень, вирішення екологічних суперечок. Передусім це стосувалося заходів, що проводилися спільно з інституціями Австралії. У вересні 1971 р. Комісія вперше дослідила забруднення повітря та води, а 1972 р. – вперше публічно розслідувала забруднення природи на острові Кураганг. 1974 р. вона поглинула Департамент навколишнього середовища та Управління контролю за забрудненням повітря й води Комісії охорони здоров'я, що дало їй змогу розширити сферу діяльності. Так, їй було делеговано контроль за виконанням на рівні штату Закону про чисте повітря 1961 р., Закону про чисту воду 1970 р., Закону про контроль за шумом 1975 р. [160].

У **Південній Австралії** політика управління природними ресурсами почала формуватись у відповідь на потребу заохотити охорону водного простору, земель і біорізноманіття. До початку 1970-х рр. у штаті було прийнято лише кілька законів, що регулювали окремі аспекти впливу на довкілля. Вони стосувалися: 1) збереження ґрунтів (Закон про нанесення пісків 1923 р.); 2) управління водними ресурсами (Закон про збереження води 1886 р., 1936 р., Закон про столичне водовідведення 1935 р., Закон про водовідведення Південно-Західного передмістя 1959 р., Закон про водовідведення столичного району (Вудвіль, Генлі та Грейндж) 1964 р., Закон про річку Мюррей Уотерс (водосховище Дартмут) 1971 р.); 3) боротьби з рослинами-шкідниками та іншими шкідниками (Закон про будяк 1852 р.). У 1970-х рр. унаслідок значного загострення екологічних проблем у штаті постало завдання впровадити більш комплексний підхід до охорони природних ресурсів, прийняти гнучкіші й ефективніші закони та створити установи, відповідальні за їхнє впровадження. Тому 1972 р. було створено Департамент навколишнього середовища та

консервації й Служба національних парків і дикої природи. 1972 р. набрали чинності Закон про національні парки та дику природу й Закон про захист узбережжя, а 1978 р. – Закон про ботанічні сади та державний гербарій [161].

У **Тасманії** ще 1915 р. відповідно до Закону про збереження пейзажів було створено Раду зі збереження краєвидів. До її складу увійшли генеральний інспектор, уповноважений залізниць, головний інженер, представник Державного департаменту туризму і «трое джентльменів, які були ентузіастами у галузі збереження декорацій». Основна функція Ради полягала в рекомендації для створення заповідників територій, що представляли науковий або історичний інтерес, а також управлінні ними самостійно або через допоміжні органи [162]. Згідно з Законом про захист тварин і птахів від 1928 р. було засновано Раду з охорони, яка впроваджувала рекомендації Ради зі збереження краєвидів. Однак ця рада користувалася досить розмитими критеріями оцінки територій, на яких потенційно міг бути створений заповідник – «сценічне чи історичне значення». Відсутність наукового підходу та коштів і обмежена діяльність цієї установи (радше консультативна) мали наслідком низьку ефективність охорони дикого життя в Тасманії. Тому 1970 р. уряд штату прийняв Закон про національні парки, згідно з яким було створено Службу національних парків і дикої природи, яка фактично поєднала функції вказаних рад. Крім цього, 1972 р. запрацював Департамент навколишнього середовища. Головним правовим актом, довкола якого почало формуватись екологічне законодавство штату, є Закон про охорону навколишнього середовища, прийнятий 1973 р. Він регулював діяльність щодо забруднення повітря, води та шуму, поводження з відходами. Окремі аспекти природоохоронної діяльності цього періоду регулювали Закон про місцеве самоврядування 1962 р., Закон про національні парки та дику природу 1970 р., Закон про зрошення 1973 р., Закон про коронні землі 1976 р. [163].

У **Західній Австралії** Закон про охорону навколишнього середовища набрав чинності 1971 р. Його мета полягала у створенні адміністративного

органу, який би відповідав за таку діяльність. 1972 р. на його основі було створено Міністерство охорони навколишнього середовища, яке підпорядковувалось уряду, однак надавало йому, як і профільному міністру, незалежні консультації з екологічних питань (1974 р. його перейменували на Міністерство охорони й довкілля). Головними принципами діяльності установи були визначені такі: досягнення балансу між охороною довкілля і розвитком, важливість участі громадськості в екологічному управлінні, розуміння більшої ефективності превентивних заходів з охорони навколишнього середовища. Міністерство відігравало ключову роль у розробленні політики охорони довкілля штату [164].

Єдиним австралійським штатом, де у 1970-х рр. не було створено державної установи з охорони навколишнього середовища, був **Квінсленд**. Водночас у ньому ще 1944 р. набрав чинності перший в країні Закон з контролю за забрудненням води, що стало наслідком забруднення річки Герберт стоками від днопоглиблювальних робіт. Й хоча для того часу він був досить прогресивним, його дія була обмеженою. Як уже було наголошено, до 1970-х рр. закони, що приймалися у всіх штатах Австралії, регулювали якийсь один вузькоспеціалізований напрям впливу на довкілля і не були комплексні. Практика розв'язання суперечок з бізнесом полягала в регулюванні забруднення шляхом компромісів з забруднювачами на противагу його запобіганню. Лише у 1970-х рр. підхід до регулювання діяльності промислових підприємств почав змінюватися й у нове законодавство були включені принципи оцінки впливу на довкілля, попередження забруднення та дійові механізми покарання забруднювачів [165].

Щодо територій у складі Австралії, то державні органи, відповідальні за впровадження екологічної політики, було створено дещо пізніше – у 1990-х рр. Проте в 1970-х рр. у них набрали чинності кілька законів, які мали певне екологічне спрямування. У Північній території це Закон про сміття 1972 р., який встановлював штрафи за залишення сміття в громадських місцях і чітко

регламентував місця та процедуру збирання сміття [166], в Австралійській столичній території це Закон про озера 1976 р., спрямований на використання території озера Берлі Гріффін [167].

Інституалізація природоохоронної діяльності на рівні штатів сприяла формуванню екологічної політики на рівні країни. 1972 р. уряд Австралії на чолі з прем'єр-міністром Вітламом створив кілька нових міністерств, зокрема Департамент навколишнього середовища й консервації, на який було покладено завдання охорони природи, охорони та використання водних ресурсів і управління діяльністю заповідників. 1975 р. на його основі з'явився Департамент навколишнього середовища [168].

В цей період було сформовано механізм екологічного управління Австралії: розподілено повноваження між федеральним урядом і урядами штатів із захисту довкілля. На Співдружність покладено функцію охорони навколишнього середовища з урахуванням інтересів усієї нації, а на штати – розв'язання місцевих проблем. Це зумовлено специфікою політичного устрою країни й тим, що юридично земля перебуває у власності штатів. Хоча цю систему часто називають «подвійним регуляторним підходом», на практиці навіть створено три рівні екологічного управління в країні, позаяк уряди штатів і територій часто делегують вирішення багатьох питань місцевим органам влади.

Підкреслимо, що Конституція Австралії не містить прямих положень, що вказують на повноваження парламенту Співдружності приймати закони про навколишнє середовище. Однак Співдружність може здійснювати екологічне регулювання, спираючись на низку непрямих конституційних повноважень. До них відносяться, зокрема, повноваження щодо зовнішніх справ (на основі зобов'язань країни за міжнародними угодами) та відносин з корпораціями. Крім того, виконання багатьох законодавчих актів екологічного спрямування (як національних, так і міжнародних) покладається на кількох керівників органів державної влади, передбачених Конституцією, що гарантує їхню імплементацію

навіть у разі оскарження [169]. Прикладом використання цього механізму в 1970-х рр. є вирішення конфлікту інтересів бізнесу та захисту довкілля під час низки судових процесів з корпораціями. Суттєвий перелік виключних повноважень Співдружності, передбачених Конституцією, дозволив судам використовувати принципи законодавчого тлумачення для підтримки її зусиль щодо регулювання політики, яка впливає на довкілля. В результаті Співдружність змогла законодавчо закріпити широкий спектр екологічних питань, включаючи деякі найважливіші екологічні акти, такі як Закон про охорону навколишнього середовища (вплив пропозицій) 1974 р., та прийняті 1975 р. Закон про охорону національних парків і дикої природи, Закон про морський парк Великого Бар'єрного рифу та Закон про Австралійську комісію зі спадщини [170].

Безпосередньою компетенцією федерального уряду є приєднання до міжнародних угод із захисту довкілля. В цьому контексті наголосимо, що міжнародний вектор є важливим напрямом екологічної політики Австралії. Після Другої світової війни країна приєдналася до низки міжнародних угод щодо охорони різних видів флори та фауни: Міжнародної конвенції про захист рослин (1952 р.), Міжнародної конвенції про запобігання забрудненню моря нафтою (1954 р.) з поправками, включаючи поправки щодо Великого Бар'єрного рифу (1971 р.), Угоди про захист рослин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (1956 р.). З огляду на нові екологічні загрози вона стала стороною Паризької конвенції про відповідальність третіх сторін у ядерній енергетиці (1960 р.), Угоди між урядами Австралії, Аргентини, Бельгії, Чилі, Французької Республіки, Японії, Нової Зеландії, Норвегії, Південно-Африканського Союзу, Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії й Сполучених Штатів Америки щодо мирного використання Антарктиди (1961 р.), Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду (1963 р.), Міжнародної конвенції про створення Міжнародного фонду компенсації за

збитки, спричинені забрудненням нафтою, від 18 грудня 1971 р. (1971 р.), Конференції про створення Міжнародного фонду компенсації збитків забрудненням нафтою (1971 р.). Також 1956 р. країна вступила до Міжнародного агентства з атомної енергії [171].

Розуміння неможливості самотійно вирішити екологічні проблеми, які все частіше почали набувати регіонального та глобального рівня, зумовили активну участь країни у міжнародній екологічній співпраці. Австралія одна з перших підтримала ініціативу ООН провести світову конференцію з охорони довкілля й узяла активну участь у її підготовці. Хоча вона не ввійшла до підготовчого комітету Конференції ООН з навколишнього середовища, що відбулась у Стокгольмі 1972 р., представники країни долучилися до його діяльності як спостерігачі. Також експерти країни постійно відвідували зустрічі міжурядових робочих груп. Під час загальних дебатів у Генеральній Асамблеї ООН 22 вересня 1969 р. міністр закордонних справ Австралії присвятив велику частину промови майбутній конференції, виклавши погляди уряду на досягнення Організації Об'єднаних Націй в охороні довкілля та в підготовці цієї зустрічі.

Нарівні зі 113 країнами світу країна підписала Декларацію Конференції Організації націй з проблем навколишнього середовища людини, після якої діяльність у цій царині помітно розширилась і поглибилась. Документи, до яких Австралія приєдналася протягом 1970-х рр., віддзеркалюють розуміння важливості глобального об'єднання зусиль у цій царині й головні екологічні проблеми, які турбували міжнародну спільноту в цей час – транскордонне забруднення атмосфери та водного простору, деградація флори й фауни. В цей період країна стала стороною низки міжнародних угод: Конвенції про запобігання забрудненню моря шляхом скидання з кораблів і літаків (1972 р.), Угоди про продовження дії Угоди про регіональну кооперацію з досліджень, розробок та підготовки кадрів, пов'язаних з ядерною наукою та технологіями (1972 р.), Угоди між Австралією, Японією й Міжнародним агентством з атомної

енергії (МАГАТЕ) про застосування гарантій Агентства стосовно цих урядів (Австралія, Японія) про співпрацю з мирного використання атомної енергії (1972 р.), Міжнародної конвенції про запобігання забрудненню з кораблів (1973 р.), Конвенції про охорону світової культурної та природної спадщини (1975 р.), Міжнародної конвенції про торгівлю певними видами дикої природи (1976 р.), Протоколу до Конвенції 1979 р. Про транскордонне забруднення повітря важкими металами на великі відстані (1975 р.), Угоди про міжнародну енергетичну програму (1979 р.), Конвенції про транскордонне забруднення атмосфери на великі відстані (1979 р.), Конвенції про роботу в рибному секторі, прийнятої Конференцією на її 96-й сесії Конвенції Південнотихоокеанського форуму про рибне господарство (1979 р.) [171]. Особливістю екологічної співпраці Австралії цього періоду є широка увага до проблем охорони морського простору від забруднення; рибальства; перевиллову риби та спроба його врегулювати як на регіональному, так і на світовому рівнях.

Маємо наголосити, що Парламент країни приділяв і приділяє велику увагу виконанню міжнародних зобов'язань країни. Це вказано на сайті Парламенту, в розділі «Повноваження Співдружності щодо довкілля», де зазначено, що повноваження Співдружності в цій царині проявляються у «можливості регулювати будь-які справи, що трапляються за межами Австралії, реалізовувати угоди, учасником яких є країна, шляхом прийняття відповідного законодавства та контролю за будь-якою справою, яка є внутрішньою чи міжнародною, незалежно від будь-якої угоди» [172]. Комітет Сенату з навколишнього середовища, комунікацій, інформаційних технологій і мистецтв заявив, що Співдружність повинна повно й ефективно реалізовувати свої повноваження щодо переговорів, реалізації та виконання міжнародних екологічних програм [172].

Отже, наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. в Австралії почав розвиватись екологічний рух, який вплинув не лише на формування свідомості

широких кіл громадськості й залучення їх до природоохоронного активізму, а й на інституалізацію відповідної діяльності на рівні штатів та федерації. У цей період відбувся перехід від фрагментарних заходів окремих штатів з охорони природи до формування державної екологічної політики, було прийнято низку законодавчих актів нового типу, які закріпили головні принципи відповідної діяльності, вдосконалено механізми контролю, моніторингу та оцінки й конкретні програми для їх виконання. Також було закладено засади механізму екологічного менеджменту Австралії й розподілено повноваження Співдружності та штатів, почав активно розвиватися міжнародний вектор державної екологічної політики.

3.7. РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В АВСТРАЛІЇ

Подорож і туризм – два нерозривних поняття, які характеризують певний образ життя та діяльності сучасної людини. Це відпочинок, активна розвага, спорт, пізнання світу, торгівля, лікування тощо. Однак завжди при цьому присутня характерна дія, яка визначає й відокремлює власне подорож від решти сфер діяльності – переміщення людини в іншу місцевість або країну, на інший континент, відмінні від його звичайного місцезнаходження або проживання.

Туризму розширює світогляд людини, підвищує її інтелект і дає змогу поєднати відпочинок з пізнанням навколишнього світу, вивченням життя, історії, культури, звичаїв інших країн та народів. Австралія відкриває широкі можливості для туризму: унікальні пейзажі та природні пам'ятки; культура корінних народів і їх спадщина; визначні місця та архітектурні шедеври; доброзичливе, толерантне населення, що складається з різних етнічних груп, і все це в одній країні, на одному континенті. Туризм сприяє збереженню та розвитку історико-культурної спадщини, веде до гармонізації відносин між різними країнами та народами, спонукає політиків, громадських діячів,

недержавні організації та комерційні структури брати активну участь у збереженні та оздоровленні довкілля [173].

Туризм є однією з найбільших галузей австралійської економіки та демонструє значну динаміку росту. Австралія – унікальна держава в Південній півкулі, що займає цілий континент, а також острови Тасманія, Кенгуру, Мелвілл та ін. Це шоста за площею країна світу. Її омивають два океани – Тихий та Індійський, а також чотири моря: Арафурське, Коралове, Тиморське й Тасманове. Єдиний континент де немає льодовиків і вулканів. Велику частину території країни займають пустелі й напівпустелі, родючі землі пролягають на сході та південному заході, а на півночі розташовані рідколісся, савани. Однак, не дивлячись на значний природний туристичний потенціал, для динамічного розвитку цієї сфери необхідна постійна увага з боку влади й суспільства.

Країна має величезний природно-ресурсний потенціал. 1788 р. на місці першого поселення європейців у районі сучасного міста Сіднея було піднято британський національний прапор, що означав початок нової історії для континенту. Спочатку Австралія була місцем заслання британських каторжників. Але також на нововідкриті землі рушив потік переселенців у пошуках дешевих земель, золота, удачі й нових перспектив.

Австралія є осередком дуже красивих місцевостей, унікальної флори і фауни. Загальновідомо, що зелений континент – молода країна. Серед мігрантів, що склали основу австралійського суспільства були представники різних, переважно європейських, країн та фактично усіх соціальних груп. Разом з корінними народами вони «сформували» образ своєї нової батьківщини.

Величезна країна змогла поєднати естетику урбанізму з незайманими природними об'єктами. Досі саме сюди туристи приїжджають, щоб відвідати найкращі екологічні парки у світі, а також помилуватися творіннями сучасного архітектурного та інженерного мистецтва. Також країна відома як популярна локація для серфінгу. Широкі узбережжя з білим піском, а також бурхливі океанічні хвилі чудово підходять для такого спорту. Активний відпочинок в

Австралії – це один із головних видів туризму. Природні особливості й рельєф сприятливі для скелелазіння, альпінізму тощо. Щоб відчувати дух і атмосферу Австралії, варто відвідати її головні природні об'єкти, ознайомитися з сучасним мистецтвом урбанізму, а також обов'язково скуштувати кілька національних страв. Така подорож запам'ятається на довгі роки.

Історія австралійського туризму сягає колоніальних часів, коли родичі перших іммігрантів приїжджали до п'ятого континенту, щоб їх відвідати на новому місці.

Незважаючи на це, через повільні й незручні способи пересування, а також через величезні відстані, що розділяють австралійські міста, подорожі, як правило, обмежувалися найважливішими поїздками у цілях бізнесу, торгівлі, пошуку роботи тощо. Ситуація дещо змінилася з появою залізниці, яка зробила переміщення більш зручними та безпечними.

Після Другої світової війни неухильно зростала кількість подорожей з будь-якими цілями. В цей період було засновано Австралійську національну туристичну асоціацію з бюро у Великій Британії та США [174]. Організація отримала державне фінансування на додаток до внесків від представників промисловості й активно пропагувала країну за допомогою плакатної кампанії, а з 1934–1974 рр. – через журнал «Walkabout» [175]. З серпня 1946 р. «Walkabout» також став офіційним журналом щойно створеного Австралійського географічного товариства (AGS), заснованого за рахунок гранту 5000 фунтів стерлінгів від ANTA, його банерний індекс містить напис «Journal of the Australian Geographical Society». Зараз цю роль виконує Журнал «Australian Geographic». Пізніше за підтримки Австралійської національної асоціації реклами, а згодом і Австралійської туристичної комісії, він отримав назву «Australia's Way of Life Magazine».

Туристи пересувалися переважно залізницею та морським транспортом, епоха сімейних автомобілів почалася лише в 1930-х рр. Автомобільні поїздки здійснювалися всередині держави переважно на короткі відстані. Австралія

відчула наслідки зростання індустрії міжнародних подорожей після Великої депресії, коли 1934 р. було організовано перші круїзи між Новою Зеландією та Австралією. Справжній бум міжнародного туризму Австралія пережила у 1960-х рр. зі зростанням кількості комерційних міжнародних рейсів. За останні два десятиліття туристичний потік до Австралії з інших країн, суттєво зріс: кількість відвідувачів п'ятого континенту зросла – з 2,5 млн 1992 р. до 8,7 млн 2019 р.

Після Другої світової війни поява нових, більш досконалих, транспортних засобів, разом з підвищенням рівня життя та енергійною рекламою, перетворили міжнародні подорожі на масове явище. Нові океанські лайнери значно скоротили час у дорозі, а подорожі на автомобілі й автобусі стали більш зручними та доступними у багатьох країнах. Авіап перевезення стали більш доступними та швидкими, а також безпечнішими та дешевшими. Початок епохи реактивних літаків 1960 р., коли великі лайнери почали перевозити за один рейс понад 100 пасажирів зі швидкістю приблизно 600 миль на годину, відстані між пунктами призначення фактично «скоротилися» вдвічі, відповідно до часу перебування в дорозі. Підвищення рівня життя в Австралії в післявоєнний період, призвело до збільшення витрат на туризм, що зробило цю галузь дуже важливою для національної економіки [176].

У світлі того, що Австралія є чи не найдивнішим материком на планеті, неважко припустити, що ця країна – благодатне місце для туризму. Такий висновок буде слушним, бо туристична галузь і справді є важливою складовою австралійського суспільного життя й приносить державі солідний прибуток.

Австралія, як і США, Мексика або Нова Зеландія, розташована на території, котру до прибуття європейців населяли аборигени. Їхня культура та вірування дуже контрастують із традиціями Старого світу. На відміну від деяких інших країн, Австралія змогла зберегти унікальні природні об'єкти в первозданному вигляді. І хоча кількість місцевого населення в епоху британської колонізації суттєво скоротилася, їхня культура збереглась навіть у

скелях, які дбайливо охороняє держава. Головні пам'ятки Австралії – зазвичай давні об'єкти. У печерах національних парків на скелях і камінні збереглися написи, котрі залишили аборигени понад 30 тис. років тому. Тут же було виявлено один з найдавніших зразків людських решток у світі. Австралія пропонує туристам з'єднатися з природою, полюбити її, поринути в містичний світ аборигенів. Таємниче озеро Хіллер на острові Міддл є одним з найдивовижніших водних об'єктів у світі. Води озера Хіллер завжди ніжно-рожеві. Ця яскрава пляма води оточена найчистішим білим піском і сіллю, а також соковитими евкаліптовими лісами. Досі причина появи такого відтінку води залишається загадкою. Гіпотези про те, що воду забарвлюють особливі мікроорганізми або їхню взаємодію з солями, були спростовані ще в середині минулого століття. Втім, дивовижна природа цієї країни є суцільною загадкою.

Австралія має особливий клімат, завдяки якому відпочинок та подорожі країною стануть унікальним досвідом. Континент розташований у трьох кліматичних поясах. У північній частині це субекваторіальний клімат з комфортною середньою температурою 24 градуси і високою вологістю. Центральна частина країни вирізняється сухим та вологим тропічним кліматом. У деяких місцях тут комфортна для відпочинку температура, особливо в курортний сезон. Але є сухі місця з пустельними випаленими територіями. У західній частині країни переважає приємний субтропічний клімат. Оскільки екологічні природні парки та курортні зони рівномірно розташовані по всій території країни, турист зможе відпочити тут у будь-яку пору року. М'які кліматичні умови підходять для оздоровчого туризму. Особливо приємно відпочивати в регіонах, де за вікнами готелю океан чи море, а довкола – тропічні зарості.

Унікальне довкілля, багата історія й культура, мультикультурне суспільство, високоякісна їжа та вина роблять Австралію популярним для туризму напрямком. Туристична галузь робить великий внесок у структуру

експортних доходів Австралії. Частка кулінарного та винного напрямків туризму також збільшується відповідно до зростання міжнародної репутації Австралії, як виробника високоякісних напоїв та постачальника вироблених у регіоні, харчових продуктів. Австралія також є привабливим міжнародним напрямком для корпоративних заходів, бізнес-подій і зустрічей. Найбільше туристів прибуває до Австралії з Нової Зеландії, потім у списку лідерів ідуть Китай, США, Велика Британія, Сингапур, Японія, Малайзія, Південна Корея, Індія, та Гонконг [177, 178].

Особливість австралійської кухні – це суміш кулінарних традицій Європи, Середземномор'я й Азії. Наприклад, мешканці країни залюбки обідають традиційним «пирогом-поплавком», що має м'ясну начинку і подається з томатним соусом та гороховим пюре. При цьому національна кухня не позбавлена і кулінарних традицій аборигенів. У ресторанах часто готують м'ясо страуса ему, кенгуру, крокодила. У страви додають анісовий мирт, тасманійський перець, горіхи макадамія, а також пальчикові лайми й австралійський шпинат. Один з найцікавіших смаколиків, що пропонує австралійська кухня туристам, – це солоні паста Веджимайт. Її готують з додаванням горіхів і дріжджового екстракту. Паста легко замінює джем, який намазують на тости чи крекери.

Отже, з приїздом у нову країну, а особливо в таку, як Австралія, туристи мають можливість не лише помилуватися неповторними краєвидами, а й скуштувати цікаву національну кухню й здобути новий гастрономічний досвід.

Основними туристичними центрами Австралії є прибережні міста: Сідней, Канберра, Брісбен і Мельбурн. Однак, існують й інші відомі туристичні напрямки: регіональний Квінсленд, Золотий берег і Великий Бар'єрний риф (найбільший риф у світі). Не менш цікавими є такі локації як Улуру, австралійська глибинка та Тасманійська пустеля. Унікальна австралійська дика природа є ще одним важливим об'єктом туризму країни.

Одним з туристичних центрів Австралії є Мельбурн. Місто вважається одним із основних комерційних, промислових та культурних центрів Австралії. Мельбурн також часто називають «спортивною й культурною столицею» країни, бо там проходять багато спортивних і культурних подій. Місто тісно пов'язане з туристичною галуззю. По-перше, мешканці Мельбурна багато подорожують за кордон і між штатами, а також регулярно відпочивають на прибережних курортах та в будинках відпочинку поблизу. По-друге, Мельбурн є воротами до інших напрямків, насамперед завдяки своєму морському порту, а також через аеропорт Мельбурна в Туллараміні. По-третє, і, мабуть, найпомітніше, Мельбурн і сам є важливим туристичним напрямком. 2003 р. загальна кількість оплачених в готелях міста ночей склала 23 млн за рахунок закордонних відвідувачів та 20 млн ночей оплатили туристи з інших регіонів Австралії. Такі показники роблять Мельбурн другим за популярністю місцем в Австралії, що поступається лише Сіднею.

Після золотої лихоманки Мельбурн став основним напрямком для внутрішніх туристів, особливо зі штату Вікторія. Основними визначними подіями того періоду були заходи, організовані державними установами, такі як Кубок Мельбурна чи Сільськогосподарське шоу. Також, великою популярністю користувався Мельбурнський зоопарк. Історія Мельбурна як туристичного центру почалася багато десятиліть тому. Ще 1888 р. Столітня міжнародна виставка зібрала близько 2 млн відвідувачів. Щоб допомогти цим туристам, Вікторіанські залізничники створили «Довідковий офіс» на станції Спенсер-стріт. Після завершення виставки цей офіс став постійним туристичним бюро. Наступних 70 років саме Вікторіанські залізничники відігравали провідну роль в розвитку туризму в штаті[179].

З 1960-х рр. зниження цін на авіап перевезення зробили Мельбурн доступнішим для туристів з інших країн. Більшість відпочивальників прибували зі Східної Азії, Великої Британії, Північної Америки та Північної Європи. В цей період, провідна роль в туристичному маркетингу перейшла від Вікторіанських

залізничників до таких організацій, як Австралійська туристична комісія (тепер Tourism Australia), Tourism Victoria, Мельбурнський конгрес і бюро відвідувачів тощо.

Не маючи усіма впізнаваної пам'ятки (наприклад, як Сіднейський міст Харбор-Брідж), Мельбурн як туристичне місце просуває широкий спектр загальних атрибутів. Сюди входять магазини, ресторани, трамваї, спорт, сади, архітектурна спадщина XIX ст., виноробні події та фестивалі. Європейський колорит Мельбурна часто підкреслювався, з погляду як особливостей його побудови, так і завдяки традиційній культурі кафе та інших закладів в центрі міста. Серед основних визначних пам'яток міста, можна виділити Мельбурнський зоопарк, заповідник Хілсвілл, Пуфінг Біллі та Королівський ботанічний сад.

За межами Мельбурна але неподалік від міста, основними туристичними аттракторами є Соверен-Хілл у Баллараті та Парад пінгвінів на острові Філіп. Зазвичай більшість гостей залишаються на ніч у Мельбурні та відвідують їх під час одноденних поїздок. Про популярність міста свідчить, наприклад, той факт, що 2003 р. 89% міжнародних відвідувачів штату Вікторія було зареєстровано саме в Мельбурні.

Останніми роками в Мельбурні робиться великий акцент на розвитку інформаційних центрів, як туристів, так і місцевих мешканців. Як і в інших великих містах, вони розташовані в занедбаних районах, таких як портові та залізничні райони, і поєднують магазини, ресторани й туристичні визначні пам'ятки. Прикладами є площа Федерації (місце інформаційного центру для відвідувачів Мельбурна), Саутбенк і Доклендс [180].

В Австралії розташовані деякі всесвітньо відомі об'єкти, що входять до найвидатніших пам'яток культури. Під час подорожі по Австралії туристи мають чудову можливість відвідати ці унікальні локації.

Мабуть чи не найвідомішою будівлею країни є Сіднейський оперний театр Оперний театр, що є символом міста Сідней та Австралії в цілому.

Завдяки унікальному дизайну будівлю Оперного театру було оголошено об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Щороку його відвідує 8,2 млн людей. Тут є театри, студії, концертний зал, виставкові зали та кінотеатр, проте найбільше туристів вабить саме зовнішній вигляд будівлі.

Ще одним відомим на весь світ об'єктом Австралії є Великий Бар'єрний риф, що являє собою найбільшу у світі споруду утворену живими організмами й занесений до списку Всесвітньої спадщини. Великий Бар'єрний риф, який видно навіть з космосу складається з тисяч зв'язаних між собою сегментів, найбільш масивні з яких знаходяться в його північній частині. Риф є домом для понад 3000 коралових рифів, 600 континентальних островів, 300 коралових рифів і мангрових островів. Понад 2 млн туристів на рік приїжджають, щоб відчувати риф під час підводного плавання, або поспостерігати за ним з човна зі скляним дном або гідроплана [181].

Окрім Великого Бар'єрного рифу, іншим об'єктом Всесвітньої спадщини є гірський масив Улуру (колишня скеля Айерс), він розташований у національному парку Улуру-Ката Тьюта на Північній території. Одним з елементів, що підкреслює унікальність Улуру є його оранжево-бурий колір. Майже червоний моноліт має висоту 348 метрів і є популярним пунктом призначення для тих, хто подорожує вглиб материка. Улуру приваблює понад 300 000 відвідувачів щороку. Схід і захід сонця є особливо популярними часами для відвідувань, оскільки кольори скелі та навколишньої місцевості змінюються під впливом мінливого світла. Улуру, національний парк Какаду та острів Фрейзер є одними з найвідоміших природних пам'яток Австралії. Улуру виграв австралійську премію Qantas Australian Tourism Awards 2013 р. і був визнаний найкращою великою туристичною визначною пам'яткою Австралії [182].

Бонді-Біч – це культовий австралійський пляж, де зокрема, діє один із найстаріших у світі клубів для серфінгу. Розташований в Новому Південному Вельсі, пляж відомий чудовим розташуванням у центрі міста й фантастичними краєвидами. Бонді-Біч є домом для багатьох культурних заходів, які

відбуваються протягом року, він поруч із різноманітними кафе, ресторанами та іншими пляжними пам'ятками. Понад 1 млн відвідувачів приїжджає на пляж щороку.

Ще однією популярною туристичною локацією є розташоване в штаті Квінсленд місто Херві-Бей, яке здобуло славу завдяки широким можливостями спостерігати за китами і дельфінами. Хоча на узбережжі Австралії є багато інших місць, де можна побачити китів, Херві-Бей вважається своєрідною столицею спостереження за найбільшими в світі тваринами. Затока поряд з містом є важливим соціальним центром для горбатих китів, які мігрують вздовж узбережжя з квітня по жовтень.

Острів Фрейзер площею 1840 км² вважається найбільшим піщаним островом у світі. 1992 р. його включили до списку Світової спадщини ЮНЕСКО як неповторну природну пам'ятку. Цей найбільший острів штату Квінсленд, вже 5000 років тому заселяли люди. На острові є тропічні, евкаліптові й мангрові ліси, валлі та торф'яні болота, піщані дюни, прибережні вереси. На острів можна дістатися поромом з Рівер-Хедс (на південь від затоки Херві), чартерним рейсом з аеропорту Маручідор або обравши інші шляхи, яких є чимало.

Унікальними водними об'єктами Австралії є Озеро Гіппсленд та острів Кенгуру. Гіппсленд, або, як його ще називають, «Вогонь з пекла», привертає увагу туристів будь-якої пори року. Вдень це просто гарне озеро, оточене папоротевими чагарниками та мальовничими стрімчаками. Але вночі вода в ньому починає світитися яскравим блакитним світлом, ніби озерну гладь пронизують язики полум'я. Таємницю такого світіння розкрили давно. Особливі рослини та мікроорганізми, які вподобали дно водойми, наділені здібностями біолоюмінесценції (свічення). Підібравши тури в Австралію з відвідуванням Гіппсленду, можна отримати масу задоволення та відчуття справжнього природного дива.

Якщо подумати про першу асоціацію з Австралією, то практично відразу спливає назва одного з головних символів країни – кенгуру. На честь нього названо один із найбільших австралійських островів. На території острова Кенгуру проживають ще й унікальні стародавні тварини, які збереглися завдяки щасливому випадку. Тут чудово почуваються качконоси, опосуми, коали, карликові пінгвіни. Ця земля довго була ізольована від зовнішнього світу. Сьогодні тут розташовані національні та резерваційні парки, які дбайливо охороняються.

Значний потенціал туристично-рекреаційних ресурсів викликає великий потік мандрівників з різних країн світу, який постійно збільшується. Кошти, що надходять в економіку країни від туристських витрат, сприяють її розвитку. Зростання попиту на туристичний продукт прискорює його виробництво та збільшує обсяги продажів, активізує споживчий ринок у туристичних центрах, сприяє зростанню інвестиційної привабливості туристичної галузі Австралії.

Сукупність усіх цих факторів свідчить, що країна-континент має суттєві передумови для подальшого розвитку туристичних напрямків, створення нових форм туристичних продуктів, реалізації свого потенціалу та ефективного використання туристичних ресурсів, особливо на малоосвоєних територіях. Загалом, перспективи розвитку туризму в Австралії скеровані на підтримку зрівноваженого розвитку території. Перш за все це збереження природної та історико-культурної спадщини з одночасним підвищенням її популярності серед туристів, модернізація наявної та створення нової туристичної інфраструктури, використання найкращого світового досвіду в запровадженні туристичних продуктів і підвищення якості обслуговування туристів. Велика увага приділяється інноваційним та інвестиційним проектам із туризму.

3.8. СТРАТЕГІЇ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ АВСТРАЛІЇ ПІД ЧАС БУДІВНИЦТВА «СУСПІЛЬСТВА ДОБРОБУТУ» (1940–1970 рр.)

Концепція «суспільства добробуту» є невід’ємною частиною теорії «соціальної економіки». «Соціальна економіка», за висловом Р. Мішра, вивчає закони та закономірності «розширеного порядку людської співпраці», шукає «соціальний компроміс», аби створити «загальний добробут» у нашому складному й суперечливому світі [183].

Концепція «суспільства добробуту» ґрунтується на визнанні того, що люди здебільшого – наймані працівники, тобто економічно залежні особи. Тому мета «держави добробуту» – зменшити болісні наслідки економічної залежності, що неминуче загрожують людині в сучасній ринковій економіці, де пріоритетом є підвищення ефективності економічної системи, пом’якшити суперечності між негативними соціальними наслідками розвитку ринкового середовища, заснованого на вільній конкуренції, та реальними можливостями існування й відтворення кожної особи в цій системі організації господарства. Як справедливо зазначив Ф. Кастлес: «Держава добробуту все більше стає гарантом конструктивної плюралістичної солідарності та соціальної рівноваги» [184, р. 537].

Історичний розвиток концепції «суспільства добробуту» (від вибіркового до майже універсальних програм соціального забезпечення, від мінімальних до оптимальних стандартів виплат, від належного збереження прибутків до повного комплексу соціальних послуг) без сумніву пов’язаний із розвитком профспілкового руху. Два найхарактерніші типи визначення добре ілюструють цю дилему. Одне з них формулює суть «суспільства добробуту» в термінах мінімальних стандартів у сферах доходів, охорони здоров’я, житла, продуктів та освіти, котрі держава забезпечує як компонент політичних прав кожного громадянина [185, с. 45].

У другому випадку «суспільство добробуту» ототожнюється зі свідомим використанням державної влади для модифікації ринкових сил у трьох відносинах: гарантувати мінімум доходу окремим індивідам і сім'ям, незалежно від ринкової ціни їхньої власності й роботи; обмежити незабезпеченість, давши окремим індивідам та сім'ям можливість упоратися з різними непередбаченими обставинами; гарантувати для всіх громадян, незалежно від класу й статусу, найкращі стандарти соціальних послуг, доступних на даний момент.

Конституція Австралії не містить прямих вказівок на соціальність держави, лише за формальною ознакою одне її положення можна розглядати як визнання даного принципу. Так, згідно з пунктом 5 ст. 51 Конституції Австралії від 1900 р. (що набула чинності 1901 р.), який містить перелік законодавчих повноважень Парламенту Австралії, Парламент, з урахуванням положень даного конституційного акта, має право приймати закони для забезпечення миру, порядку, надання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, надання пенсій удовам, грошового забезпечення для дітей, надання допомоги з безробіття, хвороби, лікарняних і фармацевтичних виплат, надання медичних та стоматологічних послуг, виплат студентам і сім'ям. На регіональному рівні ситуація дещо інша. Аналіз конституційних актів штатів і територій Австралії дав змогу виявити в деяких з них більш виражене визнання принципу соціальності держави. Відповідні положення зазначених нормативно-правових актів є досить схожими.

Якщо говорити про термінологію, то в зазначених актах використовується саме поняття «достатку», а не «соціальності», проте в цьому дослідженні ми використовуємо обидва терміни як синонімічні. Звернемося до неоднозначної історії розвитку соціальної держави в Австралії. За винятком хіба що приблизно десятиліття, історія австралійської держави добробуту в першій половині XX ст. і після Другої світової війни така, що в Австралії пізніше було реалізовано вже поширені в багатьох інших соціальних державах схеми, а

рівень відповідних витрат був найнижчим порівняно з іншими країнами [186, с. 51].

При цьому, якщо говорити про окремі заходи щодо соціального забезпечення, Австралія є однією з держав, у яких соціальна політика, котра передбачає надання пенсій за віком, встановлює мінімальні стандарти заробітної плати, почала проводитися порівняно рано. 1908 р. утвердження стандартів гідного життя людини стало ознакою досягнення соціального «контракту», спрямованого на забезпечення справедливості для всіх [187, с. 56].

Однак до початку 1920-х рр. судді Верховного суду Австралії прийняли новий підхід до тлумачення Конституції Австралії від 1900 р. (що набрав чинності 1901 р.) [188], який відкинув поняття конституції як контракту, реалізувавшись практично для федералізму. Такий підхід мав вирішальне значення для фінансової централізації Австралії в першій половині XX ст., а відповідно, і для створення національної соціальної держави.

При цьому однією з основних перешкод для реалізації концепції соціальної держави, на думку В. Телджоган, були саме конституційні положення щодо поправок до самої Конституції Австралії. Проте деякі зміни тексту Конституції проводились, і найважливішим з погляду подальшого розвитку держави добробуту Австралії був поділ повноважень між регіонами і федерацією [189, р. 393].

Проблему необхідно вивчати з трьох точок зору: історичної, політичної та правової. Тільки в цій триєдності формування руху профспілок, апогей його розвитку, динаміка та перспективи можуть бути як слід досліджені. Ми можемо виділити кілька етапів розвитку профспілкового руху.

Початковий етап створення та зміцнення діяльності профспілок припадає на 1788–1849 рр. і він пов'язаний зі специфікою її перших поселенців. Як відомо, першими європейцями, які заселили Австралію, були засуджені. Їхні страйки і призвели до виникнення профспілок.

З 1781 по 1804 рр. пройшла низка страйків, зокрема велике повстання Касл – Хілл, у ході яких ув'язнені вимагали видавати пайок не раз на тиждень, а щодня. Значну й важливу роль у зародженні профспілкового руху відіграла історія Джеймса Стрейтера, засудженого 1822 р. до 522 ударів батою, місячного ув'язнення та 5 років каторги за те, що він підбурював інших робітників свого господаря об'єднатися для страйку. З юридичного погляду дані події вплинули на прийняття акта, який хоча б якось закріпив рамки профспілкового руху, позначив його права [190, р. 219].

У XVIII ст. офіційне визнання за робітниками права на об'єднання фактично означало б вилучення в панівного класу головного важеля управління – беззастережної влади над людським капіталом.

І якщо філософсько-правова думка того часу (Вольтер, Руссо, д'Аламбер, Монтеск'є) трохи зазирнула в майбутнє, то це майбутнє навряд чи стосувалось австралійських реалій через особливості населення країни та її територіальної віддаленості від світових центрів філософської думки. Для метрополії, якою на той час для Австралії була Велика Британія, наділення мешканців колонії правом створювати профспілки та вступати туди означало б лише одне – менш ефективну експлуатацію робочої сили, зниження своїх надприбутків [191]. Хоча Велика Британія й була історично першою державою, де виникли профспілки, для колоній законодавчого акта щодо подібних привілеїв прийнято не було.

Домінування ремісничої системи пережило Велику депресію та Другу світову війну й процвітало під час післявоєнного буму. Цікавою є здатність комуністичного профспілкового керівництва прищепити радикальну політику консервативній профспілковій партійній організації. Як і багато інших профспілкових рухів, австралійський став неефективним під час Великої депресії 1930-х років, і профспілкові активісти, пов'язані з Комуністичною партією Австралії, значною мірою відновили рух у 1940-х рр.

У свою чергу, загроза комунізму спонукала робітничий рух, заснований на католицькій церкві, виступити проти російських правих. Ідеологічне

суперництво між двома таборами визначило післявоєнну історію профспілки, але, незважаючи на філософські зобов'язання лівих промислових профспілок, ремісничі традиції залишилися в основному незмінними.

Справді, історики комуністичної традиції описують це покоління лівих профспілкових лідерів як «догматичних прагматиків», визнаючи їхню здатність поєднувати риторику класової боротьби зі скромнішою та традиційнішою практикою профспілкової економіки. Зокрема у металургійній промисловості профспілки можуть максимізувати віддачу від ринків кустарної праці та використовувати зв'язки з іншими профспілками для встановлення нових «стандартів спільноти».

Арбітражна система, як форма профспілкової практики, мала останній значний момент на початку 1980-х рр., коли профспілки металургії вибороли скорочений робочий тиждень (38 годин) і високу заробітну плату.

1828 р. ознаменувався прийняттям Закону про регулювання відносин робітників і майстрів (*«Masters and Servants Acts»*) [192, р. 107], що врегулював локаути, а також заборонив застосовувати жорстокі заходи щодо робітників. З 1830 р. поступово формувалися галузеві профспілки (профспілка кораблебудівників 1831 р., червонодеревників 1833 р.). 1879 р. був створений попередник сучасної Австралійської ради профспілок – Міжколоніальний конгрес профспілок (*Intercolonial Trades Union Congresses*), а 1881 р. нарешті було прийнято Закон про профспілкові організації (*Trade Union Act 1881*). Після цього кількість учасників профспілкового руху досягла майже 585 тис. [193, р. 120].

1828 р. було створено Австралійську раду профспілок (*Australian Council of Trade Unions (ACTU)*). Нині Рада діє в таких напрямках безпеки праці: справедливість відносин між працівником і роботодавцем, права працівників; екологічна безпека робочих місць (зменшення забруднення, збільшення енергетичної ефективності та ін.); рівність в оплаті праці для жінок та чоловіків;

розвиток пенсійної системи через схему пенсійних фондів; впровадження нової схеми надання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами [194, р. 86].

1984 р. кількість членів профспілок становила 5 228 522 осіб. Досить високий рівень довіри австралійських працівників до профспілок виловили у тяжкій багаторічній боротьбі. Профспілкове лобі відстояло права працівників на щорічну оплачувану відпустку, на оплату понаднормових робіт, забезпечення охорони праці, компенсації за пошкодження здоров'я на виробництві та ін. [195 р. 407].

Профспілковий рух в Австралії зміцнів у 1890-ті рр. 1891 р. за його ініціативою було офіційно створено Лейбористську партію. 1950 р. 56% працевлаштованих перебували у профспілках. Найбільші профспілки – Федерація австралійських учителів, Федерація робітників-металургів та Федерація австралійських робітників. Профспілки все ще дуже впливають на політику Австралійської лейбористської партії, але їх контроль над членами парламенту та позапарламентською партійною «машиною» послаблюється. Останніми роками членів профспілок меншає.

Ділові, фермерські та професійні об'єднання організовані на національному рівні. Великий вплив має, наприклад, Національна конфедерація фермерів.

Професійне товариство лікарів – Австралійська медична асоціація – ймовірно, найпотужніша і найдієвіша з усіх профспілок та професійних об'єднань. Проте поряд з нею функціонують Товариство приватних лікарів і Реформаторське товариство лікарів. Прикладами інших професійних об'єднань є Товариство права, Інститут інженерів та Інститут громадських бухгалтерів.

Сектор підприємництва теж має кілька об'єднань. У Раді підприємців Австралії представлені найбільші приватні компанії. Конфедерація австралійської промисловості поєднує низку значних галузевих промислових товариств, наприклад Асоціацію торгівлі металами.

Ліга відставних військовослужбовців у минулому мала репутацію найвпливовішої лобістської групи, бо активно виступала з антикомуністичними гаслами під час холодної війни. Проте згодом її вплив послабшав, оскільки з плином часу відбулися природні зрушення у складі цієї організації та значно змінилася загальна політична обстановка. Проте місцеві відділення ЛВВ залишаються невід'ємним компонентом багатьох провінційних міст і передмість.

У секторі соціального забезпечення Австралійська рада соціальних послуг (*Australian Council of Social Service (ACOSS)*) представляє низку приватних і громадських благодійних об'єднань, включаючи Армію порятунку, Католицьку раду соціальної справедливості, Австралійський союз глухих та інші, багато з них у свою чергу складаються з дрібніших організацій. Загалом під егідою ACOSS об'єднано понад 2,5 тис. благодійних організацій.

Клуби «Ротарі», «Апекс» і «Лайонс» загалом процвітають меншою мірою, ніж у Північній Америці, але більшою мірою, ніж у Великій Британії. Вони також ведуть філантропічну діяльність.

В Австралії налічується понад тисяча природоохоронних організацій – від місцевих екологічних груп до великих національних об'єднань типу Австралійської природоохоронної спілки, Товариства охорони дикої природи та австралійського відділення «Грінпіс». Загальна кількість членів цих об'єднань досягає приблизно 500 тис осіб.

Завдяки величезному внеску профспілок Австралія є однією з найрозвиненіших країн, тринадцятою за розміром економікою у світі. За рівнем військових витрат Австралія займає 12 місце у світі. Висока соціальна захищеність населення, обов'язкове медичне страхування, гідні пенсії, якісне харчування та інше – ось що приваблює людей на цей південний континент.

Досвід австралійських профспілок у реформуванні професійної підготовки є приголомшливим тріумфом неолібералізму.

Список використаних джерел:

1. British Dominion Commonwealth // Encyclopedia Britannica. URL: <https://cutt.ly/NBfQK3C>
2. Зимулина Л. А. Эволюция национальной государственности Британских доминионов. *Британская империя в XX веке* [ред. А. М. Перушев, Е. Ю. Сергеев]. М. : Ин-т всеобщей истории РАН, 2010. С. 72–80.
3. Малаховский К. История Австралии. URL: <https://cutt.ly/jBfQCcT>
4. Department of Foreign Affairs and Trade. URL: <https://cutt.ly/BBfQVJx>
5. Australia in the USA. URL: <https://usa.embassy.gov.au/australia-and-united-states>
6. Fitzhardinge L. F. Hughes, William Morris (Billy) (1862–1952) // *Australian Dictionary of Biography*. URL: <https://cutt.ly/dBfQ1r1>
7. Australiansin WWII // The Australian War Memorial. URL: <https://cutt.ly/IBfQ0Wh>
8. Second World War, 1939–45. // The Australian War Memorial. URL: <https://cutt.ly/wBfQ2J0>
9. Ross A. The Role of Australian Industrial Power in the Defeat of Japan in World War II. URL: <https://cutt.ly/4BfQ9Ts>
10. The Rats of Tobruk, 1941 // The Australian War Memorial. URL: <https://cutt.ly/6BfQ3So>
11. Battle of Britain // Britannica. URL: <https://cutt.ly/HBfQ8Fp>
12. Battle of Britain // The Australian War Memorial. URL: <https://cutt.ly/MBfQ7bF>
13. Скоробогатых Н. С. История Австралии. XX век. М. : ИВ РАН, 2015. 452 с.
14. Hoyt E. Pearl Harbor Attack. New York/London : Sterling, 2001. 156 p.
15. What Happened at Pearl Harbor? // Imperial War Museum. URL: <https://cutt.ly/0BfWw2e>
16. From British Singapore to Japanese Syonan-To. URL: <https://cutt.ly/LBfWe63>
17. Dee T. The Sullied Strategy: The Singapore Strategy's Unfair Reputation. *Strife Journal*. URL: <https://cutt.ly/4BfWygB>
18. Зернецька О. Роль культурної політики Австралії у створенні позитивного іміджу країни у світі. *Зовнішні справи*. 2020. № 5–6. С. 48–57.
19. Lewis T. A War at Home. Comprehensive Guide to the First Japanese Attacks on Darwin. Darwin : Tall Stories, 2003. 76 p.
20. Макинтайр С. Краткая история Австралии / пер. с англ. М. : Весь мир, 2011. 360 с.
21. 1945–1965 New Australia // Migration Heritage Centre. URL: <https://cutt.ly/1BfWppg>
22. ANZUS Pact // Britannica. URL: <https://cutt.ly/3BfWdnW>
23. История Австралии URL: <https://cutt.ly/9BfWhQf>
24. Политический атлас современности. Австралия в XX веке. URL: <https://cutt.ly/iBfWj4z>
25. Клинова Е. В. Система социального обеспечения в Австралии и проблемы ее реформирования. *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4. Государство и право: реферативный журнал*. 1998. Вып. 2. С. 159–168.
26. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. Х. : Право, 2009. 584 с.
27. Семёнова Л. Н. Политика социального реформизма в британских доминионах в последней трети XIX – начале XX в.: автореф. дис. ... докт. ист. наук. Минск, 2012. 30 с.
28. Скоробогатых Н. С. Австралия. Исторический очерк. *Австралия. Большая российская энциклопедия*. Электронная версия (2017). URL: <https://bigenc.ru/geography/text/3247421>
29. Knightley P. Australia. A Biography of a Nation. L., 2001.
30. Clark C. M. Short History of Australia. Sydney, 1983. 285 p.
31. *The Bulletin*. 2006. July 4.
32. Perry L. A Common Payment?: Simplifying Income Support for People of Work Force Age. Canberra : Austral. gov. publ. service, 1995. 53 p. (Policy research paper / Dep. Of social security; № 7).

33. Dependency – Based Payments: Married Women in the Social Security system / Douglas Sh., Groth A., Pech J. Canberra : Austral. gov. publ. service, 1993. 27 p.
34. Фадеева М. Сиднейская опера. URL: <https://cutt.ly/0BfWbj9>
35. Cultural Life. URL: <https://cutt.ly/sBfWnzi>
36. The Australian Ballet School. URL: <https://cutt.ly/lBfWmf1>
37. Hudsons Circus. URL: <https://cutt.ly/sBfWmNK>
38. Memder Location Map. URL: zooaquarium.org.au.ZAA
39. Австралия. URL: <https://cutt.ly/QBfWQmE>
40. Irvin B. The last blue sea. *Overland*. 1959. № 16. P. 38.
41. Stewart D. Fine Australian Novel. Australian Post War Moralists. 1960.
42. Шют Н. Реквієм. Київ : Дніпро, 1963. 286 с.
43. Клоуз Р. Элиза Каллаген. М. : Иностранная литература, 1963. 300 с.
44. Healy J. J. Literature and the Aborigines in Australia. 1770–1975. St. Lucia : Angus and Robertson, 1978. 305 p.
45. Mc Dugal Herbert, Albert Francis Xavier (1901–1984 pp.) // *Australian Dictionary of Biography*. Australian National University. URL: <https://cutt.ly/BBfWRH3>
46. Зернецька О. В. Післямова. *Сучасна австралійська повість* : збірник : пер. з англ. / упоряд. довідки, післямова О. Зернецької. К. : Дніпро, 1982. 399 с.
47. Colin Milton Thiele, AC, BA, Dip Ed, Dip T. URL: <https://cutt.ly/gBfWUkT>
48. White P. The Tree of Man. London : Vintage, 1994. 304 p.
49. Уайт П. Женская рука. М. : Известия, 1986. 121 с.
50. Wright J. A. Statement at Writers' Week. *Overland*. 1982. № 20. P. 3.
51. Matyers Peter. URL: www.oxfordreference.com
52. Mathers P. Trap. Melbourne : Sphere. 285 p.
53. R. Clancy L. J. Trap For the Young Players. *Meanjin*. 1966. № 4. P. 487.
54. Mathers P. The Wort Papers. Melbourne : Sphere, 1972.
55. David Malouf. URL: <https://cutt.ly/9BfWPZP>
56. Malouf D. Johno. Brisbane : University of Queensland Press, 1975. 170 p.
57. Malouf D. Johno. London : Penguin, 1976. 170 p.
58. Malouf D. Johno. N.Y. : George Braziller, 1978. 170 p.
59. Daniel H. Narrator and outsider in «Trap» and «Johno». *Southerly*. 1976. № 2. P. 64.
60. Hamilton A. Imagined Identities: Focus on Australian Cinema. URL: <https://cutt.ly/VBfWSDo>
61. Reynauld D. Celluloid Anzacs: The Great War through Australian Cinema. Melbourne : Australian Scholarly Publications, 2000.
62. Lawson S. Gallipoli: You Are Being Taught What to Remember. *Filmnews*. 1977. Vol. 11. № 11–12. P. 11.
63. Clancy L. Culture and Customs in Australia. Sydney : Greenwood Publishing Group, 2004. 191 p.
64. Зернецкая О. В. Роман Колин Маккалоу «Поющие в терновнике». Новые жанровые модификации австралийского романа-саги. *Взаимодействие формы и содержания в реалистическом художественном произведении*: коллективная монография / Д. В. Затонский, О. В. Зернецкая. В. И. Оленева и др. К. : Наукова думка, 1988. 376 с.
65. Moran A., O'Reagan T. Two Discourses of Australian Film. *Australian Journal of Screen Theory*. 1995. № 15–16. P. 163–173.
66. O'Reagan T. Australian National Cinema. London : Routledge, 1996. 416 p.
67. Bertrand I. The Oxford Companion to Australian Film. Oxford : Oxford University Press, 2000. 583 p.
68. Attard B. The Economic History of Australia from 1788: An Introduction. URL: <https://cutt.ly/ABfWBEI>

69. Clancy L. Culture and Customs in Australia. Sydney : Greenwood Publishing Group, 2004. 191 p.
70. Bertrand I. and Routt B. The Fairest Child of the Motherland: Colonialism and Family in Australian Films of the 1920's and 1930's. *The Australian Screen*. Melbourne : Penguin, 1989. P. 28–52.
71. Зернецька О. В. Австралійський соціальний роман 30 років XX століття. Київ : Наукова думка, 1982. 287 с.
72. Vanderbent S. Australian Film. URL: www.pocketessentials.com
73. Verhoeven D. Film, Video, DVD and Online Delivery. The Media and Communications in Australia / Ed. by S. Cunningham & S. Turnbull. Crows Nest. N.S.W. : Allen & Unwin, 2014. 325 p.
74. Australian Century since Federation at a Glance. URL: <https://cutt.ly/>
75. Griffen-Foley B. Changing Stations. The Story of Australian Commercial Radio. 2004.
76. Griffen-Foley B. Australian Commercial Radio, American Influence – and the BBC. *Radio and Television*. 2010. № 3 (33). P. 337–355.
77. Griffen-Foley B. From the Murrumbidgee to Mamma Lena: Foreign Language Broadcasting on Commercial Radio. Part I. *Journal of Australian Science*. 2006. № 30 (88). P. 51–60.
78. Inglis R. S. This is the ABC – The Australian Broadcasting Commission 1932–1938. 2006. P. 16–42.
79. Moran A., Keating C. The A to Z of Australian Radio and Television. Scarecrow Press, 2009. P. 37–53.
80. Potts J. Radio in Australia. Sydney : NSW Press, 1989. P. 23–49.
81. Semmler C. The ABC: Aunt Sally and Sacred Cow. Melbourne : Melbourne University Press, 1981. 234 p.
82. Зернецька О. В., Дронів В. В. Боротьба з «Тиранією відстані»: історія транспорту в Австралії. *Зовнішні справи*. 2021. № 3–4. С. 21–27. DOI: <http://doi.org/10.46493/2663-2675-2021-3-4-4>
83. Early Radio Broadcasting. P. 1, 2. URL: <https://dl.nfsa.gov.au/module/1656>
84. The History of Australian Radio. URL: <http://media.adelaide.edu.au>
85. Celebrating 100 Years of Radio. History of the ABC Radio. Australian Broadcasting Corporation. 2007. 3 October.
86. Langdon J. The History of Radio in Australia. Sydney, 1996.
87. ABC Celebrates 80 Years of Broadcasting. Australian Broadcasting Corporation. 2012. 1 July.
88. Griffen-Folley B. Radio Ministries: Religion on Australian Commercial Radio from 1920's to 1960's. *Journal of Australian Religious History*. 2008. № (32) 1. P. 31–54.
89. Strawn. P. The Closure of Radio 5KA, January 1941. *Australian Historical Studies*. 1985. № 21. P. 550–564.
90. Griffen-Folley B. Changing Stations: The Story of Australian Commercial Radio. Sydney : UNSW Press, 2009. 529 p.
91. Gould E. Talk-Back Radio and the Open-Line: A History of Commercial Talk-Back Radio in Australia. Masquarie University, 2012.
92. SBS 30 Year Anniversary. Connected to the World. URL: <https://cutt.ly/2BfEdov>
93. Indigenous broadcasting. URL: <https://cutt.ly/eBfEdVD>
94. Cunningham S., Sinclair J. (eds). Floating Lives: The Media an Asian Diasporas. Brisbane : University of Queensland Press, 2000. 244 p.
95. *TV Eye*. 1994. №. 3. October.
96. Seaspray. The Spoils of War and Seaspray, the Man who was to Reach, both written by John Gunn. Both published for Armada Paperbacks by May Fair Books, London, Great Britain, 1967.
97. *The Australian*. 1972. March 2.
98. *Nation*. 1972. March 4.

99. *TV Times*. 1972. March 11.
100. *Melbourne Listener. In-TV*. 1976. July 17.
101. *South Australia TV Guide*. 1976. August, 14.
102. Зернецька О. В. Всесвітній форум дослідників масової комунікації. *Всесвіт*. 1997. № 3–4. С. 44.
103. Special Broadcasting Service ACT, 1981. Sydney : SBS, 1991. 13 p.
104. SBS Television: Bold, Brave, Independent. URL: <https://cutt.ly/xBfEjae>
105. Зернецька О. В. Австралійська модель телерадіомовлення: етнонаціональні і етнокультурні проблеми. *Наукові записки. Зб-к Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. Кураса НАН України. Сер.: Політологія і етнологія*. 2000. Випуск 12. С. 193–201.
106. Зернецька О. В. Українське поселення в Австралії. *Зарубежный мир*. 1991. № 21. С. 25–31.
107. ABC and Efficiency Study. URL: <http://www.communications.gov.au>
108. Australian Broadcasting Corporation Act, 1983. Sydney : ABC, 1983. 21 p.
109. Зернецька О. В. Магнати і імперії. Руперт Мердок. *Всесвіт*. 1998. № 3. С. 174–177.
110. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ : Освіта, 1999. 352 с.
111. Зернецька О. В. Глобальна комунікація. Київ : Наукова думка, 2017. 350 с.
112. Вахштайн В. Две модели образовательных систем: континентальная и атлантическая. *Прогнозис*. 2006. № 6. С. 321–352.
113. Australian National University. URL: <https://www.anu.edu.au/about/our-history>
114. Marginson S. Monash: Remaking the University. St. Leonards, N.S.W. : Allen & Unwin, 2000. 280 p.
115. Кларк Б. Р. Поддержание изменений в университетах. Преемственность кейсстади и концепций / пер. с англ. Е. Стёпкиной. М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. 312 с.
116. Мирончук О. А. План Коломбо як складова міжнародних наукових обмінів Австралії. *Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи*: Матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції. (Київ, 21 травня 2021 р.). К. : Арт Економі, 2021. С. 70–73.
117. History of Higher Education in Australia. URL: <https://cutt.ly/lBfEb8R>
118. Система высшего образования в Австралии. *Новости ОЭСР: образование, наука, новая экономика*. 2004. № 6. С. 5–8.
119. Bentley N. The History of TAFE in Australia. URL: <https://cutt.ly/ZBfEmpo>
120. Пилаєва Т. Виникнення та розвиток системи вищої освіти Австралії. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 1. Бердянськ : БДПУ, 2020. С. 70–84.
121. Пашков В. О. Політика у сфері вищої освіти: міжнародні стратегії модернізації ЗВО: монографія. Дніпро : НТУ «ДП», 2020. 329 с.
122. Tannock P. D. The Governance of Education in Australia: the Origins of a Federal Policy. Nedland : University of Western Australia Press, 1975. 130 p.
123. Abbott M., Doucouliagos C. The Changing Structure of Higher Education in Australia, 1949–2003. *School Working Papers*. 2003. № 7. URL: <https://cutt.ly/kBfEEEx2>
124. Goozee G. The Development of TAFE in Australia. Adelaide, South Australia : NCVER, 2001. 111 p.
125. Jackson K. Higher Education Funding Policy // Parliament of Australia. 2003. 2 July. URL: <https://cutt.ly/UBfETbw>
126. Marshall N. End of an Era: the Collapse of the 'Buffer' Approach to the Governance of Australian Tertiary Education. *Higher Education*. 1990. Vol. 19. P. 147–167.

127. Глобализация и системы обеспечения качества высшего образования / С. А. Запрягаев, Е. В. Караваева, И. Г. Карелина, А. М. Салецкий. М. : Изд-во МГУ, 2007. 292 с.
128. The Australian Research Council. URL: <https://www.arc.gov.au/about-arc/arc-profile>
129. Brennan M. Excellence and relevance: Two sides of the same coin. *Higher Education*. 1994. Vol. 28. № 1. P. 129–135.
130. Moodie G. Types of Australian Universities. Research Gate. URL: <https://cutt.ly/6BfEIee>
131. Мирончук О. Австралійська академія наук в структурі науково-технічного потенціалу Австралії. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародні відносини: історія, теорія, практика» (Суми, 30 червня 2021 року). Суми : Цьома, 2021. С. 134–138.
132. About us. Establishment. Australian Academy of the Humanities. URL: <https://cutt.ly/8BfEPo2>
133. Davison G. Phoenix Rising: The Academy and the Humanities in 1969. *Humanities Australia*. 2010. Vol. 1. P. 6–14.
134. History of the Academy. Academy of the Social Sciences in Australia. URL: <https://cutt.ly/fBfESb2>
135. Our History. Australian Academy of Technological Sciences and Engineering. URL: <https://cutt.ly/YBfEGwY>
136. Hughes H. The Australian Iron and Steel Industry. 1848–1926. Melbourn : Melbourn University Press. 1964.
137. Shaw A., Bruns G. R. The Australian Coal Industry. Melbourne : Melbourn University Press, 1947.
138. Hasluck P. The Government and the People. 1939–1941. Canberra : Australian War Memorial, 1952. 644 p.
139. Bullin S. J. War Economy 1939–1942. Canberra, 1955.
140. Official Year Book of the Commonwealth of Australia. Canberra, 1914–1977. 1976. № 61.
141. Official Year Book of the Commonwealth of Australia. Canberra, 1914–1977. 1968. № 54.
142. Spate O. Australia. New York : Praeger, 1968. 328 p.
143. The Economics of Australian Industry. Studies in Environment and Structure. Melbourne : Melbourn University Press, 1963.
144. *The Financial Times*. 1969. 2. IX. P. 10.
145. Australian Society. Melbourne, 1965.
146. Площадь лесов Австралии. URL: <https://cutt.ly/HBfEJK7>
147. A Brief History of the Australian Environment. URL: <https://cutt.ly/pBfEKA8>
148. The Australian Treaties Database // Australian Government. URL: <https://cutt.ly/VBfELnf>
149. Youl R., Marriott S., Nabben T. Landcare in Australia founded on local action. URL: <https://cutt.ly/tBfEXnI>
150. About the Landcare Movement. URL: <https://cutt.ly/bBfEVyg>
151. Keeping Australia Beautiful Since 1971. URL: <https://cutt.ly/3BfEBAB>
152. Fraser Island Defenders Organisation. URL: <https://cutt.ly/uBfENbt>
153. Lake Pedder: the Beginning of a Movement. URL: <https://cutt.ly/XBfEMn4>
154. Environmental Impacts on Fraser Island (K'Gari). URL: <https://cutt.ly/MBfEM5K>
155. Libby R. Radical Ecology and Conservation Science: An Australian Perspective. *Environment and History*. 1998. № 4 (2). Australia Special Issue (June 1998). P. 191–208.
156. Canberra starts conservation foundation. *Canberra Times* (ACT: 1926–1995). 1966. 1 December. P. 18. URL: <https://cutt.ly/DBfE9uv>
157. Victoria. Environment Protection Act 1970. № 8056 of 1970. URL: <https://cutt.ly/SBfE8aH>
158. Towards Good Environmental Governance? Assessing the Evolution of Victoria's Environment Portfolio // Parliament of Victoria. URL: <https://cutt.ly/dBfE4ME>
159. Fighting for nature since 1955. URL: <https://www.nature.org.au/about/our-history/>

160. Annual Report of the State Pollution Control Commission for the year ended 30 June 1972 in the Joint Volumes of Papers presented to the Legislative Council and Legislative Assembly 1972-73. Vol. 4. P. 133–137.
161. AU WA A305 – Department of Environmental protection. URL: <https://cutt.ly/sBfE6ya>
162. Scenery Preservation Board. Tasmanian History. URL: <https://cutt.ly/oBfE67y>
163. Richard Bingham. The environment Protection Act. URL: <https://cutt.ly/3BfRwqk>
164. Cusack V. The Western Australian Environmental Protection Authority (EPA): Its Structure, Functions and Performance 1971–1996. Thesis. URL: <https://cutt.ly/iBfRego>
165. Queensland State Archives – 1972 Cabinet Documents. A Report by Jonathan Richards, Consultant Historian. URL: <https://cutt.ly/RBfRrtz>
166. Litter Act. 1972. Northern Territory Legislation. URL: <https://cutt.ly/qBfRr1c>
167. Lakes Act 1976. ACT Legislation Register. URL: <https://cutt.ly/5BfRtVf>
168. Department of Environment and Conservation. Commonwealth of Australia. (1972–1975). URL: <https://cutt.ly/TBfRym5>
169. Environmental law review. URL: <https://cutt.ly/3BfRuiz>
170. The Commonwealth's Role in Environmental Protection and Management. URL: <https://cutt.ly/9BfRihy>
171. The Australian Treaties Database // Australian Government. URL: <https://cutt.ly/sBfRog4>
172. Implementing Australia's International Obligations. URL: <https://cutt.ly/oBfRauX>
173. Вплив туризму на економіку країни. URL: <https://www.skole.com.ua>
174. Overseas publicity. *News Adelaide*. 1929. May 1. P. 4. URL: <https://cutt.ly/eBfRdyT>
175. Rolls M., Johnston A. Travelling Home. Walkabout Magazine and Mid-Twentieth-Century. Australia, London UK, New York Anthem Press : Wimbledon Publishing Company, 2016.
176. Tourism White Paper: A Medium to Long Term Strategy for Tourism (PDF). Commonwealth of Australia. 2003. OCLC 223716418. Archived from the original on 2006-03-28.
177. Australian Government. Department of Foreign Affairs and Trade. URL: <https://cutt.ly/2BfRf4f>.
178. World Travel and Tourism Council. Travel & Tourism Economic Impact 2017/ Australia. URL: <https://cutt.ly/oBfRg8W>. P. 1, P. 5.
179. Davidson Jim, Peter Spearritt. Holiday business: tourism in Australia since 1870. Melbourne : The Miegunyah Press at Melbourne University Press, 2000.
180. Richardson John I. A history of Australian travel and tourism. Melbourne : Hospitality Press, 1999. 366 p.
181. Outlook for the Reef: Commercial Tourism. Great Barrier Reef Marine Park Authority. Retrieved 9 November 2011.
182. Burke T. Uluru Wins Top Tourism Award. Media Release. *Commonwealth of Australia*. 2013. 18 February.
183. Mishra R. The Welfare State in Capitalist Society Policies of Retrenchment and Maintenance in Europe, North America and Australia. Abingdon : Routledge, 2014. Australian Capital Territory (Self-Government). Act № 106 of 1988. URL: <https://cutt.ly/sBfRTLr>
184. Castles F. G., Uhr J. Australia: Federal Roger Bowles, Michael Faure, and Nuno Garoupa, Economic Analysis of the Removal of Illegal Gains. *International Review of Law and Economics*. 2020. № 4. P. 537–549. URL: [https://doi.org/10.1016/s0144-8188\(00\)00049-1](https://doi.org/10.1016/s0144-8188(00)00049-1)
185. Андрушків Б., Кирич Н., Погайдак О. Організація співпраці профспілок з політиками як вектор удосконалення управління суспільством. *Review of Transport Economics and Management*. 2019. № 2(18).
186. Історія, сучасний стан та перспективи профспілкового руху у світі: Зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 5 червня 2019 року) [Борисов О. С., Вопілов О. М., Ївженко Ю. В.; за заг. ред. д.ф.н., проф. Буященко В. В.]. Київ : Четверта хвиля, 2019. 62 с.

187. Піфко О. О. Конституційно-правові засади організації та діяльності професійних спілок в Україні та країнах ЄС: Порівняльно-правове дослідження: монографія. Херсон : Гельветика, 2019. 464 с.
188. Constitution of Australia. Act 1900. URL: legislation.gov.uk. Retrieved August 21 2022. The original text, as of 1900 – still official in the UK.
189. Telljohann V. Workers' participation at the plant level: The case of Italy. *The Palgrave Handbook of Workers' Participation at Plant Level*. New York : Palgrave Macmillan US, 2019. P. 393–418.
190. Seelkopf L., Starke P. Social Policy by Other Means: Theorizing Unconventional Forms of Welfare Production. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*. 2019. № 21(3). P. 219–234.
191. Bryhinets O., Svoboda I., Shevchuk O., Kotukh Ye., Radich V. Public value management and new public governance as modern approaches to the development of public administration. *Revista San Gregorio*. SPECIAL EDITION-2020.
192. Suresh N., Yuchtman N. Coercive Contract Enforcement: Law and the Labor Market in Nineteenth Century Industrial Britain. *American Economic Review*. 2013. № 103 (1). P. 107–144.
193. Razetti F., Santoni V. Il mercato del welfare aziendale: l'intermediazione e il ruolo dei provider. *Nuove Alleanze per un welfare che cambia. Quarto Rapporto sul secondo welfare in Italia 2019*. Torino : Giappichelli, 2019. P. 119–152.
194. Hungler S. Labor Law Reforms after the Populist Turn in Hungary. *Review of Central and East European Law*. 2022. № 47 (1). P. 84–114. doi: <https://doi.org/10.1163/15730352-bja10063>
195. Deeming C. The Lost and the New «Liberal World» of Welfare Capitalism: A Critical Assessment of Gosta Esping-Andersen's. The Three Worlds of Welfare Capitalism a Quarter Century Later. *Social Policy and Society*. 2017. № 16(3). P. 405–422. DOI: 10.1017/S1474746415000676

РОЗДІЛ IV

АВСТРАЛІЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО НА ПОЧАТКУ РОЗГОРТАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (1980–2000 рр.)

4.1. ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ АВСТРАЛІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Події Другої світової війни привели до трансформації зовнішньополітичних пріоритетів Австралії, насамперед з військово-стратегічного погляду. Якщо до 1939 р. основним союзником та гарантом безпеки п'ятого континенту була Велика Британія, то вже під час Другої світової війни Австралії довелося звертатися по допомогу в обороні держави до США, бо Лондон не мав необхідних ресурсів для війни в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та радше сам потребував підтримки у протистоянні з нацистською Німеччиною.

Стратегічне союзництво між Австралією і США не обмежалося захистом п'ятого континенту від японської агресії, й 1 вересня 1951 р. в Сан-Франциско між цими двома державами, а також Новою Зеландією було укладено Тихоокеанський договір про безпеку, відомий також як пакт АНЗЮС (ANZUS). Згідно з договором сторони зобов'язувалися надавати взаємну допомогу в разі агресії, а також мирно вирішувати суперечності. Він набув чинності 1952 р. і мав гарантувати безпеку Австралії та Нової Зеландії в рамках стратегії США щодо переозброєння Японії [1].

Зважаючи на тісні союзницькі відносини між Австралією та США ніяких сумнівів щодо блокової належності п'ятого континенту в рамках Холодної війни не могло бути. Окрім суто військової складової, єдність Австралії з Західним світом (тут і далі використовуємо цей термін відповідно до українського політико-географічного сприйняття) була також цивілізаційною та

соціокультурною, бо австралійців цілком природно й закономірно розглядають як частину «англосаксонського світу».

Зовнішньополітична стратегія Австралії в другій половині XX ст. мала два основні виміри: регіональний та глобальний. У рамках першого основною метою австралійського уряду було сприяння розбудові відносин з сусідніми країнами, насамперед економічних. На глобальному рівні Австралія прагнула відігравати активну роль у підтримці зусиль Західного блоку загалом і США зокрема в протистоянні СРСР та комуністичному руху.

Варто наголосити, що протидія комунізму була не лише актуальна для Австралії з погляду зовнішньої політики, але й прямо стосувалася внутрішньополітичної ситуації. Через антикомуністичні настрої в суспільстві 1949 р. лейбористська партія втратила позиції в австралійському парламенті та уряді й на десятиріччя опинилася «за бортом». Як зазначає С. Макінтайр: «страх перед комунізмом охопив більшість аспектів суспільного життя й змусив уряд узятися за підвищення добробуту громадян, одночасно придушуючи всяке інакодумство та творчі нововведення» [2, с. 245]. Обґрунтовані підозри щодо шпигунської діяльності радянських агентів на території Австралії спонукали уряд у тісній співпраці з британськими спецслужбами створити Австралійську Організацію з Безпеки та Розвідки (ASIO) згідно з указом Прем'єр-міністра Бена Чіфлі 1949 р. З 1950 р. по 1970 р. ASIO очолював бригадний генерал сер Чарльз Спрай, який розбудовував організацію та керував нею з метою протистояти загрозам Австралії в рамках Холодної війни [3]. Однією зі знакових операцій ASIO стало ув'язнення лідера Австралійської комуністичної партії [2, с. 247].

Після Другої світової війни США суттєво наростили свій вплив у світі, фактично очоливши Західний блок. Тож Австралія серед пріоритетів зовнішньої політики на глобальному рівні бачила необхідність посилити партнерство з Британською Співдружністю й міжнародними організаціями, зокрема ООН, аби збалансувати американське домінування. Значний особистий

внесок в активізацію австралійської зовнішньої політики після війни зробив тогочасний міністр закордонних справ Австралії Герберт Еватт. Він був переконаний у тому, що Організація Об'єднаних Націй є необхідною складовою забезпечення інтересів національної безпеки Австралії, й активно відстоював права малих народів під час співпраці з організацією. Г. Еватт брав участь у написанні статуту ООН, а в 1948–1949 рр. навіть очолював Генеральну Асамблею ООН [4].

Формуванню антикомуністичного зовнішньополітичного курсу передувала зміна найвищого політичного керівництва Австралії. Наприкінці 1949 р. до влади в країні замість лейбористів прийшли ліберали, які виступали з позицій рішучого антикомунізму. Прем'єр-міністром став Гордон Мензіс, замінивши на цьому посту Бена Чіфлі. В рамках підтримки зусиль Західного блоку щодо протидії поширення комунізму австралійці взяли участь у приборканні комуністичного повстанського руху в Малайї, а також підтримали американців під час корейської війни. Г. Мензіс вважав, що йдеться про глобальну комуністичну агресію, спрямовану на весь регіон Південно-Східної Азії, таку, що потребує відповідної реакції Заходу. 1951 р. Г. Мензіс попереджав про «безпосередню загрозу війни» і наголошував, що, зважаючи на розмір території Австралії і порівняно невелику кількість населення буде неможливо протистояти комуністичній загрозі без підтримки «сильних друзів» – країн Заходу [2, с. 248]. Саме в рамках пошуку такої підтримки Австралія приєдналася до двох військово-політичних союзів за участі США та інших країн регіону – ANZUS та SEATO.

Організація Договору про Південно-Східну Азію (SEATO) створювалася на основі підписаного 8 вересня 1954 р. Манільського Пакту – договору про колективну оборону в Південно-Східній Азії [5]. Головною метою організації була протидія тенденціям, коли регіональні націоналістичні рухи посилювали свої позиції завдяки комуністичній ідеології і, відповідно, отримували підтримку всього комуністичного блоку. Саме така ситуація призвела до зміни

режимів у Китаї, Північній Кореї та В'єтнамі, що супроводжувалося масштабними збройними конфліктами. До складу SEATO ввійшли США, Велика Британія, Франція, Австралія, Нова Зеландія, а також Пакистан, Таїланд та Філіппіни. На відміну від НАТО, умови договору колективної оборони не передбачали, що напад на одну країну розглядається як напад на всіх його учасників. Країни Пакту, в разі загрози миру й стабільності, зобов'язувалися вступати в консультації одне з одним щодо вживання необхідних заходів для протидії прямому збройному нападу – індивідуально або колективно. Також загрозою вважалися підривні дії ззовні для порушення територіальної цілісності й політичної стабільності країн-учасників SEATO [6]. Договір набув чинності 19 лютого 1955 р., але йому так і не судилося стати справді ефективним інструментом підтримки миру й стабільності в регіоні. З різних причин стратегічні пріоритети країн-учасниць у регіоні змінювались і останні почали втрачати інтерес до Манільського Пакту. На початку 1970-х рр. країни почали виходити з організації: Пакистан та Франція не підтримали введення американських військ до В'єтнаму, тож обидві держави залишили SEATO до середини десятиліття. 8 листопада 1972 р. Пакистан оголосив про вихід з Манільського Пакту через відсутність допомоги йому від організації у протистоянні з Індією [7]. 1975 р. організацію залишили Франція й Таїланд. 20 лютого 1976 р. SEATO провела фінальні навчання, а 30 червня 1977 р. офіційно припинила існування [5].

В рамках Холодної війни Австралія прагнула підкреслити відданість цінностям і політиці Західного блоку, зокрема шляхом підтримки американської політики в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Відповідно, коли відбулась ескалація конфлікту на Корейському півострові між прокомуністичною північною частиною та прозахідною південною, австралійський уряд також надіслав свої війська для підтримки зусиль Західних союзників. Спочатку прем'єр-міністр Р. Мензіс, хоча він й був затятим антикомуністом, не підтримував спрямування австралійських військ у Корею,

проте зусиллями міністра закордонних справ сера Персі Спендера контингент було відправлено. Австралійці, усвідомлюючи, що Велика Британія також відправить свій контингент на корейську війну, прагнули зробити це раніше, тим самим продемонструвавши високий рівень підтримки союзників зі США. 1950 р., через кілька днів після вторгнення північно-корейських військ на територію Південної Кореї, П. Спендер переконав виконувача обов'язків прем'єр-міністра А. Фаддена вступити у війну. Що й було зроблено негайно. Коли Р. Мензіс повернувся з відрядження, йому представили довершений факт і він публічно підтримав це рішення [8].

Після 35 років японського панування, внаслідок поразки останньої 1945 р., Корейський півострів розділили на окупаційні зони між СРСР та США – Північну й Південну відповідно. Країну планували об'єднати протягом найближчих років, проте на владу в новій державі претендували різні політичні групи від націоналістів до комуністів. Зрештою, 1948 р. було сформовано два окремих уряди – комуністичний на півночі та республіканський на півдні, кожен з яких претендував на контроль над усім півостровом. Країну розділили по 38-й паралелі кордоном, який був лише умовною перепорою для двох ворожих сторін. Холодна війна набирала обертів, але СРСР та США не розглядали Корею як свій пріоритет, тож у другій половині 1949 р. війська двох наддержав вивели з півострова і протистояння звелось до підтримки внутрішньокорейських угруповань.

Водночас лідер Північної Кореї Кім Ір Сен, якого підтримував Радянський Союз, активно готувався до вторгнення на південь, аби силою об'єднати країну під своїм керівництвом. Отримавши від Й. Сталіна схвалення запланованої операції, 25 червня 1950 р. він наказав північнокорейським військам перейти 38-му паралель, атакувавши Південну Корею. У відповідь, уже за два дні, Рада Безпеки ООН спрямувала сили кількох країн на підтримку Південної Кореї. Серед цих країн була й Австралія, що бажала підтримати Південну Корею. Цікаво, що на голосуванні був відсутній радянський

представник, відповідно СРСР не зміг накласти вето на це рішення. Сили міжнародної коаліції ООН очолили Сполучені Штати, а її Верховним головнокомандувачем став генерал Дуглас Макартур, який під час Другої світової керував союзним контингентом, котрий забезпечував оборону п'ятого континенту.

Австралійське суспільство й політичні сили підтримали участь у корейській кампанії, цьому сприяли потужні антикомуністичні настрої в країні. До Південної Кореї було спрямовано 77-му ескадрилью Королівських повітряних сил Австралії, а також фрегат HMAS «*Shoalhaven*» та есмінець «HMAS *Bataan*», які на той момент перебували в Японії [8]. Зважаючи, що корейська війна була насамперед сухопутною, у вересні 1950 р. уряд спрямував туди 3-й батальйон Королівського австралійського полку, а згодом його посилили 1-м та 2-м полками. Хоча майже всі регулярні піхотні війська Австралії відправили до Кореї, уряд не став запроваджувати військову повинність [8].

На першому етапі війни південнокорейська армія не витримала натиску противника й зазнала поразки. За три дні війська Кім Ір Сена захопили столицю Південної Кореї – Сеул. Вже на початку серпня об'єднані сили Південної Кореї й ООН контролювали не більше, ніж 10% території півострова і зайняли оборону в районі міста Пусан. Проте вже за два тижні внаслідок стрімкої та результативної контратаки війська Північної Кореї зазнали нищівного удару. Союзникам вдалося повернути Сеул і відкинути північнокорейські сили за 38-му паралель. Розвиваючи успіх, Д. Макартур захопив майже всю Північну Корею, але на її підтримку виступив Китай, відправивши в жовтні 1950 р. на допомогу Кім Ір Сену величезну армію, яка змусила союзників Південної Кореї знову відступити далеко на південь від Сеула. Знадобився ще один рішучий наступ сил ООН у березні 1951 р. для звільнення Сеула та повернення контролю над південною частиною країни по лінії 38-ї паралелі. Після цього війна стала окопною й тривала в такому стані ще два роки. Результатом

тривалих перемовин стали підписання перемир'я та обмін полоненими. Війна завершилася фактичним відновленням довоєнного кордону, перемир'я набуло чинності 27 липня 1953 р. [8].

Австралійські військові працювали професійно, демонструючи відвагу та високий рівень військової майстерності. Зокрема під час битви при Кап'юнге австралійський батальйон, що нараховував близько 800 бійців, разом з канадським батальйоном розгромили китайську дивізію чисельністю близько 15 000 чоловік, не дозволивши їй узяти Сеул. Обидва батальйони були нагороджені грамотами Президента США. Загалом участь у Корейській війні взяли майже 18 000 австралійських солдатів, моряків, льотчиків та медсестер. Кількість потерпілих серед австралійського контингенту досягла 339 чоловік убитими та 1216 пораненими [8]. Загальна кількість потерпілих від війни з обох сторін, враховуючи мирних мешканців, сягнула кількох мільйонів, зокрема втрати Китаю становили щонайменше 110 000 убитими й 380 000 пораненими. Точних оцінок немає, але не менше, ніж по 500 000 убитими й пораненими втратили армії Північної та Південної Кореї, в свою чергу втрати серед мирного населення обох країн сягають 2 000 000 [9].

Підтримка союзників у протистоянні комуністичному блоку була важливим елементом зовнішньої політики Австралії, а участь у Корейській війні стала вагомим проявом солідарності з боку п'ятого континенту. Разом з тим, австралійське суспільство не розуміло сенсу цієї війни, що не запобігала прямій загрозі Австралії. Відповідно, учасників Корейської війни зустріли після їх повернення додому досить байдуже, а сам конфлікт нерідко називають «забутою війною».

Політика Австралії, спрямована на підтримку зусиль Заходу щодо стримування комуністичної експансії, була системна та послідовна. Якщо під час Корейської війни головною рушійною силою антикомуністичного блоку були США, то в рамках урегулювання т. зв. «Надзвичайної ситуації в Малайї» провідним ініціатором була Велика Британія. Австралія цілком закономірно

підтримала традиційного союзника й узяла безпосередню участь у врегулюванні малайської кризи.

Операція в Малайї тривала з 1948 по 1960 рр. та фактично була війною з партизанськими загонами комуністів, яких підтримувала частина місцевого населення, однак термін «війна» не використовували з юридичних та економічних міркувань – страхові компанії відмовились би робити виплати потерпілим власникам.

У червні 1948 р. в британській колонії Малайя (нині територія Малайзії) було оголошено надзвичайний стан через напади воєнізованих загонів на плантації, шахти, поліційні дільниці тощо. Атакували сили Малайської Національно-Визвольної Армії (МНВА), що була силовим крилом Малайської Комуністичної Партії. Окрім пошкодження об'єктів економічної й правоохоронної інфраструктури, заколотники, що базувались у джунглях, пускали під укіс поїзди та палили будинки робітників. Комуністів активно підтримали т. зв. «сквоттери» – представники збіднілого під час японської окупації китайського населення, які переселилися з міст до сіл поряд з джунглями.

Першими кроками британців щодо врегулювання кризи стали запровадження надзвичайного законодавства, комендантської години та обмежень на пересування. Ці дії супроводжувалися збільшенням британського військового контингенту в Малайї для протистояння партизанам-комуністам. Владі вдалося запобігти краху економіки, але повністю припинити діяльність партизанів не вдалося, насамперед через те, що вони набагато краще орієнтувалися на місцевості, зокрема в джунглях.

Щоб вирішити малайську кризу, Лондон застосував принципово нову тактику, котра передбачала не стільки жорстке придушення спротиву, скільки усунення його причин і відповідно зменшення рівня його підтримки серед мешканців колонії. Зусилля британців у боротьбі з партизанами-комуністами було зосереджено на двох основних напрямках: ізоляція партизанів від джерел

підтримки й одночасно створення безпечних та комфортних умов для лояльного населення. Розробив такий підхід керівник операції генерал-лейтенант сер Г. Бріггс, який зайняв цю посаду 1950 р. [10]. В рамках відокремлення активних повстанців від їхніх мовчазних прибічників було збудовано нові села з комфортними помешканнями, чистою водою, доступом до медицини й освіти, куди переселили тисячі китайських сквоттерів. На кінець 1951 р. до 500 нових сіл було переселено понад 400 тисяч чоловік.

Британці прагнули «завоювати розум та серця» місцевих мешканців. Тож, коли 1951 р. новим керівником операції та Верховним комісаром призначили генерала сера Дж. Темплера, він і далі будував нові поселення, а також пообіцяв Малайї незалежність після того як партизани будуть розбиті. Цей підхід допоміг здобути підтримку багатьох націоналістів. Коли Дж. Темплер покинув посаду 1954 р., більша частина Малайї була в безпеці, а йому самому 1956 р. присвоїли звання фельдмаршала.

В серпні 1957 р. Малайя отримала незалежність у рамках Співдружності націй, тож повстання як національно-визвольна боротьба втратило будь-який сенс, а велика частина партизанів відмовилися від боротьби. Хоча країна отримала незалежність і припинила бути колонією, Малаййська федерація формувалася до 1963 р. Надзвичайний стан скасували 1960 р, а сама кампанія боротьби проти малайських партизанів-комуністів стала одним з небагатьох прикладів успішної операції з протидії повстанцям, який реалізували західні держави. Цей досвід вивчають і досі. За період конфлікту було вбито більше, ніж 500 солдатів і близько 1300 службовців поліції, у свою чергу втрати комуністів оцінюють у понад 6000 чоловік убитими, а також 1200 було взято в полон [10]. Участь Австралії у врегулюванні Малайської кризи почалася 1950 р., коли до Сінгапуру було спрямовано літаки й персонал Королівських австралійських повітряних Сил, зокрема шість бомбардувальників «Lincoln» з 1-ї ескадрильї стали основою повітряних операцій. Зі зростанням кількості наземних сил, потреба в авіації зменшувалась і з 1952 р. бомбардувальники

використовувались як підтримка в рамках комбінованих атак проти партизанів-комуністів. Однією з найуспішніших стала подібна скоординована операція на схід від Іпоха в штаті Перак у липні 1954 р. [11].

Коли в жовтні 1955 р. на о. Пінанг прибули піхотинці 2-го батальйону Королівського Австралійського Полку, фінал операції та успіх британського командування були вже очевидними, проте почалася тривала й непроста зачистка, реалізована здебільшого силами австралійського контингенту. Батальйон діяв у складі 28-ї бригади Співдружності, антикомуністичні операції почались у січні 1956 р. та тривали понад 20 місяців. У жовтні 1957 р. 2-й батальйон покинув Малайю, а його місце зайняв 3-й батальйон Королівського Австралійського Полку, що брав участь в операціях у Пераку та Кедахі. Участь батальйону підвищила можливості сил Співдружності, посиливши перевагу над комуністами. Як наслідок, до квітня 1959 р. один з головних комуністичних центрів – Перак був оголошений безпечним. У жовтні 1959 р. на зміну 3-му батальйону, який залишив Малайю, прибув 1-й батальйон Королівського Австралійського Полку [11].

Враховуючи, що рівень загрози знижувався все більше, уряд Малайї 31 липня 1960 р. офіційно оголосив про завершення Надзвичайного стану. Проте 1-й батальйон Королівського Австралійського Полку залишався в Малайї до жовтня наступного року, після чого його замінив 2-й батальйон. У серпні 1962 р. австралійці брали участь в операціях проти комуністів у Перлісі та Кадахі. Австралійські загони завершили перебування в країні у серпні 1963 р. напередодні проголошення незалежності Малайзійської федерації, яке відбулося 16 вересня 1963 р.

Окрім авіації та піхоти, Австралія також допомагала Лондону, забезпечуючи артилерійську й інженерну підтримку. Так, аеродромно-будівельна ескадрилья побудувала головну злітно-посадкову смугу для бази ВПС у Баттерворті на узбережжі Малайї. Кораблі Королівського

Австралійського Флоту, які перебували у водах Малайї, забезпечували вогневу підтримку наземних військ. Австралійські сухопутні сили входили до Далекосхідного стратегічного резерву Британської Співдружності, створеного 1955 р. насамперед для стримування комуністичної загрози у Південно-Східній Азії, зокрема в Малайї та Сінгапурі. За період участі у врегулюванні Малійської кризи загинули 39 австралійських військовослужбовців і 27 отримали поранення [11].

В рамках стратегії протистояння глобальній комуністичній агресії, яку сформулював Р. Мензіс, Австралія рішуче підтримала Сполучені Штати у наданні допомоги Південному В'єтнаму проти підконтрольного комуністам Північного. Проте, на відміну від Малайської кампанії, яка враховувала інтереси місцевого населення, дії США у В'єтнамі мали ознаки виключно геополітичного протистояння з СРСР і комуністичним блоком. Американські уряди Д. Ейзенхауера та Дж. Кеннеді будували зовнішню політику, виходячи з «теорії доміно», яка передбачала, що комуністи, здобувши владу в одній країні Індокитаю, швидко захоплять інші країни Південно-Східної Азії. Ця теорія стала популярною саме в часи президентства Д. Ейзенхауера, була включена до звіту Ради Національної Безпеки щодо ситуації в Індокитаї за 1952 р. Пізніше президент Д. Ейзенхауер формулював її також як принцип «доміно, що падає», на його думку, перехід В'єтнаму під контроль комуністів призвів би до аналогічних перемог червоних в інших країнах регіону. На думку американської адміністрації, в такому випадку під загрозою опинялися насамперед Лаос, Камбоджа і Таїланд, а також потенційно Індія, Японія, Філіппіни, Індонезія та навіть Австралія й Нова Зеландія [12]. Однак на практиці виявилось, що подібні погляди занадто спрощували актуальну міжнародно-політичну ситуацію і насамперед були покликані обґрунтувати необхідність участі США та союзників у В'єтнамському конфлікті.

Конфлікт у В'єтнамі став одним з наслідків розпаду колоніальної системи після Другої світової війни. У вересні 1940 р. на територію колонії

Французький Індокитай вторглась Японія, згодом на цих територіях розгорнувся потужний партизанський рух, який об'єднав націоналістичні сили. Єдиний комуністичний фронт «Ліга боротьби за незалежність В'єтнаму» або В'єтмінь на чолі з Хо Ши Міном боровся проти японців за підтримки СРСР, США та Китаю, а після капітуляції Японії проголосив про створення Демократичної Республіки В'єтнам. Проте Париж не визнав нову державу, тож 23 вересня 1945 р. французькі війська повалили місцевий уряд і оголосили про відновлення влади Франції. Повернення французького контролю над Індокитаєм та провал переговорів з В'єтмінем призвели до початку в грудні 1946 р. Першої Індокитайської війни між профранцузькою коаліцією та комуністичним фронтом Хо Ши Міна. Зважаючи на розгортання Холодної війни, цей конфлікт швидко став ареною протистояння між США й західним блоком з одного боку, та СРСР, КНР і союзниками – з іншого [13].

Після восьми років протистояння конфлікт закінчився розгромом французьких сил при Дьєнб'єнфу в травні 1954 р. та змусив Париж укласти Женевські угоди. Згідно з підписаними у липні 1954 р. Женевськими угодами, В'єтнам, Лаос та Камбоджа отримували незалежність, а територія В'єтнаму розділялася по 17-й паралелі на Північну частину під контролем В'єтміна й Хо Ши Міна та Південну, де за підтримки Заходу було сформовано уряд під керівництвом Нго Дінь Дьєма. Передбачалося, що після стабілізації внутрішньополітичної ситуації мають пройти вибори, результати яких стануть єдиними для всієї країни [14].

Проте США та їх союзники розуміли, що рівень популярності Хо Ши Міна забезпечував перемогу комуністів на майбутніх виборах, відповідно, В'єтнам потрапляв до зони впливу протиборчого блоку. Зважаючи на «політику доміно», якої дотримувалась американська адміністрація, боротьба за В'єтнам активно тривала в інформаційному просторі, а також на рівні спецслужб. Коли комуністи зрозуміли, що шляхом виборів до влади прийти не вдасться, вони почали формувати збройні загони, які отримали назву

В'єтконг та з 1957 р. посилюють збройну боротьбу проти уряду Нго Дінь Дьєма, який до 1955 р. укріпив свою владу на Півдні та жорстко переслідував комуністів. З весни 1959 р. сили В'єтконгу вступають у протистояння з армійськими підрозділами Південного В'єтнаму, починається період ескалації бойових дій та повернення до війни [15]. Саме тоді відбувається надзвичайне загострення Холодної війни, що зрештою призвело до сумнозвісної Карибської Кризи 1962 р., тож Сполучені Штати посилюють протистояння у В'єтнамі, роблячи велику ставку на всебічну військову підтримку Півдня. Як наслідок, з початку 1960-х рр. американська військова присутність у В'єтнамі невпинно зростала, а з 1965 р. Вашингтон розпочав сухопутну операцію. Протягом наступних років залученість США у конфлікті лише зростала: 1968 р. понад півмільйона американських військових перебували у В'єтнамі, а витрати на війну сягнули 77 млрд доларів на рік [16]. Проте, попри використання величезної кількості ресурсів, кампанія виявилася провальною для США та їхніх союзників. Керівництво Південного В'єтнаму не спиралося за загальну підтримку населення країни, водночас владні режими відзначилися репресіями, корумпованістю та низьким рівнем мотивації. Масштабні людські втрати викликали масові протести всередині США, війна втратила популярність, а згодом і підтримку владної еліти. Як наслідок, до березня 1973 р. весь персонал американських збройних сил вивели з країни. У квітні 1975 р. в'єтконгівці захопили столицю Південного В'єтнаму – Сайгон, а 1976 р. країна об'єдналась у єдину Соціалістичну Республіку В'єтнам [16]. Це стало фіналом війни, що тривала понад 30 років і стала одним з найжахливіших конфліктів XX ст.

Австралійський уряд під час Холодної війни займав яскраво антикомуністичну позицію, тож цілком розділяв американську політику засновану на «теорії доміно». З 1962 р. Австралія почала надавати Південному В'єтнаму воєнні консультації, щоб допомогти запобігти його об'єднанню з комуністами Півночі. На початку серпня 1962 р. група з 30 австралійських офіцерів і старших унтер-офіцерів прибула до столиці – Сайгона. Як перший

крок Австралії у підтримці американської коаліції в Південному В'єтнамі було сформовано навчальну групу австралійської армії, яка отримала назву «Команда» або ААТТВ. Коли 1965 р. США ухвалили ввести війська до В'єтнаму, австралійський уряд негайно підтримав союзника [2, с. 251]. В червні 1965 р. до провінції Б'єнхоа було спрямовано 1-й батальйон Королівського Австралійського Полку. З серпня 1964 р. в провінції Вунгтау діяли австралійські транспортні літаки у складі 35-ї ескадрильї Королівських Австралійських Повітряних Сил, також матеріально-технічну й тактичну підтримку надавали вертольоти з 9-ї ескадрильї, що базувались у Нуї Дат провінції Фуок Туй [17]. Там само з квітня по червень 1966 р. було розміщено гарнізон бригади 1-ї австралійської оперативної групи, яка зазвичай складалася з двох або трьох батальйонів Королівського Австралійського Полку. Також до складу групи входив артилерійський полк та підрозділи танків, бронетранспортерів і спеціальної повітряної служби [18]. Також у частинах Анзаку спільно з австралійцями служили артилеристи й піхотинці з Нової Зеландії. Разом з військами підтримки Анзаку – інженерами, медиками, зв'язківцями, розвідниками та ін., що також базувались у різних містах В'єтнаму, загальна кількість австралійського контингенту 1969 р. становила 7672 військовослужбовців. Водночас новозеландські сили налічували 552 військових. Окрім того, з 1967 р. 2-га ескадрилья Королівських Австралійських Повітряних Сил, оснащена бомбардувальниками, виконувала ударні завдання в складі військ армії США [17].

Участь австралійського контингенту мала свої успіхи та невдачі, але сама війна виявилася дуже непопулярною в Австралії. Після кількох масштабних битв стало зрозуміло, що Південний В'єтнам і союзники не зможуть досягти впевненої перемоги. Аналогічно до США австралійський антивоєнний рух набирив обертів. До 1970–1971 рр. сотні тисяч громадян по всій країні брали участь у маршах за мораторій воєнних дій Австралії у В'єтнамі. На тлі масштабних антивоєнних настроїв австралійський уряд почав виводити війська,

й у грудні 1972 р. останні бойові підрозділи повернулися додому. Загалом у в'єтнамській війні з 1962 р. до 1973 р. взяли участь близько 60 000 австралійців, 521 військовий загинув і понад 3000 було поранено [17].

Незважаючи на досить обмежену участь Австралії у в'єтнамській кампанії та відносно невеликі втрати, порівняно з іншими конфліктами, ця війна продемонструвала кілька важливих тенденцій щодо орієнтирів п'ятого континенту. Насамперед, був очевидним і відкритим курс на підтримку зовнішньополітичної позиції США, фактично, австралійська політика часто «рухалась у фарватері» американських союзників. Зокрема, так відбулось і в ситуації з війною у В'єтнамі, участь у якій була радше даниною позиції союзника, аніж насправді прагненням австралійського народу. Водночас австралійське керівництво добре розуміло, що союзницькі обов'язки не повинні йти врозріз із національними інтересами Австралії. Не маючи змоги відмовитися від підтримки американських зусиль у в'єтнамській війні, австралійський уряд намагався мінімізувати кількість учасників від своєї держави, тим самим зменшуючи втрати. Фактична поразка в'єтнамської кампанії США та союзників спонукала Австралію коригувати зовнішньополітичний курс: стало очевидним, що жорстка та безкомпромісна позиція щодо всіх країн «соцтабору» є деструктивною і має гнучкішати. Це усвідомлення відбувалося на тлі приходу до влади в Австралії представників лейбористської партії.

Магістральною тенденцією за підсумками Другої світової війни стало послаблення політичних зв'язків Австралії з Великою Британією, в той час її відносини зі США динамічно розвивалися. Хоча британський капітал займав перше місце в австралійській економіці, американські інвестиції лише трішки поступалися йому, а в певних важливих галузях займали панівні позиції. Суттєво знизилося значення Великої Британії як торговельного партнера Австралії, експорт до цієї держави по ключових напрямках знизився вдвічі. Одночасно в австралійському імпорті невпинно зростала частка США, тоді як

британський експорт до Австралії з кожним роком знижувався. Фактично, в другій половині XX ст. Сполучені Штати посіли місце Великої Британії в політичному та економічному житті. Товарообіг між США й Австралією постійно зростає: якщо у 1964–1965 рр. він становив 956,5 млн, то в 1966–1967 рр. – 1140,7 млн австралійських доларів. Варто зауважити, що торговельний баланс двох країн щорічно завершувався великим дефіцитом для Австралії. Таким чином, орієнтація на США для п'ятого континенту окрім військово-політичного мала ще й економічний вимір [19].

У другій половині 1960-х рр. Австралія вже мала доволі широку мережу дипломатичних представництв за кордоном – 59 посольств, місій, генеральних консульств та інших представництв. Міністерство закордонних справ Австралії налічувало понад 1500 осіб, куди входили працівники центрального апарату, а також представництва за кордоном. У рамках антикомуністичної політики Австралія уникала розширення відносин з країнами соцтабору, до 1966 р. дипломатичні зносини було встановлено лише з СРСР, це відбулося 1942 р. – ще до початку Холодної війни. Однак події наступних десятиліть продемонстрували, що існування соцтабору стало реальністю, яку неможливо ігнорувати. 1967 р. Австралія встановила дипломатичні відносини з Монгольською Народною Республікою та уклала торговельні відносини з Соціалістичною Республікою Румунія та Угорською Народною Республікою. В грудні 1972 р. було встановлено дипломатичні відносини та відбувся обмін посольствами з Китайською Народною Республікою, відповідно було закрито австралійське посольство на Тайвані. Ці кроки стали частиною змін зовнішньої політики держави після приходу до влади лейбористського уряду, одним з перших кроків якого стало встановлення дипломатичних відносин з Німецькою Народною Республікою, а в лютому 1973 р. – з Демократичною Республікою В'єтнам [19]. У рамках нового курсу на економічну й політичну самобутність Австралії поживлялися відносини з країнами Південної та Південно-Східної Азії, насамперед це стосувалося торгівлі, обсяг якої після Другої світової війни

невпинно зростав. До 1970-х рр. експорт до цих країн зріс більш ніж у 10 разів порівняно з довоєнним періодом. Серед основних економічних партнерів Австралії в регіоні можна виділити Індонезію, Філіппіни, Індію, Японію, Таїланд, Бірму, Тайвань та інші.

Одним із наслідків провальної в'єтнамської кампанії стала корекція зовнішньополітичного курсу Австралії. Основний акцент було зроблено на регіональному вимірі дипломатії та більшій самостійності в міжнародних відносинах. У рамках цього підходу 1971 р. було засновано Південно-Тихоокеанський Форум, (2000 р. назву змінено на Форум Тихоокеанських Островів) – міжнародну організацію для кооперації держав Океанії. Форум об'єднав 18 держав регіону, серед яких були Австралія, Острови Кука, Федеративні Штати Мікронезії, Фіджі, Французька Полінезія, Кірибаті, Науру, Нова Каледонія, Нова Зеландія, Ніуе, Палау, Папуа-Нова Гвінея, Республіка Маршалові Острови, Самоа, Соломонові острови, а також острови Тонга, Тувалу і Вануату. Центальною ідеєю Форуму є створення та підтримання в регіоні миру, безпеки, гармонії й процвітання. Для досягнення цих цілей Форум сприяє співпраці між урядами держав, а також представляє інтереси держав-членів у взаємодіях з міжнародними агентствами. Австралія і Нова Зеландія під час створення Південно-Тихоокеанського Форуму бачили своєю місією фінансову підтримку економікам острівних держав, що розвивалися. З 1989 р. Форум організовує щорічні зустрічі на рівні міністрів з ключовими партнерами по діалогу. Такими партнерами Форум визнає Канаду, КНР, США, ЄС, Францію, Німеччину, Республіку Корею, Малайзію, Туреччину та ще 9 країн [20].

Курс на більшу самостійність на міжнародній арені посилювався зі зміною 1972 р. партії влади, ліберали поступилися місцем лейбористам. Кабінет нового прем'єр-міністра Едварда Вітлема прагнув перетворити Австралію на одну з провідних держав Азійсько-Тихоокеанського регіону. Важливим свідченням пріоритетності саме регіонального вектору австралійської зовнішньої політики

стало те, що перший закордонний візит новий прем'єр-міністр здійснив до Індонезії. Це відбулось у лютому 1973 р. Під час поїздки Е. Вітлем неодноразово наголошував на важливості регіональної співпраці, зокрема між Австралією й Індонезією. Візит посприяв подальшому розвитку відносин між державами, як в економічній, так і військово-політичній сферах. Продовжуючи військову співпрацю зі США та зберігаючи членство в ANZUS і SEATO, лейбористи дещо скоригували умови участі в союзах, відповідно до нового курсу та національних інтересів Австралії. Зокрема, з 1974 р. австралійські військові почали брати участь в управлінні військовими базами на території Австралії. Кабінет Е. Вітлема припинив допомагати Південному В'єтнаму, ратифікував Договір про нерозповсюдження ядерної зброї та наполягав, щоб Франція припинила атомні випробування на островах у Тихому океані, що викликало певне невдоволення Парижа й Вашингтона [21, с. 249]. 1973 р. було започатковано низку нових ініціатив у відносинах з Новою Зеландією, покликаних сприяти поглибленню зв'язків обох держав.

У рамках своєї ідеологічної платформи лейбористи поживали відносини з СРСР і країнами соцтабору, розширювалася торгівля з країнами Ради Економічної Взаємодопомоги. 1973 р. Австралію відвідав міністр зовнішньої торгівлі СРСР, а невдовзі після нього відбувся візит делегації Верховної Ради СРСР. У відповідь того самого року до Москви прибув секретар департаменту закордонних справ Австралії, а 1975 р. СРСР уперше відвідав голова австралійського уряду Е. Вітлем. У результаті було підписано низку угод у різних галузях. Звичайно, подібне потепління відносин між країнами скептично сприйняли в американському керівництві [21, с. 249].

Одним з нових елементів зовнішньої політики лейбористів стало використання ресурсного потенціалу Австралії для розвитку економічних відносин з іншими країнами. 1974 р. Едвард Вітлем у рамках поїздки країнами Західної Європи розпочав переговори з керівниками Європейського економічного співтовариства щодо експорту австралійського вугілля й урану.

Він підкреслював можливість і готовність Австралії задовольнити всі потреби Європи та Японії в цих товарах [19]. Лейбористи виступали за перехід Нової Гвінеї в режим самоуправління. На думку Е. Вітлема створення незалежної Папуа-Нової Гвінеї було найкращим способом зупинити зростання там локального сепаратизму. Як наслідок, 1975 р. його кабінет надав незалежність Новій Гвінеї. Одночасно Австралія не відмовлялася від економічної допомоги цій країні. За правління лейбористів допомога й далі активно надходила, зокрема в рамках плану «Коломбо» [21, с. 251].

Загальний тренд на зміну позиціонування держави на міжнародній арені торкнувся й національної безпеки. Так, 1976 р. було проголошено концепцію «опори на власні сили» («self-reliance defence»). У рамках цього підходу передбачалася тісна співпраця зі США, але водночас стратегічний імператив використання національних збройних сил змінився: якщо раніше Австралія орієнтувалася на участь у бойових діях за кордоном у складі союзницьких сил, то тепер передбачалося, що пріоритетними стануть оборонні завдання в близьких до Австралії районах. Одночасно було підтверджено відданість ANZUS, понад те, дію пакту розширили на Індійський океан, зокрема для стримування в цьому районі радянських ініціатив. В Індійському океані було проведено серію військово-морських навчань і збудовано низку військових баз поблизу до Австралійської території [22].

В рамках зміцнення регіональних зв'язків 1979 р. було підписано договір про дружбу та співпрацю з Японією, а також створено 1980 р. Раду Тихоокеанського економічного співробітництва (спочатку – Семінар Тихоокеанського співтовариства). Перше засідання Семінару відбулося 1980 р. в Канберрі з ініціативи прем'єр-міністрів Австралії та Японії. Першу зустріч було присвячено заснуванню Ради Тихоокеанського економічного співробітництва – незалежного регіонального органу, покликаного стати регіональним форумом для співпраці, координації політики для сприяння економічному розвитку в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Серед

затверджених функціональних характеристик нового органу було погоджено такі: незалежність і неофіційний статус, що дадуть змогу вирішувати економічні питання й уживати заходів, вільних від формальних обмежень державних відносин та політики. В заході взяли участь 11 держав: Японія, Канада, Австралія, США, Індонезія, Малайзія, Нова Зеландія, Корея, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд і Тихоокеанські острівні держави: Фіджі, Папуа-Нова Гвінея й Тонга. Кожна делегація включала членів від національних урядів, бізнес-сектору, незалежних науково-дослідних інститутів [23].

Метою подібних ініціатив було посилити роль Австралії в регіоні шляхом політичного й економічного об'єднання країн Океанії. Австралія була вельми заінтересована в розширенні своєї присутності в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, тому активно налагоджувала зв'язки з сусідами. Пізніше в рамках цього підходу Австралія запропонувала найближчим сусідам створити Азійсько-Тихоокеанську зону вільної торгівлі, передбачалося заснувати нову міжнародну організацію Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), де австралійці прагнули відігравати провідну роль [24]. Восени 1989 р. 12 країн регіону зібрались у Канберрі, щоб офіційно дати старт новому проекту. Державами-засновниками АТЕС стали Австралія, Японія, Канада, Корея, Бруней Даруссалам, Індонезія, Нова Зеландія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд і Сполучені Штати Америки [25]. Зважаючи на присутність в організації США та їх активну роль, Австралії не вдалося зайняти в ній провідні позиції, але співпраця в рамках АТЕС є важливим елементом зовнішньої політики п'ятого континенту.

Геополітична ситуація в 1970-х – 1980-х рр. змушувала Австралію постійно шукати баланс у зовнішній політиці, по-перше, з погляду участі в глобальних процесах та утвердження своєї ролі в регіоні, по-друге, між підтримкою Західних союзників у Холодній війні й власними національними інтересами. Австралійський уряд прагнув вибудувати у відносинах з іншими країнами максимально прагматичні підходи, які б слугували інтересам п'ятого

континенту. Так, безумовна відданість партнерству зі США та Заходом поєднувалася з поступовим розвитком відносин з країнами соцтабору, зокрема з СРСР і КНР. 1975 р. владу в країні знову очолили представники ліберальної партії. Прем'єр-міністром став М. Фрейзер, який дотримувався консервативних поглядів на зовнішню політику. Він повністю підтримував США і президента Р. Рейгана на новому етапі Холодної війни, коли почалася гонка озброєнь з СРСР. М. Фрейзер наголошував на загрозі радянської морської присутності в Індійському океані, заохочував розвиток американських комунікаційних баз в Австралії та різко засудив вторгнення СРСР до Афганістану [2, с. 297]. Водночас проводив активну політику на рівні регіону, зокрема велику ставку робив на відносини з КНР, куди голова австралійського уряду здійснив візит навіть раніше, ніж до Вашингтона. М. Фрейзер досить слушно на той момент розглядав КНР як потенційного союзника в боротьбі проти СРСР, він підтримував позицію Китаю в їхньому конфлікті з В'єтнамом 1979 р., котрий яскраво засвідчив геополітичне протистояння КНР та СРСР [2, с. 298].

Часом уряд Австралії поставав перед непростими зовнішньополітичними дилемами й не всі рішення того періоду принесли позитивний результат. Зокрема це стосується ставлення австралійського керівництва до дій Індонезії щодо Східного Тимору. 1975 р. Індонезія вторглася до Східного Тимору й окупувала острів. Одним з провідних чинників, що уможливив агресію, стала фактична мовчазна згода з цим актом провідних держав регіону, зокрема США й Австралії. Після провалу в'єтнамської кампанії Заходу СРСР став більш впливовим у Південно-Східній Азії, він отримав контроль над Індокитаєм і навряд чи планував на цьому зупинитися.

Після Другої світової війни, в серпні 1945 р. Індонезія – колишня колонія Нідерландів – проголосила незалежність та почала формувати державні інститути. Країну очолив Президент Сукарно, який прагнув стабілізувати політичну ситуацію й побудувати економіку Індонезії. Але через позицію Нідерландів, які хотіли відновити свій суверенітет над цією територією, народу

Індонезії кілька років довелося відстоювати право на самостійність зі зброєю в руках. Зрештою, 1949 р. завдяки активній ролі ООН, конфлікт було завершено за столом переговорів, а Індонезія утвердилась як незалежна держава. Політика Сукарно полягала в маневруванні між націоналістами, комуністами й армією, часом внутрішньополітична боротьба була дуже гостра та деструктивна, що дестабілізувало соціально-економічну ситуацію в країні. Після чергової кризи між президентом і парламентом, ускладненої збройними антиурядовими протестами ісламістів, Сукарно за підтримки військових запровадив воєнний стан та зосередив більшість повноважень у своїх руках, проголосивши доктрину «Керованої демократії» [25]. Зважаючи на негативне ставлення Заходу до централізації влади в Індонезії, Сукарно зробив ставку на розвиток відносин з комуністичним блоком, зокрема СРСР і КНР. Після зосередження влади в країні, Сукарно почав здійснювати антизахідний політичний курс, зокрема, розпочалися територіальні суперечності з Нідерландами, а через протистояння з Малайзією він у січні 1965 р. вивів Індонезію з ООН, в чому його підтримав комуністичний Китай.

Поступове зближення Сукарно з соціалістичним блоком та зміцнення позицій Комуністичної партії Індонезії викликало невдоволення не лише на Заході, але й серед консервативних сил усередині країни. Частина військових дотримувалася правих політичних поглядів та орієнтувалася на тісніші відносини зі США. Все завершилося політичною кризою й спробою військового перевороту, яку скоїли прихильники комуністів 1965 р. Заколот придушили завдяки зусиллям генерала Сухарто, після чого він фактично відсторонив від влади Сукарно, а за кілька років 1968 р. сам обійняв посаду президента Індонезії. Після приходу до влади Сухарто проти комуністичної партії та її прихильників розгорнулися репресії, що супроводжувалися масовими вбивствами. Зовнішньополітичний курс було змінено на різко антикомуністичний, відносини з СРСР та КНР суттєво охололи, натомість Сухарто орієнтувався на тісне партнерство зі США. Було нормалізовано

відносини з Малайзією, а 1966 р. Індонезія повернулася до ООН. Одночасно уряд Сухарто прагнув активно підключати Індонезію до регіональної інтеграції. Так, у серпні 1967 р. за ініціативної ролі Джакарти було створено Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) [25]. Серед країн-засновників АСЕАН були й Філіппіни, Малайзія, Сінгапур і Таїланд, пізніше до них приєдналися Бруней-Даруссалам (1984 р.), а також В'єтнам (1995 р.), Лаос (1997 р.), М'янма (1997 р.) та Камбоджа (1999 р.). Папуа Нова Гвінея має статус країни-спостерігача. Метою асоціації було проголошено прискорення економічного розвитку й соціального прогресу в країнах-учасниках, захист миру та стабільності в регіоні, а також надання країнам-учасникам змоги мирно розв'язувати спірні питання [26]. Розвиток відносин з АСЕАН став одним з головних напрямків зовнішньої політики Австралії в 1970-х – 1980-х рр. Також австралійський уряд активно розвивав двосторонні відносини з країнами-учасниками асоціації. З 1974 р. періодично організовуються наради, що отримали назву «Форум АСЕАН – Австралія». Проте зближення з асоціацією ускладнювалося непростими відносинами Австралії з провідною країною АСЕАН – Індонезією.

США та їхні союзники розглядали Індонезію, котра стрімко розвивалась, як противагу розширенню радянської експансії в регіоні. Захід був готовий миритися з авторитарним режимом Сухарто, враховуючи його антикомуністичну політику. Примат інтересів блокового протистояння повною мірою проявився під час рішення Індонезії щодо окупації 1975 р. Східного Тимору. Попри відверту агресивність цього кроку, а також численні порушення прав людини під час контролю за територією острова, все це відбувалося з мовчазної згоди США й Австралії. Інтереси населення маленького Східного Тимору було принесено в жертву на тлі глобального геополітичного протистояння в умовах Холодної війни [27].

Позиція Австралії щодо окупації Східного Тимору була дуалістичною: влада п'ятого континенту намагалася публічно критикувати жорстокість дій

індонезійців на окупованій території, проте здебільшого на рівні декларацій, оскільки збереження економічної співпраці з Індонезією було в пріоритеті. Однак відносини Австралії та Індонезії залишалися напруженими. 1981 р. Індонезія закрила корпункт австралійської газети за критику дій уряду Індонезії в Східному Тиморі. Роками тривали перемовини щодо акваторії Тиморського моря, 1988 р. оголошеної «зоною співробітництва», а прибутки від видобування там нафти ділилися навпіл між обома країнами [21, с. 300]. Саме через напружені відносини з Індонезією 1992 р. Австралії відмовили у членстві в АСЕАН.

Політика Індонезії щодо окупованого Східного Тимору характеризувалася жорстокістю та насильницькою асиміляцією. Проти прибічників незалежності розгорнули цілеспрямовані репресії. Проте ні насильство, ані значні інвестиції Індонезії в інфраструктуру, освіту й охорону здоров'я Східного Тимору не змогли придушити спротив тиморців індонезійському правлінню, визвольна боротьба затягнулася на десятиліття.

Питання Східного Тимору стало постійним чинником, що ускладнював відносини Австралії з Індонезією. Очільники п'ятого континенту намагалися балансувати між підтримкою Тимору та збереженням співпраці з Індонезією, зокрема Австралія надавала притулок захисникам східнотиморської незалежності, вимушеним тікати з острова. Втім, обсяг австралійської торгівлі з Індонезією постійно зростав, а 1995 р. між двома державами було підписано Пакт про безпеку. Ситуація змінилася 1998 р. після відставки Мухаммеда Сухарто. Прем'єр-міністр Австралії Джон Говард спрямував листа до президента Індонезії Б. Хабібі, повідомивши його про зміну австралійської позиції та закликавши його дати шанс Східному Тимору провести референдум щодо незалежності. Референдум відбувся вже наступного року коштом ООН. Більшість мешканців острова підтримали незалежність, проте цей результат спровокував масштабні зіткнення та збройні сутички з противниками такого рішення. Австралія очолила санкціоновані ООН міжнародні сили в Східному

Тиморі, місією яких було припинення насильства та відновлення порядку. Втручання мало успіх, проте ці події зашкодили відносинам між Австралією та Індонезією, на їх нормалізацію пішли роки [21, с. 371].

З 1970-х рр. активно розвивалось особливе партнерство з Новою Зеландією. Так, 1973 р. держави підписали Транс-Тасманійський договір щодо подорожей (Trans-Tasman Travel Arrangement), завдяки якому громадяни Австралії та Нової Зеландії можуть вільно переміщуватися між країнами з мінімальними обмеженнями на строк перебування й працевлаштування [28]. Обидві держави пов'язують не лише спільне коріння та історія. Вони разом входили до оборонного союзу зі США – ANZUS. 1985 р. стратегічні відносини зі США опинились у кризі, коли в рамках боротьби за створення в регіоні без'ядерної зони Нова Зеландія заборонила входити до своїх портів усім кораблям з ядерними установками на борту. Цей крок у контексті Холодної війни сприйняли досить гостро, тож у відповідь 1986 р. США призупинили свої обов'язки щодо гарантування безпеки Нової Зеландії, що діяли згідно з Договором ANZUS. Оскільки це загрожувало припиненням тристоронньої співпраці, Австралія доклала чималих зусиль для пом'якшення ситуації [21, с. 296].

Відданість Австралії союзницьким відносинам зі США поєднувалася з її прагненням відігравати незалежну роль на міжнародній арені. Саме такої позиції дотримувався міністр закордонних справ Гарет Еванс, що обійняв цю посаду 1988 р. Він брав активну участь у численних міжнародних форумах, сприяв вирішенню проблеми Камбоджі, зокрема шляхом спрямування туди миротворчих сил. Також Г. Еванс сприяв застосуванню миротворців для вирішення інших локальних конфліктів. Одним з ключових елементів діяльності Г. Еванса були зусилля щодо ядерного роззброєння, що не до кінця відповідало баченню австралійського уряду й прем'єр-міністра Роберта Хоука, які сповідували політику цілковитої підтримки США та Західного блоку наприкінці Холодної війни. Ця позиція повністю проявилася під час кризи у

відносинах США й Нової Зеландії щодо доступу до портів: на відміну від своєї союзниці, Австралія залишилася неухильно відданою зобов'язанням у рамках ANZUS і забезпечувала безперешкодний доступ США до комунікаційних баз у регіоні [2, с. 299].

Закінчення Холодної війни й подальший колапс СРСР зняли гостроту протистояння на міжнародній арені, але ці події не принципово змінили зовнішньополітичну стратегію Австралії. Військово-політичне партнерство зі США, конкуренція за лідерство в регіоні, активна позиція в міжнародних організаціях, особливі відносини з Новою Зеландією – всі ці напрями залишилися пріоритетами для зовнішньої політики п'ятого континенту.

Окрім ролі основного військового союзника, США були й одним з провідних інвесторів в економіку Австралії. У липні 1996 р. на тлі нестабільності в регіоні представники двох держав прийняли Сіднейську декларацію, що стала доповненням до договору ANZUS та передбачала постійну присутність США в Південно-Тихоокеанському регіоні, а також координацію дій з АСЕАН, АТЕС та іншими міжнародними безпековими організаціями [29].

Участь у міжнародних організаціях сприяла утвердженню лідерських позицій Австралії в регіоні, зокрема шляхом відстоювання інтересів малих держав. Завдяки членству в МВФ, СОТ та ООН Австралія могла брати активну участь у програмах допомоги малим країнам Тихоокеанського регіону, а також представляти їхні інтереси в рамках Всесвітнього банку й Азійського банку розвитку, що поглиблювало її політичний вплив на ці держави. Австралія особливо виділяла АСЕАН у контексті підтримки регіональної політичної гармонії та стабільності. Участь у Регіональному Форумі АСЕАН стала одним з ключових елементів австралійської оборонної стратегії. Водночас в економіці одне з центральних місць посідали контакти з АТЕС. На 2000 р. понад половина австралійського експорту припадала на країни АТЕС, туди ж ішла велика частка прямих інвестицій п'ятого континенту [21, с. 371].

Відносини з Новою Зеландією традиційно відігравали особливу роль для Австралії й активно розвивалися з ініціативи обох сторін, у них було багато вимірів – економічний, соціальний, військово-стратегічний та ін. Після фактичного припинення співпраці Нової Зеландії в рамках ANZUS, особливого значення набули їх двосторонні відносини з Австралією в обороні. 1991 р. було укладено договір про Тісніші оборонні відносини (Closer Defence Relations), покликаний забезпечити політичну основу для адаптації союзницьких відносин для вирішення актуальних викликів регіональній безпеці [30]. Одним з примітних прикладів військової співпраці двох держав став масштабний проект побудови 10 фрегатів класу «Анзак» (вісім для Австралії та два – для Нової Зеландії), перший з яких зійшов на воду 1996 р. Останній корабель серії ввели у стрій 2006 р. [31]. Не менш важливою була й залишається економічна співпраця двох країн, зокрема на 2000 р. Австралія стала найбільшим покупцем новозеландської експортної продукції.

Важливим елементом зовнішньої політики Австралії в галузі культури та спорту стало проведення 2000 р. в Сіднеї XXVII літніх Олімпійських ігор, у яких узяли участь майже 11 000 спортсменів, що представляли 199 країн-учасниць Міжнародного Олімпійського Комітету. Участь у змаганнях узяли, зокрема, троє спортсменів зі Східного Тимору, який Австралія підтримувала в рамках миротворчої операції ООН [32]. Це був уже другий раз, коли Австралія приймала Олімпійські ігри, перші відбулись у Мельбурні 1956 р.

Друга половина XX ст. стала періодом утвердження Австралії не лише як потужного регіонального гравця, але й як держави з глобальним баченням та ініціативою лідера. В рамках Холодної війни, яка припала саме на цей період, зовнішня політика Австралії ґрунтувалася на двох імперативах: беззаперечна підтримка США й Західного блоку в боротьбі проти комуністичної експансії, а також збереження максимальної свободи дій з погляду розбудови прагматичних взаємовигідних відносин з іншими країнами. Подібний підхід потребував великої майстерності дипломатів, а також чіткої та послідовної позиції на

міжнародній арені. Австралія стала надійним союзником Західного блоку в тій частині світу, на яку припали найгарячіші епізоди глобального протистояння двох систем, зокрема Корейська війна, В'єтнамська війна, Малайська криза, Громадянська війна в Китаї тощо. У більшості конфліктів австралійські війська брали безпосередню участь у складі багатосторонніх коаліцій союзників. Деякі кампанії були успішними, часом результат був частковим або взагалі відсутнім, проте роль п'ятого континенту в боротьбі проти комуністичної експансії була незмінно проактивною.

Беззаперечна підтримка союзників по антикомуністичному блоку не заважала Австралії провадити самостійну лінію на міжнародній арені, спрямовану на набуття лідерських позицій у регіоні, а також розбудову конструктивних двосторонніх відносин з більшістю держав світу, в тому числі з країнами соцтабору, зокрема СРСР, КНР, НДР та ін. Австралія ініціювала створення в Південно-Тихоокеанському регіоні низки міжнародних організацій: Ради Тихоокеанського економічного співробітництва та організації Азійсько-Тихоокеанської економічної співпраці (АТЕС). З більшістю країн регіону Австралія має ефективні й взаємовигідні торговельні відносини, основні її партнери – Японія, КНР, Індонезія, Нова Зеландія та ін.

Австралія позиціонує себе як відповідальну регіональну державу, одним з ключових напрямів зовнішньої політики Канберри є забезпечення миру та стабільності в Океанії. Політична й фінансова підтримка малих держав регіону розглядається як запорука безпеки самої Австралії. Також серед пріоритетів її зовнішньої політики є підтримка вільної торгівлі на світовому ринку, протидія конфліктам і глобальному тероризму. Країни південно-західної Океанії – це природна зона впливу Австралії, підтримка стабільності в цьому регіоні проявляється в значних інвестиціях Австралії в острівні тихоокеанські країни. Також Австралія за необхідності ініціює миротворчі операції, як це було у випадку зі Східним Тимором 1999 р. Така політика Канберри дає змогу

встановлювати добросусідські відносини з країнами Океанії та мати авторитет відповідального регіонального лідера.

4.2. СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АВСТРАЛІЇ (кінець XX – початок XXI ст.)

З кінця XX ст. країни світу розвиваються під впливом глобалізації. Завдяки цьому виникають нові напрями в суспільно-економічних дослідженнях, які передбачають глобальний підхід. Сучасні концепції економічного розвитку віддзеркалюють глобальні тенденції, а також містять можливі шляхи вирішення глобальних проблем, що постають перед людством. Так, різне ставлення до перспектив і наслідків економічного зростання віддзеркалилось у концепціях: нульового економічного зростання; ноосферного розвитку; інноваційного економічного зростання.

Але найбільшого поширення набула *Концепція сталого економічного розвитку*. Усвідомлення реальної небезпеки екологічної катастрофи, яка загрожує існуванню цивілізації, змусило розробляти нову парадигму розвитку суспільства. Водночас парадигму сталого розвитку доцільно розуміти не лише як зміну стосунків людини та природи задля розширення можливостей економічного зростання, а й як скоординовану глобальну стратегію виживання людства, орієнтовану на збереження та відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних, аби повернутися до меж господарської місткості біосфери [33, с. 6]. Таким чином, теорія сталого розвитку заснована на трьох стовпах: суспільство – економіка – довкілля.

1967 р. італійський підприємець А. Печчеї заснував Римський клуб, члени якого стверджували, що суспільство та навколишнє середовище слід розглядати як єдину систему, де немає автоматичного саморегулювання макропланетарних процесів. Для того часу цей висновок був дуже несподіваним, бо вважалося, що в природі та в суспільстві діє внутрішній механізм, що саморегулюється та

заважає їм руйнуватися. Так було започатковано інноваційну концепцію взаємодії суспільства, економіки й навколишнього середовища.

Наступною великою віхою на шляху усвідомлення взаємозалежності економіки й довкілля стала опублікована 1972 р. доповідь Римському клубу «Межі зростання», яку підготувала команда вчених на чолі з Д. Медоузом [34, р. 84]. Ця доповідь стала поштовхом до того, що на Стокгольмській конференції ООН того ж 1972 р. створили спеціальну структуру – Програму ООН з довкілля (ЮНЕП) – для подальшого опрацювання екологічних проблем на рівні світової спільноти [35, с. 23–24].

Пізніше було підготовлено ще багато доповідей Римському клубу, зокрема «Людство на роздоріжжі» (М. Месарович, Е. Пестель, 1974), «Перегляд міжнародного порядку» (Я. Тінберген, 1976), «Мета для людства» (Е. Ласло та ін., 1977), «За межами зростання» (Е. Пестель, 1977), «Маршрути, що ведуть у майбутнє» (Б. Гаврилишин, 1980), і ще понад 10 доповідей [36–40].

Лише одну доповідь опублікував сам Виконком (на відміну від інших доповідей Римського клубу) – «Перша глобальна революція» (А. Кінг, Б. Шнайдер, 1990) [41]. Ця доповідь була спробою оцінити, що ж трапилося з глобальною проблематикою за роки після «Меж зростання». У книзі підкреслювалися два вирішальні постулати: людський фактор і необхідність завжди розглядати при обговоренні світових проблем конкретні способи їх вирішення.

1991 р. вийшла нова доповідь Д. Медоуза «За межами зростання: зупинити глобальну катастрофу» [42]. Головною ідеєю книги став висновок про необхідність негайно відкинути ідею економічного зростання з позиції провідної цінності, замінивши її на орієнтацію на сталий, збалансований розвиток людини та природи. Тобто людство має переорієнтувати розвиток цивілізації з економічних цілей на духовно-моральні. Саме це світорозуміння покладе край суспільству споживання і допоможе уникнути екологічної катастрофи [43–46].

В результаті наукового обговорення проблеми більшість науковців усього світу дійшли висновку, що для продовження історії людству необхідно навчитися узгоджувати діяльність з можливостями Природи [47]. Запобігання глобальній катастрофі, за М. Мойсєєвим, можливе лише за умови трансформації всепланетарного розвитку в річище коеволюції Природи та Суспільства, для чого буде потрібно створити нову структуру суспільних відносин, засновану на законах, обов'язкових для всіх мешканців Землі [35, с. 24].

Таким чином, у 1980-х – на початку 1990-х рр. XX ст. одним з найважливіших завдань науки про взаємодію природи та суспільства став пошук таких напрямів економічного розвитку, які не погіршували б умов біологічного життя на Планеті, а сприяли б їх поліпшенню. В цей час відбувся різкий стрибок в організації та фінансуванні глобальних досліджень, перехід від рівня громадських організацій на зразок Римського клубу на державний рівень.

Так, іще 1983 р. за рішенням Генеральної асамблеї ООН було створено Міжнародну комісію з навколишнього середовища та розвитку під керівництвом прем'єр-міністра Норвегії Г. Х. Брундтланд. 1987 р. робота Комісії завершилася опублікуванням доповіді «Наше спільне майбутнє», в якій загострювалося питання про необхідність шукати нову модель розвитку цивілізації [48]. Головним результатом доповіді стала розробка концепції сталого розвитку. Особливо ретельно цю концепцію опрацювали на Конференції ООН з довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро 1992 р. [49]. У «Порядку денному на XXI століття», прийнятому на Конференції, концепцію сталого розвитку визнали як *глобальний стратегічний орієнтир для всього світового співтовариства*. 2000 р. на саміті ООН «Міленіум» у Нью-Йорку та на «Світовому саміті зі сталого розвитку» у Йоганнесбурзі (ПАР) у вересні 2002 р. світова спільнота окреслила подальші шляхи руху до сталого розвитку [35, с. 25].

Сьогодні під сталим економічним розвитком мають на увазі особливий тип економічної динаміки, спрямований на якомога повніше задоволення

потреб сьогодення без будь-яких загроз задоволенню потреб майбутніх поколінь. Концепція сталого економічного розвитку ґрунтується на врахуванні трьох аспектів: економічного, соціального й екологічного. В економічному аспекті сталий розвиток має забезпечити ефективність та стійкість зростання, у соціальному – спрямовуватись на зменшення розриву між доходами найбагатших і найбідніших верств населення; збереження надбань матеріальної й духовної культури; забезпечення демократичних прав щодо участі різних верств населення у прийнятті управлінських рішень тощо. В екологічному аспекті завдання сталого економічного розвитку полягає в забезпеченні всім поколінням доступу до природних ресурсів і довкілля, не сплюндрованого економічною діяльністю.

Інакше кажучи, концепція ґрунтується на зміні парадигми економічної політики від забезпечення високих темпів економічного зростання та соціальної допомоги безробітним у періоди депресії до виваженішої з погляду довгострокових перспектив мети: створення умов для ефективного, соціально орієнтованого розвитку економіки, стратегічне завдання якого – зберегти природу [50].

Реалізація концепції сталого розвитку має особливості в різних країнах світу. Австралія завжди була країною як з високим показником стабільності економічного розвитку, так і з високоякісним життям та сприятливим середовищем [33, с. 6]. А розвиток Австралії наприкінці ХХ ст. можна сміливо назвати сталим через гармонійне поєднання трьох його складових.

Протягом післявоєнних десятиліть Австралія неухильно збільшувала свій *економічний потенціал*. Найуспішнішими в економічному розвитку були 1990-ті рр. та початок ХХІ ст. (аж до світової фінансової кризи 2008 р.).

За зовсім недовгий (за історичними мірками) час країна пройшла великий шлях від слабко освоєного континенту до однієї з найбільших економік світу. До кінця ХХ ст. Австралія стала однією з найстабільніших країн світу, перетворилася на індустріально-аграрну державу з розвиненою інноваційною

обробною промисловістю, з потужними різноманітними гірничодобувними галузями, з передовим багатогалузевим сільським господарством, із найсучаснішою транспортною інфраструктурою. Економіка континенту вирізнялася високою конкурентоспроможністю, відкритістю та гнучкістю й міцно посіла місце серед високорозвинених господарських систем. Якщо 1900 р. «вовна була королем», то через сто років Австралії вшестеро більше грошей надходило від туризму, ніж від продажу вовни. Під захистом потужної тарифної системи було створено багатогалузеву господарську структуру, яка дала змогу не тільки забезпечити власне населення всім необхідним, а й перейти до відкритої економіки, вступити в світогосподарські зв'язки без страху втратити свої позиції. Відбувся поворот від орієнтації на країни Британської імперії до сусідів з Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР). При цьому зберігалася висока швидкість зростання економіки – за окремими показниками більша, ніж у США чи Західній Європі. В результаті реформ податки в Австралії стали нижчими, ніж у Західній Європі, й трохи вищими, ніж у США [21, с. 374]. Успішні результати були наслідком ефективного управління національним господарством і постійних структурних реформ.

Значних успіхів було досягнуто й щодо *екологічної складової* сталого розвитку. За роки європейської колонізації континенту змінилося ставлення австралійців до навколишньої природи, вони перейшли від споживацтва до цілеспрямованого розвитку системи екологічного захисту [51, с. 223]. Якщо на початку ХХ ст. про охорону довкілля не замислювалися, то в останні його десятиліття партії екологів серйозно впливали на політику як Австралії в цілому, так і на рівні окремих її штатів.

В результаті на початку ХХІ ст. Партію Австралійських Зелених представляли п'ять сенаторів на федеральному рівні, 21 представник у парламентах штатів, понад 100 членів місцевих рад та 10 тисяч активістів. Окрім них, діяли громадські організації з охорони довкілля – такі, як Австралійський фонд захисту навколишнього середовища, «Грінпіс» і

Товариство захисту дикої природи. З цією силою не могли не рахуватися представники інших політичних угруповань [21, с. 376].

Екологічна політика протягом останніх десятиліть XX ст. сприяла прийняттю Закону про охорону навколишнього середовища та збереження біорізноманіття 1999 р. (прийнятий 2000 р.), який є основним законодавчим актом австралійського уряду в галузі природоохоронного законодавства. Він забезпечує правову основу для захисту та управління національними флорою, фауною та об'єктами спадщини, визначеними в Законі як питання національної екологічної значущості. 2000 р. були прийняті також Правила охорони навколишнього середовища та збереження біорізноманіття [35, с. 186–187].

Уряди країни чимало зробили для того, щоб унікальну флору й фауну континенту було взято під державну охорону. 2001 р. в Австралії функціонували 544 національні парки загальною площею 23,6 млн га та 2278 інших резерватів різного рангу. Сумарна площа територій, що охороняються, – як сухопутних, так і морських заповідників – становила 13% території Австралії [52, с. 115]. На кордонах країни діють суворі карантинні закони, що забороняють ввезення туди будь-яких тварин і рослин, які могли б порушити природний баланс. Головне в тому, що вдалося виховати цілі покоління австралійців, які свідомо і з любов'ю ставляться до землі, на якій вони живуть [51, с. 223].

Всі три аспекти сталого розвитку дуже важливі. Проте, аналізуючи суспільно-економічний розвиток Австралії наприкінці XX ст., доцільно зацентрувати на її **соціальній складовій**. Адже соціальна політика Австралії століттями є прикладом турботи про окремого громадянина.

Система соціального забезпечення, започаткована в Австралії 1908 р. (до закону «Про пенсії за віком та інвалідністю»), постійно реформується й модернізується. Перша її велика реформа проводилась у 1940-х рр., коли було запроваджено значну кількість нових видів соціальної допомоги (про що вже йшлося). 1965 р. допомогу почали отримувати дружини непрацездатних

пенсіонерів, які мали дітей до 16 років, 1972 р. допомоги дружинам пенсіонерів замінено на пенсії, значно вищі за допомоги [53, р. 1–3].

У 1970-х рр. у внутрішній політиці новий федеральний уряд узяв курс на всебічний розвиток соціальних програм, які мали «змінити ландшафт політики у сфері охорони здоров'я, добробуту, освіти та планування міст» [54, р. 29]. У рамках політики «рівних можливостей», яку проголосила АЛП (Австралійська лейбористська партія – Australian Labor Party), в системі освіти запроваджувалися державні субсидії державним і приватним школам та університетам, скасовувалася плата за навчання у вишах і технічних коледжах, закладалися основи системи середньої спеціальної освіти (TAFE), виплачувалися допомоги учням – від середньої школи до дітей аборигенів, що уможливлювало здобуття середньої освіти практично для всіх. За роки правління Г. Вітлема витрати на освіту зросли більш ніж в двічі [55, р. 34–35].

Панівними стали принцип надання рівних можливостей усім громадянам країни й гасло: «Створити рамки освіти, яка є раціональною та національною». Охорона здоров'я стала ще одним об'єктом реформ для кабінету Г. Вітлема. Медичне обслуговування в країні надавалося як через мережу державних госпіталів, так і, переважно, зусиллями приватних лікарів, чиї послуги завжди були дорогі. Крім того, за лікування в державних лікарнях теж доводилося платити, й там надавали далеко не всю необхідну пацієнтові допомогу. Система страхування охоплювала тільки 86,5% населення, що теж не покращувало здоров'я нації. Уряд сплачував від 71% до 30% вартості різних сфер медичного обслуговування. За словами оглядачів, до 1972 р. існувало «дві проблеми, з якими зіштовхнулося суспільство в галузі охорони здоров'я, – вартість та якість». На погляд лейбористів, у ситуації, що склалася, було б логічніше, якби «державна взяла на себе всю фінансову відповідальність за госпіталі й будинки для літніх і припинила фарс зі страховками» [56, р. 194]. Понад те, пропонувалося розширити й удосконалити систему госпіталів і забезпечити їх добре кваліфікованим персоналом. Потрібно було збільшити й витрати на

потреби охорони здоров'я, які 1968 р. в Австралії становили тільки 7% від ВВП, тоді як у провідних країнах Європи – від 10 до 20%. Виходячи з досвіду Канади та Норвегії, в Австралії розробляли програму загального державного медичного страхування, названу згодом «Медібенк» («Medibank»). Створювався єдиний фонд страхування здоров'я, внесок до нього дорівнював 1,35% від доходу. Ці внески частково покривали вартість послуг за програмою, решту сум вносили держава та добродійні фонди. Також запроваджувалися медичні виплати, які частково покривали вартість обслуговування в приватних клініках. Держава брала під контроль і гонорари приватних лікарів, зобов'язуючи їх виписувати рахунки до страхових фондів. Допомога в державних лікарнях ставала безкоштовною для більшості громадян. Проте втілити цю програму виявилось непростим завданням через опір як приватних лікарів, так і представників опозиції, котрі їх підтримали. У результаті реформа, яку планували в системі охорони здоров'я, розтягнулася на два роки та не була доведена до кінця [21, с. 233–235].

За лейбористів розширювалася й система державного соціального забезпечення: знімалися обмеження на отримання пенсій по старості, встановлювався єдиний розмір усіх допомог (21,5 дол. на тиждень для самотніх людей та 37,5 дол. на сім'ю) та умови його підвищення надалі; ця система поширювалася на недавніх іммігрантів. При розробці соціальних проектів, які ініціював федеральний Департамент із соціальної безпеки та справ аборигенів, збільшувалася допомога у випадку безробіття, виплати на виховання дітей та субсидії діячам мистецтва. Загальна сума урядових витрат на пенсії, допомоги й субсидії (аж до оплати похорону, телефонів і допомоги безпритульним) становила в 1974/75 фінансовому році 4,17 млрд дол., збільшившись з 1972/73 р. майже вдвічі [57, р. 420].

У березні 1983 р. перемогли лейбористи на чолі з їхнім новим лідером Робертом Лі Хоуком. Стрижнем його внутрішньої політики стала знаменита Угода з профспілками: для стабілізації фінансового стану країни рівень

заробітної плати заморожувався, але в міру покращень в економіці його переглядали на основі індексації відповідно до низки економічних показників. 1983 р. у Канберрі відбувся Національний економічний саміт, на якому представники робітників погодилися на обмеження зарплати, а підприємці – на централізовану систему її регулювання. Профспілки обіцяли підтримку й відмову від страйків на час дії Угоди 1983 р., умови якої згодом періодично переглядалися. Всі спірні питання вирішували суворо через систему арбітражних судів, й у результаті число днів, втрачених під час страйків, знизилося до 1987 р. майже вдвічі [58, р. 202].

В обмін на це лейбористи пропонували комплекс заходів для підтримки високого рівня життя. В соціальній політиці проводилися поступові реформи. Створену за Г. Вітлема та практично скасовану за М. Фрейзера державну систему медичного страхування «Медібенк» було відтворено під назвою «Медікеар». Остання набувала чинності з лютого 1984 р. В її рамках вводили широку структуру державного медичного страхування, в якій поєднувалися бюджетні кошти та страхові виплати населення. Розміри цих виплат встановлювались у сумі 1% від доходу заможних громадян; від їх виплати звільнялися самотні та сімейні громадяни, чиї доходи не перевищували відповідно 9 та 15 тис. австрал. дол. на рік. Згодом ставки цього податку дещо підвищилися. Всі зібрані кошти йшли на утримання госпіталів, швидкої допомоги, консультацій фахівців – відповідно до списків послуг, включених до урядової програми. Вони покривали до 85% вартості медичного обслуговування. Загальні витрати держави на «Медікеар» лише у 1987–88 фінансовому році становили понад 3 млрд австрал. дол. [58, р. 253–276]. Однак коштів усе одно бракувало, тож багатьом малозабезпеченим пацієнтам доводилося довго чекати черги на дороге лікування. З іншого боку, досить успішно було проведено громадську кампанію боротьби проти СНІДу, який не оминув і Австралію [21, с. 275–276].

Значно збільшувалося субсидування всіх ланок системи освіти та розвитку науки. В рамках програми розширення зайнятості виділялися гроші на професійну підготовку молоді. Було створено близько 1,5 млн нових робочих місць, і протягом 1980-х рр. рівень безробіття скоротився з 10 до 6% [59, р. 247]. Впроваджувалися виплати різних видів допомоги на підтримку сімей і безробітних. В результаті видатки бюджету на всі соціальні програми зросли за 1983–1989 рр. у 1,5–2 рази та становили до 30% бюджетних витрат. Щоправда, фінансові міркування змушували часом йти назад. Так, з 1984 р. запроваджувалися й обмеження в системі допомоги по безробіттю (її не виплачували, якщо тимчасовий заробіток одержувача перевищував 20 дол. на тиждень) і пенсій за старістю (вони нижчали для осіб з високим рівнем доходу) [58, р. 225–227, 235].

Внутрішньополітична ситуація наприкінці 1980-х рр. також залишала бажати кращого. Зі збільшенням соціальних виплат, яких постійно вимагали профспілки, зростав дефіцит бюджету, котрий досяг 11 млрд австрал. дол. [60, р. 7], а зовнішній борг Австралії в сумі досяг 180 млрд дол. Для боротьби з фінансовими проблемами бюджет на 1986/87 фінансовий рік передбачав найжорсткіші за останні 30 років заходи економії: скорочувались асигнування на соціальні потреби, запроваджувалася плата за навчання у ВНЗ, зростали податки [21, с. 301].

Країну трясли страйки, найбільшим з яких став страйк пілотів цивільної авіації 1989 р. Безробіття досягло 10%, 2 млн австралійських робітників залишалися за межею бідності, тобто отримували до 319 австрал. дол. на тиждень на сім'ю з трьох осіб. Не дивно, що в такій обстановці 94% австралійців, згідно з опитуванням громадської думки, вважали, що лейбористи нічого не зробили для поліпшення загального стану справ [61; 62, р. 46]. 1991 р. в АЛП змінилося керівництво, проте багато соціальних проблем залишилися невирішеними.

У 1990-х рр. система соціального забезпечення пережила нову хвилю реформування. Замість допомоги по безробіттю 1991 р. ввели допомогу на втрату роботи для тих, хто може швидко знайти нову роботу, та допомогу для професійної перепідготовки тих, хто не може працевлаштуватися, не змінивши профіль. 1994 р. було засновано особливу допомогу на рівні пенсійних виплат для безробітних від 60 до 64 років. Окрім того, 1994 р. для осіб, які тривалий час отримували допомогу по безробіттю, ввели допомогу в разі їхньої згоди на низькооплачувану роботу [63, с. 159–160].

1991 р. замість пенсії з інвалідності та допомоги у зв'язку з обмеженою працездатністю було засновано пенсію чи доплату до зарплати для всіх осіб, які втратили принаймні 20% працездатності, які не можуть працювати повний робочий день і отримувати повноцінну зарплату, а також розраховувати на отримання такої роботи у найближчі два роки [64, р. 16–17].

До липня 1995 р. загальна кількість різних видів соціальної допомоги наблизилася до 20. До 1998 р., окрім уже названих категорій отримувачів, мали право на допомогу батьки-одиначки, які доглядали дітей-інвалідів та осіб похилого віку. При цьому різняться три види виплат: пенсії, допомога та соціальні допомога. Найбільші за розміром пенсії, допомога менша за пенсії, а спеціальна допомога найменша за сумою. Останні виплачують нужденним особам, які не мають право на пенсію чи допомогу. На червень 1994 р. за загальної кількості населення Австралії в 18,1 млн осіб різні виплати за програмами соціальної допомоги отримували 3,8 млн осіб працездатного й пенсійного віку, включаючи дружин або чоловіків, котрі перебували на утриманні подружжя. Серед них 2 млн належали до працездатного віку (жінки до 60 років та чоловіки до 65 років). Окрім того, отримували допомогу 0,4 млн студентів за лінією Міністерства зайнятості, освіти та професійної підготовки, а також 0,4 млн ветеранів, їхніх чоловіків і дружин, удів та вдівців – за лінією Міністерства у справах ветеранів. Всього за різними програмами соціальну допомогу отримувала 1/3 населення віком 15 років і більше [64, р. 1, 5–6, 39].

Підсумовуючи реформи АЛП, експерти зазначали, що поряд із загальним поліпшенням якості життя австралійців усе частіше доводилося говорити про зростання розриву між доходами багатих і бідних за рахунок розмивання середнього класу. В 1983–1996 рр. осіб, яких можна було зарахувати до середнього класу, поменшало з 45 до 37%. Близько 90% австралійців вважали, що життя стало напруженішим [65, р. 101–102].

1996 р. до влади в Австралії знову прийшли ліберали в коаліції з аграрною партією. Їхній тріумф багато в чому був пов'язаний з Джоном Говардом, який повернувся у велику політику (в 1985–1989 р. займав посаду лідера Ліберальної партії Австралії – ЛПА) й був переобраний як лідер опозиції 1995 р., головував у період сильного економічного зростання та процвітання (в подальшому його переобирали на австралійських федеральних виборах 1998, 2001 та 2004 рр.).

Говард відіграв особливу роль у створенні нової економічної й соціальної політики лібералів. У документі «Одна Австралія» визначалися підходи опозиції до соціальних питань, передбачалася жорстка регламентація державних витрат на соціальні потреби, відмова від нераціональних витрат [21, с. 316–317].

З одного боку, він обіцяв зберегти систему державного медичного страхування – найдорожчу з соціальних програм АЛП – і виділити 1 млрд австрал. дол. на охорону довкілля. З іншого – заощаджувати бюджетні кошти, скорочуючи непродуктивні витрати; скасувати закони, що обмежують розвиток малого та середнього бізнесу; забезпечити свободу договору під час укладання трудових угод, виключивши з цієї сфери втручання профспілок.

Втілювалася програма економії державних коштів: для покриття 8 млрд австрал. дол. – таким був розмір дефіциту бюджету – скорочувалися державні витрати на наявні при АЛП 70 програми соціальної допомоги, які здійснювали 16 федеральних агентств і які коштували державі 1,2 млрд австрал. дол.

щорічно. Зокрема частково знизилися непродуктивні витрати на освіту [66]. Все це викликало цілком природне невдоволення зацікавлених осіб.

Проте це зовсім не означало, що держава кинула громадян напризволяще. Соціальна політика лібералів пристосовувалася під критерії ринкових відносин, наскільки це взагалі можливо в демократичній державі. Виплати допомоги й пенсій регулювалися новим законом про соціальну безпеку 1999 р., контролював його дотримання департамент у справах сім'ї та соціальних служб. З липня 2000 р. набули чинності поправки, пов'язані з запровадженням нової податкової системи, що дало федеральному уряду змогу оголосити 2001 р. про введення 4-річної програми «Австралійці, які працюють разом», за котрою передбачалося витратити 1,7 млрд австрал. дол. на реформу соціальної підтримки для малозабезпечених громадян [21, с. 324, 327–328].

Допомогу та роз'яснення щодо соціальних служб можна було отримати через відкрите 1997 р. державне агентство «Сентелінк», що мало 310 центрів підтримки і 27 телефонних довідкових по території всієї Австралії. В результаті цих змін з 1997 по 2001 рр. практично на тому самому рівні (з поправкою на інфляцію) залишилися пенсії по старості, але для людей похилого віку з 2000 р. було введено систему бонусів, у рамках якої виплати їм зросли сумарно на понад 2,5 млрд австрал. дол. Скоротили частину виплат у категорії підтримки інвалідів (але піднялися виплати тим, хто доглядав немічних), а також деякі види допомоги для безробітних. Було переглянуто й за низкою показників підвищено виплати в категорії підтримки сім'ї (наприклад, з догляду за дітьми, податкові пільги для сімейних пар з дітьми), а також допомога студентам і учням. У грошовому еквіваленті виплати на соціальні потреби збільшилися за цей період з 39 млрд австрал. дол. До 51,5 млрд австрал. дол. [67, р. 167–168].

Також департамент у справах сім'ї та соціальних служб регулярно втілював безліч програм, націлених на підтримку саме сім'ї, дітей та молоді. В рамках розпочатої 2000 р. стратегії щодо зміцнення сімей і спільнот планувалося за чотири роки виділити 240 млн австрал. дол. на розвиток дев'яти

напрямків: підтримку молодим сім'ям, навчання дітей, підвищення кваліфікації молоді, вирішення місцевих проблем та підготовку кадрів до органів самоврядування. Аналогічні програми створювали на підтримку літніх, інвалідів і ветеранів з урахуванням специфіки кожної категорії громадян, які її потребують [21, с. 328].

1998 р. було введено нові правила отримання допомоги з безробіття для молоді 18–24 років (з 1999 р. верхній кордон підвищили до 34 років), які отримали назву «взаємних зобов'язань»: держава виплачувала їм допомогу за умови активнішого пошуку нової роботи, перепідготовки чи підвищення кваліфікації. Метою було «розширити перспективи для отримання роботи та конкурентоспроможність безробітних на ринку праці; зміцнити їхні зв'язки з суспільством, що допомагає їм; полегшити перехід від допомоги до роботи» [67, р. 172, 180, 184, 187]. Надалі віковий поріг планували підняти до 49 років і посилити умови отримання допомоги. Отже, держава прагнула не просто скоротити кількість одержувачів допомоги, а заохочувати молодь активно шукати заробітку, відучити її від неробства за рахунок скарбниці.

Зберігалася недоторканною система «Медікеар», змінювалися тільки суми страхових внесків: з 1,25% від оподаткованого доходу 1986 р. до 1,45% – 1993 р. і 1,5% – 1995 р. З 2000 р. особи з високими доходами сплачували цей вид внеску за особливою шкалою; сумарно ці збори становили 17,5% федеральних витрат на охорону здоров'я. У 1999–2000 рр. держава витратила на ці потреби 8,5% від ВВП; витрати на послуги лікарів для аборигенів становили 3065 дол. у перерахунку на душу населення, а для неаборигенів – 2518 дол. [21, с. 328–329].

1996 р. федеральний уряд, уряди штатів і територій уклали угоду «Національне громадське партнерство з питань охорони здоров'я» «як визнання необхідності національного підходу до здоров'я суспільства та розвитку охорони здоров'я». І хоча австралійці вважаються однією з найздоровіших націй у світі, проводилися масштабні заходи щодо профілактики й лікування

найнебезпечніших захворювань: хвороб серцево-судинної системи, раку, діабету й астми. Вживалися заходи для боротьби з наркоманією [67, р. 239, 251–252, 265–266].

Тривала розпочата ще за лейбористів широка програма приватизації державних корпорацій, причому уряд, який обіцяв пустити отримані кошти на суспільні потреби, так і робив. Наприклад, кошти від поетапного продажу акцій найбільшої в країні телекомунікаційної компанії «Телстра» спрямували на заходи з охорони довкілля й низку соціальних програм [21, с. 329–330].

Система освіти стала ще одним складним аспектом діяльності уряду, і громадськість дуже болісно відреагувала на обмеження дотацій у системі народної освіти, які проводилися у 1996–1997 рр. Незважаючи на значні скорочення урядових субсидій університетам, система вищої освіти в Австралії залишалася однією з найкращих у світі. 1997 р. у ВНЗ країни навчалися 660 тис. студентів, працювали 83 тис. викладачів, а доходи від навчання іноземних студентів становили п'яту за величиною експортну статтю [65, р. 22]. З огляду на ці чинники уряду довелося піти на поступки. Дотації та відрахування до системи освіти повільно, але зростали: у 1998–1999 рр. вони становили 32,335 млн австрал. дол., 1999–2000 рр. – 34,036 млн австрал. дол. Зберігалися всі прийняті раніше закони та виплати за ними. Наприкінці століття витрати на підтримку освіти становили 5,4% від ВВП, 59% грантів отримували школи та 27% припадало на частку університетів. Окрім того, держава підтримувала науку й винахідництво: в 1998–1999 рр. дослідницькі та впроваджувальні роботи фінансувались як по лінії бізнесу (понад 4 млрд австрал. дол.) та уряду (близько 2 млрд австрал. дол.), так і через системи вищої освіти (2,6 млрд австрал. дол.). Традиційно витрати на прикладні розробки значно перевищували асигнування на гуманітарну сферу. Так, у 1998–1999 рр. державні кошти в першу чергу спрямовувались на економічні дослідження (1139 млн австрал. дол.), на охорону довкілля (427,7 млн австрал. дол.), на суспільні науки

(237,8 млн дол.) та оборону (205 млн австрал. дол.) [67, р. 283–284, 669, 674, 676–677].

Наприкінці ХХ ст. австралійська система освіти, яка по праву вважається однією з найкращих у світі, розвивалася та вдосконалювалася. У ХХ ст. федеральний уряд поступово централізував систему управління народною просвітою, поставивши її під контроль федерального департаменту освіти. Для Австралії як країни іммігрантів особливо важливою стала розгалужена мережа викладання англійської мови. У країні є понад 100 центрів, які пропонують підготовку будь-якого рівня, що дає змогу навчатися та працювати в Австралії. У 1970-х рр. після прийняття та початку втілення політики мультикультуралізму було створено мережу національних шкіл, де викладали мовою громади, котра отримала державну субсидію на її організацію. Австралійська структура професійної освіти (TAFE) – найбільше об'єднання в країні, що надає середню ланку в системі освіти. 2000 р. понад 1 млн студентів було прийнято до 86 інститутів TAFE [67, р. 295–296]. У системі вищої освіти країни налічується 37 державних та 2 приватних університети, де навчаються близько 600 тис. студентів (австралійці й іноземці). Найстарішими та найбільшими серед них є університети Сіднея та Мельбурна. При них діють численні наукові центри, які розробляють найактуальніші для країни проблеми. Наукові розробки координує спеціально створена на початку ХХ ст. Державна Рада з наукових досліджень, що називається нині Федеральним об'єднанням з наукових та прикладних досліджень. Щороку австралійці одержують понад 1000 патентів, що дуже багато для країни з таким порівняно маленьким населенням. Визнанням заслуг австралійських науковців можна вважати те, що 2000 р. на пост президента Британського Королівського товариства висунули кандидатуру австралійського біолога сера Роберта Мея. Він став другим австралійцем, який очолив Королівське товариство за 340 років його існування. Першим був Г. Флорі, котрий обіймав цю посаду в 1960–1965 рр. [21, с. 377].

Підсумки економічних реформ уряду Дж. Говарда загалом стали одними з найвдаліших. За офіційними даними, рівень безробіття знизився з 8,3% у 1996–1997 рр. і до 6,4% у 2000–2001 рр. Картина по галузях була такою: майже 20% працювали в торгівлі, 12,5% – у промисловості, 11,9% – в обслуговуванні власності й бізнесу, 9,6% – в охороні здоров'я та соціальних службах, 7,5% – у будівництві, 6,8% – у структурах освіти, близько 4% – у кожній з таких галузей, як сільське господарство, транспорт, державні служби та оборона. Середня тривалість робочого часу становила 35,6 год. на тиждень, а розмір середнього заробітку – близько 662,6 австрал. дол. на тиждень. Кількість конфліктів у промисловості зросла з 539 на 1996 р. до 686 на 2000 р., але вирішувалися вони швидше: втрачених робочих днів поменшало з 928,5 на 1996 р. до 469,1 на 2000 р. Майже вдвічі знизилася кількість членів профспілок серед працевлаштованих: 2000 р. вони становили 24,7%, тоді як у середині 1980-х рр. цей показник перевищував 50% [67, р. 45, 132, 138, 148–149, 534]. Таким чином, плани уряду поступово втілювалися.

Зазначимо, що наприкінці ХХ ст. система соціального забезпечення Австралії не видавалася прогресивнішою, ніж в інших промислово розвинених країнах. Наприклад, порівняльні дані на 1990 р. свідчили, що в Австралії «витрати на соціальну сферу» становили 9,8% ВВП, що було одним з найнижчих показників країн ОЕСР. У Великій Британії ці витрати становили 12,2% ВВП, в Італії – 18%, у Німеччині – 15% і в Швеції – 19%.

Однак до інтерпретації цих статистичних даних треба підходити обережно. Деякі соціальні блага в Австралії надаються не за лінією витрат на соціальну сферу, а за іншими статтями бюджету, зокрема за лінією ринку праці та житлової політики. В Австралії система централізованого встановлення заробітної плати історично призвела до відносно високих мінімальних заробітних плат, тому в країні мало «бідних робітників», які потребують додаткової допомоги, а завдяки високому рівню забезпеченості житлом знизився рівень вартості життя. Так само, на відміну від деяких інших країн,

Австралія не підтримує свою систему соціальної безпеки спеціальним податком. На серпень 1996 р. у 86,4% працевлаштованих в Австралії пенсійні внески робили роботодавці (1986 р. цей показник був удвічі меншим – 41%). Ця зміна пояснюється новими вимогами законодавства, яке встановлює мінімальні розміри пенсійних внесків для державного та приватного секторів.

До кінця XX ст. багато австралійців придбали житло у власність, що свідчило про підвищення рівня добробуту. У 1995–1996 рр. 42% австралійців жили у власних помешканнях, не маючи боргів, і 28% – у помешканнях, куплених у попередніх власників завдяки банківським кредитам. Це означає, що більшість сімей з середнім і навіть невеликим статком придбала нерухомість та звільнилася від потенційної залежності від домовласника. Зі згаданої категорії, що становила 28% населення, приблизно п'ята частина проживала в будинках, що належать державі. Більшість таких будинків розміщувались у Новому Південному Вельсі (близько 150 тис.), але найбільша їхня частка відзначена в Південній Австралії (9,6%). З середини 1980-х рр. завдяки вдосконаленню системи соціального забезпечення поліпшилося становище австралійців, які отримують найнижчі доходи (20% населення) та найвищі доходи (30%). Натомість становище проміжної категорії (50%) погіршилося. Відповідно збільшився розрив між категоріями з середніми та високими доходами [68].

Через важливість соціальної складової сталого розвитку країни, у 1993–1996-х рр. під егідою Міністерства соціального захисту Австралії було підготовлено та опубліковано низку досліджень, в яких дається оцінка сучасного стану системи соціального забезпечення країни та пропонуються рекомендації щодо її реформування.

Згідно з даними досліджень, Австралійська система соціального захисту населення на кінець XX ст. відрізнялася від прийнятої у більшості розвинених країн за моделлю соціального страхування. Основною метою страхування є вирівнювання доходів індивіда протягом його життя. Для систем соціального страхування характерний високий рівень заміщення зарплати пенсією чи

іншими видами допомоги. Інакше кажучи, хто більше заробляє, той більше отримує в формі пенсії чи допомоги, коли настає час. Для отримання страхової допомоги не потрібна перевірка на нужденність. Система соціального захисту Австралії бачить своє головне завдання в перерозподілі доходів між індивідами для надання допомоги тим, хто не має своїх доходів, або тим, чий дохід недостатній, особливо тим, хто з різних причин не може утримувати себе, працюючи повний робочий час [64, р. 5, 17–18].

Австралійська система соціального захисту забезпечує повніше охоплення нужденних, ніж система соціального страхування. Вона дуже ефективна в наданні допомоги бідним за відносно низької норми витрат ВВП на потреби соціального забезпечення. Витрати на соціальну допомогу вдається утримувати на відносно низькому рівні завдяки тому, що не ставиться завдання високого ступеня заміщення зарплати пенсіями чи допомогою, а також завдяки тому, що населення старіє не так інтенсивно, як у більшості країн ОЕСР [64, р. 18–19]. Розмір стандартної пенсії за віком утримувався в 1990-х рр. на рівні 25% від середньотижневого заробітку чоловіків. Цього досягли шляхом відповідної індексації пенсій. Уряд Австралії зміг виконати обіцянку, яку лейбористи дали ще 1969 р., коли стандартна пенсія становила лише 20% від середньотижневого заробітку чоловіків. Під «стандартною» мається на увазі пенсія індивіда, який не має утриманців. Пенсія подружжя становила в 1990-х рр. від 40 до 45% середньотижневого заробітку чоловіків. При цьому в розрахунку на кожного члена подружжя пенсія становить 83% від суми, що підлягає сплаті одинокому пенсіонеру. Відповідну норму закріпили в серпні 1974 р. Допомогу на неповнолітніх дітей пенсіонерів встановили у вересні 1987 р. в розмірі 15% від пенсії подружньої пари на дітей до 13 років та 20% на дітей від 13 до 15 років [69, р. 2–13].

Необхідність учергове реформувати систему соціального захисту в Австралії наприкінці XX ст. диктувалася змінами в складі робочої сили (переважно за рахунок зростання участі жінок), посиленням нерівномірності в

розподілі доходів з початку 1980-х рр., а також надмірним ускладненням самої системи соціального захисту, що створювала підґрунтя для варіацій у рішеннях про призначення допомоги та ускладнювала реалізацію основних принципів соціальної справедливості.

1947 р., коли проводили перепис населення, на жінок припадало тільки 23% кількості робочої сили. Частка заміжніх жінок серед працевлаштованих жінок становила 1/5. Лише 9% заміжніх жінок від 20 до 54 років працювали. До вересня 1992 р. жінки становили вже 42% робочої сили. Майже 60% працевлаштованих жінок були заміжні. Частка у робочій силі жінок віком 15 років і більше підвищилася до 52% у серпні 1992 р. (у серпні 1982 р. цей показник дорівнював 44%) [63, с. 161–162].

Майже повністю рівень участі жінок підвищився за рахунок заміжніх. Участь заміжніх жінок від 20 до 54 років перевищила 66% у серпні 1992 р., тобто за 45 років відсоток їхньої участі в робочій силі зріс у понад сім разів. Підвищення міри участі заміжніх жінок спостерігалось в усіх вікових групах. Розрив серед працевлаштованих заміжніх і незаміжніх жінок скоротився до мінімуму [53, р. 5–6]. Окрім цього, залученість до робочої сили жінок від 20 до 44 років постійно зростає.

Інтенсивне додавання заміжніх жінок до робочої сили сприяло підвищенню добробуту значної частини мешканців країни. З липня 1983 р. до липня 1992 р. відсоток подружніх пар із двома працевлаштованими в сім'ї зріс з 37 до 47%, а з одним працівником – скоротився з 40 до 29%. Тим самим поменшало сімей, які потребують допомоги на дітей. З іншого боку, навантаження на систему соціального забезпечення зростає в частині виплат допомоги по безробіттю, через хворобу та пенсії за віком, оскільки працевлаштований член сім'ї претендує на більші допомогу та пенсію, ніж утриманець.

Разом з тим, підвищення добробуту нехай значної частини суспільства обертається посиленням нерівномірності у розподілі доходів. Особливо, якщо

порівняти доходи на душу в сім'ях з двома працівниками та в сім'ях, де працює один з батьків, хоча зайнятість голів таких сімей підвищилася з липня 1983 р. до липня 1992 р. з 32 до 46% [53, р. 5–6].

Нерівномірність у розподілі доходів збільшилася також за рахунок скорочення попиту на некваліфіковану робочу силу, що негативно вплинуло як на заробітки цієї категорії працевлаштованих, так і на їхню можливість отримати роботу. На думку низки дослідників, посилення нерівномірності в розподілі доходів супроводжувалося зростанням злиднів. До категорії бідних наприкінці 1980-х рр. належало, за деякими оцінками, 17% австралійських сімей. При цьому бідними були понад половина сімей з одним з батьків.

Тому наприкінці XX ст. постало питання зміни акцентів у політиці соціального захисту, тобто модифікації чи зміни критеріїв призначення допомоги для ефективнішої боротьби з бідністю, а також уточнення її розмірів, щоб забезпечити її одержувачам скромний, але достатній рівень життя. Ця вимога зводилася до формули: «адекватна допомога кому? адекватна щодо чого?» [69, р. 1, 3].

Водночас реформатори системи дбали, щоб допомога тим, хто не може самостійно забезпечити собі достатній спосіб життя, не підривала стимулів працювати. Мета в тому, щоб зайнятість як така, тим паче зайнятість неповний робочий час чи на низькооплачуваній роботі, не була підставою для припинення виплат із фондів соціального захисту. Той, хто працює, повинен мати більший прибуток, ніж той, хто цілком залежить від соціального забезпечення [63, с. 163].

На думку австралійських дослідників 1990-х рр., і в чинній формі система соціального забезпечення цієї країни точніше враховувала потреби в допомозі, ніж системи більшості країн світової спільноти. Як правило, в Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) для визначення потреби в соціальній допомозі враховували тільки кількість дорослих і дітей у сім'ї, тоді як в Австралії була потрібна додаткова інформація щодо віку дітей та дорослих,

їх належності до робочої сили, стану працездатності, витрат на житло й віддаленості житла від роботи [69, р. 7–8].

Істотним недоліком австралійської системи, як зазначалося, була її складність. Текст австралійського закону про соціальний захист налічував близько 1500 сторінок. Інструкції щодо застосування закону становили том приблизно такого самого обсягу. Лише за п'ять років (1986–1991 рр.) до тексту закону внесли понад 1 тис. поправок [64, р. 21]. Звідси випливало, що реформа системи не може визначатися шляхом внесення все нових змін до критеріїв і правил. Необхідне було її глибоке спрощення та підвищення ефективності.

Авторами найрадикальніших пропозицій щодо спрощення системи соціального забезпечення свого часу були видатні політичні діячі та економісти, зокрема Б. Рассел 1918 р., М. Фрідман та Дж. Гелбрейт у 1960-х рр. Рекомендації пропонувала Австралійська комісія, що вивчала проблему бідності 1975 р. Сутність пропозицій полягала в тому, щоб виплачувати *базовий (мінімальний) дохід* усім дорослим мешканцям країни без перевірки нужденності чи належності до робочої сили. Ці пропозиції передбачають збільшення ставок прибуткових податків та посилення прогресивного оподаткування, щоб сплатити витрати на соціальну допомогу. Потрібно також розширити бази оподаткування за рахунок податків на споживання або інших непрямих податків, щоб ставки прибуткових податків не піднялися до неприйнятних висот. Загалом же потрібно буде збільшити збір податків понад утричі [63, с. 163–164].

Для іншої моделі реформування системи соціального забезпечення характерним є *гарантований мінімальний дохід* для всіх, хто потребує допомоги, на підставі перевірки рівня доходу та вартості майна. За основу може бути прийнятий індивідуальний чи сімейний дохід. На відміну від чинної системи, тут не потрібна перевірка сімейного стану або належності до робочої сили. За рахунок цього досягається спрощення системи при забезпеченні повнішого охоплення всіх нужденних. Але при цьому ігноруються потреби тих,

хто потребує додаткової допомоги через інвалідність або через необхідність доглядати за дітьми та інвалідами, або для отримання роботи. Ця модель насправді може означати доплату до низької зарплати, високу ставку прогресивного податку на допомогу, може стимулювати відмову від низькооплачуваної праці та перехід на повне соціальне забезпечення [64, р. 40–41]. З іншого боку, це може сприяти більшому зростанню зайнятості за рахунок низькооплачуваних робочих місць. При цьому тягар оплати робочої сили все більше перекладатиметься на платника податків.

Ще одна модель радикального реформування системи позначається як *обумовлений мінімальний дохід*. Ця модель передбачає право на захист від бідності всіх резидентів, тобто надання допомоги всім, хто задовольняє критерії перевірки рівня доходу та розміру майна за ставками, що відповідають конкретним потребам, за умови, що отримувачі допомоги беруть на себе зустрічні зобов'язання. Ця модель складніша, ніж дві попередні, бо потребує збору інформації про особисті прибутки, майно та обставини, що впливають на участь претендента в робочій силі. З усіх моделей вона найближча до чинної системи, але більш справедлива, внутрішньо несуперечлива та логічна.

Поряд із моделями більш-менш радикальних змін системи соціального забезпечення в Австралії було розроблено *низку пропозицій щодо вдосконалення чинної системи шляхом скорочення різновидів допомоги*. Так, передбачалося вже з вересня 1996 р. виплачувати всім безробітним один вид допомоги на професійну перепідготовку зі скасуванням допомоги на пошуки роботи. Передбачалося також з березня 1996 р. зберігати право отримувати допомогу на професійну підготовку чи на пошуки роботи в разі захворювання, а не переводити їх на допомогу з хвороби.

Ще одна пропозиція стосувалася об'єднання пенсії самотній матері (самотньому батькові) та допомоги на догляд за дітьми одному з батьків. Обидва види допомоги в наявному вигляді надавали можливість одержувачу або цілком присвятити себе догляду за дітьми, або поєднувати роботу з

доглядом. Автори пропозицій вважали, що інтереси дітей не постраждають, бо єдина різниця між названими видами допомоги полягає в сімейному стані матері/батька. Основна складність у тому, що необхідно зробити злиття пенсії й допомоги, тобто об'єднати виплати з різних категорій [63, с. 165–167].

Ще складнішою проблемою була уніфікація системи допомоги непрацевлаштованим жінкам. Передбачалося скасувати пенсії вдовам від 50 років, які не мають дітей, та пенсії непрацевлаштованим жінкам. Пропонувалося залишити допомогу вдовам і допомоги непрацевлаштованому подружжю. Опрацьовувалися й інші можливості спрощення системи за рахунок об'єднання близьких за призначенням видів допомоги, наприклад, пенсії або доплати у зв'язку з обмеженою працездатністю та допомоги по хворобі.

Загалом, на думку австралійських дослідників кінця XX ст., радикальні моделі реформування за всієї їхньої концептуальної привабливості мали небагато шансів на реалізацію (це особливо стосувалося норм базового (мінімального) доходу). Вони виступили за вжиття заходів, спрямованих на спрощення системи й усунення прогалин у повноті охоплення всіх нужденних.

Водночас увага уряду та громадськості Австралії цього періоду була привернена до проблеми подолання бідності за рахунок залучення одержувачів допомоги в активне громадське життя. Цієї мети мали досягнути шляхом полегшення доступу до інформації, яка допоможе нужденним знайти відповідні форми професійної підготовки, а також взяти участь у роботі та підвищити свій добробут [70 р. 2–3]. Також у країні визначали мінімальний життєвий рівень та його можливі зміни зі зростанням суспільного добробуту [63, с. 167].

Австралія вважається лідером в інтеграції послуг із соціального забезпечення (послуг щодо спрямування та обробки соціальних виплат), що надаються через «єдине вікно» (Centrelink). Країна досягла значного прогресу в реалізації реформ державної служби на рівні штатів (наприклад, у Вікторії та Квінсленді).

Служба Centrelink, яка зараз повністю інтегрована в Міністерство соціального забезпечення, є визнаним у всьому світі лідером у наданні послуг соціального забезпечення через «єдине вікно» або через єдиний сайт, а також в обробці та виплаті соціальної допомоги.

Систему Centrelink було засновано 1997 р., а її історія ділиться на два етапи: з 1997 по 2005 р. та з 2005 р. донині. До 1997 р. надання соціальних послуг та виплату соціальної допомоги і допомоги з безробіття контролювали одночасно два різні федеральні міністерства – Міністерство соціального забезпечення (DSS) та Міністерство з питань освіти, зайнятості, підготовки та молоді (DEETYA). Для підвищення ефективності роботи консервативний коаліційний уряд під керівництвом прем'єр-міністра ліберала Дж. Говарда створив агентство Centrelink. Це зробили з метою створити на основі моделі управління «Нове державне управління» (New Public Management) систему, орієнтовану на оперативне та сприйнятливє обслуговування клієнтів та ретельно контрольовані механізми управління ефективністю витрат. При цьому очікувалося, що політика та надання послуг, які вважалися такими, що «неефективно» поєднуються в старій системі, працюватимуть ефективніше в новій підприємницькій моделі, яка застосовує орієнтований на клієнта бізнес-підхід до результатів та ефективності [71, с. 194–195].

Centrelink як комерційно самостійне підприємницьке агентство мало купувати й надавати послуги різним урядовим установам. Політика та регулювання залишалися відповідальністю міністерств, окремо від надання послуг агентства Centrelink. Більшість послуг Centrelink було пов'язано з виплатою соціальних допомог. Послуги надаються відповідно до угод про ділову співпрацю (BPA), які періодично узгоджуються з кожним агентством-клієнтом, хоча Centrelink отримує й деяке пряме фінансування з федерального бюджету.

Початкова ідея передбачала розподіл політики й надання послуг, у результаті якого з'явилося б велике агентство з кількома малими відділами політики.

Втім, як у незалежних агентствах в інших юрисдикціях, важко відокремити політику від діяльності. Centrelink була громадською організацією, «яка залежала від політичних вимог і тиску, але прагнула працювати як бізнес-організація в конкурентному оточенні... Вона також була агентством з надання послуг, підзвітним міністерствам-клієнтам, які мали інші очікування щодо політики, вимоги та стандарти» [72, р. 121–122].

Загалом Centrelink планували зробити універсальним, багатоцільовим агентством з надання послуг федерального рівня, пов'язаних з виплатою соціальних допомог і допомог з безробіття в усій Австралії. Для реалізації такої великої організаційної та культурної ініціативи потрібно було об'єднати діяльність різних міністерств у всіх штатах і територіях, встановлюючи ділові зв'язки зі спільнотами по всій країні, при цьому беручи до уваги конкурентні очікування й вимоги.

У перші роки роботи Centrelink серед «клієнтів» були такі міністерства: Міністерство з питань зайнятості та трудових відносин (DEWR), Міністерство освіти, науки та підготовки (DEST), Міністерство у справах охорони здоров'я та літніх людей (DoHA) і Міністерство сільського господарства, рибальства та лісівництва Австралії (DAFFA). Проте Міністерство у справах сім'ї та громадських послуг (DFaCS) стало головним клієнтом Centrelink, досягнувши 92,4% від бізнесу компанії у 2003–2004-х рр.

2004 р. було створено Міністерство соціального забезпечення (DHS), під керівництво якого перенесли соціальне забезпечення (включаючи послуги для дітей), Centrelink та Medicare (система державного медичного страхування). Centrelink зберегло свій статус агентства, але генеральний директор тепер почав звітувати безпосередньо перед міністром соціального забезпечення (а не перед

своєю незалежною радою директорів), що більше відповідало традиційній моделі державного управління.

Крім цієї зміни, визнавалося, що розширення співпраці з урядами штатів та місцевими урядами відіграє важливу роль у розвитку спільнот, особливо невеликих і віддалених, які мають обмежені можливості [71, с. 195]. Подальші значні зміни системи соціального забезпечення відбулись уже 2009 р.

Комплексна співпраця на рівні федеральний уряд – штати в об'єднанні соціальних служб розвивається з 1996 р. Ініціатива Health streams, що реалізується в штаті Вікторія, була зосереджена на консолідації та інтеграції медичного обслуговування у віддалених і сільських спільнотах. Її зосередженість на послугах на рівні спільноти, усуненні розрізненості в наданні послуг та переході до об'єднаних фондів має багато спільного з моделлю «Загальне місце» («Total Place») у Великій Британії. Оцінка, яку провела аудиторська компанія KPMG 2002 р., дала змішані результати, але справедливо буде сказати, що на той час ця ініціатива значно випереджала інші подібні [72]. Ініціатива Health streams стала прообразом відомої служби Medicare.

Надалі повна інтеграція та об'єднання Centrelink, Medicare та служб для дітей у Міністерстві соціального забезпечення створили умови для заняття провідного статусу в поєднанні індивідуальних професійних послуг для людей з особливими потребами [71, с. 198].

Усвідомлення реальної небезпеки екологічної катастрофи, яка загрожує існуванню цивілізації, наприкінці XX ст. сприяло розробці нової парадигми – концепції сталого розвитку як взаємозв'язку та взаємовпливу трьох його важливих складових – економічної, соціальної та екологічної. Тобто, згідно з цією парадигмою, суспільство та довкілля слід розглядати як єдину систему.

Розвиток Австралії наприкінці XX ст. – на початку XXI ст., взаємодія та взаємовплив, гармонічне поєднання економічної системи, суспільства та природнього середовища для досягнення оптимального результату дають

підстави стверджувати про успішну реалізацію в країні концепції сталого розвитку.

Особливої уваги заслуговує аналіз соціальної складової сталого розвитку Австралії. Країна завжди виділялася прогресивним законодавством – створенням комфортних умов для більшості населення. Система соціального забезпечення Австралії постійно реформується й модернізується й досягає максимального результату в реалізації концепції сталого розвитку. Головними особливостями соціальної складової сталого розвитку Австралії під впливом глобалізації наприкінці XX – на початку XXI ст. є значна інтеграція послуг у сфері соціального забезпечення, що надаються через «єдине вікно» (Centrelink), максимальне охоплення нужденних категорій та висока ефективність системи соціального захисту.

4.3. СТВОРЕННЯ КОМПЕНДІУМ КНИЖОК ПРО СУЧАСНУ АВСТРАЛІЮ ДЛЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Один з аспектів австралійської публічної дипломатії – це підбірки книжок, завдяки яким іноземний читач може ознайомитися з цією країною. Вони показують, як сучасна Австралія бачить своє минуле, сьогодення та майбутнє, чи готова вона відкрито говорити про свої проблеми й наскільки важливим є для неї пошук своєї ідентичності в світі, де швидко поширюється глобалізація.

2020 р. відсвяткували 250-річний ювілей відтоді, як Джеймс Кук відкрив Австралію, проте подія пройшла якось непомітно, тоді як 200-річний ювілей 1970 р. відзначали дуже широко. І причина не в пандемії, а в самій Австралії, яка за ці 50 років суттєво змінилася.

Одним із ключових аспектів переосмислення історії країни саме і став Джеймс Кук. Адже він, вважаючи австралійських аборигенів дикунами-кочівниками, які не мають європейських понять про власність на землю, не

вагаючись проголосив Австралію власністю Британської корони. Коли ми (авторка підрозділу О. В. Говор та її чоловік В. Р. Кабо – *примітка редактора*) прибули до Австралії 1990 р., там саме піднімалася перша хвиля спротиву рішення, яке прийняв Дж. Кук. Прецедентом стала постанова Верховного суду про те, що Еді Мабо, корінний мешканець островів Торресової протоки, має право на землю, яка споконвіку належала його родині. Після цього як снігова куля країною покотилися численні визнання земельних прав корінних мешканців, тобто всебічне відновлення справедливості. Адже аборигени внаслідок колонізації не лише втратили землю, а й не мали прав громадянства у своїй країні. Вони були, як вони це самі називали «під актом». Цей акт захисту аборигенів повністю контролював їхнє життя – вони не могли міняти місце роботи, не могли отримувати зароблені гроші, не могли одружуватися без дозволу протектора у справах аборигенів, отримувати пенсії по старості. Але найголовніше – те, що мало величезний вплив на «пробудження» рядових австралійців – це трагедія «Вкрадених поколінь», що стала широко відомою. Протектори у справах аборигенів руками місцевої поліції кілька десятиліть без суду та слідства забирали в аборигенів дітей, особливо тих, у кого шкіра була світлішою, і відправляли їх до інтернатів, де з них намагалися витравити пам'ять про їхню ідентичність.

Сучасна Австралія прагне виправити несправедливість. У політичному й економічному плані – це прагнення передати корінним народам країни право розпоряджатися своєю долею в повному обсязі, а в етичному – це рух Sorry, який зазвичай перекладається як рух Прощення, але для багатьох людей це радше стало поканням. Кульмінацією цього руху став виступ прем'єр-міністра Австралії Кевіна Радда, який від імені держави попросив у аборигенів вибачення. Того дня, 2008 р., я була у величезному натовпі перед парламентом Австралії, і відчула це незабутнє очищення та єднання нації. Зміни в Австралії тривають. Наприклад, останніми роками переосмислюють символіку Дня Австралії. Він відзначається в день висадки Першого флоту 26 січня 1788 р. і

десятиліттями був овіяний героїкою «підкорення» країни зусиллями перших поселенців, але в останнє десятиліття все сильніше лунають голоси, що для аборигенів це день трагедії. Нині всі організації, залучені до підготовки Дня Австралії, прагнуть включати аборигенів до кожної церемонії цього свята.

У контексті цих змін особливо помітна тематика книжок, пов'язаних з аборигенами. Як відомо, в Європі аборигенів довго сприймали в контексті етнографії, тому пропонується класичне етнографічне дослідження Білла Станнера «Час сновидінь» [73]. Це – етнограф ранньої школи, дослідження якого досі актуальні. Нині етнографи та історики починають розуміти, яким складним мікрокосмом було традиційне суспільство аборигенів. Прикладом сучасного дослідження природокористування аборигенів, які мешкали в районі нинішнього Сіднея, є робота одного з найвідоміших сучасних істориків Австралії Білла Гемеджа «Найбільший маєток на землі: як аборигени створили Австралію» [74].

Понад те, настав час усвідомити, наскільки синкретичною була культура аборигенів і що, зокрема, економічне життя їхнього суспільства було просякнуте духовністю. Багатство їхнього духовного світу особливо яскраво помітне порівняно з мінімалізмом матеріальних благ. Як це контрастує з сучасним «речовизмом». Міфологія аборигенів космогонічна, тобто розповідає про створення світу та його елементів. Понад те, їхнє уявлення про час, так званий «Час сновидінь» (Dreamtime) – це, по суті, найскладніша філософська концепція, за якою час тече не однолінійно з минулого крізь нинішнє у майбутнє, а багатовимірно пронизує одне одного. Це щось на кшталт неевклідової геометрії щодо часу та простору. Природа, ландшафт, та й усі елементи світобудови для аборигенів – це вони самі, в різному вигляді та в різний час, у якому минуле та сьогодення можуть співіснувати. Не дивно, що мистецтво аборигенів, чи то живопис, танці чи кіно стали візитівкою Австралії. Саме таку історію мистецтва аборигенів висвітлено в книзі Іена Макліна «Списи, що гримлять». Вона розкриває, як це мистецтво, вийшовши за межі

етнографічних об'єктів і туристичного ширвжитку, завоювало світове визнання саме як найскладніший феномен культури [75].

Цікаві й такі новаторські роботи як книга Інги Клендінен «Танці з чужинцями», присвячена першому контакту між аборигенами та європейськими переселенцями, що показує розуміння «іншого» [76]. Ця тема звучить і в художній літературі, наприклад, у романі Кейт Гренвіл «Таємна річка», присвяченому конфлікту колоністів з аборигенами [77]. Для таких праць характерне прагнення писати про контакт по-новому, з розумінням обох сторін та з повагою до обох світів, що вступають у контакт. Важливим етапом австралійської історичної науки є роботи Генрі Рейнолдса, зокрема його книга «Чому нам нічого не говорили?», в якій ідеться про прозріння його покоління стосовно стану аборигенів. Його творчість може бути представлена книжкою «Забута війна», яка порушує гостру тему замовчування офіційної історії про війни австралійських колоністів з аборигенами [78]. В роботі Брюса Паско «Темний Ему» культура корінного населення представлена очима історика-аборигена, який спростовує багато історичних уявлень європейських антропологів [79]. Книжка широко відомих діячів аборигенського руху Ноеля Пірсона та Ширін Морріс «Законне місце: дорожня карта до визнання» присвячена конституційному визнанню корінних народів Австралії [80]. По-новому відкриває п'ятий континент новаторський путівник для туристів аборигенки-активістки Марсії Ленгтон «Ласкаво просимо до країни: путівник Австралією аборигенів» [81]. Але для широкого читача найкращим путівником у минуле Австралії залишається праця Саллі Морган «Моє місце» [82]. Це була одна з перших австралійських книжок про пошуки своєї ідентичності, в якій автор, вирушаючи в минуле своєї сім'ї, виявляє у себе аборигенське коріння та пов'язані з ним сімейні секрети.

Сучасна Австралія має й інші темні плями минулого, й усі вони раніше чи пізніше стають предметом для історичних дискусій; в Австралії ці дискусії отримали назву «history wars», а цей термін переклала б як «війни за історію».

Саме так і називається робота відомого австралійського історика Стюарта Макінтайра, яка дає чудовий огляд усіх цих нових напрямів в осмисленні австралійської історії [83]. Це прагнення подивитися по-новому на, здавалося б, відомі явища. Наприклад, засланці. В істориків і соціологів виник особливий інтерес до долі засланців, та й узагалі бути засланцем – це нині не ганебне тавро, а, навіть можна сказати, ознака аристократії [84]. А ось із темними сторінками минулого, зокрема й державної політики, історики вступають у бій. Книжка Пітера Кокрейна з іронічною назвою «Best we forget» («Краще забудемо»), побудована як антитеза відомому заклику Lest we forget (Ніколи не забудемо). Книжка присвячена політиці Білої Австралії [85]. Адже, незважаючи на те, що вже наприкінці ХІХ ст. Австралія була острівцем передової демократії в південних морях, ця демократія не поширювалася на всіх небілих людей. Це – спадщина, з якої виріс расизм наступних років. Ці аспекти минулого сьогодні великих суперечок не викликають. Утім, переосмислення історії європейсько-аборигенського конфлікту йшло не так легко, і було прийнято не одразу, але таки прийнято.

Водночас в Австралії є свої священні аспекти історії, які здавалися недоторканими – наприклад, легенда Анзаків, закладена в роки Першої світової війни, коли австралійці, кинуті в горнило Галліполі, а потім Західного фронту, вийшли з нього з усвідомленням своєї єдності як представники нової нації, причому виявлялася ця національна своєрідність через найширший спектр якостей – від товариства й демократизму до ларикінізму (типово австралійського веселого хуліганства та пустощів) і зневаги до влади й авторитетів. Однак років 25 тому історики підступили навіть до цієї легенди, і в якомусь сенсі я теж доклала руку до її руйнування, додавши до майже виняткового англо-саксонського дискурсу історії анзаків розповіді про долі тисячі анзаків з Російської імперії, зокрема й українців, що служили в армії Австралії в роки Першої світової війни [86, 87]. Книги про анзаків повною мірою віддзеркалюють сучасну тенденцію пошуку балансу між пам'яттю про

трагічне минуле та історичною правдою, причому це саме баланс, а не придушення одного іншим [88, 89]. Коли історики заговорили про це, стало легше порушувати й гострі проблеми сучасності, ниточки від яких тягнуться до легенди анзаків, наприклад, таких як мілітаризація історії, чому присвячено книгу Марилін Лейк та Генрі Рейнолдса «Що не так з анзаками» [90]. Не бояться вони говорити і про проблеми сучасної армії, зокрема про військові частини, що беруть участь у спецопераціях у гарячих точках, або про таке вибухонебезпечне питання як патріотизм і націоналізм [91]. З'являються цікаві роботи про період холодної війни в Австралії. З одного боку, в добірці є книга Роберта Менна «Справа Петрова» – класичний трилер про те, як 1954 р. співробітник радянського посольства в Австралії втік із посольства своєї країни під захист австралійської сторони, розкрив шпигунську мережу, та як це вплинуло на австралійську політику [92]. Але існує й книжка зовсім іншого плану, яку склали історики Енн Куртхойс та Джой Дамусі, «Що ти робив під час холодної війни, тату?» [93]. Це дуже людський документ – збірка спогадів людей, які росли під час холодної війни в сім'ях, котрі опинилися по різні боки барикад: серед них є й антикомуністи та ліві. Приклад таких робіт ясно показує, як важливо ознайомлюватися з минулим, підходячи до нього з різних позицій; це своєрідний показник того, що толерантність і демократія в Австралії справді працюють.

Ці всі сторінки історії, звичайно, дуже важливі, але більшість нинішніх австралійців виросли в зовсім іншій країні, в сучасній Австралії, яка різко відрізняється від австралійських стереотипів минулого, які ще існують у сприйнятті п'ятого континенту серед інших країн. За останні десятиліття в Австралії змінилося практично все – від економіки до соціальної структури суспільства, від його етнічного розмаїття до системи цінностей. Наприклад, Австралія, фігурально кажучи, більше не їде на вівці – сільське господарство нинішньої Австралії становить 3% ВВП. Водночас економіка дуже продуктивна. Австралія практично повністю забезпечує себе й експортує

високоякісні продукти молодому середньому класу в Китаї, Республіці Корея, Японії. В економіці Австралії якийсь час відігравав важливу роль сектор гірничодобувної промисловості, тому що тут були виявлені чи не всі мінерали, уран, нафта і газ, але Австралія не стала сировинною державою. Понад те, рядовий мешканець Австралії зазвичай чує про гірничодобувну промисловість у контексті проблем – у країні поступово закривають шахти, скорочують видобуток вугілля, котрий забруднює довкілля, ширяться протести проти вторгнення гірничорудних компаній у пустельних внутрішніх районах на традиційні землі аборигенів. Зменшується частка обробної промисловості, наприклад, закриваються заводи з виробництва автомашин. І виникає питання – за рахунок чого живе сучасна Австралія? Виявляється, 70% в економіці Австралії становить сектор послуг, який включає й фінансові послуги, інноваційні розробки, освіту.

Це, безумовно, впливає на соціальний склад населення Австралії – більша частина його живе у прибережній південно-східній смузі, в кількох містах-мільйонниках, не дивно, що більшість її мешканців не мають ніякого контакту з «класичною» сільською Австралією і віддають перевагу сучасному міському стилю життя, що неминуче веде до глобалізації. Цьому сприяє й етнічна композиція нинішнього суспільства – адже близько 30% мешканців сучасної Австралії народилися за її межами, і в половини хоча б один із батьків народився за кордоном. Іммігрантів з Англії меншає і зростає кількість іммігрантів з Індії та Китаю. Китайська мова, до речі, друга найпоширеніша мова в Австралії після англійської, причому мови іммігрантів та їхньої культури підтримуються і на державному, і на побутовому рівні. Так, держава підтримує етнічні школи, передачі по радіо та телебаченню, проводить дні гармонії культур. У торгових центрах діють десятки кафе та ресторанів з різноманітною «етнічною» їжею з усього світу, а ось із яскраво вираженою «австралійською», як здається, і немає. Все це порушує питання – що ж відбувається з австралійською ідентичністю, чи не розпорошується вона на

численні етнічні ідентичності чи не перетворюється на глобалізовану сучасну міську ідентичність?

Саме книжки, про які ми пишемо, допомагають знайти відповідь на це питання, представляючи сучасні аспекти австралійської ідентичності нового типу, в якій формуються нові якості, наприклад, захоплення, одержимість захистом довкілля. Наприкінці 2019 р. Австралію охопили страшні лісові пожежі, у яких загинули мільйони гектарів лісів і заповідників. Для австралійців це стало національною трагедією. Адже, якщо в Європі маркерами національної ідентичності є храми та історичні будинки, то в Австралії це насамперед – австралійська ендемічна природа, котру австралійці сприймають не лише як географічний, а й як культурно-емоційний простір. І, якщо раніше героїзувались ідеї відкриття, підкорення, освоєння австралійської землі, колоністи перетворювали її, вирубуючи австралійський ліс і прикрашаючи посадками європейських дерев, нині ставлення кардинально змінилося. Люди прагнуть відновити природні ендемічні екосистеми. І тут дуже доречним є звернення до майстерності аборигенів регулярно випалювати підлісок, не знищуючи ліс, що знову ж таки залучає аборигенів до співпраці не як об'єкта патерналістського піклування, а як рівних партнерів, у котрих європейці можуть учитися гармонійному співіснуванню з природним середовищем. У зв'язку з цим рухом можна назвати книжку Дона Вотсона «Буш» – чудове історико-культурологічне дослідження ролі цього архетипічного елемента австралійської ідентичності [94]. Це дослідження віддзеркалює подорож сучасної міської людини у пошуках свого «я», пов'язаного з землею країни, яка стала його домом.

Для сучасної австралійської культури взагалі характерна така подорож у пошуках своєї ідентичності, свого місця в мінливому просторі й часі, насамперед в Австралії. Ми вже говорили про книжку Саллі Морган «Моє місце». Існує низка різноманітних книг у такому жанрі мешканців сучасної Австралії – тут сповіді іммігрантів з Азії та мусульман, історії румунської

родини й південноафриканського хлопчика [95–98], причому часто ці книги написані з гумором, легко, «австралійською» мовою! До цього жанру можна віднести і праці австралійських славістів. Серед них, наприклад, праці знаменитого австралійського історика Шили Фітцпатрік – книжку «Дочка свого батька» присвячено її австралійському дитинству в середовищі ліберальної інтелігенції, а спогади «Шпигун в архівах» – це історія її навчання в Москві в 1960-х та спроба зрозуміти радянську систему зсередини [99, 100]. Не менш відомий австралійський письменник Роберт Дессе, гей-інтелектуал, витончений міський юнак, теж пройшов досвід навчання в Радянському Союзі в роки холодної війни та написав книжку «Сутінки кохання» про Тургенєва. Його нова книга «Ганьба матері» – це розповідь про пошуки його біологічних батьків, оскільки він виріс у прийомній сім'ї [101]. Характерно, що пошуки свого коріння переплетені в цій розповіді з усвідомленням нетрадиційної сексуальної орієнтації і, треба сказати, що саме талановиті роботи Р. Дессе допомогли австралійському суспільству зняти табу з цієї теми.

Австралійське суспільство справді надзвичайно багатовимірне, тому, аби його зрозуміти, варто ознайомитися з різноманітними соціологічними, культурологічними та політичними дослідженнями про сучасну Австралію. Наприклад, гендерне питання в усій його складності – від фемінізму до сексуального харрасменту – представлене у книжках популярних австралійських журналісток Аннабел Креб і Вірджинії Тріолі [102, 103]. Це також книги про сексуальне насильство у спорті й про непристойну роль церкви та головного австралійського клерика кардинала Джорджа Пелла у цьому аспекті [104, 105]. В інших роботах порушуються соціально-етичні питання, наприклад книга Саллі Мак-Манус «Про справедливість» присвячена загальноприйнятій славі Австралії як суспільства справедливості [106]. Але, звичайно, є книжки, де висвітлено й інші сучасні соціальні проблеми – наприклад, консьюмеризм, попкультуру, дозвілля, канцелярит – бюрократичну мову, яка поширюється в австралійських установах.

Насамкінець лишається сказати ще кілька слів про австралійську літературу. Вона змальовувала, а багато в чому й формувала австралійську ідентичність на зламі XIX–XX ст. Починалася вона як пісні каторжників та лісових розбійників-бушрейнджерів, потім її героями ставали поселенці, бродяги-свегмени, стригалі, рубачі цукрової тростини. Ця література була просякнута ідеями товариства (майтшип), і малювала світ, де в чоловіків і жінок були різні ролі. Треба сказати, що феномен австралійської літератури відіграв важливу роль у житті радянських людей. Наприкінці 1950-х рр., коли Радянський Союз почав скидати кайдани сталінізму та ізоляціонізму, перекладачі, які відкривали нові території, виявили австралійську літературу, і вона якось потрапила в *main stream*. Це була в певному сенсі екзотика й не соцреалізм, від якого в культурних колах Радянського Союзу хотіли дещо дистанціюватися, але водночас вона на диво лягла на ідеали шістдесятників бунтарством, волелюбністю, демократизмом, увагою до «маленької людини», антивоєнними настроями. Її твори виходили багатотисячними тиражами і російською, і українською мовами. Серед них були, наприклад, книжки Генрі Лоусона, Катаріни Сусанни Причард та Алана Маршала. Треба сказати, що книга Алана Маршалла, яка багаторазово перевидавалася, «Я навчився стрибати через калюжі» стала першим путівником для радянських дітей у закриту до того тему про ставлення до людей з інвалідністю.

Я виросла на цій літературі, але, приїхавши до Австралії виявила, що тут під літературою мається на увазі вже зовсім інша література – література про сучасну людину, часто позбавлену національного колориту й колишніх ідей товариства та демократизму, настільки зрозумілих нашому минулому. Більшість моїх знайомих, цілком культурних людей з австралійською літературою – ні ранньою, ані сучасною – зовсім не знайомі, вони не «вивчають» її в школах і не соромляться сказати: «Я не знаю, хто такий Алан Маршалл». Очевидно, що особливий культурний код, що його набуває література у країнах, позбавлених демократії та свободи слова, якими були і

Російська Імперія та Радянський Союз, виявляються незатребуваними в таких вільних країнах як Австралія, де поет, образно кажучи, не повинен бути «більшим, ніж поет». Це не означає, що австралійцям байдужа література, але вона займає тут особливу нішу.

Втім, не можна не порекомендувати зразок такої ранньої класики – поема «Хлопець зі Сніжної річки» Банджо Паттерсона [107], або класику ХХ ст. – історичні романи «Дерево людське» та «Вос» Патріка Уайта – австралійського Фолкнера та лауреата Нобелівської премії [108, 109]. Прикметними для свого часу є й праці іншого письменника, творчість якого дуже популярна: це Пітер Кері, лауреат Букерівської премії. Його творчість представлена двома історичними творами «Джек Меггс» та «Правдива історія зграї Неда Келлі» [110, 111]. Цікаво, що історію найвідомішого австралійського бушрейнджера Неда Келлі він написав у постмодерністському стилі як одну суцільну фразу. До речі, в такому ж незвичайному форматі цей бушрейнджер представлений у картинах австралійського художника Сіднея Нолана. Це гарний приклад того, що австралійці роблять зі своїм національним надбанням у сучасному світі, не консервуючи його, а розвиваючи, перекладаючи мовою сучасності.

З сучасної літератури варто ознайомитися з трьома книжками Тіма Вінтона – тут і сучасний психологічний роман «Орлине гніздо», і сімейна сага «Вулиця хмар», і такий архетип австралійської ідентичності, як дозвілля на узбережжі, море, представлене в романі «Дихання» [112, 113, 114]. Інший типовий аспект австралійського життя – це субурбія, адже саме у спальних районах великих міст і проходить життя пересічного австралійця. Проблеми цього світу представлені відомою книжкою «Лихта» Крістоса Ціолкаса, австралійського письменника грецького походження [115]. Саме така суміш різних культурних світів стає все характернішою для сучасної австралійської літератури.

У зв'язку з цим цікаво відзначити творчість висхідної зірки австралійської літератури аборигенки Меліси Лукашенко, автора роману про

сучасних міських аборигенів «Гострий язичок» [116]. Меліса насамперед вважає себе аборигенкою, хоч і знає, що її батько був українцем з русифікованою культурою, але цю частину своєї душі вона ще має відкрити. В Австралії навіть з'явився спеціальний термін для таких людей аборигенсько-російського походження – Black Russian, саме під таким заголовком і вийшло інтерв'ю з Мелісою [117]. Однак нині, коли австралійці повною мірою усвідомили різницю між росіянами та українцями, можливо, з'явиться точніша назва Black Ukrainian, і це не дивно, оскільки, згідно з переписом 2021 р., в Австралії проживає щонайменше 30 аборигенів-українців [118].

Підбиваючи підсумки нашого огляду, треба визнати, що, хоча завданням публічної дипломатії є створення позитивного образу країни, майже вся література, яку ми тут представили, критична, іноді надзвичайно критична, проте саме це, як на мене, і створює сильний позитивний образ країни, позитивний саме відкритістю, готовністю говорити про свої проблеми та вирішувати їх.

4.4. КУЛЬТУРА І ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ «АВСТРАЛІЄЦЬ» (1980-2000 РР.)

Національна специфіка австралійського кіномистецтва в 1980–2000-ті рр.

У цей час в австралійському кіно можна відзначити подальше розмаїття жанрів. Поряд із фільмами про долю аборигенів з'являються стрічки, присвячені встановленню «нових австралійців» у поки що чуже для них соціальне середовище та реакції цього середовища на новоприбулих. Одним із прикладів такого віддзеркалення нової політики Австралії – мультикультуралізму [119, р. 134, 120] – є фільм Майкла Пауелла «Вони – дивний натовп» («*Their're a*

Weird Mob», 1966), у якому розповідається про входження новоприбулих братів-італійців у нове соціальне оточення.

Створюються історичні й фантастичні фільми, зростає інтерес до внутрішнього світу героїв, до їхніх реакцій, почасти хворобливих, на самотність, відчуженість, поодинокість, народжуються трилери, фільми жахів та фільми-саспенси, в яких робиться акцент на незвіданих таємницях австралійської природи, особливо її аутбеку, де відбуваються страшні та містичні події. Яскравим прикладом такого кіножанру є фільм режисера Пітера Вейра «Пікнік біля Навислої Скелі» («*Picnic at Hanging Rock*», 1975 р.), знятий за мотивами однойменного роману Джоан Ліндсей. Події розгортаються 1900 р., коли група дівчат і їхня вчителька прямують на пікнік до Навислої Скелі (реального місця в штаті Вікторія). Всі дівчата зникають. Хлопчик знаходить одну з них у буші, згвалтовану та безсловесну. Дівчина мовчить або через переляк, або примушена кимось до мовчання.

Фільм має відкритий кінець, ситуація не прояснена, але вона приводить до роздумів про те зло, яке ховається десь у суворій тиші бушу, про сексуальних перевертнів, їхні жахливі вчинки та осоружні дії в німоті австралійського ландшафту. Можна сказати, що цей фільм вивів австралійське кіно з затінку на світло світової арени, мав великий успіх і демонструвався також в Україні.

Фільм режисера Філіпа Нойса «Мертвий спокій» («*Dead Calm*», 1989 р.), поставлений за романом Чарльза Вільямса, – один із перших фільмів, у якому з'явилася тоді невідома світу Ніколь Кідман та була представлена тим самим Голлівуду – це яскравий взірець водночас саспенса й трилера. Психологічна напруга триває весь фільм, у якому йдеться про молоде подружжя, котре вийшло на своїй яхті у відкритий океан і зіткнулося з кривавим злодієм в особі хлопця, якого найняло допомагати на яхті.

У 1970–1980-ті рр. набувають популярності кінострічки, які отримали назву «окер-фільми» («*ocker films*») [120, р. 64; 121] – специфічний

австралійський кіножанр, у якому передають властиві населенню Австралії вимову, пов'язані з нею фразеологізми, прислів'я та приказки, своєрідний приземлений гумор, тощо, які відтворюють австралійський національний характер, дещо шаржуючи його, підкреслюючи його «окремішність», особливо в чоловіків робітничого та нижнього середнього класів. Такі фільми створюються в різних жанрах: і в комедійному, і в реалістично-побутовому. До першого належить відома в усьому світі кінострічка режисера Пітера Феймана – «Крокодил Данді» («*Crocodile Dandee*», 1986 р.) та її сиквели «Крокодил Данді 2» та «Крокодил Данді у Лос Анджелосі» з австралійським актором-коміком Полом Хоганом. Відома практично всім історія про австралійського мисливця на крокодилів Данді, котрий живе у мальовничій, але небезпечній «глибинці» Південної Території Австралії і потрапляє до Нью-Йорка, де на нього чекають різні пригоди – і кумедні, й не дуже – став тим самим фільмом, який привернув до Австралії погляди сотень мільйонів глядачів [122, 123]. Про цей фільм писала преса США та Європи, йому присвячено також окремі розвідки кінокритиків Австралії [124].

«Крокодил Данді» не тільки побив усі очікувані касові збори, але й зробив набагато більше: те, заради чого австралійський уряд вкладав фінанси у розвиток національного кінематографу. Фільм привернув увагу людей багатьох країн до п'ятого континенту; розповів їм про цю чудову, сповнену пригод, землю; змалював привабливий характер австралійця, передусім втілений в образі головного героя Данді, а також у другорядних постатях австралійців з «глибинки»; розповів усьому світу, що австралійці – це нова нація зі своєю мовою та культурою, не така, як англійці й американці. Тим самим фільм підняв інтерес до Австралії, підштовхнув розвиток туризму як галузі, котра тепер веде перед в австралійській економіці. Фільм змусив голлівудських режисерів та продюсерів задуматися про те, які переваги надає для зйомок п'ятий континент, – тобто став знаряддям «м'якої сили», котра краще за все годиться для створення позитивного іміджу держави. Ми ще повернемося до цього питання,

але заздалегідь можна відзначити, що виграла і касові збори за межами держави не тільки від цього, але й від наступних фільмів із позначкою «Made in Australia», розширилася дистрибуція австралійських фільмів у світі, зародилися нові економічні схеми в індустріях австралійського кіно.

На екранах Австралії з'являються комедії, фільми-пригоди про австралійців в Англії, де їхню мову не розуміють, тому вони потрапляють у різні халепи. До перших таких фільмів належить кінострічка режисера Брюса Бересфорда «Пригоди Баррі МакКензі» («*The Adventures of Barry McKenzie*», 1972 р.). За нею виходить комедія режисера Девіда Бейкера «Великий МакКарті» («*The Great McKarthy*», 1975 р.), за однойменним романом Баррі Оуклі. Також створюються фільм-пригоди, які відбуваються на шляхах Австралії. Наприклад, стрічка режисера Карла Шульца «Прямуючи на північ» («*Travelling North*», 1986 р.).

У кінці 1970 – на початку 1980-х рр. з'являються фільми, в яких грає нове покоління австралійських кіноакторів, котрі дуже швидко стануть голлівудськими зірками. Так, режисер Майкл Пейт 1979 р. зняв фільм «Тім» («*Tim*») за однойменним романом відомої австралійської письменниці Колін Маккалоу. В цьому кінотворі головну роль такого собі архетипічного простака проникливо зіграв Мел Гібсон. Згодом він буде затребуваний Голлівудом і стане однією з його найбільших зірок.

1989 р. стане визначним для Ніколь Кідман, яка після вже згадуваної стрічки «Мертва тиша», а також фільму режисера Кена Камерона «Бангкок Хілтон» («*Bangkok Hilton*», 1989 р.), буде визнана в Голлівуді.

У списку світових зірок опиняться також Пол Хоган, Рассел Кроу, Джеффри Раш. Дістали світового визнання і австралійські режисери Пітер Вейр та Баз Лурманн. «Австралійські фільми починають підтримувати виробничі кампанії з такими ключовими продюсерами, як Джейн Скотт, Джордж Міллер, Кріс Нуан, Даг Мітчелл та Кен Камерон. Решта зірок залишилися лояльними

до своєї батьківщини, такі як Пол Хоган, Клаудія Карван, Джон Полсон та Йаху Сіріес» [125].

Не можна не згадати фільм за однойменним романом Колін Маккалоу «Ті, що співають у терені» («*The Thorn Birds*», 1983 р.). Його зняли у Сполучених Штатах Америки у формі міні-серіалу на одній із провідних телемереж країни – ABC. Зйомки велись у різних штатах Америки, включаючи Гаваї. Актори теж американські. Але в контексті нашого дослідження він цікавий тим, що в основу його покладено твір австралійської письменниці, який вийшов 1973 р. і став світовим бестселером. Він став важливим для Австралії й австралійського кіномистецтва, бо привернув увагу до п'ятого континенту. Невдовзі глобальний медіа-магнат, австралієць за походженням Руперт Мердок збудував нові павільйони «Fox Studios» на п'ятому континенті, виходячи з того, що виробничі витрати в Австралії набагато нижчі, ніж у США. До того самого висновку дійшла й інша американська глобальна медіа-корпорація «Warner Brothers». Вона створила на території Австралії підрозділ «Warner Roadshow Studios». Австралійські кінематографісти теж не пасуть задніх: вони будують найсучасніші кіномайданчики, на яких знімаються як національні, так і зарубіжні фільми.

1990-ті рр. позначені подальшим інтересом до синтезу різних жанрів. Прикладом є фільм режисера Трейсі Моффарта «Бідевіл» («*Bedevil*», 1993 р.), в якому тематика життя аборигенів та проблеми видінь – «реальних, тих, що запам'яталися та уявних» [126] складається у трилогію з сучасних історій, героїв яких переслідують привиди. Спочатку це відбувається в пустельному аутбеку, потім – у непролазних хащах і болотах на островах Квінсленда, далі – в доках Брісбена. Ця стрічка жахів отримала багато нагород як на національних, так і на зарубіжних кінофестивалях.

Глобалізація кіновиробництва та дистрибуції фільмів розвивається й триває у 1980–1990 рр. [127]. Прикладом однієї з глобальних стратегій в індустрії кіновиробництва в період глобалізації може бути створення стрічки

«Мулен Руж!» («*Moulin rouge!*», 2001 р.), яка знята в Австралії з зіркою світового масштабу австралійкою Ніколь Кідман і австралійським режисером Базом Лурманом та інтернаціональною знімальною командою. Фільм був номінований на премію Оскар і отримав дві нагороди в номінаціях «найкращий режисер фільму» та «найкращий дизайн костюмів».

Касовий успіх австралійських фільмів ХХ ст. має такий вигляд: показані фільми з найкращими показниками за кожне десятиліття:

1. 1900-ті рр. – «Історія про банду Келлі» (1906 р.) – 20 000 фунтів стерлінгів;
2. 1910-ті рр. – «Фатальне весілля» (1911 р.) – 18 000 фунтів стерлінгів; «Історія життя Джона Лі» (1912 р.) – 20 000 фунтів стерлінгів;
3. 1920-ті рр. – «Засуджений довічно» (1927 р.) – понад 40 000 фунтів стерлінгів;
4. 1930-ті рр. – «На нашій ділянці» (1932 р.) – 60 000 фунтів стерлінгів; «Мовчання Діна Метленда» (1934 р.) – 50 000 фунтів стерлінгів;
5. 1940-ві рр. – «40 000 вершників» (1940 р.) – 130 000 фунтів стерлінгів; «Сміті» (1946 р.) – понад 50 000 фунтів стерлінгів; «Оверлендери» – 150 000 фунтів стерлінгів;
6. 1950-ті рр. – «Прогулянка в рай» (1956 р.) – 40 000 фунтів стерлінгів;
7. 1960-ті рр. – «Вони – дивний натовп» (1966 р.) – понад 2 млн доларів;
8. 1970-ті рр. – «Елвін Фіюпп» (1973 р.) – 7,2 млн доларів; «Пікнік біля Навислої скелі» (1976 р.) – понад 5 млн доларів;
9. 1980-ті рр. – «Крокодил Данді» (1986 р.) – 328,2 млн доларів; «Крокодил Данді II» (1988 р.) – 239,6 млн доларів;
10. 1990-ті рр. – «Тяжко хворий» (1992 р.) – 80 млн доларів; «Дитятко» (1995 р.) – 254,2 млн доларів.

Для повного уявлення, яке місце займає австралійська кінопродукція на п'ятому континенті серед фільмів інших країн світу, звернімося до таблиці, в якій віддзеркалено кількість фільмів: австралійських, новозеландських,

азійських, європейських (французьких, британських, інших), північноамериканських, інших та загальну кількість фільмів за рік.

Таблиця 4.1.

Кількість випущених кінофільмів у деяких країнах у 1984–2000 рр.

Рік	Австра- лія	Нова Зеландія	Азія	Європа Франція, Велика Британія, ін.	Північна. Америка Канада, США	Інші	Усього
1995	14	1	6	17 23 13	3 171	11	253
1985	17	0	1	4 25 5	4 136	2	194
1998	20	0	5	12 29 5	3 189	10	273
1990	22	3	7	26 20 14	6 153	1	252
1991	22	1	8	16 21 16	3 149	4	240
1993	22	3	8	14 13 17	5 172	5	259
2000	22	0	8	14 29 6	1 167	3	250
1999	24	3	3	5 28 11	5 174	2	255
1984	25	1	0	9 22 12	4 146	4	223
1996	25	1	9	12 25 10	3 190	6	281
1994	26	2	12	17 22 13	6 153	1	252
1992	29	1	5	9 28 15	6 135	1	229
1986	30	2	6	8 25 10	0 155	3 T	239
1997	30	2	8	17 21 13	8 184	2	285
1987	31	1	7	12 18 14	5 168	3	259
1989	39	0	13	14 35 19	3 163	5	291

Для побудови цієї таблиці ми звернулися до даних Асоціації дистриб'юторів кінофільмів Австралії за 1984–2019 рр. [128] й вибрали останні 17 років XX ст. Слід застерегти, що дані в таблиці йдуть не в хронологічному порядку, а в порядку зростання кількості австралійських фільмів за роки, що ми вивчаємо. Аналіз даних таблиці свідчить, що 50% кінопродукції, яку демонстрували в австралійських кінотеатрах, вироблено у США.

Розвиток австралійської кіноіндустрії можна відстежити за різними параметрами. Одним із показчиків є кількість екранів кінотеатрів з 1985 р. по 2000 р. Простежується така тенденція: 1985 р. існувало 128 кіноекранів у містах Австралії, 167 кіноекранів у передмістях, 406 кінотеатрів у сільських місцевостях. 2000 р. існувало 129 кіноекранів у містах Австралії, 949 кіноекранів у передмістях, 700 кінотеатрів у сільських місцевостях [128]. Чітко простежується тенденція, що кількість екранів у містах за 15 останніх років XX ст. практично не збільшилася, тоді як їх чисельність стрімко зростала у передмістях та сільських місцевостях. Така тенденція може знайти пояснення стрімким розвитком телебачення в країні, перш за все в містах Австралії. Тому кінотеатрів у них меншає.

Ми також маємо можливість навести дані про середні показники за останні три десятиліття XX ст. за такими показниками як кількість відвідувань кінотеатрів та середній валовий збір у касах кінотеатрів.

1. У 1976–1979 рр. середня кількість відвідувань становила 30,3 млн, а середній валовий збір у касах кінотеатрів досягав 106,3 млн доларів.
2. У 1980–1989 рр. середня кількість відвідувань – 38,3 млн, а середній валовий збір у касах кінотеатрів – 191,5 млн доларів.
3. У 1990–1999 рр. середня кількість відвідувань – 64,9 млн, а середній валовий збір у касах кінотеатрів – 476,5 млн доларів [128].

«Нова хвиля» розвитку австралійського кіно у 1970–1980-ті рр. не могла не підштовхнути до професійного його вивчення. В ці роки в Австралії закладено підґрунтя для розвитку кінокритики, історії й теорії кіно. Ми вже

згадували про відкриття Інституту кіно, телебачення і радіо в 1970-ті рр. А згодом було створено національний кіноархів, що підтверджує глибоке розуміння уряду щодо важливості кіно як мистецтва та його історичної ваги [129, р. 114].

Збереження національних кінофондів сприяло і сприяє розвитку таких дисциплін як кінокритика, теорія та історія кіно на п'ятому континенті. Австралійські фільмові студії впроваджуються як інституційно визнана дисципліна між 1975–1985-ми рр. «Академізація дисципліни відбувається разом з поширенням курсів студій кіно у старших класах середніх шкіл, коледжах вищої освіти, технологічних інститутах, молодих університетах, таких як університет Мердока, університет Гріфіта, університет Дікіна, а також як частина вже усталених курсів таких критичних дисциплін, як англійська мова та компаративна література, історія літератури й комунікаційні студії в деяких старих університетах. Хоча в таких місцях, як Мельбурнський університет, університет Ля Троуба та Сіднейський університет Нового Південного Вельсу [які відносяться до старих університетів Австралії. – *Примітка автора, О. З.*] кіностудії введені як дискретне естетичне поле й дисципліна. Впровадження у 1980-ті рр. культурних студій означало що студії кіно досить часто ставали частиною більшої інтердисциплінарної формації навчальних дисциплін» [130, р. 108].

У роки формування кінознавства в Австралії цьому допомагали такі заходи, як проведення конференцій, створення різних організацій та вихід у світ журналів, присвячених аналізу кінофільмів. Серед таких організацій були Австралійська асоціація вивчення кіно (Australian Screen Studies Association – ASSA), конференція, яка проводиться один раз на 2 роки, з 1981 р. – конференція Асоціації фільмів та історії Австралії та Нової Зеландії; щорічна конференція асоціації культурних студій Австралії, яка проводиться з 1991 р. та інші.

Протягом останньої третини XX ст. з'являються наукові фахові журнали, що сприяють посиленню наукового дискурсу в галузі кіномистецтва. Треба відзначити, що ще до появи цих журналів, розвідки про австралійське кіно друкувалися у таких відомих національних журналах, як «Australian», «Meanjin» і в низці провідних австралійських газет. Тож австралійська наукова спільнота і широка зацікавлена громадськість отримують такі журнали, присвячені кіно, як «The Australian Screen», «Filmnews», «Australian Journal of Screen Theory», «Cinema Papers», «Australian Cultural Studies». До цього можна додати журнали ширшого профілю «Art & Text», «Conteenum», «Metro», «Flesh», «Intervention», «On the Beach», «Southern Review», «Tension», де також друкуються статті з кіномистецтва.

Наприкінці XX ст. в країні з'являються також онлайн журнали, присвячені різним аспектам національного кіно. Це такі часописи, як «Screening the Past», «Senses of Cinema», «Rouge».

Можна тільки вітати, що австралійські університети публікують свої наукові журнали в соціо-гуманітарній сфері. Тільки у відкритому доступі в університетах п'ятого континенту наявні такі журнали з історії, кіномистецтва, кінокритики, комунікації, медіа, політики, соціології, а також культурних студій, літератури і гуманітарних проблем:

Australian National University публікує «*Aboriginal History Journal*», «*Australian Humanities Review*»;

Bond University публікує «*Culture Mandala: The Bulletin of the Centre for East- West Cultural and Economic Studies*»;

Edith Cowan University публікує «*Australian Journal of Teacher Education*», «*eCULTURE*», «*Research Journalism*»;

Flinders University публікує «*Transnational Literature*», «*Writers in Conversation*» and the «*Flinders Journal of History and Politics*»;

Griffith University публікує «*Journal of Social Inclusion*»;

La Trobe University публікує «*The Looking Glass: New Perspectives on Children's Literature*» and «*Writing from Below*»;

Macquarie University публікує «*Matrix Macquarie*», «*Scan: Journal of Media Arts Culture*» and «*NEO: journal for higher degree research in the social sciences and humanities*»;

Murdoch University публікує «*IM: Interactive Media*»;

RMIT публікує «*Communication*», «*Politics and Culture*», *Local-Global Journal*» and *Senses of Cinema*»;

Southern Cross University публікує «*The Journal of Economic and Social Policy*»;

Swinburne University of Technology публікує «*Sensoria: A Journal of Mind, Brain, and Culture*»;

University of Melbourne публікує «*PLATFORM: Journal of Media and Communication*»;

University of Sydney публікує «*Arts: The Journal of the Sydney University Arts Association*»; «*Journal and Proceedings of the Royal Society of New South Wales*», «*Literature & Aesthetics*»;

University of Technology публікує «*Cultural Studies Review*»; «*Public History Review and Sydney Journal*»;

University of Western Sydney публікує «*Global Media Journal*».

Ми спеціально навели перелік цих журналів та університетів, де вони виходять, англійською мовою, щоби зробити їх доступними джерелами для українських дослідників нашого та нових поколінь, які вивчають культурний розвиток Австралії у XX ст.

За роки підйому австралійського кіно, з 1970-х, у країні швидко розвивалося академічне вивчення цього медіуму завдяки когорті національних дослідників. З'явилися монографічні дослідження з історії австралійського фільму таких науковців, як Том О'Рейган, Сюзан Дермоді та Елізабет Джакка,

Карен Дженнінгз, Аннет Гамільтон, Бен Голдсміт, Саскія Вандербент, Іна Бертран, Бен Голдсміт і Том О'Рейган, Кріс Лонг, Ерік Рід, Джон Таллок, Ендрю Пайк та Росс Купер, Джонатан Рейнер, Грем Шірлі й Брайан Адамс.

Побачили світ колективні монографії, присвячені як австралійському фільму, так і розвитку національних мас-медіа загалом, під редакцією таких учених, як Джонатан Рейнер, Стюарт Кенінгхем та Сью Тернбулл, Стюарт Кенінхем та Джордж Стюарт, Альберт Моран і Том О'Рейган.

З'явилися монографії й статті, присвячені окремим кіножанрам або окремим фільмам. Так, Іна Бертран і Білл Рут присвятили статтю німому фільму «Банда Неда Келлі», тоді як Моріс Меган вдався до осмислення складових фільму «Данді Крокодил», які принесли йому світовий успіх. Марк Дуган і Джон Шварц проаналізували прояви мультикультуралізму в австралійському кіно, Ал Грасбі в монографії дискутує про тиранію упереджень, Колінз Фелісіті, Том О'Рейган, Леслі Спід вивчають особливості австралійського національного гумору й жанру комедії, тоді як Дені Рейнолд і Сільвія Лоусон зосереджуються в публікаціях на історії й естетиці зображення австралійців під час Першої та Другої світових воєн.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. монографії австралійських дослідників кіно публікуються за межами Австралії: в США (Джордж Куварос, Едгар Морін, Пол Шредер), у Великій Британії (Іна Бертран, Том О'Рейган, Адріан Мартін, Терренс Малік, Меган Морріс, Константін Веревіс, Ноель Кінг, Дін Вілльямс, Джонатан Райнер). Усе це свідчить про зрілість австралійського кінознавства, про визнання його в англомовній науковій спільноті. 2013 р. в дослідженні, яке підготували австрійські вчені, розвідку про австралійське кіно написала австралійська дослідниця Аннет Гамільтон. Тож інтерес до австралійського кіно поширюється в Західній Європі не тільки на англомовні країни.

Будемо сподіватися, що наше дослідження цього предмету покладе початок його вивченню в Східній Європі, зокрема в Україні, й стане першою

ластівкою міждисциплінарного дослідження австралійської культури в Україні. В рамках першого комплексного наукового дослідження з історії розвитку австралійського кіно в XX ст. в Україні. Введено в науковий обіг новий раритетний матеріал щодо австралійських, британських та американських джерел і літератури. Вивчено та проаналізовано більш, ніж 60 австралійських кінофільмів. Розглянуто розмаїття жанрів національного кіномистецтва і показано, як вони сприяють втіленню в кінострічках головних архетипів австралійської культури, розвитку австралійської ідентичності.

На основі компаративного аналізу фільмів та літературних першоджерел, покладених в основу їх сценаріїв. Можна зробити висновок, що австралійські режисери обрали найкращі взірці австралійської національної поезії і прози, які розкривають історичні та соціальні, культурні й расові проблеми розвитку країни протягом XX ст.

Австралійські кінострічки мають таку художню якість, яка дає їм змогу конкурувати зі світовим кіно з його зародження й під час інтернаціоналізації індустрії кіно та його дистрибуції у 1980–1990 рр. – десятиліття стрімкої глобалізації світу. Перешкодою ж для поширення австралійських фільмів поза межами п'ятого континенту та навіть на батьківщині є глобалізована система дистрибуції кінофільмів, яку монополізували США ще з 1930-х рр., а з розвитком глобалізації вплив США тільки підсилюється. Позитивним моментом боротьби з цією тенденцією є заходи австралійського уряду як для розвитку національного кіномистецтва, так і для дотримання певного відсотку національних кінострічок у національному кінопрокаті.

Австралійський уряд використовує різні інструменти та методи участі щодо підтримки розвитку національного кіно, зокрема шляхом створення відповідних фондів, інституцій і закладів освіти. Цей досвід може бути рекомендований уряду України.

Державницький підхід до розвитку кіно й культури загалом покращує імідж країни і привертає до неї інвестиції, розвиває туризм, сприяє посиленню

імміграції та припливу молоді з багатьох країн світу. Завдяки студентам, які обирають навчання в Австралії, держава, по-перше, отримує непогані дивіденди, а також готує потенційний кадровий резерв, оскільки молоді люди, які за час навчання на п'ятому континенті звикають до місцевих природних умов, соціального клімату та ознайомлюються з пропозиціями, від корпоративного і наукового секторів Австралії. Існує велика ймовірність, що молоді інтернаціональні кадри залишаться там на певний час або й назавжди. Навіть, якщо вони не затримаються в Австралії, вони стають «науковими послами» цього континенту, підтримуючи контакти з ним і своєю науковою підготовкою рекламуючи досягнення Австралії в освіті й науці.

Така далекоглядна зовнішня політика австралійського уряду щодо австралійського кіно, що належить до м'якої сили (soft power), є презентацією держави в усіх куточках сучасного світу, робить Австралію передовою країною, яка займає на 2019 р. друге місце після Швейцарії за рівнем багатства на кожну дорослу людину.

«Австралійськість» як основна вимога до національного медіа-контенту п'ятого континенту на початку глобалізації

Початок глобалізації в медіа-сфері Австралії був позначений розквітом багатьох засобів масової комунікації, але перед вело телебачення. «Телебачення було визнано домінантною політичною й культурною силою в сучасному житті» [131].

Телебачення справедливо належить до головних інновацій XX ст., як стверджував дослідник П. Томас уже у XXI ст. [132]. Кінець XX ст. можна назвати зрілістю австралійського телебачення. Причому зрілістю у багатьох вимірах. Досліджуючи австралійське телебачення кінця XX ст., слід відзначити, що в ньому небувалого розквіту досягало жанрове розмаїття. Особливої популярності набув такий жанр, як телевізійна драма. Причому глядач вимагав

саме австралійського контенту, адже зростала національна самосвідомість аудиторії. Її вже не влаштовували американські драми та ситкоми. Вона бажала національного телевізійного продукту, де були б висвітленні історико-культурні й соціально-психологічні проблеми країни, де вони живуть.

Розвитку австралійського телебачення сприяють кілька причин. Одна з них – це розквіт національного кіномистецтва. На австралійське телебачення приходять національні фільми, а також те, що називається «spin off», – ті продукти кіноіндустрії, які вона спеціально виготовляє для потреб телебачення.

Інша причина появи високоякісних телевізійних драм – це зростання місцевих продакшн компаній. Для прикладу можна навести деякі з них. Так, компанія «Crownford productions», яка спеціалізується на поліцейських та кримінальних драмах, випустила сімейну драму «*The Sullivans*», дія якої розгортається під час Другої світової війни. Драма йшла на комерційному каналі «Channel 9» протягом 1976–1982 рр. і постійно була на вершині рейтингів. Продакшн компанії швидко міняють профіль на потребу часу й на вимоги аудиторії. Наприклад, «Grandy Organization» спочатку була відома як виробник вікторин та подібного ігрового контенту. Проте вона перейшла на новий для себе контент і стала випускати драми, які мали великий успіх у глядачів Австралії в 1970-ті рр. Спочатку це були серіали – мильні опери на кшталт «*Class of '74/'75*», «*The Young Doctors*», «*The Restless Years*», «*Prisoner*».

«Channel 10», на якому в 1970-ті рр. пройшли такі програми, як «*Number 96*», «*Prisoner*», «*The Box*» викликали велику дискусію серед австралійських глядачів та професійних дослідників телебачення. Вперше темою масових дебатів стали серіали, в яких ідеться про такі табуйовані до того теми в австралійському телебаченні, як показ на телеекрані сексу, оголених тіл персонажів і гомосексуалізму. Дебати в суспільстві й наукових колах не вщухали. Про це свідчить доповідь австралійських дослідників з Мельбурнського університету А. МакКі, К. Елбері та С. Ламбі. Уважно дослідивши цю телевізійну продукцію, вони подали до наглядової ради

«Доповідь про порнографію» 2008 р. [133]. Можна зробити висновки, що ця тема залишається гострою в австралійському суспільстві й на початку XXI ст.

Наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. було зроблено нові спроби вдосконалити комерційне телебачення. Для нього змінили закони: встановили, що комерційне телебачення має звітувати перед австралійською публікою і що поновлювати річні ліцензії слід щороку [134].

Особливо важливими стали вимоги трибуналу щодо політики в галузі контенту. Було вироблено спеціальні квоти для комерційних телерадіомовників. Ішлося про те, що як найменше 55% передач, які йдуть по телебаченню з шостої години ранку й до півночі мають бути зроблені або в Австралії, або в Новій Зеландії. В останньому випадку – тобто у новозеландських телепередачах – мав бути серйозний креативний австралійський компонент [135].

На порядок денний було поставлено соціально-культурну політику комерційного телерадіомовлення, робився наголос щодо культурного рівня передач. Зокрема, передбачалося збільшити частку національних драм, програм для дітей і підлітків, а також виробництво й показ документальних фільмів. Задля цього було створено організацію «Australian Broadcasting Tribunal» (ABT). Комерційне телебачення Австралії стало підзвітним ABT, зокрема щодо контенту, який показували ці канали. За новими правилами, ABT підтримував національний контент у різних форматах передач.

Особливу увагу було приділено функціонуванню «Special Broadcasting Service» (SBS), яка вела програми 68-ма мовами народів світу, які на той час жили в Австралії. Її головним завданням було не тільки надавати змогу новоприбулим австралійцям, які ще не знали англійської мови, почути новини і побачити фільми рідною мовою, але зробити так, щоб цей канал був привабливим для найбільшої кількості австралійців інших національностей. Ось чому всі програми SBS були з англійськими субтитрами. Це коштувало недешево, але це давало змогу всім австралійцям, які знали англійську мову, дивитися ці програми. В такий спосіб вони краще проникали в культуру

співвітчизників різних національностей. Це сприяло формуванню мультикультуралізму, мінімізувало культурні непорозуміння та сутички на культурно-етнічному ґрунті в Австралії [136, 137, 138, 139].

На зламі 1980–1990 рр. комерційне телебачення Австралії опинилось у найглибшій депресії з дня його створення. Цим скористались антрепренери Крістофер Скейс, Алан Бонд і Френк Лоуї – особи, далекі від телебачення за професійними навичками й інтересами. Вони швидко перекупили за демпінговими цінами «Channel 7», «Channel 9», «Channel 10». Але відсутність належних знань щодо керування телевізійною індустрією та економічний спад на біржі 1987 р. не принесли їм очікуваних дивідендів від нових придбань у телевізійній сфері. Це призвело до того, що «Channel 7» та «Channel 10» збанкрутували наприкінці 1980-х рр. А колишній власник «Channel 9» Керрі Пекер викупив свій канал у банкрута Алана Бонда за 1/5 суми від 1,05 млрд доларів, за якою той був проданий. Переживши ці події, австралійське телерадіомовлення вступило в доволі тривалий період, котрий можна характеризувати, як стабільний і фінансово прибутковий [140].

По-перше, – і це дуже важливо, – в Австралії розвивалися змістовні й глибокі щотижневі документальні програми-розслідування, які висвітлювали пекучі соціально-політичні проблеми суспільства. Чудовим прикладом такої програми була і є «*Four Corners*». Її прем'єра відбулася 19 серпня 1961 р. Це найдовша програма в історії австралійського телебачення, яка йде й до сьогодні. (Тобто більш, ніж 60 років!). Вона збирає велику аудиторію. Вона є тільки однією з п'яти телевізійних програм, удостоєних внесення в The Logie Hall of Fame (Зал слави Лоджі). «Цю почесну нагороду, засновану 1984 р., присуджують таємним голосуванням спеціалісти з індустрії телебачення» [140]. Її можуть отримувати як цілі передачі, так і окремі ведучі, актори, які беруть участь у телевізійних програмах і т. д.

Теми у цієї програми справді сміливі, а іноді навіть шокують. Так, її дебютом був документальний фільм про нестерпні умови життя одного з племен австралійських аборигенів у штаті Новий Південний Вельс 1961 р.

На відміну від національних газет, які підтримували участь австралійських солдат у війні у В'єтнамі, передача *«Four Corners»* навпаки різко засудила й саму війну, й участь у ній молодих австралійців. Такі прогресивні документальні фільми та глибокі розслідування в різних галузях соціально-політичного життя Австралії дуже потрібні її громадянам. *«Four Corners»* виробляє публічний телерадіомовник – ABC. Можна зробити висновки, що свобода слова в Австралії більша за свободу слова у Великій Британії. Ми маємо право це стверджувати, оскільки *«Four Corners»* свого часу наслідувала британську передачу *«Panorama»*, котру виробляв улюблений канал королеви Єлизавети II *«The Thames Television»*. Під час військових дій на Фолклендських/Мальвінських островах цей канал зафільмував і випустив в ефір гостру документальну передачу про події в цьому регіоні. Незважаючи на позитивне ставлення до каналу загалом і персональне знайомство королеви з його президентом, канал було закрито. Імперські інтереси Британії взяли гору.

Варто особливо відзначити, що паралельно з серйозними інформаційними передачами для дорослих, в Австралії є передача, в якій ідеться про політику та соціальні питання, але вона призначена для дітей і підлітків. Дітям розповідають зрозумілою їм мовою про політичні, соціальні й культурні події в Австралії та за її кордонами. Це надзвичайно важливо: адже дітей поступово знайомлять з реальними ситуаціями в світі, де їм потрібно буде жити й виживати. Звичайно, з дитинства вони привчені до казок, фантастики, дивовижних пригод у світі динозаврів або супергероїв на кшталт Бетмена. Але, на наш погляд, повинні бути передачі, які поступово вводять їх у реалії світу дорослих, розповідаючи про негаразди, різноманітні конфлікти, про вміння не розгубитись і відстоювати себе, друзів, захищаючи слабших, утверджуючи справедливість.

Повертаючись до ситуації в австралійському телебаченні 1890-х рр., слід відзначити, що розмаїття програм на громадських і комерційних каналах значно зросло. Поряд із різноманітними драмами в 1900-ті рр. з'явилася плеяда так званих «living programs», які швидко заповнили й громадське, й комерційне телебачення, як і в решті світу. Вже давалася взнаки глобалізація: винахід нового формату передачі на одному континенті миттєво облітав увесь світ і ставав надбанням планети. Не обійшов він і Україну, хіба що це відбулося дещо пізніше. Під «living programs» мається на увазі величезний сегмент передач, присвячених щоденному життю та вподобанням людини. До них входять програми про городництво, садівництво, приготування їжі, ремонт квартири, будинку, дизайн приміщень, подорожі, рибальство, полювання. А також про догляд як за звичайними домашніми улюбленцями, такими, як коти собаки, черепашки, так і ексцентричними, такими, як свині, страуси, та небезпечними, як удави, тощо. Чим приваблюють ці передачі глядачів і тих, хто їх виробляє? З глядачами все зрозуміло. Вони знаходять свої вподобання хоча б в одному напрямку. Про це ми, до речі, писали в монографії «Глобальна комунікація» [137, с. 324–326]. Для продюсерів таких програм – це просто Клондайк.

1. По-перше, витрачається мінімум коштів на їх випуск. Наприклад, є такі передачі, де глядачі самі надсилають відео зі своїми улюбленцями. Залишається тільки посадити симпатичного ведучого, який коментує смішні ролики, й аудиторію, яка сміється.

2. По-друге, це реклама товарів, у яких щось змішується (блендери), випікається (плити), ріже (пилки), прикрашає кімнати (шпалери, текстиль, меблі), полегшує працю на дачних ділянках (спеціальні пристрої для догляду за газонами, кущами, добрива) тощо.

3. По-третє, це реклама спеціалістів – дизайнерів і архітекторів, – які сформують вам ландшафт, виконують проект заміського будинку, декорують його і т. ін.

4. По-четверте, це реклама акторів, до яких приїжджають, щоби допомогти їм, наприклад, з ремонтом квартири або дачного котеджу. Хоча реклама тут обопільна: відома актриса, до котрої навідується така програма, підіймає рейтинг передачі, а «розкручена» передача часто нагадує глядачам про призабутих зірок екрану й телебачення.

Але не тільки «living programs», соціально-психологічні, сімейні, поліцейські, кримінальні драми вели перед у рейтингах австралійського телебачення. 1981 р. з'явився серіал «*Towards 2000*», який створила компанія «*Beyond Productions*». Проте 1985 р. його перейменували на «*Beyond 2000*». Це ім'я він зберіг до закінчення серіалу 1999 р. (показово, що цей серіал іще існує, з 2005 р. під назвою «*Beyond Tomorrow*».

З самого початку його темою були розповіді про розвиток та винаходи в науці й сучасних технологіях. Серіал був дуже популярний в Австралії й повсякчас мав високі рейтинги. Розпочинав він демонструватися по національній мережі ABC, а потім його «перехопив» канал «*Network Seven*».

«*Beyond 2000*» мав надзвичайний міжнародний успіх і був показаний по каналу «*Discovery Channel*» у Сполучених Штатах та Канаді, а також на каналі RTI в Республіці Ірландія й по супутниковому телебаченню «*Sky News*» у Європі та на TV1 у Новій Зеландії. Але на цьому міжнародний резонанс австралійського серіалу, присвяченого новим технологіям, винаходам та інноваціям, не закінчився. Його також демонстрували в таких країнах, як Швеція, Малайзія, Індонезія, Південна Африка, Саудівська Аравія, Кувейт, Йорданія, Намібія.

Це свідчить, по-перше, що керівники телерадіомовлення й наукової та культурної політики цих країн усвідомлювали надзвичайну важливість інформаційної та освітньої якості серіалу для громадян своїх держав.

По-друге, за суттю серіал відкривав вікно у світ науки для багатьох мешканців цих країн різного соціально-культурного та економічного рівня, котрі перебували на різних щаблях наукового розвитку.

По-третє, величезні рейтинги серіалу також привертали великий інтерес аудиторії різних за соціально-економічним станом країн до науково-технічних здобутків світу.

По-четверте, він стимулював учнів шкіл та студентів університетів здобувати нові знання, отримувати нові професії в нових галузях науки й тим самим прискорювати наукове й кар'єрне зростання.

По-п'яте, оскільки він був створений в Австралії, то привертав увагу до високих наукового та інноваційного рівнів саме цієї країни, був одним із переконливих засобів публічної дипломатії Австралії, покращуючи її імідж у глобалізованому світі.

Знаменною подією стало створення вебсайту з такою самою назвою – «*Beyond 2000*» тією самою продакшн компанією у 1999–2003 рр. [134].

Справді, 1980–1990 рр. стали роками в Австралії, коли з'явився і став швидко поширюватись Інтернет, який був глобальним не тільки й не стільки як уявної мережі, а радше як мережі всіх мереж. Декого з діячів телевізійної індустрії лякала поява Інтернету. Вони вважали, що той буде у контроверсійних відносинах з телебаченням і почнеться неминучий занепад останнього. Інші мали підстави сподіватися, що розвиток Інтернету буде не настільки руйнівним для такого центрального медіуму цієї доби, як телебачення. Наприклад, використання електронної пошти для швидкого отримання та обробки інформації для телевізійних новин стало навпаки великим плюсом і з погляду оперативності, і з погляду розширення глобальної картини світу [141]. Набирала обертів соціальна журналістика, яка використовувала соціальні медіа для створення так званої «нової журналістики» [142].

До редакторів теленовин ішов такий потужний потік інформації з усіх континентів землі, що вони мало не захлинались, обробляючи його.

Так само можна було схарактеризувати всюдисущий Twitter, зростання популярності соціальних медіа, більшість яких, до речі, встигали давати оцінку

телепередачам різних форматів, а також допомогли встановити зворотний зв'язок з виробниками телевізійних драм, серіалів, живих шоу і т. ін.

Прикметно, що аудиторія, яка вільно висловлювалася та давала коментарі, виявляла все більшу гордість за свою країну, опікувалася станом флори і фауни п'ятого континенту, розуміла унікальність його природи та висловлювалася за її збереження. Саме о цій порі значних обертів набрав екологічний рух в Австралії. На його підтримку на телебаченні створювалися відповідні передачі та фільми, що знайшли багатьох прихильників у країні й далеко за її межами. Австралійці встигли полюбити своєрідну красу бушу, який на початку століття відлякував багатьох з них несхожістю на європейські ліси. Своєрідним гімном австралійському бушу став фільм Б. Лурмана «Історія зграї Келлі», де багато подій відбуваються саме там. Для нових поколінь австралійців уже не зовсім зрозуміло, чому покоління переселенців ще півтора-два століття тому везли до Австралії пагони улюблених дерев, кущів і квітів.

Багато чого змінилося в світі тільки за століття. Розвиток міжнародних авіаліній зробив поїздки австралійців на свою колишню батьківщину доступними й досить дешевими. Всі різновиди телефонного зв'язку наближали рідних, близьких і друзів. Кіно скорочувало культурні відстані. Телебачення вело перед у комунікації, адже надавало повну кольорову картину життя інших країн, починаючи від гарячих новин і політичних дебатів, соціальних ток-шоу, завдяки яким можна було відчувати «пульс» тієї або іншої країни й зрозуміти, що хвилює суспільство, до спортивних передач, які об'єднують уболівальників багатьох країн світу. З 1985 р. у Сполучених Штатах було запущено перше глобальне супутникове телебачення CNN, яке завдяки корпунктам у всіх частинах Землі та спеціальним бригадам «швидкого реагування», котрі могли вести репортажі з місця подій, зробило світ іще «тіснішим». Тепер за австралійськими лісовими пожежами, скажімо, мало змогу стежити майже все людство, співчуючи австралійському народу.

Риси глобалізованого світу відчувалися в Австралії чи не найбільше, адже віддалений материк та його мешканці стали почувати себе ближче до решти людства. І величезну роль у цьому відіграли засоби масової комунікації, як традиційні, так і нові.

Багато дослідників традиційних та нових медіа висловлювали побоювання щодо драматичної фрагментації телебачення [139], про те, що деякі серіали або їх частини розійдуться по соціальних мережах і тим самим знизять кількість глядачів телебачення. А це в свою чергу призведе до звуження кола рекламодавців у популярних телепередачах і в такий спосіб прибутки телекомпаній зменшаться.

Були також небезпідставні побоювання того, що фрагментація аудиторії піде за віковим цензом. І першою групою, яка припинить дивитися телевізор, будуть підлітки й молоді люди, які в Інтернеті знайдуть для себе більше цікавої інформації та розваг, ніж у телевізорі. Хоча численні опитування в різних країнах світу свідчили про те, що перед у користуванні Інтернетом веде інша група: чоловіки від 18 до 35 років. Тобто люди, які переважно мали вищу освіту й достатньо грошей, щоб придбати персональний комп'ютер. А наразі вже оманливого блищали приставки до комп'ютерних ігор та самі комп'ютерні ігри в Інтернеті, що призведуть у багатьох представників наступних поколінь XX–XXI ст. до нової небезпечної хвороби – комп'ютерної ігроманії [143].

На думку австралійського професора Херда, «хоча аудиторія може бути фрагментована, все ж таки існують такі події, які пов'язують австралійців одного з одним у просторі й часі. Саме в експлуатації таких моментів лежить прийдешнє комерційного телебачення» [139, р. 313].

По-перше, телевізійники швидко побачили потенціал соціальних медіа (особливо таких, як Twitter, або мобільні застосунки, такі як Fango, Zeebox або Cricket LIVE Australia). Для телебачення вони радше додають цінності як другий екран, ніж як прямі заміщення попередньої технології. Твіттер, наприклад, став неформальним каналом зворотного зв'язку для живих дискусій

контенту телебачення. І зараз більшість мереж активно спонукають глядачів брати участь у спеціальних розмовах та дискусіях, використовуючи Twitter. У деяких випадках, таких, як програми «*Q&A*» (ABC1) та «*Can if Warms*» (Ten) твіти від глядачів стають невід'ємною частиною самих програм. Але це можливо, коли програми йдуть тільки вперше. Зрозуміло, що за таких умов активність аудиторії значно збільшується.

Інший вид програм, який був і залишається неймовірно популярним серед австралійців, це спортивні передачі. Ось чому саме вони приносять найбільші прибутки австралійській телевізійній індустрії. Три з чотирьох головних футбольних ліг країни (ANL, NRL та A League) уклали карколомні контракти на трансляцію їх матчів по телебаченню на п'ять років, які перевищують 1 млрд доларів.

Обидва ці два тренди підтверджують важливість того, що значення показів «наживо» завжди зростатиме для австралійців, які є нацією спортсменів, чи то йтиметься про командні ігри, чи про тенісні змагання міжнародного або національного рівня, чи про водні види спорту.

Тож дискусії, які точаться навкруги проблеми «телевізійних студій після ТБ» [144, р. 27–36] ще багато років будуть актуальними.

Отже, є очевидним, що телебачення, а також нові засоби комунікації допомогли зробити наступний крок у формуванні національної самосвідомості австралійців, які наприкінці ХХ ст. нарешті змогли подолати відчуття «культурної меншовартості» й на початку глобалізації з повним правом увійшли до кола високорозвинених народів світу.

4.5. РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В АВСТРАЛІЇ В 1980–2000 рр.: РЕФОРМИ, ТРАНСФОРМАЦІЇ, ЗМІНИ

Зміни в розвитку суспільства неминуче змінюють освіту. Водночас освіта забезпечує розвиток суспільства, його соціальних, політичних та економічних

стратегій. Тож суспільство висуває до неї вимоги витримувати стрімкі темпи його розвитку й вибудовувати для цього системні зв'язки з іншими сферами діяльності. Саме така взаємодія в ході змін суспільства призводить до змін в освіті.

В кінці XX ст. в Австралії відбулися серйозні зміни в системі вищої освіти, зумовлені соціально-економічними та політичними факторами: переходом до масової вищої освіти, структурними нововведеннями, модернізацією навчального процесу.

В 1980–1990 рр. вища освіта Австралії вступила в період значних перетворень. Система освіти вже наблизилася до межі своїх можливостей адаптуватися до зовнішнього та внутрішнього тиску й змушена була поступово трансформуватися. До певної міри суть і напрямки цих перетворень були зумовлені також різким збільшенням кількості студентів та зміною їх потреб.

Скасування плати за навчання 1974 р. призвело до того, що з середини XX ст. бюджет австралійських університетів не витримував різкого збільшення кількості студентів [145].

Окрім того, на початку 1980-х рр. роль австралійських університетів зводилася переважно до збагачення інтелектуального та духовного потенціалу суспільства, вони довго залишались осторонь від вирішення найважливіших загальнодержавних економічних завдань, а попит на виробництво наукового знання в цей час упав [146, с. 31].

Зростання витрат на вищу освіту, невиправдані очікування суспільства й посилення утилітарного погляду на вищу освіту надзвичайно гостро порушили питання про відповідальність вищої школи перед суспільством, особливо у зв'язку з наростанням критики якості підготовки фахівців. Трансформація системи освіти передбачала збільшення конкуренції між вишами та їх реагування на зовнішні вимоги.

В 1980-ті рр. австралійським університетам довелося звикати до нових умов існування. З середини 1980-х рр. федеральний уряд лейбористів провів

низку реформ університетської освіти, спрямованих на збільшення внеску закладів вищої освіти у вирішення соціально-економічних проблем країни.

Реформи отримали назву на честь міністра зайнятості, освіти та навчання Джона Докінза в уряді Р. Хоука й стали наймасштабнішими в історії вищої освіти Австралії. Вони включали об'єднання вишів; їх відкриття для міжнародного ринку освітніх послуг; стимулювання залучати приватні ресурси; демократизацію внутрішнього управління. Програма реформ торкнулася також різних сторін діяльності університетів – наукових досліджень, фінансування, прийому до закладів вищої освіти, організації та змісту навчання тощо [147].

Реформи Д. Докінза призвели до реорганізації вищої освіти в Австралії – ліквідації бінарної системи та заміни її на Єдину національну систему вищої освіти, при якій поменшало дрібних вишів та зросла кількість більших освітніх установ.

Єдина національна система вищої освіти передбачала, що заклади зі спільними чи однаковими напрямками діяльності, об'єднуються під єдиною структурою управління, а пропозиції про це розглядатимуться на основі освітніх переваг та з погляду їх ефективності. Приватних установ ці вимоги не стосувалися [148, р. 12].

В результаті введення Єдиної національної системи 1989 р., – об'єднання університетів з коледжами вищої освіти, зменшилася кількість закладів вищої освіти. На 1996 р. замість 19 університетів і 69 коледжів утворилося 36 університетів [149].

У багатьох випадках найважливішими результатами такого об'єднання став посилений контроль з боку федерального уряду, підвищення відповідальності університетів та їх тісна взаємодія з суспільством в економічному, соціальному й політичному аспектах [150, р. 141].

Однак найрадикальнішим кроком реформ стала зміна фінансових відносин у галузі. До середини 1980-х рр. обидві основні політичні партії дійшли одностайної думки, що концепція безкоштовної вищої освіти в

Австралії неспроможна через усе більшу залученість студентів, а необхідне збільшення та розширення фінансування вищої освіти може відбутися лише тоді, коли уряд не братиме на себе всі фінансові зобов'язання. Іншими словами, без запровадження плати за навчання не могло бути зростання вищої освіти [151].

Тож наприкінці 1980-х рр. Австралія почала використовувати стратегію залучення нових механізмів фінансування вищої освіти. Відносно новаторський метод, за допомогою якого повторно запровадили плату за навчання, виявився системою, котру прийняли обидві федеральні політичні партії. Система, відома як Схема внесків у вищу освіту (Higher Education Contribution Scheme, HECS), дає студентам змогу відтермінувати оплату за навчання доти, доки вони розпочнуть професійну діяльність. Після того, як їхній дохід перевищить пороговий рівень, збори автоматично вираховуються з податку на прибуток.

Практичний досвід використання Схеми внесків у вищу освіту показав її переваги, оскільки графік виплат був вигідніший для студентів, ніж банківські позики. Схема зменшила тягар на державний бюджет, при цьому вступників у вищі не поменшало. Державна фінансова підтримка та бюджетні місця збереглися тільки для студентів, що опановують інженерно-технічні та природничі спеціальності [152, с. 98–99].

З одного боку, повернення до плати за навчання було спробою компенсувати витрати й збільшити доходи, з іншого – основою конкуренції між університетами за студентів шляхом зміни статусу вишу, набору навчальних дисциплін тощо.

Після запровадження Схеми внесків у вищу освіту 1989 р. кількість студентів перші два роки зростала на 10%. Помірнішими темпами – від 4 до 1,2% зростання тривало до 1998 р. [148, р. 13]. Загалом же студентів вищої школи з 1989 по 1999 рр. побільшало на 40%. З них майже половина (49%) здобували освіту на рівні бакалавра або вищому порівняно з третиною (34%)

1989 р. Частка іноземних студентів на курсах вищої освіти збільшилася з 5% 1989 р. до 12% 1999 р. [153].

Дохід від запровадження системи оплати за навчання становив у 1995–1996 навчальному році 392 млн австрал. дол. [150, р. 140].

За 10 років Схема внесків у вищу освіту стала важливим джерелом сукупного державного фінансування, частка якого зросла із 16,3% загального обсягу фінансування вищої освіти за перший рік реформи до 43% 2014 р. [148, р. 13].

Досвід реформування вищої освіти Австралії дає підстави говорити про достатню ефективність гнучких фінансових механізмів оплати за навчання. Така гнучка система освітнього кредитування зарекомендувала себе як ефективна соціальна технологія інвестицій у людину [152, с. 98–99].

В розвиток системи вищої освіти у 1989–1991 рр. уряд Австралії вклав 843 млн австрал. дол. У цей період австралійські університети отримали 49 тис. додаткових місць, що дало змогу різко збільшити набір на затребувані в економіці спеціальності [154].

З об'єднанням університетів з тодішніми коледжами вищої освіти наприкінці 1980-х рр. сектор вищої освіти почав суттєво розширюватися. 1988–1996 рр. стали часом консолідації системи масової вищої освіти, коли кількість студентів різко зросла. Про це свідчать такі показники: 1983 р. у закладах вищої освіти країни навчалось 348 577 студентів, а 1996 р. – 634 094, приріст досяг 285 517 [150, р. 136].

У результаті впровадження реформ планування розвитку вищої освіти, її обсяг і зміст окремих програм навчання все більше підпорядковувались економічним та політичним цілям [150, р. 138].

Таким чином, наприкінці 1980-х рр. реформи міністра освіти Д. Докінза змінили ландшафт вищої освіти в Австралії. Підготовка реформи зайняла два роки (1987–1989), проведення – три (1989–1992).

Здебільшого, аж до 1990-х рр. традиційні австралійські університети зосереджувалися на чистих фундаментальних і базових дослідженнях, демонструючи високі результати на міжнародному рівні, зокрема за кількістю Нобелівських премій [155].

У 1990-х рр. у національному дослідницькому профілі Австралії відбулися значні зрушення, спрямовані на вдосконалення та розвиток прикладних досліджень. Федеральний уряд Хоука/Кітінга запровадив національну програму спільних дослідницьких центрів (Cooperative Research Centres, CRC).

Діяльність нових центрів була зосереджена на вузькому діапазоні дослідницьких тем і мала на меті сприяти співпраці між університетами й промисловістю. Типовий CRC складався з представників галузевих партнерів та університетів. Спочатку кожен CRC фінансувався коштом федерального уряду [156].

Сукупний бюджет CRC, що складався з коштів федерального уряду в поєднанні з промисловими та університетськими фондами, спрямовувався для фінансування галузевих проектів з високим потенціалом комерціалізації. Більшість австралійських університетів були залучені до CRC як партнери та значною мірою представлені в усьому спектрі діяльності цих центрів [157].

Програма спільних дослідницьких центрів передбачала прискорене промислове та економічне зростання Австралії за рахунок розвитку орієнтованих на користувачів державно-приватних дослідницьких центрів, які досягають високих результатів у впровадженні технологій і комерціалізації розробок. Освітня складова програми була спрямована передусім на підготовку спеціалістів із навичками, що відповідають потребам галузі.

Від початку 1990-х рр. в австралійських закладах вищої освіти впроваджується схема навчання на основі компетенцій (competence based training, CBT), яка згодом трансформувалася в Австралійські стандарти кваліфікацій (Australian Qualifications Framework, AQF) – узгоджену політику

федерального уряду та уряду штатів і територій щодо регульованих кваліфікацій у національній системі освіти й навчання, вперше запроваджену 1995 р. [158].

Протягом двох десятиліть починаючи з 90-х рр. навчання на основі компетенцій, яке уряд впровадив, аби забезпечити відповідність кваліфікацій професійної освіти й навчання вимогам галузей, міцно утвердилось у професійній освіті та стало найбільш значущою і впливовою характеристикою австралійської системи освіти [159].

1989 р. парламент ухвалив стратегію науково-технологічного розвитку Австралії, яка передбачала ключову роль уряду в посередництві між ученими та кінцевими споживачами результатів наукових досліджень. Стратегія включала наукові дослідження, які фінансувала держава, й передбачала щорічну державну підтримку на суму 1,9 млрд австрал. дол. для їх реалізації. Підтримку надавали шляхом прямого фінансування наукових і технологічних розробок, а також фінансування закладів вищої освіти, передусім університетів [160].

У рамках стратегії розвитку науки й технологій уряд Р. Хоука розробив схему фінансування наукових досліджень, за якою частина коштів виділялася університетам, а частина – в розпорядження Державного об'єднання наукових та прикладних досліджень (CSIRO) – провідної науково-дослідної організації країни. Пріоритетні напрями досліджень CSIRO на кінець 1980-х рр. були зосереджені в сільському господарстві, гірничодобувній промисловості та інформаційних технологіях. Обсяг фінансування CSIRO в межах стратегії науково-технологічного розвитку на 1988–1989 рр. становив 5 млн австрал. дол., а в наступні п'ять років – 90 млн австрал. дол. [160].

В історії науково-технологічного розвитку Австралії 1989 р. відзначений також як рік, коли державну політику в сфері науки і технологій почали реалізовувати в рамках щорічного проекту «Бюджет з науки та техніки».

У 1980–1990-ті рр. на тлі посилення глобалізації австралійські заклади вищої освіти зіткнулися з поняттям інтернаціоналізації – ключовим явищем, що

в подальшому стало одним з найважливіших факторів розвитку австралійської системи освіти [161, с. 72].

В австралійському контексті інтернаціоналізація вищої освіти набагато ширша, ніж експорт освітніх послуг, вона є важливим елементом вищої освіти [162, р. 120]. Інтернаціоналізація стала звичною частиною життя більшості австралійських університетів і невід'ємною складовою стратегії розвитку їхньої наукової та освітньої діяльності.

Протягом останніх десятиліть ХХ ст. в австралійських університетах відбулися важливі зміни, спрямовані на досягнення мети інтернаціоналізації вищої освіти. Найбільше вражає збільшення кількості іноземних студентів, що навчаються на платній основі [163].

Австралія стала третім за величиною після США та Великої Британії експортером послуг вищої освіти на міжнародному рівні. 2002 р. в австралійських державних закладах вищої освіти навчалося 185000 іноземних студентів, або понад 21% від загальної кількості усіх студентів. Для порівняння, 1990 р. в австралійських університетах навчалося тільки 29000 іноземних студентів [162, р. 122].

За різними підрахунками, надходження до австралійських університетів від іноземних студентів становлять понад 2 млрд австрал. дол. Щорічно [164, р. 52–54]. Це свідчить про те, що експорт освітніх послуг став однією з нових реалій інтернаціоналізації вищої освіти Австралії.

Розвитку Австралії як експортера вищої освіти сприяли важливі зміни в освітній політиці середини 1980-х рр. щодо іноземних студентів [165].

З 1985 р. до початку 1990-х рр. австралійська освітня політика майже повністю була зосереджена на комерційному експорті послуг вищої освіти. 1992 р. австралійський уряд продемонстрував ширше бачення міжнародної освіти – як усе важливішої частини міжнародних відносин Австралії [166].

Подальша інтеграція австралійських закладів вищої освіти до міжнародного наукового та освітнього середовища стала предметом пильної

уваги спеціальних урядових установ. Так, 1986 р. було засновано урядове агентство Австралії з просування торгівлі, інвестиційного розвитку та освітніх послуг – Австралійська торговельна й інвестиційна комісія, або Austrade (Australian Trade and Investment Commission). Одним із основних напрямків діяльності агентства є міжнародний маркетинг і просування австралійського сектору освіти на міжнародному рівні.

Політика неолібералізму 1990–2000 рр. призвела до перегляду ролі закладів вищої освіти: вищу освіту, як і видобувну промисловість, стали вважати важливою експортно-орієнтованою галуззю [146].

Австралійські дослідження вказують на очевидні переваги експортної освіти та демонструють, що збільшення кількості іноземних студентів не обмежило доступ вітчизняних студентів до вищої освіти [167].

Різке зростання в останнє десятиліття XX ст. кількості іноземних студентів, які мали повністю компенсувати витрати на навчання, стало значним джерелом доходу для більшості університетів і суттєвим внеском у платіжний баланс Австралії [150, р. 140].

Основні тенденції інтернаціоналізації австралійського сектору вищої освіти віддзеркалюються в соціологічних дослідженнях. Так, одне з них, проведене на замовлення Australian Education International 1999 р., засвідчило високий рівень задоволеності іноземних здобувачів навчанням в австралійських закладах вищої освіти [168].

Глобалізація значно змінила національний ландшафт вищої освіти Австралії та посилила інституційну інтернаціоналізацію університетів. Інтернаціоналізація вищої освіти стала провідним напрямком освіти Австралії й розглядається як чітко окреслене стратегічне завдання.

На кінець XX ст. 30 із 36 австралійських університетів розробили власні стратегії інтернаціоналізації форм і змісту навчальних програм, а 21 університет принаймні задекларував ці наміри [169].

Наприкінці XX ст. міжнародна освіта в Австралії стала індустрією, джерелом доходу, засобом підвищення репутації та однією з найбільших статей експорту країни. Інтенсифікація глобалізації та регіоналізації в поєднанні з вимогами економіки знань створили контекст для більш далекоглядних підходів до інтернаціоналізації вищої освіти Австралії – від випадкових і фрагментарних до всеосяжних та комплексних.

Протягом останнього десятиліття XX ст. інтернаціоналізація стала нормативною й набула ознак ключового фактора змін і реформ австралійської системи вищої освіти й важливого стратегічного напрямку зовнішньої та внутрішньої політики Австралії [161, с. 77].

Цілеспрямована національна політика інтернаціоналізації вищої освіти допомогла Австралії успішно розширити експорт освіти, що сприяло покращенню в різних сферах соціально-економічного життя [161, с. 78].

В умовах глобалізації вища освіта трансформується в одну з найбільших і прибуткових галузей австралійської торгівлі послугами. Платне навчання іноземних студентів стало визначальним напрямом діяльності австралійських університетів. Тож є всі підстави стверджувати, що наприкінці XX ст. в Австралії почав формуватися окремий наднаціональний інститут – міжнародний ринок освітніх послуг.

Трансформація австралійської національної системи вищої освіти, її активне оновлення супроводжувались появою навчальних закладів нового типу – приватних.

Обставини, пов'язані з реформою системи вищої освіти у 1980-х рр., зростання ринку іноземних студентів і незадоволений внутрішній попит створили нові можливості для приватних постачальників освітніх послуг [170, с. 141].

Приватні університети почали з'являтися в Австралії наприкінці 1980-х рр. і поступово стали гідними конкурентами державних вишів.

Австралійські приватні університети почали відігравати значну роль у вищій освіті країни й щороку приваблювати все більше абітурієнтів, бо пропонували навчання на тому самому рівні, що й найкращі держані університети. Окрім того, їхня освітня програма була різноманітнішою й адаптованою до сучасних вимог ринку праці.

Перший приватний австралійський університет – університет Бонда, був заснований 1987 р. законодавчим актом парламенту штату Квінсленд. 1989 р. в новому університетському кампусі розпочали заняття 322 студенти [171].

1989 р. законом парламенту Західної Австралії засновано університет Нотр-Дам Австралія – приватний римо-католицький заклад. Його відкрили 2 липня 1991 р., а заняття почались у лютому 1992 р. [172].

Основними факторами, які зумовили створення в Австралії приватних університетів, були поширення на заклади освіти ринкових відносин, перетворення освітніх послуг на товар на ринку праці; зміни ринкового попиту на окремі спеціальності та види освітніх послуг; обмеженість бюджетних джерел фінансування вищої освіти, неспроможність державних університетів повністю задовольнити все більші потреби в освітніх послугах; надання особистості можливості вибирати шляхи одержання освіти та кваліфікації відповідно до власних схильностей, інтересів і можливостей, зокрема й матеріальних.

З моменту заснування основними завданнями приватних університетів Австралії були підвищення якості освіти й практична підготовка фахівців, здатних вирішувати інтегровані завдання розвитку ринкової економіки. З огляду на це австралійські приватні університети започаткували активну співпрацю з роботодавцями, пропонуючи студентам широкий вибір інноваційних курсів та спеціальностей з різних напрямків. Окрім того, серед головних переваг приватних університетів – самостійність щодо освітніх програм.

Приватні австралійські університети гідно конкурують з державними завдяки інноваційними підходами до навчання, повністю адаптованими до вимог ринку праці. Всі приватні університети створено або визнано відповідно до законодавства штатів і територій.

На кінець XX ст. ринок австралійської приватної вищої освіти загалом сформувався й активно розвивається. Приватні австралійські університети, незважаючи на жорстку конкуренцію, утвердились як відомі та авторитетні навчальні заклади. В Австралії приватна вища освіта стала найважливішим чинником, який змінив систему освіти, відкрив нові можливості для задоволення попиту на ринку цієї сфери послуг, а також став невід'ємним елементом національної системи освіти, об'єктивним трендом сучасної держави, що базується на свободі вибору освітніх послуг. Наявність приватних вишів є запорукою створення в Австралії багатоукладної національної системи освіти.

Таким чином, наприкінці XX ст. в Австралії відбулися серйозні зміни в системі вищої освіти, зумовлені соціально-економічними та політичними факторами. В цей час вища освіта країни вступила в період значних перетворень.

Економічні зміни та виклики, з якими стикнулась Австралія, а також глобалізація потребували підтримки сектору вищої освіти, що підвищило попит на високоякісну вищу освіту.

Трансформації вищої освіти Австралії в 1980–1990 рр. були обумовлені усвідомленням необхідності нарощувати науково-освітній потенціал та залучати його до вирішення соціально-економічних проблем країни й заклали підвалини для її успішного поступу.

Останні десятиліття XX ст. позначилися стрімким розвитком системи вищої освіти Австралії, вона стала одним з пріоритетних напрямків державної політики. Послідовна урядова політика Австралії щодо вищої освіти у 1980–2000-х рр. була спрямована на розвиток та фінансування її системи, покликаної

задовольняти потреби австралійської економіки в професійних навичках високого рівня й інноваційних дослідженнях. У цей час на вищу освіту було покладено відповідальне завдання – забезпечити конкурентоспроможність австралійської економіки, а університети стали головними суб'єктами науково-технічної діяльності.

У 1990–2000-х рр. вища освіта в Австралії почала вважатися важливою експортно-орієнтованою галуззю економіки. Інтернаціоналізація освіти стала невід'ємною частиною стратегії розвитку Австралії, однією з найважливіших характеристик австралійських університетів та одним із провідних трендів вищої освіти держави.

Активна участь австралійських університетів в інтернаціоналізації освіти дала змогу розвивати успішні практики управління науковими дослідженнями, віднаходити ефективні способи їх підтримки та фінансування, реалізовувати дослідницькі проекти з впровадження наукових відкриттів, формувати міжнародні мережі підтримки наукових досліджень. Використання таких інструментів дало Австралії змогу значно розширити свою присутність у міжнародних освітніх процесах.

Наприкінці XX ст. в Австралії почав формуватись міжнародний ринок освітніх послуг.

Важливим кроком у розвитку вищої освіти в Австралії стала поява приватних університетів. На кінець XX ст. в Австралії загалом сформувався сектор приватної вищої освіти, який відкрив нові можливості для задоволення попиту на ринку цієї сфери послуг, став важливим реальним аспектом національної освітньої системи. Приватні університети утвердились як відомі й авторитетні.

Важливі зрушення в розвитку вищої освіти Австралії наприкінці XX ст. були неможливі без цілеспрямованої державної політики щодо науки та освіти.

Системний і динамічний розвиток вищої освіти в Австралії наприкінці XX ст., що супроводжувався важливими трансформаціями і модернізацією,

втілювався відповідно до вимог австралійського суспільства, ґрунтуючись на принципах неперервності та міждисциплінарності, єдності науки й освіти.

4.6. ЕВОЛЮЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ АВСТРАЛІЇ НАПРИКІНЦІ ХХ ст.

Австралійська економіка зазнала глибоких змін за останні два десятиліття ХХ ст., переходячи від індустріальної до постіндустріальної. Ця трансформація мала далекосяжні наслідки для економічної діяльності в Австралії й стала основою для еволюції національної економіки. В основі змін лежать три пов'язані чинники: глобалізація та її вплив на регіональну економіку Австралії; неолібералізм і управління регіонами; соціально-економічний аналіз регіонів, їхньої історії й перспектив розвитку.

Важливо зазначити, що австралійська економіка була суворо регульована й надійно захищена: ще в 1920-х рр. уряд Австралії запровадив «Тарифну раду», яка консультувала стосовно допомоги промисловості, а на практиці гарантувала, що «промисловість отримала захист, на який вона заслужила (і якого хотіла)» [173]. Високі показники захисту збереглися, і до кінця 1960-х рр. австралійське промислове виробництво мало найвищий рівень захисту в Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), не враховуючи Нової Зеландії. Сільське господарство теж відчувало надійну підтримку з боку державного сектора за допомогою маркетингових механізмів, які забезпечували гарантії для фермерів та деяке пом'якшення впливу як міжнародної конкуренції, так і волатильності світових ринків.

Треба відзначити, що Австралія до початку 1970-х рр. була віддалена від світової економіки через державне регулювання та орієнтацію на політику національного економічного розвитку, відокремлену від понять продуктивності чи ефективності. З кінця 1960-х рр. деякі фахівці поставили під сумнів соціальні, економічні й бізнес-процеси управління економічною активністю

Австралії. Такі дослідники, як Д. Мессі, Ф. Стівелл, С. Форстер, Д. Харві прагнули осмислити «логіку» капіталізму та його роль у створенні нерівних регіонів. Зокрема, Стівелл показав, що промисловий капіталізм Австралії в післявоєнну епоху неминуче породжував просторову нерівність як наслідок нерівності в оплаті праці, диференційованого доступу до державних послуг і позицій в економіці. Це призвело до зростання напруженості між інтересами капіталу та робочої сили, яка, безсумнівно, сформувала економічний ландшафт Австралії [174].

В останні десятиліття XX ст. нові соціальні та економічні процеси змінювали конфігурацію регіонального розподілу економічної діяльності в національному масштабі. На це впливали економічна глобалізація та її наслідки, фінанси й мінливі стратегії бізнесу.

Рішення уряду Вітлема на початку 1970-х рр. знизити тарифи на вироблені товари ознаменувало початок політики змін. Значне дерегулювання економіки відбувалось у середині 1980-х рр. під керівництвом уряду Хоука-Кітінга з запровадженням плинного курсу австралійського долара, подальшим зниженням тарифів та широкомасштабною програмою мікроекономічних реформ. Системні наслідки глобалізації в цей період проявились у формуванні відкритішої економіки, а також впливу на деякі міста [175].

Дослідження змін в економічній діяльності Сіднея внаслідок інтернаціоналізації економіки показало, що у 1970–1985 рр. було втрачено 178 000 виробничих робочих місць, відбулися зміни в розподілі промислової діяльності у столичному регіоні та галузеві зрушення, бо галузі, пов'язані з торгівлею, занепали [176]. Водночас економіка Сіднея стала спрямованішою на послуги, зокрема роздрібні, але особливо – фінансові й ділові. Це підтвердило роль Сіднея в інтеграції Австралії до глобальної економіки, інтегративний та стимулювальний економічний ефект у секторі інформаційних технологій [177].

Економічні перетворення та реакція на економічну глобалізацію в Сіднеї були своєрідні порівняно з іншими регіонами Австралії, бо він став лідером у

наданні фінансових послуг і точкою взаємодії між багатьма частинами австралійської економіки й світовими фінансовими ринками. З іншого боку, зміни були характерні для тогочасної реструктуризації економіки: по всій країні, в регіонах та міських центрах перерозподілялись економічні функції та в багатьох випадках спостерігалися нове зростання й нова динаміка [178].

Економічна глобалізація звільнила нові рушійні сили в регіонах Австралії, з новим акцентом на туризмі та пов'язаній з ним інфраструктурі навіть у найвіддаленіших частинах Австралії. Деякі з цих драйверів призвели до появи нових глобально орієнтованих сільськогосподарських галузей – таких як виноробна промисловість та аквакультури – й змінили бізнес-моделі в багатьох галузях економіки, як у виробництві, так і в сфері послуг, котрі або переймали досвід, або інтегрувалися з міжнародними ланцюжками поставок [179].

На початку 1990-х рр. Австралія пережила новий розквіт, заснований на фінансіалізації економіки, де термін «фінансіалізація» стосується як зростання зайнятості в секторі фінансових послуг, так і впровадження фінансових інструментів управління в кожен сектор економіки та кожную частину виробництва [180]. Цей процес був частиною світового, й хоча ця зміна сприяла зростанню доходів міської еліти, натомість постраждали ті, хто живе в регіонах за межами великих міст і столиць. Доходи в сільських та передміських регіонах не встигали за столицями, а багато регіонів втратили робочі місця внаслідок приватизації державних підприємств.

Фінансова реструктуризація великих підприємств, таких як «ВНР Billiton» мала важливі наслідки для просторового розподілу економічної діяльності. Використання фінансіалізованої парадигми управління бізнесом дало можливість розірвати відносини між великими корпораціями й регіонами, а нові інвестиційні рішення стали шансом для розвитку. Наприклад, велике розширення на базі «ВНР Billiton» виробництва міді, золота, срібла та урану в Південній Австралії не супроводжувалося значним нарощуванням обробки корисних копалин. Планувалося, що продукцію експортуватимуть переважно як

сировину з переробкою за кордоном, щоб максимізувати прибуток на капітал [181].

Одними з результатів фінансiалiзацiї економiки були реструктуризацiя та реконструкцiя центральних дiлових районiв CBD (CBDs Central Business Districts) у великi столичнi центри, що також мало соцiальнi та просторовi наслiдки в 1990-х рр. Комерцiйна нерухомiсть, особливо офiснi примiщення, вiдiгравала важливу роль джерела зайнятостi та посiдала центральне мiсце в системi функцiонального управлiння економiки [182]. Однак динамiка й функцiї офiсної працi були неадекватнi, з великим акцентом на бiльш «видимих» секторах, таких як виробництво, сiльське господарство та видобуток корисних копалин. Риси зайнятостi CBD докорiнно змiнилися за останнi два десятилiття XX ст., що вплинуло на економiчну дiяльнiсть i конфiгурацiю окремих офiсних будiвель та на структуру CBD загалом. У цей перiод змiцнювався зв'язок мiж рiзними видами бiзнесу, особливо великими юридичними особами та постачальниками бiзнес-послуг, що посилювало центральну роль CBD в Австралiї, зокрема в центральному дiловому районi Сiднея. Такi мережi були важливи для конкурентного функцiонування пiдприємств та розширення простору для виробництва й споживання [183].

Проте не всi змiни у рeгiонах Австралiї можна пояснити прямим впливом глобалiзацiї. Аналiзуючи рeгiональний розвиток країн, можна зробити висновок, що просторова централiзацiя була однiєю з панiвних рушiйних сил змiн усерединi рeгiонiв та помiж ними. Загалом сили економiчної децентралiзацiї, якi працюють у США, але, можливо, меншою мiрою в Європi, виявилися вiдносно слабкими в Австралiї. Можливе пояснення вiдмiнностi вiд США полягає в тому, що Австралiя має набагато меншу економiку та кiлькiсть населення, слабкi стимули до переїзду з великих мiст, невелику кiлькiсть середнiх мiст, до яких можуть переїхати децентралiзованi фiрми, незначнi вiдмiнностi в оплатi працi мiж рeгiонами й навiть населеними пунктами, а також недостатню кiлькiсть великих науково-дослiдних iнститутiв, розмiщених

за межами столиць штатів і Канберри, малу різноманітність привабливого внутрішнього середовища, централізованішу систему управління й порівняно бідніші транспортну та комунікаційну інфраструктури, ніж у США. Навіть туризм був зосереджений у великих столичних регіонах [184].

Отже, регіональна структура економіки Австралії залишається визначальним чинником, який впливає на майбутній розвиток країни.

Гірничодобувна промисловість була одним із секторів, що змінив просторову економіку Австралії. За останнє десятиліття XX ст. видобувна промисловість в Австралії була перетворена, і масштаби та темпи цих змін вплинули на народне господарство й докорінно переструктурували багато гірничодобувних регіонів. Інвестицій у регіон Пілбара в Західній Австралії у нове та розширене виробництво було достатньо, щоб викликати відновлення центрів, таких як Каррата, котрі перебудували якість і кількість їх житлового фонду, характер їх комерційної діяльності та якість середовища проживання. Гірничодобувні центри, такі як Калгурлі-Боулдер, Порт Хедленд, Роксбі-Даунс, Маунт-Айза стали одними з найкращих місць в Австралії щодо доходів домогосподарств та окремих осіб як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, а локальне процвітання породило нові форми економічної активності [185].

Швидке збільшення обсягів інвестицій у гірничодобувну промисловість Австралії з кінця XX ст. змінило економічний ландшафт з новим зосередженням на зростанні поза столицями, особливо в північній частині. Проте гірничодобувна розробка родовищ несе як негативні, так і позитивні наслідки. Вахтовий майнінг погіршує соціальний добробут громади, яка є джерелом робочої сили для гірничодобувних фірм. Хоча багато гірників живуть в одній із столиць, інші – в провінційних містах, які, можливо, перебувають під тиском унаслідок посухи, погіршення умов торгівлі чи реструктуризації галузі, а відсутність робітників із цих спільнот додатково тисне на їхні сім'ї та соціальні мережі й може призводити до занепаду спортивних клубів чи інших

соціальних спільнот. Майнінг-центри теж мають проблеми: в той час, як працівники гірничодобувної промисловості мають високі зарплати та здатні жити за тисячі кілометрів, мешканці гірничодобувних районів, задіяні у допоміжних або інших галузях, часто отримують набагато скромнішу заробітну плату та стикаються як з високими цінами на житло, так і з підвищеною вартістю життя [186].

Ресурсний бум в Австралії наприкінці ХХ ст. змінив економіку регіонів і в інший спосіб. Експерти зазначають, що економіка Австралії стала «двошвидкісною». За такої характеристики Австралія вирізнялася ресурсними регіонами, що швидко зростають, і промисловими й столичними центрами, що відстають. Регіональні показники в Австралії сильно варіювалися та віддзеркалювали процеси, пов'язані з наслідками «голландської хвороби». Термін «Голландська хвороба» був введений у 1980-х рр. для узагальнення впливу газового сектора, що зростав, на економіку Нідерландів. Швидке зростання газової галузі витіснило інші галузі економіки та зменшило їх конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Сильний австралійський долар та вкладення нових інвестицій у гірничодобувну промисловість сприяли скороченню зайнятості у виробництві та суміжних галузях. Навіть поява нових робочих місць принесла користь небагатьом мешканцям країни, і більшість посад заповнили іммігранти [187].

Глобалізація і, як наслідок, посилення конкуренції з боку зарубіжних виробників докорінно змінили просторову економіку Австралії, що створило проблеми для деяких регіонів, і водночас – нові можливості для інших. Зміни відбулись і всередині регіонів у контексті загального економічного та демографічного зростання. Отже, багатьом доводилося переміщатися між роботодавцями та галузями, а регіони мали зростати, щоб зберегти своє місце всередині національної економіки.

Реструктуризація економіки, її природа, причини та наслідки була постійним та важливим напрямом під час досліджень економічної системи

Австралії з середини 1960-х рр. донині. Основну увагу дослідники зосередили на розумінні причин виникнення нових галузей і на регіональних наслідках цього процесу та випадках можливої шкоди для промисловості й підприємств.

Аналіз рушійних сил та результатів промислової реструктуризації в Австралії у 1970-х – 1980-х рр. показав, що зміни у промисловому виробництві були результатом як національної економічної інтеграції, так і відкритості економіки для глобальної конкуренції. Багато в чому перший фактор був вагоміший, ніж другий, оскільки економіка зберегла багато структур та захисних механізмів, які існували з першої половини ХХ ст.

Економічні зміни на національному рівні спричинили зміну моделей зайнятості й зростання кількості населення зі значним зрушенням у бік міст «сонячного поясу» та великих центрів [188].

З середини 1970-х рр. зростання сектору послуг стало одним із основних драйверів розвитку багатьох регіонів, з розширенням фінансових та виробничих послуг змінювався економічний ландшафт великих міських районів, водночас деякі сільські поселення виграли від розширення комунальних послуг.

На характер змін в окремих галузях економіки Австралії також впливало переміщення виробництва деяких фірм за кордон. Цей підхід не відповідав історичному розвитку промислової політики в Австралії, що бере початок за часів Федерації. Нова промислова політика змінювала життя людей, що працювали на таких підприємствах, та скорочувала продуктивну потужність окремих регіонів [189].

Загалом усі галузі в Австралії зазнали певної реструктуризації, а місце їх розташування відіграло головну роль у пристосуванні. Реструктуризація призвела до занепаду неметропольних галузей, особливо провінційних міст, які постраждали від скорочення зайнятості в сільському господарстві, сфері послуг, що фінансувалися державним коштом, або у сировинних галузях. Багато регіональних спільнот опинились у глибокій кризі. Як наслідок, через втрату послуг або послуги низької якості, через дефіцит доступної освіти

населення, особливо молодь, часто залишало свої регіони. Цей рух за межі регіону мав серйозні наслідки для стійкості цих місць у тривалій перспективі. Критичні проблеми сільських громад Австралії включали втрату банків, шкіл, лікарень, підприємств роздрібної торгівлі та інших комерційних послуг. Стійкість багатьох місць перебувала під загрозою і ключем до здатності виживати була їхня забезпеченість п'ятьма капіталами: природним, людським, соціальним, громадським і виробничим [190]. У багатьох випадках сільська економіка виявилася неспроможною сприяти розвитку нових галузей або підвищувати рентабельність виробничих систем, що спричинило економічне падіння в цих регіонах. За відсутності інновацій або розвитку нових підприємств, перспективи багатьох регіонів і центрів виявилися похмурими. Хоча деякі дослідники припускали, що альтернативні моделі регіонального економічного розвитку можливі, масове поширення таких моделей було малоймовірним [191]. Існувала також загроза для довгострокового виживання спільноти «сільського центру» через потенційний вплив переходу фермерських закупівель від місцевих постачальників у великі регіональні центри чи столиці. Однак фермери здебільшого прагнули купувати на місці, там, де це можливо, щоб міста могли зберегти роздрібну торгівлю в кризові періоди й витрати місцевих фермерських господарств мали перевагу в тривалій перспективі. У цьому контексті почуття належності, через яке багато фермерів співчували своїм спільнотам і регіонам, мотивувало їх купувати товари та послуги якнайближче. Отже, майбутнє багатьох провінційних міст мало оптимістичніший вигляд, бо, в міру того, як фермери пристосовувалися до мінливих умов ведення бізнесу, те саме відбувалось і з сусідніми містами. Найближче місто залишалося важливим для селян. Тут вони спілкувалися з іншими, шукали та пропонували підтримку, створювали почуття належності й саму належність. Спільнота мала допомогти фермерам витримати суворі екологічні та економічні умови останнього десятиліття XX ст. [192].

Наприкінці 1990-х рр. зросли динаміка розвитку державного сектора і його роль у змінах соціально-економічного розвитку регіонів Австралії. У контексті цього необхідно проаналізувати неоліберальну політику уряду та її вплив на добробут. Неолібералізм може бути простим, але потужним інструментом, адже підтримує пріоритет концептуалізації та розробки державних програм на національному й міжнародному рівнях. У рамках цієї парадигми неолібералізм тлумачиться радше як тенденція, що набуває різних форм у різний час та в різних місцях [193]. Неоліберальна філософія проникла в промисловість, у сільське господарство й суттєво вплинула на стійкість багатьох сільськогосподарських підприємств. У той час, як великі сільськогосподарські підприємства виграли від лібералізації торгівлі та усунення регуляторних бар'єрів, низка секторів, у яких працювали дрібні виробники, зазнали підвищеного ризику, глобальної конкуренції та завищених цін на фактори виробництва, включаючи землю, воду й робочу силу [194].

Дослідження впливу неолібералізму на регіони призвело до наукових дебатів про управління регіонами, містами та громадами. За однією версією, неолібералізм розглядався як вакуум в управлінні місцями, коли центральний уряд знімає з себе відповідальність за добробут і розвиток вразливих місць, міст та громад. Розвиток нових структур управління, таких як агентства регіонального розвитку, дав урядам можливість наділити регіони певною автономією, зберігаючи необхідний контроль. Деякі дослідники вважали, що цей вплив схожий на «спроби врятувати корабель, що тоне, принаймні для багатьох частини регіональної Австралії» [195], і в ширшій перспективі включення суб'єктів спільноти в управління місцями не загрожує державі. Тим не менш, інші автори бачили в цьому позитивну тенденцію щодо еволюції управління в Австралії, стверджуючи, що вона пропонує перспективу створення більш соціально, економічно та екологічно стійких спільнот. Згідно з цією точкою зору, структури управління складаються з уряду, приватного

сектору і суб'єктів спільноти, котрі розглядаються як елементи нових, ефективніших структур управління місцями [196].

У 1990-ті рр. в регіональному розвитку відбувся «культурний поворот» з акцентом на соціальні, економічні та інституційні заходи, які підтримували розвиток певних місць [197]. Цей «культурний поворот» підтвердив важливу роль урядового управління у зростанні чи занепаді регіонів. Треба відзначити, що поява неолібералізму потребувала альтернативи попереднім механізмам управління регіонами та місцями. Відхід держави з багатьох сфер соціального й економічного життя – особливо на периферії – поставив новий акцент на розумінні та розвитку місцевого лідерства, соціального капіталу, творчості й інновацій. У певному сенсі ці нові об'єкти стали центрами розвитку, які залишаються, коли пряме втручання уряду стає неможливим.

Наприкінці ХХ ст. зростає роль творчості й творчого прошарку у визначенні економічного ландшафту країни. Американський економіст Річард Флорида опублікував книгу «Підйом креативного класу», де стверджував, що в мегаполісах з високою концентрацією високотехнологічних працівників, великою кількістю «богеми», що працює у творчих галузях, спостерігається вищий рівень зростання порівняно з центрами, де домінує звичайна робота синіх чи білих комірців. Він називав ці нові типи робітників «креативний клас» і стверджував, що міста й регіони потребують творчого середовища чи культури, щоб зростати. Дослідники, що вивчали розвиток регіонів Австралії, розглянули аргументи Р. Флориди та їх можливі наслідки для економічного зростання у країні. Так, А. Рейнні поставив під сумнів актуальність аналізу для невеликих громад Австралії [198], його побоювання підтримав П. Коллітс, який зазначив, що в позаметропольній Австралії слабо діють драйвери зростання Флориди [199]. Навпаки, Т. Соренсон підтримав акцент на творчості, але поставив під сумнів міське упередження, яке виявив у працях Р. Флориди, та зазначив, що сільські громади Австралії, як правило, дуже високо оцінюються щодо окремих параметрів креативності [200].

Природа, функціонування й походження соціального капіталу привернули значну увагу дослідників наприкінці ХХ та в перше десятиліття ХХІ ст. Хоча вважалося, що сільські громади матимуть вищий рівень соціального капіталу, ніж міські, М. Алстон стверджував, що саме взаємодія між суспільством та відповідними аспектами державної політики визначає розвиток соціального капіталу [201]. М. Тонтс прийшов до аналогічного погляду на взаємодію між соціальним капіталом і ширшими процесами соціальної та економічної реструктуризації, аналізуючи роль спорту в побудові соціального капіталу [202]. Він виявив, що в той час, як спорт будував і зміцнював соціальний капітал у містах Пшеничного поясу Західної Австралії, це могло бути руйнівним у містах, зачеплених втратою роботи й падінням доходів. Він дійшов висновку, що соціальний капітал «тендітний» і може нести як негативні, так і позитивні наслідки для членів спільноти, для деяких мешканців, потенційно виключених через расову належність, соціальний стан або просто неучасть у спорті. П. Смайлс і Г. Хьюго також відзначили менш привабливі аспекти соціального капіталу в сільських громадах, але їх увага була спрямована на надлишковий об'єднавчий соціальний капітал, що породив місництво [203]. Більш позитивний приклад показали мешканці долини Гілберта (досліджено їх сайт), які були дуже активні в соціальному плані та повідомили про високий рівень волонтерської роботи. Було підраховано, що 2700 мешканців району відвідали 69 000 офіційних світських заходів за рік, хоча водночас вони визнали, що така присутність не є мірою глибини та впливу такого зв'язку, але сам масштаб соціальної взаємодії вказував на цей вплив.

Аналіз регіональної політики та регіонального розвитку важливий для розуміння динаміки соціально-економічних змін в Австралії наприкінці ХХ ст.

Регіональна політика в Австралії має довгу історію й була продуктом політичної агітації з боку «неметропольної» консервативної партії (спочатку це була Сільська партія, потім – Національна), які з 1960-х рр. просуvalи політику децентралізації як стратегію збалансованого розвитку [199]. Авторитет

Національної партії за межами столиць був таким, що зазвичай «регіональну Австралію» прирівнювали до Австралії поза міською агломерацією. Внаслідок цього дана позиція стала неявним прийняттям того, що регіони існують за межами великих мегаполісних центрів, і те, що відбувається в межах мегаполісів, є важливим, але не регіональним. Вважалося, що регіональна політика охоплює лише регіони поза міською агломерацією, але в їх межах включає практично всі виміри соціального, економічного та екологічного добробуту. Деякі науковці [204] й політики [205] кинули виклик цьому підходу, що змусило шукати інший шлях вирішення регіональних проблем.

З 1970-х рр. уряд Австралії почав формувати й реалізовувати політику регіонального зростання, яка полягала в заохоченні зростання нових міст на тлі явного «перерозвитку» деяких столичних центрів [206]. Це потребувало визначення розміру, рис та структури інвестицій для запуску й підтримки економічного зростання на місцевому рівні та в сусідніх регіонах. Теорія «полюсів зростання» була, можливо, помилковою, «ніколи в історії економічної думки уряд не вкладав так багато грошей у фундамент теорії “полюсів зростання” і так заплутав її концепцію, як наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років» [35]. Така плутанина заважала урядам розробити ефективну регіональну політику щодо нових децентралізованих міст. Це, в свою чергу, призвело до десятирічної перерви у втіленні регіональної політики на національному рівні та в багатьох штатах від середини 1970-х рр.

У 1980-х рр. з'явилися нові філософські течії, виникла парадигма регіонального розвитку, котра передбачала перехід від політики центрального уряду, зосередженої на «проблемних» ділянках, до політики, де уряди мали консультуватися зі співтовариством, аби сприяти соціально-економічному зростанню. Ця нова парадигма створила як можливості, так і потреби в дослідженнях регіональних умов та зростання. Новий акцент на зростанні, яке на місцевому рівні мало забезпечити людські та інші ресурси регіону, генерував

попит на нове розуміння як загальних процесів, так і специфічних місцевих умов [208].

Багато фахівців критично ставилися до парадигми розвитку, яка покладала тягар відповідальності на невеликі й часто погано забезпечені ресурсами громади, котрі беруть на себе відповідальність за керівництво змінами [209].

Регіональна політика в Австралії з середини 1970-х рр. була обмежена двоїстим ставленням центральних урядів. З одного боку, останні прагнули довести, що вони вирішують регіональні проблеми, а з іншого боку, вони, як і раніше, неохоче переспрямовували державне фінансування в регіони, які потребували допомоги. Отже, регіональній політиці в Австралії був притаманний «прагматичний інкременталізм» з обмеженою здатністю досягати суттєвих змін [210]. Надто часто уряди видавали звичайні секторальні витрати в регіональних спільнотах за інвестиції в регіональний розвиток, тож дії уряду для пожвавлення регіонів потребували набагато більшої участі державного сектора. Було запропоновано стратегію з 10 пунктів для заохочення зростання регіонів, яка включала як збільшення прямого державного фінансування, так і зміни у відносинах між регіонами, їх спільнотами та урядами [211]. Існувала необхідність у гнучкій політиці регіонального розвитку, яка змогла б отримати вигоду з можливостей у міру їх появи. Згідно з іншим підходом, необхідно було відійти від покладання на ринкові механізми й натомість запровадити національну міську та регіональну політику розвитку, яка розглянула би потреби виживання малих міст, тиск швидкого розвитку на тендітні місця та просторовий тиск розширення великих столиць [212]. Іншими словами, потрібно було взяти до уваги дію просторових факторів на регіональний розвиток. Вважалося, що така політика допоможе Австралії краще інтергувати іммігрантів у міста й регіони та враховувати національні пріоритети в управлінні розвитком. Однак існували суттєві політичні та конституційні бар'єри для запровадження політики національного регіонального розвитку, і,

хоча лейбористські уряди К. Радда і Дж. Гіллард виступали за відновлення взаємодії з містами та регіонами, їхня політика й дії не були оформлені в рамках єдиної потужної національної стратегії.

Отже, спрямування і просторовий розподіл економічної діяльності в Австралії істотно змінилися протягом останніх десятиліть XX і на початку XXI ст. На ці процеси впливали глобалізація економіки Австралії; політика неолібералізму в регіональному контексті; формування й утілення національної регіональної політики. Зняття тарифів та інших бар'єрів на шляху інтеграції Австралії в світову економіку суттєво вплинуло на структуру економічної географії країни і прискорило зміни. На сьогодні сотні мільярдів доларів для розробки ресурсів або були затверджені, або перебувають на шляху до схвалення. Цей перехід до економіки, заснованої на корисних копалинах, демонструє інтеграцію економіки Австралії в глобальні виробничі системи й глобальні ринки, що триває у XXI ст.

4.7. МІЖНАРОДНА ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ АВСТРАЛІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізацію можна розглядати як чинник, котрий відкриває національні економіки та ринки та призводить до поживавлення взаємодії між країнами. Одним із аспектів цього процесу є тимчасове переміщення людей з різноманітних країн і культур для відпочинку та ділових поїздок. Це в цілому впливає на регіональні ринки туризму й гостинності.

Індустрія туризму та гостинності об'єднує господарів і гостей з різних культур, з різними характеристиками, очікуваннями та цінностями. Щоб залишатися конкурентоспроможними на світовому ринку, галузь має відповідати очікуванням і потребам клієнтів. Таким чином, залишається важливе питання щодо того, наскільки добре підготовлена індустрія туризму й гостинності в Австралії, щоб упоратися з напливом людей та злиттям культур.

В Австралії оператори туризму та гостинності повинні реагувати на культурні відмінності не лише міжнародних туристів, а й внутрішніх клієнтів. Глобалізація також вплинула на склад внутрішнього туристичного ринку, оскільки він тепер включає багатонаціональні та мультикультурні групи мігрантів.

Туризм є значним внеском в економіку Австралії – люди подорожують усе далі й частіше з різних причин, включаючи відпочинок, бізнес і навчання. Міжнародним відвідувачем вважається будь-яка особа, яка зазвичай не проживає в Австралії та відвідує країну менше, ніж раз на рік з будь-якою метою.

2000 р. в місто Сідней на Олімпійські ігри прибуло 4,9 млн короткострокових відвідувачів, порівняно з 4,5 млн 1999 р. [213]. Очікувалося, що протягом наступного десятиліття ця кількість подвоїться, досягнувши 10,2 млн відвідувачів до 2010 р. [214]. Туризм розглядали як ключовий фактор розвитку національної економіки та джерело працевлаштування. Згідно з даними Австралійського статистичного бюро, у 2000–2001 рр. ВВП, створений туризмом, становив 31,8 млрд дол., що становить 4,7% від усього ВВП Австралії (2001 р.). У той самий період в індустрії туризму було задіяно 551 000 осіб, що становить 6% усіх працівників [215]. Економічна вигода від туризму свідчить про те, що Австралія має прагнути до подальшого розвитку цієї галузі.

Австралія приймає гостей з усіх куточків світу. За даними Австралійського статистичного бюро, у 1999–2000 рр. було 4 651 785 іноземних відвідувачів, що на 9% більше, ніж у 1998–1999 рр. Тоді ж найбільше зростала кількість відвідувачів з Кореї (58%). На азійські країни припадає майже дві третини (64%) усіх, хто прибував до Австралії з освітньою метою. Японія забезпечила 23% прибулих на відпочинок. Також наведемо десятку країн, звідки приїздила найбільша кількість туристів з метою короткострокових відвідувань протягом 10 місяців з липня 2001 р. по квітень 2002 р.: Нова Зеландія – 616 600 (10%), Сполучене Королівство – 567 700 (5%), Японія –

563 600 (10%), США – 361 800 (14%), Сінгапур – 225 800 (1%), Китай – 158 500 (20%), Корея – 157 800 (9%), Німеччина – 130 900 (2%), Малайзія – 125 700 (1%), Канада – 84 800 (3%). Згідно з цим, Китай є найбільшим ринком, що розвивається, за ним іде Корея. Азійський ринок в цілому формує значну частку закордонних відвідувачів Австралії [216].

Попит на міжнародний туризм в Австралії значно підвищився за останні 20 років – кількість іноземних відвідувачів зросла більш ніж удвічі з 2,5 млн 1991 р. до майже 6,7 млн 2014 р. Таким чином, очікувалося, що туризм і надалі залишатиметься важливим для австралійської економіки зі швидким зростанням кількості міжнародних відвідувачів, які подорожуватимуть до Австралії протягом наступного десятиліття.

2014 р. загальні витрати туристів досягли майже 3% ВВП Австралії – близько третини (11 млрд дол.) припало на іноземних відвідувачів. 2014 р. частка міжнародного туризму в загальному експорті послуг становила трохи більше за 60%.

До важливих чинників попиту на міжнародні туристичні поїздки в кожній країні відноситься рівень доходів домогосподарств та вартість подорожей. Також у випадку Австралії, важливою є відносна ціна туризму в цій країні, порівняно з іншими напрямками. Наприклад, зростання реальних доходів, особливо в країнах Азії, що розвиваються, дало набагато більше можливостей подорожувати вперше. В усьому світі ціни на авіаквитки значно впали (приблизно на 60% у реальному еквіваленті) за останні 40 років, що сприяло збільшенню попиту на міжнародні авіасполучення.

Глобальний ринок для міжнародних відвідувачів характеризується запеклою конкуренцією. Незважаючи на значне зростання загальної кількості відвідувачів, які подорожують до Австралії, ринкова частка країни відповідно до кількості міжнародних відвідувачів зменшилася (з 0,7% на 2000 р. до 0,6% на 2013 р.), як і в більшості інших розвинених країнах [217].

Дослідження, проведене на замовлення Tourism Australia, показує, що скорочення частки Австралії на світовому ринку туризму почало стабілізуватися для деяких з історично важливих країн-джерел, таких як США та Сінгапур. Частка ринку для відвідувачів із ключових країн, що розвиваються, таких як Китай, залишається дуже значною. Китай є джерелом міжнародного туризму, що розвивається найшвидше у світі, витрати зросли майже вдвічі з 2000 р. Відвідувачі з Китаю лідирують у світі за загальними витратами на міжнародний туризм. Як наслідок, країни конкурують за відвідувачів з Китаю, при цьому національні туристичні агенції багатьох країн (наприклад, США і Сполученого Королівства) проводили міжнародний маркетинг та інші програми для залучення відвідувачів з Китаю. Деякі країни, зокрема Сполучене Королівство, Таїланд та Індія, спростили візовий режим, особливо для відвідувачів з азійських країн. Ця інтенсивна конкуренція означає, що збереження частки ринку з різних країн-джерел, імовірно, залишатиметься проблемою для Австралії.

Заходи країн-конкурентів із залучення іноземних відвідувачів перебувають поза впливом політики урядів Австралії, як і деякі інші важливі фактори, котрі суттєво впливають на рішення поїхати за кордон, зокрема сприятливий курс валют або унікальні характеристики місць, привабливі для конкретних відвідувачів. Утім, уряди Австралії можуть посприяти найефективнішому рівню інвестицій в індустрію міжнародного туризму.

Ключова роль урядів полягає в забезпеченні того, щоб їхня політика та нормативні акти без потреби не перешкоджали міжнародній індустрії туризму адаптуватися до змін у споживчих перевагах і технологіях. У міру того, як уподобання відвідувачів щодо різноманітних видів діяльності або подорожей за різними напрямками в Австралії змінюються, підприємствам, пов'язаним з туризмом, необхідно адаптувати пропозицію туристичних продуктів або робити нові інвестиції. Це включає інвестиції приватного сектору, пов'язаного з туристичною інфраструктурою, такою як житло чи курорти, а також атракціони

для відвідувачів, наприклад, казино й тематичні парки. На інвестиційні рішення в цих напрямках можуть суттєво вплинути оцінка розвитку та затвердження (включно з плануванням і зонуванням), а також позиція регуляторів під час їхнього адміністрування.

Нюанси державної політики та правила, що можуть впливати на рішення відвідувачів подорожувати до Австралії: до них належать політика й домовленості, що регулюють авіап перевезення між Австралією та іншими країнами – основний спосіб подорожі відвідувачів до Австралії й назад – а також заходи для полегшення міжнародних відвідувань, наприклад візові процедури. Урядове забезпечення міжнародного маркетингу та підтримка великих спортивних, культурних і ділових подій теж може вплинути на рішення подорожувати до Австралії.

Для збільшення потоку іноземних відвідувачів до Австралії було порушено низку питань, пов'язаних зі спрощенням в'їзду до країни та виїзду звідти. Здебільшого це стосувалося оплати віз для відвідувачів та РМС (плата за перевезення пасажирів), а також з поданням заяв на візу. Візові процеси в Австралії для деяких відвідувачів були вимогливішими, ніж в інших країнах.

Для візової процедури китайські громадяни, які збираються до Австралії, повинні подати заявку на гостьову візу (підклас 600), тоді як гості з багатьох інших ключових туристичних ринків Австралії мають право подати заявку на отримання електронної візи «Travel Authority» (підклас 601) або eVisitor (підклас 651).

Уряд Австралії, аби підвищити ефективність процедури оформлення віз в Австралію, зокрема, розширив онлайн-заявку на візу для відвідувачів з усіх країн. Після того, як у березні 2013 р. було запроваджено онлайн-подання візи для відвідувачів (підклас 600), таке право отримали власники паспортів 197 країн або регіонів [218]. У рамках цього розширення австралійський уряд запустив пілотні програми онлайн-заявки на отримання візи в Китаї (у грудні 2014 р.) та Індії (в січні 2015 р.).

Уряд Австралії вжив додаткових заходів, аби спростити візові процедури для громадян Китаю: запровадив трирічні багаторазові візи для китайських ділових мандрівників; переглянув вимоги і об'єднав два контрольні списки документів у коротший контрольний список [219].

Метою австралійської програми гостьових віз є полегшити в'їзд відвідувачів, мінімізуючи при цьому кількість не повернень і порушень умов візи. Вимоги та обмеження, пов'язані з різними типами віз, зокрема національні візи, повинні бути розроблені для найефективнішого досягнення цієї мети. Враховуючи зростання ролі Китаю як країни походження відвідувачів Австралії, а також сильну конкуренцію з боку інших країн за залучення відвідувачів з Китаю, особливо важливо, щоб австралійські механізми оформлення віз для споживачів були дієві.

Основною метою будь-якої участі уряду в міжнародній туристичній індустрії та будь-яких реформ політики й регуляторних установок, які можуть створювати перешкоди для міжнародної туристичної діяльності, має бути підвищення добробуту австралійської громади загалом.

Відвідувачі з деяких азійських країн стають пропорційно важливішими для міжнародної індустрії туризму Австралії, бо зростання кількості її гостей з традиційно важливих країн-джерел (таких як Нова Зеландія, Сполучене Королівство, Сполучені Штати та Японія) сповільнилося. Китай є другим за розміром джерелом міжнародних відвідувачів Австралії після Нової Зеландії та, ймовірно, залишатиметься значним джерелом в умовах зростання реальних доходів населення КНР.

Зміни у складі міжнародних відвідувачів Австралії позначаються на регіональній структурі австралійського туризму. Відвідувачі з країн Азії (зокрема Китаю, Індії та Сингапуру) менше подорожують до регіонів і в середньому проводять там менше ночей, ніж відвідувачі з інших країн, натомість вони віддають перевагу подорожам до столиць або на східне узбережжя Австралії.

Збільшення залежності від відвідувачів з азійських країн, що розвиваються, і сповільнене зростання кількості відвідувачів з історично важливих країн походження, таких як США, Сполучене Королівство та Японія, призвели до зниження частки міжнародної туристичної діяльності, яка має місце в регіональних областях Австралії. Хоча загальна кількість іноземних відвідувачів і ночей, проведених у регіонах, зросла, оцінки, які надає Tourism Research Australia, показують, що на 5% зменшилась частка витрат іноземних відвідувачів, які подорожували до регіонів Австралії між 2006 і 2014 рр. Також спостерігалось загальне зниження майже на 4% реальних витрат міжнародних відвідувачів у регіонах за цей період. Однак із цих цифр не можна зробити чітких висновків, адже бракує даних для точного аналізу регіональної туристичної діяльності в Австралії.

У деяких регіонах Австралії спостерігався загальний спад міжнародної туристичної активності. Прикладом може бути тропічний Північний Квінсленд, де з 2006 по 2014 рр. кількість іноземних відвідувачів зменшилася на 20%. Ці падіння значною мірою можна пояснити зменшенням кількості відвідувачів з Японії, які історично були важливим джерелом туристичної діяльності в регіоні.

Уряди мають низку програм для заохочення регіонального туризму, таких як Фонд регіональної туристичної інфраструктури в Новому Південному Вельсі вартістю 110 млн дол. США та Програма регіонального розвитку Квінсленда з питань туризму та заходів. Зацікавлені сторони також закликали уряд заохотити іноземних відвідувачів подорожувати в регіони. Пропозиції включають збільшення інвестицій у регіональну транспортну інфраструктуру.

Заклики до державних інвестицій для стимулювання туризму в регіонах необхідно ретельно розглядати, щоб уникнути неправильного розподілу коштів на основі тверджень «побудуйте це, і вони прийдуть». Будь-яка державна підтримка певних територій має ґрунтуватися на переконливих доказах доцільності державного втручання. Якщо цього не зробити, допомога одному

регіону відволікатиме ресурси від інших (або певних галузей у цьому регіоні), не досягаючи загального підвищення добробуту Австралії. Прикладом того, як підтримка могла перемістити витрати з одного регіону штату в інший, є Margaret River Gourmet Escape. Оцінка цієї події показала, що прямі витрати відвідувачів з-за меж регіону, які побували на події, в регіоні Маргарет-Рівер досягли близько 11 млн дол. США. Однак витрати відвідувачів з-за меж Західної Австралії становили близько 4 млн дол. США (тобто близько 7 млн дол. зі збільшення витрат у Маргарет-Рівер припало на відвідувачів з інших регіонів Західної Австралії) [220].

Нові цифрові технології змінюють спосіб подорожування. Їх поява вплинула на те, як відвідувачі шукають і бронюють туристичні продукти. Більшість робить це в Інтернеті, особливо, під час пошуку авіаквитків та житла. Платформи цифрового обміну, такі як Airbnb і Stayz, також набувають популярності.

Цифрові платформи, де можна обмінюватися туристичними продуктами, стимулюють інновації в індустрії туризму, створюючи додаткове джерело конкуренції для традиційних постачальників цих продуктів, таких як турагенти та готелі. Вони дають власникам нерухомості змогу отримувати прибуток від недостатньо використовуваних активів, а відвідувачам – більший вибір і дешевші варіанти туризму. Airbnb та Stayz, наприклад, можуть розширити варіанти розміщення в районах, де бракує різних типів та рівнів житла відповідно до різних бюджетів і вподобань, особливо в пікові періоди. Це може допомогти залучити додаткових відвідувачів до пункту призначення.

З 2006 по 2014 рр. частка іноземних відвідувачів, які забронювали частину подорожі онлайн, зросла з 22% до майже 50%. Інноваційні цифрові платформи також дозволили надавати туристичні послуги, особливо розміщення та транспорт, за допомогою нетрадиційних засобів. Платформи обміну, такі як Airbnb і Stayz, дають власникам житла змогу безпосередньо брати участь у короткостроковій оренді. Платформи для обміну іншими видами

туристичних продуктів також використовувалися на міжнародному рівні. Наприклад, у США FlightCar дозволяє людям, які паркуються в аеропортах, здавати свої автомобілі в оренду іншим мандрівникам.

Регулювання ринків приватної власності може бути виправданим, коли ринки не справляються, тобто, коли використання землі створює витрати для інших, наприклад, надмірний шум для сусідніх мешканців. Однак нормативні документи щодо будь-яких зовнішніх витрат повинні бути достатньо гнучкими і враховувати альтернативні моделі доставки продукції, щоб не гальмувати інновації в індустрії туризму. Важливо, щоб уряди стежили за подібними інноваціями та забезпечували, щоб їхні регуляторні процеси йшли в ногу з технологічним прогресом і споживчими тенденціями.

Основна мета австралійських туристичних агентств, як на рівні Австралії, так і на рівні штатів і територій, полягає в тому, щоб залучити відвідувачів до Австралії або її регіонів. Туристичні агенції прагнуть зробити це шляхом надання та фінансування маркетингової діяльності, а також підтримки деяких великих спортивних, культурних та ділових заходів. Загальні витрати австралійських туристичних агентств 2014 р. досягли понад 700 млн дол. США, з яких понад 630 млн дол. – за рахунок державного фінансування [221].

Переваги, отримані від маркетингу для місця призначення та великих подій, мають характеристики «суспільного блага». Вигоди від маркетингу (збільшення активності міжнародних відвідувачів для підприємств, пов'язаних з туризмом) може отримати будь-який бізнес, пов'язаний з туризмом, і неможливо виключити підприємства, які отримують вигоду від кампанії, але не беруть участь у витратах. Якби готель, скажімо, рекламував напрямок, він, імовірно, створив би переваги у формі збільшення активності відвідувачів для інших туристичних підприємств, таких як ресторани та оператори екскурсій. Готелю буде важко окупити свої витрати за рахунок тих підприємств, котрі виграють. Окрім того, коли один бізнес, пов'язаний з туризмом, отримує вигоду

від маркетингу чи великої події, це не зменшує кількість вигод, доступних іншим.

Туристичні агенції Австралії отримують добровільні внески від промисловості на маркетинг своїх напрямків, часто в формі фінансування спільних маркетингових кампаній з авіакомпаніями та ін. Наприклад, кампанію Tourism Australia «Найкращі вакансії у світі» підтримали близько 50 комерційних партнерів. За оцінками Tourism Australia, 2015 р. 24% загального обсягу фінансування становили внески галузі (включаючи внески на спільні маркетингові кампанії) [222].

Найкращим способом залучити міжнародних відвідувачів є співпраця, а не конкуренція. Співпраця між Tourism Australia та державними й територіальними туристичними агентствами. Наприклад, Tourism Australia ділиться маркетинговими дослідженнями з туристичними агентствами штату та територій, а кампанію Tourism Australia «Найкращі вакансії у світі» підтримали туристичні агентства Нового Південного Вельсу, Вікторії, Квінсленда, Південної Австралії, Західної Австралії та Північної території. Туристичні агенції штатів і територій також іноді співпрацюють у маркетингових кампаніях, наприклад, для поїздки «Шлях дослідника» між Аделаїдою та Дарвіном.

Зусилля Австралії щодо напрямків міжнародного маркетингу були б ефективніші, якби діяльність туристичних агентств була краще скоординована. Наприклад, висловлювалося припущення, що кілька австралійських туристичних агентств створили закордонні представництва й запустили маркетингові кампанії для просування власної «латки» на ключових ринках, таких як Китай і США. Недостатня координація між агенціями може знизити ефективність напрямків маркетингу в усій Австралії. Ці проблеми включають потенційну плутанину для відвідувачів через голоси конкурентів, маркетингові кампанії, яким бракує масштабу, щоб бути ефективними, і дороге дублювання адміністративних функцій. Поліпшення координації між австралійськими

туристичними агентствами може збільшити чисті вигоди від напрямків міжнародного туристичного маркетингу Австралії [222].

Розширення співпраці між урядами штатів і територій для проведення великих подій також корисне для громади, особливо, якщо це зменшить імовірність того, що уряди вступатимуть у «війну торгів» для забезпечення цих подій. Якщо уряд завищить ставки або надлишково інвестує, щоб провести подію в його юрисдикції, це призведе до втрати переваг, які отримує австралійська громада.

Економічні оцінки великих подій, засновані на збільшенні кількості відвідувачів штату, ймовірно, завищать чисту вигоду для Австралії, якщо вони не врахують компенсаційного зменшення витрат в інших штатах. Якщо подія генерує чисту вигоду в державі або на території перебування, загальна чиста користь для Австралії буде нижчою. Конкуренція між туристичними агентствами призводить до того, що люди відвідують одну юрисдикцію більше, ніж іншу.

Наявність інфраструктури, пов'язаної з туризмом, важлива для розвитку міжнародної туристичної індустрії Австралії. Компанії в індустрії міжнародного туризму впровадили інновації й адаптувалися до мінливих тенденцій ринку, що допомагає визначити, наскільки Австралія успішно залучає іноземних відвідувачів. Урядам може бути доцільно брати участь у залученні іноземних відвідувачів до Австралії шляхом забезпечення міжнародного маркетингу, популяризації місць призначення та підтримки великих заходів.

Потенційні реформи потребують забезпечення того, щоб вибір інфраструктурних проектів, пов'язаних з туризмом, ґрунтувався на ретельному аналізі витрат і вигод, який враховує тенденції в індустрії туризму; перегляд рамок планування та зонування й усунення непотрібних обмежень на розвиток туризму, щоб підприємства не перешкоджали впровадженню інновацій та адаптації до змін у туристичному попиті; покращення ресурсів і керівництва,

доступного місцевим органам влади, щоб вони могли своєчасно затверджувати забудову; збільшення використання стратегічних оцінок у конфліктах навколо використання екологічних і культурних цінностей. Налаштування міжнародної авіаційної політики Австралії також сприятиме розвитку туристичної галузі держави. Очікується, що подальша лібералізація доступу до основних міст Австралії – Брісбена, Мельбурна, Перта та Сіднея – є вигідним для індустрії міжнародного туризму й австралійської спільноти.

4.8. РОЗВИТОК НОВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРАЛІЇ НАПРИКІНЦІ ХХ СТ.: АМБІВАЛЕНТНІСТЬ УРЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СУСПІЛЬНИЙ ДИСКУРС

Екологічна політика Австралії останньої третини ХХ ст. розвивалася відповідно до міжнародних тенденцій, однак мала низку особливостей. Законодавство, прийняте у 1970-х рр., стосувалося переважно загальних питань захисту довкілля та інституалізації природоохоронної діяльності. На рівні федерального уряду й штатів було створено низку установ, що відповідали за впровадження екологічної політики, розпочалося формування адміністративних процесів, концептуальних, методологічних і наукових підходів до екологічного управління. Законодавство 1979–1982 рр. було змішане, адже набрали чинності не лише загальні правові акти, а й такі, що охоплювали вузьчі питання, наприклад захист китів, імпорт і експорт диких тварин, ресурси Антарктики, скидання забрудників у морський простір, добування урану в родовищі Кунгарра. Законотворчість 1980–1990-х рр. сфокусувалася переважно на розв’язанні екологічних проблем, що постали в центрі глобальної екологічної політики, та на приведенні національного правового поля у відповідність до міжнародних рішень.

У 1980-х рр. у внутрішній політиці Австралії дещо сповільнився розвиток екологічного законодавства. В першій половині десятиліття головна увага

уряду зосередилася на розв'язанні проблеми річки Франклін у Тасманії. На 1983 р. припала кульмінація громадської компанії проти будівництва на цій річці греблі. Після обрання до парламенту лідера лейбористської опозиції Боба Хоука та формування його уряду було внесено доповнення до Закону про національні парки та збереження дикої природи й прийнято Закон про збереження об'єктів всесвітньої спадщини (1983 р.), який захистив річку Франклін, включивши її до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Федеральному уряду вдалося зупинити будівництво великої греблі гідроелектростанції, яку пропонували звести на південному заході Тасманії, на основі міжнародних зобов'язань Австралії за Конвенцією про всесвітню спадщину. В історії розвитку австралійської природоохоронної політики цей прецедент багато значить з огляду на те, що Конституція країни не надає безпосередню юрисдикцію для вирішення екологічних питань федеральному уряду. Низка рішень Верховного суду Австралії за 1980-ті рр. засвідчила, що держава має повноваження відповідно до Розділу 51 (XXIX) Конституції країни ухвалювати законодавство про виконання міжнародних екологічних зобов'язань, обов'язкових для Австралії, що де-факто розширило повноваження федерального уряду в екологічній царині [223].

Однак, крім успіху в справі Тасманійської греблі, практичні здобутки уряду Хоука в екологічній сфері були досить скромні, адже у 1980-х рр. він обрав обмежену кількість пріоритетів – боротьбу з вирубуванням тропічних лісів у вологих тропіках Квінсленда, розширення захисту какаду як об'єктів Всесвітньої спадщини та втручання федерального уряду в лісозаготівлю в Тасманії [224].

Одним зі здобутків цього періоду є розроблення низки стратегічних документів, що містили елементи сталого розвитку. Діяльність австралійського політикуму, наукового й експертного середовища з вироблення концепції сталого розвитку в цілому була синхронізована із зусиллями міжнародної спільноти в цій царині. Однак це відбувалося повільно і з великими перервами.

В червні 1983 р. на конференції в Канберрі міністр охорони природи Баррі Коен оголосив про прийняття Національної стратегії охорони природи Австралії (NCSA), яка віддзеркалила національний контекст Всесвітньої стратегії охорони природи (1980 р.), прийнятої Міжнародним Союзом охорони природи (IUCN). Варто наголосити, що NCSA містила низку ідей щодо зв'язку довкілля з різними аспектами розвитку. Так, у ній зазначено: «Збереження та розвиток фундаментально пов'язані через їхню залежність від живих ресурсів. Як збереження, так і сталий розвиток потребують піклування, особливо стосовно тих рослин, тварин і мікроорганізмів, а також неживих ресурсів, від яких вони залежать, які можуть бути знищені, якщо задовольняти лише короточасні інтереси людини. Для забезпечення сьогоденних потреб, а також збереження запасів живих ресурсів для завтра необхідні як охорона природи, так і її розвиток» [225, р. 3].

Проте далі за констатацію цього факту справа не пішла й ініціативи, що містились у Всесвітній стратегії охорони природи та в Національній стратегії охорони природи для Австралії, так і залишилися на папері, що сталося через украй низький інтерес уряду до екологічних проблем. Лише 1988 р. в Австралії створили Комісію з оцінки ресурсів, на яку поклали завдання допомогти федеральному уряду ухвалити рішення щодо великих ресурсних проектів. Тоді значно посилювався тиск різних екологічних груп, і в період чергового електорального циклу розширилася політизація екологічної проблематики. Зокрема МакІчерн стверджує, що у відповідь на зростання екологічної свідомості та стурбованості населення країни Лейбористська партія влади розгорнула стратегію вибіркового втручання в проблеми навколишнього середовища, щоб отримати «зелені» переваги під час виборчих кампаній [226, р. 116–128]. Цю тезу підтримує в мемуарах і перший Міністр охорони праці того часу Грем Річардсон [227, р. 255–277]. Тойн зазначає, що через кілька місяців після оприлюднення звіту комісії Брундтланд уряд Хоука намагався заслужити прихильність виборців, стурбованих екологією, додавши тропічний

ліс Дейнтрі до списку Всесвітньої спадщини [228, р. 77]. Успіх п'яти незалежних кандидатів від груп «зелених» на виборах у штаті Тасманія 1989 р. став іще одним свідченням важливості екологічних проблем для виборів [229].

У липні 1989 р. прем'єр-міністр Хоук зробив заяву про довкілля. МакІчерн стверджує, що стратегія «залицяння до зелених переваг» мала негативну сторону [226, р. 116–128]. Уряд Хоука почали різко критикувати як бізнес, так і опозиція, звинувачуючи його в антирозвитку. Тактична битва 1989 р. за будівництво целюлозного заводу в районі Веслеї Валле була спробою заспокоїти обидві сторони. З одного боку, уряд хотів, щоб проект тривав через передбачувану економічну вигоду. З іншого боку, щоб заспокоїти зелених, був змушений висунути до проекту суворіші екологічні умови, ніж хотів уряд Тасманії. Зрештою, розробники («Norandra» та «NBH») відмовилися від цього проекту, публічно звинувативши федеральний уряд і зелених у його провалі. МакІчерн зазначає, що, хоча пізніше розробники визнали, що це рішення було економічно обґрунтоване через падіння світових цін на целюлозу, занадто велика кількість перемог зеленого руху збільшила тиск бізнес-спільноти на уряд Хоука [226, р. 124–126]. Саме за таких умов Хоук опублікував відповідь на доповідь комісії Брундтланд.

Він використав звіт цієї комісії та Національну стратегію охорони природи як основу для нової риторики екологічно сталого розвитку. Принагідно зауважимо, що, хоча сталий розвиток передбачає три рівноцінні складові – економічну, соціальну й екологічну, австралійський політикум впровадив термін «екологічно сталого розвитку» (ESD), що віддзеркалює, перш за все, важливість збереження унікальних природних ресурсів країни і, вочевидь, є реверансом у бік «зелених». Хоук схвалив Національну стратегію охорони природи Австралії та виділив додаткові ресурси для широкого спектру вже наявних і нових програм з охорони довкілля. Також було вказано на велику роль країни в екологічній політиці й зазначено, що, попри те, що згідно з Конституцією Австралії, штати та території мають першочергову

відповідальність за захист і регулювання стану навколишнього середовища, державні й територіальні кордони не можуть зупинити поширення багатьох екологічних проблем. Також зазначалося, що австралійське суспільство та інвестори все частіше вимагають національного підходу до розв'язання важливих екологічних питань, тож повинні бути впевнені, що держава може швидко реагувати на національні чи глобальні екологічні проблеми.

Відповідно уряд анонсував низку заходів, які мали активізувати екологічну політику на національному рівні, зокрема це: створення консультативної групи з представників урядів федерації, штатів і територій, яка б розглядала питання навколишнього середовища й розвитку в ширший та інтегрований спосіб; створення форуму представників промисловості, профспілок і природоохоронних організацій для обговорення їхніх проблем; розроблення й узгоджених разом зі штатами національних екологічних стандартів щодо якості повітря, води та шуму; вивчення затвердження великих проектів з розвитку територій для покращення ситуації, зокрема в контексті своєчасності необхідних заходів [230, р. 5–7].

У листопаді 1989 р. відбулася зустріч представників бізнес-спільноти, трудових колективів і природоохоронних організацій з прем'єр-міністром і відповідними старшими міністрами. Вона започаткувала процес вироблення стратегії сталого розвитку країни, який тривав кілька років. Документи, що розроблялися на кожному етапі, широко обговорювали в експертному середовищі та серед громадськості.

На першому етапі Департамент першого міністра та Кабінет міністрів створили міжвідомчий «Комітет зі структурної адаптації» для обговорення й підготовки проекту національної стратегії сталого розвитку. Його головним завданням стало розробити політичні рамки для використання природних ресурсів країни, щоб унеможливити різні зловживання зацікавлених акторів та для вирішення неминучих конфліктів між економічними й екологічними імперативами.

Після федеральних виборів у березні 1990 р. стало очевидно, що поступки лейбористів «зеленим» допомогли повернути їх до влади. Уряд просував дискурс ОСР і випустив документ для громадського обговорення в червні 1990 р. Як і в заяві прем'єр-міністра, визначення сталого розвитку було коротким. Основна увага зосереджувалася на узгодженні економічних та екологічних цілей. Це визначення було набагато вужче, ніж звіт комісії Брундтланд. Наприклад, не було жодної згадки про невідгдане становище корінних мешканців чи жінок у промисловому розвитку. Їх принаймні побіжно згадано в доповіді комісії [231, р. 12, 54, 150, 184, 301]. У документі пропонується створити дев'ять робочих груп для сільського господарства, лісового господарства, рибальства, видобутку корисних копалин, виробництва енергії, використання енергії, виробництва, туризму й транспорту. Виробництво зброї, згаданої у звіті комісії як загроза сталості, було проігноровано. Келлоу та Мун стверджують, що дискусійний документ спочатку був продуктом кількох федеральних департаментів, але його переписали Департамент прем'єр-міністра і кабінет міністрів, аби заспокоїти представників гірничодобувної промисловості та бюрократії видобувної промисловості. Спочатку було запропоновано лише п'ять робочих груп, а інші чотири – з виробництва, використання енергії, виробництва енергії й транспорту були включені пізніше. Дослідники зазначають, що робочі групи копіювали групи, створені під час вироблення Національної стратегії збереження природи, в яких брали участь 20 000 чол. [232, р. 231–232]. П'ять вимірів розвитку, представлених у звіті комісії Брундтланд (технічний, економічний, соціальний, політичний та екологічний), були наявні в австралійському звіті, однак «розсіяні» по різних розділах документа для обговорення. Технічні дослідження вважалися важливими для «надання інформації про природу й масштаби екологічних проблем, у розвитку ефективнішого використання ресурсів (збереження ресурсів та переробка) сільських, гірничих і виробничих процесів, нарешті, у визначенні довгострокових технологічних альтернатив» [231, р. 19]. Було також

зазначено, що вдосконалення технології збільшує «продуктивну здатність» ресурсів, стверджувалося, що Австралія вже може мати перевагу в сонячній енергії й технології енергозбереження [231, р. 15, 24]. Дискусійний документ зосередився на економічній життєздатності. Це було очевидно з наголосу на необхідності економічного зростання та міжнародної конкурентоспроможності [231, р. 3, 10]. Коротко обговорювалися соціальні цілі, такі як прагнення до справедливості всередині поколінь і між ними, а політичний вимір визнали під час обговорення необхідності співпрацювати між усіма рівнями уряду. Потреба в екологічній стійкості була бекграундом усього документа, проте не мала чіткого визначення. Переробній промисловості присвячувалося дві сторінки. В цій частині звіту знову було наголошено на економічних і технічних аспектах сталого розвитку. Він також підкреслював необхідність урядового втручання для виправлення недоліків ринку та потребу в єдиному регулюванні між кордонами штатів [231, р. 2, 17].

Загалом документ окреслив п'ять таких ключових принципів, що мали лягти в основу подальшого розроблення національної стратегії сталого розвитку: інтеграція економіки та екологічних цілей у політику та діяльність; забезпечення відповідної оцінки екологічних активів; забезпечення справедливості поколінь та між ними; обережне ставлення до ризику та незворотності; визнання глобального виміру екологічних проблем.

Цей дискусійний документ щодо сталого розвитку задав тон робочим групам, створеним у серпні 1990 р., коли Хоук призначив трьох учених очільниками дев'яти тематичних груп: сільське господарство, використання енергії, виробництво енергії, рибальство, використання лісів, виробництво, гірнича справа, туризм і транспорт. Головним керівником став доктор Рой Грін, директор Інституту природних ресурсів та навколишнього середовища CSIRO. Іншими двома були професор Стюарт Гарріс з кафедри міжнародних відносин Австралійського Національного університету й професор Девід Тросбі зі Школи економічних і фінансових досліджень Університету Макквері. Робочі

групи зібрались у жовтні. Загалом до них увійшло 144 учасники, серед яких 90 працівників державного сектору (національного рівня та федерації), 18 представників промисловості, 17 природоохоронців (з WWF, ACF і Greenpeace), 9 делегатів профспілок та 7 представників груп населення з особливими інтересами. Від участі в групі з лісокористування відмовилися всі зелені групи. У березні 1991 р. Грінпіс вийшов з цього процесу, бо федеральний уряд намагався прийняти законодавство про безпеку ресурсів для лісової галузі. Протягом наступних кількох місяців відбулася серія зустрічей і публічних конференцій. З червня по серпень 1991 р. звіти груп оприлюднили для громадського обговорення [233]. Остаточні звіти було опубліковано в листопаді. Загалом робочі групи зробили 405 рекомендацій, і багато з висновків використано в заяві Австралії на саміті Землі в Ріо 1992 р. [234].

Координацію пропозицій і вироблення на їхній основі єдиних узгоджених документів держави взяли на себе два міжурядові комітети – Керівний комітет зі сталого розвитку та Національний керівний комітет з парникових газів. Вони підготували проекти двох національних стратегій для зустрічі глав урядів штатів, що розпочалась 11 травня 1992 р. Ці стратегії, які опублікував прем'єр-міністр 30 червня, пройшли двомісячне громадське обговорення.

7 грудня 1992 р. Рада урядів Австралії (COAG) схвалила остаточні версії Національної стратегії екологічно сталого розвитку та Національної стратегії реагування на парникові гази. Також Рада випустила Компендіум рекомендацій щодо Стратегій сталого розвитку. Аналіз цього документа свідчить, що понад 80% рекомендацій було прийнято повністю або частково і менше за 4% відхилено [229, р. 8–10].

Прийняття вказаних стратегій стало логічним кроком у рамках поступу, прийнятого світовою спільнотою на Конференції з навколишнього середовища і розвитку, що відбулася 1992 р. у Ріо-де-Жанейро. Австралія приєдналася до всіх міжнародних документів, ухвалених на ній. Також розробили Порядок денний на XXI ст.

Паралельно було укладено Міжурядову угоду про довкілля (IGAЕ), яка містила широкий набір керівних принципів для розроблення екологічної політики й констатувала розподіл ролей і відповідальності щодо навколишнього середовища між федеральним урядом і урядами штатів. Вона зафіксувала домовленості про співпрацю з таких питань: національний підхід до збирання та обробки екологічних даних; спільні зусилля для сприяння прийняттю національних і екологічно безпечних рішень щодо землекористування та їх погодження; загальний набір принципів оцінювання впливу на довкілля; співпраці федерального уряду та штатів/територій для розроблення національних екологічних стандартів, настанов і цілей; створення Національного органу з охорони навколишнього середовища для розвитку цього процесу; спільна розробка національної стратегії реагування на парникові гази; міжурядові угоди щодо нагляду за виконанням Конвенції про біологічне різноманіття, котру Австралія підписала на Конференції з довкілля й розвитку 5 червня 1992 р.; тісніша співпраця урядів зі збереження національних пам'яток; кодифікація домовленостей між урядами щодо ідентифікації та номінації територій всесвітньої спадщини; домовленості про співпрацю з широкого кола питань охорони природи.

Як бачимо, розроблення стратегії сталого розвитку в Австралії було політичне. З одного боку, цей процес був ініційований тогочасним суспільним дискурсом. З іншого боку, уряд прем'єр-міністра Хоука, якого критикували представники не лише зелених груп, а й бізнесу, спробував дійти компромісу і виробити прийнятну для австралійських реалій модель сталого розвитку, яка, втім, спиралася на засадничі міжнародні документи в цій царині.

Протягом останньої декади ХХ ст. в Австралії остаточно сформувалася система екологічного управління, яку можна охарактеризувати як кооперативний федералізм, що віддзеркалює політичну систему країни та специфіку прийняття різнорівневих рішень.

У широкому сенсі законодавство країни стосується міжнародних екологічних зобов'язань Австралії, таких як об'єкти всесвітньої спадщини, ядерна діяльність і морське середовище. За допомогою законодавчих актів штату або території та органів охорони довкілля (ЕРА) кожен штат і територія регулюють і керують системами контролю забруднення, зараження, небезпечних матеріалів, утилізації відходів і захисту біорізноманіття. В той час як штати й території використовують різні підходи до деяких екологічних питань, вони мають багато спільних елементів: мету – регулювання та зменшення шкоди довкіллю, принципи цієї діяльності, подібні заходи регулювання та контролю тощо.

Правовий режим для цього механізму закладено Законом про захист навколишнього середовища 1997 р., який забезпечує нормативну базу для сприяння зменшенню та ліквідації викидів забрудників у повітря, землю й воду. Закон засновує Управління з охорони довкілля (ЕРА) як статутний орган, який ухвалює рішення щодо екологічного регулювання та політики. ЕРА (у деяких штатах, як видно з наведеної таблиці, цей орган може мати іншу назву) керують законодавством із якості повітря та води, відходів, забрудненої землі, шуму, пестицидів та небезпечних відходів [235].

У таблиці 4.2 наведено назву регуляторних органів на рівні штатів/територій і ключовий закон, що регулює екологічну діяльність.

Таблиця 4.2.

Екологічне управління на рівні штатів/територій Австралії [236]

Назва території	Головний екологічний закон	Назва відповідальної установи
Австралійська столична територія (АСТ):	Закон про захист навколишнього середовища 1997 р.	Управління з охорони довкілля Австралійської Столичної Території
Новий Південний Вельс (NSW)	Закон про діяльність із захисту навколишнього середовища 1997 р.	Управління з охорони довкілля Нового Вельсу
Північна територія (NT)	Закон про управління	Управління охорони

	відходами та контроль забруднення 1998 р.	довкілля Північної Території
Квінсленд (QLD)	Закон про захист навколишнього середовища 1994 р.	Департамент довкілля та науки Квінсленда
Південна Австралія (SA)	Закон про захист навколишнього середовища 1993 р.	Управління охорони довкілля Південної Австралії
Тасманія (TAS)	Закон про управління навколишнім середовищем і контроль забруднення 1994 р.	Управління охорони довкілля Тасманії
Вікторія (VIC)	Закон про захист навколишнього середовища 1970 р., 2018 р.	Управління охорони довкілля Вікторії
Західна Австралія (WA)	Закон про захист навколишнього середовища 1986 р.	Департамент водного та екологічного регулювання

Однією з особливостей екологічної політики Австралії є те, що екологічні імперативи нерозривно пов'язані з земельним плануванням на рівні штатів і територій та глибоко інтегровані в цей процес. Уряди штатів, територій та місцевих органів влади передусім контролюють розвиток і використання земель по всій Австралії за допомогою поєднання політики й інструментів планування, а також законодавства. Місцеві ради зазвичай оцінюють, затверджують і регулюють більшість забудов у межах своїх органів місцевого самоврядування, за винятком проектів регіонального чи національного значення.

Варто наголосити, що в Конституції Австралії відсутнє будь-яке посилення на третій рівень влади – місцеве самоврядування. В усе більш децентралізованому та поліцентричному середовищі управління довкіллям органи місцевого самоврядування несуть значну відповідальність за широкий спектр екологічних рішень та обов'язків. Однак вони не мають незалежного статусу чи джерел доходу. Цей фінансовий дисбаланс іноді призводить до неузгодженості екологічного нагляду та регулювання й означає, що багато функцій, офіційно делегованих місцевій владі, таких як планування та

управління землекористуванням, можуть як слід не виконуватися. Це формує певні суперечності між очікуваннями і результатами та викликає певні застереження в експертному середовищі.

В останніх декадах ХХ ст. австралійський уряд приділив велику увагу міжнародному аспекту екологічної політики. Відповідне законодавство часів прем'єр-міністра Боба Хоука віддзеркалює такі питання, як імпорту та експорту небезпечних відходів, поводження з промисловими хімікатами й захист озонового шару. Австралія відреагувала на Базельську конвенцію, прийнявши на національному рівні Закон про небезпечні відходи (регулювання експорту та імпорту) 1989 р. Цього самого року набули чинності Закон про промислові хімікати (повідомлення та оцінка) і Схема сповіщення та оцінки [236]. Також уряд мав розробити національну комплексну стратегію поводження з відходами для дотримання зобов'язань, покладених Базельською конвенцією.

Як і багато країн світу, стурбованих зменшенням озонового шару, Австралія підписала Віденську конвенцію про охорону озонового шару (1987 р.) та Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар (1989 р.). Для їх виконання на рівні федерального уряду було прийнято Закон про захист озонового шару (1989 р.), спрямований на обмеження використання (й остаточної відмови від використання) п'яти типів хлорованих фторвуглеців і трьох форм галонів, які викликають руйнування озонового шару [236].

Діяльність у цій царині знаменувала початок розвитку кліматичної політики Австралії. 1989 р. міністр навколишнього середовища Грем Річардсон звернувся до Кабінету міністрів країни з пропозицією про 20% скорочення викидів парникових газів до 2005 р. Цей крок був невдалим, але через два роки Кабмін погодився на аналогічну пропозицію, за умови, що це не вплине на економіку [224]. Однак не варто вважати, що зміна клімату дуже непокоїла уряд Боба Хоука. Це була тільки одна з багатьох проблем, на які уряд звернув увагу наприкінці 1980-х рр. Серйозне її сприйняття стало наслідком наполегливої діяльності багатьох науковців і неурядових організацій країни. 1979 р.

представники Австралії були присутні на першій Всесвітній кліматичній конференції в Женеві, де висловлювалася стурбованість зв'язком між викидами парникових газів та зміною клімату. 1980 р. Австралійська академія наук провела конференцію, де представила результати 20 років спостережень за температурою й кліматом континенту, які показали, що підвищення рівня вуглекислого газу створює парниковий ефект і може змінити клімат. Низка екологічних організацій, наприклад АСФ, розгорнули активну діяльність щодо підвищення рівня обізнаності з цією проблемою. Остання поступово посіла одне з чільних місць у громадському дискурсі країни [225]. Представники неурядових організацій критикували уряд за обмежене залучення представників громадянського суспільства до робочих груп, що розробляли стратегію сталого розвитку, в рамках якого вирішувалося питання парникових газів.

1998 р. Австралія підписала Кіотський протокол, хоча ратифікувала його лише 2007 р. Тривала ратифікація цього документа, як і подальші проблеми з його виконанням з огляду на те, що Австралія є одним з найбільших у світі експортерів кам'яного вугілля, вказують на суперечливість кліматичної політики країни. Досі (2022 р.) в Австралії немає національного законодавства про зміну клімату, яке встановлювало б законодавчі цілі щодо викидів парникових газів або будь-якої обов'язкової схеми торгівлі вуглецевими газами, хоча існує національна система вимірювання та звітування про викиди парникових газів, а також низка добровільних механізмів компенсації.

У 1990-х рр. в Австралії набрали чинності ще кілька важливих екологічних законів. З 1991 по 1994 рр. прийняли Закон про захист видів, що перебувають під загрозою зникнення (1992 р.) та Закон про Національну раду з охорони навколишнього середовища (1994 р.). Інші правові акти цього циклу включили Закон про збереження території Всесвітньої спадщини Квінсленду (1994 р.) та законодавство щодо фінансового збору для управління охороною Великого Бар'єрного рифу. Друга половина 1990-х рр. характеризується прийняттям правових актів стосовно ліцензій на діяльність, що передбачає

викид речовин, які руйнують озоновий шар, поправок до Закону про небезпечні відходи (регулювання експорту та імпорту) (1989 р.), Закону Австралії про природну спадщину (1997 р.) [237].

Досить активно розвивалася політика щодо збереження ґрунтів. Національною програмою збереження ґрунтів (1983–1992 рр.) керував Департамент первинної промисловості та енергетики для різноманітних знакових ініціатив. Федеральна програма допомоги водним ресурсам (1984–1993 рр.) почалася на рік пізніше. 1985 р. було прийнято Закон про збереження ґрунтів (фінансова допомога), відповідно до якого створили Консультативний комітет зі збереження ґрунтів, який замінила Австралійська рада з охорони ґрунтів [238]. Однак розвиток руху турботи про землю (landcare movement) мав подолати багато перешкод.

Приблизно в цей час протилежні погляди на охорону земель стали національною проблемою, яка поляризувала містян, фермерів і скотарів, а також урядові та неурядові екологічні й сільськогосподарські організації. Скептицизм та страх щодо нової концепції «екологічного збереження» загалом переважали серед фермерських і скотарських спільнот через передбачувану загрозу пов'язаного з цим збільшення витрат виробництва та втрат коштів через «закриття» продуктивних земель. Вони вважали, що їхні засоби до існування й потреба виробляти харчові продукти не повинні ставитися під загрозу в дебатах і що суттєвий внесок, який вони роблять у розвиток і процвітання Австралії, не визнавався.

У лютому 1983 р. сталася тривала й сильна посуха, а після неї 8 лютого розпочалася пилова буря, яка охопила територію штату Вікторія і його столицю – Мельбурн. У газеті «Newdaily» цей день в історії Австралії описано так: «До 14:30 цього дня температура досягла 43,2°C. Через півгодини мельбурнці поринули в темряву. Подібно до сцени кінця світу з апокаліпсису, гігантська хвиля пилу почала проноситися над містом, перетворюючи день на ніч. Впали

дерева та лінії електропередач, понад 150 000 людей залишилися без світла. Потяги припинили курсувати, човни були зірвані з причалів, а три міські аеропорти в Тулларамаріні, Ессендоні та Мураббіні закриті. Більшість людей не могли бачити далі, ніж на 100 метрів перед собою, їхні очі різало, а волосся та вуха вкривалися пилом. Повідомляється, що швидкість вітру досягала 140 км/год у Пойнт Лонсдейл. У Морнінгтоні пориви вітру досягали 100 км/год. До цього дня ця екстремальна погода залишається найсильнішою пиловою бурею в історії Мельбурна, викинувши приблизно 100 000 тонн ґрунту на місто. Ця надзвичайна ситуація спустошила Вікторію та Південну Австралію, знищивши 3 700 будівель і вбивши 75 людей. Пил також огорнув Аделаїду в той день, коли почалися пожежі» [239].

Вирішення проблеми охорони ґрунтів стало невідкладним національним питанням. Уряди штатів вирішили залучити до її розв'язання фермерів і скотарів. Було ухвалено підтримати самих фермерів у розробленні та застосуванні найкращих методів землекористування. Концепцію цієї політики створили під впливом результатів впровадження Поттерського плану сільськогосподарських угідь, який фінансувався з 1984 по 1986 рр. з Фонду Поттера в партнерстві з урядом Вікторії та був досить вдалим експериментом. Вона ґрунтувалася на принципах спільного навчання місцевих фермерів через демонстраційні проекти на своїх фермах. 15 ферм у західній Вікторії продемонстрували комплексний підхід до стійкого екологічного й економічного землеробства. Під час цього експерименту впроваджувався комплексний підхід до розвитку фермерства: збереження ґрунтів трактувалося досить широко й охопило планування розвитку територій, пасовищ і посівів; збереження води, методи обробки ґрунту, висадження дерев. Оскільки ця діяльність відповідала бізнес-потреbam фермерів і скотарів, цей проект заохочував інших фермерів до впровадження нових методів господарювання.

Ефективність і результативність безпосередньої роботи з малими місцевими фермерськими та скотарськими групами разом із досвідом Плану

сільськогосподарських угідь Поттера значно змінили державну політику. Вона відійшла від моделі консультацій на користь впровадження самокерованого групового навчання та дій у громаді. Концепція такої політики ґрунтувалася на розумінні того, що для широкомасштабної участі громади в цій діяльності необхідна її безпосередня причетність до проблеми охорони ґрунтів та зобов'язань досягти її вирішення, тобто особиста заінтересованість та участь. Також розпочали впроваджувати інтегрований підхід до розвитку освоєння та використання сільськогосподарських земель. Завдяки прагненню вирішити фундаментальні проблеми деградації земель побільшало фермерів і скотарів, які змінили парадигму мислення й підхід до розв'язання проблеми деградації ґрунтів в Австралії. Прийняття власних обґрунтованих рішень на основі досліджень, місцевих знань і навчання на місцях замість покладання лише на зовнішні поради зменшило ризики переходу на нову модель сільськогосподарського бізнесу [238].

Варто наголосити, що охорона біологічного різноманіття є одним з головних стратегічних напрямів екологічної політики Австралії, що обумовлено багатими природними ресурсами континенту й унікальною флорою та фауною. Від 7% до 10% усіх видів на Землі трапляються в Австралії, загалом це 566 398 видів. Спираючись на це, деякі дослідники навіть вказують на історичну відповідальність країни за збереження біорізноманіття на нашій планеті [240].

Однак після прибуття європейців наземні та прісноводні екосистеми почали швидко деградувати, а різні види флори й фауни – вимирати: щонайменше 23 види птахів, 4 види жаб і 27 видів ссавців уже зникли. Історична інтродукція тварин та бур'янів, широкомасштабне розчищення земель, осушення водно-болотних угідь, надмірна експлуатація рибних запасів і забруднення впливали на якість земель та прісноводних наземних систем і наприкінці ХХ ст. [241]. Почастішання екстремальних погодних явищ (посухи, пожежі, повені) створило додатковий тиск на земельні та природні ресурси країни.

В Австралії панівний підхід до збереження землі для біорізноманіття або інших природних цінностей історично зосереджується на придбанні й резервуванні державних земель. Національна система заповідників (НСЗ) залишається ключовим елементом національної природоохоронної політики. Коли країна ратифікувала Конвенцію про біологічне різноманіття 1992 р., вона зобов'язалася зарезервувати 17% своїх біорегіонів до 2020 р. На початок ХХІ ст. ця система включала понад 10 000 охоронюваних територій, що охоплюють 16,52% території Австралії [241].

В усіх штатах і територіях є законодавство, яке встановлює заповідники, що широко віддзеркалюють категорії охоронюваних територій Міжнародного союзу охорони природи. В тому числі ділянки дикої природи, якими керують для захисту її цінностей, національні парки для збереження та відпочинку, а також низку інших класифікацій, які включають стале використання природних ресурсів. Окрім того, багато місцевих органів влади в моделях планування або законодавчих актах мають положення, що підтримують ідентифікацію й захист земель високої природоохоронної цінності. НСЗ також включає корінні та приватні землі й 52 території, які охороняють корінні народи, – понад 26 мільйонів га, тобто понад третину всієї системи. Приватна земля захищається за допомогою договірних інструментів, таких як угоди про охорону територій, які діють безстроково. Як і в інших країнах, останніми роками земельні фонди стали головною силою збереження природи в Австралії. Наприклад, фонд Australian Wildlife Conservancy включає 23 заповідники, що охоплюють понад 3 млн га, а Bush Heritage Trust має понад 35 заповідників, що охоплюють майже 1 млн га [242]. Водночас Австралія ще має активувати зусилля для досягнення цілі 17% території, яка повинна перебувати під охороною.

Очевидно, що охорона біорізноманіття є головним незмінним пріоритетом екологічної політики Австралії з ХХ ст. Через його призму вирішується велика низка екологічних проблем. Прийнятий 1999 р. Закон про охорону навколишнього середовища та збереження біорізноманіття (EPBC)

сьогодні вважається ключовим актом в екологічному законодавстві країни, який окреслює правові рамки для розв'язання питань національного екологічного значення. Він замінив Закон про національні парки та збереження дикої природи. 1975 р., після того, як це законодавство було скасовано Законом про екологічну реформу (наслідкові положення) 1999 р. за виконання Закону про ЕРВС відповідає Міністерство сільського господарства, водних ресурсів та навколишнього середовища (DAWE).

Закон про ЕРВС встановлює оцінки впливу Австралії на довкілля стосовно пропозицій країни або діяльності, яка може значно впливати на один із дев'яти перелічених аспектів національного екологічного значення, а саме: місця всесвітньої спадщини, місця національної спадщини, водно-болотні угіддя міжнародного значення, види та екосистеми, що перебувають під загрозою зникнення, мандрівні види, морські райони, морський парк Великого Бар'єрного рифу, уранові шахти й водні ресурси в контексті видобування газу з вугільних пластів (так званий «тригер води») і розробка вугільних родовищ. Закон також передбачає п'ятирічну звітність про стан довкілля, на основі якої оцінюються прогрес екологічної політики та динаміка збільшення антропогенного і техногенного тиску на континент. Для зменшення збігів та спрощення затвердження рішень передбачаються переговори про двосторонні угоди зі штатами й територіями. Проте впровадження закону протягом двох десятиліть продемонструвало низку його «вузьких місць», тож в австралійському суспільстві тривають дебати щодо покращення пов'язаних з ним регулювань природоохоронної діяльності [243].

Законопроект про екологічну реформу (подальші положення), що супроводжував закон ЕРВС і набрав чинності 10 грудня 1998 р., дозволив впроваджувати національні заходи стосовно певної діяльності в довкіллі. Фактично, на його основі реформували значну частину екологічного законодавства. Він також мав на меті забезпечити економію коштів на перехідні заходи й скасував чотири попередні акти: Закон про захист навколишнього

середовища (вплив пропозицій) 1974 р.; Закон про охорону видів, які зникають 1992 р.; Закон про збереження об'єктів всесвітньої спадщини 1983 р.; Закон про захист китів 1980 р., та вніс відповідні зміни до іншого законодавства й різноманітних адміністративних заходів, необхідних для нової схеми, запровадженої Законом ЕРВС [244].

Потреба в такій законодавчій реформі була зумовлена низкою факторів. Хоча більша частина чинного на той час екологічного законодавства була сучасною й добре розробленою, існували застарілі нормативні акти, позбавлені інноваційних уявлень про охорону навколишнього середовища, а також ті, що містили прогалини, невідповідності й збіги. Розробка багатьох попередніх законодавчих актів була поетапною та фрагментарною, вони не мали цілісної концептуальної основи. Як наслідок, переважна частина старого законодавства більше не віддзеркалювала принципи та концепції найкращої практики. Законодавча діяльність не встигала вчасно адаптуватися до тенденцій і змін екологічної політики, що відбувалися на національному й міжнародному рівнях. Як уже зазначалося, деякі з найзначущіших екологічних законів Австралії було прийнято в 1970-х рр., однак вони не змінювалися суттєво протягом останніх двох десятиліть ХХ ст. Більшість законодавчих актів стосувалася тільки питань «першого покоління» (загальні), й не демонструвала цілісного підходу до збереження біорізноманіття. Відповідно старе законодавство містило мало посилянь на екологічні питання «другого покоління» (мається на увазі транскордонне забруднення) та не включало принципів сталого розвитку, збереження біорізноманіття й доступу до генетичних ресурсів. Переважно принципи сталого розвитку або не визнавались, або не впроваджувались як слід і не могли забезпечити інтеграцію екологічних, економічних та соціальних цілей у розвиток.

Ще в прийнятій 1983 р. Національній стратегії охорони природи Австралії було визнано необхідність реформувати екологічне законодавство та гармонізувати законодавство про збереження ресурсів і охорону довкілля.

Міністр навколишнього середовища, сенатор Роберт Хілл, 1998 р. у промові до другого читання законопроекту про захист навколишнього середовища та збереження біорізноманіття заявив, що «реформа необхідна, оскільки набір чинних законів не забезпечує високих екологічних стандартів у сферах відповідальності держави. Не менш важливо, що чинне законодавство не дає громаді впевненості щодо ролі федерального уряду, а також не забезпечує ефективного та своєчасної оцінки та затвердження рішень» [245].

Таким чином, екологічна політика Австралії останньої третини ХХ ст. була амбівалентна. З одного боку, спостерігалися значні кількісні здобутки: національний уряд ухвалив понад 40 основних актів екологічного законодавства, а ще понад 100 правових актів опосередковано впливають на її впровадження, було проведено законодавчу реформу та сформовано механізм екологічного управління, прийнято низку стратегічних документів, у суспільстві зросли екологічна свідомість і тиск на політичні еліти в прийнятті рішень. З іншого боку, до початку 1990-х рр. екологічний напрям не займав важливого місця у внутрішній політиці й більшало управлінських і законодавчих проблем. Політизація екологічної проблематики на початку 1990-х рр. пожвавила діяльність у цій царині, однак викликала критику представників громадськості, які звинувачували уряд у кон'юнктурності низки заходів. З огляду на те, що структура управління, яка впливає з конституційних, законодавчих та фінансових домовленостей на федеральному рівні й рівні штатів і територій є складною й часто або повторюваною або погано скоординованою, наприкінці ХХ ст. в австралійському суспільстві посилювалася критика урядових дій і звинувачення в тому, що надмірна «зелена стрічка» без потреби перешкоджає розвитку ресурсів та інших економічно важливих розробок, що загострило конфлікт між економічними й екологічними імперативами. Тому на кінець ХХ ст. в Австралії не лише сформувалась основа для розвитку екологічної політики в ХХІ ст., а й визначилися її головні проблеми та виклики.

4.9. РОЛЬ ПРОФСПЛОК В АВСТРАЛІЇ НА ПОЧАТКУ РОЗГОРТАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (1980–2000 рр.)

Профспілковий рух в Австралії – явище унікальне, бо він зароджувався як спроба ув'язнених та каторжних робітників, тобто фактично – як спроба осіб, засуджених за тяжкі злочини, захистити той мінімум прав, який у них залишався. Виснажливі умови праці стали причиною для консолідації суспільства, в принципі не спроможного на це – злочинців, осіб маргінальних і з високим рівнем девіантної поведінки. Але вони, розпочавши боротьбу в форматі страйків, тобто радикально, домоглися, щоб умови їхньої праці були покращені.

Здобувши перші перемоги та забезпечивши необхідний рівень умов праці, ув'язнені почали залучати до своїх виступів і рухів цивільне населення, робітників портів та інших представників фізичної праці. Так створювалися перші трудові спілки, становлення яких відбулося знову ж таки через страйки, збройні виступи й тривалу боротьбу за розширення трудових прав уже на початку XIX ст. Унікальність такого явища полягає в тому, що його започаткували фактично особи, що повсюдно у світі вважаються неспроможними та позбавленими можливості впливати на будь-які суспільно-політичні процеси. Вони виявилися драйвером профспілкового руху, котрий на етапі зародження ще не мав таких ознак.

Основна цінність досвіду профспілкового руху в Австралії полягає в тому, що саме через відсутність будь-яких спілок, профспілок, об'єднань працівників розгорнувся найпотужніший рух за захист трудових прав. У цьому й полягає основана особливість профспілкових організацій Австралії – вони є продуктом руху за права, а не рушійними силами такого руху. Цей рух, який дав змогу саме Австралії швидше за всі інші країни домогтися моделі організації трудового процесу, яка стала відома як 8/8/8 (8 годин для праці, 8 – для активного відпочинку та вільного часу, 8 – для сну). Ще одна цінність

профспілкового руху і особливість, яка не має аналогів у світі, полягає в тому, що саме профспілковий рух, профспілкові організації сформували політичну карту Австралії. Лейбористська партія, котру створили профспілки, стала провідною політичною силою Австралії, проголосивши своєю політичною платформою дотримання балансу між інтересами працівників та роботодавців як основних учасників економічних відносин. Саме в цьому і криється той ефект, який профспілки справляють на публічно-політичну сферу Австралійської Співдружності.

Як зазначає Дж. Патмор, розвиток юніоністського (робітничого) руху в Австралії на момент глобальних економічних трансформацій, досяг такого рівня самоорганізації й політичної свідомості, що саме Австралійська рада профспілок (ACTU) та Лейбористська партія Австралії стали провайдерами економічних змін постіндустріального тренду [246]. Це свідчить про те, що постіндустріальний концепт розвитку суспільства в Австралії вплинув на практику державного управління в результаті чутливого реагування на стан соціально-економічних зв'язків і ланцюгів постачання, які запанували в глобальній економіці у зв'язку зі становленням постіндустріального суспільства.

Розвиток профспілкового руху Австралії на зламі двох концептів – індустріального та постіндустріального – ознаменувався ще одним важливим тригером, який ми не можемо ігнорувати, враховуючи його значущість для подальшого становлення економіки Австралії. Йдеться про посилення ролі жіночої освіти й прав жінок. Річ у тім, що після проведення 1975 р. Міжнародного року жінок ООН суттєво змінилася гендерна політика. Саме жінки були основою робітничого руху в період Другої світової війни та після неї, тому розширення гендерних прав активізувало інтелектуальний, людський і соціальний капітал, що є підґрунтям інноваційного розвитку суспільства [247]. Інноваційна складова є основою постіндустріального суспільства, тому

розширення можливостей для впровадження інноваційних рішень у промисловості стає запорукою зростання економічного потенціалу держави.

Розвиток постіндустріального суспільства тісно пов'язаний з інтенсивністю промислового виробництва, інноваційного прогресу й удосконаленням науково-дослідної діяльності суб'єктів господарювання. Все це можливе лише за умови безперервного функціонування економіки країни. Але робітничий рух в Австралії саме під час трансформації концепту постіндустріального суспільства ознаменувався інтенсивними та масовими страйками майже по всій країні. Частково, саме завдяки страйкам керівництво країни запровадило інноваційні підходи в промисловості та суттєво скоротило використання робочої сили, віддаючи перевагу механізації та роботизації виробництва.

Так П. Міллер та К. Малві вказують на такі особливості руху непокори в робітничому середовищі Австралії:

по-перше, система примусового арбітражу в Австралії звільняє профспілки від відповідальності за результати страйку й збитки, яких роботодавці зазнали внаслідок простою;

по-друге, австралійська система трудових відносин обмежує страйкову діяльність через штрафні положення, бо роботодавці мають право застосовувати штрафувати працівників за участь у страйках;

по-третє, більшість страйків в Австралії пов'язані з правами та протестами, а не з заробітною платою, на якій переважно зосереджені робітничі рухи у Світі [248].

Таким чином, враховуючи особливості предмету страйків в Австралії в 1970–1980-х рр. – умови праці та права працівників – можемо констатувати, що саме протестний рух, який організували профспілки, став одним із каталізаторів запровадження на підприємствах таких умов праці, які відповідали суспільному

запиту. Це було можливо виключно за рахунок підвищення питомої ваги інноваційного промислового виробництва.

Як зазначають К. Макінтрі та Дж. Уільямс, профспілки в Австралії мають багато рис, характерних для їхніх аналогів за кордоном. Але на тлі загальної схожості між економічними ефектами австралійських профспілок і профспілок в інших країнах виникає багато відмінностей. Загалом профспілки не впливають на продуктивність праці в Австралії, і цей фактор ми пояснюємо меншим впливом на заробітну плату та зв'язком із обмежувальною практикою праці (запровадження 38-годинного робочого тижня). Вони також не впливають на норми прибутковості роботодавців [249]. Це, в свою чергу, означає, що профспілки в Австралії не впливають на збільшення витрат роботодавців, що дає останнім можливість спрямовувати більше коштів на інвестиційні технології та реінвестувати в оновлення основних фондів підприємств.

Цікаво й те, що австралійські профспілки намагаються здобути певний вплив у відносинах з органами державної влади та використовувати монопольну владу, щоб отримати для своїх членів матеріальні та нематеріальні переваги, залежні від трудових та інституційних обмежень державної економічної політики.

Т. Брамбл з цього приводу звертає увагу на те, що розвиток постіндустріального суспільства неможливий без відносин трипартизму, в яких профспілки повинні стати каталізатором соціально-економічного потенціалу [250]. Таким чином, розвиток моделі трипартизму є ще однією важливою особливістю профспілкового руху в Австралії, який сприяв становленню постіндустріального концепту в промисловому секторі держави.

Поняття постіндустріального суспільства стосується переважно змін у соціальній структурі, способу, в який перетворюється економіка й перероблюється система зайнятості, а також нових співвідношень між теорією та емпірією, особливо між наукою й технологією. Один з аспектів постіндустріального суспільства полягає в дедалі більшій бюрократизації науки

й наростанні спеціалізації інтелектуальної праці в найдрібніших виробничих операціях.

Б. Франкел визначає постіндустріальне суспільство як «суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя, в якому клас технічних спеціалістів став основною професійною групою і, що найважливіше, в якому впровадження нововведень все більше залежить від досягнення теоретичних знань. Постіндустріальне суспільство передбачає виникнення інтелектуального класу, представники якого на політичному рівні виступають як консультанти, експерти або технократи» [251]. За таких умов профспілковий рух повинен спрямовуватися передусім на зміну кваліфікації працівників, перепрофілювання та перепідготовку кадрів.

Цікаво, що в Австралії подібні програми – перекваліфікації працівників, стимулювання їх до здобуття нових знань і навичок – набули широкого розвитку ще в 1970–1980 рр. Імпульсом для їх впровадження стала політика обмеження функціонування видаткових підприємств вугільної галузі Великої Британії. Тобто АСТУ не просто реалізує програми соціального та трудового захисту працівників, вона ще й здатна прогнозувати потреби в робочій силі. Така особливість розвитку профспілок в Австралії не має аналогів у жодній іншій країні світу. Фактично, самі профспілкові об'єднання зацікавлені в постійній стабільній і диверсифікованій зайнятості, що стимулює економічний розвиток держави.

Ті програми, які запроваджує АСТУ, повністю відповідають центральним детермінантам постіндустріального суспільства. Йдеться про панування науки, наукових знань. Проголошується її автономність, а її розвиток розглядається як передумова нової організації та структури суспільного виробництва. Основними елементами цієї структури покликані стати університети, наукові інститути, науково-дослідні організації. Так, якщо для індустріального

суспільства є характерною боротьба між капіталістом (власником засобів виробництва) й робітником на підприємстві, то в постіндустріальному суспільстві конфлікт проявляється у зіткненні між фахівцем і робітником в організаціях та в суспільстві.

Зв'язок постіндустріалізації з трансформацією держави слід розглядати за двома складовими. По-перше, державні інституції стають активним суб'єктом розбудови в тій чи іншій країні постіндустріального суспільства та економіки знань, з чим пов'язується необхідність впроваджувати нові форми інноваційної й технологічної політики. По-друге, сучасні постіндустріальні тенденції викликають зміну доступних державі інструментів впливу на суспільно-економічні процеси [252]. Під впливом науково-технічного прогресу ускладнюється зміст праці: він стає все більш індустріальним, технічно озброєним. Це істотно змінює функції учасників виробничого процесу. Скорочується частка виконавчих і збільшується частка управлінських функцій, а також функцій наукового обслуговування. Змінюється праця у напрямі її інтелектуалізації та посилення креативної складової, зміщуються акценти у визначенні ролі працівника як усе значущішої одиниці на виробництві. Широке використання нових технологій на основі комп'ютеризації потребує нового підходу до організації праці, переходу до гнучких форм організації як праці, так і управління, підвищену необхідність у професійній підготовці працівника [253].

Особливістю науково-технічного прогресу, що визначає перехід на постіндустріальну стадію, є кардинальна зміна ролі людини у виробництві, впливу людського потенціалу на динаміку економічного розвитку. Розробка, створення та освоєння нової техніки, технології й технологічних систем пред'являють підвищені вимоги до знань, професійної підготовки, загальної культури працівників. Широка автоматизація виробництва, виникнення принципово нових способів впливу на предмет праці значно активізують зміни місця і ролі людини у виробництві. Ці зміни не тільки зачіпають зміст праці, а й

характеризують специфічний «людський» зріз інтенсифікації виробництва [254]. Всі описані процеси потребують відповідного підходу профспілкових організацій і до захисту прав працівників, і до організації всього профспілкового руху.

В Австралії профспілкові організації, в силу високого рівня їх консолідації, спромоглися виробити спільну політику в організації трудових та економічних відносин за участі працівників після того, як у глобальному вимірі було запроваджено концепт постіндустріального розвитку. Тут необхідно зауважити, що політична складова профспілкового руху – Лейбористська партія Австралії – в кінці 1970-х рр., коли не перебувала при владі, спрямувала основний вектор суспільно-політичної активності на трансформацію політичного вчення і власних підходів до управління соціально-економічними процесами.

Такий період консолідації та вдала «підготовка» до умов нового постіндустріального концепту організації суспільства дали Лейбористській партії змогу перебувати при владі протягом 1983–1996 рр. В свою чергу, АСТУ дала той необхідний поштовх, який підготував робочий клас і власників засобів виробництва до тих змін, про які вони ще не знали, але які виявлялися цілком логічними з урахуванням еволюції суспільно-політичних процесів.

Отже, можемо виокремити такі напрями й аспекти впливу профспілкового руху Австралії на формування політики постіндустріалізму.

По-перше, профспілки на початку 1970-х рр. активно запроваджували перепідготовку робітників, стимулюючи останніх набувати нових знань та навичок, підвищували загальний рівень освіти населення. Насправді, на думку В. Сміта, така політика профспілок стала результатом певної домовленості між спілками роботодавців і профспілками, мета якої – мінімізувати протестний рух у деяких штатах Австралії. Цікаво, що саме протестний рух і стимулював запровадження трипартизму на зламі переходу суспільства від індустріального

до постіндустріального. І в цьому знову-таки провідну роль відігравали профспілкові організації.

По-друге, активізація страйків, як реакція Лейбористської партії Австралії на втрату владних позицій, мала на меті передусім не збільшення оплати праці, що було цілком досяжним і здійсненим для роботодавців. АСТУ ставила за мету страйків зміни умови праці, розширення кола інноваційно орієнтованих видів праці, запровадження наукового підходу та НДДКР у діяльності роботодавців. На 1970-ті рр. такі вимоги здавалися нездійсненними, що давало лейбористам можливість маніпулювати суспільною свідомістю та ставити умови для пошуку консенсусу спілкам роботодавців. Фактично, такий діалог «з позиції сили» перетворював недосяжні умови – інноваційно орієнтоване виробництво – в імператив модернізації економіки держави. Коли відбувся перехід до постіндустріального суспільства, економіка Австралії була до цього готова, а рівень її інноваційного розвитку задовольняв потреби ринку.

По-третє, профспілковий рух до початку 1980-х рр. сприяв формуванню нової політики відносин між органами державної влади, АСТУ та спілками роботодавців. Така модель – трипартизм – була сама по собі новацією в суспільно-політичному житті. Її основна цінність проявлялась у тому, що держава активно залучалася до задоволення потреб як робітників, так і роботодавців. Зокрема саме за рахунок участі державних інституцій запроваджувались інноваційні технології, позаяк Уряд брав на себе зобов'язання збалансувати інтереси всіх учасників трипартизму. Так, профспілки ініціювали участь органів державної влади в оновленні виробничих потужностей підприємств, хоча насправді намагалися досягнути інтересів робітників – покращити умови праці, зробити її наукоємнішою, інноваційною, зменшити залежність економіки від низькооплачуваних чорнових професій. Держава, в свою чергу, намагалась отримати підтримку профспілкових організацій, інвестуючи або в інший спосіб стимулюючи розвиток інноваційно орієнтованих типів виробництва. В свою ж чергу, роботодавці отримували певну

користь від таких дій держави, хоч і стикалися з постійним зростанням рівня оплати праці внаслідок ускладнення робіт і підвищення рівня кваліфікації трудових ресурсів.

Таким чином, профспілковий рух Австралії фактично підготував країну до постіндустріальної економіки, створивши для цього необхідні передумови: розширення наукоємного виробництва, збільшення рівня витрат на НДДКР, запровадження інноваційних технологій і підвищення рівня кваліфікації робітників. АСТУ у тісній взаємодії з Лейбористською партією Австралії створювали такі умови для реалізації моделі трипартизму, за яких роботодавці хоча й отримували достатні беніфіції, однак перебували в становищі, коли фактично буди змушені запроваджувати технологічні зміни у виробничій діяльності.

Все це посприяло приходу Лейбористської партії Австралії до влади, а в АСТУ посилилися позиції в суспільно-політичних відносинах. Цікаво, що саме АСТУ в подальшому стала потужним базисом для владної партії, оскільки продемонструвала здатність передбачати та моделювати розвиток соціально-економічних процесів, а ті здобутки, які отримували працівники під захистом профспілкового руху, підвищували професійний рівень та рівень їх соціального забезпечення й добробуту.

З 1983 р. в Австралії Уряд було сформовано за домінування Лейбористської партії. Його очолив Боб Хоук і, хоча він двічі поспіль приводив свою партію до перемоги на парламентських виборах, після епохи 1980-х рр. його політика вже була непопулярна. Сутність її полягала в суттєвому скороченні державних соціальних витрат, приватизації та відмові від субсидіювання збиткових галузей промисловості. Хоча Лейбористська партія спиралася на підтримку профспілкового руху та АСТУ, її соціальна та трудова політика не виправдала очікувань ні профспілок, ані самих робітників.

Перехід до постіндустріального суспільства за керування демократичної партії в попередньому Уряді Австралії створив певні соціально-економічні

розриви й дисбаланс у розвитку економіки, бо програмі Демократичної партії була невідома доктрина ліберальної економіки в умовах постіндустріального суспільства. Здавалося, що нова економічна формація дала лейбористам можливість реалізувати власну соціально-орієнтовану політику, однак насправді профспілковий рух за їх правління пережив новий і зовсім неочікуваний етап розвитку.

Як відзначає Д. Харві, у 1980–1990-х рр. неолібералісти почали виступати за максимальну раціоналізацію державного соціально-економічного регулювання, почалося своєрідне згортання соціалізації лібералізму, що проявлялось у неприйнятті соціал-демократичних тенденцій. Неоліберали стали в опозицію до консерваторів, які прагнули жорстко розмежувати державу та ринок [255]. На думку adeptів неолібералізму, прагматизм соціальної політики має полягати в оптимізації стратегій відновлення «людського капіталу», тобто, ресурси насамперед слід спрямовувати на перепідготовку робочої сили, а не на допомогу безробітним. Неоліберали впровадили нове поняття «індустріальна політика», під якою малися на увазі «державне заохочення малого бізнесу, допомога технологічній перебудові традиційних галузей, податкові пільги для галузей, які є конкурентноздатними на світовому ринку» [256, с. 443]. В економічній експлікації терміна під неолібералізмом мається на увазі економічна політика, спрямована на лібералізацію ринку, підвищення вимог і стандартів соціальної відповідальності роботодавців, запровадження нових конкурентних умов праці й вимог до робочого місця [257]. Однак політика Лейбористської партії за Боба Хоука в 1980-х рр. пішла дещо іншим шляхом економічного розвитку, поєднавши неолібералізм і тетчеризм (суттєве скорочення державних видатків та створення передумов для розвитку нових галузей економіки).

Для профспілкового руху Австралії 1980-ті рр. не були монолітними, тому що їх початок ознаменувався затуханням страйкового руху, який активно

використовували лейбористи для власних політичних цілей. Хоча ці страйки і досягли основних цілей:

- 1980 р. з'явилося одне з найпрогресивніших профспілкових об'єднань Австралії – професійна спілка лікарів та медсестер або «Здоровий союз», який включив одночасно висококваліфікованих працівників галузі (лікарів) та сестринський персонал, що має низьку робітничу кваліфікацію. Особливість цієї профспілки полягала в тому, що підвищення кваліфікації та навчання медсестер на лікарів відбувалося частково за її кошти;

- 1981 р. відбулася й перша галузева трансформація профспілкової організації. Так, профспілка лікарів (HSUA) перетворилася на галузеву профспілку всіх без винятку працівників медичної сфери, куди входять навіть працівники швидкої допомоги та коронари. Відбулася галузева інтеграція профспілкового руху, чого не було ніде в світі. Австралія показала приклад, який випередив профспілковий рух на більше, ніж 10 років;

- 1982 р. відбулося перше масштабне скорочення в післявоєнний період. Так, Уряд скоротив понад 10 тис. працівників ливарної та металургійної промисловості. Скорочення трапляються на тлі колосального падіння експорту сталі результатом глобальної паливної та економічної кризи середини – кінця 1970-х рр.

Власне, таке скорочення й стало найбільшим каталізатором у зміні політичного керівництва країни, і, хоча страйки не відбувалися, робітники висловили свою волю в інший спосіб – надали перевагу Лейбористській партії на наступних чергових виборах до Парламенту.

Після того, як було сформовано уряд, Боб Хоук та АСТУ за участі Міністерства фінансів та Міністерства соціальної політики зробили наступний крок до посилення моделі трипартизму в країні й уклали фундаментальну угоду, в якій і Уряд, і всі без винятку профспілки, об'єднані в АСТУ, зобов'язалися співпрацювати заради національного блага.

Зокрема, профспілки погодилися допомогти подолати інфляційну кризу, не наполягаючи на певному підвищенні заробітної плати. Натомість Уряд проголосив збільшення «соціальної зарплати» (різниця між мінімальним рівнем оплати праці та прожитковим мінімумом на родину), що означало суттєві реформи й удосконалення системи охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення. Було створено нову мережу соціального захисту, в основі якої лежить універсальна система охорони здоров'я, Medicare. Без профспілкового руху не існувало б цієї фундаментальної реформи, яка поліпшила життя багатьох.

Слід зауважити, що прихід лейбористів до влади став можливим через ще одне непопулярне рішення Уряду демократів, прийняте 1981 р., – скасовану індексацію заробітної плати. Боб Хоук це рішення не скасував, але 1983 р. після укладення згаданої угоди відкрилася нова ера трудових відносин та економічного управління: запроваджено коригування вартості життя; впроваджено централізовану систему фіксації заробітної плати; заробітну плату державних службовців та осіб, які фінансуються з державного бюджету, регулює АСТУ внаслідок розширення після злиття з Радою організації державних службовців Австралії. Фактично, держава дійшла згоди з представниками профспілкового руху про скорочення видатків з державного бюджету на заробітну плату державних службовців.

Б. Боуден з цього приводу наводить доволі цікаву тезу про те, що угода призвела до скорочення чисельності державних службовців та прискорила запровадження механізмів делегування й децентралізації, що означало збільшення кількості чиновників місцевого рівня, котрі виконували частину повноважень держави [258, р. 65–72]. Тобто профспілковий рух став драйвером ще одного важливого процесу – формування нового концепту державного управління в федеративній Австралії, коли за рахунок скорочення державних загальнофедеральних видатків стимулюється регіональний розвиток.

Подібний процес проявляється передусім у розширенні повноважень місцевої влади в регулюванні трудових відносин і підвищенні уваги до проблем соціально-економічного розвитку та соціального захисту населення. Але часто подібне розширення призводить до зловживання владою та політичної боротьби між федеральним центром і урядами штатів у регулюванні окремих напрямків, зокрема профспілкової діяльності.

1985 р. це призвело до надзвичайної суперечки в енергетичній галузі Квінсленда, де парламент штату ухвалив антипрофспілковий закон про скорочення повноважень профспілкових органів, заборону страйків та обмеження низки соціальних стандартів.

Реакція Конгресу АСТУ була такою:

по-перше, АСТУ розширюється та включає до свого складу державні громадські профспілки;

по-друге, АСТУ розробляє законопроект про відпустки у зв'язку з усиновленням і доглядом за дитиною, який повністю приймає федеральний Парламент.

У такий спосіб вдалося досягти певного консенсусу у відносинах профспілкового руху та федеральних органів влади, однак у штатах Австралії тривало загострення трудових конфліктів.

Так, уже в штаті Вікторія 1986 р. найтриваліший страйк за всю свою історію розпочала профспілка медичних працівників через провал неодноразових переговорів із міністром охорони здоров'я Д. Вайтом щодо реалізації рішення про структуру кар'єрних відносин у медичних закладах штату. В багатьох закладах медичний персонал не виходив на роботу, а біля лікарень по всій Вікторії було встановлено пікети, намети й фургони. На роботі лишився тільки старший медичний персонал, що суттєво ускладнювало роботу лікарень і догляд за хворими. Через це, в свою чергу, зросло невдоволення мешканців політикою Уряду штату.

Натомість Уряд штату Вікторії погрожував залучити поліцію, а Комісія з промислових відносин погрожувала розглядати спірні питання без присутності представників профспілки медичних працівників та колишньої профспілки медсестер. Після того, як подальші переговори провалилися, секретар Королівської австралійської федерації медсестер (Вікторіанський відділ) І. Болгер оголосила про ескалацію страйку, і медсестри в низці відділень невідкладної допомоги приєдналися до колег на пікеті. Нарешті в грудні, через 50 днів, медсестри повернулися на роботу. Цю справу розглядала в 1986–1987 рр. Державна комісія з промислових відносин, і в січні 1987 р. вона винесла рішення, надавши медсестрам і акушеркам значне підвищення заробітної плати, суттєве покращення умов праці та запровадивши планування й управління кар'єрою [259].

Лейбористський Уряд Австралії, скориставшись подібними трудовими спорами, спромігся запровадити загальну систему пенсійних виплат, що стало ще одним компромісом у відносинах між профспілковим рухом і центральним Урядом.

Фактично, таке рішення Уряду стало одним із послідовних етапів реалізації Угоди ACTU/ALP між Лейбористською партією та профспілковими організаціями. Запровадження пенсійних виплат було покликане зменшити безробіття й інфляцію, а також суттєво скоротити кількість трудових спорів та забезпечити підхід до розробки політики, яка влаштовує більшість австралійців як на економічному, так і на соціальному рівні.

Рішення у справі про запровадження єдиних пенсійних виплат та національного рівня заробітної плати, а також про створення системи соціальних виплат за вислугу років призвели до формування нового соціального прошарку в суспільстві. «Заможні пенсіонери», як їх називає К. Алпорт [260], – це той прошарок суспільства, котрий отримав соціальні гарантії внаслідок вислуги певної кількості років перед державою. Вихід на пенсію та пенсійне забезпечення дали змогу суттєво стимулювати внутрішній

ринок, адже така верства залишалась у країні, а її купівельна спроможність давала можливість збільшити національне виробництво.

Крім того, запровадження таких пенсійних виплат замість збільшення рівня заробітної плати, давало би працівникам можливість самостійно накопичувати пенсійне забезпечення, допомогло скоротити короткотермінові витрати роботодавців на утримання робочої сили. Так, з 1987 р. в Австралії запроваджено інтегральний підхід до визначення розміру пенсійних виплат.

Новий етап розвитку профспілкового руху відбувався 1987 р., коли реалізували гендерну політику та до складу виконавчого органу АСТУ Конгрес АСТУ обрав п'ятьох жінок. Це стало найбільшим гендерним представництвом у керівних органах профспілок, що суттєво підвищило можливості для захисту й розширення трудових прав жінок в Австралії.

Окрім того, 1987 р. Лейбористський Уряд запровадив двоступеневу систему оплати праці, а профспілковий рух почав активну реструктуризацію промисловості та системи трудових нагород. У цьому контексті М. Кросбі зазначає, що протягом другої половини 1980-х рр. виконавчий комітет АСТУ проводив деякі таємні дебати про структури органів профспілок, профспілкові вибори, виплати, правила вирішення трудових спорів, правила страйків та інший конкурентний тиск на роботодавців і владу [261]. Усі ці питання, які роздали профспілкові діячі, навряд чи створювали приємну картину для суспільства в цілому, проте заклали передумови для внутрішньопрофспілкового протистояння, коли представники регіональних органів АСТУ, не розуміючи політику керівних органів АСТУ, вважали, що відбувається певна змова з роботодавцями.

Насправді ж 1988 р. сталась абсолютно революційна подія – було ухвалено новий Закон про промислові відносини 1988 р., яким фактично запровадили так звану промислову демократію. Основна цінність цього закону, який змінив закон 1904 р. про примирення й арбітраж, полягає в наступному:

- запроваджується трудовий арбітраж або інстанції з розгляду трудових спорів, рішення яких обов'язкові для застосування, як рішення звичайних судових органів;

- роботодавці та представники профспілок мають однакове представництво в таких інстанціях. Держава не бере участі в розв'язанні трудових спорів, однак на рівні судової системи штатів і федеральних судів є гарантом дотримання балансу інтересів сторін трудових спорів;

- страйки визнаються крайнім заходом захисту трудових прав працівників;

- запроваджується кримінальна відповідальність роботодавців за недотримання умов праці та вплив на зменшення обсягу оплати праці працівників.

Прийняття такого законодавчого акта, на думку Дж. Діббса, є одним із визначальних кроків до нової системи відносин трипартизму, в яких держава є лише гарантом дотримання прав, а не арбітром, змушеним ставати на той чи інший бік [262].

1989 р. відбулася подія, котра ознаменувала початок реформування системи професійної освіти в Австралії. АСТУ подала на розгляд Уряду низку пропозицій щодо зміни підходів до організації навчання, а також системи стажування та підвищення кваліфікації. Такий підхід засвідчив високий рівень інтеграції політичного керівництва країни з профспілковим рухом у регулюванні трудових відносин, і, як продемонструє економічне зростання Австралії, саме такий підхід виявився найбільш вдалим для врегулювання трудових відносин в інших країнах.

Таким чином, розвиток профспілкового руху в 1980-х рр. багато значив для становлення економічного потенціалу Австралії, що й дало цій країні можливість увійти до G-20 наприкінці 1990-х рр., а також зайняти лідерські позиції в Океанії та Південно-Східній Азії, суттєво випереджаючи всіх азійських тигрів, тобто економіки, що розвинулись у той період.

Значення розвитку профспілкового руху 1980-х рр. полягає в такому:

по-перше, відбулася ще більша консолідація профспілкових організацій, що розширило можливості професійних спілок. Відбулась їх галузева інтеграція, тобто постали профспілки не окремих професій, а цілих секторів та галузей економіки, зокрема в медичній сфері;

по-друге, профспілки стали драйверами багатьох соціально-економічних проектів, зокрема за їх сприяння з'явилася система медичного страхування Medicare. Їх вплив на такі організації проявлявся через прямий контакт із роботодавцями стосовно розміру й порядку відрахувань на потреби таких програм і розмірів страхових сум та платежів. Окрім того, саме профспілкове керівництво виступало стороною переговорів від імені працівників;

по-третє, запроваджено абсолютно нову систему врегулювання трудових спорів за участю представників спілки роботодавців та профспілок, у якій держава відіграє роль виключно стороннього спостерігача, арбітра та в деяких випадках – гаранта за рахунок вирішення спорів у судових інстанціях штатів або федеральних судах, якщо комісії з трудових спорів не змогли коректно розв'язати трудовий конфлікт;

по-четверте, профспілковий рух суттєво впливає на два ключових процеси розвитку трудових відносин: управління та планування кар'єри, а також – систему пенсійного забезпечення. Так, розвиток кар'єри означає постійне підвищення кваліфікації персоналу, який виконує низькооплачувану роботу: різнороби, медсестри, персонал з обслуговування тощо. Все це збільшує рівень використання людського й інтелектуального капіталу трудових ресурсів, що в свою чергу сприяє економічному стимулюванню та зростанню країни;

по-п'яте, запроваджена система соціального забезпечення пов'язана з доглядом за дітьми, усиновленням чи декретними відпустками, що також стає новелою в системі регулювання трудових відносин у глобальному вимірі та запроваджується в інших країнах.

Розвиток профспілкового руху в Австралії у період становлення неоліберальної ідеології демонструє повний тандем в існуванні Лейбористської партії, яка сформувала Уряд, та союзу профспілок, який у цей час розширився за рахунок профспілок державних службовців. Така кооперація сприяла водночас і прискоренню економічного зростання Австралії, і зменшенню інтенсивності протестних рухів.

4.10. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В АВСТРАЛІЇ: ІСТОРИКО-РЕТРОСПЕКТИВНИЙ І РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Сучасна система політико-дипломатичних та інституціональних координат міждержавних відносин вибудовується в умовах поліцентричного (багатополюсного) світу XXI ст. [263, с. 26-29]. Важливе місце в цій диспозиції займає Австралія – одна з провідних держав світу і регіону. Динамічний розвиток держав Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) веде до їх все більш активного позиціонування себе на світовій арені. Ці інституціональні, регіональні та політико-дипломатичні процеси базуються, перш за все, на розширенні використання інструментарію «м'якої сили» («soft power») у зовнішній політиці та ефективній діаспоральній політиці держав Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Наразі поглибленому вивченню підходів і позицій Австралії щодо діаспоральної політики та інструментарію публічної дипломатії, що є особливо актуальним. З цього приводу можна назвати лише обмежену кількість українських і зарубіжних наукових розвідок, що присвячені окремим аспектам політико-дипломатичної діяльності Австралії, зокрема діаспоральної політики. Серед них дослідження таких авторів, як А. Атаманенко, М. Бабута, І. Бойко, Б. Гончар, Н. Городня, В. Євтух, О. Зернецька, А. Зубик, М. Кулінич, С. Лазебник, О. Машевський, А. Мирончук, О. Олійник, А. Попок, С. Пронь,

В. Трощинський, В. Ціватий, Н. Шевченко, К. Данкомб, Д. Дональд, Ю. Джеймста ін. [264, 265].

Зростання потенціалу азійських гравців у сфері публічної та культурної дипломатії у 2019-2020-х рр. було відзначено у щорічній доповіді The Soft Power 30 [266], яка подається консалтинговою компанією Portland і віддзеркалює ключові тенденції у сфері використання «м'якої сили». У цій доповіді, зокрема, зазначається, що вперше за весь час підготовки подібних доповідей було виокремлено додатковий розділ із рейтингування «м'якої сили» азійських держав – Asia Soft Power 10 – у зв'язку зі зростаючою важливістю цього регіону для глобальної геополітики та трансформації сучасної системи міжнародних відносин. Цей зовнішньополітичний і політико-дипломатичний потенціал набув свого інституціонального розвитку і в Австралії, у контексті співпраці з лідерами азійської десятки «м'якої сили» у 2019-2021-х рр.

Австралія володіє і використовує в дипломатичній практиці один із найбільш повних і привабливих наборів інструментів «м'якої сили», а також – ефективну діаспоральну політику серед інших держав АТР. Азійсько-Тихоокеанський регіон – це політичний та економічний термін, що позначає країни, розташовані по периметру Тихого океану й численні острівні держави в самому океані. Найбільшими містами регіону є Шанхай, Гонконг, Сінгапур, Куала-Лумпур, Сеул, Токіо, Лос-Анджелес, Сідней, Мельбурн, Сан-Франциско, Сіетл і Ванкувер. Штаб-квартири багатьох міждержавних і недержавних організацій/інституцій АТР розташовані в Гонолулу (Гаваї). У регіоні представлене розмаїття економік і ресурсів: Гонконг, Тайвань і Сінгапур, що динамічно розвиваються, високі технології Японії, Кореї, Тайваню і заходу США, природні ресурси Австралії, Канади, Філіппін та російського Далекого Сходу, людські ресурси Китаю та Індонезії, висока сільськогосподарська продуктивність Чилі, Нової Зеландії, Філіппін і США. Багато економістів вважають, що з поступовим згасанням старих індустріальних центрів в Європі

та США центр світової економічної активності може бути перенесено в Азійсько-Тихоокеанський регіон.

Інституціональну основу політико-дипломатичного інструментарію «м'якої сили» Австралії складають: по-перше, багата національна культура і традиції, що йдуть корінням у стародавню історію Австралії; по-друге, налагоджена система надання допомоги державам, що розвиваються; по-третє, політичні цінності, сформовані в результаті австралійського переосмислення політико-правових ідей і практик, запропонованих Австралії в якості моделі повоєнного становлення; по-четверте, популяризація австралійської культури, традицій, науки і освіти у світовому масштабі; по-п'яте, прогнозована і системна діаспоральна політика, політика співробітництва зі своїми співвітчизниками за кордоном та зарубіжними діаспорами в Австралії в умовах поліцентричного світоустрою XXI ст.

Інституціональний потенціал австралійської «м'якої сили» підкріплюється позиціонуванням і статусністю Австралії як миролюбної держави. Австралія була однією із 50 країн-засновниць ООН у 1945 р. і продовжує довгострокову підтримку ключової ролі ООН у світових справах, вносить активний вклад у вирішальну роль, яку відіграє ООН у підтримці принципів і норм міжнародного порядку, поступу до глобальної безпеки та процвітання мондіалізованого світу. Австралія взяла на себе зобов'язання також щодо підтримки ООН у її справах щодо вирішення комплексних глобальних проблем, які жодна держава не має можливості вирішити наодинці, а саме: глобальні зміни клімату; міжнародні конфлікти сучасності; міжнародний захист прав людини; проблеми поширення зброї масового знищення; міжнародний наркотрафік, транснаціональний тероризм і злочинність. Австралія також виявляє значну активність у підтримці, перш за все, – в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, – ефективного контролю у сфері міжнародної торгівлі матеріалами і технологіями подвійного призначення, які можуть бути використані для створення ядерної зброї та балістичних ракет. Австралія

відіграє активну конструктивну роль у багатосторонніх переговорах з питань роззброєння.

Концепція «м'якої сили» в Австралії має свою національну і регіональну специфіку. Основи концепції «м'якої сили» в теорії та практиці міждержавних відносин були закладені американським політологом Джозефом Наєм на початку 1990-х рр. у монографії *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* [267]. Це поняття активно увійшло в міжнародно-політичний лексикон, дипломатичну й зовнішньополітичну практику багатьох держав, отримало свій подальший розвиток у монографії Дж. Ная *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (2004 р.) [268].

Концепція Дж. Ная отримала благодатний ґрунт для свого застосування в Австралії на початку 1990-х рр. Даний період був пов'язаний із гострою необхідністю пошуку Австралією свого місця в системі політико-дипломатичних координат, місця в поліцентричному світі, що змінюється. Закінчення епохи холодної війни і біполярного світу ставило перед Канберрою питання обґрунтованості її існування в поліцентричному світі та активної участі держави в міжнародному інституціональному й соціокультурному житті [269].

Австралія, або Австралійська Співдружність (*Commonwealth of Australia*) – це незалежна федеративна держава, розташована в Південній півкулі на однойменному материку. Австралія – це країна іммігрантів, які становлять 26 % населення, за цим показником країна посідає 9-те місце у світі. Її міграційна політика базується на залученні з-за кордону висококваліфікованої робочої сили [270].

Українська спільнота в Австралії є наймолодшою серед українських діаспор далекого зарубіжжя. До 1947-1948 рр. кількість австралійських українців була незначною. Формування української діаспори в Австралії починається відразу після закінчення Другої світової війни. Уряд Австралії виявив зацікавленість у прийнятті певної кількості людей з таборів для біженців і «переміщених осіб». Процес переселення представників різних етнічних груп

із Європи до Австралії активізувався після прийняття австралійським урядом імміграційного закону і досяг свого апогею в 1949-1953 рр. Згодом його масштаби зменшилися. У 1964 р. серед 2114 тис. іммігрантів, які прибули до Австралії та належали до 30 етнічних спільнот, українців налічувалося 21424 людини. Офіційна статистика не відображає повною мірою дійсного стану речей. Частина українців після приїзду до Австралії, ідентифікуючи себе країною народження, записувалися угорцями, поляками, румунами. Отже, кількість прибулих на Австралійський материк українців значно вища за ті дані, які відображені в офіційній статистиці [271].

У даний час в Австралії проживає близько 40 тис. українців. Українська діаспора присутня в усіх австралійських штатах: Новому Південному Вельсі (адміністративний центр – Сідней), Вікторії (Мельбурн), Південній Австралії (Аделаїда), Західній Австралії (Перт), Квінсленді (Брісбен), на острові Тасманія (адміністративна одиниця – штат Тасманія з центром в Хобарті). Основна маса австралійських українців живе в столицях штатів, деяка частина мешкає в провінційних містах, мало хто – на фермах [272].

В Австралії діє Федерація українських організацій, Українська жіноча організація, молодіжні організації Спілка української молоді (СУМ) і Пласт, Товариство допомоги дітям Чорнобиля; всього ж налічується близько двадцяти громадських центрів. При Мельбурнському і Сіднейському університетах існують кафедри україністики [273].

Австралія, слідом за Канадою, прийняла державну політику мультикультуралізму. За кілька десятиліть в Австралії склалися інституціональні механізми мультикультурної політики, орієнтовані на вирішення взаємодоповнюючих завдань: засвоєння іммігрантом австралійської (англо-австралійської) культури, підтримки оригінальних культурних традицій та інтересів громад і гармонізації взаємодії різнорідних інституціональних культурних першооснов [274].

Для здійснення цих завдань була створена система державних і громадських інститутів. При прем'єр-міністрі Австралії функціонують Консультативна рада із мультикультурних справ і Бюро із мультикультурних справ. Під керівництвом бюро працює Національний комп'ютерний банк даних з вивчення мультикультурної Австралії та імміграції. Найважливішим інструментом збереження й розвитку етнічних культурно-історичних традицій є мультикультурна система освіти, що включає Національний консультативний і координаційний комітет з мультикультурної освіти.

Українці порівняно мало адаптувалися в австралійському суспільстві, що, з одного боку, пояснюється нетривалістю перебування в країні, а з іншого, – тим, що державна політика мультикультуралізму в Австралії дозволяє зберегти мовну та етнокультурну специфіку українського населення. Українська діаспора Австралії – одна з наймолодших серед традиційних українських діаспор. Протягом усієї інституціональної історії свого існування українська діаспора допомагала Україні й допомагає по сьогодні [275].

Молодіжний рух української діаспори в Австралії поділяється на дві організації – Пласт і СУМ (Спілка української молоді). Обидві організації підтримують зв'язки з австралійськими і міжнародними молодіжними організаціями. Активно розвивається в Австралії український жіночий рух, Союз українок Австралії (СУА) діє з 1949 р. За релігійною приналежністю переважна більшість українців Австралії належить до УГКЦ або до УАПЦ.

Важливу роль у житті української громади в Австралії відіграють засоби масової інформації (ЗМІ). У 1960-х рр. виходило понад 20 різноманітних видань, деякі продовжують існувати до цього часу. Сьогодні наймасовішими є дві газети-двотижневики: «Вільна Думка» («Free thought») і «Церква і Життя» («Church and life»). «Вільна Думка» є першою українською газетою в Австралії, виходить в Сіднеї з 10 липня 1949 р. та має своїх представників у Мельбурні, Аделаїді, Воллонгонгу і Ньюкаслі. «Церква і Життя» видається в Мельбурні з квітня 1960 р. На початку 1990-х рр. ці газети почали видавати англomовну

сторінку; сьогодні вони видають всю інформацію двома мовами – українською та англійською. Мовні потреби української громади Австралії покриваються трансляцією передач UATV, радіопрограмами в мережі «SBS Radio», радіо «Three ZZZ», радіо Брісбен (Ukrainian Radio Brisbane), а також – мультикультурного радіо «MSRA2000» (м. Сідней) [276].

У серпні 2020 р. Надзвичайний і Повноважний Посол України в Австралії Микола Кулініч представив книгу «Ukraine Downunder – Українці Австралії» (2020 р.) про життя і діяльність української діаспори Австралії від заснування до сьогодення. У своїй презентаційній промові він зазначив: «Чудовим подарунком до Дня Незалежності України став вихід в Австралії книги про історію і сучасність австралійського українства під назвою «Ukraine Downunder» (Українці Австралії). Це видання, яке щойно вийшло з друку, гарно оформлене і добре видане. Унікальність його в тому, що протягом довгого часу велика кількість українців збирали документальні, історичні матеріали, світлини з життя українців Австралії. Ця збірка охоплює час від заснування української громади Австралії до сьогодення...» [277].

Згадане видання є ініціативою Союзу українських організацій Австралії (СУОА) та, зокрема, комітету СУОА для підтримки атлетів з України, які 2018 р. брали участь у сіднейських іграх військових ветеранів «Інвіктус». Це унікальне видання – «Українці Австралії / Ukraine Downunder» – стало приємним надбанням для сімей, в яких процвітає український дух у його австралійському варіанті. Видання також стало чудовим подарунком для всіх, хто цікавиться українським життям п'ятого континенту. Українська діаспора в Австралії сприяє зростанню популярності України на п'ятому континенті і надає інформацію тим, кому цікаве українське життя в цій країні.

Двомовний альбом «Українці Австралії / Ukraine Downunder», ілюстрований в ошатних кольорах, відзначає 70-ліття поселення в Австралії післявоєнної хвилі українських іммігрантів. Завзяті піонери створили в Австралії українську громаду, плекали українську ідентичність, мову й

культуру. Видання присвячене їм, їхнім дітям і онукам – а також усім, хто прибув до Австралії після них і в свій час приєднався до української спільноти цієї країни [277, с. 196-220].

«"Українці Австралії / Ukraine Downunder" – це колективний автопортрет нашої спільноти. Вона складається з розповідей, які українські церкви та парафії, українські громади, школи, організації жінок, молодіжні та культурно-мистецькі організації в Австралії – разом 75 різних угруповань – склали самі про себе. Вона містить велику кількість картин, які віддзеркалюють різнобарвну діяльність нашої спільноти і дають можливість багатьом громадським діячам та діячкам, членам духовенства, хористам, танцюристам, учителям і школярам, сумівцям та пластунам побачити себе в контексті великої родини, рівночасно української та австралійської» [277] – зазначається в передмові до видання.

На думку експертів, австралійські політики значно розширили розуміння «м'якого впливу» на зарубіжну аудиторію. Відзначається, що в Австралії застосування інструментарію «м'якої сили» реалізується в руслі адаптації зарубіжного досвіду та доповнення його національною специфікою з кінцевою метою, орієнтованою на просування інтересів австралійського бізнесу за кордоном. На противагу класичним визначенням, дійсно, у стратегіях «м'якої сили» більшості азійських держав успішна економічна модель є одним із ключових ресурсів забезпечення національної привабливості [278].

Австралія в даному випадку не виняток. У Канберрі вважають, що, незважаючи на тривалу економічну рецесію, досвід модернізації економіки і суспільства початку ХХІ ст., економічного відновлення після Другої світової війни і досягнення країною високого рівня життя при збереженні культурної самобутності виступає основою забезпечення привабливості австралійської моделі економічного розвитку для багатьох держав.

В офіційних публікаціях Міністерства закордонних справ і торгівлі Австралії зазначається, що з метою ефективної реалізації зовнішньої політики необхідно сприяти зацікавленості в зближенні з Австралією і формуванню її

позитивного образу за допомогою надання інформації не тільки урядам, а й безпосередньо громадянам, а також шляхом заохочення міжособистісної взаємодії на рівні громадськості. Таким чином, головними каналами просування «м'якої сили», на думку керівництва зовнішньополітичного відомства країни, повинна бути громадська, публічна та культурна дипломатія, діаспоральна політика і політика співпраці із діаспорами світу [279].

Цілі й завдання, а також інструменти реалізації «м'якої сили» Австралії змінюються залежно від типу орієнтування. Вони характеризуються двома основними практичними формами і векторами міжнародної взаємодії. Перший з них спрямований на розвинені провідні держави світу (США, Францію, Німеччину, Італію, Сінгапур, Південну Корею) і країни, що стрімко розвиваються з високим ресурсним і ринковим потенціалом (Китай, Індію, Бразилію). Другий вектор орієнтований на країни, що розвиваються в Центральній-Східній Європі, Південно-Східній Азії, Центральній Азії та Африці.

У першому випадку ключовим завданням стає саме просування інтересів національного бізнесу, у другому – демонстрація гуманітарної зрілості та економічної потужності австралійської держави. Реалізація австралійської «м'якої сили», у першу чергу, здійснюється через інструменти публічної та культурної дипломатії. Такий підхід відповідає концептуальному баченню і політичній теорії Дж. Ная, адже саме публічна дипломатія є основним засобом реалізації в його концепції. Публічна дипломатія являє собою сукупність інститутів і комунікаційних каналів взаємодії та діалогу держави з закордонними товариствами в політичних цілях. В її рамках держава оперує такими інструментами, які здатні спонукати еліту, уряд і суспільство за кордоном у цілому приймати, поважати і підтримувати його національні культурні цінності й політичну культуру [280].

До ключових напрямів роботи австралійської публічної дипломатії відносяться інформаційна політика і взаємодія зі ЗМІ, освітні програми та

програми академічних обмінів, гуманітарне співробітництво й надання офіційної допомоги розвитку (ОДР), діаспоральна політика. Практична реалізація політики «м'якої сили» Австралії є переважно прерогативою Міністерства закордонних справ і торгівлі, яке сприяє просуванню традиційного австралійського мистецтва, театру, літератури, традиційної та сучасної поп-культури Австралії, міжнародного туризму до Австралії. Реалізація цих напрямів спрямована на просування деяких видів локально виробленої продукції на зовнішніх ринках, також вона є частиною стратегії зі стимулювання зовнішньоекономічної активності малих і середніх підприємств Австралії і важливим фактором для успішної реалізації публічної дипломатії та діаспоральної політики [281; 282, р. 36-44].

Політичне керівництво Австралії у нових геополітичних умовах підходить до досить тонкої грані між розширенням поняття «м'яка сила» і використанням повноцінних інструментів економічного впливу в рамках класичної «жорсткої сили». Однак експерти одностайні в тому, що при всій привабливості австралійської культури і зусиллях уряду з просування національної економічної моделі, для Канберри існує ряд важливих обмежень на шляху реалізації її «м'якої сили», особливо в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Серед них варто виділити наступні: по-перше, орієнтацію на консервативний спосіб життя і стиль ведення справ, що не дозволяє поширювати їх досить широко у світі; по-друге, демографічні проблеми в країні.

Історичні питання є не тільки потенціалом для австралійської «м'якої сили» і національних особливостей публічної та культурної дипломатії Австралії, а й можливим ресурсом її політико-регіонального утвердження [282, 283]. Історичні та цивілізаційні відмінності Австралії від західних країн не стали перешкодою для адаптації та розвитку концепції «м'якої сили» у зовнішній політиці та діаспоральній політиці цієї модернізованої держави [284].

Аналізуючи феномен української діаспори і процес взаємодії української діаспори з Україною, можна виділити дві групи факторів, що суттєво впливають на її характер. Перша – це ті чинники, які стимулюють цю взаємодію; друга група – стримує її. До першої групи можуть бути віднесені: а) становлення нового мислення у міжнародних відносинах, що відкрило нові канали для безпосередніх контактів з представниками ядра українського етносу; б) поступова деідеологізація суспільно-економічного життя в Україні, що дозволяє зняти класово-партійні бар'єри в спілкуванні українців з представниками української діаспори; в) проведення спільних заходів за участю українців із різних країн світу. Серед факторів, які гальмують взаємодію діаспори з Україною, зазначимо: а) невирішеність деяких проблем поліетнічного населення України; б) уповільненість демократичних перетворень, особливо у сфері економіки [285, 286].

Узагальнюючи експертні оцінки чинників, що гальмують відносини у сфері індивідуальних стосунків, можливо виділити наступні: світоглядні розходження й відчуження з причини відсутності контактів до проголошення незалежності України; домінування у спілкуванні з представниками діаспори матеріального інтересу з боку громадян України; на рівні групової взаємодії можна говорити про певні традиції, оскільки впродовж десятиліть з боку офіційних кіл України практикувалася лише така форма зв'язків, як обмін делегаціями, художніми колективами, студентами (у той же час на сучасному етапі групова взаємодія зазнала значних змін – сьогодні існує безліч каналів реалізації цієї форми взаємодії (наукові, громадські, політичні установи і організації, різноманітні асоціації, окремі творчі колективи, фонди тощо), з'явився новий напрям – створення спільних малих підприємств, в основі яких лежить так званий етнічний бізнес) [287, 137].

Для надання зв'язкам України з українською діаспорою Австралії більшої системності та цілеспрямованості варто вжити ряд додаткових заходів, які сприятимуть цьому, а саме: безпосередня участь вищого керівництва України в

розробці спільних проектів; розбудова інфраструктури міжнародної інформаційної та інституціональної мережі України, зокрема, відкриття її журналістських представництв; удосконалення законодавчої бази України щодо розвитку соціально-економічної діяльності представників діаспори [288, 289, 290].

На сьогодні політики та експерти в Канберрі розглядають традиційні механізми прояву «м'якого впливу» на зарубіжну аудиторію, на діаспору в якості важливого засобу завоювання лідируючих позицій у світовій політиці, дипломатії, економіці, культурі, освіті та спорті. Більш того, збагачені національними традиціями методи використання «м'якої сили» дозволяють Австралії досягати істотних успіхів у цій сфері діяльності. При цьому, як й інші держави Азійсько-Тихоокеанського регіону, Австралія значне місце у своїй політиці «м'якої сили» віддає реалізації програм економічного співробітництва, доповнюючи тим самим класичне розуміння концепції.

Стабільне просування Австралії в міжнародних рейтингах «м'якої сили» свідчить про результативність застосування практик такого впливу. Сьогодні, безумовно, особливі зусилля австралійського керівництва зосереджені в області підготовки та успішного проведення культурно-мистецьких заходів у сфері креативних індустрій, які можуть стати черговою «цеглинкою» австралійської «м'якої сили» і трампліном для подальшого поширення знань про австралійську культуру і австралійську ідентичність у світі.

Разом з тим зберігаються проблеми історичного й соціально-економічного характеру, які продовжують істотно обмежувати можливості Австралії у сфері застосування «м'якої сили». Їх присутність в австралійському зовнішньополітичному порядку денному протягом тривалого часу демонструє, зокрема, консерватизм підходів австралійського уряду.

Саме традиціоналізм і прихильність до сформованих бюрократичних практик, на думку експертів, залишаються важливим стримуючим фактором розвитку австралійської зовнішньої та внутрішньої політики. Однак при

застосуванні нових підходів і політичної волі поточні проблеми можуть стати новим ресурсом «м'якої сили» як приклад успішного їх подолання. Австралія має всі можливості використати й український досвід «м'якої сили» у зовнішній політиці та співробітництві з діаспорами світу. Українська діаспора Австралії в умовах поліцентричного світоустрою ХХІ ст. є досить політично активною частиною українського етносу.

Під час здійснення узагальнень інституціональної діаспорології та удосконалення діаспоральної політики слід розробити окремі моделі дій для кожної із країн проживання української діаспори. З огляду на події останніх років варто поглиблювати співпрацю з українцями, які проживають у США, Канаді, Австралії, Німеччині тощо. Вивчення життя українців в еміграції сприяє збереженню національної ідентичності, зближенню та консолідації українців усього світу.

Упродовж другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. українська діаспора брала активну участь у реалізації соціально-економічної політики Української держави. Інформаційна діяльність українських організацій сприяє поширенню об'єктивної інформації серед представників міжнародних організацій, органів влади і мас-медіа про прагнення українського народу щодо розбудови власної незалежної держави і вироблення стратегії, спрямованої на світові інтеграційні процеси. Загалом основні напрями інституціональної співпраці української діаспори з офіційними установами (державними і громадськими інституціями) Австралії відповідають внутрішнім і зовнішнім інтересам Української держави. Українська діаспора Австралії збагачує українську присутність у світі, а також надає посильну допомогу історичній Батьківщині.

Феномен «українська діаспора», вивчення її особливостей і причин виникнення, аналіз взаємовідносин незалежної України із закордонними українцями та діяльності деяких видатних діаспорян – пріоритетні напрями досліджень інституціональної діаспорології.

Вважаючи, що історія та культура діаспори – це невід’ємна частина інституціональної історії та культури України, варто акцентувати увагу на тому, що наша держава будується зусиллями не тільки громадян України, але й українців, що живуть поза її межами. Тож потреба в інтенсифікації та урізноманітненні основних напрямів і форм взаємодії з діаспорами актуалізує подальші дослідження у сфері інституціональної діаспорології.

Список використаних джерел:

1. ANZUS Pact // Encyclopedia Britannica. URL: <https://cutt.ly/jMYjblH>
2. Макинтайр С. Краткая история Австралии. Москва : Весь мир, 2011. 360 с.
3. ASIO Australian Security Intelligence Organization. URL: <https://cutt.ly/BMYjEBq>
4. Herbert Vere Evatt. Australian statesman // Encyclopedia Britannica. URL: <https://cutt.ly/gMYjler>
5. Southeast Asia Treaty Organization // Encyclopedia Britannica. URL: <https://cutt.ly/NMYjPsF>
6. Southeast Asia Treaty Organization (SEATO), 1954 // Office of the Historian. URL: <https://cutt.ly/mMYjABE>
7. Pakistan leaves SEATO alliance. *The New York Times*. URL: <https://cutt.ly/NMYjGWd>
8. Korean War // National Museum Australia. URL: <https://cutt.ly/MMYjH2v>
9. Korean War // National Army Museum. URL: <https://www.nam.ac.uk/explore/korean-war>
10. Malayan Emergency // National Army Museum. URL: <https://cutt.ly/wMYjLe2>
11. Malayan Emergency // Australian War Memorial. URL: <https://cutt.ly/2MYjZZ3>
12. Domino Theory. History. URL: <https://cutt.ly/CMYjX2F>
13. Indochina Wars // Encyclopedia Britannica. URL: <https://cutt.ly/WMYjBy7>
14. French Rule Ended Vietnam Divided. URL: <https://cutt.ly/AMYjNVA>
15. The Diem regime and the Viet Cong. URL: <https://cutt.ly/0MYj1fS>
16. The Vietnam War // BBC. URL: <https://cutt.ly/3MYj0Rh>
17. Australia and the Vietnam War. Shrine Melbourne. URL: <https://cutt.ly/GMYj9Om>
18. Vietnam War 1962–75 // Australian War Memorial. URL: <https://cutt.ly/7MYj8l3>
19. Малаховский К. История Австралии. URL: <https://cutt.ly/dMYj7pG>
20. The Pacific Islands Forum. URL: <https://cutt.ly/HMYj5Bg>
21. Скоробогатых Н. С. История Австралии. XX век / Отв. ред. В. П. Николаев. Институт востоковедения РАН. Москва : ИВ РАН, 2015. 452 с.
22. Australian Defence (1976 Defence White Paper) // Parliament of Australia. URL: <https://cutt.ly/mMYkw59>
23. Pacific Economic Cooperating Council. URL: <https://cutt.ly/7MYkr59>
24. Asia-Pacific Economic Cooperation. URL: <https://cutt.ly/7MYktZc>
25. Indonesia // Encyclopedia Britannica. URL: <https://cutt.ly/HMYkuqt>
26. ASEAN Aims // Association of Southeast Asian Nations. URL: <https://cutt.ly/5MYkiQw>
27. Southgate L. ASEAN Resistance to Sovereignty Violation: Interests, Balancing and the Role of the Vanguard State // Oxford Academic. URL: <https://cutt.ly/aMYkpDR>
28. Smith P. Trans-Tasman Migration // University of Tasmania. URL: <https://cutt.ly/EMYkdzP>

29. Australia-United States Ministerial Consultations 1996 Sydney Statement // Australian Government. Department of Foreign Affairs and Trade. URL: <https://cutt.ly/RMYkhWV>
30. Australia – New Zealand Joint Statement on Closer Defence Relations // Australian Government. Defence. URL: <https://cutt.ly/GMYkkKH>
31. Anzac Class Frigate. *Naval Technology*. URL: <https://cutt.ly/eMYkz9r>
32. Sydney 2000 Olympic Games // Britannica. URL: <https://cutt.ly/AMYkvC1>
33. Фролов О. В. Австралія в цілях сталого розвитку 2019. *International multidisciplinary scientific journal «ΛΟΓΟΣ. The art of scientific mind»*. 2019. № 6. С. 6–8.
34. Meadows D. L. and al. The Limits to Growth. *A Report to the Club of Rome*. New York : Universe Book, 1972. 211 p.
35. Мосолова О. В. Австралия: политика устойчивого развития / Отв. ред. В. П. Николаев. Институт востоковедения РАН. Москва : ИВ РАН, 2019. 260 с.
36. Mesarovic M. and Pestel E. Mankind at the Turning Point. N.Y., 1974. 210 p.
37. Tinbergen Y. and al. Reshaping of International Order. N.Y., 1976.
38. Laslo E. and al. Goals of Mankind. Dutton, 1977. 434 p.
39. Pestel E. Beyond the Limits to Growth. Br., 1977.
40. Guavrilishin B. Roads Maps to the Future. O., 1981.
41. Кинг А., Шнайдер Б. «Первая глобальная революция». Москва : Прогресс, 1991. 339 с.
42. Римский клуб. История создания, избранные доклады и выступления, официальные материалы. Москва : URSS, 1997. 388 с.
43. Данилов-Данильян В. И. и др. Окружающая среда между прошлым и будущим. Москва : ВИНТИ, 1994. 133 с.
44. Глобальные проблемы, их суть и поиск путей решения. Нов-к : СО РАН, 1998. 108 с.
45. Экокультура: В поисках выхода из экологического кризиса. Хрестоматия по курсу охраны окружающей среды. Москва : МНЭПУ, 1998. 344 с.
46. Ващекин Н. П. и др. Постиндустриальное общество и устойчивое развитие: Монография. Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та коммерции, 2000. 239 с.
47. Моисеев Н. Н. Человек, среда, общество. Проблемы формализованного описания. Москва : Наука, 1982. 240 с.
48. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию. Москва : Прогресс, 1989. 375 с.
49. Программа действий. Повестка дня на XXI век и другие документы Конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. Женева : Центр «За наше общее будущее», 1993. 70 с.
50. Економічне зростання: зміст, типи, чинники. URL: <https://cutt.ly/IMYkOAO>
51. Скоробогатых Н. С. История Австралии. Москва : Институт стран Востока, 2011. 240 с.
52. Дроздов Н. Н. Полет бумеранга. Москва : Дрофа, 2001. 128 с.
53. Dependency – Based Payments: Married Women in the Social Security System / Douglas Sh., Groth A., Pech J. Canberra : Austral. gov. publ. service, 1993. 27 p.
54. *The Bulletin*. 2005. November 8.
55. Whitlam, Wran and the Labor Tradition. Labor History Essays. Vol. 2. Sydney : Pluto Press, 1988. 100 p.
56. Towards a New Australia. Melbourne, 1972.
57. Official Year Book of Australia. 1975–1976. № 61. ABS. Canberra, 1977.
58. Official Year Book Australia 1989. № 72. ABS. Canberra, 1989.
59. Macintyre S. A Concise History of Australia. Cambridge, 2005. 368 p.
60. Country Report. Australia. № 2.
61. *The Australian*. 1989. December 12, 8, 11.
62. *The Bulletin*. 1989. September 19.

63. Клинова Е. В. Система социального обеспечения в Австралии и проблемы ее реформирования (Обзор). *Социальные и гуманитарные науки. Реферативный журнал. Серия 4. Государство и право*. 1998. № 2. С. 159–168.
64. Perry L. A Common Payment?: Simplifying Income Support for People of Work Force Age. Canberra : Austral. gov. publ. service, 1995. (3), 53 p. (Polisy research paper / Dep. of social security; № 7).
65. Manne R. The Barren Years. John Howard and Australian Political Culture. Melbourne, 2001. 212 p.
66. *The Age*. 1997. March 1.
67. Australian Bureau of Statistics (ABS). 2002 Year Book Australia. № 84. Canberra, 2002.
68. Социальная политика Австралии. URL: <https://cutt.ly/ZMYzGd3>
69. Developing a Framework for Benchmarks of Adequacy for Social Security Payments / Chaffer L., Harrington Ghr., Holbert R. et al. Canberra: Austral. gov. publ. service, 1995. (6). 114 p. (Policy Discussion Paper / Dep. of social security; № 6).
70. Maher L., Smith B. Future Social Provision: The dep. of Social Security Community Research Project. Canberra : Austral. gov. publ. service, 1996. VI. 119 p. (Policy research. / Dep. of social security; № 69).
71. Большакова Ю. М. Инновации в предоставлении интегрированных государственных услуг: опыт Австралии. *Региональные проблемы преобразования экономики*. 2014. № 10. С. 194–199.
72. Department of Human Services, Victoria. URL: <https://cutt.ly/wMYk37G>
73. Stanner W. E. H. The Dreaming & Other Essays. Collingwood, Vic. : Black Inc., 2010. 291 p.
74. Gammage B. The Biggest Estate on Earth: How Aborigines Made AUSTRALIA. Crows Nest, N.S.W. : Allen & Unwin, 2011. 434 p.
75. McLean I. Rattling Spears: a History of Indigenous Australian art. London, UK : Reaktion Books Ltd, 2016. 301 p.
76. Clendinnen I. Dancing with Strangers: Europeans and Australians at First Contact. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2005. 324 p.
77. Grenville K. The Secret River. Melbourne : Text Publishing, 2010. 334 p.
78. Reynolds H. Forgotten War. Sydney : New South Publishing, 2013. 280 p.; Reynolds, Henry. Why weren't we told?: A Personal Search for the Truth about our History. Ringwood, Vic. : Penguin, 2000.
79. Pascoe B. Dark Emu: Black Seeds: Agriculture or Accident? Broome, Western Australia : Magabala Books, 2014. 174 p.
80. Morris Sh., Pearso N., a.o. A rightful Place: a Road Map to Recognition. Carlton, VIC : Black Inc., 2017. 260 p.
81. Langton M. a.o. Welcome to Country: a Travel Guide to Indigenous Australia. Richmond, Victoria : Hardie Grant Travel, 2018. 256 p.
82. Morgan S. My Place. Fremantle, WA : Fremantle Press, 1987. 440 p.
83. Macintyre S., Clark A. The History Wars. Carlton, Victoria : Melbourne University Press, 2003. 300 p.
84. Kavanagh J., Snowden D. Van Diemen's Women: a History of Transportation to Tasmania. Dublin, Ireland : The History Press Ireland, 2015.
85. Cochrane P. Best We Forget: The War for White Australia, 1914–18. Melbourne : The Text Publishing Company, 2018. 264 p.
86. Govor E. Russian Anzacs in Australian history. Sydney : UNSW Press, the National Archives of Australia, 2005. 286 p.
87. Govor E. Falling Stars: the Story of Anzacs from Ukraine. Canberra : Alcheringa, 2017. 239 p.
88. Beaumont J. Broken nation: Australians in the Great War. Sydney : Allen & Unwin, 2013.

89. Brown J. *Anzac's Long Shadow: the Cost of Our National Obsession*. Collingwood, Vic : Redback, 2014. 184 p.
90. Marilyn Lake and Henry Reynolds. *What's Wrong with Anzac?: the Militarisation of Australian History*. Sydney : New South, 2010. 183 p.
91. Daley P. *On Patriotism*. Sydney, NSW : Hachette Australia, 2018. 63 p.
92. Manne R. *The Petrov Affair*. Melbourne : Text Publishing, 2004. 302 p.
93. *What Did You do in the Cold War, Daddy?: Personal Stories from a Troubled Time* / edited by A. Curthoys & J. Damousi. Sydney, NSW : New South Publishing, 2014. 304 p.
94. Watson Dn. *The Bush: Travels in the Heart of Australia*. Melbourne, Victoria : Hamish Hamilton an Imprint of Penguin Books, 2014. 427 p.
95. *Growing up Asian in Australia* / edited by A. Pung. Melbourne : Black Inc., 2008. 368 p.
96. *Growing up Muslim in Australia* / edited by Amra Pajalic and Demet Divaroren. Crows Nest, NSW : Allen & Unwin, 2019. 228 p.
97. Gaita R. *Romulus, my Father*. Melbourne : Text Publishing Company, 2008.
98. Courtenay B. *The Power of One*. Melbourne : Penguin Group, 2010. 640 p.
99. Fitzpatrick Sh. *My Father's Daughter: Memories of an Australian Childhood*. Carlton, Vic. : Melbourne University Publishing, 2010. 260 p.
100. Fitzpatrick Sh. *A Spy in the Archives*. Carlton, Vic. : Melbourne University Press, 2013. 346 p.
101. Dessaix R. *A Mother's Disgrace*. Surry Hills, NSW : Brio by Xoum Publishing, 2017. 214 p.
102. Crabb A. *The Wife Drought: Why Women Need Wives and Men Need Lives*. North Sydney NSW : Ebury Press, 2015. 304 p.
103. Trioli V. *Generation F: Why we Still Struggle with Sex and Power*. Cammeray, NSW : Simon & Schuster Australia, 2019. 236 p.
104. Krien A. *Night Games: Sex, Power and Sport*. Collingwood, Vic : Black Inc., 2014. 270 p.
105. Milligan L. *Cardinal: The Rise and Fall of George Pell*. Melbourne : Melbourne University Publishing, 2019. 277 p.
106. McManus S. *On Fairness*. Carlton, Victoria : Melbourne University Press, 2019. 100 p.
107. Patterson A. B. *Man from Snowy River*. Gosford, NSW : Scholastic Press, 2020.
108. White P. *The tree of man*. North Sydney, N.S.W. : Vintage, 2009. 479 p.
109. White P. *Voss*. Sidney : Penguin, 2009. 464 p.
110. Carey P. *Jack Maggs*. Scoresby: Penguin Books Australia, 1999. 344 p.
111. Carey P. *True History of the Kelly Gang*. Melbourne : Penguin Books, 2020. 496 p.
112. Winton T. *Eyrie*. Melbourne, Victoria : Penguin Books, 2014. 448 p.
113. Winton T. *Cloudstreet: a Novel*. New York : Simon & Schuster, 2002. 426 p.
114. Winton T. *Breath*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2008. 224 p.
115. Tsiolkas Ch. *The Slap*. New York : Penguin Books, 2010. 496 p.
116. Lucashenko M. *Too Much Lip*. St Lucia, Queensland : University of Queensland Press, 2018. 318 p.
117. Lucashenko M. *Black Russian: The Long Road to Australia's Perestroika?* *Griffith Review* 69: *The European Exchange*. URL: <https://cutt.ly/XMYl8z1>
118. SBS Australian Census Explorer. URL: <https://cutt.ly/wMYl3dT>
119. Dugan M., Szwarc J. *There Goes the Neighbourhood! Australia's Migrants Experience*. Melbourne : Macmillan & Australian Institute of Multicultural Affairs, 1984. 200 p.
120. Grassby A. *The Tyranny of Prejudice*. Melbourne : A.E. Press, 1984. 107 p.
121. Collins F. *Wogboy Comedies and the Australian National Type*. *Diasporas in Australian Cinema*. / Ed. by R. Muravska and F. Lambert. Bristol : Intellect Books, 2009. P. 73–82.
122. O'Regan T. *Cinema Oz: The Ocker Films' The Australian Screen*. Ringwood, Vic. : Penguin, 1989. P. 75–98.

123. Speed L. Life as a Hizza: The Comic Traditions of the Wogsplotation Films. *Metro Magazine*. 2005. P. 136–144.
124. Morris M. Tooth and Claws: Tales of Survival and Crocodile Dande. *Art & Text*. 1987. № 25. P. 36–68.
125. Vanderbent S. Australian Film. URL: www.pocketessentials.com
126. Goldsmith B., O'Reagan T. The Film Studies: Film Production in the Global Economy. Lanham MD : Rowman and Littlefield Publishers, 2005. 246 p.
127. Total Screens, Seating Capacity and Theaters in Australia, 1980–2019. URL: screenaustralia.gov.au
128. Motion Picture Distributors Association of Australia (MPDAA). URL: screenaustralia.gov.au
129. King N., Verevis K. and Williams D. Australia. The Sage Handbook of Film Studies. London : Sage Publications, 2008. 536 p.
130. Rayner Jonathan. Contemporary Australian Film. Manchester : Manchester University Press, 2005. 224 p.
131. Galperin H. New Television, Old Politics: the Transition to Digital TV in the United States and Britain. Oxford : Oxford University Press, 2004.
132. Thomas P. 20th Century Major Innovations. URL: <https://cutt.ly/jMYzY0S>
133. McKee A., Albury K., Limburger C. The porn report. Melbourne : Melbourne University Press, 2008. 186 p.
134. Beyond 2000 and ASD – really is Australia's audio and visual heritage online. URL: gov.au.
135. Hawke J. Privatizing the public interest: Republic and the broadcasting services act 1992. *Public voices, private interests: Australia's media policy* / J.Claric, J.J. Bailey and A. Morgan (eds). Sydney : Allan & Unwin, 1995. P. 35–50.
136. Зернецька О. В. Роль національного телерадіомовлення Австралії в консолідації австралійського суспільства. *Зовнішні справи*. 2016. № 7. С. 49–53.
137. Зернецька О. В. Глобальна комунікація. Київ : Наукова думка, 2017. 350 с.
138. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ : Освіта, 1999. 352 с.
139. Herd N. Networking: Commercial Television in Australia: A History. Sydney : Currency House, 2012. 71 p.
140. Old Lodge Hall of Fame Award. URL: <https://cutt.ly/tMYzCJa>
141. Herd N. Networking Call Him Commercial Television in Australia Diffuse in History. Sydney : Currency House, 1996. 286 p.
142. Hermida A. Social Journalism: Exploring How Social Media is Shaping Journalism. *The handbook of Global Online Journalism* / E. Siapera and A. Veglis (eds.). Malden : M. A. Wiley-Blackwell, 2012. P. 309–328.
143. Jenkins H. Fans, Bloggers, and Gamers. Essays on Participatory Culture. New York : New York University Press, 2006. 279 p.
144. Turner G. And Tay J. (Eds). Television studies after TV: Understanding Post-Broadcast Television. London : Routledge, 2009. 223 p.
145. Marshall N. End of an Era: the Collapse of the 'Buffer' Approach to the Governance of Australian Tertiary Education. *Higher Education*. 1990. Vol. 19. P. 147–167.
146. Коннел Р. Неолиберальная система управления в австралийском высшем образовании: усугубление кризиса. *Международное высшее образование*. 2015. № 81. С. 30–32.
147. Coaldrake P. The Changing Climate of Australian Higher Education: an International Perspective. *Higher Education Management*. 1999. Vol. 11(1). P. 117–134.
148. Higher Education in Australia: a Review of Reviews from Dawkins to Today. Canberra : Department of Education and Training, 2015. 39 p.
149. Bessant B. Higher Education in Australia – the Unified National System. *Educational Research and Perspectives*. 1996. Vol. 23 (1). P. 110–123.

150. Rich D., Pitman A., Gosper M., Jacobson C. Restructuring of Australian Higher Education: Information Technology in Geography Teaching and Learning. *Australian Geographer*. 1997. Vol. 28(2). P. 135–157.
151. Wran N. Report of the Committee on Higher Education Funding: overview and recommendations. Canberra : Published for the Dept. of Employment, Education and Training by the Australian Government Publishing Service, 1988. 12 p.
152. Пашков В. О. Політика у сфері вищої освіти: міжнародні стратегії модернізації ЗВО: монографія. Дніпро : ДП, 2020. 329 с.
153. Participation in Education: Beyond Compulsory Schooling // Australian Bureau of Statistics. 2000. July 04. URL: <https://cutt.ly/OMYxwdH>
154. Science and Technology for Australia. Statement by the Hon. R. J. L. Hawke, Prime Minister and the Hon. Barry O. Jones, Minister for Science, Customs and Small Business and Minister Assisting the Prime Minister for Science and Technology. Canberra : Australian Government Publishing Service, 1989. 32 p.
155. Nobel Australians. Australian Academy of Science. URL: <https://cutt.ly/7MYxtkQ>
156. Slatyer R. Cooperative research centers: the concept and its implementation. *Higher Education*. 1994. Vol. 28 (1). P. 147–158.
157. History of Higher Education in Australia. URL: <https://cutt.ly/4MYxasD>
158. Australian Qualifications Framework. URL: <https://www.aqf.edu.au/about/what-aqf>
159. Wheelahan L. The Limits of Competency-Based Training and the Implications for Work. *Researching transitions in Lifelong Learning* / J. Field, Jim Gallacher, Robert Dr. Ingram (eds). London; New York : Routledge, 2009. P. 201–212.
160. Science and Technology for Australia: Statement and Speeches by the Hon. R. J. L. Hawke, Prime Minister, and the Hon. Barry O. Jones, Minister for Science, Customs and Small Business and Minister Assisting the Prime Minister for Science and Technology. Canberra : Australian Government Publishing Service, 1989. 48 p.
161. Мирончук О. А. Інтернаціоналізація вищої освіти початку доби глобалізації в науковому дискурсі Австралії. *Сучасна наука: теоретичні та прикладні аспекти*. VII Всеукраїнська мультидисциплінарна науково-практична Інтернет-конференція (Житомир, 31 липня 2022 р.). Житомир: Збірник матеріалів. Київ: Яроченко Я. В., 2022. С. 72–81.
162. Harman G. Internationalization of Australian Higher Education: a Critical Review of Literature and Research. *Internationalizing Higher Education*. 2005. Vol. 16. P. 119–140.
163. Harman G., Nolan P. Internationalisation of the Higher Education Sector: Draft Annotated Bibliography and Report on Literature Review. Armidale : Centre for Higher Education Management and Policy, University of New England, 2002. 97 p.
164. Nelson B. Higher Education at the Crossroads: an Overview Paper. Canberra : DEST, 2002. 90 p.
165. Harris G., Jarret F. Educating Overseas Students in Australia: Who Benefits? Sydney : Allen & Unwin, 1990. 119 p.
166. Beazley K. International Education in Australia through the 1990's. Canberra : Australian Government Publishing Service, 1992. 20 p.
167. Cameron J. W. International Students in Victorian Universities. Melbourne : Victorian Auditor-General, 2000. 123 p. URL: <https://cutt.ly/fMYxbMs>
168. Smith G., Morey A., Foster C., Teece M. How International Students View their Australian Experience: a Survey of International Students who Finished a Course of Study in 1999. Canberra : Australian Education International, 2002. 65 p.
169. Davis D., Olsen A. Outcomes of International Education: Research Findings. Canberra : IDP Education Australia, 1998. 126 p.
170. Мирончук О. А. Актуальні проблеми розвитку приватних університетів в Австралії. *Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи*: Матеріали III

міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 20 травня 2022 р.). Київ: Арт Економі, 2022. С. 141–144.

171. University Timeline. Bond University. URL: <https://cutt.ly/eMYxRpH>
172. The University of Notre Dame Australia. URL: <https://cutt.ly/PMYxYkK>
173. Rich D. The Industrial Geography of Australia. North Ryde : Methuen, 1987. 384 p.
174. Stilwell F. Understanding Cities and Regions. Sydney : Pluto Press, 1992. 247 p.
175. Fagan R., Webber M. Global Restructuring: The Australian Experience. Melbourne : Oxford University Press, 1999. 172 p.
176. Fagan R. Industrial Change in the Global City: Sydney's New Spaces of Production. *Sydney: The Emergence of A World City* / In Connell, J. (ed.). South Melbourne : Oxford University Press, 2000. P. 144–166.
177. Searle G., Pritchard B. Industry Clusters and Sydney's IT Sector: Northern Sydney as 'Australia's Silicon Valley'? *Australian Geographer*. 2005. № 36. P. 145–169.
178. Lepani B., Freed G., Murphy P., McGilvray, A. The Economic Role of Cities in the Global Economy. Canberra : AGPS, 1995.
179. Sorenson T., Epps R. The Role of Tourism in the Economic Transformation of the Central West Queensland economy. *Australian Geographer*. 2003. № 34. P. 73–89.
180. O'Neill P., McGuirk P. Prosperity along Australia's Eastern Seaboard: Sydney and the Geopolitics of Urban and Economic Change. *Australian Geographer*. 2002. № 33. P. 241–261.
181. Fagan R. Elders IXL Ltd: Finance Capital and the Geography of Corporate Restructuring. *Environment and Planning*. 1990. A 22. P. 647–666.
182. O'Neill P., McGuirk P. Reconfiguring the CBD: Work and Discourses of Design in Sydney's Office Space. *Urban Studies*. 2003. № 40. P. 1751–1767.
183. O'Neill P. and Whatmore S. The Business of Place: Networks of Property, Partnership and Produce. *Geoforum*. 2000. № 31. P. 121–136.
184. Maude A. Regional Development Policies and Processes in Australia: a Review of Research 1990–2002. *European Planning Studies*. 2004. № 12. P. 5–26.
185. Baum S., O'Connor K., Stimson R. Fault Lines Exposed: Advantage and Disadvantage Across Australia's Settlement System. Clayton : Monash University ePress, 2005. 216 p.
186. Haslam McKenzie F., Phillips R., Rowley S., Brereton D., Birdsall-Jones C. Housing Market Dynamics in Resource Boom Towns. AHURI Final Report. № 135. Melbourne : AHURI, 2009. 59 p.
187. Garton P. The Resources Boom and the Two Speed Economy Economic Roundup. 2008. № 3. P. 17–30.
188. O'Connor K., Stimson R., Daly M. Australia's Changing Economic Geography: A Society Dividing. Melbourne : Oxford University Press, 2002. 233 p.
189. Webber M., Weller S. Refashioning the Rag Trade: Internationalising Australia's Textile Clothing and Footwear Industries. Kensington : UNSW Press, 2001. 400 p.
190. Cocklin C., Dibden J. Sustainability and Change in Rural Australia. Kensington : UNSW Press, 2005. URL: <https://cutt.ly/aMYx85B>
191. Cameron J., Gibson K. Rural Communities Reinvent Economy. *All Change! Gippsland Perspectives on Regional Australia in Transition* / Dibden J., Fletcher M., Cocklin C. (eds). Clayton : Monash University, 2001. P. 133–143.
192. McManus P., Walmsley J., Argent N. Rural Community and Rural Resilience: what is Important to Farmers in Keeping their Country Towns Alive? *Journal of Rural Studies*. 2012. № 28. P. 20–29.
193. Larner, W. Neoliberalism in (Regional) Theory and Practice: the Stronger Communities Action Fund in New Zealand. *Geographical Research*. 2005. № 43. P. 9–18.
194. Pritchard B. Implementing and Maintaining Neoliberal Agriculture in Australia. P. II. *International Journal of Agriculture and Food*. 2005. № 13. P. 1–14.

195. Sorenson T., Marshall N., Dollery B. Changing Governance of Australian Regional Development: Systems and Effectiveness. *Space and Polity*. 2007. № 11. P. 297–315.
196. Everingham J., Cheshire L., Lawrence G. Regional Renaissance? New Forms of Governance in Nonmetropolitan Australia. *Environment and Planning C: Government and Policy*. 2006. № 24. P. 139–155.
197. Cooke P. The Role of Innovation in Regional Competitiveness. *Australasian Journal of Regional Studies*. 1999. № 5. P. 3–22.
198. Rainnie A. Hurricane Florida: the False Allure of the Creative Class. *Sustaining Regions*. 2005. № 4. P. 4–10.
199. Collits P. A Question of Balance? The Fate of Balanced Development as a Policy Objective in NSW. 2002. Unpublished PhD Thesis, UNSW.
200. Sorenson T. Creativity in Rural Development: an Australian Response to Florida. *International Journal of Foresight Research*. 2009. № 5. P. 24–43.
201. Alston M. Social Capital in Rural Australia. *Rural Society*. 2002. № 12. P. 93–104.
202. Tonts M. Competitive Sport and Social Capital in Rural Australia. *Journal of Rural Studies*. 2005. № 21. P. 137–149.
203. Smailes P., Hugo G. The Gilbert Valley, South Australia. *Community Sustainability in Rural Australia: A Question of Capital?* / Cocklin C. and Alston M. (eds). Wagga Wagga : Centre for Rural Social Research, 2003. P. 65–106.
204. Stilwell F. Understanding Cities and Regions. Sydney : Pluto Press, 1992. 247 p.; Beer, A., Maude A., Pritchard B. Developing Australia's Regions: Theory and Practice. Kensington : UNSW Press, 2003. 309 p.
205. Crean S. Speech to the Strategic Regional Leadership Conference. (Port Macquarie, 29 October 2010). Retrieved: 12 January 2012.
206. Logan M. Regional policy. *Australian Cities and Public Policy* / Scott P. (ed.). Melbourne : Georgian House, 1978. P. 23–39.
207. Higgins B. From Growth Poles to Systems of Interaction in Space. *Growth and Change*. 1983. № 14. P. 3–13.
208. Taylor M., Garlick S. Commonwealth Government Involvement in Regional Development in the 1980's: a Local Approach. *Australian Regional Developments* / Higgins B., Zagorski K. (eds). Canberra : Australian Government Publishing Service, 1989. P. 79–103.
209. Gray I., Lawrence G. A Future for Regional Australia: Escaping Global Misfortune. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 247 p.
210. Collits P. Policies for the Future of Regional Australia. *European Planning Studies*. 1999. № 12. P. 86–98.
211. Beer A. Regional Policy and Development in Australia: Running Out of Solutions. *Land of Discontent* / Pritchard B., McManus P. (eds). Kensington : UNSW Press, 2000. P. 169–194.
212. McManus P., Pritchard B. Regional Policy: Towards the Triple Bottom Line. *Australasian Journal of Regional Studies*. 2001. № 7. P. 249–260.
213. Overseas Arrivals and Departures. Australian Bureau of Statistics. Canberra, 2000. URL: <https://cutt.ly/5MYcOj8>
214. Tourism Futures International. Australian Analyst. URL: <https://cutt.ly/1MYcIk1>
215. Key Tourism Indicators. Australian National Accounts: Tourism Satellite Account. Australian Bureau of Statistics. Canberra, 2001. URL: <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs>
216. International inbound tourism characteristics. Australian Bureau of Statistics. Canberra, 2002. URL: <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs>
217. Tourism Businesses in Australia. URL: <https://cutt.ly/tMYcAsS>
218. Visitor Visa Processing Times. URL: <https://cutt.ly/CMYcSaZ>
219. Robb A. Chinese Visitors go Online to Head Down Under. Media release. December, 2014. 179 p.

220. Tourism Businesses in Australia. URL: <https://cutt.ly/PMYcDmv>
221. Chen G., Bailey G. Tourism Forecasts. Australian Government. Canberra. Autumn, 2014. 30 p.
222. Our Purpose. URL: <https://cutt.ly/1MYcGrp>
223. Tasmanian Dam Case. Environment Australia. URL: <https://cutt.ly/OMYcJhj>
224. Staples J. Australian Government Action in the 1980s. URL: <https://cutt.ly/IMYcKHc>
225. An Overview of Ecologically Sustainable Development Process in Australia 1990–1992. Parliament of the Commonwealth of Australia. Department of the Parliamentary Library, 1994. 33 p.
226. McEachern D. Business Mates: The Power and Politics of the Hawke Era. Sydney : Prentice Hall, 1991. 168 p.
227. Richardson G. Whatever it Takes. Sydney : Bantam, 1994. 382 p.
228. Toyne P. The Reluctant Nation: Environment, law and politics in Australia. Sydney : ABC Books, 1994. 228 p.
229. Howes M. J. A Brief History of Commonwealth Sustainable Development Policy Discourse. URL: <https://cutt.ly/eMYcZQW>
230. Hawke, R. Our Country, Our Future. Canberra : Australian Government Publishing Service, 1989.
231. Department of the Prime Minister and Cabinet. Ecologically Sustainable Development: A Commonwealth Discussion Paper. Canberra : Australian Government Publishing Service, 1990.
232. Kellow A., J. Moon Governing the Environment: Problems and Possibilities. *Governing in the 1990s: An Agenda for the Decade* / Ed. By I. Marsh. Melbourne : Longman Cheshire, 1993.
233. ESD Working Group Chairs. Intersectoral Issues Report. Canberra : Australian Government Publishing Service, 1992.
234. DASETT [Department of Arts, Sport, the Environment, Tourism and Territories]. Australian National Report to the United Nations Conference on Environment and Development. Canberra : Australian Government Publishing Service, 1991.
235. Environment Protection Act 1997 // Act Government. URL: <https://cutt.ly/NMYcVJK>
236. Smith C., Utz C. Environmental Law and Practice in Australia: Overview. URL: <https://cutt.ly/zMYcB0K>
237. Environmental Law Review // Parliament of Australia. URL: <https://cutt.ly/fMYcMKi>
238. Youl R., Marriot S., Nabben T. Landcare in Australia. Founded on local action. URL: <https://cutt.ly/UMYc0OA>
239. On This Day: A Catastrophic Dust Storm Engulfs Melbourne in 1983. URL: <https://cutt.ly/1MYc9yF>
240. Crowley C., Walker K. J. 'Introduction' in Environmental Policy Failure: The Australian Story. URL: <https://cutt.ly/JMYc3Ur>
241. Watson J. E. M. The Capacity of Australia's Protected-Area System to Represent Threatened Species. URL: <https://cutt.ly/RMYc4Xw>
242. Biodiversity. Conservation of Australia's biodiversity // Australian Government. URL: <https://www.dcceew.gov.au/environment/biodiversity>
243. About the EPBC Act // Australian Government. URL: <https://cutt.ly/2MYc5mb>
244. EPBC Act reform // Australian Government. URL: <https://cutt.ly/LMYc64G>
245. History of The Commonwealth's Environmental Role. URL: <https://cutt.ly/UMYvwy9>
246. Patmore G. International Labor and Working-Class History. Roundtable: *What Next for Labor and Working-Class History?* №. 46. ILWCH. P. 161–171.
247. Dickenson J., Grimshaw P., Scalmer S. Labour women's leadership. *Labour History*. 2013. № 104. P. 1–8.
248. Miller P., Mulvey C. What do Australian unions do? URL: <https://cutt.ly/WMYvriU>

249. Macintyre C., Williams J. Australia: A Quiet Revolution in the Balance of Power. *Global Dialogue on Federalism. Booklet Series. Vol. II. Dialogues on Distribution of Powers and Responsibilities in Federal Countries* [ed. by R. Blindenbacher, A. Ostein]. Montreal, 2005.
250. Bramble T. Trade Unionism in Australia: A History From Flood To Ebb Tide Paperback. Cambridge University Press, 2008. 310 p.
251. Франкел Б. Постіндустріальні утопісти / пер. з англ. О. Юдіна. Київ : Ніка-Центр, 2005. 304 с.
252. Ніколаєв Є. Постіндустріальний процес як виклик для інституту держави. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 144–155.
253. Головка А. Я. Постіндустріальна трансформація світового господарства в контексті формування концепції соціальної відповідальності ТНК. *Ефективна економіка*. № 9. 2013. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_41
254. Добровольська А. Б. Постіндустріальні тенденції світового розвитку та їх вплив на політико-трансформаційні процеси транзитивних країн. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2015. Вип. 22(2). С. 61–73.
255. Харви Д. Краткая история неолиберализма. Актуальное прочтение [пер. с англ. Н. С. Брагиной]. СПб. : Поколение, 2007. 288 с.
256. Гарел Е., Гомес-Мера Л. Неолибералізм. Короткий оксфордський політичний словник. [пер. з англ.: І. Макліна, А. Макмілана]. Київ : Основи, 2005. 789 с.
257. Куц Г. М. Неолибералізм: основні ідеї та інтерпретації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 12. 2010. С. 174–183. URL: <https://cutt.ly/LMYvowF>
258. Bowden B. The Rise and Decline of Australian Unionism: A History of Industrial Labour from the 1820s to 2010. *Labour History*. 2011. № 100. P. 51–82.
259. Andrades C. Australian Union Attitudes Changing. *International Union Rights*. 1994. № 6. P. 8–9.
260. Allport C. Reviewed Work: Power at Work: Rebuilding the Australian Union Movement by Michael Crosby. *Labour History*. 2007. № 93. P. 230–232.
261. Crosby M. Power at Work: Rebuilding the Australian Union Movement. Sydney : Federation Press, 2005. 306 p.
262. Dibbs G. Australian Union. Collection: Foreign and Commonwealth Office Collection. URL: <https://cutt.ly/vMYvhat>
263. Циватий В. Г. Міграційна політика України та інтелектуальна міграція в поліцентричному світі ХХІ століття: інституціональний і стратегічний дискурси. *Стратегії державної міграційної політики України: збірник наукових статей / упоряд. О. А. Малиновська*. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2019. С. 26–31.
264. Атаманенко А. Україна і закордонне українство. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]*. Історичні науки. 2013. Вип. 21. С. 8-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoai_2013_21_4.
265. Бойко І. С. Українська діаспора Австралії як суб'єкт політики: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Одеса, 2001. 20 с.
266. The Soft Power 30: A Global Ranking of Soft Power 2019// USC Center on Public Diplomacy. 2018. URL: <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2019/10/The-Soft-Power-30-Report-2019-1.pdf>
267. Nye J. S. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. N.Y. : Basic Books, 1991. 336 p.
268. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. N.Y. : Public Affairs Group, 2004. 130 p.
269. Denoon D. A History of Australia, New Zealand, and the Pacific. Oxford : Blackwell, 2000. 544 p.

270. Австралія. *Енциклопедія української діаспори* / гол. ред. Василь Маркус. Наукове Товариство ім. Шевченка, Національна академія наук України. К. : ІНТЕЛ, 1995. Т. 4: *Австралія, Азія, Африка*. 250 с.
271. Циватий В. Г. Типологія третьої хвилі української еміграції та історичні паралелі міграційного сьогодення. *Народна творчість та етнологія*. 2020. № 1(383). С. 66–75.
272. Українці Австралії. URL: <http://diaspora.ukrinform.com:8101/gsu1.html>
273. Українці Австралії: Енциклопедичний довідник / ред. В. Шумський, М. Шумський. Сідней : Вільна думка, 2001. 672 с.
274. Данькова Н. Народна культурна дипломатія: як навчити світ відчувати Україну URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2015/11/24/203697/>
275. Satzewith V. The Ukrainian diaspora. London; N.Y. : Routledge, 2002. 271 p.
276. Світовий конгрес українців (Ukrainian World Congress) // Офіційний сайт. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/>
277. Альбом: «Ukraine Downunder – Українці Австралії». Канберра, 2020. 496 с.
278. Українці в світі: книга-альбом / П. Кардаш, С. І. Кот. К.; Мельборн : Фортуна, 1995. 423 с.: фотоіл.
279. Robinson G. M., Loughran R. J., Tranter, P. J. Australia and New Zealand: Economy, Society and Environment. New York : Oxford University Press, 2000. 391 p.
280. Jupp James. The Australian people: an encyclopedia of the nation, its people, and their origins. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 1010 p.
281. Лазебник С. Ю. Закордонне українство: витоки та сьогодення. К. : Істина, 2007. 160 с.
282. Public Diplomacy: A New Strategic Imperative, 2016. 196 p.
283. Циватий В. Зовнішні справи європейської діаспорології та діаспорної дипломатії: інституціональна історія Українського Вільного Університету (до 100-літнього ювілею). *Зовнішні справи*. 2022. Т. 32, № 1. С. 22–29.
284. Корсунський С. В. Зовнішня політика в епоху трансформацій: як не залишитись на узбіччі історії. Київ : Віват, 2020. 256 с.
285. Циватий В. Г. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд ХХІ століття (інституційний контекст). *Зовнішні справи*. 2014. № 8. С. 26-29.
286. Цимбал Т. В. Феномен еміграції. Київ : Дніпро, 2012. 36 с.
287. Циватий В. Г. Інституціональна діаспорологія і типологія української еміграції ХХ–ХХІ століть: інтелектуальний, політико-дипломатичний та історико-мотиваційний дискурси. *Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку*: збірник наукових праць. Дніпро, 2020. Ч.2. С. 3-6.
288. Циватий В.Г. Публічне мовлення, дипломатична риторика і міжкультурна комунікація у сфері міжнародних відносин та етикетних практик: інституціональний, міжнародно-інформаційний та політико-дипломатичний дискурси. *Трансформація суспільних відносин в умовах цивілізаційних змін*: Монографія. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2023. С. 337-363.
289. Кулінич Микола: «В Австралії мені іноді здається, що я говорю з козаками». Наталя Філіпчук: Інтерв'ю з Надзвичайним і Повноважним Послом України в Австралії Миколою Куліничем. Рубрика: Світ без кордонів. *Голос України*. 2019. 01 червня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/317752>
290. Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем: збірник наукових праць / за заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької / Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. 272 с.

ВИСНОВКИ

Історичний та соціокультурний розвиток Австралії є в певному сенсі унікальним прикладом поєднання традиційного та сучасного в більшості сфер буття. Сьогодні на П'ятому континенті гармонічно співіснують екзотична й самотня природа, а також передові технології й всі досягнення технічного прогресу. Корінні народи зберігають свою культуру й традиції, мирно взаємодіючи з усіма іншими австралійцями та користуються всіма громадянськими правами. Але так було не завжди. Історія заселення П'ятого континенту сягає кількох десятків тисяч років, проте процес державотворення в Австралії починається лише з кінця XVIII ст., коли на материку з'являються перші англійські колонії. Необхідність в заснуванні заморської колонії для каторжників актуалізувалася після того як США вибороли незалежність і відмовились приймати англійських в'язнів. Окрім засуджених, на нові землі прибули військові, а також вільні переселенці, що шукали кращої долі. Процес освоєння нових земель не був безхмарним, прибульців очікували важкі кліматичні умови, агресивна природа та вороже ставлення з боку аборигенів. Англійцям знадобилося кілька десятиліть, щоб перші поселення змогли самі, без допомоги Лондона, забезпечувати себе їжею та іншими засобами існування. Протягом XIX ст. на території Австралії було створено шість колоній, що отримали назву Новий Південний Вельс, Вікторія, Південна Австралія, Квінсленд, Західна Австралія та Тасманія. Також, існувала низка зовнішніх та внутрішніх Територій.

У 1901 р. шляхом об'єднання всіх окремих адміністративних одиниць було створено єдину федеративну країну – Австралійську Співдружність. Колишні колонії стали штатами у складі федерації, що отримала статус домініона у складі Британської імперії. Цікаво, що процес інтеграції великою мірою автономних колоній відбувався за активної участі Лондона, часом навіть

всупереч прагненню окремих колоніальних урядів. Так само, як і інші домініони, Австралія мала давні традиції самоврядування, тож молода країна отримала максимально широкі повноваження в галузі внутрішньої політики. Разом з тим, зовнішню політику всіх домініонів і Австралії зокрема, продовжував визначати британський уряд.

У червні 1900 р. королівським указом був введений у дію закон про федеральну конституцію. Основний закон нової країни став породженням подвійного компромісу: внутрішніх домовленостей, досягнутих під час тривалих перемовин та конференцій прем'єрів у різних штатах Австралії, та зовнішніх угод за результатами численних обговорень і погоджувальних з Лондоном.

Перша генерація австралійських політиків національного масштабу являла собою три основні фракції: фрітрейдери, протекціоністи й лейбористи. Першу, що здебільшого об'єднала консервативні сили, очолив экс-прем'єр Нового Південного Вельсу Джордж Х. Рід. Лідером протекціоністів був Едмунд Бартон, але вже за кілька років його замінив Альфред Дікін, один з найвидатніших політиків Австралії на межі XIX-XX століть. Протягом першої декади він очолював найбільшу групу парламентарів, серед яких були, зокрема ліві ліберали та представники великого бізнесу. Лейбористи на чолі з Крісом Уотсоном отримали найменшу кількість місць в парламенті на перших виборах, проте це не завадило їм протягом десятиріч залишатися однією з найвпливовіших політичних сил в країні.

Розподіл влади в державі визначений Конституцією й передбачає три гілки (групи): законодавчу, виконавчу та судову. Австралія перейняла британську парламентську модель, в рамках якої уряди федерації та окремих штатів обираються членами парламенту. Аналогічно до американської системи, Австралія є федерацією, а обов'язки федерального уряду й розділення повноважень між ним та штатами, закріплені у Конституції в письмовому вигляді. Згідно Основного закону, федеральний уряд відповідає за оборону,

зовнішню політику, імміграцію, митницю та акцизи, а також за пошту. Відповідно ті повноваження, що по Конституції не належать до сфери відповідальності федерального уряду, передані штатам, які мають опікуватись питаннями судочинства, освіти, охорони здоров'я і внутрішнього транспорту.

Повноваження урядів штатів та територій також прописані в Конституції держави. Штати відповідальні за все, що не входить до зони відповідальності Федерального Уряду, хоча іноді в певних сферах можуть бути залучені обидва рівня. Кожен штат має власну конституцію, що визначає особливості управління. Австралійська правова система заснована на загальному праві Англії, і багато законів ідентичні тим, що викладені в актах британського парламенту. Відповідно до Конституції, судова влада Співдружності належить Високому суду Австралії, а також іншим федеральним судам, які можуть бути створеними федеральним парламентом.

Колонізація Австралії європейцями супроводжувалася політикою жорсткого пригнічення корінного населення континенту, зокрема, через несприйняття його расової відмінності. Її унаочненням стало створення резервацій для аборигенів і прийняття законодавства, спрямованого на сегрегацію білого і кольорового населення країни і асиміляцію окремих представників корінного народу в європейське суспільство, у першу чергу – дітей від змішаних шлюбів.

Протягом тривалого періоду європейці вважали доцільною стратегію біологічного поглинання корінної австралійської раси. Така політика здійснювалась з кінця XIX ст. до 1970-х рр. і призвела до порушення культурних і родинних зв'язків і руйнування общин аборигенів. У зв'язку з цим, покоління аборигенів, яких забрали від батьків і передали на виховання в білі сім'ї, отримало назву «втраченого покоління». Відповідно, політика щодо корінного населення Австралії кінця XIX – першої третини XX ст. будувалась на принципі дискримінації за расовою ознакою.

Велика Британія розглядала імміграційні проекти до Австралії як спосіб розв'язати власні проблеми в тогочасному суспільстві та задовольнити певні економічні потреби. Однією з нагальних демографічних проблем на початкових етапах колоніального періоду була гендерна нерівність: основну частину переселенців складали засуджені, серед яких жінки становили до 1/6 загальної кількості. Спробу вирішити проблему гендерної нерівномірності в колонії було зроблено в 1830-х рр. У Великій Британії почали з'являтися проекти підтримки жіночої імміграції до Австралії.

Офіційна влада країни наполягала на однорідності расового складу «нового» населення Австралії. З 1901 по 1914 рр. кількість суто «білого населення» в Австралії зросла з 3788 до 4942 тис. осіб. Кількість мешканців на континенті зростала внаслідок позитивного натурального приросту, подовження середньої тривалості життя, зменшення дитячої смертності та імміграції. Пізніше, у 1919–1929 рр. населення Австралії зростало переважно завдяки імміграції з Британських островів.

Однією з важливих особливостей історичного розвитку Австралії була велика роль держави в усіх сферах життя колоній. Відповідно, із самого початку утворення федерації, Австралія проводила активну соціальну політику, що зокрема характеризувалася державним патерналізмом, який полягав у широкій державній підтримці практично всіх верств населення країни. Для молодої федерації державний патерналізм виявився позитивним фактором розвитку, який дозволив ефективно і за відносно короткий час досягти значних успіхів у політичній, економічній і, головне, – у соціальній політиці. Остання охоплювала всі сторони суспільного життя – освіту, охорону здоров'я, пенсійне забезпечення тощо. Згодом послідовне проведення успішної соціальної політики привело до побудови в Австралії соціальної держави.

Майже півтора століття провідною галуззю економіки Австралії було сільське господарство. До 1950-х рр. воно займало перше місце серед інших галузей господарства за часткою у ВВП країни та за рівнем продуктивності

праці. Еволюція австралійського сільського господарства налічує два століття спроб і помилок, після яких у цій сфері було проведено ґрунтовні дослідження, завдяки яким розвинені сільськогосподарські системи країни у ХХ ст. враховували вразливість природних ресурсів і мінливість австралійського клімату. Отже, виникнення розвинених сільськогосподарських систем в Австралії було радше відповіддю на природні й техногенні катастрофи та особливості австралійського клімату, а не результатом цілеспрямованого пошуку нових методів господарювання.

Ранні австралійські поселенці принесли з собою транспортну технологію старого світу й пристосували традиційні методи до обставин, з якими стикалися на новій батьківщині. Особливо цікаво, що знання про нові транспортні ідеї, які розроблялись у Європі та Північній Америці, з ентузіазмом і винахідливістю переймали австралійці.

Водночас можна сказати, що не бракувало хороших ідей і в австралійських винахідників, а деякі дуже оригінальні роботи виконували творчі люди, яких обставини підштовхували до власних відкриттів. Так, Л. Харгрейв у 1889 р. винайшов, мабуть, перший роторний двигун, а уже в 1901 р. Харлі Таррант створив перший автомобіль з двигуном внутрішнього згоряння, вироблений винятково в Австралії.

На початку ХХ ст. предметом особливої державної уваги в Австралії стають вища освіта і наука. Зростання кількості багатонаціонального населення Австралії, урбанізація і прогрес промислового виробництва, розвиток систем транспортної та інформаційної комунікації, уніфікація законодавства, дефіцит кваліфікованих фахівців, формування суспільної думки й громадянської свідомості висували нові вимоги до закладів вищої освіти. На момент створення федерації в Австралії вже існували чотири університети: в Сіднеї (1850), Мельбурні (1853), Аделаїді (1874) та на о. Тасманія (1890). Незабаром після утворення федерації були створені ще два університети: Квінслендський (1909) та університет Західної Австралії (1911). Традиційно австралійські університети

розвивались як цілком автономні установи, вони підлягали тільки юрисдикції штатів.

В першій третині XX ст. австралійська система вищої освіти, основу якої складають університети, зуміла успішно інтегрувати нові підходи в діяльності та прогресивні тенденції того часу, а також зберегти безперечні національні переваги. Австралійські університети одними з перших стали декларувати принципи вільного навчання і приймати всіх охочих, незалежно від релігійних переконань та соціального походження. Прогресивна динаміка в конструюванні національної австралійської ідеї багато в чому стала можлива завдяки першим університетам.

Австралія здобула репутацію «раю робочої людини», завдяки активному та ефективному робітничому руху. Ремісничі профспілки в Австралії почали з'являтися ще на початку XIX ст. як об'єднання висококваліфікованих міських робітників, котрі прагнули організувати профспілку, збільшити низьку заробітну плату та зменшити тривалість робочого дня. На початку XX ст. тільки в Сідней тисячі робітників, що представляли до 70 різних спілок, брали участь у різних парадах та ходах, актуалізуючи питання захисту своїх прав та протекціонізму національного виробника. Зокрема, робітничий рух в Австралії сприяв тому, що в країні не було введено призову під час Першої світової війни. Станом на 1927 р. членами профспілок були вже 47% працівників, що становило 15% усього населення Австралії. Під час Великої депресії права безробітних захищали спілки для безробітних.

Якщо у внутрішній політиці Австралія мала повне самоуправління, то всіма міжнародними справами продовжував опікуватись Лондон і коли у 1914 р. британський уряд вступив у Першу світову війну, Австралія разом з іншими домініонами приєдналася до конфлікту автоматично та навіть без жодних консультацій. Хоча австралійський народ поніс значні втрати у Великій війні, як гуманітарні, так і економічні, ці події сприяли прискоренню процесів націєтворення, а також надавали вагомі аргументи австралійському уряду у

боротьбі за незалежність. Основою австралійського контингенту стало спільне з Новою Зеландією військове формування, що отримало назву АНЗАК – австралійсько-новозеландський армійський корпус. Армія в Австралії була добровольчою і не передбачала обов'язкового призову, водночас на перших етапах Великої війни бажаючих взяти участь у бойових діях було чимало. Серед австралійських добровольців були й уродженці України, що з різних причин емігрували до П'ятого континенту. Українські й єврейські юнаки, які приїхали до Австралії підлітками, подібно до їхніх австралійських однолітків, рвалися на фронт у пошуках пригод. Українські анзаки в складі австралійських військ брали участь у Галліполійській кампанії, служили і в Єгипті, і на Західному фронті. 13 з них загинули на полі бою, а їхні імена увічнені на стінах Австралійського військового меморіалу; багато хто був поранений у боях; троє відзначені медалями за хоробрість.

Підсумки Першої світової війни спонукали домініони і, зокрема, Австралію до посилення боротьби за самостійність зовнішньої політики. Ці зусилля мали успіх, і в 1931 р. у Вестмінстерському статуті було закріплено ширші повноваження домініонів в рамках імперії, що включали право на власні зовнішньополітичні рішення. Фактично, це означало повну незалежність домініонів, хоча й при збереженні відносин з колишньою метрополією в рамках Британської Співдружності Націй. У 30-х рр. XX ст. починається процес розбудови австралійської зовнішньої політики та дипломатичної служби. Одним з перших значних викликів для молодого австралійського дипломатії став початок Другої світової війни. Австралія без жодних коливань підтримала свою традиційну союзницю – Велику Британію, оголосивши війну Німеччині. Військово-стратегічне положення Австралії було дуже важким: з початком війни П'ятий континент опинився під загрозою вторгнення з боку Японії, проте важке положення британців на європейському театрі бойових дій не дозволяло Лондону гарантувати безпеку Австралії, як це було протягом століть. За цих умов австралійський уряд став шукати більш тісних союзницьких відносин зі

США, які надали Канберрі всю необхідну військово-технічну підтримку. Спільне протистояння японській агресії ознаменувало зміну стратегічних зовнішньополітичних пріоритетів Австралії в галузі національної безпеки та оборони – замість Великої Британії ключовим союзником австралійців стали Сполучені Штати.

У післявоєнній Австралії панував дух оптимізму та впевненості. Лейбористський уряд на чолі з прем'єр-міністром Джозефом Бенедиктом Чіфлі висунув нові плани економічного розвитку країни. В 1946–1949-х рр. було розроблено законодавство, орієнтоване на підвищення добробуту, розвиток системи охорони здоров'я, турботу про осіб похилого віку, допомогу безробітним і непрацевдатним. Все це свідчило про перехід в Австралії від концепції соціальної держави до держави «загального добробуту». Згідно з найбільш поширеною класифікацією соціальних держав, Австралію можна віднести до ліберальної моделі держави «загального добробуту», коли держава обмежує універсальні соціальні права, протиставляє клас одержувачів соціальної допомоги й інших громадян та надає переваги приватному сектору як суб'єкту добробуту. В Австралії діють різні ефективні інструменти регулювання комфортності життя населення, які застосовуються, перш за все, в регіональній політиці управління.

Досліджено зародження і розвиток австралійської національної преси і літератури, їх роль у створенні демократичної направленості розвитку австралійського суспільства. Доведено, що література сприяла національній самоідентифікації австралійців як нації, особливого художнього феномена, який не тільки оспівував кращі риси перших поколінь австралійських переселенців-трудолюбів, але й намагався розкрити вади нового суспільства, висвітлюючи хижацькі дії банків та сквотократів, а також розкриваючи проблеми, пов'язані з трагедією винищення австралійських аборигенів і завоювання їх споконвічних земель.

Друга половина XX ст. позначилась стрімким розвитком вищої освіти та наукової сфери Австралії, що базувався на принципах системного та процесного підходів із необхідним акцентом на потреби соціально-економічного розвитку країни, в цей час в країні сформувались основні групи закладів вищої освіти та були засновані академії наук.

Нові виклики часу вимагали переосмислення форм і методів роботи в науковій сфері – вона стає пріоритетним напрямком розвитку країни. Досягнення високих освітніх та наукових результатів відбувалось в ході постійного переформатування механізмів та форм організації освітнього процесу, найголовнішим трендом якого стала масовізація вищої освіти.

У другій половині XX ст. в Австралії сформувалась власна національна система вищої освіти та наукових досліджень, яка заявила про себе як про одного із світових лідерів.

Розкрито зміни в культурному ландшафті Австралії у 1940-1970-ті рр. Розвиваються такі види виконавчого мистецтва, як театр, опера, балет. Будується багато центрів культури: художніх галерей, музеїв, комплексів для фестивалів, театрів. Споруджувалися пам'ятники, монументи тощо. В цей період збудовано й перлину австралійської архітектури – Сіднейський оперний театр. З'являються колективи танців аборигенів Австралії, розвивається їх образотворче мистецтво.

Національна література поповнюється новими іменами, а багато з творів національних письменників стають основою для сценаріїв фільмів.

Не можна оминути й такі важливі події у сфері засобів масової комунікації, як створення системи радіо і телебачення в країні. Вони суттєво сприяли розвитку інформації, освіти й культури в суспільстві та стали улюбленими медіа австралійців. Дуальну систему телерадіомовлення було розгорнуто за зразком британської, тобто в країні є громадське і комерційне телерадіомовлення, але австралійська система мала безперечні особливості.

В період 1945-1975 рр. Австралія пройшла декілька етапів у своєму соціально-економічному розвитку. Ера аскетизму припала на роки Другої світової війни, в той час як 1950-ті роки можна назвати срібним віком впевненості, що перейшов у золотий вік високих економічних показників розвитку та достатку. Глобальний бум 1950-1960-х рр. приніс в Австралію процвітання, і держава отримала від розвинутих країн свою частку нових технологій, менеджменту та методів адміністрування. У 1950-1970 рр. економічна система Австралії стала однією з найбільш збалансованих у світі. До економічних успіхів періоду, зокрема, належать низький рівень інфляції, стабільні ціни та практично повна працевлаштованість населення. Змінилась і сама економічна система: з переважно аграрної держави Австралія перетворилася на індустріально-аграрну. Водночас, виконання Австралією союзницьких зобов'язань в рамках Холодної війни закінчилося перенапруженням економіки й уже у 1975 р. золотий вік достатку відійшов у минуле.

Поява перших екологічних проблем в Австралії відноситься до кінця 1960-х – початку 1970-х рр., що зумовлено не лише специфікою природно-кліматичного потенціалу, а і моделлю економічного розвитку країни, зокрема, активним розвитком видобувної промисловості. Відповіддю на екологічні виклики став розвиток природоохоронного руху, як на громадському рівні, так і на державному. Інституалізація захисту довкілля проявилась у створенні на рівні Співдружності та штатів установ, відповідальних за охорону навколишнього середовища і прийнятті перших законодавчих актів у цій царині. Особливість політичного устрою країни зумовила специфіку екологічного управління та відповідної політики, що полягає у розподілі політичної відповідальності між національним урядом та урядами штатів і територій країни. Й хоча цю систему часто називають «подвійним регуляторним підходом», на практиці в Австралії створено три рівні

екологічного управління, оскільки уряди штатів та територій часто передають багато рішень та регуляторних функцій місцевим органам влади.

У 1940-х рр. значною мірою відновили рух профспілкові активісти, пов'язані з Комуністичною партією Австралії. Водночас, загроза комунізму спонукала робітничий рух, заснований на католицькій церкві, виступити проти прорадянських правих. Ідеологічне суперництво між двома таборами визначило післявоєнну історію профспілки, але, незважаючи на філософські зобов'язання лівих промислових профспілок, ремісничі традиції залишилися в основному незмінними. Станом на 1950 р. 56% працевлаштованих перебували у профспілках. Серед найбільших профспілок Австралії можна відмітити Федерацію австралійських учителів, Федерацію робітників-металургів та Федерацію австралійських робітників. У 1984 р. кількість членів профспілок становила вже понад 5,2 млн осіб.

Бурхливий розвиток транспорту після Другої світової війни, разом з загальним підвищенням рівня життя, зумовив підйом індустрії туризму, у тому числі в Австралії. В цей період було засновано Австралійську національну туристичну асоціацію з бюро у Великій Британії та США. Організація отримала державне фінансування на додаток до внесків промисловості й «енергійно» популяризувала країну за допомогою плакатної кампанії, а у 1934-1974 рр. – через журнал «Walkabout». Пожвавлення міжнародних подорожей стало відчутним для Австралії ще після Великої депресії, коли 1934 р. було організовано перші круїзи між Новою Зеландією та Австралією. Але справжній бум міжнародного туризму зі зростанням кількості комерційних міжнародних рейсів Австралія пережила у 1960-х рр. з початком епохи реактивних літаків. Коли великі лайнери почали перевозити понад 100 пасажирів зі швидкістю приблизно 600 миль на годину, світ став удвічі ближчим, відповідно до скорочення тривалості подорожей. Підвищення рівня життя в післявоєнний період призвело до збільшення витрат на туризм, що зробило цю галузь дуже важливою для національної економіки Австралії.

Друга світова війна стала справжнім іспитом для молодшої австралійської дипломатії, який вона з гідністю склала, зробивши великий внесок у збереження територіальної цілісності та недоторканості держави. Проте завершення конфлікту поступилося місцем новому глобальному протистоянню, на цей раз двох блоків з наддержавами США та СРСР на чолі, також відомому як Холодна війна. Австралія, закономірно увійшовши до Західного блоку разом зі США, Великою Британією, Новою Зеландією та ін. вибудовувала зовнішню політику виходячи з національних інтересів але враховуючи контекст Холодної війни та необхідність протистояння комуністичній експансії. Послідовно підтримуючи союзників, австралійські війська взяли участь у багатьох конфліктах в рамках боротьби за вплив між Заходом та комуністичним блоком, зокрема в Малайї, Кореї, В'єтнамі та ін. Друга половина XX ст. стала для австралійської дипломатії періодом балансування з метою забезпечення національних інтересів держави на регіональному рівні, а також підтримкою Західного блоку у протистоянні комуністам. Крім того, Австралія відіграє важливу роль у роботі регіональних та глобальних міжнародних організацій, зокрема АТЕС, АСЕАН, ООН та ін. Австралія активно підтримує малі держави Океанії, впроваджуючи численні програми економічної допомоги та лобіюючи їхні інтереси на рівні міжнародних організацій.

Розвиток Австралії наприкінці XX – на поч. XXI ст. характеризується гармонічним та синергічним поєднанням економічної системи, суспільства та природного середовища з метою досягнення оптимального результату, що свідчить про успішну реалізацію в країні концепції сталого розвитку. В процесі реалізації цієї концепції система соціального забезпечення Австралії досягає свого максимального результату. Головними особливостями соціальної складової сталого розвитку Австралії під впливом глобалізації наприкінці XX – на поч. XXI ст. виступають значна ступінь інтеграції послуг у сфері соціального забезпечення, що надаються через «єдине вікно» (Centrelink), максимальне

охоплення нужденних категорій населення та висока ефективність системи соціального захисту.

Економічний успіх, відображенням якого став нижчий за Західну Європу рівень податків, був наслідком ефективного управління національним господарством і постійних структурних реформ. У 1970-х рр. федеральний уряд узяв курс на всебічний розвиток соціальних програм, метою якого була зміна ландшафту політики в галузі охорони здоров'я, добробуту, освіти та планування міст. Значно збільшувалося субсидування всіх ланок системи освіти та розвитку науки. В рамках програми розширення зайнятості виділялися гроші на професійну підготовку молоді. Було створено близько 1,5 млн нових робочих місць, і протягом 1980-х рр. рівень безробіття скоротився з 10 до 6%. До липня 1995 р. загальна кількість різних видів соціальної допомоги наблизилася до 20. У 1998 р. список отримувачів допомоги доповнився батьками-одиначками, які доглядають дітей-інвалідів та осіб похилого віку.

Характер і розподіл економічної діяльності по регіонах Австралії істотно змінилися протягом останніх десятиліть XX століття. На ці процеси впливали: глобалізація економіки Австралії; політика неолібералізму в регіональному контексті; формування і втілення національної регіональної політики. Зняття тарифів та інших бар'єрів суттєво вплинуло на структуру економіки регіонів та швидкість інтеграції економіки Австралії в глобальні виробничі системи та глобальні ринки, що триває й у XXI столітті.

Австралія до початку 1970-х рр. була віддалена від світової економіки через державне регулювання та орієнтацію на політику національного економічного розвитку. Рішення уряду на початку 1970-х рр. знизити тарифи на вироблені товари ознаменувало початок політики змін. Значне дерегулювання економіки відбувалось усередині 1980-х рр.: було запроваджено плаваючий курс австралійського долара, продовжилось зниженням тарифів та реалізовувалася широкомасштабна програма мікроекономічних реформ. Системні наслідки глобалізації в цей період проявились у формуванні більш

відкритої економіки. Наприкінці 1990-х рр. зросли динаміка розвитку державного сектора і його роль у змінах соціально-економічного розвитку регіонів Австралії. Глобалізація і, як наслідок, посилення конкуренції з боку зарубіжних виробників докорінно змінили просторову економіку Австралії, що створило проблеми для деяких регіонів, і водночас – нові можливості для інших.

Економічна глобалізація звільнила нові рушійні сили в регіонах Австралії, з новим акцентом на туризмі та пов'язаній з ним інфраструктурі навіть у найвіддаленіших частинах Австралії. Деякі з цих драйверів призвели до появи нових глобально орієнтованих сільськогосподарських галузей – таких як виноробна промисловість та аквакультури – й змінили бізнес-моделі в багатьох галузях економіки, як у виробництві, так і в сфері послуг, котрі або переймали досвід, або інтегрувалися з міжнародними ланцюжками поставок.

Попит на міжнародний туризм в Австралії значно підвищився за останні 20 років – кількість іноземних відвідувачів зросла більш ніж удвічі з 2,5 млн у 1991 р. до майже 6,7 млн у 2014 р. Австралія приймає гостей з усіх куточків світу. За даними Австралійського статистичного бюро, у 1999–2000 рр. було 4 651 785 іноземних відвідувачів, що на 9% більше, ніж у 1998–1999 рр.

В рамках екологічної політики Австралії в останній третині ХХ ст. можна виділити три етапи прийняття відповідних правових актів: у 1970-ті рр., 1980-ті рр. та у 1990-ті рр. Закони відрізнялися за ступенем комплексності і спектром охоплених екологічних проблем. Можна констатувати певну стагнацію в царині природоохоронних дій у другій половині 1970-х – 1980-х рр., що стало наслідком першочергової уваги уряду на соціально-економічних проблемах і нерозуміння важливості екологічних імперативів. Наприкінці 1990-х рр. в Австралії було впроваджено екологічну реформу, в основі якої було вдосконалення екологічного законодавства, його адаптація до нових викликів і реалій, а також впровадження новітніх підходів до розв'язання екологічних проблем, які були прийняті під час низки міжнародних самітів. З кінця 1980-х – початку

1990-х рр. політична еліта Австралії почала використовувати «екологічну карту» для забезпечення лояльності електорату, що однак мало позитивні наслідки для впровадження різних заходів із захисту довкілля. Водночас уряди Австралії приділяли значну увагу міжнародному екологічному співробітництву, у результаті чого країна стала стороною значної кількості важливих міжнародних угод з охорони навколишнього середовища. У 1998 р. Австралія підписала Кіотський протокол, хоча ратифікувала його лише 2007 р. Тривала ратифікація цього документа, як і подальші проблеми з його виконанням з огляду на те, що Австралія є одним з найбільших у світі експортерів кам'яного вугілля, вказують на суперечливість кліматичної політики країни. Наприкінці ХХ ст. в австралійському суспільстві посилилася критика урядових дій і звинувачення в тому, що надмірна «зелена стрічка» без потреби перешкоджає розвитку ресурсів та інших економічно важливих розробок, що загостило конфлікт між економічними й екологічними імперативами.

В останній третині ХХ ст. продовжився активний розвиток профспілкового руху: впроваджувались нові інструменти та практики, спрямовані на захист інтересів робітників. На початку 1970-х рр. профспілки активно запроваджували перепідготовку працівників, стимулюючи останніх набувати нових знань та навичок, з метою, зокрема, ліквідації неписьменності та підвищення рівня освіти населення. У 1980-х рр. відбулася ще більша консолідація профспілкових організацій, що розширило можливості окремих спілок. Завдяки галузевій інтеграції з'явилися профспілки не окремих професій, а цілих секторів та галузей економіки, зокрема в медичній сфері.

Активність профспілкового руху в 1980-х рр. мала велике значення для посилення економічного потенціалу Австралії, що зокрема, дозволило П'ятому континенту увійти до G-20 наприкінці 1990-х рр., а також стати економічним лідером Океанії та Південно-Східної Азії, суттєво випередивши у той період всіх «азійських тигрів».

Профспілки стали драйверами багатьох соціально-економічних проектів. Було запроваджено абсолютно нову систему врегулювання трудових спорів за участю представників спілки роботодавців та профспілок, у якій держава відіграє роль виключно стороннього спостерігача, арбітра та в деяких випадках гаранта. Таким чином, профспілковий рух Австралії фактично підготував країну до постіндустріальної економіки, створивши для цього необхідні передумови.

Протягом XX століття змінився ландшафт вищої освіти Австралії. Було вирішено головне завдання в цій галузі: нарощення науково-освітнього потенціалу країни та його використання для вирішення соціально-економічних проблем країни.

В процесі дослідження встановлено, що культурне життя австралійського суспільства відзначається багатим розмаїттям. Особливо сприяє цьому в 1980-ті рр. політика уряду в індустрії кіно. В першу чергу вона була спрямована на послаблення впливу голлівудської продукції, яка превалювала в усіх кінотеатрах Австралії. Тож головними рушійними ідеями дій уряду були розвиток національного кіномистецтва, створення сучасної інфраструктури для кіноіндустрії та вироблення декількох фінансових програм для запуску у виробництво національних фільмів, які зняли австралійські режисери та кіногрупи з участю австралійських акторів. Результатом був розквіт цієї галузі вже протягом однієї декади та випуск фільмів, які задовольняли смаки австралійців наприкінці XX ст.

Національне телебачення в ці роки долає нові вершини. Воно вчасно відчуло від суспільства запит на «австралійськість» і в ці роки розвивається жанрово і тематично.

Наприкінці XX ст. до традиційних електронних медіа в Австралії (радіо і телебачення) приєднуються нові медіа (Інтернет, супутникове телебачення, соціальні мережі, тощо). Тож очевидно, що телебачення, а також нові засоби масової комунікації допомогли австралійському суспільству зробити наступний

крок у формуванні національної самосвідомості австралійців, які наприкінці ХХ ст. нарешті змогли подолати відчуття «культурної меншовартості» й на початку глобалізації з повним правом увійшли до високорозвинених демократій світу.

SUMMARY

The monograph «*The Historical and Socio-cultural Development of Australia in the XXth century*» was assembled by an international team of Ukrainian and Australian researchers of the State institution «Institute of World History of the National academy of sciences of Ukraine» and the Australian National University under the guidance of Professor Olga Zernetska, Doctor of Political Sciences, Head of the Department of Globalization and Civilization.

This is the first academic interdisciplinary monograph in Ukraine dedicated to the XXth century history of Australia. Its relevance lies in the understanding it provides of the contradictory shifts of the globalized world through the prism of the historical, political, economic, social and cultural progress of the Commonwealth of Australia in the XXth century.

The purpose of the monograph is to investigate the socio-cultural and historical development of Australia in the XXth century, to study its formation and evolution as a federal state, to trace its rise and examine the specifics of its development.

The research applies a systematic interdisciplinary approach, highlighting historical, social, political, diplomatic, economic and cultural issues. It makes use of classical theories of historical and civilizational development, as well as comparative-historical and dialectical methods among others.

The research conceptually substantiates the early stages of the continent's development in the age of empire (the XIXth and XXth centuries). It highlights the stages of development of the Australian Commonwealth as an independent state, showing its participation in the First World War and the role of Ukrainian ANZACs, as well as Australian participation in the Second World War and other wars of the XXth century. The fundamental principles of Australia's participation in Asian-Pacific international organizations also emerge.

The monograph traces the formation of Australia's multi-party system and examines the history of its political processes from the earliest stages.

Australia's indigenous policy and its demographics at the beginning of the XXth century are explored. The formation of the institution of trade unions is investigated, along with the concept of the "welfare society" and its implementation. The monograph also identifies the main drivers of the economic development and the transition to the post-industrial development model.

The contributions to this volume explore the principles and organization of social and cultural life in Australia in the 20th century, and the development of a national press and literature. Australian radio, television and the new media constitute important cultural phenomena and a driving force for the transformation of a multi-ethnic population into a single Australian nation. The interdisciplinary study of the history of the development of Australian cinema in the 20th century is the first to be conducted in Ukraine. The successful development of Australian higher education in the 20th century is summarized.

Australia's environmental problems are investigated, along with its particular natural and climatic potential and the implications of these problems for economic development. Australia's system of transportation, its tourism industry and its development in the 20th century are also the subject of study, along with the aspects of the Ukrainian diaspora, its history and geographical distribution.

This work is of theoretical, methodological and practical significance. The results may be of benefit to diplomatic, scholarly, political, cultural, economic and trade relations between Ukraine and Australia.

СПИСОК АВТОРСЬКОГО КОЛЕКТИВУ

Бондарець Марина Вадимівна, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», (підрозділи 2.10, 3.5, 4.6)

Вєтринський Ігор Михайлович, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», (підрозділи 2.1, 2.3, 3.1, 4.1, «Висновки»)

Вітер Ірина Ігорівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент, провідний науковий співробітник відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», (підрозділи 2.4, 3.2, 4.2)

Говор Олена Вікторівна, доктор філософії (історія), науковий співробітник коледжу Азії і Тихого океану Австралійського національного університету. Канберра, Австралія, (підрозділи 2.9, 4.3)

Дронів Вікторія Вікторівна, молодший науковий співробітник відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», (підрозділи 2.11, 3.7, 4.7)

Зернецька Ольга Василівна, доктор політичних наук, професор, завідувач відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», (керівник авторського колективу, «Передмова», підрозділи 2.5, 3.3, 4.4, «Висновки», «Summary»)

Кужельний Микола Олексійович, кандидат політичних наук, науковий співробітник відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», (підрозділи 2.12, 3.8, 4.9)

Мирончук Олена Аркадіївна, молодший науковий співробітник відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», (підрозділи 2.6, 3.4, 4.5)

Перга Тетяна Юрійвна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», (розділ 1, підрозділи 2.8, 3.6, 4.8)

Романенко Олена Валеріївна, кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», (підрозділ 2.9)

Хижняк Ігор Антонович, доктор історичних наук, головний науковий співробітник відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», (підрозділ 2.2)

Циватий В'ячеслав Григорович, кандидат історичних наук, доцент, експерт відділу міжнародних зв'язків Київського національного університету імені Тараса Шевченка, (підрозділ 4.10)

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ІСТОРИЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК АВСТРАЛІЇ У XX СТОЛІТТІ

МОНОГРАФІЯ

За редакцією Зернецької О.В.

Наклад

Керівник авторського колективу і головний редактор Зернецька О.В.

Випускаючий редактор Ветринський І.В.

Технічний редактор Бондарець М.В.

Київ 2023